

db
XVII. ÉVFOLYAM.

1—2. SZÁM.

1928

pt. 11.528 cult. 50.
IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

TIZENHETEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1928.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK. — KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

	Oldal
Hankiss János: Jókai Mór és egy francia anekdotakincs	1
Elek Oszkár: Kont István a magyar irodalomban. (Első közlemény.)	23
Tolnai Vilmos: Arany János: Szent László füve	32
Rubinyi Mózes: Herczeg Ferenc pályakezdése	33
Valkó László: Magyar szerzők a bécsi Burgtheaterben	35
Baros Gyula: A magyar irodalmi népiesség	38

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Alszeghy Zsolt: Bársony István munkái	42
---	----

BÍRÁLATOK.

Kosztolányi Dezső: Meztelenül. — Vikár Béla: La Fontaine összes meséi. — Nagy Gyula: A grállovagok. — Horváth Boldizsár összes költeményei. — Komáromi János: Cs. és kir. szép napok. — Tarczai György: A budai gyár. — Pásztor Árpád: Gina és Rozamunda. — Lázár István: Aranykapuk városa. — Ifj. Wlassics Gyula: Régi fiók. — Magyar népballadák. — Magyar történelmi anekdoták. — Kundt Ernő: Az angol regény mesterei. — Irodalomtörténeti füzetek. — Harsányi Kálmán: Színházi esték. — A Szepesség. — Lugosi Döme: Kelemen László és az első magyar játszó színi társaság. — Petri Mór: Emlékezés Váradi Antalra. — Brisits Frigyes: Sziklay János írói egyénisége. — Emlékkönyv Kardos Albert negyvenéves tanári és írói működésének jubileumára. — Pável Ágoston: A Hunyadiak a délszláv költészetben. — Pesti György haláltánc éneke Holbein képeivel. — Losonczi Zoltán: Bél Mátyás és a magyar tudomány. — Brunetiére válogatott kritikai tanulmányai. — Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des Ungarischen Instituts. — Moór Elemér: Über das Märchen von der Verwünschten Königstochter. — A Szent István Társulat könyvei	53
---	----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

I. Folyóiratok	82
II. Hírlapok	90

FIGYELŐ.

Brisits Frigyes: A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-szobája. — Gulyás Pál: Elhunytak. — Hírek. — Új könyvek. — Társasági ügyek.	92
--	----

---

41. 42. 43. kötet

TANULMÁNYOK.

Jókai Mór és egy francia anekdótakincs.

Írta: HANKISS JÁNOS.

A „motívumvándorlás“ válságának korát éljük. Ami ezelőtt tizenöt évvel a pozitívista irodalomtörténetírás egyik leglényegesebb, mert legkézzelfoghatóbb eredményének látszott: a tárgyi hatások megállapítása ma kénytelen szerényebb helyvel megelégedni az irodalomtudomány nagyszámú feladatai között. Hogy régebben milyen szuverén uralkodója volt ennek a területnek, az is bizonyítja, hogy a be nem avatottak nyelvén „filológia“ majdnem teljesen egyenértékű az irodalmi hatások, utánzások, nem ritkán plágiumok földerítésével. Ma az ellenkező véglet felé evez a közvélemény: írók és kritikusok gyakran tiltakoznak jobb ügyhöz méltó buzgósággal olyan megállapítások ellen, amelyek pedig teljes tapintatossággal csak „olvasmányi emlékekről“, a „levegőben lévő irodalmi motívumok és eszmék“ „öntudatlan átvételéről“ mernek beszélni. Sőt gyakran hallunk olyan hangokat is, hogy ez meg az a nagy költő *nem vehetett* semmit mástól, de különösen nem nála kisebb kaliberű idegen írótól! Mintha bizony a fiatal Petőfi, vagy az öreg Jókai pontos mérlegre tehetne volna olvasmányainak összes szerzőit és saját műveit is, s azután megállapíthatta volna azt a határt, amelyen alul méltatlan dolog volna bármit is megjegyeznie; mert hiszen amit egyszer megjegyzett, bármikor, önkéntelenül is reprodukálhatja! (Ezt a mérleget nagyon szívesen kölesönkérnök tőlük mi is, az irodalomtörténetírás szerényebb munkásai!...)

Az irodalmi hatások megállapítása pedig mégis — minden divattól függetlenül — nélkülözhetetlen. A legtöbb íróra (talán azt is mondhattuk volna: valamennyire) nézve ez az a konkrét anyag, amit negatív és pozitív tanácsadásra szólíthatunk fel. Negatív tanulsága az, hogy amit írónk idegenből vett, az eleve

elválasztható fantáziájának termékeitől és így megállapítása. különválasztása lényegesen tisztábbá teszi a kutatás helyzetét. Pozitív eredményt pedig főképp azzal hoz, hogy pontosabban kijelöli nekünk az író érdeklődésének irányát, azokat a témákat, motívumokat és miliőket, amelyek saját tehetségével megértettek. Még többre fogjuk értékelní a hatáskutatás munkáját, ha egyszersmindenkorra leszögezzük azt a tényt, hogy lélektani szempontból nincs különbség az író számára a „természet“ és a már meglévő irodalmi anyag között; mindegy, hogy valaki egy valamikor látott hegyet ír le, vagy egy olyan (talán még éleesebben emlékébe rajzolódó) hegyet, amelyről valamely regényben olvasott. Ez a felfogás kihúzza méregfogát a tudományos kutatás és a plágiumszimatolás összeeseréléséből táplálkozó elégedetlenségnek, s nem lesz ok sem a „filologizálás“ népszerűtlenségére, sem pedig eredményeinek lekicsinylésére.

A fentebb mondottak egyik ágához szolgáltat tanulságos bizonyítékokat Jókai forrásainak kutatása. Az iskolakönyvekből, amelyekben lehetetlen nem általánosítani egy kevésé, szinte kiárad az az összbenyomás, hogy Jókai, a mézesajkú mesélő, a nagy fantaszta, a romantikus jellemzőművész az *imaginatív* típus egyik legjellegzetesebb képviselője. Ez a kevés és külsőséges adatból ítélő külföld véleménye is: Jókai a „magyar Dumas“, esefleg a „magyar Victor Hugo“ és mindenesetre sok van benne a poétából: ő kora „epikus költője“... A képzelő tehetségnek minél elismertebb specialistája egy író, annál jobban izgatja a mi fantáziánkat az, hogy az íróét alaposan ismerjük, szárnyát röptében ragadjuk meg s a legutolsó pihéig minden egyes tollától megkérdezzük a repülés fönséges titkát.

Messziről nézve a problémát, azt hihetné az ember, hogy a hatalmas képzelettel megáldott írotípus mély megvetéssel tér napirendre nemcsak a realisztikus megfigyelés, hanem a történelmi vagy irodalmi hitelesség fölött is. Pedig a dolog éppen nem ilyen egyszerű. A nagy fantáziájú s egyben nagyon termékeny íróknak leginkább van szükségük készen vett és bőséges „anyagra“, amelyből hamar és könnyedén építhetik légvárakat. A joculatorok és utódaik, akik a legszemérmetlenebből (vagy a legpompásabb fantáziával) teremtettek a semmiből, a legjobban rá voltak szorulva arra, hogy forrásokat nevezzenek meg s részben kövessék is őket. Ha Jókai az eszményítés fellegeiben jár s kacérkodik a fantasztikummal, fokozott mértékben

kénytelen okmányt szögezni a kételkedők orra elé. A köpeny alatt visító malacban nem tudunk hinni: jó, akkor hát nem marad más hátra, mint felmutatni a malacot. A repülőgép szilárdsága fontosabb, mint a keréknyomban döcögő szekéré...

Egyébként azt hisszük, nem árt hangsúlyozni azt sem, hogy Jókai nem föllengős fantasztá és hogy képzelete józanul kormányozható repülőgép. (Olyanféle hidegen vakmerő és lázasan kiszámított repülő ő, mint Tatragi Dávid.) A francia naturalisták körül kavargó vitában olyan sokszor előtűnő, ominózus noteszek nála, aki sokban a naturalisták ellentéte volt, valósággá válnak. Csakhogy ő nem apró megfigyeléseket, impreszsiókat, környezettanulmányokat jegyez noteszeibe, hanem ujságokat kivonatol, érdekes könyvek és memoárok címét jegyzi fel, vidéki körorvosok módjára adomagyűjteményt állít össze. Az ilyen notesz-kultusz sokat elmond áldozatáról és nagyon lényegesen módosíthatja Jókai dolgozasmódjáról, lelki típusáról alkotott közfelfogásunkat. Nagyon pontosan jegyez; szinte naponta kivonatol bizonyos orgánumokat s gondosan áthúzza a már felhasznált jegyzeteket. És milyen alapos a jegyzetek revíziója! Hányféle jel, hányféle színű ceruza és tinta mutatja, hogy sokszor került újra meg újra sor ezeknek a lapocskáknak nagyrabecsült kincsére! S amikor egyes munkák hosszas kivonatolása készül, a gondos kivonatoló minden „slágvort“, minden mondat elé számot tesz. Nem nehéz megkülönböztetnünk az adatgyűjtés és az anyagrendezés kettős munkáját, s igazán lehetetlen nem gondolnunk arra, hogy a „cédulázó“ tudós munkájához itt csak a cédulák hiányoznak.¹

Jókai és főképp első felesége szenvedélyes kedvelője volt a francia memoárirodalomnak. Hetenkint meghozatták a legérdekesebbeket, vagy azokat, amelyeket alkalmi vétel révén meg lehetett szerezni. Vasárnap valóságos újság- és könyváradaft lepte el Jókaiék asztalát és mint a Nílus, újra és újra megtermékenyítette a noteszek talaját. Amikor Jókai egy-egy új regényhez fogott, sokszor egész kocsirakomány könyvet hozatott, s előfordult, hogy helycsinálás kedvéért ilyenkor a régebbi beszerzések egy részét olcsó áron el kellett adnia. Koesi jött, koesi ment, csak egy maradt: a memoárkultusz.²

¹ A Jókai-noteszeket a debreceni egyetem magyar és francia szemináriumának tagjai rendezik sajtó alá.

² Ezekért az adatokért *Fesztty Árpádné* és *Fesztty Mária* úrnőkhöznek e helyt is hálás köszönetet mondok.

Sajnos, ezekből a könyvekből alig maradt ránk valami. De mindegy: Jókainak eszébe se jutott, hogy letagadja őket, realizmusának aranyvégű mankóit. Sőt inkább kirakatba rakta forrásait, bizonyosságait, mint tékozló fiú a kezeseit. Ösztönszerűen érezte, hogy ez az ál-authenticitás nem teszi szárazabbá és prózaibbá munkáját, hanem beleburkolja abba a történelmi miszticizmusba, amelynek fátylán keresztül a fikció majdnem mondának látszik, a monda csaknem történelemnek s a történelem kis híján megélt valóságnak.

Semmise könnyebb, mint megtudni Jókai egynéhány forrását: a többek közt „A janicsárok végnapjai”-hoz is olvasott Poujoulat-t, a „Szép Mikhál”-hoz használt *Ungarischer Simplicissimus*-t, a „Névtelen vár” forrásául bevallott Temme- és Bülau-gyűjteményeket. A nehézség rendszerint ott kezdődik, amikor a feltüntetett forrásmunkákat meg akarja keresni a kutató. Az „Ungarischer Simplicissimus”-t könnyű volt megtalálni; több akadály tornyosult a Temme és Bülau megfelelő adatainak kiválogatása elé s a „Geheime Geschichten und rätselhafte Menschen”-nek egy francia, rövidített kiadásában³ sikerült megtalálni a „Névtelen vár” alapjául szolgáló történetet, melynek fő tanulsága az, hogy Jókai maga lokalizálta hazájába, a Fertő környékére az eredeti szövegben németországi (Ingolfingen) mendemondát.

De éppen ez a gyűjtemény vezet rá bennünket arra a hasznos tapasztalatra is, hogy Jókai — ha hitelét kell megtámogatnia — megemlíti ugyan egy vagy több forrásmunkáját, de ezeket sokszor igénybeveszi olyankor is, amikor aztán szót sem szól róluk. Így a „Névtelen vár” forrása egyúttal Jókai egy másik regényének a forrása is (*Egy hírhedett kalandor a XVII. században*⁴). Nem csoda: az olyan könyvek, mint Bülau gyűjteménye, arra voltak teremtve, hogy Jókai állandó kézikincstárul használja őket. De egy könyvhöz sem maradt olyan hű, mint a „szerelem történeti anekdótáinak lexikonához”.

A „Rendkívüli nők” című novellagyűjteményben kétszer is megemlít szerzőnk egy francia forrást: *Anecdotes historiques*.

³ *Personnages énigmatiques, histoires mystérieuses, événements peu ou mal connus*, par Frédéric Bülau. Traduit de l'allemand par W. Duckett. Paris, Poulet-Malassis..., 1861. 3. kötet. — Jókai esetleg a német eredetit használta.

⁴ *Un aventurier de bas étage au XVIIe siècle* (Bülau, i. kiadás, I. kötet, 157–168. l.). Erre legközelebb külön tanulmányban térünk vissza, s ott lesz szó a Jókai által említett „Rheinischer Antiquarius”-ról is.

*A Troyes 1788.*⁵ De ez a szerény utalás egyrészt pontatlan és nagy nehézségek elé állítja a keresőt; másrészt nem árulja el, hogy milyen nagy, szinte egy életre szóló hatása volt a mese-mondó egyéb műveire is a troyesi anekdotakincsnek.

Miután az említett címen hiába kerestük, egy gondviselés-szerű véletlen a Dauthon-cég katalógusában az említett Bülau-kiadás mellett elénk sodorta és Magyarországra juttatta ezt az ölkötetes munkát:

D I C T I O N N A I R E
CONTENANT
LES ANECDOTES HISTORIQUES
DE L'AMOUR,

*Depuis le commencement du Monde
jusqu'à ce jour.*

SECONDE ÉDITION

Revue, corrigée et augmentée par l'Auteur.

Amour, amour, quand tu nous tiens,
On peut bien dire: adieu prudence.
LA FONTAINE.

Tomes I—V.

A TROYES,

Chez Gobelet, Imprimeur-Libraire, près
l'Hôtel-de-ville, No. 206.

1811.

A második kiadás⁶ előszavában, mely egy Rousseau-idézetből indul ki, a szerző kitűzi célját: „beszédessé tenni“ a szerelem „mint szenvedély“ következményeinek képét. Meg akarja „mutatni, a történelem által hitelesített tényekben, a szerelem erejét, szeszélyeit, dühét, magamegfeledkezését, a bűnöket, melyeknek indítóoka volt, a forradalmakat, melyeket családokban és birodalmakban szított; azokat a tragikus, komikus, nevetséges és furcsa jeleneteket, amelyeket minden időkből, mindenfelől, minden népnél rendezett“...⁷ A szerző panaszkodik az első, 1788-i kiadás hibái miatt és válaszol a „Mercure de France“-nak a

⁵ A *Megtörtént regék* c. kötetben (nemzeti kiadás, LXI. kötet, 223. l. jegyzet és 231. l.).

⁶ A 2. kiadásban 600 cikkel több van, mint a Jókai által idézett elsőben.

⁷ „...montrer, par des faits consacrés dans l'histoire, la force de l'amour, ses caprices, ses fureurs, ses emportemens, les crimes dont il a été la cause, les révolutions qu'il a opérées dans les familles, dans les empires; ces scènes tragiques, comiques, ridicules et bizarres qu'il a produites dans tous les tems, dans tous les lieux, chez toutes les nations...“

stílusra vonatkozó kifogásaira. A „Mercure de France“ még azt is kívánta tőle, hogy csak „újabb és kizárólag Franciaországra vonatkozó“ anekdótákra szorítkozzék. Szerencsére a troyesi szerző nem engedett a tekintélyes „Mercure“ szorongatásának és továbbra is kitartott minden időkből s minden népek köréből vett anekdótái mellett. Ennek köszönhetjük, hogy Jókai teljes mértékben élvezhette és kihasználhatta a gyűjteményt, amely naív és tudákos egyszerre, s így minden jögeíme megvan arra, hogy szerzőnk kedvenc könyvévé váljék. Történelmi hűségének egyik legfrappánsabb bizonyítékát éppen a magyar vonatkozású cikkek^a adatai szolgáltatathatják.

Jókai valószínűleg már 1851-ben ismerte a troyesi lexikont, mert a *Koronát szerelemért* című novellához annak első cikkét használja föl. A találkozás annál jelentősegebb, mert a magyar regényíró francia anekdótakinesből merítette egy magyar történelmi tárgyú novella magvát. Az „*ABAFFI (APAFFI)*“ cikk szerint ugyanis II. Mihály erdélyi fejedelemnek le kell mondania méltóságáról Bethlen Katalinnal kötött házassága miatt, amelyet a császár nem helyeselt, s így a fejedelem koronáját adta szerelméért: „Une femme, ou plutôt l'amour, vint alors enlever à *Abaffy* sa principauté. Il épousa, contre la volonté de l'Empereur, *Catherine*, fille de *Georges Bethlen*, Comte de Transylvanie. Vraisemblablement l'Empereur se servit de ce prétexte pour s'emparer d'une principauté qu'il ambitionnait.“⁹

^a Ezek a cikkek külön tanulmányt is megérdemelnének. Ehelyütt csak összeállítást adhatunk a fontosabbakról:

I. kötet. *ABAFFI* (I. cikkünket) 1–2. l.; *ANDRÉ II.* Bánkban (*Bancbanus*) története 151–154. l.; *ATTILA* 259–262. l.; *BOLESZAS II.* Lengyel király, exkommunikációja után László magyar királynál keres menedéket, XI. század, 40–410. l.; *BONNET AL* 412–417. l.

II. kötet. *DOBOZI* 319–320. l.; *FREDÉRIC, comte de Cylley*, XV. század, 521–522. l.

III. kötet. *HENRI IV.* Joinville herceg Magyarországon 243. l.; *JAGEL-LON.* Lengyel király, Hedvig férje 344–346. l.; *JEANNE Ire, reine de Naples.* „Andréasse“ herceg gyilkosa 370–375. l.; *LADISLAS, roi de Naples et de Hongrie*, XV. század, 437–438. l.; *LADISLAS V, roi de Hongrie, fils d'Alberic II d'Autriche* 438–439. l.; *LADISLAS VI, roi de Hongrie* (II. Ulászló) 439–441. l.; *LEOPOLD Ier.* Sok szó esik *Tékéli*-ről. 493–494. l.

IV. kötet. *MARIE, reine de Hongrie* (V. Károly nővére) 148–149. l.; *MENARD (MANARD).* II. Ulászló udvari orvosa, majd ferrarai egyetemi tanár, † 1536. 229–230. l.; *MONTGLAS, président de la Chambre des Comptes de Montpellier.* Feleségének Esterhási gróf, *Colonel de hussards* udvarol 305. l.

V. kötet. *RAGOTSKI.* A *Lehman*-epizód is. 96–98. l.; *SELNITZ* (I. cikkünket) 262–267. l. *VESSELINE.* Szerelme *Marie Sescki* iránt. *Muran* bevétel. 406–409. l. — A magyar vonatkozású cikkek összeállításában *Kordos Máté*, a debreceni francia szeminárium tagja is segítségemre volt.

⁹ A cikk első része *Emeric Tékéli* háborúiról szól.

Carinus (1853), melynek hősét egy tisztje szúrja le a győzelem pillanatában, a francia anekdotakines *CARIN* c. cikkéből¹⁰ került először Jókai érdeklődési körébe. „Il fut... assassiné par un des officiers de son armée dont il avait débauché la femme.“¹¹

De az első biztos nyomok 1858-ból valók.¹² A *Dekameron* túlságosan széles keretének megtöltésénél különösen megbecsülhetetlen volt egy ilyen motívum- és témagyűjtemény. A 36. Dekameron-novella (*Arria*) hősnője, Poetus felesége, aki megmutatja férjének a dicsőséges öngyilkosság útját, a „Dictionnaire de l'Amour“ *POETUS* c. cikkéből¹³ került Jókaihoz. Hasonló forrásból eredtek: a 38. novella, *Abu József*, a híres muzulmán böles históriája, aki ravasz jogi tanácsaival egy szép rableányt Harun-al-Rasid háremébe juttat;¹⁴ valamint a 39. elbeszélés: *Benzeráde szerelme*.¹⁵ Jókai novellája azzal szúr szemet a kritikusnak, hogy a hideg és jellegzetesen „précieux“ francia költőről az irodalmi közfelfogástól egészen eltérő képet fest:

„Benzeráde kedves költője volt a XVII. századnak. Költeményei *keleties búbájt, utánozhatatlan varázst* árasztottak maguk körül, olyas valami zamat áradt azokból, a minőt némely délszigeti gyümölcs lehell; holmi **északi prózai** almák el nem bírják azt sajátítani, azt sem tudják, mire való.“ „Benzeráde a leggyönyörűbb chasonokat (!) írta hozzá (La Vallièrehez), a mik tele voltak forró szerelemmel, *a milyen forró éghajlat alatt a pálmák és a napfordítók csodás növényzetei tenyésznek*. Legszebb remekművének címe, *Job, a leggyönyörűbb szerelmi nyilatkozat*, a mi valaha költő szívét és tollát elhagyta...“

Az irodalomtörténet nem tud a *Job*-szonett szerzőjének forró érzelmeiről, sem tragikomikus kalandjáról. Mert a Jókai-novella szerint Benzerade La Vallière-re emeli szemét s boldogan rohan hozzá, amikor végre szíve hölgye találkát ad neki. De kiderül, hogy csak stílusára van szükség, nem szívére: La Vallière azért hívatta, hogy szép választ írjon a király egy szerelmeslevelére! Erről az anekdotáról nemcsak az irodalom-

¹⁰ I. kötet, 564—566. l.

¹¹ Jókai idealizálja a francia cikk adatait. Manlius Sinister menyasszonyát bosszulja meg, aki megölte magát, hogy így meneküljön meg a szégyentől.

¹² Ez a *Dekameron* megjelenési éve. De több novellája régebbi keletű.

¹³ V. kötet, 45—47. l.

¹⁴ I. kötet, 36—38. l.: *ABOU-JOSEPH*.

¹⁵ 1860-ban jelent meg a „Vasárnapi Ujság“-ban; ma a *Dekameron*-ban olvashatjuk.

történet, hanem még Dumas père regényes krónikái (*Louis XIV*) sem tudtak, s így nyilvánvaló volt, hogy Jókainak egészen különleges és ritka forrása van. Lexikonunk,¹⁶ amely persze nem burkolja Benseradeot keleti szenvedély és kivételes lángész forró atmoszférájába — ez Jókai leleménye¹⁷ —, a következőkben adja elő a keresett anekdótát:

„Au commencement de l'inclination de *Louis XIV* pour mademoiselle de la *Vallière*, cette jeune personne qui aimait de bonne foi, et qui désirait vivement s'attacher le coeur de son royal amant, eut recours à la muse de *Benserade*. Pour répondre à quelques-unes de ses lettres, elle le pria un jour de passer chez elle, sans le prévenir de son dessein. *Benserade* était aimable et avantageux. Il va chez mademoiselle de la *Vallière*, comme à un rendez-vous: pénétré de son bonheur, il se jette en entrant aux genoux de sa déesse; son bonheur est si grand, qu'il a peine à le croire. *Hé non, ce n'est pas cela*. lui dit la demoiselle, en le relevant et en riant beaucoup, *il s'agit d'une* réponse à faire, et elle lui montra une lettre du Roi qu'elle venait de recevoir.“

Míg Apaffi vagy Carinus története máshol is hozzáférhető lehetett volna Jókainak, Abu József és Benseradeé kétségtelenné teszik a „Dictionnaire de l'Amour“ ismeretét. Vegyük hozzá, hogy az eddig tárgyalt öt cikk közül négy lexikonunk első kötetében van, melyet a fiatal magyar író egyideig rendszeresen kivonatolt. Nem lehet egészen véletlen az sem, hogy a franciából vett novellák egy része a *Dekameron*ban egymás közeli szomszédságában található. Végül nyilvánvaló, hogy a sokkal gazdagabb képzésű magyar novelláknak éppen legjellegzetesebb motívumait leljük fel a francia anekdótakincsben.

S ezek az első kölcsönzések első métereit törik egy hosszú és sokat járt útnak. Jókai sohasem felejtí el e közeli vagy távolabbi szenvedély-tűzvészek romantikus fényt, s sokszor látogat el hozzájuk szikráért, zsarátnokért, fáklyalángért.¹⁸ 1863-ban így eleveníti föl *Miranda*¹⁹ történetét. Hurtado kapitány csodálatra méltó neje egy indián kacika tetszését nyeri meg, aki végül is a kínczölöphöz kötteti a példás házaspárt. Így készül *A kalifa papucsa*²⁰ a lexikon *ABDÉRAMÉ* című cikke²¹ alapján: Safie

¹⁶ I. kötet, 367. l.: *BENSERADE*.

¹⁷ Jókai nyilván semmit sem tudott Benserade-ról azon kívül, amit a rövid cikkben olvasott. A *Jobról* sem sejtí, hogy a „remekmű“ egy précieux szonett.

¹⁸ Néha, amikor „nincs ihletnél“, megelégszik két-három, az ábécé ünkevényes rendjében végzett lexikonkivonattal.

¹⁹ „Vasárnapi Ujság“. — Az anekdótakincsben is ez a címe. IV. kötet, 265—279. l.

²⁰ „Vasárnapi Ujság“.

²¹ I. kötet, 28—29. l.

(„Szaffi“) uralkodóját megöli lányának szerelmese, hogy így megelőzze leendő apósának hasonló szándékát. Ugyanebből az évből való a *BAJAZET* cikkből kovácsolt *A kardvas és a vilám* is.²² 1864-ben a *JUIDA* cikk²³ ihlette Jókait egy hasonló című novellára, melynek hőse nem árulja el a király feleségének nevét, aki cinkostársa volt, s aki mégis nagy buzgalommal fűt kedvese máglyája alá, hogy saját bőrét megmentse.²⁴ Az a hosszú cikk, melyet lexikonunk a II. Katalin cárnő trónrajutását megelőző intrikáknak szentel,²⁵ Jókainak egy kis regény (*Az úrnő*), s egy történeti anekdóta (*Egy csók, egy szó*) tárgyát szolgáltatta. 1865-ben a *FRÉDEGONDE* (*Fredegonda*) és a *LUCRECE* (*Lukrétia*) cikkeket ülteti át Jókai.²⁷ A gyakori kölcsönzések oka az, hogy *anekdótikus* novellagyűjteményhez szed össze anyagot. A főcím, amely felsorolásra csábít, önmagában is meggyőz bennünket a novellák adomaszerű jellegéről: *Milyenek a nők? Milyenek a férfiak?*²⁸

1868-ban Jókai elbeszéli Radziwill herceg gyámoltjának, Tarrakanoff Annának megható sorsát: egy klasszikus szépségű kém a menedéket adó külföldről visszaesábítja Oroszországba, s kiszolgáltatja a cári rendőrségnek. Saját kárán tanulja meg azt a romantikus antitézis-kultuszból táplálkozó leckét, hogy a szépségben sokszor van valami ördögi, ezért: *Kerüld a szépet!*²⁹

*

A *Szerelem bolondjai* (1868), ez a romantikus idegizgalomból és realizisztikus éleslátásból kevert „démoni“ mű, mely Barbey d'Aurevillyt, a „Diaboliques“ íróját juttatja eszünkbe, szinte megkívánja a prologót, a nyitányt, hogy a jámbor és gyanutlan olvasó hozzászokjék az elkövetkezendő szenvedély-viharok hangorkánjához. Ez a nyitány művészi példája lehetne a dinamikus

²² A „Részvét könyvé“-ben jelent meg.

²³ I. kötet, 291—292. l.

²⁴ „Üstökös“. — Anekdotakinesünkben: III. kötet, 405—407. l.

²⁵ *PIERRE III.* (V. kötet, 1—25. és 30—31. l.)

²⁶ „Hon“, 1864; „Üstökös“, 1864.

²⁷ A két novella a „Koszoru“-ban jelent meg. — A lexikonban: *CHILPÉRIC Ier* (II. kötet, 113—119. l.) és *LUCRECE* (IV. kötet).

²⁸ A nemzeti kiadás XXV. kötetében. — A felsorolás Jókai lelki rokonának, Victor Hugónak is kedves hatáskeresője. Szerzőnkél a szenvedélyes anekdoták felsorolása pár évvel később a *Szerelem bolondjai* bevezetésében virágzik ki leggazdagabban.

²⁹ A *Virradóra* c. kötetben. — V. ö.: *PIERRE III.* (V. kötet, 2. l.), amely cikkből ez már a harmadik kölcsönzés.

fokozásnak, mert a bevezetés anekdótákba zárt kis drámáitól az elbeszélésverseny hosszabb lélekzetű történeteinek keresztül végre a komor, keserű és végzetes regényhez emelkedik: a függöny felgördült.

Az eddig tapasztaltak után nem lep meg bennünket, hogy az „ouverture“ első részének anekdótái csaknem kivétel nélkül³⁰ lexikonunkból származnak. Hogy elhallgattassa a szerelem szkeptikusait és kielégítse a kíváncsiakat, szerzőnk két kézzel markol a maga különleges kincstárába. S bár végül hangsúlyozza a szerelmi örültségek szinte hétköznapi realitását,³¹ azért mégsem tudja megállni, hogy ne csillogtassa előttünk mindazt, amit „elmondhatott volna“...

„Elmesélhetném a *megfordított évszakok* bohóságait, mely egyet a XVI. században azt a szabályt állította fel, hogy akik egymást igazán szeretik, azok nyáron télhez, télen nyárhoz öltözve járnak, a szomszéd meleg vízzel oltásuk, az éhséget sületlen szerekkel. — Azt tartom, hogy ezek elég nagy bolondok voltak.“

Jókai itt a „Galois“ és „Galoises“ rendjére céloz, mely főképp Poitou tartományban volt elterjedve a XIV. században, s amelyről anekdótakinesünk a *PÉNITENS D'AMOUR* című cikkben így számol be (IV. kötet, 468—469. l.):

„Parmi les plaisantes révolutions morales ou physiques opérées par l'amour, on peut placer celle de la confrairie (*sic!*) des *Pénitens d'amour*, et à laquelle on a donné aussi le nom de *Ligue des amans*. L'objet de cette société était de prouver l'excès de son amour par une opiniâtreté invincible à braver les rigueurs des saisons. Les... initiés... devaient, suivant leurs instituts, se couvrir très-légèrement dans les plus grands froids, très-chaudement dans les plus grandes chaleurs. L'été ils allumaient de grands feux auxquels ils se chauffaient; l'hiver, leurs cheminées n'étaient garnies que de feuillages ou autres verdure...“

„Regélhetnék — folytatja Jókai — a mór *szeretők sziklájáról*, hová egyszer üldözött szerelmes pár menekült fel az apai korbács elől, s honnan tovább nem futhatva, mindketten leugrottak, meghaltak. És azután még sokáig *szeretők sziklájának* hitták azt a helyet, s ahol csak boldogtalan szerelmesek voltak a környékben, mind odasiettek magukat előlni. — Kérdés maradna, hogy kik voltak a nagyobb bolondok: azok-e, akik a példával előmentek, vagy azok, akik őket követték?“

³⁰ Két láncszem eredetét nem ismerjük: Hispala Sescennia saturnáliáinak s az angol herceg és a pásztorleány mésalliance-ának históriáját. Ami persze nem azt jelenti, hogy ezek a témák nem lexikonunkból valók.

³¹ Tanulságos párhuzamba állítani a *Szerelem bolondjai* bevezetésének végét Barbey d'Aureville egyik legismertebb helyével: a *La Vengeance d'une Femme* c. novella elejével a „Les Diaboliques“ kötetben.

A „Pena de los enamorados“ helyi mondájáról az *AMANS* felírású cikkben olvashatunk (I. kötet, 130—134. l.). Ez a téma továbbra is izgatja majd Jókai képzeletét, amint erről a *Rendkívüli nők* tanuskodnak.

„Segélyemre hívhatnám az ethnographiát, s elkezdve a szerelem bizarr közönyétől, mellyel az eszkimó a vendégszeretet fogalmát még a hitvesi kegy osztalékaira is kiterjeszti, végig utaztathatnám a kedves olvasót az ellenkező oldalig. ahol a féltékeny koriálok soha sem engedik feleségeiket megmosdani, hogy más férfi ne is gyaníthassa arcaikról, hogy szépek-e? Közbe eshetnének aztán olyan népek is, mint az alibamoniak, ahol még a nők is féltékenyek és bosszúállók, s ha egy-egy asszonynak a férje hűtlenséget követ el, valamennyi asszony ellene támad, s a hűtlen férj kollektíve elpáholtatik. — Melyik bolondabb a három közül?“

Természetes, hogy a szerelem utazó-etnográfusa itt is a francia szerző nyomdokain halad. Jókai eszkimói és koriáljai a „Dictionnaire de l'Amour“ koriákjaitól (*KORIAQUES*, III. kötet, 426—427. l.) származnak. A „rénszarvasos koriákok“,³² *Koriaques à rennes*, olyan féltékenyek feleségeikre, hogy nem engedik mosakodni, fésülni szegényeket. „Cet usage est d'autant plus étonnant que les *Koriaques fixes* ont des mœurs tout-à-fait opposées. Chez eux c'est une politesse d'offrir sa femme ou sa fille à un étranger, et une injure de refuser cette offre“³³. A férjeikre féltékeny nők megható szolidaritását Jókai kitalálta, úgy, hogy módosította a Louisiana közelében lakó *ALIBAMONS*-törzsről szóló cikknek ezt az adatát: „Lorsqu'il arrive qu'une femme débauche le mari d'une autre, les femmes s'assemblent entr'elles avec des bâtons longs comme le bras et vont trouver la coupable, qu'elles battent sans miséricorde, ce qui fait beaucoup rire les jeunes gens; à la fin, s'ils n'arrachaient les bâtons des mains de ces furieuses, elles tueraient la malheureuse coupable“.

Arraens bithyniai király történetét, akit a szerelmes és féltékeny Semiramis megöl és hamvai számára fehér márvány-mauzoleumot épít, *SÉMIRAMIS* címszó alatt megtaláljuk a szerelmi lexikonban (V. kötet, 267—269. l.).³⁴ Egy másik királynőnek, aki nem bírt megválni férje holttestétől, már életében kijárt az „örült“ jelző. Mint Semiramis, Örült Johanna (*JEANNE LA FOLLE*), Katholikus Ferdinánd és Aragóniai Izabella

³² Azaz: nomád koriákok.

³³ V. ö. *Az Ember Tragédiája* utolsó jelentével!

³⁴ A négy utolsó bekezdés. A hős ott Armenia királya, *Araceus le Beau*.

leánya, is olyan halottba kapaszkodott, aki életében nem igen viszonzta szerelmét...³⁵

Nurgehán³⁶ szultána huszonnégy óráig tartó uralmát, amely alatt szerelmét megörökítő aranypénzeket veretett, a „Dictionnaire de l'Amour“ *JÉHANGUIR* című cikkben beszélte el.³⁷ Jókai hozzáteszi azt a finom motívumot, hogy a szép szultána ezeket a pénzeket a szegények közt osztotta szét. Ez az anekdóta, melyben szerzőnk szemmeláthatólag kedvét leli, úgy kitágul, hogy már-már szétrobbantással fenyegeti a bevezetés szűk kereteit. Az utolsó két anekdóta engedelmesebben alkalmazkodik a rendelkezésre álló térhez. Az utolsóinak hőse „János király“, aki idegeit tündérszerelemre akarta képessé tenni és „e végett minden este spiritusos pokróczba varratta be magát. Egyszer a komornyikja a czérnát, melylyel már bevarrta, égő gyertyával akarta elszakítani s a spiritus lobbót vetett. Mint-hogy pedig János király nem volt Salamander, tehát ott bolondul megégett“.³⁸

Ezt a tragikus kalandot lexikonunkban *JEAN V (Jean le Conquérant* bretagnei herceg) cím alatt találjuk meg,³⁹ de Jókai felületesen olvasta el a cikket, mert a végzetes kúrát nem a cikk címszereplője, hanem *Charles le Mauvais* navarrai király tartja, aki általa veszi el méltó büntetését kicsapongásaiért és cselszövéseiért.

Érdemes megint megjegyezni, hogy az utolsó anekdóták a lexikonnak ugyanabból a kötetéből valók, s elég közeli szomszédok: *JEAN, JEANNE, JÉHANGUIR*... Ami azt is bizonyítja, hogy Jókai ezeket az adomákat a véletlen szeszélyének rendjében szedte, úgy, amint az ember virágot szed a mezőn, amelyre ma ezen, holnap amazon a szélén lép be, de egy és ugyanazon napon egymás mellett viruló virágokat szakít. Ha témára, vagy valamely „tételének“ illusztrálására volt szüksége, csak be kellett fordulnia erre a mezőre, amelyen olyan hamar összekészült egy csokor.

•

Ilyen csokor a *Rendkívüli nők*. A cím itt is elárulja a szerző célját: különleges, exotikus virágokból akar csokrot

³⁵ L. a lexikon *JEANNE* c. cikkét (III. kötet, 379–381. l.).

³⁶ Más néven: Nourmahal.

³⁷ A francia szövegben a két hős neve: *Jéhanguir* (magyarul: „Dzséhangir“) és *Nourgéhán*.

³⁸ Szerellem bolondjai, 4. l.

³⁹ III. kötet, 557–561. l.

kötni. Az ő titkos mezején ilyen is akad bőven. S ha ezúttal el is árulja a hozzávezető utat, egy kissé abban a meggyőződésben teszi, hogy úgysem keresi azt meg senki. A „virágok“ 1876-ból és 1878-ból valók,⁴⁰ s minden novella egy-egy „rendkívüli“ nő nevét viseli:

I. *Örült Johanna* a *Szerelem bolondjai* bevezetésének egy motívumát dolgozza ki szélesebben; forrása a *JEANNE* c. cikk (III. kötet, 379—381. l.).

II. *Xara* forrása: *AMURATH Ier* (I. kötet, 145—146. l.). A nagy szultán szerelmes a szerb despota leányába, aki végül is kénytelen feleségül menni hozzá, hogy megakadályozza ké-rője vérengzéseit.

III. *Zatime* is a *Szerelem bolondjai* egy részletének új, teljesebb verziója, a *Rocher des AMANS* cikk alapján (I. kötet, 150—154. l.). Jókai ezúttal egészen közről követi forrását, s átveszi a francia cikk jegyzetében közölt balladának tartalmát, míg egy versszakát az eredetiben,⁴¹ s magyar fordításban is közli:

„Le Sarrasin l'avoyt traité	„A mór nagylelkű ellen,
En vainqueur magnanime;	Aki őt legyőzte,
Il luy rendoyt en vain sa liberté:	Kárbavész a kegyelem:
Las le captif, dans les fers de Zatime	Zatime s a szerelem
Semble arrêté.“	Újra láncra fűzte.“

IV. *Harmozáné* a zsidó *ANILÉUS* (ez a francia cikk címe, I. kötet, 181—182. l.) pogány feleségének neve Jókainál. Anileus, egy Euphrates-menti zsidó kolónia feje, megöli Harmozáné férjét, s a szép asszonyt ő veszi feleségül. „Ce mariage“ — mondja lexikonunk — „était contre la loi Judaïque, parce que la femme était idolâtre, et ne voulait pas renoncer au culte des faux dieux. Les principaux d'entre les Juifs en firent des plaintes vives et réitérées... Il était à craindre qu'*Asinéus* (Aniléus fivére) ... ne profitât de la circonstance pour se défaire de son frère, et jouir seul de l'autorité. La femme d'*Aniléus*, pour éviter ce malheur, fit empoisonner son beau-frère. *Aniléus*, se trouvant alors seul, voulut attaquer Mithridate; mais il fut défait et tué par les Juifs de Babylone“. Jókai novellájában Harmozáné megmérgezi Asineust, mert attól fél, hogy a bölcs férfinő a

⁴⁰ *Örült Johanna, Zatime, Hormosane, Artemisia*: „Eletképek“, 1876; *Agatha, Xara, Zatime* stb.: „Igazmondó“, 1878.

⁴¹ Az első kiadás (1788) primitívebb helyesírása szerint. A második kiadás (1811) erősen modernizált helyesírást alkalmaz.

háború ellen fog felszólalni. Anileus veresége után a zsidók megkövezik vezérük özvegyét.

V. *Artemisia* alapja a „Dictionnaire de l'Amour *ARTEMISE II* című cikke (I. kötet, 236—238. l.). A salamisi ütközet hősnője nem tudja meghódítani Dardanust: „Sa fierté outragée s'en vengea en crevant les yeux de son amant; mais cette vengeance n'éteignit pas le feu dont brûlait cette Princesse; sa passion se changeant en fureur, elle se précipita du haut du rocher de Leucade“.

VI. *Agatha* a szent vértanuhalálát beszéli el a francia anekdotagyűjtemény *AGATHE* című cikke (I. kötet, 71. l.) nyomán.

Az *AMURATH*, *AMANS*, *ANILEUS*, *ARTÉMISE*, *AGATHE* cikkeket ismét ugyanabban a lexikonkötetben, egymás közelében találta Jókai. Nem nagyon válogatott a cikkek közt, hanem úgyszólván ábécérendben dolgozta fel őket.

Másrészt azonban éppen ezek a novellák, melyeknek forrására szerzőnk nyíltan hivatkozik, nagyon alkalmasak arra, hogy Jókaiiban az elbeszélő művészetét, a látnok fantáziáját, az író alakítóképeségét teljes értéke szerint megbecsüljük. A történelmi esemény köré kristályosodó epikus költészetten kívül alig ismerünk „esetet“, amely ilyen világosan mutatná meg azt a valamit, amit az író „nyersanyagának“ lehet nevezni. Olyan kedvező a helyzetünk, mint a természettudósé, aki a kísérlet körülményeit úgy rendezheti, hogy az őt nem érdeklő momentumokat különválasztja a rá nézve fontosaktól. Itt figyelhetjük meg, hogyan hidalja át invenciója az anyag szakadékait, hogyan egyéníti — mondaköltő módjára — a kollektív indokú eseményeket, s a motiváció révén hogyan fűzi élő egészbe az elszigetelt, s mintegy élettelen epizódokat.

•

Néhány évvel a *Rendkívüli nők* előtt, az „Igazmondó“ *Zafreh*⁴² példáját állítja a feleségek elé. Amikor Aruch Barberousse, a hirhedt kalóz megöli Sélím Entémyt, ennek felesége mérget vesz, hogy így szabaduljon meg a rabló karjaiból. Ezt a novellát ugyanabban a kötetben⁴³ adták ki, mint a *Rendkívüli nők* ciklusát. Oda is illett.

A Barberousse-ok dinasztíája még egyszer foglalkoztatja

⁴² A francia cikkben (*BARBEROUSSE*, I. kötet, 300—304. l.) Zaphirah.

⁴³ *Megtörtént regék*. A nemzeti kiadás LXI. kötete.

majd Jókai fantáziáját. A *Miért láttál?*⁴⁴ című novella a *Julie de GONZAGUE* című cikk (III. kötet, 53—54. l.) után elmondja, hogy Gonzaga Júliát egy nemes úr beszéli rá, hogy a Fondit elfoglaló Barberousse elől éj idején meneküljön. „On ajoute que, pour récompense, elle le (az életét megmentő nemest) fit poignarder peu après“. A furesa hála oka: Júlia nem tűrhette, hogy élve maradjon egy olyan férfi, aki őt ingben látta.

Elég átsiklanunk *Mahadi*-nak, Almanzor fiának története fölött.⁴⁵

Sokkal érdekesebb és tanulságosabb az *Egy asszonyi hajszál* (1878) esete. Mert egyrészt ez a kis regény képviseli leginkább Jókainál a Dumas-féle történelmi „krónika“ műfaját; másrészt olyan francia történelmi témát dolgoz fel, amelyet ilyen aprólékos részletességgel a francia irodalomban sem találunk meg.

Mesteri kéz festett itt nagy történelmi tablót, de ecsetje túlságosan keskeny és finom a vászon szélességéhez képest. Marie-Louise de Gonzague, Henriette de Clèves unokája, titkos férje, Cinq-Mars kivégeztetését siratja. A király arra kényszeríti, hogy IV. Ulászló lengyel királyt fogadja el férjéül és a szép özvegy bele is egyezik a házasságba azzal a feltétellel, hogy D'Arquien márkí, aki Lengyelországba fogja kísérni, „Duc“ és „Pair“ legyen. A király megérti e feltétel okát: D'Arquien állítólagos leányai voltaképen Cinq-Mars és Marie-Louise gyermekei. Mikor a menyasszony Lengyelországba ér, Béthune márkí értesíti, hogy Boisdaphin egy levélben elárulta a lengyel királynak jövődöbelijé multját. Marie-Louise csak azzal tudja eloszlatni Ulászló gyanuját, hogy kisebbik leányát szemrebbenés nélkül engedi hozzáadni egy hetvenéves főnemeshez. A királyné másik leánya Béthune felesége lesz, s férje „grand-trésorier de Pologne“. Ármányos udvari bolondja tanácsára (elmaradhatatlan személy egy szabványos romantikus regényben!) Ulászló egy levélben „père et duc“-nek („atyja és fülesbagoly“) írja D'Arquient „Pair et Duc“ helyett,⁴⁶ ami nevetség

⁴⁴ Ma a nemzeti kiadás XXXV. kötetében: *Szélszend alatt. — Eletből elvesve.*

⁴⁵ „Üstökös“, 1878. Ma a nemzeti kiadás LVIII. kötetében. — *MAHADI* (Dict., I. kötet, 80. l.).

⁴⁶ Bár ennek a „chronique scandaleuse“-nek legtöbb adata lexikonunkból való, nem csodálkoznánk, ha ezt a szójátékot Jókai találta volna ki hozzá, aki nagyon szerette a nyelvészeti bravúrmutatványokat. V. ö. *A cigánybáró* megoldásával is.

tárgyává teszi a szegény márkít, annál is inkább, mert kinevezetése egyre késik, s végül el is marad. Jóкаи, aki író létére Scribe és Dumas elméletéhez szít, s „a kis okok súlyos okozatairól” beszél, a lengyel király véletlen helyesírási hibáinak tulajdonítja a varsói franciák ellenszenvét a francia király iránt, s általuk a lengyel külpolitika nagy irányváltozását. Ulászló halála után özvegye a király fivéréhez és utódjához, V. Kázmérhoz megy feleségül.⁴⁷ Ettől a ponttól⁴⁸ kezdve Jóкаи már Salvandy *Histoire de Pologne*-át transzponálja a regény hangnemébe. (Ezt a címet Jóкаи egyik noteszében találjuk följegyezve.) Marie-Louise halála alkalmat ad szerzőnknek arra, hogy a királynő és Cinq-Mars közös jeligéjét boncolgassa: *Ergo moriendum*.⁴⁹ Sobieski frigye Marie-Casimir d'Arquien-nel,⁵⁰ majd lengyel királlyá való választatása maga után vonja Gravel küldetését,⁵¹ akit XIV. Lajos azzal bíz meg, hogy a helyszínén tanulmányozza Béthune márki feleségének és a királynénak franciaellenes politikáját. Szerencsétlenségére Gravel beleszeret a márkinéba, s egy olasz kalandor, Sardis, birtokába keríti szerelmesleveleit. A franciaellenes párt úgy tünteti fel a dolgot, mintha Gravel levelei a királynéhoz volnának intézve. A szerencsétlen követnek menekülnie kell, s alig kerüli ki az úttjába állított csapdát... Hogy a leveleket előhúzza rejtekük-ből, Sardis egy asszonyi hajszálat használt.⁵² Ez a hajszál (*kicsi ok*) tette tönkre Varsóban a francia befolyást, s egyúttal Thököly reménységeit; ez vezette Sobieski Jánost Bécs alá (*nagy okozat*).

A regényes krónika főbb adatait a szerelni lexikon következő címei alatt találjuk meg:

BOISDAUPHIN (I. kötet, 405—407. l.): a lengyel királyhoz intézett rágalmazó levél; — Marie-Louise és a D'Arquien-család

⁴⁷ Kázmér már régen szerette sógornőjét. Jóкаи erről saját költésű históriát mesél. A „Dictionnaire de l'Amour” itt mindössze egy „fiatal olasz márkiról” tud. V. ö. Jóкаи: XXXVI. kötet, 219—223. l. és a *BOISDAUPHIN* cikket: I. kötet, 407. l. — Az „Actéon” név, melyet mind a két szöveg említ, végkép megerősíti a kapcsolatot.

⁴⁸ A XIII. fejezettől.

⁴⁹ Ez is meg van említve a lexikonban.

⁵⁰ Marie-Louise második leánya, Radziwil özvegyc.

⁵¹ Az anekdótakincs (III. kötet, 95—99. l.) *GRAVEL* c. cikke.

⁵² Lexikonunk szerint (III. kötet, 97. l.) a szép és csalárd Sardis nem maga csente el a leveleket, hanem Béthune marquise adta át neki vetélytársának írásait, mint legfőbb szerelmi zálogot.

kapcsolatai; — V. Kázmér lemondása a trónról, s visszavonulása a párizsi Saint-Germain-des-Prés-apátságba, stb.

LÉOPOLD Ier (III. kötet, 493—494. l.): Marie-Casimir de la Grange d'Arquien első házassága Jacob Radzewillel; — a „Duc et Pair“-i kinevezés késése; — a francia-magyar politikai kombináció, stb.

GRAVEL (III. kötet, 95—99. l.): D'Arquien másik lányának esküvője Béthune márkival; — a „Duc et Pair“-i kinevezés; — a francia származású királyné császárpárti politikája; — Gravel bukása és menekülése, stb.

L'HOSPITAL (III. kötet, 502—505. l.): a „Maréchale de l'Hospital“ meghódítja Párizsban Kázmér exkirályt,⁵³ stb.

Hol vette Jókai ennek a történetnek első csiráját? Milyen véletlen lapoztatta föl vele éppen a Gonzagák és a D'Arquienek históriáját? A felelet könnyű, ha emlékünkbe idézzük *Julie de GONZAGUE*-ot, akinek kedvéért szerzőnk nem sokkal az *Egy asszonyi hajszál* előtt, 1874-ben kölesönzött témát a szerelmi anekdótakinesből. Julie de Gonzagne története ott a III. kötet 54. lapját foglalja el. Csak egy levelet kell fordítanunk: az 56. lapon egy másik *GONZAGUE* (*Ludovic*) története kezdődik, akinek felesége, Henriette de Clèves rejtelmes és hátborzongató színjáték hősnője volt. *La Mole*-t és *Coconas*-t azzal vádolták, hogy az alençonni herceget rá akarták beszélni, hogy álljon a hugenotta sereg élére. *La Mole* kazettájában viaszfigurát találtak, melynek szíve át- meg át volt szúrva. Ez a viaszfigura, Cosme Ruggieri műve, állítólag a királyt ábrázolta... *Coconas* ellen pedig az volt a vád, hogy a Bertalan-éji vérengzések alkalmával harminc hugenotta életét megvásárolta (igaz, hogy azután sajátkezüleg döfte le őket!). A vádlottakat elítélik és lefejezik. Állítólagos pártfogóik, Nevers hercegnő és a navarrai királyné éj idején ellopták a két fejet és bebalzsamoztatták őket.⁵⁴ A francia cikk aztán így folytatja: „Un titre que l'on trouve dans la bibliothèque de madame de Montpensier vient encore à l'appui du fait. *La manière d'arpenter brièvement les prés, par madame de Nevers*. Ce titre a vraisemblablement rapport à l'enlèvement de la tête de *Coconas*, qui était peut-être exposée dans une

⁵³ L. Jókai egy célzását: 264. l.

⁵⁴ Egy másik cikk szerint (*BOISDAUPHIN*, I. k. 407. l.) Nevers hercegnő sokáig magánál tartotta *Coconas* fejét „dans l'armoire d'un cabinet, derrière son lit“. V. ö. Jókai: id. regény, 187—188. l. — L. még a *HENRI II* cikket is.

prairie, ou à quelque partie galante dans laquelle la Duchesse fut surprise, et d'où elle se sauva promptement à travers une prairie“.⁵⁵

Ez az epizód a magyar regény első fejezeteinek⁵⁶ alapja.

Amikor így figyelme már fel volt keltve, szerzőnk további adatokat keresett az érdekes családról. Ezekből az adatokból, melyeket *utalásokkal egybekötött* lexikoncikkek szolgáltattak, alakult ki a magyar írónak Franciaország XVII. századbeli lenygel politikáját tárgyaló regénye.

*

A *SELNITZ*-pernek is van néhány érintkező pontja a Cigánybáró (1883, 1885) cselekvényével. „Sur la fin de la guerre de sept ans“, — kezdi meséjét lexikonunk írója (V. kötet, 262—267. l.), — „le baron de *Selnitz*, gentilhomme hongrois fut fait prisonnier par les Prussiens, et envoyé à Magdebourg. Pour adoucir l'ennui de sa captivité, il chercha à s'en venger sur les coeurs des belles Magdebourgeoises. Il avait laissé dans ses terres une épouse jeune et sensible, qui l'aimait uniquement; mais on conçoit qu'il garda le silence sur cette particularité“. A szeleburdi a kelleténél mélyebben nézett bele a szép Burgheim grófné szemeibe és — az otthoniakról megfedkezve — feleségül vette. De egyszer csak megkötötték a fegyverszünetet, s most már *Selnitz*nek nem maradt más hátra, mint elpárologni, miután megható levélkében vallotta be a bigámiát második feleségének. Bécsben első feleségével találkozott, aki „se hâta d'accourir dans ses bras. Cet excès d'empressement le contraria bien un peu; mais insensiblement la tendresse de cette aimable personne captiva sa légèreté, et son coeur se rouvrit aux impressions du premier amour. *Anastasie de Murz*, c'était son nom, descendait d'une de ces familles nobles, mais indigentes, dont il y a un si grand nombre en Hongrie. Son ame appartenait toute entière à l'homme qui, élevé au-dessus d'elle par ses richesses, avait garanti sa beauté et sa vertu du danger de l'abaissement et du malheur“.

A báró második felesége azonban nem hagyta a dolgot ennyiben, hanem panaszával a császárnéhoz fordult.

„La bigamie paraissait clairement prouvée: le Baron fut arrêté, et la rigueur avec laquelle *Marie-Thérèse* punissait les

⁵⁵ Ezt a megjegyzést Jókainál is fölleljük, 188. l.

⁵⁶ II—IV. fejezet.

crimes de ce genre, fit présumer qu'il subirait le châtiment prononcé par la loi. Il résulta de l'enquête que les droits de l'une et de l'autre étaient également fondés; mais lorsqu'on allait discuter la priorité de ceux de la première femme, celle-ci déclara que le Baron ne l'avait pas épousée, qu'elle avait vécu avec lui sous le pied de maîtresse, et que, s'il lui avait permis de porter son nom, c'avait été par un raffinement de tendresse, et pour se soustraire aux recherches de la police. Il n'y avait rien à opposer à cet aveu inattendu et volontaire: le procès finit contre toutes les apparences à l'avantage du Baron. Les Juges décidèrent que sa main appartenait à la Comtesse de *Burgheim*, et *Anastasie*, en punition de sa mauvaise conduite, fut condamnée à passer dix ans dans une maison de correction."

A megoldás itt is kedvező, mint Szaffi esetében. A javítóintézet derék és jószívű öre tesz bizonyosságot mellette s ő szőcselt *Anastasie* kiszabadítására.⁵⁷ Bár itt a francia forrás hatása kevésbé nyilvánvaló, a Selnitz-per szolgáltathatta Jókainak az új Grizeldisz megható történetének néhány elemét s valószínű kiindulópontját is. A „Dictionnaire de l'Amour“-nak olyan alapos ismerője, mint Jókai, bizonyára nem hagyta figyelmen kívül ezt az esetet; hiszen annyi külföldi memoárban kutatót „magyar“ témák után.

*

1886-ban a „Még egy csokrot“ c. gyűjteménynek a mórokkal rokonszenvező történeti novellája (*Az utolsó mór királyok*) más források mellett⁵⁸ a francia anekdótakínos *ALBOHACEN* cikkből⁵⁹ merít.

A *Három márványfej* (1866, 1887) regényébe bekeretezett elbeszélés a *PRIEURÉ DES DEUX AMANS*⁶⁰ mondáját frissíti föl. Baudoin, szegény lovag Genevièverre, egy zászlósúr⁶¹ leányára veti a szemét. A büszke urat vérig sérti ez a szerelem s a házasság elé teljesíthetetlen, halálos feltételt szab: Baudoin akkor kapja meg a lányt, ha ölében viszi föl egy meredek domb

⁵⁷ Ez olyanféle szerepet játszik, mint az udvari bolond a *Cigánybárában*. Levelet írat a császárnéval védcének, mint ahogyan a *Cigánybáró* bolondja kegyelmi kérvényt írat alá Mária-Teréziával. V. ö. még az ebédet, mint a kegyelmi tény gyakorlásának miliójét.

⁵⁸ A keverék olyanféle, mint az *Egy asszonyi hajszámban*.

⁵⁹ I. kötet, 88–92. l.

⁶⁰ V. kötet, 83–86. l.

⁶¹ „Seigneur banneret“. Jókai az utóbbiban tulajdonnevet lát: „Seigneur de Banneret“, „frank herceg“.

44.444

tetejére. Az ifjú a csúcson meghal a nagy kimerültségtől és Geneviève élettelenül hull vőlegénye holttestére. Genovéva apja azzal akarja kiengesztelni bűnét, hogy gyönyörű sírboltot emel a két szerelmes sziklájának csúcsára...

A következő év (1888) az egyébként olyan csapodár képzeletű magyar regényíró hűségének újabb bizonyítékát hozza. „Mikszáth Almanachja“ *Barak Hageb asszonyai*⁶²-ről mond tanulságos történetet, megint csak a „Dictionnaire de l'Amour“ alapján.⁶³ Ez ugyancsak szép és bátor asszonyokról tud, akik férjük hírnevét azzal alapítják meg, hogy legyőznek egy elleneséges csapatot.

Bár alapanyagát más memoárok szolgáltatják, *Rákóczy fia* (1891) sem kivétel az általános szabály alól. Mikor azokat az eszközöket akarja leírni, amelyekkel az osztrák kormány mesterségesen puhítja el Rákóczi fiait, szó kerül az Ótestamentum jeleneteire is, amelyekből Bécsben gáláns színjátékokat koholnak. Kapora jön ez Jókainak, hogy elmondja a szerelmi lexikon *ESTHER* c. cikkében⁶⁴ talált francia verset, mely Eszter történetét XIV. Lajos korára alkalmazza:

„Sous le nom d'*Aman* le cruel,
Louvois est peint au naturel,
Et de *Vasthi* la décadence
Nous retrace un portrait vivant
De ce qu'a vu la Cour de France
A la chute de *Montespan*.
La persécution des Juifs
De nos huguenots fugitifs
Est une vive ressemblance;
Et l'*Esther* qui règne aujourd'hui,
Descend des Rois dont la puissance,
Fut leur asyle et leur appui.
Mais pourquoi nommer *Assuérus*?
Notre Roi, comblé de vertus,
N'a-t-il point calmé sa colère?
Je vais vous le dire en deux mots:
Les Juifs n'eurent jamais affaire
Aux Jésuites et aux bigots.“

„Dölyfös *Hámán* neve alatt
Louvois úr szövik, szalad.
Vásthi úrnő: a kegyvesztett,
Aki trónra hozta Esztert,
Senki sem más, mint *Montespan*.
Eszter lesz az úrnő eztán,
Aki maga is királyvér.
Azért vevé el Ahasvér.
A zsidóknak üldözése:
— Hugonották kergetése.
Ahasvér alatt találjuk
A mi erényes királyunk,
Maintenon varázshatalma
Lett a zsidó nép oltalma.
Csak egy dolog, mi nem talál
A hajdani legendánál:
A zsidók és a jezsuiták
Egymást meg nem károsítják.“

⁶² Újra lenyomtatva a *Túl a láthatáron* c. posztthúmus kötetben (1912).

⁶³ L. lexikonunk *BARAC-HAGEB* c. cikkét (I. kötet, 500. l.). — Ez a cikk közvetlenül megelőzi a *BARBEROUSSE* cikket, amelyet Jókai szintén felhasznál.

⁶⁴ II. kötet, 420. l.

A Jókai halála után megjelent novellákban⁶⁵ is találunk hasonló nyomokat. A *Házasság gyűlöletből*⁶⁶ az ALLIOT-per⁶⁷ fordulatait követi, amelyek 1760 körül Szaniszló király⁶⁸ udvarát s a nancyi közvélemény annyit foglalkoztatták. Az *Ordália* Carouge feleségének, ennek a modern Lukrécianak tragédiáját beszéli el, akit férje istenítéletben bosszul meg.⁶⁹ Érdekes *A kaméliás hölgy igaz története*,⁷⁰ amely voltaképpen egy régi Mlle GAUTHIER-ről⁷¹ szól. Ez 1716 körül volt a Théâtre Français művésznője s sorsában van egy-két közös vonás Dumas fils szomorú hősnőjének sorsával. Jókai nem ismerte a „kaméliás hölgy“ valódi, XIX. századbeli modelljét s a főnti cím alatt a régi Mlle Gauthier történetét reprodukálta, mely a francia cikkben körülbelül így hangzik:

„Elle était grande, bien faite, avait beaucoup de fraîcheur, et était d'un caractère violent. Elle était d'une force prodigieuse pour une femme.... Le Maréchal de Saxe, à qui elle avait fait un défi, et qui, à la vérité, l'emporta caractère violent. Elle était d'une force prodigieuse pour une femme.... Le Maréchal de Saxe, à qui elle avait fait un défi, et qui, à la vérité, l'emporta sur elle à la lutte au poignet, disait que tous ceux qui avaient voulu s'essayer contre lui, il n'y en avait guères qui lui eussent résisté aussi longtemps qu'elle. Elle roulait une assiette d'argent comme une oublie.... Elle n'avait eu véritablement d'amour"... que „pour Quinault-Dufresne, son camarade à la comédie, de la figure la plus noble... Mademoiselle Gauthier, en devenant chaque jour plus passionnée, voulut épouser son amant. Il parut d'abord y consentir; mais s'étant refroidi autant qu'elle s'était enflammée, il ne voulut plus entendre parler de mariage. Alors cette femme si violente et si absolue, tant qu'elle n'avait pas vraiment aimé, tomba dans l'abattement et la mélancolie. Dégoûtée du monde et de ses plaisirs, elle prit la ferme résolution d'y renoncer pour toujours... Après avoir été pensionnaire chez les Ursulines de Pondeveaux... elle passa au couvent des Carmélites de Lyon, où elle prit l'habit et fit ses vœux... An 1750.“

*

Bizonyára nem meritettük ki tárgyunkat,⁷² mint ahogy Jókai se meritette ki azt a kincsesbányát, amelyet ő tudott leg-

⁶⁵ Különböző korokból származnak.

⁶⁶ A *Van még új a nap alatt* c. kötetben (1912).

⁶⁷ Lexikon, I. kötet, 111—117. l.

⁶⁸ Az eredeti szöveg hatása olyan erős, hogy Jókai a magyar szövegben is Szaniszlót ír Szaniszló helyett (a franciában: Stanislas).

⁶⁹ Jókai kissé megváltoztatta a francia cikk adatait. — A „coup de Jarnac“-ot a JARNAC c. cikkből (III. kötet, 546—548. l.) vette.

⁷⁰ *Túl a láthatáron*.

⁷¹ Lexikon, III. kötet, 557—558. l.

⁷² Említsük meg pl. a *Nagymama meséi* közül a BAUDOIN DE FLANDRES-ről szólót.

jobban értékelni s amelyhez egész életén keresztül vissza-vissza-tért. Nem zártuk be eléggé a markunkat, s biztosan maradt útunkon egy csomó drágakő vagy ragyogó kavics, ami még magára vonhatja más kutatók figyelmét. S bár nem Jókai ú. n. „nagy regényeit“ gazdagították, hatásuk mégis — elvi magaslatról is — jelentékeny. Félszázadon keresztül ragyogtak Jókai szemébe s képzeletének irányításában, az emberi szenvedélyekre vonatkozó nézetének kifejlesztésében hatalmas szerepük volt. Segítettek kialakítani benne azt az inkább poétikus és epikus színezetű történetfilozófiát, mely a nagy, a „rendkívüli“ szenvedélyek kultuszán át a történelmi események individualisztikus magyarázatához (*kis okok — nagy következmények*) és a történelmi miszticizmushoz (*minden végzetszerű*) jut el.

S ha Jókai Victor Hugo romantikus-realisztikus „nagy regényének“ műfaját — valószínűleg mindenkitől függetlenül — magyar nevezőre hozta, abban nem kis része van annak, hogy memoárok és anekdoták voltak szerény, de mindig szívesen látott mesterei. A klasszicizmus általánosító szellemének ellensúlyozására a romantikusok *fölfedezik az anekdotát*, az újsághírt, a lexikoncikket. A romantikus dráma, az „Orientales“ keleti csecsebecséi, a festői elem és a „helyi színezet“,⁷³ szóval a francia romantika egész épülete hatalmas atlaszvállakon nyugszik: történelmi lexikonok, memoárok, útleírások óriási kötetein. Mint alázatos, görnyedt szobor, a XVIII. század vállán hordja és lehetővé teszi a XIX. századot. Jókai korát.

⁷³ Jókai sok keleti, amerikai, afrikai jelenete hangulatban a „Dictionnaire de l'Amour“-ra támaszkodik.

Kont István a magyar irodalomban.

Írta: ELEK OSZKÁR.

Hédervári Kont István egyike azoknak a népszerű hősöknek, kiket íróink szívesen magasztaltak s meghatva ünnepeltek, nemcsak a nagyok, az ismertebbek, hanem a szerényebb tehetségűek is. A magyar hősiség valóságos eszményképét üdvözltek benne. A németországi Henneburgi grófok sarja,¹ mint a tösgyökeres magyarság jog- és szabadságkeresése ügyének lánglelkű bajnoka él a hazai köztudatban. A nemzeti hősök kultuszának költői felidézése idején Kont alakja megkapó eleven-séggel támad elő. De Kont esete nem egészen olyan, mint a Zrínyié vagy a Szondié! Mint amennyire természetes és világos a történeti valóság eszményítésének *logikája* azoknál, Kontnál nem ilyen egyszerű a tények és művészi alakításuk kapcsolatának mozzanata. Valóban, először azt kell tudnunk, mire tanít a történet?

I. Kont és a történetírók.

A két királynő, Erzsébet és Mária, 1387 áprilisában a Horvátok fogságába kerül. Kis Károly özvegye tudtul adja, hogy fia, Nápolyi László, igényt tart a magyar koronára. Itthon forrongás támad. Zsigmond, Mária férje, készülődik a nápolyi párt ellen. A felkelők: Horvát János, Hédervári Kont István, Korpádi János és Palisnai Beriszló, részben bosnyák és ráce fegyveresekkel, 1388-ban átkelnek a Száván. Kóroghy István 1388 nagybőjtjében leveri a zendülést, Szeglakyt és Héderváryt rabul ejti. A fogságba esett pártosokat fő- és jószágvesztés büntetése éri. A felkelés 1392-ben újból megindul. Zsigmond Boszniában Dobor várát, a lázadók főfőszékét, elfoglalja. A kézrekerültekre hasonló sors várt, mint a basaközi járásban legyőzöttekre.² A köztudatban ezeknek az eseményeknek a homlokterébe Kont István kerül, éppen úgy történetíróinknál, mint költőinknél.

¹ Nagy Iván: *Magyarország családai címerekkel*. V. k., 73. l.

² Márki Sándor: *Mária királyné*. 1885. 130. l. Schönherr Gyula: *Az Anjou-ház örökösei*. Szilágyi Sándor: *A magyar nemzet története*. 1895. III. 408. l. — A nápolyi pártból a dobori események után sokan kerültek kézre. Úgy gondolja Schönherr, hogy a most elfogottak osztoztak az évek előtt rabul ejtett Szeglaki és Hédervári István sorsában. Úgy hiszi, hogy akkor történtek azok a tömeges kivégzések, „melyek a hagyományban Kont nevéhez fűződve, oly mély árnyékot vetettek Zsigmond emlékére”. (U. itt, 417. l.)

Kont és társai történetére főforrásunk *Thuróczy János* krónikája.³ Általános szólammal kezd, majd arra utal, hogy Zsigmond eleget bajlódott azzal, hogy azokat a nemeseket, kik ellene vagy a királynék ellen vétkeztek, magához kösse, vagy esetleg halállal sújtsa, de „ezeket inkább a vakmerőség esztelen makaessága vezette, s örömeztobb választották a halált, mintsem hálátlan fejedelem alatt éljenek“. A bujdosó nemések gyanút keltenek Zsigmondban, hogy valami újabb tervük van. ezért megbízza Vajdaffi Györgyöt, hogy erővel vagy csellel (ut vi aut fraude) vezesse őket hozzá. Akkor ront rájuk, mikor aludtak a Száva partján. Felszerkennek, fegyvert ragadnak. Most Vajdaffi váltig ígéreti nekik, hogy irányukban kiengeszteli a királyt. Látván erejük egyenlőtlenségét, engednek az ígéreteknek. Mikor Karum városába érnek, szörnyű bilincsekbe verik (diris creduntur vinculis) s Buda mellett szekerekre rakják őket. Megállapodnak egymás között, hogy ha a király elé kerülnek, a tisztelet semmiféle jelével sem üdvözik. Így is tettek. Köszönésre egyikük sem nyitotta ki száját, térdük hajlásával sem tanúsítottak iránta tiszteletet. Ez a gyalázat [haec ignominia] Zsigmondot nagy haragra gyújtja: Budán, Szent György vértanu utcájában lenyakaztatja őket. Miután kiomlott vérök, míg az angyal trombitájával nem kürtöl majd [donec angelus tuba canet], a külső városban van pihenő helyük.

A különben színtelenül író Thúróczy krónikája Konték története elmondásában megelevenedik és színre kap. Nem egy mozzanat készítet arra, hogy a *tárgyalt hely forrását a néphagyományban keressük*. Így elsősorban az a jelenség, hogy maga is hivatkozik reá. Úgy említi a dicső Hédervári Kont Istvánt, hogy róla az ő kora (Mátyás király kora) is nemesak beszél, hanem énekel is.⁴ Néphagyományra vall az is, hogy Kont egyénisége, hősi magatartása mondaszerűen jut nála kifejezésre. Történeti tájékozódás útján Thúróczy megtudhatta volna, hogy Kont és társai lázadók voltak, kik a koronás király ellen a haza ellenségeivel szövöztek. De ez a mozzanat nála nem

³ M. Ioh. de Thwrocz: *Chronica Hungarorum*. Pars IV. Cap. VII., a fejezet címe: *De decollatione triginta Duorum Militum*. Első, brünni kiadásának kelte: 1488 március 20. A Schwandtner György-féle *Scriptores rerum Hungaricarum* 1746-i kiadását használtam. L. itt: 219—220. l.

⁴ Inter quos erat miles ille tam gloriosus, Hungaros inter omnes magno laudis praeconio insignitus, Stephanus Konth denominatus, dominorum de Hederwara alto de sanguine ortus, quem nostrum aeuum nedum loquitur, verum et resonanti lyra canit.

mutatkozik, inkább a hagyomány hős-eszményítését követi. A monda is azért karolja fel, mert az ősi Hédervári Kont-család sarja, a nagy nádornak, Miklósnak, a fia, s íme szembekerül a királlyal! Hogy *miért*, azt a hagyomány nem kutatja; Thúróczy-nál is elhomályosodik. Krónikásunk Kont-fejezetéhez fűzi Marczali Henrik ezt a mély megfigyelést: „A *virtus* az, ami a magyar ember lelkét legjobban megragadja. Egy fél ezredév előtt a rege Lehelnek és társainak hasonló, csakhogy idegen, ellenséges uralkodóval, a császárral szemben tanúsított vitézkedését örökítette meg. Mostantól kezdve egy új félezreden át azok felé fordul a magyar lélek rokonszenve, kik a magyar királlyal szemben mutatják ugyanezt a haragos megvetést”.⁵ Tovább fűzve Marczali okoskodását, a virtus esodálatában nem Thúróczy egyéni állásfoglalását látjuk, hanem hagyományszerű jelenségét, röviden: *Thúróczy a népmonda után indul*.

Arany János a *Naiv eposzukban* (1863) rámutatott arra, hogy krónikásaink, a józanság ellenére is, többször átvillantják a költői forrást, melyből nem egyszer merítenek. Arany Thúróczy Jánosra is hivatkozik: Konstantinápoly ostroma, Salalom háborúi és viszontagságai leírásában a naiv eposz nyomait sejti.⁶ Arany Kont történetét nem említi. Ha nem is naiv eposz, de a népmonda ihletésének fuvalma érzik ki ebből is. Érdekes, hogy Thúróczy János életének és krónikájának érdemes kutatója, *Kaszák József*, néhány szóban apodiktikusan mondja ki, hogy Thúróczy az „ismert történeti énekek közül” a Kont- és társairól szólót éppen úgy felhasználja, mint a Zánissa Nigert, a Galambócnál elesett hőst dicsőítőit.⁷ Ez csak megérzés. A kérdés alaposabb vizsgálatot kíván.

Népénekre vall Thúróczy-nál a sajátos epikai részletezés: a bujdosás, Vajdaffi (vir arte deceptor) megjelenése, a fegyverletétel. Vajdaffi s a király ígérétében való bizakodtukra, az ármány, a megbilincselés, a dacszövetség, a kivégzés. De a kivégzés mozzanatában is megragad Kont rendíthetetlenlenségének rajza: arccal a hóhér felé fordulva hirdeti, hogy nem fél a haláltól az, aki rettenthetetlenül annyiszor szemlélte azt.⁸ Hagyo-

⁵ Marczali Henrik: *Magyarország története*. Műveltség Könyvtára, 243. l.

⁶ *Prózaí Dolgozatok*. Franklin-kiadás. 329., 331., 332. l.

⁷ Kaszák József: *Thúróczy János élete és krónikája*. Művelődéstört. Ertekezések, 1906. 22. k. 41. l.

⁸ ... seque plurimas imminentes sibi mortis intrepidus oculis conspexisse et hanc quidem non formidare, tum vero intueri velle dixisset.

mányszerű még a hős halála után való mozzanatokra utalás. Említi, hogy Kont fegyverhordozója, Csóka, ura gyászos végén keserves sírásra fakadt; Zsigmond biztatja, hagyja abba, álljon az ő szolgálatába, többet adhat neki, mint Kont, mire ez így felel: „En neked, cseh disznó, sohasem fogok szolgálni“.⁹ A helyzet egészen népies és naiv, történeti értéke teljesen valószínűtlen. Mégis csodálatos, hogy történetirodalmunkban csupán két író akadt, aki kétségbevonja: Pray György és Székér Joákim. Pray György, miután idézi Thuróczy megfelelő helyét, a krónikásra hárítja a felelősséget; őt (Prayt) Csóka merészségéről egyáltalán nem lehet meggyőzni.¹⁰ Székér J. így nyilatkozik: „Ezt (a Csóka-epizódot) Thuróczy Chr. P. IV. C. VII. bizonyítja, a kinek szavát ha ki el-nem hiszi — teszi hozzá hamiskán — nem esik átokba.“¹¹ Thuróczynál az egész történet kihangzása is népies erkölcsi felfogásra vall: a gyűlölség szikrái a 32 nemes halála miatt később Zsigmond és a magyarok között óriási lángokra csaptak (flammas arserunt ingentibus), ezért élte utolsó pillanatáig bizonytalanná tették kormányzását. De nemcsak ezek a belső mozzanatok jelentősek, egy-egy önkéntelen szava¹² is elárulja, hogy tekintetbe vette, *mit mondtak mások*. Így Thuróczy krónikája nemcsak azért becses, mert a *Kont-hagyományra utal*, hanem azért is, mert *ő maga is ennek nyomán indul*.

Az is bizonyítja, hogy mondaszerű sűrités folyamata mehelített itt végbe, hogy az időbeli biztosság is meginog nála. Kont Istvánt nem 1393-ban, hanem 1388-ban fogják el.¹³ Thuróczy időmegjelölése évszázadokon keresztül historikusainkra éppen úgy örökségül száll, mint az a kerek elbeszélés, mely minket részben a mondára, részben a történeti népelemekre emlékeztet.

Bonfini Antal is leírja Kont és társai történetét, Thuróczy nyomán.¹⁴ Az események egymásutánjában utána indul ugyan, de még elevenebben, még részletesebben ír. A 32 nemest úgy

⁹ Ego tibi, velut serophae Bohemicali, seruiturus ero nunquam.

¹⁰ Sit ides penes auctorem, mihi id persuaderi prorsus non potest. (*Annales regum Hungariae*, Pars II. 192. l.)

¹¹ *Magyarok eredete*. 1791. 73. l.

¹² Thuróczy azt írja, hogy (Thur.) kora „a 32 hős nevén“ említi őket. Máskor ilyen kifejezéseket használ: aiunt, serunt.

¹³ L. Schönher id. művében, 408. l. Kaszák József ezt írja: „Megzavart chronologiai rendben beszéli el (Thuróczy) Kont és társai halálát, mely, mint tudjuk, 1388 nagybőjt után történt. (Id. dolg. 49. l.)

¹⁴ Antonii Bonfinii: *Rerum Vngaricarum Decades QVatuor cum Dimidiu*. — Az 1568-i kiadást használtam, 401—402. l.

jellemzi, mint akik hajthatatlanságukban inkább meghalnak, mintsem a király parancsának engedelmeskednének. Kontról úgy emlékszik meg, mint aki a vagyonban és vitézségben is kiváló, előkelő Hédervári-család sarja, mint *akit még írónk korában is a piacokon, falvakban és közhelyeken a hegedűsök énekekkel dicsőítenek*.¹⁵ Böbeszédűen átírja forrását. Így részlete-sebben meséli el Vajdaffi mesterkedését is, mint Thuróczy: Vajdaffi nagyon szelíd szavakkal (*mitissimis verbis*) győzte meg a nemeseket, hagyjanak fel minden félelemmel; nem ellen-ségkép', barátul jön közjük; a királlyal már kiengesztelte őket; ezért esküvel fogadjanak neki hűséges engedékenységet. A Zsigmonddal szemben tanusított makaesség rajza is részlete-zőbb. Éppen ilyen bővítéssel ír arról is, milyen legyőzhetetlen lélekkel (*invicto animo*) viselkedett Kont a halál órájában: figyelmes szemmel (*intentis oculis*) nézi a hóhért, sőt ha a zsar-nak önkénye (*tyranni libido*) esetleg úgy kívánja, attól sem retteg, ha a magas toronyból lehajítják. Lelkesen és lendülettel írja le Kont utolsó perceit: „Minthogy a haldokló a büntetés semmiféle fájától sem ijedt meg, ezért a legyőzhetetlen lélek nagy közszánakozást szerzett magának.”¹⁶ Csóka fájdalmát is elevenen rajzolja; ő is többet mond, mint Thuróczynál. Bonfini Csóká-ja (*Chioká-nak* írja) sem akar cseh disznónak (*Boemico porco*) szolgálni, sőt inkább ezer darabra tépeti magát, mintsem elszakadjon ura nemeslelkűségétől, kihez hasonló lelket az összes csehek sem tudnának felmutatni.”¹⁷ A *magyar Líviust* így ragadja el böbeszédűségben való kedvtelése. Legott felöltik, hogy ezúttal is irodalmi mintája, Lívius, hat rá: mint a latin történetíró szokta, ő is valóságos szónoklatokat ad személyei ajkára. Így Vajdaffi, Kont és Csóka Bonfini képzelete szerint beszélnek. Ez az irodalmi hatás magyarázza történelemellenes amplifikációit. Mégis hálások vagyunk Bonfininek, hogy ezt az eseményt is feljegyezte, nem úgy, mint egy másik humanista, *Aeneas Sylvius Piccolomini*, ki Zsigmond-dicsőítésekor hideg közönnyel feledkezik meg Kontról.¹⁸

¹⁵ ...quem ad nostram usque aetatem per fora, uicos, triuia citharoedi concinnunt.

¹⁶ Quum nullum supplicij genus moriens expauisset, multum hinc publicae commiserationis inuictus ille animos sibi comparauit.

¹⁷ ...eui Boëmi omnes parem animam praestare non possent.

¹⁸ „Multa hujus Sigismundi egregia facinora memoriae prodita sunt.”
(*Opera geographica et historica*, a helmstadti 1690-i kiadásban: 220. l.)

Sokkal naivabb és közvetlenebb az egyszerűen mesélő *Tinódi Sebestyén*.¹⁹ Tinódi Zsigmond király és császárnak krónikájában, mint Szilády Áron részletes összevetésével igazolta, Thuróczyt követi.²⁰ Thuróczy nyomán ő is megemlíti, hogy a hegedűsök Kontról és társairól „csácsogtak“. Kontot így jellemzi:

Jó vitéz és jeles nemzet az vala,
Vakmerő és bátorszívű az vala.

Miután elmondta elfogatása körülményeit, a vérpadon való viselkedéséről megjegyzi, hogy „bátor szüve minden ügyében vala“. Tinódi előadásában is Kont rettenthetetlensége nyomul homloktérbe.

Szól a bujdosókról *Heltai Gáspár* is *Chronika a magyaroknak dolgairól* (1575) című munkájában. Forrása Bonfini. Bonfini ezt írja a Zsigmonddal dacoskodó nemeseikről: „...oculos humi plane defixerant“, Heltai: „...de ők a földet nézvé, semmi tisztséget nem tőnek a királynak“. ²¹ Heltai részletezőbben írja le, mint az eddigi források a 32 nemes pihenőhelyét.²²

A szomorú eseményt közli *Pethő Gergely* is a *Magyar krónikában* (1660). Őt is meglepi a 32 nemes makaessága. A király előtt — mint írja — „nagy vakmerő Keménységbe tarták magokat“. Ez a „kemény voltak“ lázította a királyt, Pethő szerint, halálítélettel sújtó haragra.²³

Pray György az *Annales regum Hungariae*ben (1754—1770) Thuróczy nyomán mondja el Kont történetét. Úgy emlékszik meg róla, mint aki hadi erényekben felülmúlta kortársait, Zsigmondról pedig úgy, hogy szelídségével szakítva, a makrancos nemességnek Kont büntetésével akarta erélyét megmutatni. Abból, hogy Kont a bujdosó nemesekkel a Szávánál időzött, nem következett arra, hogy a király ellen támadó felkelőkkel szövetekezett vagy hogy Zsigmond ellen valamit komolyabban tervezett volna. Majd arra utal, hogy a király attól tartván: Kont „származásának fénye s vitézségbeli érdeme miatt“ (ob generis splendorem laudemque fortitudinis) valamilyen részre

¹⁹ Heltai Gáspár *Cancionale*jában, Kolozsvár, 1574, Szilády Áron: *Régi Magyar Költők Tára*, III. k., ez a rész: 335—337. l.

²⁰ *Régi Magyar Költők Tára*, III. k. 466. l.

²¹ L. a *Tizenhatodik századbeli magyar történetírók* című kiadványt, Pest, 1854, Emich, 257. hasáb.

²² „Azután kiviteté őket és eltemetteté a hoffstattban, a' einterembe. a király kertén kívül, a hol Ó-Budára felmennek.“ (258. hasáb.)

²³ L. a kassai 1738-i kiadást, 58. l.

szánja magát, Waydafival elfogatja s társaival együtt lefejezteti.²⁴ A *Historia regum Hungariae*ben (1801) a tárgyilagos történetíró ridegségével állapítja meg, hogy Dobor elpusztulása után Zsigmond a 32 felkelőt halállal büntette.²⁵

Katona István hatalmas művében (*Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae*, 1790) közli Thuróczy leírását s kortani szempontból bírálja.²⁶

Szekér Joákim a bujdosókról már úgy beszél a *Magyarok eredetében* (1791), mint „pártosok“-ról, „zenebona-indítottok“-ról, „háborgó emberek“-ről. Kontban és társaiban nem lát hősöket. Rokonérzése Zsigmond felé fordul: „Meg-mutatta azután Zsigmond, hogy ő-is meg-szopta az anyját, mert az Ország-Nagyjai közül harmintz-kettőnek egyszerre Budán fejét vétette.“²⁷ Elmondja a részleteket is, de hűvös álláspontja jellemzésére jelentős, hogy Héderváry Konth István nevét csak jegyzetben említi.

Gebhardi Lajos nagyon röviden és ridegen szól „egy bizonyos Konth István“ sorsáról,²⁸ míg *Budai Ezsaiás* úgy emlékszik meg róla, mint „nevezetes fő-ember“-ről.²⁹

Budai Ferenc is foglalkozik vele. „Igen vakmerő volt — írja — a' gyűlölség, melyet ezek a' Magyar Históriábann híres Főemberek akkor Sigmondhoz mutattak.“³⁰ Budai Ferenc úgy tudja, hogy a pártosokat „törvénszék eleibe“ vitték, melynek maga Zsigmond volt az „elülülője“. Ez, „agyasságuk“-tól felingerelve, vérpadra küldi őket. A „legnagyobb vakmerőség“-et tanúsított Kont bátorsága annyira megkapja, hogy az *Aeneis*-ből vett idézettel akar kifejezést adni a rettenthetetlen vitéz hősi halála keltette hangulatának. Mindjárt hozzáfűzi: „Igen magasztalja őtet Turótz; sajnálni lehet, hogy annak bizonyági homálybann maradtak.“³¹ Budai Ferenc lelkéből Kont hajthatatlan keménysége a tisztelet érzését váltja ki.

Engel János Keresztély csak arra a rövid megállapításra

²⁴ II. r. 192. l.

²⁵ II. k. 164. l.

²⁶ Tomulus IV., Ordine XI. 1790. 338., 340., 341. l.

²⁷ II. k. 71. l.

²⁸ Ludwig Albert Gebhardi: *Geschichte des Reichs Ungarn*. II. Theyl. Pesth, 1802. 209. l.

²⁹ Budai Ezsaiás: *Magyar Ország históriája*. 1805. I. k. 236. l.

³⁰ Budai Ferenc: *Magyarország polyári históriájára való Lexicon a XVI. század végéig*. II. k. 1805. 182. l.

³¹ 183. l.

szorítkozik, hogy Zsigmondnál egy királyunk sem érezte lealázóbban a magyar oligarchák túltengő erejét, melyet sohasem tudott teljesen megtörni.³²

Jóval tartalmasabb *Virág Benedek* a *Magyar Századokban* (1816).³³ Mikor Thuróczy Kont-magasztalására hivatkozik, szinte fájdalmasan sóhajt fel: „Vajha a jó Thúróczi János mester Hédervári Konth Istvánnak egyikét jeles tettét említette volna!” Virág, ki Tacitust választotta mintául, az események mellett nem haladhat el úgy, hogy mélyebb megfontolásának s erkölcsi ítélkezésének kifejezést ne adjon. Virágnál így nyilatkozik a bíráló szempont. Nem helyesli Kont „átalkodását”, de ha olyan derék volt, bizonyára „szánakodást érdemel”. Elgondolja, ha a királyt a bosszúállás tüze nem ragadja el, Kont sorsa nem lett volna annyira tragikus: „Ritkán teremnek vitézek. Minekutána szép szóra magát társaival megadta, meg is lehetett volna szép szerével szelídíteni és hasznos hazafivá tenni. Az okos gazda, mennél szilajabb barma, annál lágyabban bánik vele. Miért nem volna méltó ilyen gondra az ember?” Eddig egyetlen történetírónk sem mélyítette ki az eskü mozzonátát. Az eskü megszegése Zsigmondot erkölcsi kisebbségben tünteti fel Kont mögött. Nem csodáljuk, hogy ezt „a magyar Tacitus” vette észre!

Részletezőbb *Fessler Ignác*. Úgy említi Kont Istvánt, mint akit nagyon tiszteltek. Thuróczy alapján, de folyamatosabb könnyedséggel mondja el Konték szomorú történetét. Miután Zsigmond előtt való dacos maguktartását jellemezte, ezt a megjegyzést teszi: „Magukviselete valóban egy még mindig nagy és hatalmas pártnak ellene (Zsigmond ellen) irányuló titkos érzületét fejezte ki; ahelyett azonban, hogy ezt ebből a szempontból mérlegelte volna, heves haragra lobbant s mindnyájukat halálra ítélte.”³⁴ Csókáról úgy nyilatkozik, hogy urához hasonlított „a halál és a király megvetésében”.³⁵ De érdekes Fessler szépítő törekvése is. Nála Csóka már csak annyit mond, hogy nem akar egy csehnek a szolgálatáig lealacsonyodni.³⁶

³² Johann Christian von Engel: *Geschichte des Ungarischen Reichs*. 1913. II. Theil. 369. l.

³³ A Toldy-féle kiadásban: IV. k. 45–46. l.

³⁴ Ign. Aurel Fessler: *Die Geschichte der Ungern und ihrer Landsassen*. IV. Theil. 1816. 96. l.

³⁵ 96–97. l.

³⁶ 97. l. Egy németországi történetíró Dr. Joseph Aschbach is megemlíti Kont és társai történetét. (*Geschichte Kaiser Sigmund's*, 1838. Hamburg.) A 32 nemes csapatát kiesinek, de „minden merész tette elhatározott”-nak

Thuróczy alapján áll *gróf Mailáth János is (Geschichte der Magyaren*, Bécs, 1828, II. k.). A nemesekről úgy szól, hogy nagyon tekintélyesek voltak, Kont pedig Nagy Lajos hadjáratainak ismert hőse; Waidafit „bátor és ravasz ember“-nek mondja.³⁷

Horváth Mihály úgy tudja (*A' magyarok története*, 1843), hogy az előkelő 32 foglyot Zsigmond ki sem hallgatta „s vérökben a nápolyi párt erejét elfojtotta“.³⁸

Szalay László (Magyarország története, 1852—1854) Kont Istvánt a nádor „vitéz fiá“-ul, Vajdafit pedig „álnok ember“-ül tünteti fel. Zsigmond előtt való viselkedésükről ezt írja: „Néma daccal állottak meg előtte.“³⁹ Lelkes tisztelettel szól róluk: „Még száz évvel később is énekei voltak a népnek, dicsőítők azokat, kik férfiasan szembenállottak a halállal, mely a törvénynek közbejötté nélkül mondatott ki reájok.“⁴⁰

Így örökíti át Thuróczy a népénekből merített anyagot, úgyszólván, összes történetíróinkra. De a legtöbben saját lelkükből is adnak hozzá valamit. Bonfini-nál feltűnnek az elevenítő színező s szónoki mozzanatok, Heltai csak Bonfini visszhangja, Tinódinál, Pethőnél megtetszik a hódolat a halállal farkasszemet néző hősök előtt; ez még melegebben mutatkozik Budai Ferenénél, mérsékeltebben Mailáthnál. Katona Istvánnál feltűnik a bíráló szempont, Szekérnél a Zsigmond mellett való pártállás, míg Gebhardi és Budai Ezsajás kissé hidegeknek tetszenek. Virág Benedek erkölcsi és bíráló nézete rokonérzésünkkel találkozik. Horváth Mihály és Szalay László leírásain már a Garay János *Kontja* keltette kultusz hatása érzik, míg Marczali Henriknél a lélektani magyarázat élessége lep meg.

tekinti. Úgy emlékszik meg Kont Istvánról, mint aki Nagy Lajos hadjárataiban kitüntette magát. Majd Thuróczy nyomán elmondja történetüket. „Dalok örökitették meg a rettenthetetlen férflak emlékét, kik dacoltak az erőszakkal és a halállal.“ (I. k. 84—85. l.)

³⁷ II. k. 117. l.

³⁸ 93. l.

³⁹ II. kiadás, 2. kötet, 96. l.

⁴⁰ II. k. 296. l.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Arany János: Szent László füve.

A legendához írt jegyzetben, mint Szendrey Zsigmond helyesen észleli (Irod. VII, 217.), Arany Jánosnak megtévedt az emlékezete, mikor ezt mondja: „A mondát és a növény nevét (*Gentiana cruciata*) [„Beythe István-nál“ ez áthúzva s utána írva] Fabricius Balázs szókönyvében találtam.“ Valóban, Szikszai Fabricius Balázs szójegyzékében (újra kiadta Melich János, 1906, M. T. Akad.) a néven kívül egyebet nem találunk, sőt a *Gentiana* mellől hiányzik a *cruciata* fajnév is; míg Beythében, kinek nevét kihúzta, a monda a maga teljességében megvan. Hogy Beythe művével Szilágyi István ismertette meg, nagyon valószínű, mert alig hihető, hogy ez a nagyon ritka XVI. századi könyv Szalontán meg lett volna; de a teljes bizonyosság kedvéért jó lett volna, ha Szendrey pontosan idézi a forrást, melyen állítása alapszik, s amely Szalontán bizonyára rendelkezésére állott. Gyöngyössy László, aki ugyanezt mondja (A. J. élete, 1901, 113. l.), nem szokott forrást idézni. Am ha Arany csakugyan Szilágyitól kapta Beythét, akkor ez nem történhetett 1848-ban, amint Szendrey mondja, mivel a költemény már 1847-ben meg is jelent (Posti Divatlap, 1847, II. 49. szám, dec. 5.), hanem 1847-ben, mikor Szilágyi augusztusban két hétig Arany vendége volt (Ö. M. XI, 36, 43, 84).

Zlinszky Aladár meggyőzően kimutatta, hogy Arany forrásai e költeményhez Podhradszky József könyvei: Szent László históriája és a Chronicon Budense voltak (Ir. Közl. XI, 404). Arany megjegyzése e megállapítást csak annyiban módosítja, hogy Beythe és Podhradszky együtt szolgáltak forrásául. Világos bizonyítéka ennek, hogy míg Beythe csak *tatókról* beszél, addig Podhradszky bőven szól a *kún* harcokról, melyeket Arany a pestis okaiul tesz meg.

Lehetséges az is, hogy a Szilágyi-féle könyv a kevésbbé ritka *Czittinger Specimen*-je volt, mely Beythe István életrajza után (1711, 57. l.) a fűvész-könyv szövegét is közli; de ezt eddig eldönteni nem bírtam.

Célszerűnek tartom Beythe szövegének közlését, mivel a könyv maga szerfölött ritka. *Beythe* növény-szójegyzéke: *Stirpium Nomenclator Pannonicus*. Antverpiae, 1594 (nem: 1583), függelék a Batthyányak híres külföldi vendégének, *Clusius*nak: *Rariorum stirpium historia* 1593 című könyvéhez. Az idevonatkozó szöveg ez:

„*Gentiana*, vulgo *Cruciata dicta*, Zent Lazlo fiuc: hoc est S. Ladislai Regis herba: à Ladislao, Vngariae Rege primo, qui Sancti cognomen adeptus est propter Tartarorum ex Vngaria expulsionem... [következik Szent László menekülése Kolozsvárra a tatárok elől; hogy lett ott egy hentes kereszt-komája; Szent László pénzének mondjája az aradi mezőn; majd a fű mondjája:]

Hujus autem regis te[m]pore grauissima peste afflictam vniuersam Vngariam aiunt. eum verò precibus à Deo obtinuisse, vt qua[m]cunque stirpem sagitta ab illo in altum emissa cadens feriret, vtilem illam ad hanc luem curandam praestaret. hanc in Cruciatam decidisse referunt, qua deinde subditos pestis contagio liberavit.“

Hogy Arany Beythét csakugyan forgatta, mutatja a Csaba-trilógia első terve (Ö. M. IX, 171), hol az életre keltő *Csaba íré*-hez a kiadó, Arany László, e jegyzetet teszi: „E csudaerejű fű magyar neve s a hozzá kötött monda, az élő nép-hagyományon kívül, előfordul egy XVI. századi fűvészkönyvben is“. Ez pedig csak Beythére illik. Mind a két csudafű mondáit közli Ipolyi Magyar Mythológiájában is, de mivel ez Arany költeményénél később jelent meg, nem lehetett forrása. Tolnai Vilmos.

Herczeg Ferenc pályakezdése.

Valósággal köztudattá lett irodalmunkban, hogy Herczeg Ferenc első elbeszélése *A daruvári híd* című katonatörténet volt. Herczeg összes életírói ezt jelölik meg irodalmi pályakezdésének, köztük *Futó Jenő* is, legutoljára megjelent, s eddig legtüzetesebb Herczeg-monográfiájában (Irodalomt. 16, 5.1.). A véletlen szerencse, vagy tán a szorgosabb kutatás abba a helyzetbe hozott, hogy módomban van ezt az adatot helyesbíteni. Rábukkantam Herczeg Ferencnek egy elbeszélésére, amely megjelenésben megelőzte *A daruvári hidat*. Ez az adat annál figyelemreméltóbb, mert a felfedezett novella fajsúlya nagyobb, mint *A daruvári hídé*, és oly tulajdonságokat mutat, amelyek mintegy méltóbb megindulását jelentik az analitikus, az emberi lelket boncoló, a lét nagy problémáit kutató Herczeg Ferencnek.

Herczeg Ferenc első elbeszélése nem A daruvári híd, hanem a Sphinx, amely amaz előtt, és pedig 1886 február 25-én jelent meg. (Posti Hirlap: kilenc tárcahasáb.) Ez az elbeszélés magán viseli ugyan a kezdő ifjú író egyes gyöngéit, de azt is mutatja, hogy sokat írt már eladdig, sokat töprengett, s az a nevezetes, hogy alakjai gyöngébb körvonalakkal, beállítással ugyan, de mégis a nagy író oly tulajdonságait is tükrözik már, amelyek későbbi nagy írói egyéniségének jellemző vonásai lettek. A vízcsőpp a tenger elemeit magába zárja, kicsiben, tökéletlenül, de magába zárja.

A *Sphinx* szintén tisztí történet, de családi dráma és lélekanalízis, melynek jellemrajza, pszichológiája és szerkezete jellegzetesen Herczeg Ferenc műhelyének vonásait árulja el. A hatalmas termetű férj, a törekeny, filigrán aszszony, a cselekvésbeli passzivitás, az értéktelen, kellemetlen csábító: később élettel teljes formában egy nemzet rajongó érdeklődésének lettek tárgyai. Miért házasodott meg Br. Cselényi Atila, a havasi medve? Szerelmes volt? Alig. Megunta a garçon-életet. Miért bukott el Etelka, daliás férje mellett, azzal a nyomott arcú, majom Bilitzky herceggel? Szerette? Dehogy! Az urát szerette! Ime a passzív emberek, akik nem saját akarattuk, hanem az életár szeszélyes hullámainak lökdöése szerint élnek, s nem is nagyon erőlködnek, hogy ezeknek ellenálljanak. Hogy a férj Bilitzkyt a rajtakapáskor egyszerűen kidobja az ablakon, ez annak a fiatal léleknek, az ifjú Herczegnek fölünyes, megvető gesztusát jelenti. A szennyos ár ezt a majmot a házasszelek közé

szórta, mint egy rothadt gerendát: repüljön tovább! Atila nem öli meg az asszonyt. Pedig búcsúzáskor ezt ígérte volt neki. Mit tennél velem, ha megcsalnálak? — faggatta urát a báróné.

— Ha nem szeretnélek, kocsiba pakkolnálak, s hazaküldenélek az apádnak. De mivel szeretlek, megöllek.

A kis asszony büszke mosollyal vetette hátra a fejét, s kezét nyujtva férjének, őszintén a szemébe nézett:

— El is várnám tőled: ígérd meg!

— Esküszöm!

Azután egy csókban kérték bocsánatot a helytelen tréfáért.

Atila nem öli meg, midőn kocsija árokba fordulván, útjáról visszafordul, s ott találja Bilitzkyt az asszony nál. Atila, a *kelta gladiátor* (e hasonlat Herczeg későbbi östörténeti rajzainak első felbukkanása) azt a cirkuszi bohócot egyszerűen kilódítja az ablakon. Az asszony könyörög: ölje meg őt. „Tudom, hogy nem hiszed, hogy ez képtelenség, s mégis anyám emlékére esküszöm, hogy azt az embert gyűlölöm és mindig gyűlöltem... Kábultság, őritlet fogott el, az első pillanattól fogva tudtam, hogy ezért meg fogok halni, azért vettem ma szavadat, hogy meg fogsz ölni... Atila, szerelmünk emlékére kérek... öl meg!” A nő öngyilkossággal fenyegetődzik, ha Atila nem öli meg. A férj nem hisz a fenyegetésben. Az apjához fogja hazaküldeni. Már fogat is. S egykedvűen feleli:

— Azt könnyebb mondani, mint megtenni, a hitvány nő rendesen gyáva is.

Etelka megteszi e szavakkal:

— Atila, Isten a tanum, hogy szeretlek.

Agyonlövi magát.

A cseléd háromszor is jelenti, hogy a koci elállott. A hatalmas férfi lassú, támolygó léptekkel közeledik a pamlaghoz, ott letérdel és sokáig nézi a szép halottat. Végre görcsös zokogásban tör ki, s arcát neje pongyolájának illatos csipkéibe rejtve, fuldokolva kérdi:

— Miért?

A halvány márványarc, félig lehúnyt pilláival, titokzatosan mosolyog.

*

Ebben a dologban csak az az érdekes, hogy megtörtént.

Ez ennek a drámai lüktetésű elbeszélésnek, Herczeg Ferenc első novellájának befejezése. Élményt, valóban megélt dolgot írt hát meg első kísérletében, amint különben e nagy író remek beszámolójában (*A padlásletrán*) maga is vallomást tett arról, hogy első novellája valódi élmények megírása volt.

Annak a szöke, magas, vidámtekinetű, rokonszenves fiatalembernek, aki e novellájával lépett be irodalmunkba, első szárnypróbálgatása lélek- és jellemrajz volt, komoly elmélyülés. Nem egy vidám, könnyed katonahistóriával kezdte. Úgy kezdte, mintha tudta, érezte volna, hogy egykor majd egy nemzet lesi a választ tőle a nagy *miért*-re. Azzal kezdte, hogy megmutatta az élet Sphinx-arcát, s irodalmi életünkben jelenleg senki sincs, előtte is kevesen voltak, akik oly szépen, oly mélyen, oly művészien megfeleltek volna az élet nagy *miértjeire*, mint ő. Mikszáth Kálmánnak, a nagy humoristának első nyomtatásban megjelent tárcája elmélkedés volt *Az életről és a bokról*

(1862 dec. 31.), Herczeg Ferencnek, a nagy magyar lélekjellemzőnek első elbeszélése a *Sphinx* (Pesti Hírlap. 1886 febr. 25.) az élet nagy mértékének problémáját veti fel, s az emberi lélek mélységeibe száll alá. *Rubinyi Mózes.*

Magyar szerzők a bécsi Burgtheaterben.

A császárság fénye és pompája jó ideig vezetőszerpet biztosított Bécsnek, mint színházvárosnak. Egész a legutolsó évtizedekig kezében tartotta a német színházi kultúra hegemoniáját, s csupán a háború utáni években süllyedt mai színvonalára, midőn csak már bevált színházi kísérletek, rendezői forradalmak utánacsinalójává vált, s fullajtára lett a többi német színpadoknak. Örökségét tulajdonképpen egy város sem vette át, mert alig kezdett a berlini színházkultúra vezetőszerpet játszani, a többi német városok (München. Stuttgart, Dortmund, legújabbán pedig Hamburg) csakhamar erős versenytársaknak kezdtek bizonyulni. Így a német színházi élet a jelenben nem egy városban csúcsosodik ki, hanem decentralizált, sokszínű és így biztosítója egy szabad és egészséges menetű fejlődésnek.

Bécs színházai között első helyen a Burgtheater áll, amely a múltban is a klasszikus művészet zászlóvivője volt s a nemes hagyományok őrzője a mai nap is. A színházat a Maria Theresia-féle Hoftheater folytatásaként II. József alapította 1776-ban s eredeti elnevezése: Theater nächst der k. k. Burg volt (a másik színház, a mai Staatsoper, akkor: „Theater nächst dem Kärthnerthor“). Egész 1885-ig eredeti helyén, a Michaeler-Platzon állott s csak ekkor költözött át az új, pompás épületbe, mely ma is egyik díszé az osztrák fővárosnak.

Műsora elsősorban klasszikus darabokból állott. Különösképen a Shakespeare-kultuszt ápolták és 1776-tól 1912-ig 27 Shakespeare-dráma került színre 2177 előadásban, melyből a Hamletre 314 előadás esik. A különböző korszakok ízlése meglátszik a színház műsorán is és így a művészi színvonal igen gyakran lesüllyed a napi irodalmi ízlés alacsonyosságára. Ennek tulajdonítható, hogy a Burgtheater szerzői között a darabok és előadások száma szerint első helyen Kotzebue áll, aki a maga silány tömeggyártmányával annak idején nemcsak a német színpadokon gyakorolt diktátori hatalmat, hanem uralma alá hajtotta a magyar színpadokat is. 1789-ben kerül színre az első Kotzebue-darab s csak 1881-ben tűnik el az utolsó is. E két évszám között időszakban 114 darabját játsszák 3872 előadásban. A német klasszikusok közül Schiller szerepel legtöbbször: 19 darabját 1911-szer adják, míg Goethe 15 darabbal 911 előadásban szerepel. Igen gyakran a kisebb jelentőségű házi szerzők is nagy szerephez jutnak, így pl. Bauernfeld 51 darabját 1126-szor játsszák. A modern német drámaírók között Gerhart Hauptmann áll a vezető helyen és húsz év alatt (1892—1912) 9 darabja kerül bemutatásra, melyek 217 előadást érnek el.

Ha a különböző nemzetek drámaíróit nézzük, a statisztikai táblázat a következő adatokkal szolgál: Scribe (francia) 23 darabja 609 előadásban szerepel (Scribe & Comp.: 47 darab 1081 előadás), az olasz Goldoni 13 darabját 330-szor adják, míg a spanyol színműírodalmat Calderon képviseli 9 darabbal 302 előadásban. (E statisztikai összeállítás a különböző évkönyvek O. Rub statisztikája és a színlapok alapján készült.)

Ha most ezen előrebocsátott adatok után a Burgtheaterben színre került magyar darabok táblázatát tekintjük végig, igen szegényes szereplésről nyerünk tanubizonyosságot. A Burgtheater műsorát művészi szempontokon kívül, sőt gyakran annak mellőzésével a politikai tekintetek is irányították s ennek tulajdonítható, hogy a színház igazgatósága a mindjobban kifejlődő magyar drámai irodalomról alig vesz tudomást. A bécsi színházi folyóiratok és évkönyvek már az 1820-as években hírt adnak Kisfaludy Károly sikeres színpadi szerepléséről s ennek következményeként a *magánszínházak* deszkáin csakhamar megjelennek darabjai, azonban a Burgtheater sem előtte, sem pedig utódai előtt nem nyitja meg kapuit. Így később Szigligeti németre fordított darabjai is a magánszínházakban aratnak igen gyakran zajos sikert.

Az első magyar író a Burgtheater színpadán a hányatott életű, külön magyar mágna: galántai gróf Fekete János, kinek egy olasz fordítását mutatják be 1786 ápr. 17-én. A darab szerzője Marchese Pedemonte olasz nemes, aki az ez időben divó szokások szerint unaloműzőnek tekinti az irodalommal való foglalkozást. A dráma szintén olasz tárgyú, s címét a főhősről nyerte: Scaliger Can Signorio, Beherrscher von Verona. A darab nem keltett feltűnést, a bemutatóelőadáson kívül még csak egyszer kerül színre hat évvel később, 1792-ben. Az egykori színházi tudósítások sem emlékeznek meg róla. (Ügyszintén nem említi Morvay Győző életrajza sem — Bp. 1903 —, aki pedig teljes jegyzéket ad gróf Fekete irodalmi munkásságáról.) A színlap egyébként nem nevezi meg Fekete Jánost, csupán azt írja: fordította „ein Cavalier“.

Ebben az időben a Bécsben élő magyar mágnaok nagy szeretettel karolták fel a színház ügyét. Egyesek külföldi darabokat fordítgatnak, mások anyagi segítséget nyújtottak s csakhamar megalakult az ú. n. „Theaterunternehmungsgesellschaft“, melynek tagjai magyar főurak voltak, akik nagy lelkesedéssel támogatják a német színjátszást, maguk is részt vesznek ezekben, de közben elfeledkeznek az otthoni szomorú viszonyokról s nem istápolják a fejlődésnek induló magyar színjátszást. A társaság feje herceg Eszterházy Miklós volt, tagjai közt találjuk többek közt gróf Pálffy és ide tartozott Fekete János gróf is.

Több mint három évtized után következik megint magyar darab: 1821 nov. 13-án mutatják be a magyar származású Artner Terézia „Stille Grösse“ c. drámáját. A darab 1505-ben játszódik le s az idő aristotelesi egységét betartva reggeltől estig pereg le a cselekmény, mely III. Richard fiának történetét beszéli el, aki megirtózva a sok vérontástól, önként lemond a trónról és Richard Harald álnév alatt, mint építőmester él a gazdag Sir Thomas Moyse házában. Azonban hívei itt is felfedezik, de ő tántoríthatatlanul ragaszkodik a nyugalomhoz, különösen, hogy most már részese lehet Liddy lánya boldogságának, akit a fiatal Arthur Moyse kér feleségül. „A darab — írja a Sammler színikritikusa — nyelvezete igen pathétikus, a szereplők is gondosan játszották, ennek ellenére még sem keltett mély benyomást a nézőkben. Hogy a várakozást fokozza, hőseit igen sokáig hagyja homályban az író. Ez az ábrázolási mód helytálló lehet a regényben, de a drámában megtöri a cselekmény folytonosságát, különösen ha ez a cselekmény nem a mindennapi életből, hanem egy más és kevésbé ismert korszakból van véve.“

Csak a hetvenes évek vége felé jelenik meg ismét magyar darab, midőn

már a császári udvarban is felejteti kezdték a szabadságharc ütötte sebeket. Dóczi Lajos „Csók“ c. vígjátéka a bécsi bemutató alkalmával is nagy sikert arat s egész 1902-ig tartják műsoron. Az 1877-től eltelt 25 év alatt 59-szer adják. Hasonló szép sikert ér el Dóczi másik darabja, az Utolsó szerelem is (Letzte Liebe), melyet 1885 nov. 4-én mutatnak be s 1903-ig 33-szor kerül színre. Nem Dóczi drámaírói kiválóságai és a magyar színpadokon aratott sikerei nyitottak utat a két darabjának a Burgtheaterhez, hanem elsősorban politikai működése. A fiatal Dóczi Lajos bécsi jogász korában a Neue Freie Presse munkatársa s a lap őt küldi le az 1865-i országgyűlésre tudósítónak. Ekkor küldött cikkeiben nagy elismeréssel ír a Deák-politikáról s lelkes híve a kiegyezésnek. Minisztériumi pályafutása alkalmából Andrássy Gyula külügy-minisztersége alatt visszakerül Bécsbe s a Burgszínház inkább a külügyi osztályfőnök darabjait adta elő és nem mint az újabb magyar dráma kiváló alkotásait.

Ugyancsak hasonló politikai kitüntetésképpen kerül Jókai Mór is a Burgtheater színpadára. Jókai romantikus fantáziájának következménye, hogy a rajongó lelkesedéssű márciusi ifjúból 67 után a trón egyik leglojálisabb és legodaadóbb híve lesz. „Kálmán király“ c. történelmi drámájára esik a színház választása s 1885 szeptember 25-én kerül először színre. A darabot az igazgatóság 4 estére tűzi műsorra, azonban a bemutató oly szégyenteljes bukással jár, hogy minden indokolás nélkül a harmadik és negyedik előadás helyett már Meilhac francia vígjátékát (Ein Attaché) és G. Freytag Graf Waldemárját adják. A magyar színpadokon Jókait megőrizte regényírói hírneve egy ily szégyenletes bukástól, azonban a bécsi közönség előtt már nem szerepelt semmiféle védőtánu. Ezek után már a Burgtheater sem próbálkozott Jókai színműveivel.

A modern magyar drámaírók közül Molnár Ferencnek jut nagy szerep a Burgtheater színpadán. Első bemutatott darabja a Farkas (Das Märchen vom Wolf 1912-ben), melyet — mint az egyik legnagyobb német színházi folyóirat, a berlini Bühne und Welt kritikusa nagy elkeseredéssel írja — az igazgatóság valósággal megrendelt. Pedig ezt még a legkiválóbb német szerzőkkel: Hauptmannel, Schnitzlerrel, vagy Schönherrrel sem tette meg, akiknél pedig a magyar szerző sem írt jobb darabot. „Csupán hatásosan felépített színmű, melyben a színészek hálás szerephez jutottak“ — állapítja meg a darabról szólva.

A későbbi években még egész sora következik a Molnár-daraboknak (Farsang, Vörösmalom, Hattyú, Színház és A. Halmmal együtt írt Der Herr Verteidiger.) A bécsi sajtó mint a magyar dráma mesterét ünnepli Molnár Ferencet s ólénk elismeréssel ír franciás szellemességéről. Hogy a szellemesség mennyire „francia“, azt bebizonyította a Hattyú párisi bukása. A napi átlagot túllépő kritikusok már igen helyes érvekkel ítélték meg Molnár Ferenc működését. Nagy mestero a hatásnak és a színpadi technikának, de teljesen nélkülözi a gondolati mélységeket s szellemessége inkább csak szellemeskedés. Drámái igazi mintaképei az európai „exportdrámáknak“, faji, nemzeti sajátosága nincs, tehát teljesen lényegtelen, milyen nyelven írták. Tornászetesen az egész bécsi színházjáróközönség az egész magyar irodalomból csupán ezt az egy nevet ismeri s a szerint ítél és gondolkozik a magyar drámaírásról.

A Burgtheater kamaraszínháza, az Akademietheater 1923-ban nyílt meg

s eddig három magyar színművet adott. Heltai Jenő „Kis cukrászdáját“ Horváth Henrik fordításában 1923-ban mutatják be és 21-szer kerül színre. Zágon István Marikája és Molnár Ferenc Játék a kastélyban c. „anekdotája“ a most lezárult évadban került színre.

Ez összeállítás alapján tehát az 1786—1926 közt eltelt 140 év alatt 8 magyar szerző 14 darabját összesen 350 este játszották. Mint számadat csekély, mint eredmény szegényes, különösen, ha a mai magyar drámairodalom gazdagságára gondolunk. Az ilyen külföldi bemutatóknál elsősorban a nemzeti jellegű és színezetű darabok szorulnak háttérbe, melyek szellemét a külföld nem érti át. Ennek következménye volt a Bánk bán ismeretes németországi bukása is. Azonban itt még hirt adhatunk egy klasszikus remeknek, Az ember tragédiájának készülő színrehozataláról. A Deutsches Volkstheater, mely az 1926—27-i évadban a teljes Faust-előadást hozta létre Paul Mederow rendezésében, már januárban készül Madách drámai költeményének színrehozatalára s előreláthatólag a most következő szezon újdonságai között Az ember tragédiája is szerepelni fog.

Valkó László.

A magyar irodalmi népiesség.

Horváth János: *A magyar irodalmi népesség Faluditól Petőfiig.* Budapest, 1927. 390 l. A M. T. Akadémia kiadása.

Irodalmunk a kereszténység fölvétele után két irányban fejlődik tovább. Egyfelől élőszó útján folytatódik a régi eszmények ápolása, másfelől kibontakozik a művelődési hatásokból táplálkozó új lelki tartalom, melynek átörökítését immár lehetővé tette az írásbeliség. Ez utóbbi természetesen csak annyit vett át a régiből, amennyi a korszerűség szempontjából kívánatosnak látszott, vagy az alakieség kényszerénél fogva mellőzhetetlen volt. Az így tetet öltő, tartalmi és formai elemekben gyarapodó szellemiség a könyvnyomtatás elterjedése óta folyton jobban távolodik az ősi hagyományok megbecsülésétől, aminek leújtó bizonyossága az a körülmény, hogy volt idő, mikor a műveltek körében még a gondolatközlés hagyományos eszköze is mostoha elbánásban részesült. A helyesútratórés első jeleként a magyar nyelv jutott az őt megillető szerephez; majd a fejlődés további folyamán lassanként tudatossá lett annak belátása, hogy csupán az elfeledett, vagy könnyelműen mellőzött hagyományhoz való visszatérés, az ősforrásból származó elemek fölhasználása teszi lehetővé a magyar lélek önmagához méltó művészi megnyilatkozását. Végső gyökerében a helyzet e fokozatos fölismeréséből származtatható az a fejlődéstörténetileg jelentős szellemi mozgalom, melynek Faluditól Petőfiig terjedő szakaszára Horváth János új könyvéből most teljes világosság derül.

Mint a kiváló szerző egyéb műveinek, e munkájának is nagy érdeme a tárgyával kapcsolatos, közkeletű alapfogalmak tisztázása és szabatos körülírása. Az ő logikája nem elégszik meg az említett jelenség lefolyásának filológailag megalapozott bemutatásával, történeti változatainak, külső és belső sajátosságainak egyszerű ismertetésével, hanem először is azt a kérdést vizsgálja, hogy témája szempontjából mi is hát a „nép“, s hogyan értendő a „népiesség“ mint az irodalmiság egyik tényezője?

Megállapítja, hogy tárgya szempontjából „a nép az egy nyelvet beszélők ama rétegét jelenti, mely egyáltalában nem, vagy csak alkalmilag olvasó-közönsége az irodalomnak, s mind a mellett rendelkezik bizonyos költői hagyományokkal“. Az irodalom s a népköltészet közti kapcsolat ébrentartói a különböző társadalmi rétegeknek életkörülményeiknél fogva egymással állandóan érintkező elemei. „Mikor az irodalom szándékosan keresi ezt az érintkezést: ott kezdődik a népiesség“. Ez az elnevezés azonban nem csupán egy bizonyos irodalomtörténeti jelenségnek, hanem tágabb értelemben a nemzeti sajátosságaink megővését célzó, hagyománymentő mozgalomnak megjelölésére is szolgál. Az ily értelemben vett felbuzdulás előzményeül tekinthető pl. Apor Péter nagybecsű műve; bár ez tudvalevőleg nem a szokásos értelemben vett köznép, hanem a régi magyarság műveltségi formáiért száll síkra.

Kimutatható tehát, hogy a népiesség állandóan működő történeti erő, amelynek különféle változatai vannak, s tárgyköre — a költészetten kívül — egyéb, népfajilag különleges hagyományainkat is felöleli; időrendi kiterjedése pedig nemcsak a XIX. század (mint egy időben hitték), hanem nemzeti múltunk egész folyamata. A magyar irodalmi népiesség első képviselői Faludi Ferenc, Dugonics András, Révai Miklós nem a köznapi értelemben vett nép, hanem a népnyelv iránt érdeklődtek, mivel ebben látták a tiszta nyelvhagyomány továbbélését.

Szellemtörténetileg becses megállapítása a szerzőnek, hogy a Herder-féle hatással szemben, mely a népdalt tette az érdeklődés főtárgyává, éppen ez a nyelvi szempontú indulás bizonyítja legjobban a mozgalom magyar változatának hazai eredetét. Faludi nyelvi tanulmányainak stilisztikai jellegét inkább csak érintve, főképp verses műveinek a népiességhez való viszonyát mutatja be Horváth egészen új megvilágításban. Meggyőző okfejtéséből kitűnik, hogy bár Faludi nem volt eredeti költő, de énekeiről az idegen ízt le tudta törölni nyelve és ritmusa tiszta, népin is nevelt magyarossággával. Hatásának és jelentőségének titka: „A friss színekben jelentkező régi. Faludi első nagy művésze a formahagyomány irodalmi értékesítésének.“

Újabb állomást jelent a mozgalom történetében a Magyar Hirmondó 1782-i évfolyamában megjelent névtelen felhívás, melyben Révai énekek gyűjtésére szólítja fel az olvasókat. Gondolatmenete elárulja, hogy ő a régi versekben a magyar költői nyelv kincseit kereste. E különben eredménytelen felhívás azért is érdekes, mert a szerkesztőtől, Ráth Mátyástól hozzászotolt sorokban olvasható a magyar népdal első meghatározása: „a köznépnek szájában forogni szokott régi versek“. A formai eltéréseken kívül jellemző az e korboli magyaros énekekre, hogy többnyire a költő nevében szól, míg a későbbi műnépdalok szerzői valamely népi alak ajkára adják mondanivalójukat. Ennek az „énekes versírás“-nak különben e korban legzeneibb és legmagyarosabb szándékú képviselője P. Horváth Ádám. Az ő költői tehetsége azonban még igen fogyatékos és dalihletről is csak ritkán beszélhetünk nála.

Nagyobb lendületet ad a mozgalomnak — 1818-ban a „köznép“-dalainak Kultsár Istvántól kezdeményezett gyűjtése. Elméletileg is foglalkoznak a dologgal. Egyik hozzászóló észreveszi, hogy „a nemzet minden osztályának saját poézise van“. Legtisztábban látja a lényegét Kölcsy, mikor a műköltészettel állítja szembe a népdalt, mint a nemzeti költészet kezdetleges, elhanyagolt mintáját. A múlt század első évtizedeiben megjelent gyűjtemények-

kel egyidejűleg fordul a figyelem a szerb népköltés felé is. Ekkortájt lesz a műköltészet mintája az eddigi „ének“ helyett a népies dal. A naivság lírai szükséglete teszi divatossá a helyzetdal műfaját. Vitkovics és Kisfaludy Károly népdalai többnyire e műforma köntösében jelennek meg.

Történeti szempontból figyelemre méltó hozzávetés itt, hogy „talán Vitkovics az első, aki a szokványos népdalkezdetet feltett szándékkal utánozza“. A könyv többi része sem szűkölködik eddig kevésbé hangoztatott megállapításokban. Közülök elvi jelentősége miatt fontos, hogy „a népiesség mindenkor relatív tulajdonság, s nem annyira az igazi néphez, mint az egykorú irodalomhoz viszonyítandó“. Ez elméleti tanulságok természetesen mind bő példatárra támaszkodó indukciók eredményei s meggyőző erejük a megvilágításukat célzó szemléltető anyag révén is növekszik.

Egyébként az olvasó dolgát megkönnyíti a szerző közlésmódjának az a sajátossága, hogy a nagyobb szakaszok végén mindig utal a főbb eredményekre. Így erre, a Vörösmartyt is magában foglaló korra nézve kitűnik, hogy 1. a régítől való megkülönböztetés folytán tisztult a népköltészetről való fel fogás; 2. ekkor indult meg komolyabban a népmese iránt az érdeklődés.

A XIX. század huszas-harmicas éveitől kezdődik a népies érdeklődés folytonos kitágulása. A népdallal kapcsolatban tanulmány tárgyává teszik a különböző nyelvjárásokat, a táncot, a zenét s az útirajzok a népelet mozzanataira is tekintettel vannak. „Igazi nagyarányú, költőileg mélytávlatú alföldi tájképet Jósika Miklós rajzolt először Zrinyi, a költő c. regénye (1840) egyik fejezetében“. Öncélú tájfestő költeményekkel is találkozunk már s a népköltészet elbeszélő műfajai iránt sem hiányzik a fogékonyság. Új mozzanatot, hogy a népiesség fogalma a köznép körére szorítkozik. A negyvenes években jelennek meg az első népdalgyűjtemények s fölép a Petőfiig terjedő korszak legtermékenyebb népdalköltője: Czuczor Gergely. Rajta kívül a szerényebb képességű verselők egész sora (Erdélyi János, Kriza János, Szakál Lajos stb.) jelzi a készülő nagy fordulatot. „Csak oly költői egyéniség hiányzott még, mely amellett, hogy katexochén daltehetség, egyúttal a spontán naivságnak is fölkenettje. Petőfivel az is megérkezett“.

Mindezek után rámutat a szerző arra, hogy ha a népiességnek sikerül az újabb műköltészet elidegenedésekor a magyar dalritmus teljes elnémitását megakadályozni, már szolgálatot tett a nemzeti ízlés ügyének. Végül tömör, de emellett igen világos áttekintését adva az előző részletes, kitűnő filológiai alapvetésű fejtegetéseknek, a tárgyalt korbéli irodalmi népiesség történeti jelentőségét abban foglalja össze, hogy „azt a politikumot, mely mintegy százéven át öntudatlanul vagy nyíltan irányította a magyarság modern átalakulását, a népiesség képezte át ízlési formává a nemzeti irodalom érett korszaka számára.

A jeles mű e vázlatos ismertetése egyáltalában nem meríti ki a benne felhalmozott ténybeli és elméleti tanulságok gazdagságát. Horváth annyira ismeri a tárgyával összefüggő külföldi és hazai (gyakran csak kéziratban hozzáférhető) vonatkozásokat s azokat oly elmeéllel állítja célja szolgálatába, hogy könyve szinte rajzik az újságukkal meglepő adatoktól és megállapításoktól. Ezeknek teljes felsorolása meghaladná e rövid tájékoztató keretét.

Módszerére és tárgyilag fegyelmezett gondolkozására jellemző, hogy a nagymennyiségű — színek, árnyalatok vagy a felhasználhatóság szempontjai szerint — sokféle elkülönülő anyag egy pillanatra sem téveszti meg. Mindig megtalálja benne a szemléltetésre legalkalmasabb példát, amely mellett aztán az utalások bőségével a további érdeklődés számára is tág teret nyit. Könyve az irodalmi népiesség egész területét felöleli ugyan, de kitűnő gonddal mégis a lírai költészet s itt is a dal műfaja irányában mutatkozó nyomokat vizsgálja. Az „Énekek és dalok mutatója“ több mint négyszáz szöbakerült verset sorol fel, melyek közül a tárgyalás során nem egynek származásáról vagy kapcsolatairól igen érdekes adatok kerülnek elő. Mindezek alapján Horváth János új munkáját anyaga teljességénél, szempontjai eredetiségénél s a tárgyat illető, ismeretgazdagító megállapításainál fogva a magyar irodalomtudomány legbecsesebb művei között kell számontartanunk.

Baros Gyula.

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Bársony István munkái.

Az 1927. év karácsonyára új kiadásban jelent meg Bársony István szépen illusztrált kötete, *Erdőn-mezőn*. Örömmel ragadom meg az alkalmat, hogy ennek kapcsán az Összefoglaló szemlében megemlékezzem Bársony István írói munkásságáról, hiszen régi szándékom teljesítésére nyílik alkalom. Ez a szándék akkor fogant meg bennem, amikor — hat évvel ezelőtt — egy júliusi éjszakán kinn hevertem a kőszegi hegyoldal' erdejében és kibontakozott előttem a természetnek az a varázslatos szépségelete, amit ezer hódolója közül egynek ha feltár az erdő éjszakája. A csendben százszorosán jelentősebbé váló nesz megszámlálhatatlan életkülönbözése, a holdfénynek és árnyéknak rejtelmes játéka, az illatoknak erőre vergődő beszédüzenetje oly szorosan bilincsbe verte lelkemet, hogy én, a nagyváros fia, csak a szerelmes szív válásának fájdalmával tudtam elszakadni tőle. Ott és akkor ébredtem a megértésére annak a rajongásnak, ami Bársony István írásából árad, ott és akkor tettem fel magamban, hogy egyszer még próbát teszek annak a világnak a bemutatására, amely Bársony kötetekben bontakozik ki előttünk. Örülök, hogy erre most elérkezett az alkalom.

Bársony István írói egyéniségét a magyar természet szeretete határozza meg. Önmaga írja: „Az én világom a szabad természet. Bölcsőm a magyar föld. Családom a magyar nép. A magyar eszményhez tapadt atom vagyok. A természet szeretetére a magyar föld tanított meg. Amikor a természetről írok, a magyar föld van előttem.“

A magyar *természet* nála kettőt jelent: azt, amit szorosabban természet-világnak szoktunk nevezni, a növény- és állatvilágot, és jelenti az embert, akit ez a természet-világ formál a maga képére. A magyar föld állat- és növényvilága nagyon gazdag, de az, aki megismeri, mégis talál benne valami egységet: a lélek egységét. Szóba foglalni ezt az egységet talán nem

is lehet, de a nagy hallgatásában, nagy mélységeiben, nagy méreteiben, másrészt a nagy tarkaságában és a tarkaságon felülkerekedő nagy harmoniában Bársony könyvei megéreztetik.

Életének történetéből tudjuk, hogy apja mellett égett bele lelkébe ez a természetszeretet. De nem akadt meg a gyermekkorban: „Sokat bujtam — írja — az erdőt, egyedül. Az éj nem egyszer ért utol valamely csörgedező hegyi patak partján; holdas és holdnélküli éjfeleken hallottam, láttam a bozót lakóit és jól éreztem magam közelükben. A korhadt tölgy, melynek féloldalát bénává hasogatta a viharok villáma, barátom volt, biztos útmutatóm a megtélyedés aggályos órájában. A patak iránya meg esése többet mondott a rengeteg bármelyik pontján, mint a cicerone; kakukmadár, rigó, vörösbegy, mind az én kísérőim, soha unalmassá nem váló dalnokaim voltak, akik megszerettették velem ezt a világot, amelynek bennök rejlik a költészete.“ Tehát a vadászember élete erősítette meg a szeretet. Amikor egyik könyvének erdei hangulatait közzéteszi, megvallja: „Lépten-nyomon jelentkezik ezeken a lapokon a természetimádó mellett a vadász, aki valamely nemes vad nyomán lesi egyszersmind az erdő lelkét.“ A vadász a vadat, az ember a természet lelkét figyeli. Írásai „jobbára a magány szülőttei. A természet ölen a magány közelebb visz bennünket az örökkévalóhoz. Ám az erdőn a magány nem jelent egyedülvalóságot. Minden fa valaki körülöttünk, s egyéni életet él, mint magunk. Az erdő ennek a nagy életesoportnak foglalata.“ Megtörténik, hogy valósággal küzd benne a vadász és a természetimádó, mint *Az én világom* egyik kis élményében, ahol a rajongó csodálkozás nem engedi, hogy fegyverét használja.

Műveinek nagy része természeti kép, a természetben átélt hangulat. Kettő lép meg bennük: a helyzetiség által biztosított sokféleség és az együttérzés által biztosított életteljesség. Sokféle a táj, amit bemutat; egy helyen hármas birodalomra osztja azt: „a náddal susogó lápra, a pacsirtát nevelő mezőiségre és az árnyékot szülő erdők homályára“. De a nap- és évszakok, a növény- és állati élet változatossága megszámlálhatatlanná teszi a hangulat által egyénített tájrészletet. Hangján gyakran az ünnep áhítata hatalmasodik el, elmondását mindig újnak érzett benyomás frissíti át. Minden természeti képe élmény, minden tájrajzán az élmény valósága lüktet át, minden hangulatát átéli írásaiban. Ez az átélés, ez az élménnyéemelés teszi

szuggesztív erejűvé írását. Másutt az aprólékos megfigyelések sokfélesége fárasztana, nála csak a hangulat erősül általa, mert nem közlésként olvassuk, hanem a megélésben vagyunk a társai. A természeti képeknek ez az élménnyé-frissítése, helyesebben élményül való megőrzése Bársony írásainak legnagyobb művészi ereje. Ha az ember egy-két rajzát olvassa, nem az ismereteinek, hanem az élményeinek gyarapodását érzi. És ezt nem tisztán annak köszönheti, hogy sokat élt a természetben, hanem annak, hogy a természetbemutatásnak ezt a művészetét meg tudta találni. Éles megfigyelés, éles emlékezet nélkül nem lenne képes reá; de a megjelenítésnek ez a módja nem ezekből ered, hanem onnan, hogy az érzési kapcsolat ereje képessé teszi megélt élménynek írás közben való újraélésére. Nem a vadász szól ezekből a könyvekből, mert az csak elmondaná a történeteket, hanem a természet szerelmese, aki könyveiben, ezekben a „szerelmi vallomásokban“ újraéli ennek a megszakadhatatlan szerelemnek minden emlékét.

Néha úgy érzi az ember, mintha az esti vagy hajnali ködben a vízió ragadná el az író: ilyenkor a képzelete hangokat hall, alakokat lát, s mithikus meséket mesél. De Bársony írói művészete nem a képzeletnek játékaiban, ezekben a regékben értéke az irodalomnak, hanem az írás közben újra átélt természet-élményekben. Ott, ahol mentől kevesebb a színezési hajlandóság, de annál erősebb az érzés; ahol nem a megfigyelés tarka bokkrétájával, hanem szerelme őszinte élményelmondásával hódol.

Maga is hangoztatja, hogy a természet szerelméhez eljutni nem könnyen lehet. Kissé túlságosan is kiemeli a megismerés teljességét, s mintha mosolyogna azokon, akik szeretni akarják a természetet, de nem ismerik fel szárnyverésének zajáról a madarat, léptéről a vadat. A természetismeret kedvéért néha el is nyomja az élményt, csakhogy olyankor inkább tanít, mint gyönyörködtet. Érdekes, hogy szinte elméletté formálja ezt a meggyőződését; illeténformán: „A nagy természet maga a mindenség. Nekem belőle csak a magyar föld jutott. Ezt vágytam megismerni. Ebben a törekvésemben telt el az életem. Hogy a rajongásom ne csak hangulat legyen, hanem megteljék tartalommal, közelebb kellett jutnom a természet igazságaihoz, titkaihoz, amelyek logikusan kapcsolódnak egymásba s egyiknek felderítése segít elosztatni a másikat. A megismerés tele van meglepetésekkel.“ Majd hozzáteszi: „A folytonos tanulás, a meg-

figyelés a természetimádónak olyan öröme, amely nincs kötve korhatárhoz.“ A természetimádónak ez a törekvése Bársony Istvánban nem fogyott: de az író akkor tette művészetté a maga vallomását, amikor az élmény ereje, nem pedig a tanítás, a felvilágosítás buzgalma ihlette írását. „Megint arra gondoltam — olvasom egyik rajzában —, amire már annyiszor, ha egymagam álmodoztam a magyar rónákon, a magyar erdőben: miért nincs itt most valaki, akinek elmondhatnám, hogy mit lát és aki ugyanakkor ugyanazt látná, amit én.“ A leírások esztétikai értékelésének csakugyan az a mérlege, hogy ugyanakkor ugyanazt lássa az olvasó, azaz hogy átélje az élményt az íróval. Bársony István köteteinek nagy érdeme, hogy a magyar természetnek hihetetlenül gazdag képsorozatát festette meg, de művészi érdeme viszont az, hogy igen sok írásában arra kényszerít, hogy vele együtt éljük át a meglátás gyönyörét.

Érdekes, hogy Bársony első kötetéből még semmi sem váltott erre az írói sajátosságra. A „Százszorszépek“ egyik novellájában a láp a színhely, az író tehát részletes tájrajzot ad, de érzés-átadás nélkül, a veszély tanyájaként, s leírása végén sehogy sem érezzük helyénvalónak a szerelemvallást: „Olyan kedves, olyan szép ez a láp vidéke.“ Mintha más Bársony István köszöntött volna be: afféle kis, élén járó kalandokkal, amelyek inkább Boccaccio motívumainak, mint a magyar természetnek a megfigyelőjére vallanak. Nem csoda, hogy a hősnők neve között Fiametta is elénk kerül. Az egész oly messze van a későbbi Bársony-stílustól, mint a novellák illusztrációi a novellák leírta alakoktól: jellemző a nyolcvanas évek ízlésére, hogy ez a kötet idegen nyelven is hamarosan megjelent.

1888-ban a *Szabad ég alatt* már igazabb lápot tár elénk: nem is a láp kísértete él benne, hanem a pákász. Ettől kezdve Bársony a valóság megfestője. Írói elvei ezidőben már ehhez a megfogalmazáshoz alkalmazkodnak: „Az írói képzelet nem jelent jogot a szabadságra a lehetőségektől való eltérésben. A természetösmeretnek az emberösmerettel együtt kell járnia, hogy olvasóink komoly érdeklődésére számíthassunk. Anélkül az illúzió-keltés nélkül, hogy amit az író vagy a költő elmond, a valóságban is úgy eshetett volna meg, lehetetlen az érzésvilágunkat magával ragadnia. Az embert még csak el lehet képzelni, de a természetet csak akkor vehetjük tollunkra, ha igazságokat írunk róla...“

Ebből következik, hogy minden írásában ügyel a természeti miliőre. Százával idézhetnénk szebbnél szebb, hívebbnél hívebb részletet elbeszéléseiből, regényeiből. Nincs kötete, amelyet legalább egy-két mesteri tájkép feledhetetlenné ne tenne. Milyen eleven marad bennünk az alföldi alkony, „ahol az aranyködök olyan csodálatosan tudnak elbarnulni, mihelyt a nap a nyugati ég felhőibe takarózik. Azok a felhők néha utána omlottak a fényes naptányérnak s olyankor megtisztult tőlük az ég alja. A Nagy-Hortobágy mintha ott folytatódott volna az égi mezőségen, csak hogy még sokkal üdébb zölden, mint idelent. Néha pedig elindultak a felhők alólról fölfelé és sötét palástot borítottak az útvokra...” (*Magyar élet.*) De apróbb mozzanatok is emlékezetessé válnak olykor; eszembe jut a galambok mozgolódása (*Súgok valamit*): „A kékbegyűek könnyedén, negédesen, lengén pördültek egyet-egyet; lassan és bájosan, mintha ütemre cselekedték volna. A vörösek elkezdték csattogtatni a szárnyukat s aztán hátravetették magukat és gurultak-forogtak, mint a szárnyaskerék. A pávafarkúak ezalatt odalént negédeskedtek, büszke mozdulatokkal sétáltak s hófehéren ragyogtak, miközben sátoros farkukat emelgették. A begyesek úgy felfuvalkodtak némelykor, hogy olyanok voltak, mint egy-egy hólyag. Az is megesett velök, hogy a nagy felfújtságtól elvesztették az egyensúlyt s hátradőltek...”

A pontos természetbemutató Bársonynál az elhitetésnek egyik, és pedig legfontosabbnak tartott eszköze. Épp azért elbeszélései igen gyakran helyzetrajzzal indulnak meg. Az olvasó pontosan látja maga előtt a mese talaját, színterét: szívesebben hiszi el a mesét is. De az elhitetés mellett az érdeklődés felkeltését is célul tűzi ki az ilyen helyzeti megindulások. „Hajnaldott, s a gerendás szobában szomorúan pislogott a méceses. Hol fölnyúlt a lángja, hol összezsugorodott, mintha maga se tudná, éljen-e vagy haljon. Egy nagy dongólégy röpködte körül a pislameceset; vakmerőn ment neki többször is, de mindig idejében meggondolta magát s kitért a megperzselődés veszedelme elől. Más hang nem volt idebent, mint ez az ismétlődő légyzúgás. Kint ugatott a kutya, mert az utcán egy szekér zörgött végig. Valami ’vásáros’ lehetett, aki már indult, hogy idejében helyt lehessen...” (*A napsütött férfi.*) Mindez az érdekes és való ügyes összeolvasztása.

A valóságosság elérésére még egy eszköze van: az aprólé-

kos gondosságú személyleírás. Egyik szereplőjéről csak ennyit mond: „Szöke, magas, erős ember volt. Rövidre nyírt s az állán hegyesedő szakállt viselt; a bajusza tömött és kissé merev; a szeme kék, nyílt és hideg, mint a tiszta téli égbolt. Az egész ember maga a férfiaság.“ (*Tarka mesék.*) De rendesen részletezőbb; legjellemzőbb talán a rút Kornéliusz: „Az ő lényében semmi félelmes sem vala. Sok gyávaság, temérdek állhatatlanság rítt le kuszált alakjáról. Az igazi, a hatalmasan csúnyák bőszerű dacosságának, kihívó durvaságának nyomatát sem lehetett felfedezni benne. Mérföldetlenül szerény volt és minden mozdulatával bocsánatot látszott kérni a világtól, hogy rontja azok ízlését, akiknek véletlenül rá talált esni a tekintetök. Sárgán sápadt, fakóba hajló arcszíne azt a véleményt keltette, hogy beteg. Vékony, nyurga alakját lehetetlen lett volna egy egyenes síkba beállítani, mert ádamesutkás nyaka félarasszal hajlott előre teste törzse fölött; háta pedig beleszaladt ferdén álló válláiba, s a púposság gyanúját kelthette. Vizenyős kék szeme minden kifejezés nélkül meredt a világba, mint a vakok üres tekintete. Hangja sohasem emelkedett a kérő sóhajtás ereje fölé. Összecsapzott, gondozatlan haja olyanná tette folyvást, mintha nagy-nagy sietés után még most is izzadna. Ezt a családost még növelte fulladozásra hajló lélekzetvétele. Keze szikár, sőt száraz volt. Ujjai görcsösek. Rendetlen, ritka, savószínű szakáll és bajusz keveredett össze ábrázatán, amely mindig alázatós és szenvedő volt.“ (*Egy darab élet.*) Az illetén bemutatás annyira aprólékos, hogy az olvasó önkéntelenül is maga előtt látja az egész embert.

Szereplőinek világa is változatos: hogy elbeszéléseinek jó része vadászkaland, azon senki sem csodálkozhatik. Ezekben különösen a humoros megvilágítás teszi élővé az alakokat, a pajkos tréfálódzókat és a felsülés szerencsétleneit. Nem egyhangú bennük s nem is fárasztó. A becsesebb termés azonban más világba vezet. A vadászokhoz legközelebb áll az erdész-nép; életükben különösen két mozzanat alkalmas az elbeszélés tárgyául: a vadorzókkal való küzdelmek és az állandó távollétükből fejlődő házassági tragédiák. Mert nagy veszély a vadorzó, de még nagyobb veszély az erdőőr feleségének állandó magányossága, ami vagy az asszonyt teszi hűtlenné, vagy a férjet féltékennyé. Érdekes, hogy az ember ezeket a történeteket inkább egy-egy lesen elgondoltnak érzi, amikor az íróban felvillan az

erdőőr feleségének emléke és játszani kezd a sorsával a képzelete. Ez a színezet korántsem rontja a valószínűséget, a frissességet pedig csak emeli. És az író képzeletének üdeségét bizonyítja az a gazdag és változatos sorozat, amely az efajta mesékből a köteteiben élénk kerül: az alapmotívum a csaknem félszáz elbeszélésben azonos, a mese mégis egyre új és más. Az alakok is különböznek: emez véres bosszút áll és a rájukgyújtott házban maga is bevégzi életét, amaz a fegyverével vesz elégtételt, de van olyan is, aki a megvert kutya somfordálásával hagyja ott a meglesett párt. Az erdőőrök asszonyai is hívek vagy kikapósak, de nincsenek egy anyagból gyúrva.

A harmadik világ a parasztember világa: a pásztor és a pákász meg a falusi gazdaember megkapó igazsággal lép élénk. Ott van a parasztgazda, aki fiát diplomás úrrá akarja nevelni, s az asszony, aki az iskolában be nem való fiút a gazdaságba lopja vissza (*Súgok valamit*); amott az oláh pásztor, Mitru Latre, aki élete kockáztatásával szerzi meg az esküvőhöz szükséges tíz forintot egykori megmentőjének; itt a kemény számadó, aki golyóval fizet a lovát elragadó betyárnak (*A boszorkány*); emitt a szerelmes But Gyurka, aki a mesék hőséneke vakmerőségével hatol a sasfészekbe a leány szavára (*Este*). A történet pompásan illik a népi szereplőhöz; sok a furcsaság az életükben, de mind meglevő furcsaság és a szem, amely őket megfigyeli, szeretettel pihen rajtuk. Nem is egyoldalú a megvilágítás: a léleknek sok redőjét megmutatja, minden mesében mást, s még a hasonló motívumok közepette is egyénit.

Bőven szerepel Bársony írásaiban a műveltebb osztály is, a falusi, városi, megyei egyaránt. Itt már szinte egyetlenné emelkedik a férfi és nő problémája. A probléma ágai ezek: a férj és feleség boldogságának zavarai, a házasságon kívüli szerelem, a kikoszorózott kérő találkozása az egykori ideállal. A társadalomhoz írnék ezekben az elbeszéléseiben szól. Rámutat arra, hogy a legtöbb tragédia oka a nagy különbség; látja, hogy az asszony életének örökös hétköznapija is mennyi megtántorodást okoz; tudja, hogy az unalom is az ördög párnája, de azt is látja, hogy egymás kötelességét nem mindig látják helyesen a házasságban. A férfi nagyon hamar vágtat el annak a tételnek a vadlován, amit egyik hőse így fejez ki: „Én férfi vagyok; a ház feje vagyok; azt tehetem, ami nekem tetszik.” És nagyon ritkán ébred tudatára annak, hogy „a feleség elvégre is sokkal

többet tesz az uráért s az urának, amikor neki adja az egész tiszta lényét, az érintetlenségét, az egész életre szóló hűségét; azt a szándékát, hogy csak öneki éljen, hogy végigdajkálja bár még oly erős, hatalmas, férfias urát is az életen...“ Hangsúlyozza tehát, hogy „a nagy mód, a jó élet sohasem elégítheti ki az igazi asszony lelkét; már pedig, ha a lélek nélkülöz, akkor az álmodott boldogság szertefoszlik s az asszony vagy boldogtalanná, vagy a világ szerint rosszra, vagy mind a kettővé válik“. Majd így folytatja: „Hisz tíz ú. n. rossz asszony közül legalább hatot az ura maga ront el azzal, hogy nem tud, vagy nem akar vele okosan bánni; hogy a lelki életével nem, vagy alig törődik; hogy a hangulatait, benső nyugtalanságait meg nem látja, meg nem érti; azokkal nem foglalkozik; hogy magára hagyja az asszonyt sok fájdalmas, titkos tünődéseivel...“ Elmélyíti ezt a szerelem nélkül való összekerülés, az érdek- vagy kényszerházasság.

De a kép azért nem olyan egyoldalú, hogy belőle csak a férfi elítélése hangzanék ki. *Ingovány* című regényében éppen a nagyvárosi lidérc két, egymásnak ellentmondó tulajdonságára építi a mesét: odaadó és mégis számító szerelmére. A legmulatságosabb — és leghatásosabb — példázója az asszonyi hibáknak az az elbeszélése, amely a vetélytársakat hozza össze a győztes vetélytárs otthonában, hogy a vesztes örökre áldhassa veszteségét (*A boszorkány*). Általában a tanulság nem jegecesedik ki szóba foglalható intelemmé: a mese ügyes bonyolítása von az író állásfoglalása felé. És ez a mesében adódó állásfoglalás a legkeményebben a tigris-férfit sújtja, akit egy asszony nem köthet le, aki a házasságot szabadságvesztésnek tartja, a szerelmi kéj szomjából pedig sohasem tud kigyógyulni (*A királytigris*). Megvetéssel tekint arra a férfira is, aki érdekből, jövője és tervei ürügyén szökik meg a házasság elől; szánakozással arra, aki a korkülönbséggel nem törődik. Sok kép mutatja be a házasságon kívüli szerelmet; de ritka a boldogság benne, inkább a percé, — állandóbb a felhős háttér: az első feleség emlékének szuggesztív ereje vagy a gyermekek festik azt vihartjelzővé, a megúnás teszi tragikussá.

Az író életfelfogására jellemző, hogy az emberi élet döntő erejének az akaratot tartja. „A győzelem legnagyobb titka és örök törvénye az akarat. Aki akarni nem tud, akiben a tántoríthatatlan elhatározás nem fejleszt elszánt szívósságot, az magára vessen, ha mindenütt elbukik. Nem igaz az, hogy a sze-

rencse mindig szeszélyes hölgy. Szerelmes némben az legtöbb-ször, aki hozzátapad legyőzőjéhez és szolgálójává válik. Aki eseng utána, attól elröpül s csak messziről mutogatja neki csalfa arcát; — de aki szembeszáll vele, hogy kényszerítse: az előtt meghunyászkodik s csak a győzelmes energia szívósságától függ: meddig marad hű hozzá.“ Ennek a vasakaratsnak két veszedelmét látja: a szerelmet, amely az egy irányban haladás-tól megfosztja az akaratot, és a képzelet édes mérgét, amely a szem látását rontja meg. Reális életszemléletének pompás párja ez a reális életfelfogás. Mind a kettőt a vadászélet mélyítette el benne, nem hiába fonódik össze-lelkében az életcél a vadász-céllal. Egyik regényében ilyen vallomást tesz: „Minden, ami egészséges öröm, lehet igazi cél. S minden ember akkor él leg-bölcsebben, ha a becsületes örömeiből annyi részt biztosít ma-gának, amennyit csak tud. Nem képzelek ostobábbat, mintha valaki jelszóul mondja ki, végső célul tűzi ki az örömtelen kü-zdést. Nincs hazugabb frázis, mint az, hogy csak másokért élünk... A szenvedélyes vadász bolyong a rengetegben és sem arról nem bizonyos, nem tépi-e szét valamely vadállat, sem arról, hogy nem zuhan-e le a szirthasadék közé, vagy nem téved-e el úgy, hogy ottvész. És az ő bére minden esetben mégis a csodáztatás.“ Bársony István írásaiból ez a merészséget megbecsülő, az élet örömeit meg nem vető, de józan és becsületes lélek szól felénk; nem emelkedik a való élet színvonala fölé, de nem is merül a tisztességes emberi életakarás alá: az az ember, aki a természet természetes életét éli és ennek az életnek a józanságát hirdeti. Nem szerep ez nála, nem is magacsinálta életprogramm: így látta és tanulta ott, ahol az élet a legőszintébb és legbecsülete-sebb: a természet ölében.

Az íróban azonban az ember életfelfogásánál is jobban érdekel bennünket az a mód, ahogy ezt az életfelfogást élénk tárja. Említettem már, hogy Bársony ezt valószínű mesékben teszi. Az írásművészet szempontjából legnagyobb érdeme a mesék sokfélesége, változatossága. És pedig nemcsak körükre nézve változatosak meséi, hanem szövésükben is. Egyrészt a tapasztalat, másrészt a hallomás, de nem a legutolsó sorban a képzelete rendkívül sok életmozzanat megrajzolására képesíti. Ezeket a meséket elsősorban az ötlet frissége tünteti ki. Az a pompás ötlet jut az eszembe, amellyel a gazdatiszt a disznólopás tettesét deríti ki (*Az utolsó farkas*); vagy az a tréfás megoldás.

amely galambot házasságkötéssel ment meg (*Súgok valamit*); vagy a furfangos Csengődi története, aki a nagyszájú Rozáliát tanu nélkül veri meg ismételve (*Tarka mesék*). Az ötletek gazdagsága szinte kifogyhatatlannak érzik, s bármennyire meglepők, a legtöbb mégis teljesen valószínű. Ez a sok ügyes ötlet az elbeszéléseket frissekké és érdekesekké teszi: varázsuk éppen ez.

Néhol a mese motívumai olyan bőven ömlenek a tollából, hogy az egy elbeszélés keretét csaknem szétlökik. Kis regényei nem is egyebek novellafonadékoknál. „*A Sas familia*“ például három novellát sző eggyé azáltal, hogy azoknak hőseit egy család sorsába kapcsolja bele. Így válik Kondor öngyilkosságának, a Kondor-liú balesetének históriája Sas Jenő házasságának az előidézőjévé. Ügyesebb az a regény, amelyben lélekfejlődés köti le az író érdeklődését, mint a Borsa Józsi történetében. Ilyenkor világlik ki, hogy az író nemcsak apró megfigyelésekre képes, hanem összetettebb lélek rajzolására is. A nagy regények megszerkesztésében kevesebb a szerencséje: vannak ott is pompásan megrajzolt alakjai, mint az „*Ingovány*“-ban a Sárdy-apa és Sárdy-anyja; ügyes művészi fogás benne a három nőalak szembeállítás, a nagyvilági Nóráé, a cigányleányá, Heláé, és a nőideálé, Irénkéé. De a nagyterjedelmű motívumkörökhöz nehezebb egységbe kötni, s azért a Flammarion-ötlet groteszk miszticizmusához kell az írónak folyamodnia. Másutt, mint a „*Királytigris*“-ben túlságosan összebonyolódik a meseszálak fonala, a lesújtó bosszú nagyon is pontosan talál, s az amerikai megoldás is zavar. A meseötletek közül az író egyénisége jobban fel tudja használni az egyszerűbbeket, kombinálnia nem igen sikerül.

Annál könnyedebb a kisebb elbeszélések előadásában. A szerkezet mindig alkalminak érződik, s mindig a mese sajátosságához illő. Mondottam, hogy sokszor természeti miliő rajzolásával indul, de bőven akad keretes jellegű közöttük, néha pedig az író élményjellegű elmondása a közlés módja. Van úgy, hogy nem is teszi a teljes fényforrás alá a voltaképeni mesét, hanem az elmondott meseköntös alá rejt, mint mikor az öreg gazdatiszt unokájának és a grófkisasszonynak szerelmi kalandjáról csak a nagyapa sejdítésével vonja le a leplet. Máskor valami hangulati fátyol takarja a történetet, s mi csak kiérezzük az eseményes tartalmat. Szerencsés fogás az is, hogy néha

a keret olyan erős hangulatiságot sugall, hogy a benne elültetett történet vázlatosságával is meg tud kapni. De akárhogy öltöztesse is a mesét, mindig érdekesnek és vonzónak ítéljük.

Ebben az ítéletünkben szerepe van az író stílusának is: annak a legtöbbször önkéntelennek látszó, egyszerű, közvetlen hangnak, amely az élőszó varázsát adja meg a legtöbb elbeszélésnek. Élőszónak érezteti a szubjektivitásnak itt-ott kiesillanó humora, amely éppúgy irányulhat egy-egy szereplőre, mint magára az íróra is. Különösen a természeti képbe olvadó elbeszéléseknél gyakori ez a szubjektív megmutatkozás, meg a vadászhistóriáknál. De élőszónak érezzük azért is, mert rendszeren a közönséges beszélgetés rövid mondataival, egyszerű mondat szerkezetével mesél. Csak ott csap ki ebből a stílusból, ahol a természetrajongás ihleti tollát, de itt viszont éppen ez a lendületesebb hang illik az ajkára. Nem is tudnók mással magyarázni azt a sajátságát, hogy néha az ötlet is a szóhoz simul, mint csak azzal, hogy az író az élőszóban való mesélésnek is mestere.

Egyik önvallomásában ezt írja: „Halk szavú krónikása vagyok a magyar föld lelkének“, — hívebb jellemzést mi sem adhatnánk róla. Csak a hála szavát tehetjük ehhez, azért, hogy a magyar föld lelkét és a magyar lelket ilyen sok változatú foglalatokban csillogtatta meg előttünk. Aki a magyar földet ismerni és szeretni akarja, az nem találhat jobb, megbízhatóbb és gyönyörködtetőbb vezetőt Bársony István műveinél.

Alszeghy Zsolt.

BÍRÁLATOK.

Kosztolányi Dezső: Meztelenül. Versek. Budapest, 1927. 68 l. Athenaeum-kiadás.

Kosztolányi Dezső a fiatalabb költői nemzedéknek ahhoz a csoportjához tartozik, amelyet majd az irodalomtörténet — ha a mi korunkat is rendszerbe szedi — valami „középúton járók“-féle elnevezéssel fog illetni. Mert útjuk egyik oldalán — hogy Hamlet hasonlataival éljünk — a magyar litteratura szent hagyományainak „szép hegylegelője“ terül, a másikat az irodalom szomorú dekadenciájának „mocsara“, — itt „üszögös kalász“, amott „ép testvéro“, s ezek a középutasok hol a jó, hol a beteg búzába vágják kaszájukat, s keverik össze kérékben a jót a rothadttal — kedvük, ízlésük, hangulatuk változása szerint.

Ennek a költői csoportnak egyik legtehetségesebb, legértékesebb tagja Kosztolányi. Tehetsége még akkor is kiérezhető, mikor — eléggé gyakran — szimbolikus bizonytalanságokba és érthetlenségekbe téved, vagy poétai vénája az ízléstelenség sivár homokjába fúl. Szertelenkedése miatt szinte sajnáljuk — mert látjuk, érezzük, hogy ő akinek gondolatai sokszor valóban mélyen járnak s érzései is költői erejűek, és a nyelvnek igazán művésze — ha akarna: tudna mindig szépen, tetszetősen írni, kerülve minden nagyhangot, minden szemvelgést, minden léha nyegleséget.

Kosztolányi, műfaji osztályozás tekintetében is középutas, mert egyforma kedvvel, buzgalommal műveli a prózai elbeszélést s a lírai versköltészetet. Mi őt mint regényírórt tartjuk nagyobbra, visszagondolva utóbbi évekbeli munkái közül a Vörös költő-re, erre a Nero császárról szóló nagyszabású történelmi regényre, vagy a Pacsirtá-ra, mely a művészi realizmus fényébe vonja a középosztály vidéki szürke életét, s az Édes Anná-ra, a gyilkossá lett egyszerű cselédleány históriájára, melynek nagy hibái vannak ugyan, de igazán fényes lapjai is. Mint versíró, néhány szép verso mellett igen sokszor divatosan zagyva affektációba keveredik, rontva nem csak a maga szép tehetségét, hanem — sajnos — a könnyen megtéveszthető közönség ízlését is.

Most új kötet jelent meg tőle az Athenaeum-nál — új versei gyűjteménye. Az új szó itt nem csupán időbeli meghatározást jelent, hanem a fajta megjelölését is. Ezek a versek ugyanis nem csupán újak, hanem újszerűeknek is mondhatjuk őket abban az értelemben, hogy voltaképen: költemények — prózában. (Tehát maguk is középuton járnak.) Nem olyanok, mint a nagy orosz regény- és novella-író, Turgenev prózában írt költeményei az ötven évvel ezelőtti időkből, mert azok — értéküktől most nem is szólva összehasonlítólág — inkább epikai természetűek, megfürdetve a költő lírai hangulatának fényözönében — míg a Kosztolányi új versei túlnyomólag lírai írások. Ő verseknek nevezi őket, de lesznek, akik nem éppen alaptalanul azt fogják kérdezni, vajjon lehet-e verseknek minősíteni

az olyan költői termékeket, amikben nem csak rím nincs — ami egyáltalában nem is lényeges kelléke a versnek, mint ahogy az ókor költészete úgy szólván nem is ismerte a rímet — hanem a versnek már nélkülözhetetlen alkateleme: a forma zártsága, a beszéd kötöttsége is nagyrészt hiányzik belőlük. Kosztolányi rövidebb, hosszabb sorokra tördeli őket, de ez a tördelés nem verstani szabályok, nem igazi verssorok, nem versszakaszok, nem ritmus, nem ütem szerint történik, hanem tisztán a költő szabad akaratának — mondhatjuk: szeszélyének megfelelően.

És mégis — Kosztolányi nem egészen alap nélkül nevezi verseknek új verseit. Mi is úgy érezzük, hogy azok a képek, helyzetrajzok, hangulatok, gondolat-foszlányok és érzés-szilánkok, mik ebben a kötetben foglaltatnak, s amik nem csak a vers egyik lényegét alkotó gondolati és érzelmi magnak nincsenek híjával, hanem legtöbb helyen gondolat-ritmus is fokozza egyébként is erővel teljes nyelvünk muzeikáját: ezek valóban versek — a szónak talán nem közönséges, megszokott, hanem mélyebb, igazi értelmében. És talán még azt sem mondhatjuk, hogy maga a verstelenség formája valami tolakodóan futurista. Hiszen éppen a régi irodalmakban találhatunk példát olyan rímtelen, szabad formájú költeményekre, melyeknek vers-jellegét az a gondolatritmus adja meg, ami aztán idővel mind jobban háttérbe szorult. a rímelés divatjának előhaladásával.

De ha elfogadjuk is verseknek Kosztolányi e legújabb munkáscskáit, s ha talentumának sugárzó fényével, megkapó erejével ebben a legújabb könyvében is van örömteljes találkozásunk — egyáltalában nem mondhatjuk, hogy az új versek mindegyike, vagy csak többsége is, értékes alkotás. Nekünk valamennyi közt legjobban tetszett *Az apa* című, mit mutatóba ide is iktatunk:

Mily gyorsan távolodsz a nagy időben
tőlem, fiam.
Már idegesen kelsz föl az ebédttől,
eltünsz, szaladsz.
Újságot olvassz, amikor beszélek,
kurtán felelsz.
Barátaiddal vagy. Üres a szobád.
Üres a lelkem.
Nem látod arcomon botor szerelmem.
Nem veszel észre.
Csikorgó hangom iszonyú tenéked.
Nehéz a kezem.
Anyád lett megint egyetlen barátnőm.
Vele beszélek.
Halkan említem hancuzó korunkat.
Hogy meg ne halljad.
Így hagytam el egykor én is apámat,
Ő is így ment el.
Nehéz sóhajjal, büszkén, átkozottan
Vissza se nézve.
Ő e magány a régihez hasonló,
mikor még nem éltél.
A reggelek hamut szórnak fejemre,
szürkék a delek.
Este a kertben nézem az eget,
a fákat, a lombot,
s kérдем magamtól, miért nem érti
gyümölcs a törzset?

Ebben olyan mély érzés, olyan költői hangulat, annyi életigazság van. A olyan művészi kifejezési mód — különösen hat utolsó sorában —, hogy ez a kis vers maga megértetheti azt a rokonszenvet, amellyel mi, alapjában a konzervatív irodalmi irány hívei, Kosztolányi költői egyéniségéhez — annyi sok minden elválasztó-vonal és szakadék, s annyi különbség ellenére is — vonzódunk.

Szép a kötet első verse is, a *Csomagold be mind* című:

Csomagold be mind, ami volt...
 .....
 régi szavam, az aranyt, kevélyen
 csengő rímeim..... s ékes igéim —

mondja, mintegy új irányt tűzve ki magának, programját adta könyvének, magyarázatot költői munkássága fordulatának.

De nagyon szép a *Szegények* című vers is, melyben a mindent könnyen felejtő gazdagokkal állítja szembe a szegényeket, akik olyan nagy kincsnek érznek egy jó szót, egy kedves mosolygást, hogy annak emlékét híven, gondosan őrzik álmatlan éjszakáik csöndjében.

S az erősen prózai nyelvű *Csendes viszontlátás*-ban — mely öccsével való találkozásáról szól, s a feltámadó régi emlékeknek és a temetőben végződő jövődönék hangulatát érezteti — morajlani véljük talán a vers ritmusát is, de a költői lelket minden bizonynal megérezzük.

Később azonban kissé egyhangúvá kezd válni a kötet. Az egészen prózai formájú *Repülő ifjúság* már sehogyan sem tetszik nekünk, — a *Szereteten* már nagyon affektált túlzással mondja, hogy azért nem beszél neki egyébként rokonszenves emberekkel sem, mert „csak a részeg aggyastyánok s pulyák fecsegnek“. Az *Özveggy a villamosban* címűben volna szép gondolat, de ízléstelenül durva képben idézi az édes anyákat. A rossz költőről festett kép azonban — vonalainak biztonságával, színeinek elevenségével megint megkapja figyelmünket — s a *Beteg* című vers is az igazi tehetség erőforrásából meríti vad szilajságát. A *Hetedhétország* rettentő ízléstelenséggel kezdődik — Megettem a világot, s kiokádtam — míg az *Intés az öregebbek tiszteletére* igen szépen aposztrofálja az időseket, akik úgy küzdötték át magukat az életen, mint valami nagy háborún, s akik aztán végül kibontják „viharsapott, de visszahozott életüknek méltóságosan lebegő, békét hirdető diadalmi lobogóját...“ A *Tömeg* című hosszabb vers utolsó szakasza hatalmas költői erővel zeng — és szép, mint egy sok mindennel kibékítő akkord, a kötetet záró verse, a *Zászló* című.

...Lelkem te is, te is —
 ne bot és vászon —
 légy zászló —

Így végzi ezt, bizonyosságot téve nemesebb becsvágyáról, magasztosabb világ-szemléletéről, emelkedettebb céljairól.

Így, e verseket — ha nem-verseknek látszanak is — csakugyan verseknek érezzük, legalább közülök többet, s itt-ott szívesen megbocsátjuk a különködési vágyat, mely szülte őket. Nem tudjuk azonban szó nélkül hagyni a könyv címlapját, amely kettős ízléstelenséggel éktelenkedik. Egyik: a *Gara* névvel jelzett lapdisz, mely geometriai alakzatokban a fehér, kék, rózsaszín

és zöld színek kiabáló összehangtalanságában valósággal elriasztó. A másik pedig a cím: Meztelenül. Hát hiszen ha a költői lélek őszinteségét, a poézis cicomátlanságát akarja a költő a versgyűjtemény címében kifejezni — az ellen senkinek sem lehet szava. De ezt igazán kifejezhetőn másképen, más szóval is, szebben, ízlésesebben. Ha ez ellen ő a latin példaszót vetné, hogy „de gustibus non est disputandum“ — hát felhagynak a vitával, ám fel fogásunkról és véleményünkéről nem mondunk le. Szász Károly.

La Fontaine összes meséi. Teljes magyar kiadás. Haranghy Jenő rajzaival. A La Fontaine Irodalmi Társaság megbízásából kiadta Dante-könyvkiadó Budapest. Fordították Kozma Andor, Vikár Béla, Zempléni Árpád. 1927. 360 lap szöveg, 27 lap jegyzet. Díszes vászonkötésben 22 pengő.

A néhány éve alakult La Fontaine Irodalmi Társaság azt tűzte ki egyik céljául, hogy az idegen klasszikus irodalmak iránt a magyar közönségben nagyobb érdeklődést igyekszik ébreszteni. A külföldi irodalmak iránt a magyar közönségben ma elég nagy az érdeklődés, csak nem nagyon változatos. Ha meg éppen klasszikus műről van szó, akár magyar, akár idegenből fordított munka az, annak már kicsi a keletje, kevés az olvasója.

La Fontaine feltétlenül megérdemli, a magyar irodalom becsülete feltétlenül megkívánja, hogy e jellegzetesen francia író meséinek teljes gyűjteménye magyar nyelven is meg legyen. Ez nem jelenti azt, hogy La Fontaine valamennyi meséje egyenlő értékű, a kitűnők mellett akad sok erőltetett is, amelyekben az egyes eset nem világítja meg vagy helyettesíti az erkölcsi tanulságot, hanem megfordítva, a tanulság kedvéért van hozzáerőltetve egy-egy szokatlan eset.

Ez természetesen egyéni vélemény, mert pl. H. Taine La Fontaine-ről írván, a francia szellemnek az irodalomban való megnyilvánulását abban látja, hogy a költő elsősorban gyönyörködtetni akar és maga is gyönyörködik saját alkotásában. Ezt pedig főleg tárgyai megválasztásával és stílusa útján éri el. „Sujets et style c'est là proprement notre littérature.“ La Fontaine pedig Taine szerint jóformán bírálaton felül áll. Elég, hogy az állatok emberek tulajdonságaival felruházva jelennek meg a mesében és bizonyos társadalmi osztályt vagy sajátságot képviselnek beszédjökben; a szerkezet szigorú szabályait e mellett néha lazábban veheti a költő. „A rókában annyi a szellem, hogy mindent megbocsátunk neki. A nevetés annyira nemzeti tulajdonsága a francia embernek, hogy ezt idegen meg sem érti és megbotránkozik rajta. „Le besoin de rire est le trait national si particulier que les étrangers n'y entendent mot et s'en scandalisent.“ Aki pedig nevet, az már nem bírál, vagy nem bírál szigorúan.

A fordítás munkáját majdnem teljesen Vikár Béla, a La Fontaine-Társaság főtítkára végezte. A 12 könyvre osztott mesegyűjtemény 241 darabot foglal magában; ebből Kozma Andor fordított 4 darabot, Telekes Béla egyet (a VII. könyv ajánlását), Zempléni Árpád 12 darabot, 224-et pedig Vikár Béla. Haranghy Jenő körülbelül a feléhez kiválóan sikerült rajzokat készített. Értesülésem szerint minden darabhoz készült rajz, s azonfelül egy sorozat egész oldal nagyságú színes kép, de a teljes gyűjtemény kiadása anyagi nehézségen múlt. Nagy kár, mert a közölt rajzok igazán kitűnők s mindenütt jellemző módon szemléltetik a mese tartalmát.

Mielőtt áttérek a részletekre, ki kell emelnem, hogy ez a kiadvány

nagy nyeresége a magyar irodalomnak s a fordításért, hosszú évek fáradságos munkájáért, hálával tartoznak a fordítóknak, főleg Vikár Bélának. Aki verses művet versben fordít, és még hozzá oly változatos — mondhatnám szeszélyes — verselő művét, mint La Fontaine, az tudja, mily nehézségekkel kellett Vikár Bélának lépten-nyomon megküzdenie.

Mivel, mint hírlík, a magyar La Fontaine élénk keresletnek örvend. remélhető, hogy második kiadásra is lesz szükség. Ezért az abban leendő felhasználás végett hadd tegyek az általában kifejezett elismerés után néhány megjegyzést egyes részletekre.

Furesa véletlen, hogy a IV. könyv 2. és az V. könyv 21. számú meséje kimaradt a gyűjteményből, pedig a hozzájuk írt jegyzetek a maguk helyén (366., 369. lapon) megvannak, s az előbbi a tartalomjegyzékben is megvan. ahonnan az V. 21. és a VI. 21. címe hiányzik.

Tartalmi hűség tekintetében az előttünk fekvő fordítás ellen nem igen tehető kifogás. Csak két helyre van megjegyzésem. Az V. k. 21. meséjében ez a két sor áll:

...où de tout leur pouvoir, de tout leur appétit
dormaient les deux pauvres servantes.

...hol ügyessége és ótvágya teljében
pihen a két szegény leányzó.

Itt a pouvoir és az appétit a nappali munkában elfáradt fiatal szervezetnek mély és egészséges alvását jelzi. Ezt a fordításból nem lehet kivenni.

VII. 15.:

„Sais-je lire?

Je n'ai jamais appris que ma croix de par Dieu.“

„Olvasni sem tudok!

S keresztet írnok is, biz Isten, sok nekem!“

Itt a croix de par Dieu az ábécé népies neve. Az ábécé első betűje előtt ugyanis régente kereszt volt, hogy az olvasó az olvasás megkezdése előtt keresztet vessen. Aki tehát csak a keresztvetésig jutott el, az még nem biztos, hogy tudott olvasni. Molièrenél (Mr. de Pourceaugnac, I. V.) ez áll: „C'est un homme qui sait la médecine à fond comme je sais ma croix de par Dieu.“ Littér nagy szótárában pedig ezt találjuk: Croix de par Dieu ou croix de par Jésus, alphabet où l'on apprenait à lire aux enfants, ainsi dit, parceque le titre en était orné d'une croix qui se nommait croix de par Dieu, c'est à dire croix faite au nom de Dieu. De így nevezték az ábécés könyvön kívül a Kis Kátét is, melyet a gyermekek könyv nélkül tanultak, még ha nem tudtak is olvasni.

Verses mű fordítása nem szokta mindig szigorúan követni az eredetinek a versformáját. Tudjuk, hogy éppen a franciák alig fordítanak valamit versben. Költői mű szellemét és ritmusát a fordításba teljesen átvinni lehetetlenség. Azonban a fordítás legyen könnyen olvasható és az idegen nyelv hatása alatt ne vétsen a magyar nyelv törvényei ellen. Verses mű fordításában természetszerűleg a költői szabadságnak tágabb értelmezést kell adnunk, mint eredeti költeményben. A magyar La Fontaine azonban a világhosság és szabatoság rovására több helyen visszaél ezzel a szabadsággal. Bántó az ígétől elválasztott igekötőnek meg nem felelő helyre való állítása.

Ezt újabban általában sűrűn halljuk és olvassuk. „Egy szeleburdi patkány a földből bújva ki...” (II. 11.), ahol a hangsúly magán az igén van, nem a helyhatározón. „Dicséret, ami bőven jut Önnek egyre ki” (VIII. 4.). „Hisz nem szokhatta még az erdő népe meg” (II. 19.).

Ha a hírlapírói stílusból, úgy látszik, nem lehet kiirtani a be, le, ki igekötőknek elharapódzott helytelen használatát, az ilyen szép irodalmi alkotásban mégsem szabad meghagyni az ilyeneket: „új szerelemre begyulad” (XII. 19.), gyulad helyett, vagy: „A félsz talán bizony még rám is elragad” (II. 19.). Pongyola az ilyen is: „Mi jóra van e fark?” (V. 5.) kérdi a csapott farkú róka, mikor a többi állatokat is rá akarja beszélni, hogy vágják le a farkukat. „Az állatok királya, hogy megmutassa, ki, (kicsoda, vagy ki ő), a szepegőket útjára eresztette” (II. 11.). Alig érthető ez a sor: „Kiki mértékre! Int lám ez a következő:” (II. 16.). Elő kell vennünk az eredetit, hogy megértsük: „Il faut se mesurer, la conséquence est nette.” A következő pongyolaságok halmazát a legenyhébb bíráló sem hagyhatja megróvás nélkül:

„A két vödör alternative
a csöppfolyós elemet föl- s levé.
Rókánk, mert farkasi étvágy kopog hasán
beleül abba, melyet a gépely magasán
függőben tart a
másik vödör.” (XI. 6.)

Tudományos műben is alig megengedhető idegen szó, határozói igenév helytelen használata, farkasi étvágy, gépely, sorátlépés (enjambement): *tarta* az utána következő *marta* rím miatt: ez mégis sok egy csokorba.

A szereplő állatok és emberek elnevezésére helyenként sikerült népies kifejezést találni a fordítás: Nagyбай orvos úr s kartársa Seбай úr (V. 12.). Don futós (V. 8.) a ló, Bumfordi (Courdaud) és Bot-Marci (Martin báton IV. 5.) a számár; a patkánykirály (ratapon) = loporos (lop + oroz IV. 6.); a harcos patkányok tréfás elnevezését: Potyoraksz, Rajtaripaksz, Csálifaksz (IV. 6.) ha nem jellemző is, de a tréfás hang elfogadhatóvá teszi. Az eredeti francia kifejezések: Artarpax, Psicarpax, Méridarpax görögös alakja még inkább öröltetett s a francia kiadás meg is magyarázza őket (voleur de pain, de miettes, de parcelles). Az agarak neve Brifant, Mirant, Rustant a fordításban Szellő, Mitlátsz, Mitrászs (V. 17.); a patkány Rongemaille = Hálószermárgdy (XII. 15.), a szarka caquet-bon-bec = Csicseri-Csacska-Csőr (XII. 11.), a róka: Escornifleur (parasite) = Potyándi és likrajáró (l'hôte des terriers XI. 6.).

Olyan munkában, mely nem törekszik egy-egy vidék nyelvének, népszokásainak jellegzetes ismertetésére, hanem az egész magyar olvasókörzéshez fordul, tájékozólásból vett kifejezést vagy általában nem, vagy csak kivételesen szabad használni. A magyar La Fontaine-ben ilyen, kisebb körben használt kifejezést kelletténél többet találunk. Ez azért is kifogásolható, mert ezekből a mesékből egyesek az iskolai olvasókönyvekbe is juthatnak.

„Ki mondta néked, hogy egy alak szebb mint más száz?

S az enyém ellen mit *böllenkedel*?” (XII. 1.).

Ezt az igét a M. Tájszótár csak Somogyból ismeri „ellenkezik, viaskodik” értelmében. Az eredetiben ez áll:

Qui t'a dit qu'une forme est plus belle qu'une autre?

Est-ce à la tienne à juger de la nôtre?

„Pénzért sem kap tubát a *cenk*” (II. 12.).

Cenk a szótár szerint: kutyakölyök, aztán: céda, bérenc. Ebben a mesében egy suhancról van szó, akit: meztlábás, galád, jött-ment, céda, fickó címekkel tisztel meg a fordító. Az eredetiben lévő három címet: *un certain croquant, mon villageois, le vilain* a fordítás hatra szaporítja és ugyancsak erősbíti.

„A macska a lisztes ládába búj s *leküm*” (III. 18.).

Ezt a szót a M. Tájszótár nem ismeri; tudomásom szerint azt jelenti, hogy meglapul.

„S következőeképen persze itten ő

Hízik, pufók *degeszre ró*” (III. 17.);

az első sor éppen nem költői.

„Mindenki elhiszi *ahajt*

amitől fél, amit óhajt” (XI. 6.).

„A függősegen túlteszi magát

és túl a többi *fincen-fáncon*” (II. 8.).

„Az égen *aranydeszkák repednek*” (VI. 11.),

a fordító jegyzete szerint: „népies szólás, a hajnalt jelenti. De már nem magyarázza meg a következő helyet: „Van itt valami *kviprokvo*” (IX. 4.). Ezt a magyar olvasó a szótárban sem találja, hacsak francia vagy latin tudása útba nem igazítja, hogy ez itt: quiproquo = félreértés. A francia nyelv ismeri ezt a szót s a francia kiadás mégis odateszi jegyzetbe a magyarázatát. Ha a fent kifogásolt kifejezéseket nem lehetett is mind elkerülni, legalább jegyzetben meg kellett volna magyarázni.

Még néhány szót a verselésről. La Fontaine versformája, a hosszú és rövid sorok váltakozása, a fordítóra nézve nehézséget is jelent, könnyűséget is. A költő azzal, hogy az alexandrinus mellett a rövidebb sorokat is a legnagyobb változatossággal alkalmazza, igen szerencsésen elejét veszi az egyhangúságnak. Mert ritmus van a francia alexandrinusban. Nem elég ugyanis azt mondani, hogy a francia verset bizonyos meghatározott számú szótag teszi (s hogy a legjobb francia vers is rosszabb a legrosszabb magyar versnél). A 12 szótagú versnek mindkét fele hangsúlytalan szótaggal kezdődik és hangsúlyossal végződik; e mellett mindegyik félsorban még egy vagy két mellékhangsúly van. A francia vers tehát emelkedő ritmusú. A magyar vers ritmusa lehet emelkedő vagy ereszkedő, de hiba, ha emelkedő sor után ereszkedő következik s aztán megint emelkedő. Legsikerültebbek a fordításban a rövid sorok; ezek gyakran a magyar hangsúlyos verselés szerint pattognak.

Az előszó szerint a munka évek óta készen várta a megjelenést. Remélhetőleg a második kiadás nem fog ily sokáig várni magára, mint az első.

Ha majd akkor az utolsó símitásokat is megkapja a szöveg, s ha a most kimaradt rajzokból is többet hozhat az új kiadás, akkor elmondhatjuk róla: „omne tulit punctum.“

Horvay Róbert.

Nagy Gyula: A grállovagok. Parszivál, Artusz, Gawan, Lan-zelet és Lohengrin története. Hósköltemény. A XI—XIII. századbeli brit. ófrancia és német eposzokból és lovagregényekből összeállította és fordította Nagy Gyula. Győr, 1927. Győregyházmegyei-alap nyomda műintézete, 432 lap, 30 illusztráció.

Nagy Gyula, mint művének bevezetésében elárulja, eleinte eredeti grál-eposzt akart írni a középkori hósköltemények alapján, majd szerénységében azt gondolta, hogy nem saját magát kellene megszólaltatnia, hanem a középkor lelkét. Félretolta már félig kész művét és pusztán csak fordítónak csapott fel. Szerénysége okozta vesztét; Bescheidenheit ist eine Zier, doch weiter kommt man ohne ihr. Ez a szerénysége okozta, hogy művét nem koronázhatja teljes siker. Helytelen alapon indult neki a munkának, t. i. a fordításnak.

Összeállított saját magának, saját tetszése szerint, egy fordítandó szöveget a különféle ó-francia, középfelnémet és ó-angol Artusz- és Grál-regényekből és ezt a „Grál-harmóniát“ ültette azután át magyar nyelvre a középkori német udvari epika verselésében.

Fordításnak mutatja be a kompiláció alapján nyert magyar szöveget. zárjelbe tett jegyzetekben meg is mondja, hogy melyik részlet honnan való; ha ezeket a részleteket összehasonlítjuk a fordított szövegekkel, szembetűnik azonnal, hogy hiába keressük a pontos megfeleléseket, mert ezek nincsenek meg; a szerző megváltoztatta az illető részeket, bővített vagy kurtított rajtuk. Az elég ügyes egységbe fűzött különféle szövegeket Nagy Gyula nem az eredeti nyelvekből fordította le, hanem modern nyelvek átírásából, így pl. Wolfram-részleteket újfelnémet átültetésekből. (Pannier, Bötteker.) Másodkézből fordít. Önkényes kompilatori eljárása miatt és nem eredeti szövegből való fordítása miatt, munkáját laikus és dilettáns kísérletnek kell mondanunk. Az eredetiből való fordítás igen nehéz munka lett volna, hiszen Wolframnak pusztá megértése is óriási filológiai készültséget kíván, épp így az ó-francia, ó-angol költeményeké is. Nagy Gyula „fordítását“ nem fogadhatjuk el. Fordítás ellenben igenis Travnik Jenőnek komoly tanuláson és Wolfram lelkének átélésén alapuló, sikerült átültetése (*Travnik Jenő: Wolfram Parsiváljának bevezetése.* Győr, 1927. 8 l.), amelyből csak az első 116 sor jelent meg. Wolfram-fordításnak Nagy Gyula könyve nem számít. Ha nem fordításnak tekintjük, amihez éppúgy nincs jussunk, mint a szerzőnek sincsen, — hanem eredeti költeménynek, sokkal jobb véleményre jutunk. Olyanféle igen hasznos és üdvös munkát végzett, mint Kralik Richard „Die Gralsage“ című hóskölteményével, amikor az összes Artus- és Grál-mondákat szerves egységbe fűzte A-tól Z-ig. (Richard von Kralik: Die Gralsage. Ravensburg. Friedrich Alber, 1909.)

Kár, hogy Nagy Gyula nem követte Kralik útmutatását a címlapon is, — senki sem firtatná, fordítás-e műve, vagy nem. Nagy Gyulának költői készsége hasonlíthatatlanul gazdagabb, erőteljesebb és változatosabb.

finomabb, mint az osztrák íróé, akinek Grál költeménye — helyes alapötlete ellenére is — száraz, unalmas, egyhangú, színtelen és fárasztó. — Tennyson-t kellett volna olvasnia Nagy Gyulának, a modern Artus-költők mesterét! Jobb mintát nem talált volna. Aki ilyen nagy fába vágja fejszéjét, annak előzetesen sokat kell tanulnia. 25 oldalt kitevő bevezetésében fel is sorolja a mi szerzőnk, hogy milyen könyveket tanulmányozott. Az eredeti régi hőskölteményeket nem is látta, ami utóvégre nem is szükséges, hogy modern költői mű megalapozásához. De nem ismeri a legjobb Parsivalfordítást sem, Wilhelm Hertz nagyszerű átköltését. Nem ismeri az összes Grál- és Artus-mondák legnagyobbyszerű összefoglalását sem: *Sir Thomas Malory: „Morte d'Arthur“* c. könyvét, a híres Caxton-nyomda egyik legelső kiadványát. Ez a munka Hedwig Lachmann fordításában (Insel-Verlag) mindenki számára hozzáférhető. Immermann „Merlin“-jét nem említi. Wagner *Richard Parsifal*-ját nem ismerteti, pedig az összes Grál-feldolgozások között ez legfenomenálisabb, legnépszerűbb. Brick-Hirschfeld, Golther, Nolte és Riethe műveit sem használta fel Nagy Gyula. A bevezetése a Grál-irodalom hiányos ismerete miatt nem áll a tudomány színvonalán. De mit törődünk a bevezetéssel! Mit törődünk a címlap hamis adatával, amely fordítást hirdet, mikor igazán szép és jó verses olvasmányt kapunk!

Nagy Gyula mély áhitattal és szent lelkesedéssel forgatja a lantot; sikerül neki szép és átérzett szavaival annak a bemutatása, amire vállalkozott, amit Chrilien de Troyes így fejez ki: „*Fant sainte cose est li graaus*“.

A Grál világa tényleg az elfátyolozott eucharistikus Jézusnak édes és titokzatos világa. Aki vele foglalkozik, annak a lelke is Szent Grál-edénnyé változik át, amelyben az Üdvözítő szívesen megnyugszik. Nagy Gyula nem hiába volt asztaltársa a Grálnak; szívből jövő verseivel világító-tornyot épített, amely utat mutat a sötétségben tévelygőknek, a grálkeresőknek.

Nagy Gyula nem hiába pap; könyve beillik ájtatos lelki olvasmány-nak; szép mesével viszi különösen a fiatalságot a boldogság útjára. Irodalmi szempontból könyve pedig olyan szerepet tölt be, mint a Lamb-testvérek híres műve: a „*Shakespeare-mesék*“, amelyek az ifjúságot a nagy drámaíró világába óvatosan és mesébe vezetik be, mert még nincs itt az ideje annak, — hogy Shakespearet magát olvashassák és megérthessék. Így Nagy Gyula sem adja az igazi Grált, hanem a Grál világának meséjét *in usum delphini*. Igen szépek és vonzók a Parsival történetét tárgyaló részek. A kötet legsikerültebb fejezetei. Részvéttel és örömmel látjuk, hogy lesz az esetlen medve-tempóival sok bajt okozó, hebehurgya katonából finom modorú, okos, érett-eszű, melegszívű, tapasztalt és tetterős férfiú, mert kereste a grált: az igazságot.

A Grál hatalmát dicsőítő, dültbetűs részek egész himnuszok. Kiváló nagy pedagógiai értéke van Nagy Gyula munkájának; laikus breviáriumnak is keresztelhetjük el. Minden ifjúsági könyvtár díszére válik. A fiatal olvasó meg fogja szeretni. Amilyen rokonszenves a tartalom, olyan a könyv nyelvezete is, szépen és simán folyik. Az olvasót csak a sok „enjambement“ hosszantja: az író túlgyakran húzza a mondat értelmét az egyik verssorból a másikba és ezért néha még nevetségessé is válik a mondanivalója. Pl.:

Flegetanis ő. Törzse sorba
 Böles Salamonig visszavisz.
 Anyja zsidó, apja hamis
 Istent, aranyborjút imádott. (228 f.)

Megvan az a rossz szokásunk, hogy pauzát tartunk a verssor végén, — a költő láthatja a példából, hogy így könnyen romlik meg az értelem. Ehhez a négy sorhoz még azt is megjegyzem, hogy meg kellett volna magyarázni a *Flegetanis* szót. (*Flegetanis* Thebit arab tudós földrajzi és asztrológiai könyvének a címe [*Felek tháni = altera sphaera.*] (Wolfgang Golther: *Par-sival und der Gral.* 25 l.) Sok helyen kellene ilyen magyarázó jegyzet. — A nyelvezetben sok ízléstelen modernség is van. Pl.:

(Láttam)

A diadémos hajadont,
 Aki behozta, aki pont
 A szíremig hatott szemével. (414. l.)

Ezeket a kisebb kifogásokon segíthet a második kiadás. Őszintén kívánjuk, hogy a nagy lelkesedéssel megírt, úttörő munka második kiadást is érjen.

Szívelelje meg megjegyzéseinket a szerző; egészítse ki bevezetését az újabb tudományos irodalom figyelembevételével; mellőzze annak túlszubjektív részeit; lássa el a költemény szövegét több magyarázó jegyzettel; gondoskodjék néhány nem helyénvaló és rosszul sikerült illusztráció kiemeléséről — és főképpen hagyja el a címlapról a tévútra vezető, nem találó „fordítás” szót. mint a vaskos könyv fájának megjelölését. Ha eredeti Grál-költeménynek mutatja be, ez nyeresége lesz a magyar irodalomnak és szerzője büszke lehet derék alkotására.

Lám Frigyes.

Horváth Boldizsár összes költeményei. Sajtó alá rendezte és kiadta Barna János. Makó, 1927. 80 l.

Jegyezzük meg mindjárt, hogy ez a kis gyűjtemény — amit a fáradhatatlan Barna János, a Barna Ignác és Ferdinánd irodalmi neves családjának méltó sarja rendezett sajtó alá és adott ki Makón, a nagynevű szabadelvű politikusnak nem valamennyi versét tartalmazza, mert a kiadó, mint maga jegyzi meg a kötetkéhez írt utóhangban, kihagyta „a baráti szeretettől sugallt verses tréfálkozásokat, alkalmi felköszöntőket és a német nyelven írottakat”. De így is oléggé érdekes ez a kis gyűjtemény, mert ha nem növeli is azt a dicsőséget, amit Horváth Boldizsár — mint közel félszázadon keresztül a politikai küzdelmek bátor harcosa s öt éven át igazságügyminiszter — szerzett, mégis jól rávilágít a jeles államférfi sokoldalúságára, aki nehéz, fárasztó közéleti munkája közben — bizonyára pihenőül — tudott magának egy-egy órát szakítani a múzsájával való társalkodásra. Versei közt van egy-két kedves alkotás, például a kissé régimódi, de nem értéktelen „Örök bú” s a „Flóra emlékkönyvébe” című. Koserű hangű, de nincs mélység híján az „Egy ember-gyűlölő sírjára” című, mely aztán a „Válasz” című vers megírására készítette Szász Károlyt, a püspök-költőt s az az szép vers is helyet foglal a gyűjtemény végén.

A versek nagy része szinte bámulatot keltőleg mutatja, hogy írásuk óta mennyire megváltozott a magyar költői nyelv s persze az olvasó ízlése is. Így aztán nem is annyira poétikai érték szempontjából kell Horváth Boldizsár költeményeit megítélnünk, mint inkább csak érdekes adalékokul kell őket tekintetnünk, egy más téren annyira kiváló férfiú szellemi képének rajzához.

Úgy látszik, a szatirizálásra erős hajlama volt a nagy politikusnak, mert a versek közt sok a fulánkosnyelvű, különösen azok, amelyekben papról van szó. Egy némelyik már izlés szempontjából is kifogásolható.

Hátránya a kötetkének, hogy a versek mellől a magyarázó jegyzetek hiányoznak s így soknak tárgyával, keletkezése körülményeivel nem vagyunk tisztában. E hiányon remélhetően segíteni fog az a mű, mely Horváth Boldizsár életrajzát és irodalmi munkálkodásának méltatását fogja tartalmazni s melynek a közeljövőben megjelenését az utóhangban kilátásba helyezi Barna János. Ezt az ígért kötetet érdeklődéssel várjuk s ennek kapcsán megemlítjük azt is, hogy Barna János a maga nagy irodalomszeretével és kulturális érzékével milyen kiterjedt és hasznos tevékenységet fejt ki a maga szűkebb hazájában. Ő szerkeszti és adja ki — Eperjessy Kálmán dr. társaságában — a Csanádvármegyei könyvtár című vállalatot, melyből már kilenc érdekes kötet jelent meg, a legutóbbi éppen most, Lugosi Döme tollából Kelemen László és az első Magyar Játékszín Társaság címmel. Ha minden vármegyénkben olyan élénk kulturális élet buzogna, mint Csanádban, — melynek nagyműveltségű, lelkes alispánja, Tarnay Ivor nagyban elősegít minden jóirányú irodalmi törekvést, — hasznára válnék a politikával túlon túl elfoglalt nemzeti közszellem fejlődésének. *Szász Károly.*

Komáromi János: Cs. és kir. szép napok. Budapest. 248 l. Genus kiadása.

A harctéren többszörösen sebesült költőt, akiben magát a szerzőt sejthetjük, a háború alatt berendelik Bécsbe a Kriegsministerium frontújságjának szerkesztőségébe. Még ma is, tíz évvel a háború után, nagy bátorságra van szükség, hogy valaki ily őszintén le merje írni a Kriegsministeriumban élő tisztek életét. A könyv híven tükrözi azokat a nézeteket is, melyek miatt a közös hadseregben annyit szenvedtünk: a monarchiában van egy főnemzet (Ausztria németajkú polgárai); a többi már csak néptörzs (ilyenek pl. a csehek, tótok, gorálok, huzulok, magyarok).

A szerzőt bátorságáért őszinte elismerés illeti, azonban a leírt események legfeljebb egy hosszabb elbeszélésre adnak kellő anyagot; harmadfélszáz oldalas regényhez vagy mondjuk: naplószerű élettörténethez bizony túlságosan vékony a cselekmény. Komáromi János érdekesen ír, szívesen olvassuk minden sorát, de ezt a könyvét felére kellett volna rövidítenie.

Csillag alatt meg kellett volna magyarázni az irodalmi nyelvben ismeretlen vagy legalább is kevésbé ismert szavakat: machlojka (52. l.), compó (68. l.). Néhány kifejezése szelidítésre vár: Az öreg tábornok csipás (114. l.), a dragonyosfőhadnagy tetű (127. l.), Hunke kapitány i-tetű (195 l.). —r.

Tarczai György: A budai gyár. Budapest. 172 l. A Szent István Társulat kiadása.

Napoleon háborúinak idejében a gazdag budai cserépgyáros elveszi az elszegényedett hivatalnokcsalád leányát. Az ügyes asszonyka segítségével a gyár még jobban fellendül. A férfi egyetlen bánata, hogy nincs gyermekük. A cserép mázához szükséges ólmot a katonaság lefoglalja, a gyáros vegyi találmányát pedig, mely az ólmot tökéletesen pótolja az edénykészítésben, a pesti orvosprofesszor véleményére a kormány veszedelmesnek

mondja ki és a gyárat bezáratja. A tulajdonos Bécsbe megy, hogy az ottani professzoroktól kiverelkedje igazát. Ez nagysokára sikerül is, de akkor már késő, a gyáros tüdőbajban hal el, miután hű felesége és a gyár is elpusztult.

Lehangoló, de mindvégig érdekes történet, korhű jellemzéssel, kifogástalan magyarsággal. Keretét a szerző Siklóssy Lászlónak Kuny Domokosról és budai gyáráról írt könyvéből vette. A kötet második felét apróbb elbeszélések, jóízű tárcák teszi ki. Az egész könyv bizonyossága, hogy Tarczai György munkássága milyen nemes értéke a magyar regényirodalomnak.

—r.

Pásztor Árpád: Gina és Rozamunda. Regény. Budapest. 370 l. Dick Manó kiadása.

Ami eddig Vajda János életéből rejtélyes és érthetetlen volt előttünk, azt Pásztor Árpád regénye világossá teszi. Pásztor Árpád nemcsak jól ismeri irodalmunknak legérdekesebb korszakát, hanem a költő ellentmondásokban gazdag életét is mesteri kézzel tudja valószínűvé gyúrni.

Vajda két nagy szerelme: Véghegyi Gina és Bartos Róza a regény két főhősnője. Gina szerepe antipatikus. Az önző borbélyleány hasznot akar húzni szép testéből, ezért kevés neki a szegény poéta. Számtalan Gina-versre ihleti, de meg nem hallgatja, mosebeli hercegre vágvik. Ezt egy ideig meg is kapja, de erkölcstelen élete megbosszulja magát s öregkorára mindenkitől elhagyatva pusztul el. Róza annál szebb jellem. A fiatal leányt nem bántja, hogy kérője 53 éves; anyja tilalma ellenére is hozzámegy. Egy rágalmazó befeketíti férje előtt s az indulatos költő félévi házasság után szakít feleségével, aki ezentúl is hű marad eszményképéhez.

—ó. —ó.

Lázár István: Aranykapuk városa. Budapest. 244 l. Légrády-kiadás.

A monda szerint tengerbe merült Atlantisz birodalom már sok író fantáziáját termékenyítette meg és ezért kissé gyanakodva vettük kézbe Lázár István regényét. Kellemesen csalódtunk. A bibliai tárgyú, napkeleti történeteiről ismert Lázár István itt is érdekes elbeszélő.

Atlantisz királya milliók véréből töméntelen kincset halmoz össze fővárosában. Szép leányáért hatalmas uralkodó jön háztűznézőbe. A gőgös apának tetszik a terv, hogy gyermeke révén egyik leghatalmasabb versenytársával jön rokonságba, de a királyleánynak egy rabszolga tetszik: Sátán. (Nem tudjuk, miért kapta ezt a nevet a minden ízében megnyerőnek rajzolt férfi.) Sátán akaratán kívül a forradalom hőse lesz, ezért halálra ítélik. Szerelemmel együtt egy tűzokádóba ugrik. Ugyanakkor vége a birodalomnak is, mert a tenger a földrétegek kergét átette, közeledett a tűzhányó felé és hiába építettett Atlantisz ura gátat, hiába őriztette harminc éven át börtönben a gátépítő mérnököt: egy rabszolgánő, kitől gyermekét elszakítják, kétségbeesésében kivieszi a titkot, megnyitja a tenger zsilipjeit, az beömlik a tűzhányóba, a gőz szétrepeszti a gátakat és a tenger elnyeli az országot.

Igen szép fejezetek: Kicsi fiam (IV.) és Rabszolgavásár (VI.). Külön figyelmet érdemel a bohóc szavaiban rejlő bölcsesség.

A regény tájszavai: perrent (55. l.), merkelt (58. l.), tovafrikkolt (72. l.), morrantak (104. l.).

—ó.

Ifj. Wlassics Gyula br.: Régi fiók. Költemények. Genius-kiadás.

„A ragyogás nem az én elemem... Én a szálló ködöket szeretem...”
(Egy indus álmodik.) Ez az alaptónusa Wlassics Gyula finom, gondosan
cizellált verseinek. A viharok elfutnak felette, álmodozva, lassú vággyal
néz feléjük. Harmónikussá vált kultúra zeng húrjain, a begubózott ember
objektíve vetíti ki érzéseit... innen olyan keserű, resignált a hangja, mely
az életszemlélet zsákutcájából csendül ki. — De ez csak alaptónusa. Más-
hol erőteljesebb hullámokat vet, mintha jelezné, hogy a szép, fáradt versek-
ben csak pihen játékos ereje.

Ha menni hi a bús harang...
Nem sírok a nap búcsúján,
Csak a színes ködén...

Ragyogó technikájában sokszor felcsendül egészen meleg egyénisége,
mely a nehezebb lelki problémát belső dinamikával kíséri. És kiforrott,
bravúros verseiben itt hajlik át a líra újabb útjára, melyen biztosan és egyéni
erővel halad. Itt mélyíti el a tegnapi parnassien stílust maivá, a tanult for-
mákat élökké.

Pp.

Magyar Népballadák. Bevezetéssel és jegyzetekkel kiadta Gragger
Róbert. Budapest, 1927. 212 l. A Magyar Irodalmi Társaság kiadása.

Gragger Róbert a múlt évben H. Lüdecke fordításában és értékes be-
vezető tanulmánnyal németül kiadta azokat a magyar balladákat, amelyek
a világirodalom nemű legszebb alkotásai közé tartoznak. A fent leírt kötet
egy másik irányú befejezetlen tervének megvalósítása. Ez 41 magyar nép-
ballada szövegét közli tudományos utaló jegyzetekkel. Sorrendben elől van-
nak a valamennyire történeti vonatkozású balladák, azután a megállapít-
hatóan régi, majd a vidám tárgyú balladák következnek, végül az újabban
keletkezettek. A szövegben csak a köznyelvtől nagyon eltérő tájszólás van
átírva. Jegyzetei a német kiadás, valamint a Magyar Népköltési Gyűj-
temény és az Ethnographia magyarázatai alapján készültek. A kiadás tekin-
tettel volt a tanulmányúságra is s ezért néhány különben érdemes és jelen-
tősebb balladát mellőzött. Bevezető tanulmánya a népballadának egészen
új szempontú magyarázata (l. ugyanezt részletesebben a Budapesti Szemle
1927. 207. kötetében). A ballada gyökereit vizsgálva, arra az eredményre
jut, hogy egyik forrása a táncdalocska, a másik az egyházi ének, a lita-
urgikus dráma, a misztériumjáték, amelyből a dráma fejlődése is kiindult. Egy
másik gyökere a Spielmann-költészetből szíttá leginkább az anyagát és for-
muláit. A magyar népballada zenei és formai elemeiből aztán arra követ-
keztet, hogy népballadánk egyik főtípusa a táncballada, a szöveg pedig
többnyire librettó-jellegű.

Ezt az érdemes és hiánypótló kötetet a Napkelet írói korán eltávozott
kedves társuk, Gragger Róbert emlékének ajánlják. A kiadást a szerző hoga-
téból Gálos Rezső gondozta, kegyeletesen és nagy szakértelemmel.

György Lajos.

Magyar történelmi anekdoták. Összegejtötte Zolnay Vilmos.
Sajtó alá rendezte Komáromi János. Budapest, 1927. 185 l.

Ezt a kedves külsejű könyvet a Könyvbarátok Szövetsége 1927. évi
illetményül adta tagjainak. Az előszó után, melyben Zolnay Vilmos az anek-

dota, adoma, élc és vice szavakat magyarázza, következnek az anekdóták, melyeknek tárgya nagyrészt a magyar históriából, jócskán a közelmúltban szerepelt közéletű férfiak életéből van merítve. Kár, hogy nincs minden adoma után megjelölve a forrás. E hiányért nem pótol az adomák után közölt forrásmunkák közlése. A névmutató az anekdotákban szereplő személyek foglalkozását és élettartamát adja. A könyvet az Egyetemi Nyomda adta ki.

S. J.

Kundt Ernő: Az angol regény mesterei. Budapest, 1927. 374 l. Franklin-kiadás.

Az ember mindig szívesen vesz kézbe oly munkát, mely a tudományos igények szemmel tartásával készült ugyan, de a nagyközönség érdekeit is szolgálja. A magyar könyvpiac, sajnos, nincs túlászva efféle munkáktól; éppen azért örvendetes Kundt Ernő vállalkozása, mely most egy terjedelmes kötetben az angol regényírás főalakjait hozza közelebb a magyar olvasókhoz.

A szerző a történelmi előzmények áttekintése után jó forrásokra támaszkodó, szerkezetileg arcképszerűen tárgyalt ismertetését adja a kedvelt elbeszélő műfaj XVIII. és XIX. századi fejlődésének. Az egyes fejezetek érdekességét fokozza az a módszerbeli fogása, hogy az írói egyéniségek bemutatása s a regények tartalmáról szóló tájékoztatás mellett a jellemző idézetekkel sem fukarkodik. A regény, mint a társadalmi élet rajza, szorosán összefügg a korviszonyokkal. E kapcsolat megvilágítása helyenként, amint az pl. az Erzsébet királynő korát bevezető fejezetből is látható, igen természetes magyarázatát adja az egyidejű irodalmi jelenségek színezetének. Dickens és társai műveinek szociális iránya pl. az előbbi utalás szerint szinte ösztönszerű művészi kifejeződése az egykorú társadalmi nyomorúságoknak.

Az egyszerű, világos előadásával kellemesen ható könyv javára írandó még, hogy a Defoe-tól Kiplingig tárgyalt angol jelesírók magyar fordításainak jegyzékét is megtaláljuk benne, megtoldva egy a szakembereket érdeklő másik becses függelékkel, mely a tárgyra vonatkozó gazdag irodalom főműveit sorakoztatja fel tizennégy lapnyi terjedelemben. Az angol regény tárgyi érdekességével s a műfaj magyarországi fejlődésére gyakorolt hatásánál fogva, melyet a szerző szintén érint, a könyv nagy érdeklődésre számíthat az irodalombarátok körében.

B. Gy.

Irodalomtörténeti füzetek. Szerkeszti: Császár Elemér. 7—18. sz. 7. szám. *Kéky Lajos: Gárdonyi Géza.* Budapest, 1926, 40 lap.

A tanulmány szerzője Gárdonyi Géza írói fejlődésének bemutatása kapcsán rávilágít arra, hogy a kiváló regényíró nemcsak művészetével, hanem az élettel szemben is kereső-küzködő ember volt. Világfelfogása bizonyos harmóniát mutat, melynek magva „az élet sorába boletörődött megnyugvás”. Lelkében gyökeret ver a keresztény érzések mellett a buddhizmusnak több tanítása. A lélekvándorlással magyarázza a szenvedést és a szeretetet. A szenvedés bűnhődés előbbi életünkért. Így történhetik meg, hogy — a mi szemünkben — ártatlant sújt a sors keze. Az Isten munkájában logika van. Irodalmunkban Gárdonyi szereti legjobban a gyermeket, de ő az egyik legerősebb hirdetője a felebaráti szeretetnek is. Az állatok életét is az ember-társat megillető együttérzéssel nézi. Szociális gondolatai az emberi nyo-

morúság átérzését mutatják. Akarati felfogása erősen determinista, innen van az a sötét kép, melyben az életet látja. Menekül az élet szerény örömeihez. A szív tavaszának rajzában mesterré lett. Vonzódik az idillhez. A civilizációt az emberiség legnagyobb ellenségének tartja. A városi embert és életét a falusinál kisebb értékűnek látja. Az egyszerű viszonyokhoz való vonzalmának jeles példája a Láthatatlan Ember, amelyben egy rabszolga szemléletében eleveníti meg a nagy hún király korát. Az egyszerű ember egyszerűen előadott szemléletében Attila hozzánk közelebb álló s így megérthető és még tiszteltebb lesz. Szemléleti képeinek reprodukálásában szabatos. Realista, aki a lelki jelenségeket is éles szemmel elemzi. Erős a részletérzéke, de a szintézis nincs mindig hatalmában. Megfigyelő erejének és képzeletének szabadsága főként a kifejező mozzanatok rajzában kiváló. Gárdonyi szemlélődő életet él s ennek megkapó rajzával a magányosság szeretetét plántálja olvasóiba. Miként benne magában, akképen hőseiben is van jó adag különködés. Humora mély, bánatos. Nem egy népi vonás is van hőseiben. Királyok és főurak lányaiba szerelmesek nem egyszer alacsonyrangú hősei. A babonának is szerepet juttat (az átok megfogán). A faji sajátosságokat megtestesítő magyarok egész sorát vonultatja fel. Mellőlük természetesen nem hiányozhatik a cigány sem. Hibái is vannak Gárdonyinak: képzeletének nehézsége, leleményének fogyatékossága s itt-ott a gyenge szerkesztés. Mindezt azonban feledtetni előadásának plasztikus frissége, amelyben csak helyel-közzel tűnik fel a modorosság. A könyvet az irodalom bő és gondos egybeállítására zárja be. Kéky Lajos e munkája a leg sikerültebb Gárdonyi-tanulmány. Nincsen benne egy úntató mondat sem. Minden megállapítása értékes többletet jelent irodalomtörténetünknek.

8. szám. *Császár Elemér: Arany János: Budapest, 1926. 15 lap.*

Császár Elemér e dolgozata 1917-ben, Arany János születésének centenáriumán jelent meg először. Értékes analízise a költő lelkének, jó kiegészítője Riedl Frigyes klasszikus tanulmányának. A füzet végén gondosan összeválogatott jegyzeteket olvashatunk az Arany-kiadásokról s a nagy költőről írt jelesebb dolgozatokról.

9. szám. *Gálos Rezső: Legrégibb Bibliafordításunk. Budapest, 1926. 40 lap.*

A három kódexet (Bécsi, Münchener, Apori) az eddigi irodalom lelkiismeretes áttekintése után abból a szempontból vizsgálja, hogy nem a Biblia teljes fordításával, vagy annak töredékeivel van dolgunk, hanem liturgikus könyveknek egy kötetéről (Münchener kódex) és kettőnek töredékéről lehet beszélni, amelynek forrása a breviárium fejlődési rendjébe a XIV. század végén s a XV. század elején abba az időpontba illik bele, amikor a chorális imádságokban fejlődő breviárium még nem szorította ki a díszes kiállítású nagy és teljesebb choruskönyveket. Az Apori-kódexen kezdve a vizsgálatot, megállapítja, hogy az egész egy teljes psalteriumnak a töredéke, tehát az officium egyik legfontosabb könyvé, a breviáriumhoz való átmenet korából. A nehézkes fordítás célja az volt, hogy készülő szerzetesek, apácák, esetleg harmadrendűek számára érthetővé tegye az officiumokon mondott szövegeket. A teljes psalterium fordítása, és kivált ilyen fordítása, csak kolostori használatra készült. Az Apori-kódex bekötetése előtt, utolsó használati helyén: premontrei apácák birtokában volt. A Münchener kódexben van az

evangeliarum. A kódex élén áll a naptár és a vasárnapi betűk meghatározására szolgáló naptárkerék. Ezek a szerző szerint — és igen helyes a megállapítása — azt bizonyítják, hogy liturgikus könyv. A liturgikus könyv fordítója és másolója nem magyar Bibliát akart a nép kezébe adni, hanem apáca-hűgának fordította le az evangeliariumot. A Bécsi-kódex egy ősi lectionarium fordítása. Ennek bizonyítékául a sorrendet és a kis próféták prologusait hozza fel. Mind a három kódex tehát oly liturgikus könyvek fordításait tartja fenn, amilyeneket a mai szerkezetű breviariumok előtt használtak. A fordítók csak katolikus papok, jelesen szerzetesek lehettek. Az Aporkódex kétféle szövege arra bizonyos, hogy a másolatok idejében két fordítás volt a másolók előtt. Az eddigi kutatások megdönthetetlenné tették, hogy a három kódex szövegét ugyanaz, vagy ugyanazok fordították. A Müncheni-kódex naptárában Szent Antal ünnepe rubrumos, de nem oktavás, Szent Ferenc október 4-én második helyen van és csak feria. Más ferences szent nem is szerepel. Ez a mozzanat döntő bizonyíték, hogy a naptárt s a vele összefüggő szöveget nem ferences fordította. A téti premontrei és Müncheni-kódex-féle naptár hibái e naptárak közös eredetére vallanak s a szerző összehasonlító naptár tanulmánya kétségtelenné teszi, hogy e naptár, tehát a liturgikus könyvek magyar fordítása is, bencés eredetű. A további megfontolások arról győznek meg, hogy e naptár egyenest Pannonhalmán készült. A három kódex tehát nem huszita pap alkotása. Keletkezési ideje a breviarium előtti idő. Végző eredményben megállapítja a szerző, hogy elsőnek a bencések munkássága vonul be a középkori magyar irodalom történetébe. A tanulmány logikus, erős alapokon nyugszik. A hosszú időn keresztül vitás kérdést — nézetünk szerint — eldöntötte. A szerző hatalmas munkát fektetett ebbe a mintaszerű és igen értékes dolgozatba.

10. szám. *Hartmann János: Petőfi-tanulmányok.* Budapest, 1926. 52 lap.

A szerzőnek e tanulmányai először 1910-ben jelentek meg. Mostani újabb kiadásuk lényeges változást nem tartalmaz. Első megjelenésük alkalmából is az volt a közönség véleménye, hogy érdemes munka Petőfi értékeléséhez. Ez a vélemény ma sem változott, sőt a jótollú és széles látókörű író megállapításai csak jobban és jobban igazolódtak az évek folyamán.

11. szám. *Voinovich Géza: Gyulai Pál.* Budapest, 1926. 20 lap.

A tanulmány Gyulai Pált, mint író és mint kritikust ismerteti. Sikeresül a szerzőnek közelebb vinni bennünket Gyulai Pál egyéniségének értékeléséhez. Írói és főképp, kritikai nagyságához. A tanítvány lelkes és meleg megemlékezése a mesterről.

12. szám. *György Lajos: Az erdélyi magyarság szellemi élete.* Budapest, 1926. 77 lap.

A szerző hatalmas bevezetése után tájékoztat bennünket Erdélynek az összeomlás óta kiadott könyveiről, sajtójáról, az ottani könyvkereskedésről és könyvnyomdászatról. Tanulságos bepillantást nyerhetünk az irodalmi életre, a maga lábán járó, vagy járni akaró szépirodalomra. Jóleső érzés tölt el bennünket annak a munkának ismertetésére, mely az ottani tudományos műhelyekben s kulturális egyesületekben folyik. A zeneművészet is igen komoly alkotásokkal jelentkezik csakúgy, mint a képzőművészet. A könyv nyomán az a benyomásunk, hogy a mindenképp objektivitásra

törekvő szerző sikeres munkát végzett. Még szorosabbra fűzte lelkünket az erdélyi magyarokéhoz.

13. szám. *Tóth Béla: A Kisfaludy-regék utánzatai.* Budapest, 1927. 23 lap.

A kis tanulmány annak sikerült kimutatása, hogy a Kisfaludy-regék utánzói egy művészebb célú romanticizmus, vagy a mesés elbeszélés népiesége, vagy a balladák drámai előadása felé igyekeznek. A felvett példák kis emberek jelentéktelen munkái.

14. szám. *Császár Elemér: Arany János képzelete.* Budapest, 1927. 30 lap.

A könyv szerzője avval a hagyományos felfogással száll szembe, hogy Arany Jánosnak nem volt fantáziája, hogy nagy volt a másoktól átvett anyag „megformálásában, de magának költői leleménye nem volt”. Nehézsége, hogy a tekintetben magának a költőnek önvallomásait is cáfolnia kell. Rövid bevezetése után rávilágít arra az ellentétre, mely a képzelet mivolta tekintetében a köztudat és a tudományos felfogás közt van. E mélyen szántó elmofuttatás megadja a kellő alapot annak bizonyítására, hogy Arany János igen nagy az általa többé-kevésbé szabadon-költött eseményekben, a motíválásban, a szerkesztésben és a szimbolizálásban, sőt ezeken messze túlmenve a jellemfestésben is. Jellemleremtő képzeletével talán senki sem vetekedhetik irodalmunkban. Császár Elemér meggyőző értekezése az olvasót annak ki-jelentésére sarkalja, hogy erről a témáról egyedül azt lehet írni, amit Császár Elemér papírra vetett.

15. szám. *Waldapfel József: Balassi költeményeinek kronológiája.* Budapest, 1927. 43 lap.

Igen beható tanulmány, melyben Waldapfel József, Balassi költeményeinek időrendjét a Radvánszky-kódex feljegyzései, beosztása, az élményi vonatkozások kritikai megállapítása és a költő verseslési gyakorlatának fejlődése alapján igyekszik megállapítani. Csak a hagyomány alapján hitelesnek ismert költeményeket veszi vizsgálat alá.

16. szám. *Angyal Dávid: Kölcsey Ferenc.* Budapest, 1927. 36 lap.

Ez az értekezés teljesebb formájában megjelent a Budapesti Szemle CXIII. kötetében, másodszor — megrövidítve és átdolgozva — a Magyar Remekírók 14. kötetében. Újat ezekhez képest nem mond, de kiválóságait magában foglalja.

17. szám. *Szerb Antal Kristóf: A magyar újromantikus dráma.* Budapest, 1927. 31 lap.

A magyar mesedráma lényeges jegyeinek megállapítása után a műfaj fejlődését adja a Cydoni almával, Éjszaki Károly darabjával kezdve, 1866-tól 1896-ig. A műfaj irodalmi gyökereit kutatva vizsgálja, hogy milyen inspirációkat nyert a magyar romantikusoktól, Shakespearétól, a spanyoloktól, a németektől s milyen e mesejátékok viszonya a romantikához. Nem mond sok újat, de az anyag összeállítása és csoportosítása sikerült.

18. szám. *Gálos Rezső: A Dunántúl a két Kisfaludy költészetében.* Budapest, 1927. 74 lap.

Gálos Rezső rátermett kutatója a magyar irodalomnak. A két Kisfaludy ismeretéhez, költészetük értékeléséhez jelentősen hozzájárul e terjedelmes, eleven és minden tekintetben körültekintő értekezése.

Horváth Béla.

Harsányi Kálmán: Színházi esték. 1921—1927. Színművekről és színészek játékaról. Budapest, 1928. 338 l. Győző Andor kiadása.

Harsányi Kálmán hét kötetre tervezve, megindította összegyűjtött munkáinak kiadását. Ez a sorozat az egész írónak, az ő sokoldalú egyéniségének lesz tükörképe, mert versek, drámák, regény, színházi bírálatok s elmélkedések és tanulmányok foglaltaknak e könyvekben. Eddig négy kötet jelent meg, három majd tavasszal kerül a könyvpiacra. Harsányi olyan érdekes művészlélek, hogy vele érdemes lesz a gyűjtemény valamennyi kötetének a megjelenése után alaposan foglalkozni — egyetemes irodalmi szempontból véve őt szemügyre, s azt kutatva, hogy a részekből hogyan tevődik össze az egész ember —, de érdekes feladat lesz vizsgálni írói természetének minden vonását, munkásságának egész területét. Egyelőre csak mint színházi bírálóval foglalkozunk vele, a gyűjteménynek Színházi esték című kötete alapján.

Harsányi Kálmánt, egyik reggeli napilapban közölt cikkei alapján jól ismerjük színházi kritikusi minőségében. Azaz, hogy azt hittük, hogy ismerjük őt jól — pedig csak most, mikor nagy figyelemmel végigmentünk kötetén, bontakozik ki előttünk igazában az ő bírálói egyénisége, a maga teljességében. Mert milyen más az, ha valakitől hetenkint egyszer, napi munkánk forgatagában, szinte kutyafuttában olvasunk egy-egy cikket, mikor a szerkesztőségben vagy a kaszinóban átnézzük az újságokat, mint hogyha otthon, csendben, nyugodtan, komoly eltökéléssel, teljes odaadással, lelkünk mélyén nagy figyelemmel, kezünkben jegyzeteket csináló írónnal megyünk végig a hat esztendő alatt írt cikkek gyűjteményén. szinte egyvégtében, közben meg-megállva, hogy elgondolkozhassunk az olvasottakon, s visszavissza lapozva, ha valamit nagyon szépek, nagyon fontosnak tartunk, esetleg, ha valamit nem jól értettünk meg, vagy egy s más irányban kétségek ébredtek bennünk.

Nekünk már voltak kiváló színházi kritikusaink, Bajzától és Vörösmartytól kezdve, Salamonon és Gyulain át Beöthy Zsoltig. Egyikőjük sem szedte rendszerbe a maga kritikai elveit — mint ahogy arra Harsányi is rámutat könyve előszavában —, ám összegyűjtött dramaturgiai dolgozataikban mégis nagyszerűen kifejeződött kritikai álláspontjuk, kialakult egész bíráló módszerük, elveken sarkalló gyakorlati megjegyzéseikből világos lett egész drámaelméletük, s nem torzóként, hanem mint teljes egész áll előttünk mindnyájunk kritikusi egyénisége. A magyar szellem minden diadalának örülve, büszkén állapítjuk meg, hogy az említettek sorába, nagy elődök nem méltatlan utódaként odailik Harsányi Kálmán is, némelyikőjükhez egyben-másban hasonlítva, de több ponton valamennyiőjüktől különbözve.

Könyvében, — mint ahogy annak alcímében kifejezetten meg is mondja — színművekről és színészek játékaról szól, tehát sem nem egyoldalú drámabíráló, sem nem pusztán színészek kritikusa, hanem úgy a darabot, mint az előadást kritika tárgyává teszi. Annnyiban Gyulaira emlékeztet, hogy általában nagyobb teret szentel az írónak és a műnek, mint a szereplőnek és a színészi munkának, bár sokszor az utóbbiakkal is nagy szeretettel és részletesen foglalkozik, amit Gyulai is megtett. Viszont azonban az erősen polémikus természetű Gyulaival némi ellentétben — aki ugyanis nem

annyira az egyéniség fényoldalait, mint inkább iskoláik hibáit boncolgatta — Beöthy módszeréhez hajlik, aki színházi kritikáiban az egyéniségnek a maga teljességében való vizsgálatát tekintette főfeladatul. „Minden művészet célja az — hangoztatja egy cikkében Harsányi is —, hogy egy egyén sajátosan külön való énjét kifejezze.“ Ezt az alapvetet ő sohasem töveszti szem elől, akár íróról, akár színésről beszél. s ennek az elvnek következetes érvényesítése egyik nagy erőssége és nagy értéke az ő kritikai munkásságának.

Másik vezéricsillaga Harsányinak, hogy úgy a drámaíró, mint a színész munkájában mindig a felsőbbrendű erkölcsi mozzanatokot, a morális irányelveket keresi. „A puszta tehetség önmagában még édeskevés arra — mondja —, hogy valakit nagygyá tegyen. A tehetség csak csillogásenergia, amelyet más, mélyebb, hatalmasabb etikai energiának kell útjára terelnie, hogy világítson és napfény-melege legyen“. Ebből az igazán emelkedett álláspontjából — mondhatjuk: világnézetéből — folyik, hogy a kizárólag külső hatásra törekvést semmire sem becsüli, sem írónál, sem előadónál. „Nincs olyan óriási színpadi hatás, amelyért érdemes lenne csak a legparányibb drámai megrezzenést is feláldozni“ — írja, s szinte magunk előtt látjuk ennek a valóban nem mindennapi kritikusnak nemes fellángolástól kipirult arcát, aki ilyen módon nézi és ítéli meg a drámát. S ugyanígy tekint a szereplőkre is, hirdetve, hogy csak „a mesterségen túli művészi munka az igazi érték“ — és hogy „az ösztönnél drágább kincse a színésznek nincsen“.

Van még egy alapvető tulajdonsága a kritikus Harsányinak, ami egyébként egész valóját, minden tevékenységét jellemzi: erős magyarsága. De azért mennyire távol áll az idétlen magyarkodástól, a nagyhangú, üres hazafiaskodástól! „Elég lehetne már a hangoskodásból“ — írja a Báthory Zsigmond című történeti dráma irredenta prológiájával kapcsolatban. „Tanítson a tanár jól, tanuljon a tanuló jól, csináljon a csizmadia jó csizmát, írjon az író jó darabot, s töltsé be a színház hivatását a lehető legmagasabb művészi fokon: ez az irredenta, nem a harsogó szavalás. A frázist a szél is elfújja, a jó munka győzhetetlen erő.“ Ime a komoly, az igazi, a jó értelemben vett modern magyar, akinek hazafisága, mint az erdő erős fája, mélyen a történeti mult talajába ereszti gyökereit, de kemény törzséből sarjadó lombja büszkén emelkedik, keresve a fejlődéshez szükséges szabad levegőt és tiszta napfényt.

Harsányi Kálmán bizonyára sok éjszakáját tette nappallá, hogy megszerezze azt a széleskörű tudást, melynek nyomai ott vannak könyvének úgyszólván minden lapján és a világirodalom nagy szellemeinek művein pallérozta ízlését, amely annyira segíti őt kritikai vizsgálódásaiban és megállapításaiban. Mert ismeri nemcsak a német, francia és angol irodalmat, hanem otthonos a nálunk oly kevésbé kultivált spanyol írók munkáiban is, melyek közül maga is többeket fordított, s a Moreto Közönyt könnyelműről szóló cikkében igen érdekes fejtegetést nyújt a spanyol drámáról. Hogy milyen mélyen behatolt Shakespeare, Molière és Ibsen tanulmányozásába, arról is bizonyosságot tesznek azok a cikkei, amelyek a Makrancos

hölgy-gyel, a Vízkereszt-el, II. Richárd-dal és a Szeget-szeggel-lel — azután Szerelem, mint orvos-sal s a Kísértetek-kel foglalkoznak.

Nem utolsó érdeme Harsányinak — s nevezetes bizonyossága kritikai éleslátásának és a léha divat által meg nem rontott erkölcsi érzésének —, hogy a Nemzeti Színházban sajnálatos előszeretettel kultivált Shaw Bernardot a maga igazi mivoltában mutatja be. „Shaw prototípusa a garasos művésznek — írja —, aki „olyan nagyot akar, mint a nagyok, de olyan silány eszközökkel tör rá, mint a kontárok.“ Különösen erős szavakat használ Harsányi — de teljes joggal — a Hős és katona című, igazán destruáló, hitvány darab megbélyegzésére, melyeknek a Kamaraszínház műsoráról való levételéhez hosszantóan hosszú időre volt szüksége. „Tisztára színpadi komédia — mondotta Harsányi erről a szellemi fertőzést terjesztő darabról —, melynek „semmi köze sincsen sem az élethez, sem az irodalomhoz, sem az igazsághoz“. És nem is „Shaw, a bohóc vigyorog e mögött a komédia mögött — folytatja —, hanem Shaw, az erkölcstelen, alantas ember“.

Szinte természetes, hogy a külföldi írók mellett a magyarokat is nagy megértéssel tanulmányozza Harsányi, de izzó fajszeretete — melynek fénycsége minden írásán átvilágít — nem viszi bele őt gyerekes elfogultságba íróval vagy drámával szemben, csak azért, mert az magyar. Madách Mózes-éről, Jókai Szigetvári vértanuk-járól, Herczeg Ferenc Holicsi Cupidó-járól s Hevesi Császár és komédiás-áról szóló fejtegetései mind a helyes szempontokhoz igazodó, nagy tárgyismerettel bíró kritikus tollára vallanak.

A kritikának a szereplőkre vonatkozó részeiből is egész gyöngysort lehetne fűzni, Említsük itt elsősorban a négy Lucifernek — Kürtinek, Palágyinak, Nagy Adorjánnak és Sugárnak — s a négy Lear-nek — Bakónak, Pethesnek, Gálnak és Bartosnak — végtelenül finoman részletező rajzát. De különös gonddal elemzi Ödrys híres III. Richárd-alakítását, valamint Hamletjét is, és a maga rövidségében nagyon találó és megkapó a Márkus Emilia remek Stuart Máriáról oda lehelv vázlat. Váradí Arankának az Árnyék-ban és Kiss Irénnek a Mamá-ban, Környei Paulának a Vízkereszt-ben (Viola), valamint Abonyi Gézának a II. Richárd-ban, Mihályfi Károlynak a Constantin abbé-ban, Uraynak a Kísértetek-ben való játékát szintén igen érdekesen méltatja és nagyon jó művészi arcképet nyújt az öreg Szentgyörgyiről, Pethes Imréről, Gál Gyuláról, Rózsahegyiről, Vizvári Mariskáról és az olasz Gramatica Emmáról.

Mennyire igaza van Harsányinak, mikor a Falu rossza Vígszínházbeli előadását a „stílus-összevisszaság netovább“-jának mondja. Milyen találóan mutat rá — a Surányi Halhatatlan ember című drámájáról szólva — az igaztalanul hátraszorított Bakó Lászlónak, az egyébként tragikus hősnek. öserejű humorára. S milyen helyes, hogy egy színpadi félszeg hagyománynak bölcs őszinteséggel ellene szólva, erősen hangoztatja, hogy Romeo és Júliá-ban a méregivási jelenetben nem szabad Júlia ábrázolójának gégeprodukciókat végezni.

Erdekes, hogy az egyéniség szuverén jogát annyira tiszteletben tartó s e jog érvényesítését a művészi érték szempontjából oly határozottan követelő Harsányit ez az igen helyes elv sem teszi elfogulttá az összjátékkal kapcsolatban, hanem rámutat arra, hogy az egyes szereplőknek az ensemble

érdekében elengedhetetlenül féken kell tartaniok „az áradni kívánczó bőségszarut“.

Azután nagyon helyesen körvonalazza Harsányi a rendező hivatását és feladatát. Van olyan felfogás — most már talán kissé lankadóban —, amely a rendezőnek egyébként igazán fontos szerepét jelentőségében erősen túlozza. Harsányi igen jól ír idevonatkozóan: „A rendező csak addig éltető lelke a darabnak, míg önzetlen segítőtársként áll a szerző mellett, de menten hangulatpusztító hóhérja, mihelyt társszerzőnek csap föl s a mű lényegéhez nyúl“. Ezt Harsányi a Vígszínháznak A falu rosszá-val történt balsikerű próbálkozása alkalmával írta; de a Nemzeti Színházban is hányszor láttuk történeti darabok előadásán, hogy a rendező elfeledkezett arról, hogy a darab stílusát nem a rendező, hanem a szerző adja meg, aki viszont tartozik alkalmazkodni annak a kornak stílusához, melyből tárgyát és alakjait veszi. A rendezőnek és színésznek aztán elengedhetetlen kötelességük az így megadott stílushoz tartaniok magukat, ami természetesen nem zárja ki azt, hogy a művészi életrekeltés eszközeinek megválasztásában meg legyen a maguk véleménye és szabadsága. Ezzel a fontos színpadi alap-törvénnyel egyáltalában nem kerül ellentétbe Harsányi, mikor Shakespeare „legmélyebb titkát“ abban véli megtalálni, hogy a nagy angol drámaíró „nem húz a színészre kényszerzubbonyt, csak köntösnek valót terít a vállára, amelyet olyan redőkben ölthet magára, amilyent korának szelleme vagy saját külön egyénisége megkíván“.

Az a felfogás is megfér a főtebb hangoztatott elvvel, hogy minden színpadnak megvan a maga külön játékszíntusa. Ezért igaza van Harsányinak, mikor a Nemzeti Színház Kamaraszínházának létét csak úgy látja jogosultnak, ha az „külön műsorral dolgozik s lehetővé teszi színészeinek, hogy a szűkebb kulisszavilág tompítottabb és bensőségesebb játékszíntusát megteremtsék s tudatosan különválóvá fejlesszék“. Ez igaz és éppen ezért árt különösen a még fiatal színészek fejlődésének, ha — mint az gyakran történik — a Kamarában nem odavaló darabokat adnak, vagy ha ugyanazon darabban egyik nap a Nemzeti Színház, másik nap a Kamaraszínház színpadán kell játszaniok.

Ha Harsányi Kálmán kritikai irányelveivel és fejtegetéseivel így nagyban és egészben egyetértünk is, azért néhány kérdésben mégis van vele szemben ellenvetésünk. Ő — úgy látszik — nagy előszeretettel viselte a szimbólikus dráma iránt, míg mi, ha elviseljük is a szimbolizálást — például a különleges zseniális Ibsennél —, azt általában véve lehető szűk körre szorítottunk óhajtuk. Egy-egy szimbólikus vonást, alakot megbír az életet jelenteni hivatott dráma, de az egészen szimbólikus drámát lényegbeli tévedésnek tartjuk. Így a mi szemünkben az egyébként sok jeles írói tulajdonsággal rendelkező, de elsősorban elbeszélő írónak való és sok lírai elemet is mozgósító P. Abrahám Ernő darabjait nem sikerült drámai alkotásoknak tartjuk, míg Harsányi szinte lelkesedik értük. Az Isten várában van ugyan költői nyelv és hangulat is, de hiányzik belőle a drámai motiválás és erő. Harsányit talán a darab alapjául szolgáló székelv népballada nagyszerűsége ejtette rabul az Abrahám művének hallgatásakor, s az arra való emlékezésbe elmerülve, nem vette észre, hogy a darabban

sokkal kevesebb drámaiság van, mint a balladában, melyből inkább csak az epikai és lírai elemeket tudta az író átmenteni. Hasonlóképen szinte érthetetlenül rajong Harsányi a Révész-ért, amely darab a szimbolizmus mocsarán lélek nélkül imbolygó buborékalakjaival éppenséggel nem sikerült mű. S a rokonszenves tehetségű Miklós Jenő Mókuskok című színművét, ezt a szintén élettelenül szimbolizáló alkotást is túlbecsüli.

Azt tartjuk, hogy Harsányi néha egy-egy színészt is túlértékel, máskor viszont nem emlékezik meg olyanokról, akik rászolgáltak a legteljesebb elismerésre, például Gál Gyula az Elzevir-ben s az Eszményi férj-ben, vagy Mihályfi Béla a Mókuskok-ban. Mohács-nak pedig egyetlen szereplőjét sem említi, bár az előadás kitűnő.

A Falu rosszja Nemzeti Színházbeli előadásáról szólva, a népszínmű mibenlétét fejtegeti Harsányi s azt mondja, hogy a népszínmű megteremtése korában mindenki azt hitte, hogy a parasztdráma alkottatott meg, mígnem évtizedek múlva eloszlott ez a félreértés s kitűnt, hogy a népszínmű voltaképpen nem más, mint magyar idill. Mi azt hisszük, hogy bizonyos tekintetben Harsányi is félreérti a dolgot. A mi felfogásunk ugyanis az, hogy a népszínmű problémája nem más, mint egyszerűen tárgyválasztás kérdése. A népszínmű épp oly kevésbé külön műfaj, mint ahogy nem az a polgári középosztálynak, vagy a főrangúaknak, vagy a gyári munkásoknak körében játszó darab, és bátran lehet írni tisztára népies körben mozgó tragédiát, vígjátékot, középfajú színművet. Eleinte valóban csak komoly és víg elemekből vegyített s népies mozzanatokkal fölcifrázott színmű formájában írtak minden népszínművet. Ám ha végleg ebben a szűkkörű felfogásban maradtunk volna meg, akkor a népies darabok válfaja régen elsorvadt volna, a feltámadás reménye nélkül. De már Szigligeti bebizonyította a nótázás nélküli Lelenc-cel, hogy lehet igazi népdramát írni, Gárdonyi pedig a Bor-ban, ebben a remek paraszt-vígjátékban hatalmas lendületet adott a népszínmű fejlődésének, a tiszta drámai fajok irányában. Nem kell tehát „egy még megteremtendő műfaj”-tól várni a parasztdramát, hanem forduljanak hivatott íróink a néphez, a népies tárgyhöz, akármelyik drámai műfaj keretében akarnak darabot írni s hagyják el egyszerűen a „népszínmű” elnevezést.

De visszakanyarodva Harsányi írói értékeinek méltatására, hadd mutassunk rá dolgozatainak pompás nyelvére is, amivel szintén messze kimagaslik a színházi kritika irodalmában. Zengzetes nyelvében nemcsak az őserő, a magyar zamatosság kapja meg a figyelmet, hanem a nyelvünk szelleméből fakadó, ahhoz igazodó, megnyerő újszerűség is, amely valami sajátosan egyéni szintet ad stílusának. Az ő nyelvében szinte csak elvétele találjuk meg azokat a divatos hibákat, amik manapság bizony — sajnos — sok jeles írónk munkáiban dísztelenkednek: a fölösleges névelőt, az is szócskának rossz helyre (nem az ige után) tételét, a hanem helyett de szó alkalmazását, s az ikes ragozás mellőzését, ami egyenesen nyelvkincsünk tékozlását jelenti. Mindezekből a foltokból oly kevés akad Harsányi könyvében, hogy hajlandók vagyunk nem is tudatosságnak, hanem inkább csak véletlennek, röpke odanemgondolásnak róni fel a tévedéseket. Egy tekintetben azonban már — az esetek sokaságánál fogva — hibás elvi állás-

pontot vélünk Harsányi nyelvhasználatában fennforogni. Ő ugyanis a feltételes igemód többes első személyében, a tárgyas ragozásban is az alanyit használja, s amikor azt kellene írnia, hogy: mondanók, láthatnók, szeretnők, következetesen így írja: mondanánk, láthatnánk, szeretnénk stb. Világos példában így mutatunk rá a helyes különbségre: szeretnénk színházba menni (ez alanyi ragozás), szeretnők Bánk bánt látni (ez meg tárgyas ragozás). Hát nem kár mellőzni ezt a szép nyelvtani szabályt, melynek használata nyelvünk gazdagításához, színesebbé tételéhez is hozzájárul? Tudjuk, hogy a nép nem mondja — vagy legalább nem igen mondja — a láthatnók, szeretnők stb. alakot. De hát a népnyelvben sok hiba, sok tévedés, sok soloecizmus van, s általában az irodalmi nyelv — melynek szükségessége és jelentősége nem vonható kétségbe — sokban eltér a nép egyszerűbb nyelvtől. Mi írók azonban ne adjuk föl a történelmileg kialakult irodalmi nyelvnek olyan szépségeit, amiket a falusi ember nem ismer, de amik nyelvünk kincsházának ragyogó gyöngyszemei.

Mindezek a fogyatékoságok azonban úgyszólván elenyésző csekélységek Harsányi írói kiválóságai mellett. S ha most itt őt mint kritikust méltatjuk, s ha fentebb utaltunk arra, hogy kritikáiban egyik vezető elve az etikai mozzanatok vizsgálata, hadd hangsúlyozzuk befejezőül azt, hogy milyen becsületes törekvéssel igyekszik ő mint kritikus az igazságot szolgáltatni. „Minden legcsekélyebb bírálatféle előtt — írja egy helyen — föl szoktam fohászkodni: Istenem, engedd, hogy ne legyek igazságtalan...” S aki odaadó figyelemmel, szerető elmélyedéssel olvassa végig Harsányinak ezt a könyvét, az megérzi, hogy ebben a mondásban is a szív teljességéből szól a száj, hogy ez nem frázis Harsányi ajakán, hanem tiszteletet parancsoló, őszinte megnyilatkozás. És ha ő erre a cikkgyűjteményre az előszóban azt mondja, hogy úgy viszonylik „a rendszeres fölépített drámaelmélethez, mint tökéletes térképhez a szabad természetben való csatangolás” — mi állapítsuk meg örömmel, hogy e könyv írója, aki bennünket ebben a csatangolásban vezet, nemcsak kitűnően ismeri, hanem nagyon szereti is azt az élettel teljes dús határt, melyen útmutatása mellett áthaladunk, ismeri a határ minden fáját, bokráit, minden fű- és virágszálát, s minden dalos madarát — természetüket, élettörvényeiket és történetüket — s úgy beszél róluk, ahogy csak nagy tudással lehet és ahogy meleg szeretete s erős meggyőződése sarkalja. Szerencsésnek mondhatja magát az az író és az a színész, akivel ez a jeles kritikus foglalkozik — akár dicséret, akár jóakarató korholás az, amit mond —, s örülhet az a közönség is, amelyhez szól. Az irodalom pedig büszkén sorozhatja a színházi — drámai és színészi — kritika legjelesebb művelői közé Harsányi Kálmánt, aki a legtisztább és legnemesebb fegyverekkel küzd, komoly becsvágytól hevítve, nevezetes érdekek védelmében: az igazsáért.

Szász Károly.

A Szepesség. Emlékkönyv a „Szepesi Egyesület Budapesten” fennállásának 50. évfordulójára. Szerkesztette Loisch János. Budapest, 1926. 236 l.

A szepesi emlékkönyv nem ismerhette Klebelsberg Kuno grófnak a Gragger Róbert-emlékkönyvhöz írt előszavát, mert ez a munka később jelent meg. Hadd idézzük kultuszminiszterünknek a szépeességekről írt szavait: „A magyarországi németiség kis csoportokból áll. Mindegyiknek van valami

értékes, szeretetreméltó tulajdonsága. Legnépszerűbbek kétségkívül a szepesi szászok és a magyar bányavárosok németjei, mert a nehéz, tragikus időkben a magyarság eszményei mellett hűen, hőiesen kitartottak... és a magyar állam gondolatával teljesen összeforrtak."

A Szepesi Egyesület Budapesten a fővárosban élő szepesieknek kulturális központja, megalakulásakor nem is sejtette, hogy fontosságát mennyire meg fogja sokszorozni Trianon. A Társaság alapításának 50-ik évfordulóján oly szép albumot adott ki, hogy az külső alakjával, 70 értékes műmellékletével és szöveggépével, első sorban pedig magas színvonalú tartalmával minden szempontból dicsőségére válik a magyar kultúrának. A mostani nehéz időkben kétszeresen büszkéek lehetünk a könyvre. — A cikkeik írói közül Gréb Gyula igazolja, hogy a magyarországi szászok közül csak a szepesiek igazi szászok, mert az erdélyiek tulajdonképpen frankok. Oszvald György más különbséget is lát a szepesi és az erdélyi szászok közt: a szepesiek nem álltak a magyarsággal szemben a szellemi elzárkózásnak azon a merev álláspontján, amely az erdélyi szászokra annyira jellemző. — Hajnóczy R. József cikkéből megtudjuk, hogy Késmárk apácakolostora már 1040-ben virágzott. — Divald Kornél cikkében Szepesség régi művészetével foglalkozik és benne sok értékes adattal gazdagítja művészettörténetünket. (A szepesi székesegyház 1200 körül épült.) — Oszvald György a Szepesség kulturális hivatásáról ír. Olyan kis helyeken, mint Szepesbela, Mateóc, Leibic, a XVI. és XVII. században már latin iskolák működtek, melyekben a görög nyelvet is tanították és a teológia és bölcsélet köréből is adtak elő ismereteket. A lőcsei liceumban teológiai és bölcsészeti tanszékek is voltak. — Bruckner Győző egyet. m. tanár cikkéből megtudjuk, hogy mikor II. József hivatalos nyelvvé tette a németet, attól kezdve a németajkú, de magyar érzelmű szepesi szászok latinul vezették hivatalos jegyzőkönyveiket, ezzel is tanúságot téve arról, hogy a magyar hazához tartozónak vallják magukat és parancsára még saját anyanyelvüket sem fogadják el. — Pólnisch Artur, a Szepesi Híradó bátorított szerkesztője, rámutat arra a katasztrófális hatásra, mellyel a cseh megszállás a szepességi gazdaság hanyatlását okozta.

Az album egyik legértékesebb cikkét, melyet Lám Frigyes írt a grúndlerék irodalmáról, már külön ismertette az Irodalomtörténet 1927. évi 5—6 ik száma.

Fényes Elek azt írja Magyar Országának... mostani állapotja statisztikai... tekintetben. Pest, 1837. című könyvében, hogy kevés, vagy talán egy vármegye sem adott hazánkban annyi jeles férfit, mint Szepes. Igazat adhat neki mindenki, aki ezt az albumot olvassa. —r.

Lugosi Döme: Kelemen László és az első magyar játszó szinitársaság. Makó, 1927. 228. l. Kiadta a Csanádvármegyei Könyvtár.

Lugosi Döme hasznos szolgálatot tett a magyar színészettörténetnek műve megírásával. Kelemen László életrajzát először Váli Béla írta meg 1888-ban, azóta különösbbe Bayer József foglalkozott vele behatóbban. Lugosi igen sok új adatot hozott könyvében. Fáradságos kutatásainak eredményeit mutatja be, melyek sok tekintetben új világosságot hoznak Kelemen László személye és a magyar színészettel való kapcsolatait illetőleg. Tisztázza a Kelemen-családnak Bihar megyével való kapcsolatát, megállapítja Kelemen László születési évét (1763. Pest) és végig vezet Kelemen László

egész, küzdelmes élettörténetén. A kilenc terjedelmesebb részre osztott munka hű képet fest nemcsak Kelemen László életéről, de sok új vonást rajzol a magyar színészet küzdelmes multjából is. Kiegészíti az eddigi kutatók munkásságát, helyreigazítja előzőinek egyes téves állításait. Figyelmét nemcsak a fontosabb eseményekre terjeszti ki, hanem a részletekre is és ezért könyve tökéletesebb képet ad a magyar színészet megszületéséről és küzdelmes első esztendeiről, mint előzői munkái. A részletekre való kiterjeszkedés következtében előadása olykor krónikaszerűvé válik, de ezzel szemben kárpótol bennünket azzal, hogy a magyar színészet kezdetét úgy sikerül bemutatnia, ahogy az a politikai, irodalmi és társadalmi vonatkozások közt megszületett. Ez volt Lugosi kitűzött célja és azt el is érte munkájával. Gondosan és lelkiismeretesen felhasználta a kérdésre vonatkozó irodalmat, végzett levéltári kutatásokat az Országos, Biharmegyei, Pestvárosi, Pestmegyei, Szegedi és Csanádmegyei levéltárakban. Közli a Kelemen- és Török-családok nemzetségfáját, Kelemen Lászlónak néhány karácsonyi énekét. Művének értékét 31 képmelléklettel emeli.

Általában elmondhatjuk, hogy Lugosi műve határozottan nyereség a magyar színészet történetére nézve. Kisebb jelentőségű tévedései, elírásai könnyen javíthatók. A munka díszes külsővel, finom faentes papíron, 150 példányban jelent meg.

Perényi József.

Petri Mór: Emlékezés Váradi Antalról. Budapest, 1927. 40 l. Pesti könyvnyomda r. t. kiadása.

A Petőfi-Társaság felkérésére Petri Mór megemlékezett Váradi Antalról, ki a Petőfi-Társaság főtitkára, később pedig alelnöke volt. Petrinek ezt az 1925-ben tartott felolvasását 1926-ban bocsátotta közre az Ország-Világ.

Váradi Antal ötféle munkásságának (tanár, költő, drámaíró, újságíró, regényíró) szép méltatását kapja itt az olvasó s a szépért önzetlenül lelkesedő költő életéből is jellemző anekdotákkal szórakozhatik. Petri munkájának hasznosságát emeli, hogy Váradi Antalról az irodalomtörténetben eddig alig talá-lunk megfelelő méltatást. Csak azt kifogásolhatjuk, hogy a szerző nem rendezte el eléggé az anyagot. Pl. Váradi halálának részletes elbeszélése után következik ifjúságának leírása.

—ó.

Brisits Frigyes: Sziklay János írói egyénisége. Budapest, 1927. 16 l. Stephaneum-kiadás.

A szerző ezt a munkáját az Országos Pázmány Egyesület által 1925 december 19-én, Sziklay János ötvenéves írói jubileuma alkalmából rendezett díszgyűlésen, adta elő. Sziklay János sok százra menő cikket, elbeszélést, színi bírálatot, tanulmányt írt különböző lapokba. Első szerkesztője volt Borovszky Samuval a Magyarország Vármegyei és Városai című monographia-vállalatnak.

Brisits Frigyes Anatole France megállapításából indul ki, hogy minden költő és regényíró megzavarja a Föld békéjét. Homeros Iliása és Zola Germinálja egyaránt bűnök szülőjévé lettek. Emil terroristává és gyilkossá tette azokat, kiket Rousseau vissza akart vinni a természethez. Goethe Wertherének megjelenése után megszapornak az öngyilkosságok. Ezekkel szemben Sziklay Jánosnak nincs regénye, nincs novellája, alig van verse, melyben fel ne csillámlana egy-egy motívum a katolicizmusból. Sziklay másik történeti meghatározója: az aktívabb, nyugtalanabb, merészebb és kockázatosabb tisztán-

túliakkal szemben konzervatívabb, óvatosabb, mérsékeltébb, meggondoltabb dunántúli volta. Esményképe a nép, a falu, a kisváros.

Brisits Frigyes minden munkája értéket jelent irodalmunknak.

—ó.

Emlékkönyv Kardos Albert negyvenéves tanári és írói működésének jubileumára. Szerkesztette Csobán Endre. Debrecen. 1061. Kiadták dr. Kardos Albert tanítványai, tisztelői és barátai.

Az emlékkönyv Ady Lajos, Balassa József, Benedek Marcell, Kunos Ignác, Oláh Gábor, Rubinyi Mózes és mások tollából értékes értekezéseket közöl, végül pedig Kardos Albert műveinek teljes és részletes felsorolását adja a megjelenés helyével és idejével. Ady Lajos cikke szerint Kardos Albertnek irodalmi, közeleti és tanári működése alatt az volt a vezérgondolata, hogy a magyar területen élő zsidóság hithűsége mellett rendíthetetlen magyar érzéssel mutassa meg a nemzethez való tartozását.

Kardos Albertnek 1890-ben megjelent Középiskoláink és a magyar Alföld című tanulmányából közöljük ezeket a tanulságos adatokat: A 120.000 magyar lakossal bíró Csanád vármegyének egyetlen középiskolája sincs, míg a 89.000 lakosú Brassó vármegyében 6 középiskola van. Az ősmagyar Szabolcs vármegye 220.000 lakosának két középiskolája közül az egyiket fokozatosan megszüntetik, a 30.000 lakosú Makónak nincs középiskolája, ellenben Privigyé 2900, Podolin 1500, Felsőlvő 1300 lélekkel középiskolás községek.

—ó.

Pável Ágoston: A Hunyadiak a délszláv költészetben. Megjelent a Vasvármegyei Múzeum II. évkönyvében. Szombathely, 1927.

Pável Ágoston a magyar történeti multnak és költészetnek annyi nagyságát mutatja ki a délszláv népköltészet hősei között, hogy társaságukban egészen otthonosan érezhetjük magunkat. A délszláv hősi dalok igen régi eredetűek. Még pogány elemek is mutathatók ki bennünk. A rigómezei ütközzettel és a nyomába járó évszázados szerb-török harcokkal foglalkozó hősi dalokban együtt szerepelnek a magyar és a szerb vitézek. Mindenki, aki e harcokban a szerbség céljait szolgálja, minden törökverő hős a délszlávok nemzeti hőségévé lesz. Így pl. Hunyadi Jánossal és Mátyással a hősi dalok, románcok, népmesék, mondák, közmondások, szállóigék többet foglalkoznak a délszláv költészetben, mint a magyarban.

Sz.

Pesti György Haláltáncéneke Holbein képeivel. Bevezetéssel ellátva közli Dézsi Lajos. Budapest, 1927. 82 l. A Magyar Bibliophil Társaság kiadása.

Ha egy könyvön Dézsi Lajos nevét olvassuk, előre tudhatjuk, hogy abban a kérdésben más munka többet, jobbat és pontosabbat nem adhat. Dézsi Lajos megtestesülése a lelkiismeretes tudósnak, anélkül azonban hogy a tudásra általánosságban jellemző szárazságnak nyoma is volna munkáiban.

Beóthy—Badics A magyar irodalom története c. munkájában azt olvashatjuk, hogy a haláltáncképeknek nálunk semmi nyoma sem merült fel. Ezt cáfolja meg a szerző Pesti György haláltáncénekének kiadásával.

A metaszetek, a nyomás és a papír elsőrangúsága méltóan illeszkedik beaz egész munka keretébe.

Sz.

Losonezi Zoltán: Bél Mátyás és a magyar tudomány. Különlenyomat a Hegyen Épített Városból. Budapest, 1927. 18 l.

Flegler Sándor német tudós a magyar történettudomány fejlődéséről írt munkájában Bél Mátyásról úgy emlékszik meg, hogy nemcsak a tizen-nyolcadik századbeli Magyarország legnagyobb tudományú embere, hanem korának is egyik legkiválóbb férfja. Ezt másutt is elismerték s a protestáns lelkészt XIII. Kelemen pápa aranyéremmel tisztelte meg, mely arc-képét ábrázolta. Losonezi Zoltán lelkes kis munkája elfogulatlanul állapítja meg híres történettudósunk tudományos rangját. Sz.

Brunetiere válogatott kritikai tanulmányai. Fordította Gulyás Pál. Budapest. 160 l. Franklin-kiadás.

Folyóiratunk nem szokott fordításokat ismertetni, de ezzel a munkával kivételt kell tennünk.

Brunetiere a francia Akadémia tagja, a Revue des deux Mondes főszerkesztője († 1906), a legnehezebben fordítható tudományos írók egyike. Gulyás Pál a nagy esztétikusnak legjellemzőbb értekezéseit adja. Ami a fordító számára a legnagyobb dicséret: e szellemes cikkek mitem veszítenek a fordításban. Az olvasó a pompásan gördülő mondatokban észre sem veszi, minő stíláriis nehézségekkel kellett a fordítónak megküzdenie. Aki a szellemes meghatározásokat gyűjti, zavarban van, hogy mit hagyjon ki, mert tulajdonképen az egész könyvet ki kellene írnia. A művészet és erkölcs című cikk különösen érdekli még a laikust is.

Hálásan vesszük tudomásul e szép könyv megjelenését, mert hazánkban kevesen tudják Brunetiere-t eredetiben élvezni. —r.

Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des Ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin. Dem Andenken Robert Graggers gewidmet. Herausgegeben vom Bund der ehemaligen Instituts- und Collegiumsmitglieder. Budapest, 1927 I. Walter de Gruyter & Co. kiadás.

A tekintélyes munkát C. H. Becker, porosz kultuszminiszter bevezetése nyitja meg. Szerinte Gragger Róbertet, aki mint tudós és mint szervező egyaránt nagy volt, két régi, büszke kultúrnép, a magyar és a német egyforma joggal vallja magáénak. A második bevezető cikkben Klebelsberg Kuno gróf méltatja Gragger hatalmas érdemeit, melyeket a német és a magyar tudományos élet összekapcsolásában szerzett. Magyar Zoltán, a közoktatásügyi minisztérium főiskolai ügyosztályának főnöke, a berlini Collegium Hungaricumot és az állami ösztöndíjtanács működési körét vázolja. Ezek után a berlini Ungarisches Institut és a Collegium Hungaricum tagjainak kutató munkái következnek.

A filozófiai csoportban Brandenstein Béla, budapesti egyetemi magántanár a metafizika nehézségeiről és ezek megoldásának kísérleteiről ír. Prohászka Lajos, a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárosa a tárgy teóriájáról, Muzsnay Dénes az első magyar önálló filozófiai rendszer megalkotójának, Böhm Károlynak lélektanáról értekezik. Gál János a művészi forma fejlődésének főkorszakait tárgyalja.

A filológiai csoportban Ohmann Emil turkui (finn) egyetemi tanár a szociális rétegek hatását mutatja ki a nyelv fejlődésére. Bang Willy berlini

egyetemi tanár Mani leveleiről, Rásonyi-Nagy László, a M. Tud. Akadémia levéltárosa az oláh-török szókincséről, Kossányi Béla, a M. Állami Levéltár levéltárosa Ephraimról, Cherson püspökéről ír, Lewy Ernő berlini egyetemi tanár permi-iráni egyezéseket mutat ki, Stoll Walter a magyar cipészipar német műszavait tárgyalja, Pukánszky Béla budapesti egyetemi magántanár Tinódi Sebestyénről és a német tudósítóénekekről (Zeitungsgesang) szóló értekezésében sok egyezést mutat ki a törökökről szóló német és magyar irodalomban. Fritz József, a budapesti Egyetemi Könyvtár könyvtárosa Kassai György Mihályról és könyvtáráról ír; Kassai alapította meg az Ungarische Bibliothek-et, mely részben a hallei egyetemi könyvtárban, részben pedig a berlini Ungarisches Institut-ban van. Kassai neve Fritz szerint: Michaelis György. Három kötetnyi hátrahagyott kézirata bő anyagot szolgáltat a német-magyar barátság történetének egy fejezetéhez. Koszó János budapesti egyetemi magántanár védelembe veszi a magyar romantikát Zlinszky Aladár és más támadóival szemben. Kifogásolja, hogy az irodalomtörténet nem említi az írók vallását és utólag nehéz ezt kifürkészni. Farkas Gyula, a budapesti Eötvös-kollegium tanára Reviczky német költeményeiről értekezik. Érdekes adata, hogy Toldy Ferenc Handbuch der ungarischen Poesie című munkáját a szerző személyesen adta át Goethenek. Barta János értekezése szerint Molnár Ferenc drámáiban, holott azokat a szerző nagyjából részben vígjátéknak nevezi, rendszeren van egy mélyebb réteg: tragikus elem.

A néprajzi csoportban Lajti István a görög gyászoló szokásokról, Steinitz Farkas a germánok és finnek jávorszarvasfogásáról beszél. Moór Elemér berlini egyetemi lektor különnyomatban is megjelent értekezését az elvarázsolt királykisasszonyról külön ismertetjük.

A természettudományi csoportban Strausz László a geológiai facies-tanulmányokról ír, Soó Rudolf, a tihanyi biológiai állomás tanársegéde, növényeszociológiai cikkében sok adatot hoz Kolozsvár vidékéről, végül Jendrassik L. és Teschler L. egyetemi tanársegédek a nem izolált calcium fiziológiai hatástalanságáról írnak.

Ha többi tudományos intézetünk is így dolgozik, jövőjükre bizalommal tekinthetünk, feltéve, hogy az idegenben is megmaradnak rendületlen magyaroknak és csak magyaroknak.

Szabó István Andor.

Moór Elemér: Über das Märchen von der verwünschten Königstochter: Grimm Nr. 93. Ein Meisterlied des Hans Sachs und ein ungarisches Volksbuch. Sonderabdruck aus dem Gragger-Ge-denkbuch. Budapest, 1927. 36 l. Egyetemi Nyomda.

A szerző az elátkozott királyleánnyól szóló mese vonásait 500 évre visszamenőleg vizsgálja meg. A mesének eredeti alakjában ez a magva. Egy vitéz kiszabadítja az elvarázsolt királykisasszonyt a kísérteties kastélyból. A leány neki ígéri kezét, de egy boszorkány elaltatja a vitézt, aki eltűnt menyasszonyát nagy hőstettek után meseországban megtalálja.

Hans Sachs Der Ritter von Purgund című mesterdalában feldolgozta ezt a mesét. Moór Elemér sok hasonlóságot mutat ki e feldolgozás és a legkedveltebb magyar népkönyv, Gyergyai Albert Árgirus királyfija közt. Gyergyai munkájának néhány nehezen magyarázható részét megértjük Hans Sachs meséjéből. A mese legszebb feldolgozása Vörösmarty Csongor és Tündéje.

Az értékes dolgozatban csak azt kifogásolhatjuk, hogy a szerző elapózza munkásságának eredményeit, nem összegezi a levonható tanulságokat.

Szabó István Andor.

A Szent István Társulat könyvei.

A Szent István-Társulat a legutóbbi hónapokban a tudományos, ismeretterjesztő, szépirodalmi és ifjúsági munkáknak egész sorozatát adta közre. Ezeket a kiadványokat a szerzők gondos kiválogatása és a könyvek értékes belső tartalma jellemzi. A magyar szerzők munkái közül Erdősi Károly útleírása keltett legnagyobb figyelmet (Napsütéses Indiában). Szívesen fogadták Böhle Kornél útleírását is (Spanyol földön). Harsányi Lajos verseskönyve a vallásos költészet szimbólikus irányának egyik méltán dícsért alkotása (De profundis); Tarczai György regénye a régi Buda polgári életének vonzó rajza (A budai gyár). Vas Gereben egyik jó humorú korrajzát is felújította a könyvkiadó vállalat (A nemzet napszámosai). Szerviczky Margittól nagyobb terjedelmű vallásos elbeszélő költeményt (Jézus), Dehény Máriától háromfelvonásos vallásos drámát (Szent Katharina) nyert az olvasóközönség. Kibővítve és átdolgozva újból megjelent Tarczai György egyik kötete (Margit-legendák) és Dedek-Crescens Lajos legendagyűjteménye (Mária-legendák). Székely Nándor ifjúsági regénye a középkori kereszteshadjáratok korába vezet (Krisztus apródjai), Pohárnok Jenő könyve Jézus gyermekéveit beszéli el (A gyermekek királya). A tudományos szerzők közül Horváth Jenő világos képet nyújt az amerikai, angol és latin államok multjáról (A modern államok története), Dávid Antal könyve Ázsia ókori történetébe enged bepillantást (Bábel és Assur), Balogh Albin a határok ingadozását nyomozza Magyarország történetében (Ország és nyelv), Meszlényi Antal a szabadságharc korszakának egyházpolitikai mozzanatait állítja egységes képbe (A magyar katolikus egyház és az állam 1848—49-ben). A hittudományi irodalom körébe vágnak Huszár Elemér (A katolikus házasság jogrendszere), Kecskés Pál (A házasság etikája) és Radó Polikárp könyvei (A kereszténység). E kiadványok közül azokat, melyek szépirodalmi jellegűek vagy irodalomtudományi vonatkozásúak, bővebben is ismertetjük.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei.
Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Gulyás Pál, Halász László, Pintér Jenő.*)

I. Folyóiratok.

A Cél. — 1927. évf. okt. Bartha József: *Ady, Szomori.* Harsányi Kálmán a *Magyarság* egyik cikkében panaszosan említette, hogy míg Szomori Dezsőt minden erővel be akarták vinni a Nemzeti Színházba, addig Ady Endre ki van tiltva a magyar nemzet hivatalos templomából. Ady Endrének nem bocsátunk meg még halóporában sem, bár szerette a magyart, de Szomori Dezsőnek meg kell bocsátanunk a mai hivatalos Magyarország felfogása szerint. Ezzel szemben a cikkíró rámutat arra, hogy Ady a zsidó radikalizmus előharcosa volt akkor is, mikor igazán nem panaszkodhatott arról, hogy magyar testvérei kitaszították maguk közül. A költő maga panaszkolta, hogy hiába akarná szeretni fajtáját, nincs hozzá semmi köze, más a szeme, gerince, eszméje, álma és vére. Hogy Szomori Dezső utálja a magyart, azt meg lehet érteni; de hogy Ady Endre gyűlöli danes keleti fajtáját, ezt nem lehet megérteni, nem lehet megbocsátani.

Akadémiai Értesítő. — 1927. évf. 5—10. sz. Berzeviczy Albert: *Fraknói Vilmos emlékezete* (I. a Budapesti Szemle 1927, 8. sz.). — Balogh Jenő: *A M. T. Akadémia és tagjainak munkássága az utolsó években.* A címben írt tárgykör értékes áttekintése. — Berzeviczy Albert: *Beszéd a M. T. Akadémia Vörösmarty-szobájának felavatásakor.* Meleghangú megemlékezés arról a tényről, hogy Bernrieder Jánosné Széll Ilona a M. T. Akadémiának ajándékozta nagyatyjának, Vörösmarty Mihálynak kéziratait, könyvtárát és egyéb becses ereklyéit. — Kozma Andor: *A költő végnapjai.* A szerző Petőfi című verses regényének befejező része. — Vargha Gyula: *Beszéd a nagykőrösi Arany János-Társaság 1927. évi közgyűlésén.* A szónok az Ady-kultusz kritikája után azt óhajtja, hogy „Vezesse az Arany János-Társaság a maga ízig-vérig magyar közönségét ... azokhoz a költőkhöz, kiknek műveiben homály nélkül ragyognak nemzeti eszményeink”. — Csűry Bálint: *Beszéd a kolozsvári temetőben Brassai Sámuel sírjánál 1927 június 12-én.* Brassait a nyolvművelés terén az idegenszerűségek ellen, a nyelvtisztaság érdekében indított harca teszi emlékezetessé. — Nekrológok: Berzeviczy Albert: *Prohászka Ottokár*; Császár Elemér: *Ferenczi Zoltán.*

Budapesti Szemle. — 1927. évf., 9. sz. Kéky Lajos: *Vajda János.* Egészében a boldogulásra s megismerésre törő ember vívódása ez a költészet. Vajda az első költőnk, ki szegénységét lázadozva, zord daccal viseli s költői

adományát is inkább átoknak, mint áldásnak hirdeti. A bölcséleti elem szélesebbkörű érvényesítésével gazdagította líránkat. Nem az elmúlás, hanem az öröklét gondolata tölti el borzalommal hitét. A boldogtalan szerelem költője ő; ezirányú lírájának forrása az érzéki vágyódás. Ilazafias költészete s a természethez való viszonyát kifejező lírája is újszerű. Kétségtelenül olyan alakja korának, kit nem lehet hallgatással mellőzni. Eredeti, erős, érdekes egyéniség. — Hevesi Sándor: *A népdal titka*. Esztétizáló elmefuttatás a címben írt tárgyról. Érdekes megjegyzése, hogy mindennemű dal forrása a Freudtól Tagestraum-nak nevezett éber álom, az ábrándozás egy különös neve, melyet az álmokra emlékeztető szeszélyes képzettársítás jellemez. — Solymossy Sándor: *Eszrevételek a „népdal titka”-hoz*. A népdal hatástitkának igazi nyitja valószínűleg az új helyzet képzeletbeli játési átélése. A közölt példák szerint az olykor összefüggéstelennek látszó szöveg magyarázata sem valami Tagestraumban rejlik. Az eredeti szövegezés ugyanis, ha csak nem mókázó tréfából költött zaggyvaság, sohasem értelmetlen s csupán később válik néha torzzá, mikor a szájhagyomány sodrába kerül. [Hevesi S.-nak ez „észrevételek”hez fűzött jegyzete hangsúlyozza, hogy a szóvátett tanulmány filológiai kérdéseket nem akart érinteni, merőben esztétikai szempontból a népdal keletkezésének körülményei nem fontosak.] — Farkas Gyula: *Az elszakított Felvidék magyarságának szellemi élete*. A felvidéki írókat összefűzi, hogy általában egy nemzedékhez tartoznak. Legtöbbjük alig harmincéves s az egységes magyar állami életáramába még nem kapcsolódtak be. A líra egyszínűségének magyarázata az élményforrás közössége. Bizonyos forradalmi hangulat hatja át ezt a költészetet. Egyesek a világszabadság vagy a kommunizmus eszméinek kezdtek hódolni, mások páneurópeizmusba tévedtek. Az első költő, aki az egész Felvidéket meghódította magának, áthidalván az ellentétet Kelet és Nyugat között: Mécs László. A felvidéki líra jelentősége, hogy a magyarsággal szemben új állásfoglalásra kényszerülve, ennek művészi kifejezést adott és így az egyetemes magyar irodalmat új problematikával s új kifejezési lehetőségekkel is gazdagította. A felvidéki szépprózai irodalom aránylag későn indult meg. A regényírást Sziklay Ferenc nyitotta meg Hangzatba c. kis regényével, mely Csermáknak, a csehből magyarrá lett zenésznek életéről szól. A drámai irodalom terén csak kísérletek vannak. A tudományos irodalom is pang. — Marik Károly: *A költészet lényege és formája*. A költészet bizonyos kedvező körülmények közt „olyan szublogikus tudatállapotnak lesz termése és kifejezése, melyet szubstanciálisan az életértékek determinálnak és csupán praedikál a gondolati értékeknek velünk született potenciálítása”. — 10. sz. Papp Ferenc: *Gyulai Pál irodalmi pályakezde*. A fejlődő kritikai tehetség számára Garay János nyitott nagyobb teret. Regőld Pesti Divatlapjában. Gyulai már 1842 elején megkezdte tudósításait a Gyorskoesi-rovatban Testvérharc címmel. Az 1844. évfolyamban — Anday aláírással — hét kolozsvári levelet tett közzé. A levelek egy vidéki hölgyhöz, Laurához vannak intézve. Valószínű, hogy Gyulai e tudósításait Erdélyi után tervezte, ki ugyanazon lapban Levelek Ottiliához címmel már jóval előbb megkezdte az újabb magyar irodalmi mozgalmak bírálatát. A tanítvány és mester viszonya ellenére azonban Gyulai már pályája kezdetén eltért Bajzától és Erdélyitől. Nem volt annyira az elvek híve, mint Bajza s nem kereste

annyira a bölcséleti távlatokat, mint Erdélyi. Inkább fejlett ízlése után indult s kereste a kritika művészi formáját. 1848-ban munkatársa lett az Erdélyi Hiradónak. Batthyányiról és Kossuthról itt írt jellemzése a lélek-elemzés művészetében való jártassága mellett szólnak. Erdélyi multja állandóan foglalkoztatja képzeletét; ennek bizonyosságai a Testvérek és a Hegyeshalom c. népregéi. Mély nyomot hagyott költői világnézetén Sand György regényköltészete. Példa rá Gyulainak Férj és nő c. novellája. A mult tisztelete, a vad szenvedélyek romanticizmusa az ő figyelmét is a történelmi elbeszélés s a tragikum világa felé vonzza. Így alakult ki Aranycsináló c. szépprózai műve, melyen itt-ott Kemény Zsigmond hatása is látszik. — 1928. évf., 1. sz. Briseis Frigyes: *Vörösmarty képzelet-alkata*. Vörösmarty Mihály képzelet-alkata nem egységes és nem tiszta. Mint a Kis gyermek halála c. költeményéből is látni, keveri a tiszta képzeleti funkciót az eszmélkedés funkcióival. Van egy képzeletmódja, amely heroikus, vagy történeti, s van egy képzeletmódja, amely bölcséleti. Amazt romantikusnak, emezt humanisztikusnak nevezhetnők. Amabban epikája és drámája, emebben lírája — főleg a 30-as évekből kap kifejezést. A korabeli kritikai felfogások alapján is Vörösmarty képzeletének jellege két vonásban határozható meg: a pátosz dinamikai erejében s abban, hogy ez a képzelet lényegében nyelvképzelet. Utóbbira jellemző, hogy a nyelv elemeinek akusztikus kihasználása Vörösmarty legegényibb művészi stílusához tartozik.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1927. évf., 3—4. sz. Papp Ferenc: *Gyulai Pál és Pataki Emilia*. Gyulai Pál 1843-ban Pataki Dániel alispán gyermekeinek nevelője volt Decsen. Itt ismerkedett meg az alispán leányával, Emiliával, kit első látásra megszeretett s aki iránt érzett eszményi vonzalma igen mély hatással volt egész kedélyvilágára. A leány többször kitüntette ugyan nagyrabecsülése jeleivel, rokonérzése azonban sohasem terjedt ki a barátság határain túl. Családi hagyomány szerint Pataki Emilia szerelmes volt egy Latinovits nevű előkelő származású ifjúba, de szerelmében csalódott s azért sohasem ment férjhez. A leány 1856-ban halt meg. A rávaló emlékezés sugallta Gyulai egyik legművészebb lírai versét, a Szeret-nélek még egyszer látni c. költeményt. — Trencsény Károly: *Arany János és az eposzi közvagygon*. (II.) Hosszabb értekezés a címben írt tárgyról a következő szempontok szerint: a) eposzi machina; a csodásságtól többé neme; b) egyező mozzanatok a cselekvény fordulataiban, párviadatok; c) egyező mozzanatok a jellemrajzban; d) stílusbeli kölcsönhatások. — Tímár Kálmán: *Magyar kódex-családok*. (II.) A Sz. Ferenc harmadrendi kódexek, a domonkos-kódexekkel érintkező ferences-kódexek, a domonkos-kódexek, pálos- és kartauzi-kódexek részletes ismertetése. — Dézsi Lajos: *Régi magyar verses-könyvek ismertetése*. (II.) A Decsy-kódex eddig kiadatlan énekeinek betűhív szövege. — Harsányi István: *Bessenyei György áttérése*. Kazinczy Ferenc o kérdésre vonatkozó kézirat, részletes följegyzésének közlése (a budapesti Ráday-könyvtár Szemere-tárában fennmaradt szöveg alapján). — U. a.: *Bessenyei György A méltóság keserve c. kézírásos poemájának előbeszédei és utószara*. Adatközlés. E mű nem egyéb, mint A természet világa vagy a józan okosság c. munka rövidebb, vázlatos kidolgozása. A negyedrétaalakú, 165 lapra terjedő kéziratot a M. T. Akadémia őrzi, hova Toldy F. hagyatékából került. — Hársing István: *Udvarhelyi Szeles János haláltáncéneke*

a XVIII. század végéről. Adatközlés. — U. a.: *Amadé László ismeretlen verse*. Adatközlés. — Timár Kálmán: *Káldi György a legrégebb magyar bibliafordításról*. Káldi a Szent Bibliájához (Bécs, 1626.) csatolt Oktató intése szerint tudott egy kétszázéves, kéziratos magyar bibliafordításról, amely azonban nem volt teljes. Egyik szavahihető ismerőse hívta föl rá a figyelmet s az látta is a kéziratot. Nem lehetetlen, hogy ez adat a huszita eredetűnek vitatott legrégebb magyar bibliafordításra vonatkozik. — Trencsény Károly: *Kisfaludy Sándor részvét-levele Pápay Sámuel halála alkalmából*. Adatközlés. — Hajas Béla: *Vörösmarty Mihály levele Perczel Sándorhoz*. Adatközlés. — Gulyás József: *Adalék Kazinczy életéhez*. Érdekes epizód Kazinczy F. életéből Héczei Dániel naplója nyomán. — Gulyás József: *Újabb adalékok Lengyel József költői működéséhez*. A debreceni kollégium kéziratárában Lengyel Józsefnek több kiadatlan verse van. — Harsányi István: *Kik írták a Debreceni Grammatikát?* Törös Lászlónak a Magyar Nyelv 1927. évfolyamában megjelent cikkével szemben megállapítható, hogy a Debreceni Grammatika írói kilencen voltak; ú. m.: Hunyadi Ferenc, Benedek Mihály, Gál András, Szikszay György, Szilágyi Gábor, Kocsi Sebestyén István, Domokos Lajos, Böszörményi Pál és Domokos Imre. — Könyvismertetések. — Goriupp Alice: *Irodalomtörténeti repertórium*.

Hegyen Épített Város. — 1927. évf. 26. sz. Mohr Győző: *Adysmus*. Az evangélikus egyházi hetilap főmunkatársa szeretettel ismerteti Ady Endre költészetét. Szerinte be kell következnie a méltó Ady-átértékelésnek. Ady tipikusan magyar sorsú költő, akinek sírjára ráillik a szenvedés koszorúja és a művészet palmaága.

Katholikus Szemle. — 1928. évf., febr. Schütz Antal: *Prohászka Ottokár emlékezete*. A mélyenjáró emlékbeszéd szerzője a Szent István Akadémia ünnepi ülésén olvasta fel tanulmányát. „A tudomány legelőkelőbb újkori terveiben, az akadémiákban, él egyik patriarkájuknak Marsilio Ficcinónak szelleme, aki örök mécses égetett Plato szobra előtt. Prohászka Ottokárnak a mi Akadémiánk is adósa lett azzal a kegyelettel, mely csak a legnagyobbaknak jár.”

Katholikus Tanítónők És Tanárnők Lapja. — 1927. évf. 9—10. sz. Urbán Gyuláné: *Vörösmarty Mihály „A merengőhöz” című költeményének esztétikai méltatása*. Közli a költemény külső történetére vonatkozó adatokat s ismerteti gondolatmenetét.

Kotoba-No-Hikari. [Kiotói japán havi folyóirat.] — 1927. évf., 11. sz. Pap Ferenc: *Kugwatu no Sue*. Petőfi Sándor September végén című költeményének japán nyelvű prózai fordítása. (A fordító: Pap Ferenc budapesti ág. ev. hittanár.)

Magyar Nevelés. — 1928. évf. jan. 12. Waldapfel János: *Beöthy Zsolt*. Ezt a dolgozatot a Magyar Paedagogiai Társaságban olvasta fel szerzője. Felújítja Beöthy Zsolt emlékét s rámutat arra, hogy a nagy irodalomtudós munkássága még pedagógiai vonatkozásaiban is multunk szellemi kincsei közé tartozik. Idevonatkozólag számos értékes mozzanatot gyűjt egybe a szerző s kiemeli Beöthy Zsolt gondolatvilágának három uralkodó eszméjét. „E három eszme: először is a magyar nemzeti lélek eszméje, másod-

szor a magyar szellemi élet folytonosságának eszméje és harmadszor a magyar hazafiság és magyar műveltség egységének eszméje.

Magyar Nyelv. — 1927. évf., 9—10. sz. Farkas Gyula: *Balassi Menyhárt árultatásának szerzője*. Azonos nyelvjárás, egybevágó életkörülmények, jellegzetes írói fejlődés és egyéniség mind amellett szólunk, hogy Balassi Menyhárt árultatását Bornemissza Péter szerezte.

Magyar Szemle. — 1927., 3. sz. Ravasz László: *Ady vallásossága*. Makkai nem a keresztyén dogmatika, vagy a közfelfogás értelmében mondotta Adyt egyetlen vallásos költőnek. Ő a religiozum fogalmát lélektilag és vallástörténetileg értette. A bűnbánatnak is kétféle felfogása lehetséges, teológiai és vallápszichológiai. A teológiai értelemben vett bűnbánatból etikai megújulás támad. A vallápszichológiai bűnbánatban nem döntő az erkölcsi megújulás. E szempontból a bűnbánat: az életundornak speciális formája, amellyel sorsunk, magunk, minőségünk elhibázott voltát siratjuk. Ady ennek a bűnbánatnak a költője. „Ennek a meddő bűnbánatnak, gyötrő és sikertelen akarásnak, ennek az abortált életnek páratlan poétája Ady, akit jobban megbántunk, ha szentté akarjuk avatni, mint ha flagellumunk az ő hátán is végigvág, valahányszor magunkat korbácsoljuk.» — Szekfü Gyula: *Kossuth*. (Budapesti szobrának leleplezőesekor.) A trianoni magyarság Kossuth neve hallatára nem gondol többé pártprogrammra, melynek megvalósításától függhetne személyes jóléte, politikai érvényesülése, állami nyugalma és biztonsága. E név ma egy nagy magyart jelent, akinek történetét tanulmányozva nagy mult leng körül és erősít a jövő küzdelmeire. A magyar történetben emberi és nemzeti mélységeket, nagy akarásokat és nagy tragédiát láthat az, aki látni tud, mer és látni akar. Kossuth alakja pedig: összesűrített magyar történet. — Antal István: *Az ifjúság és a Szomori-ügy*. Súlyos hibát követett el a Nemzeti Színház egykori vezetősége Szomori darabjainak adaptálásával, minthogy hibát követett el az Akadémia is, amikor díjának odaítélésével nem vette figyelembe a kitüntetett író írói és emberi multját, művészi irányának a nemzeti érzékenységet, az erkölcsi világrendet és a jóízlést érintő jellegét. Az ügy újabb fordulata felhívta a figyelmet arra, hogy egyszer már szakítani kell azzal a rendszerrel, amely gvarló emberek apróbb-nagyobb hibái és tévedései kijavítását az ifjúságnak engedi át. — Surányi Miklós: *Herczeg Ferenc*. Az Aranyhegedű Herczeg Ferenc munkásságában egy ragyogó renaissance beköszöntője. Az Árva László királyról annak idején azt írták, hogy benne Hunyadi László alakjával Tisza Istvánt akarta dicsőíteni. Herczeg ezt megcáfolta s úgy nyilatkozott, hogy Hunyadi László, ha egyáltalában szimbólikus alak, nem egy embert, hanem a magyarság erejét képviseli, melynek az érvényesülés útján mindig gáncsot vet a magyar pártoskodás. — Balogh József: *Arany János kultusza*. A magyar társadalomnak, amely mindjobban elszakad irodalmi és történeti multjától, sürgető szüksége volna olyan szervezetre, aminő a Società Dantesca Olaszországban. Maga a társadalom Aranyban és tervszerű popularizálásában új szellemi iránypontot kapna. Arany ebből a nézőpontból korántsem öncél, hanem a magasrendű nemzetnevelés eszköze. — Szekfü Gyula: *Surányi Miklós kortörténete*. Surányi Miklós Bethlen-könyve leginkább megközelíti az utóbbi évek történetpolitikai termésének két csúspontját: Herczeg Ferenc Károlyi és Tisza jellemrajzát.

Minerva. — 1927. (VI.) évf., 4—10. sz. Thienemann Tivadar: *Irodalomtörténeti alapfogalmak.* (II.) A címben írt tétel igen részletes fejtegetése a következő fejezetek szerint: A fejlődés fokozatai: 1. Szóhagyomány. (Alakuló szöveg. Személytelen szerző. Jelenvaló közönség.) 2. Kézirat. (Allandósuló szöveg. Szerző személy.) — Eckhardt Sándor: *Sicambria.* A terjedelmes értekezés főbb eredményei, hogy 1. a Sicambria-hagyomány, mint a frank-trójai hagyomány része, a VIII. századi *Gesta regum Francorum* alapján terjedt el a középkorban és így Magyarországon is; 2. A XII. század végén, vagy a XIII. század elején Sicambiát valaki, talán egy francia szerzetes, az akvinkumi romokban vélte fölfedezni. A franciák és a magyarok nemzeti őstörténeti hagyománya ebben a közös képzeleti városban találkozott és élt együttesen a középkori történetírás tekintélyének megdőléig.

Mult és Jövő. — 1927 okt. Vér Andor: *Bródy Sándor Lyon Leája filmen.* „Egy a maga gyökereire döbbenetes oróval ráérző író vallomása a zsidóságról a Lyon Lea, amely drámának is kiváló.” A drámából készült film az amerikai Universal-gyár alkotása, melynek rendezője az eredeti dráma tragikus befejezését boldog házassággal helyettesíti. — Nov. Szemere Samuné Horvát Renée: *Alexander Bernát.* „Amilyen hű és jó fia volt hazájának, olyan hű és jó fia volt felekezetének is. A megbántott zsidóság ügyét mindenkor a maga ügyének is tekintette s harcolt érte.” 75 éves kora dacára elvállalta a magyar Pro Palestina Szövetség elnökségét.

Napkelet. — 1927. évf. 11. sz. Mészöly Gedeon: *Gróf Zrinyi Miklós Szigeti veszedelmének új életrehozása.* Multban és jelenben a Szigeti veszedelem nem kellő érvényülésének végső oka egy idegenből jött s az ősi formát az írott költészetből teljesen kiszorított versforma. A Zrinyiászt már a maga korának irodalmi ízlése ritmustalannak, de értéke miatt átdolgozandónak találta. A XVIII. század közepén és végén Ráday is csinált Zrinyiász átdolgozásokat. 1789-ben Csergics Simon dolgozta át, a XIX. században Greguss az egészet, Arany az elejét, végül teljes és gyökeres átdolgozást adott 1892-ben Vékony Antal. Igaz, hogy az átdolgozások nem sikerültek. Az eddigi sikertelenségekről az következik, hogy érintetlenül kell hagynunk Zrinyi költői nyelvét, de piros színűvé s egyben magyar ritmusúvá kell tennünk verselését. (A szerző ezután közli a Szigeti veszedelem XV. énekének 54—108 versszakait saját átdolgozásában.) — U. i. 12. sz. Zsigmond Ferenc: *A magyar irodalmi népiesség.* Horváth János ily című új könyvének tanulmány-szerű ismertetése és bírálata. Végső eredményben e könyv is győzelmes igazolása azon elmélet helyességének, melyet Horváth ezelőtt öt évvel hozott nyilvánosságra. (L. „Magyar irodalomismeret. A rendszerezés alapelvei”. *Minerva.* 1922.) A népiességben a magyar irodalom élő szervezetének egy eleven részét ismerjük meg itt. Allandóan szemünk előtt funkcionál az irodalom örök lényegét tevő alapiszony; előttünk élnek és működnek e viszony részei: nemcsak a költők, hanem azok is, akiknek írnak a költők. — Németh László: *Ihlet és ügyesség.* A heroikus ihlet költőnépe vagyunk. Mindig az ihlet és sosem az ügyesség irányában csináltunk nagyot. Az új magyar kritikának kettős, nagy feladata lesz: leálcázni a hazug írásmodort, amely nem erre az elsődleges költőosztásra épült s megnyitni a zsilipeket, ahol csak az ihlet vizeit hátráltatják. — 1928. évf. 1. sz. Németh László: *Faj és irodalom.*

A magyar irodalom faji jellegét nem úgy kell megvédeni, hogy tűzzel-vassal osszunk azoknak az íróknak, akiknek akár családfáján, akár az írásaiból kivillanó fajiságán bibit találunk. A magyarságnak kell kikönyökölni a dalok forumát, nem az idegeneket ócsárolva, de a magunk hangját kieresztve. — Velezdi Mihály: *Újabb költői művek Balassáról és Csokonairól*. Rövid ismertetés a címben írt tárgyról. — *A Napkelet irodalmi pályázata*. Pályázni lehet magyar vagy világirodalmi író vagy irodalmi jelenséget tárgyaló tanulmánnyal, novellával, tíz-tizenöt versből állló versfüzettel. Határnap március, június, október, december 1. A nyertes pályaművek közt ezerötszáz pengő kerül kiosztásra. — Kállay Miklós: *Írói válságok és Európa szellemi válsága*. A legfiatalabb írónemzedéknek nincs rendben a lelki egyensúlya. Nyugtalan-ság, bizonytalanság, tájékozatlanság háborgat bennük. Ernst Róbert Curtius szerint teljes anarchia sorvasztja az európai szellemet s ezt az anarchiát nem idézte elő más, mint a demokrácia betörése a spirituális területekre. Tagadhatatlan, hogy Európa borzalmas szellemi túlprodukció alatt nyög.

Nyugat. — 1927. évf. 22–24., 1928. évf. 1–3. sz. Földi Mihály: *Révész Béla harca*. A szocialisták sokat emlegetett novellistájának lírai méltatása. — Szini Gyula: *Jókai*. A kiváló regényíró életrajzának novellisztikus feldolgozása. — Tersánszky Jenő: *Igaz regény*. A szerző önéletrajza. — Hel-tai Jenő, Bibó Lajos, Felek Gyéza, Földi Mihály, Harsányi Zsolt, Ignóty, Karinthy Frigyes, Kassák Lajos, Kárpáti Aurél, Kosáryné Réz Lola, Laczkó Géza, Lengyel Menyhért, Nagy Endre, Pásztor Árpád. Révész Mihály, Schöppflin Aladár és Tersánszky Jenő nyilatkozatai a magyar drámaírás vál-ságáról.

Országos Középiskolai Tanáregyesületi Közlöny. — 1928. évf. 5–6. sz. Kardeván Károly: *Az Ember Tragédiájának iskolai olvastatása*. A cikkíró szerint a középiskolai tanítást Madách Imre drámai költeményeivel kellene befejezni, mert aki egyszer eljutott Madách Imre filozófiájának magaslatára, nem fog többé könnyen lezuhanni a gondolkodás szakadékaiba. Cáfolja azokat, akik Madách világnézetét a kereszténységbe ütközőnek tartják. Tanácsos volna szerinte, hogy a VIII. osztály filozófiai tanításából heti 1 óra csatoltassék a magyar irodalomtörténeti órákhoz s ezt Az Ember Tragédiájának olvastatására használjuk fel.

Pásztortűz. — 1927. évf. 24. sz. Dsida Jenő: *A félszáz esztendő* *Ady Endre*. A cikk az erdélyi írók hódolata Ady Endre születésének ötven esztendő évfordulójára. „A jelen Adyt-olvasó ifjú nemzedék szinte sóbál-vánná mered arra a gondolatra, hogyan lehetett valaha nem érteni Adyt... Ki kell hangsúlyoznunk azon körülményt, hogy a nyelv zenéjének, szókapcsolásának, gondolatfűzésének, általában annak, amit a költészet testének nevezhetnénk, Adynál nagyobb mesterét mai fogalmaink szerint nem lehet elképzelni... Ady a nagy lelkek glóriájával belépett a klasszikusok mozdulatlan, de mindig lelkeket mozgató glédájába.” — 25–26. sz. Kristóf György: *Kazinczy Erdélyben*. Gondos és értékes egybeállítás a nagy nyelvújítóra vonatkozó erdélyi adatoknak. — Gyalui Farkas: *Régi kolozsvári karikatúrák*. Kedves anekdoták írókról és színészekről. — 1928. évf. 1. sz. Szent-imrei Jenő: *Sipos Domonkos*. Meleghangú megemlékezés a korán elhunyt erdélyi íróról.

Protestáns Szemle. — 1927. évf. 10. sz. Németh László: *Oláh Gábor.*

Alig van többet és nagyobbat tévelygő írója az új magyar irodalomnak, mint ő. Mi lett volna az ő húsz év előtti hivatása? A Nyugat-líra egészséges és nívós ellensúlyozása. Elkelt volna egy költő, aki Ady és társai költészetével szemben a dalos ellenzékét jelentse. Oláh Gáborban megvolt a tehetség, hogy Ady egészséges antagonistája legyen. Leghatalmasabb én-regénye, a Szegény magyarok, bizonyos fokig az Elsodort falu előfutára. Ez a költő, aki típusa annak, amit lírai temperamentumnak nevezünk, mégsem lírai jellegű könyveiben alkot igazán maradandót, hanem akkor, amikor elfelejtve önmagát, a dolgok szemléletére szorítkozik, kritikus vagy szó szoros értelmében vett epikus lesz, író-arcokat fest, vagy a debreceni életet, a kis emberek világát, az apró gyarlóságokat és indulatokat írja. Ez az ős lírikus vér, aki Petőfinék volt kései rokona s egy kicsit utána járt Adynak, s egy kicsit előtte Szabó Dezsőnek, valahol Móricz Zsigmond műzsája közelében találva meg leghatásosabb ihletőjét. — 1928. évf., 1. sz. Révész Imre: *Biblia és hazafiság.* Dobos János ceglédi ref. lelkész (1804—1887) a Bach-korszakban még a gyermekek számára írt Bibliai történetek (Pest, 1851) c. könyvében is módját lelta annak, hogy nemzeti érzését kifejezésre juttassa. — Karácsony Sándor: *Móra Ferenc.* Élete és életműve összeolvadnak; még azokat a történetkéket is magára vonatkoztatja, amelyek egy részét már a nemzetközi mesekutatás is nyilvántartja. Belső hallása abszolút, érdeklődése nagy tételeket átfogó és mindent közös tonikára hangoló. Ez a közös alaphang a magyar örökélet kontrapontja, ezért oldódik fel benne minden keserűség humorban.

Protestáns Tanügyi Szemle. — 1927. évf. 9—10. sz. Zsigmond Ferenc: *Ady Endre.* Ady Endre legelső megjelent verse Kossuth Lajos emlékéért dicsőítő hazafias költemény volt, ugyanő később a legszélsőbb ellenzéki párttal, a szociáldemokratákkal lépett szövetségre. De Ady politikai felfogásának értékelése nem tartozik ránk, amint hogy a kritikuskán lehetőleg el kell távolodnia a költők emberi alakjának zavaró közelségétől. Tudnunk kell Ady költészetéről írni, anélkül, hogy Ady politikusi és emberi emléke elkedvetlenítene bennünket. Meg lehet állapítani, hogy a nemzeti történelem Ady szellemében lassankint csupán arra szolgáló példatár lett, hogy igazolni lehessen vele minden forradalmi mozgalmat. „Valószínűleg másokat is elfogott már a fajtájukkal való koriolanusi meg hasonlítás érzete, de vagy kevésbbé gőgűsek, vagy kevésbbé őszinték voltak, Adynál s nem tálták kavargó lelkük tartalmát azon módon, szennyessé mivoltában a világ olé. Bizonyára a legtöbb ember elég gyarló ahhoz, hogy vallásos hitének Istenhez vezető útján megmegtántorodjék, ó hányszor kaphatjuk rajta magunkat ilyen pillanatokon! De óvakodunk erkölcsi lényünk e ki-kiújuló sebeit közszemlére bocsátani; Ady megteszi, hol cinikus daccal, hol vergődő kételkedéssel, hol töredelmes önbánattal. Mindnyájan tudunk nehéz, válságos belső küzdelmekről, melyeket erkölcsi lelkiismeretünk volt kénytelen megvívni (hol sikeresen, hol sikertelenül) a pénznek, az anyagi önzésnek csábító démonával. De efféle lelki válságainkkal sem szoktunk dicsekedni; Ady sem dicsekszik velük, csak háborgozó őszinteséggel vagy cinikus beletörődéssel enged beledátnunk lelkének

ebbe a kloakaszerű zugába, mely megvan minden emberben, legfeljebb egyik tisztábban tudja kezelni s főképp tapintatosabban el tudja rejteni, mint a másik.“

II. Hírlapok.

Budapesti Hírlap. — 1927. évf. nov. 22. Szász Károly: *Itélt író-sok*. Figyelmet érdemlő leveleket közöl Székács József levelestárából. A levelek írói: Kossuth Lajos, Deák Ferenc, Arany János, Toldy Ferenc, Wachott Sándorné. — 1927. dec. 3. Szász Károly: *Herczeg Ferenc munkái*. Herczeg Ferenc munkásságának emelkedett szellemű jellemzése a gyűjteményes Herczeg-díszkiadás megjelenése alkalmából. — 1927. nov. 27., dec. 4., 10., 18., 25., 1928. jan. 1. Horváth Cyrill: *Ady Endre hite, erkölce és magyarsága*. (Különlenyomatban is megjelent. Ismertetni fogjuk.)

Kisújszállás és Vidéke. — 1927. évf., okt. 23. Dénes Szilárd: *Szeremley Barna*. A tanítvány kegyeletes megemlékezése a tíz év előtt elhunyt kisújszállási tanárról, aki a magyar irodalomtudománynak is lelkes művelője volt. Többek között ő adta ki az 1840-es években oly korán elhunyt Nagy Imre költeményeinek gyűjteményét.

Nemzeti Ujság. — 1928. évf., jan. 17. *Hogyan olvassa a magyar ifjúság Adyt?* Sik Sándor legutóbb fölolvastatott Ady Endre egyéniségének és költészetének az ifjúsággal való kapcsolatáról. Szerinte Ady költészete lelkeket formáló erő, egyéniségében feltűnik a tragikus kettősség. Ady diszharmonikus zseni, akiben kettős én lakott: az egyik a bizarr, bűnös, démonikus, dekadens lélek; a másik valami pogány magyar őserőtől duzzadó forradalmi egyéniség. Tragikus életéből és tragikus költészetéből hiányzik a fölöldő harmónia. Mint tragikus embert szánni és szeretni kell, de mint költőt csak óvatosan szabad olvasni. Vigyázni kell az ifjúságnak, hogy meg ne fogja a költő átká s ne rokkanjon meg elszédülve Ady költészetének halott elemeitől.

Magyar Hírlap. — 1927. évf. ápr. 27. Ignótus: *A kettőszakadt magyar irodalom*. „A huszadik századbeli magyar akademizmus és hivatalosság, az Akadémia, a Kisfaludy-Társaság, a művészetet üldözte s a dilettantizmust pártolta... szemben állt mindennel és mindenkivel, akiben íróban és költőben egyáltalában volt tehetség és hivatottság... aki tehetség, ami hivatottság és írásszámbamehető írás tizenöt esztendőn át megmutatkozott: igen kevés és csekély kivétellel a Nyugat tájékán jelentkezett. Ami tizenöt évről mint magyar irodalom fog megmaradni: igen-igen kevés, igen-igen csekély kivétellel egyszerűen kiírható lesz a Nyugat évfolyamaiból.“ (Megjegyzést nem teszünk ehhez a dicső megállapításhoz: beszél az magáért, stílusában és tartalmában egyaránt.)

Magyarság. — 1927. évf. dec. 4. Krudy Gyula: *Zempléni Árpád, az utolsó romantikus költő*. Hangulatos megemlékezés Zempléni Árpád magánéletéről. — Bevilacqua Béla: *A magyar borének és az áldomás problémája*. Alapos filológiai értekezés egy régi magyar borsalról. (Ez a pohár bujdosik! Ilyen a barátság!)

Nemzeti Ujság. — 1928 jan. 29. Leffler Béla: *Hogyan lett egy Mikszáth-novellából svéd hexameteres költemény?* Mikszáth Kálmán egyik palócerajza (Szegény Gélyi János levelei) hexameteres formában eljutott egy svéd költő kötetébe. Levi Rhicson 1899-ben adta ki első verseskönyvét s ebben van a Mikszáth-novella svéd hexameteres fordítása. 145 sor. Mikszáth novelláját dán fordításban olvasta a svéd költő.

Rozsnyói Hírlap. — 1927. évf. dec. 11. sz. A gondosan szerkesztett felvidéki hírlapnak ez a száma Szkalos Emilné Járossy Erzsébet emlékét őrzi. Az érdemes felvidéki író halála megrendítően hatott a felvidéki magyarságra. „Fájdalomban porigsujtott férjével, három gyermekével és megtört szüleivel együtt gyászol egész társadalmunk s az egész magyarság, mint egyetlen család.” (Férje evangélikus lelkész, 1910-től a rozsnyói evangélikus gimnázium vallástanára.)

Zalai Közlöny. — 1927. évf. dec. 25. Mező Ferenc: *Adatok Dedk Ferenc életéhez.* A cikk írója Szentgrót községben több jellemző történetet hallott az ottani öregebb emberektől. Ezeket közli.

FIGYELŐ.

A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-szobája.

Vörösmarty Mihály unokája — Bernrieder Jánosné szül. Széll Ilona — a rátóti kastélyban lévő Vörösmarty- emlékeket, kéziratokat, könyveket, bútorokat magasztos lelkülettel a Magyar Tudományos Akadémiának ajánlotta fel azzal a feltétellel, hogy a jelzett tárgyak külön szobában kapjanak elhelyezést. A Magyar Tudományos Akadémia a felajánlott ereklyeszámba menő emlékeknek a Goethe-szoba mellett külön szobát rendezett be: az ú. n. Vörösmarty-szobát, melyet a nagyközönség számára a nyár folyamán nyitott meg Berzeviczy Albert szárnyaló beszéd kíséretében.

Balogh Jenő főtítkárr úr szíves volt megengedni, hogy elsősorban az Irodalomtörténet tájékoztassa az irodalom és tudomány művelőit a Vörösmarty-szoba rendkívül értékes emlékeiről.

A bútorok. — A Vörösmarty-szobában foglal helyet az a karszék, melyben Vörösmarty Mihály meghalt. Itt van az író-asztala — rajta tintatartójával —, melyen nejétől himzett papírnehezék pihen. Egy kis himző-asztal tartja Vörösmarty Mihályné himzőkosarát és homeopatagyógyszereit. Üvegbura alatt látható egy elefántsontból faragott sakkfigurakészlet, sakktáblával, melyet Vörösmarty Mihály egyik tisztelőjétől kapott. Külön szekrényben állanak Vörösmarty Mihály könyvei s a róla szóló munkák. Zárt üvegszekrény alatt vannak: a Vörösmarty-család nemesi oklevele, fényképek, ezüstkupák, melyeket a nagy költő kapott tisztelőitől; továbbá Vörösmarty kisebb használati tárgyai: papírvágó kése, zsebkése, gyufatartója, kovája, asztali órája, egy szál Vörösmarty Ilona hajából, akadémiai tagsági levele, a Zalán futása vízmetszetének kliséje, pénztárcái, dohányzacskói, édesatyjának jegyzőkönyvecskéje.

A bútorokhoz tartozik még egy földgömb, első azon darabok közül, melyeket nálunk Vörösmarty korában készítettek s amelyeket Vörösmarty ajándékba kapott. Végül két falikép: Vörösmarty Mihály és neje, teszik teljessé a szoba felszerelését.

A kéziratok. — Megbecsülhetetlen az a kézirati anyag, mely a Vörösmarty-szobában a tudomány rendelkezésére áll. Igaz, hogy a javarésze már ki van adva. De azonkívül, hogy egy-két kiadatlan kézirat akadt benne, így is, önmagában, szövegkritikai és szövegtörténeti szempontból, igen sok eligazítással szolgál. De még lélektani világosságot is vetnek e kéziratok Vörösmarty belső világába. Ha nem is tiszta, de legalább valamelyes fogalmat nyerünk e kéziratok nyomán Vörösmarty alkotótechnikájáról, szerkesztőmódjáról, arról a fárasztó idegmunkáról, mellyel dolgozott, elfáradt pillanatairól, amikor rajzokkal próbálta felfrissíteni, avagy kipihentetni képzeletének lázasan feszülő sodrát, arról a nagy tudatosságról, mellyel kereste a szavakat, a találó kifejezéseket, a ritmus menetét, s végül anyagi életének sok nehézségeiről, melyekről a kéziratokon bőségesen található számadások tanuskodnak.

Kéziratainak sorrendjét a könnyebb áttekinthetőség szempontjából műfaji sorrendben próbáljuk adni.

Elbeszélő költemények:

A hűség diadalma. — Zalán futása: Részletek a VIII., IX. és X. énekből. — Cserhalom. — Tündérvölgy. — Eger. — Széplak. — Két szomszédvár.

Drámai művek:

Salamon (a kézirat szerint: A belső háború). — Hábador. — A bujdosók. — A horvát zendülők (Gyulai kiadásában: Zsigmond). — Csongor és Tünde. — Kincskeresők. — Czillej és a Hunyadiak. — Hunyadi László. (Egészen ismeretlen tervezettel és részletekkel. Most kerül kiadás alá.)

Lirai költemények:

1822: Volt tanítványaimhoz. — 1824: A tünődő. — Az imádkozóhoz. — 1826: A szív temetése. — Kérelem. — 1827: A magyar költő. — 1828: Zrínyi. — Szilágyi és Hajmási. — 1829: Toldi. — Vágy. — Egy költőre. — 1830: Gábor diák. — Szép asszony. — 1831: V. Ferdinánd királyhoz. — 1835: A hontalan. — A rabló. — A túlvilági kép. — 1836: Szózat. — 1842: A szomjú. — Laurához. — Névnepre. — Haragszom rád, — Mese a rózsabimbórul. — Cs. M. kisasszonynak. — A magyar hölgyekhez. — Ki a hamis? — Sok baj. — Feledés. — 1842: Az ifjú költő. — 1843: Névnapi köszöntés. — A hazafi. — Szabad föld. — Laurához. — Tót deák dala. — Az anyátlan leányka. — Az elveszett ország. — A merengőhöz. — 1844: A katona. —

Roséz bor. — Mit csinálunk? — Hymnus. — Gondolatok a könyvtárban. — 1845: Madárhangok. — Három rege. — Jó bor. — Kis leány sírjára. — A sors és a magyar ember. — A zalamegyeieknek. — Laurának. — 1846: Csik Fereke. — Az emberek. — Országháza. — A szent ember. — 1847: A szegény asszony könyve. — Mi baj? — Jóslat. — 1848: Szabad sajtó. — 1849: Emlékkönyvbe. — 1850: Előszó. — 1854: Az ember élete. — A vén cigány. — 1855: Fogytán van napod. — Töredékek.

Epigrammák:

1830: Kisfaludy Károly sírjára. — 1831: Csák. — A gyászkíséret. — 1841: Emléksorok. — Egy politikus költőhöz. — 1842: Ósök. — Sírversek. — 1844: Hahnemann. — Hubenayné. — Kölcsény. — Megyeri. — 1847: B. K. kövére. — István nádornak. — 1851: Mint a földművelő. — Sírversek. — 1854: A száműzött. — Emléksorok egy sírkőre. — Öt epigramma, cím nélkül, kiadatlan.

Ide kell még sorolnunk mindama ifjúsági kísérleteket, melyek Vörösmarty Mihály kiadatlan költeményei címmel jelentek meg. (Budapest, 1927. Pallas kiadása.)

Levelek:

A kéziratban lévő levelek mind megjelentek a Czapáry László szerkesztette: Vörösmarty-Emlékkönyv. Székesfehérvár, 1900. 91—352. lapokon. Kiadatlanok a következők:

Vörösmartyhoz írt levelek közül:

Adorján (Gkiszfalud, 841. júl. 3.). — Fábíán Gábor Arad, 1838 jún.? — Ugyancsak tőle. A dátum — a levél eleje tépett lévén — meghatározathatlan. — Garay János (Pest, 1848 máj. 1.). — Országgyűlési Ifjúság megbízottjai (Pozsony, 1827 aug. 17.). — Perczel Sándor (Fiaihoz írt és csakán fennmaradt levelek közt van egy V.-hoz intézett idézet is). — Ugyancsak e levelek közt van egy kiadatlan levél Perczel Móricztól Sallayhoz. — Sárossy Gyula (Arad, 1844 szept. 20.). — Sebestyén Gábor (Pápa, febr. 22.).

Vörösmarty levelei másokhoz:

Hutskó Simonhoz (Börzsöny, 1820 dec. 16.). — Feleségéhez (minden keltezés nélkül). — Zádor Györgyhöz (két levél minden adatolás nélkül).

Fordítások:

Julius Caesar. (Töredék.) — Lear király. — Romeo és Júlia. (Töredék.)

Cikkek, tanulmányok:

Széchenyi: Kolet néperől. — Bátorság. — Zsidóügy. — Az átalakulás napjai. — Magyarország viszonya Ausztriához. — Néhány szó legújabb időben fölmerült három eszme felől. (*A kézirat teljesebb, mint a kiadás, mely az egyenlőségénél nagyon meg van rövidítve.*) — A színházi dráma jutalomról. — Némely nyelvünkbeli különözségről. — Gondolatok a magyar nyelv eredetéről.

Nincsenek benne a Gyulai-kiadásban:

Cikk (cím nélkül) a Hirnök ellen. — Cikk (cím nélkül) a pogány magyarokról s a kereszténységről. — Börtönrendszer. — A magyar nyelvről. — 1845-iki nyelvtudományi pályairatok. — A név eseteiről. — Micsoda szabályok vannak némely egyes, különösen kötőszókra nézve? — Mily rendet követnek a pedig, ugyan, meg kötőszók? — Ki, mely visszamutató névmások kihagyásának szabályai. — Melly esetekben elválhatatlan az igekötő az igekötőtől? — Micsoda hatással vannak a másodrendű nyomósítók az igekötőkre? — Mit kell a helyragokról előzőleg megjegyezni? — Több vonat. (E cikkek a Czuczor—Vörösmarty-szerkesztette Elemi magyar nyelvtan egyes részletei.) — Több kisebb cikktöredék.

Kritikák:

Kunst-Blatt No. 77. A Samkori-szobor. — U. o. N. 72. Új fölfedezések Persepolisban. — Literarische Unterhaltung No. 231. Coffin. — Pillantat a Sandwich-szigetekre. — Az egészséges emberi test bonctudományának alap vonatai. — Gyógyszerek árszabása. — Hygiastica. — Értekezés az ember testi neveléséről. — Aulus Persius satirái magyarul.

Nincsenek benn a Gyulai-kiadásban:

Chinai literatura. Literaturblatt 1827. No. 48. — Blätter für Literatur 1827 dec. 7. — Société Asiatique de Paris. 1827 dec. 5. — Napoleon önéletrása. — Philosophia. Literaturblatt No. 74. Schlegel Fridrik három lelkéi. — A Pesti Hírlap elleni gyanúsítások. — Több töredékes, kisebb kritika, minden cím nélkül.

Életrajzi adatok:

Vörösmarty János nemesi oklevele III. Ferdinándtól.

Vörösmarty János két levele Vörösmarty Mihálynéhoz és Gyulai Pálhoz. E két levelet használta Gyulai Pál Vörösmarty életrajzában Vörösmarty ifjúkora megírásához.

Vörösmarty Mihály iskolai bizonyítványa 1819—20-ból.

Vörösmarty Mihály jogi vizsgálatainak okiratai 1821, 22 és 23-ból.

Cséfalvay Ferenc tanusítványa Vörösmarty szolgálatáról 1822 nov.—1823 nov. 18.

Vörösmarty Ferenc tanusítványa Vörösmartynak Szentkirályi László melletti szolgálatáról 1823 nov. 18—1824 nov. 30.

Vörösmarty Mihály ügyvédi oklevele Pest, 1825 dec. 20.

Vörösmarty Mihály szerződése Károlyi Istvánnal. 1832 aug. 21.

Vörösmarty Mihály almási kerületi követté választásának követi jegyzőkönyve 1848 júl. 10.

Vörösmarty Mihály kinevezési okirata a kegyelmi szék bírójává. Pest, 1849 jún. 15.

Vörösmarty önéletrajzi jegyzetei. — Diákkori imakönyve, szótára s jegyzetei.

Egyéb adatok:

Egy érthetetlen régi dal c. vers Vörösmartytól feljegyezve. Kiadatlan.

Egressy Gábor: Emlékezés Vörösmartyra.

Nagy negyedívalakú, kemény táblával bekötött füzet 1839. jan. 28-ról. Ebben másfél oldal van teleírva Napoleonról.

Nagy negyedívalakú kéziratban három oldal teleírva az Árpád ébredésének prózai vázlatával: Prológ címmel, a halálról és az örök zsidóról szóló tervezetekkel.

A Salamon c. szomorújáték soproni előadásának színlapja.

Petőfi: Kis fiú halálára c. versének kézírata.

„Lovassy Lászlónak Ns. Bihar Megvéhez intézett, s béadni szándékolt nyilatkozása.“ Kiadatlan.

Brisits Frigyes.

Elhunytak.

BERKÓ D. Géza lapszerkesztő, szül. Sátoraljaújhelyen 1871-ben, megh. New-Yorkban 1927 nov. — Mint nyomdász 18 éves korában kivándorolt Amerikába, ahol legutóbb az Amerikai M. Népszava szerkesztőtulajdonosa volt.

BETHLEN ÖDÖN (bethleni gr.) volt országgyűlési képviselő, szül. 1832-ben, megh. Kolozsvárt 1927 dec. — Kapitányi rangban több évig szolgált a keresk. tengerésznél. Utirajzai a Vas. Újságban (1868) és a Földrajzi Közleményekben (1875).

GRÜN WALD JÓZSEF keresk. és iparkamarai főtitkár, megh. Debrecenben 1928 jan. 4. — A Debrecen c. napilap felelős szerkesztője volt.

HOITSY PÁL volt országgy. képviselő, szül. Vatyán (Pest vm.) 1850 dec. 31., megh. Budapesten 1927 dec. 23. — 1881-óta többször volt függetlenségi párti képviselő. 1873 óta csillagászati szakírói és hírlapírói működést fejtett ki, 1905—19. a Vasárnapi Újság szerkesztője volt. Szépirodalmi műve: *Régi magyar alakok*. Bp., 1913.

KALLÓS SAMU dr. ügyvéd, megh. Budapesten 1927 nov. 10. — Zsombolyai ügyvéd korában szerkesztőtulajdonosa volt a Zsombolyai Közölnynek.

KARENOVICS JÓZSEF dr. tanár, szül. Budapesten 1880-ban, megh. u. o. 1928 jan. 11. — Munkája: *Zrinyi Miklós, a szigetvári hős, költészetünkben*. Bp. 1905.

KERN AURÉL zenekritikus, szül. Budapesten 1871 máj. 17., megh. u. o. 1928 jan. 20. — A Zeneakadémia elvégzése után, 1889 óta, mint zenekritikus, műfordító és tárcaíró magyar és német lapokba dolgozott. Sokáig volt a B. Hírlap, legutóbb a Magyarság zenekritikusa, 1915 febr. a m. kir. Operaház igazgatója, majd a Nemzeti Zenede főigazgatója lett. Több műfordítása jelent meg a lapokban elsősorban németből, franciából és olaszból. Somogyi Péterrel együtt írt 2 felv. operáját: Karen, Czobor Károly zenéjével 1896-ban mutatta be a m. kir. Operaház. Lefordította németre Erkel Ferenc Hunyadi László c. operája szövegkönyvét. Zeneművei sorából, mint magyar irodalmi érdekességűt említhetjük Revitzky-dalciklusát és kísértőzenéjét Rákosi Jenő és Szemere György Csokonai c. vígoperájához.

KRENNER VIKTOR festőművész, szül. Budán 1866 aug. 12., megh. Bpsten 1927 dec. 28. — Művészeti tanulmányait Budapesten és Münchenben végezte. Főleg falfestményeket alkotott. Tardos Viktor álnéven írt tragédiáit: Néró anyja; György barát, a Nemzeti Színház mutatta be.

MAGYARY GYULA áll. el. népisk. igazgató, szül. Usongrádon 1867 ápr. 23., megh. Szolnokon 1928 jan. — 1892-től működött Szolnokon, ahol sokáig szerkesztette a Szolnok és Vidéke c. hetilapot. Munkája: *Hasznos cersek tanulók számára*, Szolnok, 1897.

MÉRY KAROLY biztosítási tisztviselő, szül. Pápán 1860 aug. 6., megh. Budapesten 1927 dec. — 1893-ban az I. M. Alt. Biztosító Társ. tisztviselője lett. 1888 óta írt eredeti és ford. verseket, epigrammákat, cikkeket a budapesti magyar és német lapokba. Szépirodalmi kötetei: *Kis virágok messze tájról*. (Műfordítások.) Bp., 1889. — *Tolongásban*. (Versek és epigrammák.) U. o., 1899. és néhány ifjúsági könyv.

PALFFY GYULA (gagyí és tarcsafalvi) székely író, megh. Budapesten 1928 jan.

PETRAN JÓZSEF hírlapíró, megh. Kolozsvárt 1927 nov., 75 éves korában. — 1871 óta dolgozott kolozsvári lapokba s r. munkatársa volt az Ellenzéknek, M. Polgárnak és Kolozsvári Hírlapnak.

SIPOS DOMOKOS nyomdaigazgató, szül. Dicsőszentmártonban 1892-ben, megh. u. o. 1927 dec. 22. — Verseket, elbeszéléseket és Vidéki forradalom c. egy napilapban megjelent regényt írt. Novellás kötete: *Istenem, hol vagy?* Kolozsvár, 1922.

SZÉKELY ISTVÁN hírlapíró, megh. Szombathelyt 1928 jan., 29 éves korában.

SZILÁGYI HUGÓ dr. a Városi Ujság fel. szerkesztője, megh. Budapesten 1927 nov. 6-án, 42 éves korában.

SZOMAHÁZY ISTVÁN (polgári neve: Steiner Arnold) szül. Veszprém-ben 1864 febr. 28., megh. Budapesten 1927 nov. 10. — 1881 óta volt hírlapíró s mint ilyen a Nemzet, P. Napló, M. Hírlap, P. Hírlap stb. belső munkatársa. Több száz elbeszélést és humorisztikus rajzot írt. A bpi Nemzeti Színházban előadott egyfelvonásosai: *Hőfűvés* (1897) és *Leánynező* (1897). Kabarédarabokat is írt. — Munkái: *Szoktetés a zárdából és egyéb elbeszélések*. Bp., 1887. — *A nyíri pajkosok*. U. o., 1889. — *Huszonnégy óra*. U. o., 1894. — *A Clairette-keringő*. U. o., 1895. — *Nyári felhők*. U. o., 1896. — *Léggott hármaban*. U. o., 1897. — *Hőfűvés*. Vigj. 1 felv. U. o., 1897. (Be-mutatta a Nemz. Szính. 1897 okt. 17.) — *Biarritz és Tsa*. U. o., 1897. — *A hatezeréves férfi*. U. o., 1898. — *Ella kisasszony ötlete*. U. o., 1898. — *Páratlan szerdák*. Regény. U. o., 1899. — *Déli korzó*. U. o., 1900. — *Apró-pénz*. U. o., 1902. — *Elhibázott élet*. U. o., 1902. — *Két cigaretta között*. U. o., 1903. — *Előadások a feleségképző akadémián*. U. o., 1904. — *A költőző nimfák*. U. o., 1905. — *Mesék az írógépről*. Regény. U. o., 1905. — *Kemény doktor karrierje*. U. o., 1905. — *A méltóságos asszony*. Regény. U. o., 1906. — *Az utolsó gárdista*. U. o., 1908. — *Estétől reggelig*. U. o., 1908. — *A kétszívű Pethő*. Regény. U. o., 1909. — *A fehér asztal*. U. o., 1909. — *A gyergyóvári hadjárat*. U. o., 1909. — *A ma krónikája*. U. o., 1909. — *A méltóságos asszony lovagjai*. U. o., 1909. — *A selyemruha*. U. o., 1909. — *A százhuszéves asszony*. U. o., 1909. — *Aranykőd*. Regény. U. o., 1909. — *Báró Siklósi Loer*. Regény. U. o., 1909. — *Dr. Kaposi Mártha*. Regény. U. o., 1909. — *Lámpafény*. U. o., 1909. — *Lila test, sárga sapka*. U. o., 1909. — *Mesék a XX. századból*. U. o., 1909. — *Szilveszter testvér álma*. U. o., 1909. — *A férjhezmenés művészete*. U. o., 1910. — *Kolonias*

házassága. Regény. U. o., 1910. — *A krakélérek alkonya.* Regény. U. o., 1911. — *A Sas-utca.* Regény. U. o., 1911. — *Az elvált asszony.* Regény U. o., 1912. — *Mariska.* Regény. U. o., 1912. — *Hellerné.* Regény. U. o., 1913. — *A karmester úr.* Regény. U. o., 1914. — *Prof. Villányi.* Regény. U. o., 1914. — *A kém.* Regény. U. o., 1915. — *Mesecáros.* U. o., 1915. — *Kolonics Sándor.* U. o., 1916. — *Muzsikáló óra.* U. o., 1917. — *A titokzatos mosoly.* U. o., 1917. — *Expresszvonat.* U. o., 1918. — *Barátaim a halottak.* U. o., 1919. — *A titokzatos szerző.* U. o., 1920. — *A csipkeverő leány.* Regény. U. o., 1921. — *Januári rege és más komédiák.* U. o., 1927.

TARDOS VIKTOR I. Krenner Viktor a.

G. P.

Hírek.

Kazinczy Ferenc emléke. — A brünni akadémia magyar hallgatói 1927 november 13-án emléktáblával jelölték meg Brünnben a spielbergi várbörtönnnek azt a celláját, melyben Kazinczy Ferenc négy esztendőn keresztül raboskodott. (1795—1799.) Az emléktáblát Rigele pozsonyi szobrász mintázta. Aranybetűkkel csillog rajta ez a felírás: «Vándor! Szent, hová lépsz, e hely! Menj s mondd a hazámnak, Hogy törvényeiért, kősz vala vészni fia.» Az ünnepségen a brünni főiskolai magyar ifjakon kívül díszes közönség vett részt. Megjelent a prágai magyar követség képviselője s megjelentek a Felvidék írói közül is többen.

Győry Vilmos emléke. — A győri evangélikus ifjúság 1927 november 20-án emléktáblával jelölte meg Győry Vilmos szülőházát Győrben, a Petőfi-tér 3. szám alatt. A kegyeletes ünnepségen Rákosi Jenő mondta az ünnepi beszédet. «Az a világ, melyben mi Győry Vilmos alakját keressük, egy elsüllyedt világ: az idők tengerének fenekén van és az új világnézetek, új irányok, új törekvések zajában hullámozik felette a tenger. Csak mint búvárok mehetünk odáig, érezkedhetünk le, hogy azt az elsüllyedt világot meg'áthassuk. Az az idealizmus és emelkedett lélek, mely Győry Vilmos idejében az egész költészetet áthatotta, ma nincs. Ma a költészet az egyéni bajokkal, az egyéni kívánságokkal foglalkozik. Ebből a világból ma átmenni és megkeresni Győry Vilmos alakját, nagy vállalkozás, nagy utazás és a léleknek küzdelmes elhatározása. Győry Vilmos költészete nem ecetverő, nagy lángokat lobogtató és tűzokádó hegy, hanem szerényen fénylő csillag, amelyent az ember választ magának, amelyre mindig bizalommal tekint, amely lemosolyog rá, mint Győry Vilmos barátságos arca. Ő inkább passzív, mint aktív költő volt: nem annyira költői alkotó, mint inkább költőien érző lélek. Ez a tulajdonsága magyarázza meg, hogy miért volt ő legnagyobb a műfordításban. Mint fordító olyan tökéletes, világos, hű, találékony, fordulatos, simulékony, hogy alig lehet fordításait mások fordításaihoz hasonlítani. Győry Vilmos a passzív költészetnek nagy alakja volt. Nála szerényebb, igénytelenebb ember nem volt. Nála igazibb pap, tiszteletreméltóbb pap, szózatossabb pap nem volt. Nála hűségesebb, odaadóbb, önfeláldozóbb hitves nem volt. És mindent összegezve: nála igazabb ember, hazafi és magyar nem volt. Nem az ő dicsősége, hogy a fiatalság most rá gondolt, hanem ennek az ifjúságnak dicsősége. Az ő dicsőségét az irodalom őrzi.»

Szilády Aron emléke. — A kiskúnhalasiak szobrot állítottak Szilády Aronnak, a nagynevű irodalomtörténetírónak, Kiskúnhalas református lelkészének. A szobrot a város egyik fő útvonalán, a Kossuth Lajos-utcán. helyezték el s 1927 november 13-án leplezték le. Az ünnepélyre a fővárosból is többen leutaztak Halasra; a M. T. Akadémia és a Kisfaludy-Társaság is képviseltette magát.

Ady Endre emléke. — Debrecenben az egyik utcát Ady Endréről nevezték el, ugyanitt a Debreceni Ady Endre-Társaság a költő születésének ötvenedik évfordulója alkalmából emléktáblát avatott fel Ady Endre egykori lakóhelyének falán, a Darabos-utca 33. számú házában.

Móra Ferenc ünneplése. — Kiskúnfőlegyháza városának közgyűlése 14 sz. polgárrá választotta szülöttjét, Móra Ferenc szegedi író, egyben emléktáblával jelölte meg szülőházát, azt az utcát pedig, melyben szülőháza áll. nevéről nevezte el. A rendkívüli közgyűlés nagy lelkesedéssel hódolt az író tehetségének.

A főváros szépirodalmi díja. — Budapest főváros Ferenc József koronázási jubileumi díját a szépirok közül az 1927. évre Bibó Lajos kapta meg. Dícséretben részesültek: Beczassy Judit, Boross Sándor és Vályi Nagy Géza. A szépirodalmi pályadíjat eldöntő bizottsági ülésen Pintér Jenő javaslatára a szintén pályázó Komáromi Jánosról megállapították, hogy a többi pályázóval szemben versenyen kívül áll, mert nem a szép jövőt ígérő tehetségek közé tartozik, mint a jutalmazott és megdícsért írók, hanem a már beérkezett íróművészek közé.

Az Egyetemi Nyomda jubiláris kiállítása. — A budapesti Kir. Magy. Egyetemi Nyomda 1927-ben ünnepelte meg fennállásának háromszázötvenéves fordulóját. A Magyar Nemzeti Múzeumban rendezett kiállítás végigvezette az érdeklődőket a híres nyomda háromszázötvenéves történetén: 1577—1927. Mindenki előtt tudott dolog, hogy művelődéstörténeti és irodalmi szempontból milyen fontos szerepe volt ennek a nyomdának. Hosszú hanyatlás után most új életre keltette működését gróf Klebelsberg Kuno miniszter és Czákó Elemér főigazgató új programja. Ma az Egyetemi Nyomda a modern könyvnyomtató törekvések és eredmények egyik tűzhelye.

Francia darabok a magyar színházakban. — Legutóbb, hogy Orbók Attila egyik darabját Párizsban sikerrel játszották, a francia kritikusok állást foglaltak az ellen, hogy egyes párizsi színházak helyet adnak külföldi daraboknak. A párizsi magyar színházi ügynökség a támadásokkal szemben rámutatott arra, hogy a legutóbbi színházi évben Budapesten előadott darabok 64 százaléka francia szerzők műve volt s az idei szezonban is már kétszer annyi francia darabot játszottak Budapesten, mint magyart. Míg tehát a francia szerzők, írók, kritikusok és színházigazgatók csak kivételesen engednek be francia földre idegen darabot, addig a magyarok bele-nyugodnak abba, hogy a magyar színpadokat teljesen elárasssa a külföldi behozatal.

Írói tiszteletdíjak és könyvsikerek Amerikában. — Nálunk nagy siker, ha egy újonnan megjelenő szépirodalmi kötetet el tudnak adni 300 példányban (tudományos kötetet 300 példányban); az Északamerikai Egyesült Államokban gyakori, hogy egy-egy angolnyelvű könyv több százezer példányban kel el. Sinclair Lewis egyik legutóbbi megjelent könyvével, melyből

300.000 példányt adtak el, 150.000 dollárt keresett. Az amerikai szerzők átlag 15 százalék írói részesedést kapnak minden eladott példány után.

Irodalmi nevelés a mozgósztínházakban. — A Svájci Protestáns Népszövetség mozgalmat indított az ifjúságra veszélyes filmek ellen. Bernben például megállapították, hogy bizonyos időtartam alatt a gyermekeknek 1914 verekedést, 1286 házassági perpatvart, 1350 részegséget, 1060 leányszöktetést, 1645 rablást, 1179 lopást, 1117 gyújtogatást és gyilkosságot és 765 öngyilkosságot mutattak be filmen.

Új könyvek.

Verses kötetek.

Antológia Ady Endre verseiből. Összeállította: Szabó Lőrinc. Bp. 264 l. Athenaeum.

A Sion-hegy alatt. Ady Endre istenes versei. Összeállította: Szabó Lőrinc. Bp. 128 l. Athenaeum.

Havas István: A négy szobor. Bp. 1928. 136 l. Singer és Wolfner.

Havas István: Magyar hegedű. Bp. 1928. 80 l. Franklin.

Harsányi Lajos: De profundis. Bp. 72 l. Szent István-Társulat.

Horváth Boldizsár összes költeményei. Sajtó alá rendezte és kiadta: Barna János. Makó. 1927. 80 l.

Kincsesház. Szavalókönyv a magyar ifjúság számára. Szerkesztették: Bak János és Dávid László. Miskolc. 1927. 256 l.

Kocsis László: Szent Ferenc miséje. Pécs. 1928. 60 l.

Kosztolányi Dezső: Meztelenül. Bp. 68 l. Athenaeum.

Kozma Andor: Petőfi. Bp. 1927. 248 l. Pantheon.

Némethy Géza: Az ész tragédiája s egyéb versek. Második bővített kiadás. Bp. 1927. 208 l. Franklin.

Patai Edit: Engem is hív a föld. Bp. 62 l. Mult és Jövő.

Űrközi György: Váltott lélekkel. Bp. 64 l. Athenaeum.

Szerviczky Margit: Jézus. Bp. 300 l. Szent István-Társulat.

Virágos temető. Antológia. Szerkeszti: Váth János. Colldömölk. 1927. 104 l.

Wlassics Tibor: Halk melódiák. Bp. 1928. 40 l. Stephaneum.

Zsögön Zoltán: Isten kezében. Arad. 1927. 96 l.

Elbeszélő kötetek.

Bartóky József: Egyedül. Bp. 1927. 208 l. Franklin.

Bárony István: Erdőn-mezőn. Negyedik kiadás. Bp. 276 l. Athenaeum.

Cziko Imre: Jézus születése és gyermekkora. Bp. 148 l. Franklin.

Dedek-Crescens Lajos: Mária-legendák. Második kiadás. Bp. 174 l. Szent István-Társulat.

Drasche-Lázár Alfréd: 2222. Bp. 496 l. Athenaeum.

Egri Viktor: Demeter megtérése. Berlin. 1927. 204 l. Voggenreiter.

Földi Mihály: A másik élet. Bp. 190 l. Franklin.

Gopcsa László: Örmény levelek. Bp. 1928. 144 l. Pfeifer.

- P. Gulácsy Irén: Hamueső. Bp. 1928. 208 l. Singer és Wolfner.
 Gyökössy Endre: Mihály és Milán. Bp. 1927. 128 l.
 Gyökössy Endre: Ha a cserkész bűnbe botlik. Bp. 86 l.
 Harsányi Kálmán: A kristálynézők. Második kiadás. Bp. 1928. 344 l.
 Komáromi János: Cs. és kir. szép napok. Bp. 248 l. Genius.
 Komáromi János: Reménytelen szerelem. Bp. 1928. 240 l. Stádium.
 Korcsmáros Nándor: A végtelen út. Bp. 168 l. Kultúra.
 Ligeti Ernő: A kék barlang. Két kötet. Cluj-Kolozsvár. 1927. 462 l.
 Pekár Gyula: Az ezüsthomlokú vándor. Bp. 1928. 208 l. Singer és Wolfner.
 Pohárnok Jenő: A gyermekek királya. Bp. 142 l. Szent István-Társulat.
 Pünkösti Andor: Bárczay Bella a szeretőm. Bp. 144 l. Genius.
 Révész Béla: Proletárok. Bp. 184 l. Athenaeum.
 Révész Béla: Újra és mindig. Bp. 216 l. Athenaeum.
 Székely Nándor: Krisztus apródjai. Bp. 228 l. Szent István-Társulat.
 Takáts György: Csodaszép történetek a görög regevilágból. Serdülő fiúknak és leányoknak. Bp. 176 l. Athenaeum.
 Tarczai György: A budai gyár. Bp. 170 l. Szent István-Társulat.
 Tarczai György: Margit-legendák. Bp. 192 l. Szent István-Társulat.
 Tutsek Anna: Jázminvirág. Bp. 146 l. Athenaeum.
 Vas Gereben: A nemzet napszámosai. Bp. 300 l. Szent István-Társulat.
 Váth János: A nádi farkas. Második kiadás. 1926. 76 l.
 Váth János: Lápvilágban. Második kiadás. 1927. 80 l.
 Voinovich Géza: Emberek... Árnyékok... Bp. 230 l. Egyetemi Nyomda.

Színművek.

- Dehény Mária: Szent Katharina. Drámai költemény. Bp. 90 l. Szent István-Társulat.
 Harsányi Kálmán: Drámai miniatűrök. Második kiadás. Bp. 1928. 112 l.
 Harsányi Kálmán: Ellák. Tragédia. Harmadik kiadás. Bp. 1928. 122 l.
 Milkó Izidor: Ketten. Képek, jelenetek. Subotica. 1928. 288 l. Minerva.
 Móricz Zsigmond: Arany szoknyák. Történelmi melódiák. Bp. 300 l. Athenaeum.
 Radványi Kálmán: Szindarabok. Bp. 64 l. A Magyar Cserkész Könyvei 90—91. sz.
 Sándor Pál: Két gyöngy. Népszínmű három felvonásban. Pápa. 1927. 74 l.

Tudományos munkák.

- A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda Története. Összegejtőtte és írta: Iványi Béla és Gárdonyi Albert. Szerkesztette: Czákó Elemér. Bp. 1927. 202 l.
 A Magyar Tudományos Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékezésedek. Bp. 1927. — Rejtő Sándor: Bánki Donát emlékezete. 8 l. — Pintér Jenő: Szinyei József emlékezete. 20 l. — Rados Gusztáv: Klein Félix emlékezete. 20 l. — Kornis Gyula: Posch Jenő emlékezete. 16 l. — Magyar Géza: Plósz Sándor emlékezete. 12 l. — Berzeviczy Albert: Fraknói Vilmos emlékezete. 48 l.
 Asztalos Miklós: Wesselényi Miklós az első nemzetiégi politikus. Pécs. 1927. 64 l.

- A Szepesség. Emlékkönyv a Szepesi Egyesület Budapesten fennállásának 50. évfordulójára. Szerkesztette: Loisch János. Bp. 1926. 232 l.
- Badies Ferenc: Horváth János püspök 1769—1835. Veszprém. 1927. 122 l.
- Banner Benedek: Mandzsurián keresztül. Bp. 1927. 81 l. Egyetemi Nyomda.
- Boldog Margit legendája. A XVI. századi szöveget mai nyelvre átírta és tájékoztatóval ellátta: Baros Gyula. Bp. 1927. 188 l. A Napkelet Könyvtára.
- Bruckner Győző: Kray Jakab, a késmárki vértanu. közéleti szereplése és diplomáciai működése II. Rákóczi Ferenc szolgálatában. Bp. 1927. 98 l. M. T. Akadémia.
- Dávid Lajos: Debreceni régi matematikusok. Debrecen. 1927. 56 l.
- Diószeghy András: Rotaresti Dobsa Lajos. Makó. 1927. 40 l. Csanádvármegyei Könyvtár.
- Eckhardt Sándor: Sicambria egy középkori monda életrajza. Bp. 1928. 48 l. Minerva Könyvtár. IX. sz.
- Emlékkönyv a Ferenc József orsz. rabbiképző-intézet ötven éves jubileumára 1877—1927. Kiadják: Blau Lajos, Hevesi Simon, Friedmann Dénes. Bp. 1927. 152 l.
- Farádi Vörös Ignác visszaemlékezései az 1778—1882. évekről. Bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta: Madzsar Imre. Bp. 1927. 212 l.
- Farkas Gyula: Balassi Menyhárt áruoltatásának szerzője. Bp. 1927. 8 l.
- Fábián István: A francia konzervatívizmus filozófiai alapvetői. Bp. 1928. 18 l. Minerva Könyvtár. VIII. sz.
- Fábrí Károly Lajos: Az értelmvizsgálat módszerei. Pécs. 1927. 30 l. Közlemények a pécsi m. kir. Erzsébet-Tudományegyetem pedagógiai intézetéből. II. sz.
- Fináczy Ernő: Beszéd, melyet a budapesti kir. Pázmány Péter-Tudományegyetem tanácsának 1927. évi szeptember hó 26-án tartott beiktató és a tanévet megnyitó nyilvános ülésén. Bp. 1927. 24 l. Egyetemi nyomda.
- Fohn Tibor: A pszichotechnikai alkalmasságvizsgálatok módszerei. Pécs. 1927. 40 l. Közlemények a pécsi m. kir. Erzsébet-Tudományegyetem pedagógiai intézetéből. I. sz.
- Förster Aurél: A Magyar Tudományos Akadémia és a klasszikus ó-kor. Az Akadémia alapításától 1883-ig. Bp. 1927. 56 l. M. T. Akadémia.
- Futó Jenő: Herczeg Ferenc. Bp. 1927. 136 l. Egyetemi Nyomda.
- Gragger Róbert: Aus den Forschungsarbeiten der Mitglieder des Ungarischen Instituts und des Collegium Hungaricum in Berlin. Berlin. 1927. 264 l.
- Gulyás József: Homokszemek az idő fővenyőráján. Sárospatak. 1927. 32 l.
- Harsányi István: Kazinczy Ferenc levelezése. Huszonkettedik kötet. Bp. 1927. 556 l. M. T. Akadémia.
- Harsányi Kálmán: Színházi esték. Bp. 1928. 338 l.
- Horváth Cyrill: Ady Endre hito, erkölce, magyarsága. Bp. 1928. 80 l.
- Horváth János: A magyar irodalmi népiesség Faluditól Petőfiig. Bp. 1927. 390 l. M. T. Akadémia.
- Husztí József: Callimachus experiens költeményei Mátyás királyhoz. 26 l. — Vári Rezső: Klasszika-filológiánk. 26 l. Bp. 1927. Értekezések a nyelv- és széptudományok köréből. XXIV. kötet. 10. és 11. sz.
- Kárpáti Aurél: A kételkedő kritikus. Bp. 204 l. Franklin.

- Kerényi Károly: Die Griechisch-Orientalische Romanliteratur in religions-geschichtlicher Beleuchtung. Tübingen. 1927. 276 l.
- Komlós Aladár: Az új magyar líra. Bp. 240 l. Pantheon.
- Kornis Gyula: Kultúra és politika. Tanulmányok. Bp. 1928. 348 l. Franklin
- Kornis Gyula: Magyarország közoktatásügye a világháború óta. Bp. 1927. 556 l. Magyar Paedagogiai Társaság.
- Kundt Ernő: Az angol regény mesterei. Bp. 374 l. Franklin.
- Laky Dezső: Budapest székesfőváros népességének fejlődése 1900—1920-ig különös tekintettel a fejlődés gazdasági rúgóira. Bp. 1927. 192 l.
- Lám Frigyes: Színházunk külső története dióhéjban. Győr. 1928. 14 l.
- Lósy-Schmidt Ede: A Magyar Mérnök- és Építész-Egylet megalakulásának előzményei 1866—1867. Bp. 1927. 32 l. Egyetemi Nyomda.
- Lugosi Döme: Kelemen László és az első „Magyar Játsszó Szini Társaság”. Makó. 1927. 228 l. Csanádvármegyei Könyvtár.
- Makó várossának közönséges és az abban lévő reformata ekklesiának különös leírása. Szirbik Miklós prédikátor által 1835/6 eszt. Sajtó alá rendezte: Eperjesy Kálmán. Makó. 1926. 104 l. Csanádvármegyei Könyvtár.
- Melly József: A vörhenykérdés különös tekintettel a székesfővárosi viszonyokra. Bp. 1927. 132 l.
- Méhely Lajos: Az okszerű népesedéspolitika élettudományi alapja. Bp. 1927. 18 l.
- Moór Elemér: Über das Märchen von der Verwünschten Königstochter: Grimm Nr. 93. Bp. 36 l.
- Módi Mihály: Herondas élete és művei. Győr. 1927. 212 l.
- Nagy József: A modern gondolkodás. Bp. 224 l. Athenaeum.
- Nagy Lajos: Egy magyar bárd sorsa. Gyóni Géza élete és költészete. Bp. 1917. 84 l.
- Olay Ferenc: A magyar kultúra válságos évei 1918—1927. Bp. 1927. 338 l. Magyar Nemzeti Szövetség.
- Papp Viktor: Bevezető a zeneművészetbe. Berlin. 1927. 148 l. Voggenreiter.
- Prohászka. Tanulmányok. Összegyűjtötte: Brisits Frigyes. Bp. 1927. 412 l.
- Radnai Béla: Az egységes magyar gyorsírás tankönyve. I. rész. Fogalmazási gyorsírás. Bp. 1927. 56 l.
- Radnai Béla: Az egységes magyar gyorsírás tankönyve. II. rész. Irodai gyorsírás. Bp. 1927. 52 l.
- Raphael Fuchs: Syriänische Texte. 36 l.
- Rass Károly: Magyar fa sorsa. Makkai Sándor könyve. Cluj-Kolozsvár. 1927. 14 l.
- Sebestyén Károly: Summa Vitae. Bp. 320 l. Athenaeum.
- Szilády Aron: Jegyzetek a Régi Magyar Költők Tára hetedik kötetéhez. Sajtó alá rendezte és folytatta: Dézsi Lajos. Bp. 1926. 106 l. M. T. Akadémia.
- Szmodics Hildegard: A napóra szerkesztéséről. Bp. 1926. 12 l.
- Szondy György: Áprily Lajos. Debrecen. 1927. 20 l.
- Takáts Lajos: Az apátfalvai nyelvjárás. Makó. 1926. 54 l. Csanádvármegyei Könyvtár.
- Takáts Sándor: A török hódoltság korából. Bp. 570 l. Genius.

- Tóth Béla: A Kisfaludy-regék utánzatai. Bp. 1927. 24 l. Irodalomtörténeti Füzetek. 13. szám.
- Travnik Jenő: A társtalan költő, Vajda János emlékezete. Győr, 1928. 22 l.
- Trostler József: Mesenyomok a XVIII. század magyar irodalmában. A racionalizmus és irracionális küzdelméhez. Bp. 1927. 38 l.
- Várdai Béla: A százéves Manzoni-regény. Bp. 1927. 28 l. Szt. István Akad.
- Vasshegyi Margit: A magyar Molière-fordítások. Bp. 1926. 94 l.
- Voinovich Géza: Gyulai Pál. Bp. 1926. 20 l. Irodalomtörténeti Füzetek. 11. szám.
- Vida Imre: Madách Imre életének vázlata új életrajzi adatok alapján. Bp. 32 l. Lampel.
- Voinovich Géza: Gyulai Pál emlékezete. Bp. 1926. 20 l. Különlenyomat az Akadémiai Értesítő 1926. évi 434. Füzetéből.
- Waldapfel József: Balassi költeményeinek kronológiája. Bp. 1927. 44 l. Irodalomtörténeti Füzetek. 15. sz.
- Zsigmond Ferenc: Az Ady-kérdés története. Mezőtúr, 1928. 144 l.

Fordítások.

- A Grállovagok. Parszival, Artusz, Gawan és Lohengrin története. Összeállította és fordította: Nagy Gyula. Győr. 1927. 432 l.
- Hutchinson: Az asszony, aki pénzt keres. Ford.: Mikes Lajos. Bp. 418 l. Athenaeum.
- Dickens: Dombey és fia. Bp. 360 l. Szent-István-Társ.
- Schneider: Néhány óra a bencések között. Magyarra átdolgozták: Szunyogh X. Ferenc és Tóth Pelbárt. Bp. 172 l. Athenaeum.
- E. T. A. Hoffmann: Éjféle mesék. Ford.: Sajó Aladár. Bp. 228 l. Franklin.
- Francis Hodgson Burnett: A padlásszoba kis hercegnője. Ford.: Pogány Kázmér. Bp. 64 l. Szent-István-Társulat.
- Goethe: Eleteből. Költészet és valóság. Ford.: Thuróczi József. Bp. 440 l. Genius.
- Geijerstam: Fiaim. Ford.: Leövey Ferenc. Bp. 108 l. Athenaeum.
- Henry Bordeaux: Veszedelmes játék. Ford.: Eruszt Gézáné. Bp. 246 l. Szent-István-Társulat.
- Jack London: Jeromos és Mihály. Ford.: Harsányi Zsolt. Az ifjúság számára átdolgozta: Roboz Andor. Bp. 282 l. Athenaeum.
- Galsworthy: A Forsyte Saga. Ford.: Kiss Dezső. Három kötet. Bp. 1208 l. Franklin.
- La Fontaine összes meséi. Ford.: Kozma Andor, Vikár Béla, Zempléni Árpád. Bp. 396 l. Dante.
- Ossendowski: A sötét kelet árnyéka. Ford.: Balassa József. Bp. 144 l. Franklin.
- Bourget: A parkettáncos. Ford.: Rényi Artur. Bp. 154 l. Athenaeum.
- Paul Keller: Titokzatos sziget. Bp. 264 l. Szent-István-Társ.
- Lippert: Istenkereső lelkek. Bp. 304 l. Szent-István-Társulat.
- Ermite: Az édes anyaföld. Ford.: Petri Béla. Bp. 384 l. Szent-István-Társ.
- René Boylesve: Cloque kisasszony. Ford.: Komor András. Bp. 304 l. Franklin.
- Schiller: Költemények. Ford.: Szigethy Lajos. Bp. 1927. 104 l.

- Selma Lagerlöf: A Lövensköld-lány. Ford.: Leffler Béla. 282 l. Franklin.
- Selma Lagerlöf: Jeruzsálem. Ford.: Gerely Jolán. Két kötet. Bp. 506 l. Franklin.
- Selma Lagerlöf: Az antikrisztus csodái. Ford.: Pogány Kázmér. Bp. 338 l. Franklin.
- Wolfram Parzivaljának bevezetése. Az eredetiből fordította és megjegyzésekkel kísérte Travnik Jenő. Győr. 1927. 8 l.
- Anita Loos: Szőkék előnyben. Ford.: Hatvany Lily. Bp. 144 l. Athenaeum.
- Régi olasz novellák. Fordította és jegyzetekkel ellátta: Honti Rezső. Bp. 360 l. Athenaeum.

Egyéb könyvek.

- A Kisfaludy irodalmi kör első Évkönyve 1908—1927. Összeállította: Ujlaki Géza. Győr. 1927. 160 l.
- A nagykovácsi Arany János-Társaság Évkönyvei. Második kötet. Szerkesztette: Gaál László. Nagykovács. 1927. 112 l.
- A Napkelet Lexikona. Két kötet. Bp. 1927. 1480 l. Magyar Irodalmi Társaság.
- A világháború története. Szerkesztette: Pilch Jenő. Bp. 418 l. Franklin.
- Az egyetemi ifjúság és a gazdasági pályák. Tanévmegnyitó beszéd. Elmondta: Karch Kristóf. Bp. 1927. 12 l.
- Babura László: Nagy szent Atanáz élete. Bp. 1928. 192 l. Szent-István-Társ.
- Böhle Kornél O. P.: Spanyelföldön. Bp. 472 l. Stephaneum.
- Csorba Ernő: Zenés szabadgyakorlatok. Kézikönyv elemi és középfokú műiskolák, tanítóképzők, levante- és tornaegyletek, cserkészcsapatok stb. számára. Bp. 1928. 144 l.
- Dajka András: A Gellérthegy és a magyar örökélet. Bp. 1927. 84 l.
- Diarium az 1928-ik esztendőre. Bp. 160 l. Egyetemi Nyomda.
- Erdősi Károly: Napsütéses Indiában. Bp. 344 l. Szent-István-Társulat.
- Hegyaljai Kiss Géza: Lélek és élet. Prédikációk. Beszédék. Sárospatak. 1928. 196 l.
- Hollós István: Bácsúm a sárga háztól. Bp. 134 l. Genius.
- Hunfalvy-Emlék. Hunfalvy Pálnak emlékezetére tartott háláünnepen felolvasa: Klimént Jenő. Bp. 1926. 24 l.
- Jandik József: Megemlékezés Prohászka Ottokárról. Bp. 1928. 14 l. Élet.
- Jászai Mari emlékiratai. Sajtó alá rendezte: Lehel István. Bp. 236 l. Egyetemi Nyomda.
- Jászai Emánuel János: A bélyeggyűjtés vezérfonala. Bp. 1927. 52 l. Magyar Diákkönyvtár, 6. szám.
- Juba Adolf: Az egészséges tanuló. Szülők, nevelők, orvosok, iskolaszéki és gondnoksági tagok számára. Bp. 1927. 144 l. Mai.
- Kelenen Andor: Tut-Ankh-Amen földjén. Bp. 216 l. Szent-István-Társulat.
- Kittenberger Kálmán: Vadász- és gyűjtőúton Kelet-Afrikában. Bp. 390 l. Franklin.
- Kövesi Lajos: Vade mecum. Jellemfejlesztő diákkalauz. Bp. 1928. 64 l. Kókai.
- Lengyel Miklós: Tamás érdeklődik. Harmadik sorozat. Bp. 154 l. Pantheon.
- Lélekűdítő azaz szellemi kincsestár. Gondolatok és elmés idézetek gyűteménye. Szerkesztette: Wildner Ödön. Bp. Egyetemi Nyomda.
- Magda István: Az igazi szocializmus alap gondolatai. Szigetvár. 1927. 38 l.

- Magyarország gyásza. Prohászka Ottokár püspök halálakor. Sajtó alá rendezte: Farkas Editl S. M. Bp. 1927. 804 l.
- Magyar katekizmus, amit mindenkinek tudni kell az elszakított magyar területekről. Bp. 1927. 66 l. Országos Közművelődési Tanács.
- Magyar történelmi anekdoták. Összegejtötte: Zsolnay Vilmos. Sajtó alá rendezte: Komáromi János. Bp. 186 l. Egyetemi Nyomda.
- Moldoványi István: Útmutatás atlétikai versenyek rendezéséhez. Bp. 1927. 98 l. Kókai.
- Müller Lajos: A penitenciatartás. Bp. 208 l. Szent-István-Társulat.
- Müller Lajos: Az egyházi rend. Bp. 160 l. Szent-István-Társulat.
- Müller Lajos: Az utolsó kenet. Bp. 110 l. Szent-István-Társulat.
- Péterfy Tamás: Ezüst bokréta. Gondolatok, gyöngymondatok. Bp. 56. l.
- Radványi Kálmán: Drága kis ország! Bp. 62 l. A Zászlónk Könyvtára. 2. sz.
- Ravasz László: Orgonazúgás. Beszédok, előadások. Második kiadás. Bp. 1927. 204 l. Studium.
- Schedius-Emlék. Schedius Lajosnak emlékezetére tartott háláünnepen felolvasta: Hittrich Ödön. Bp. 1925. 22 l.
- Strömpl Gábor: Térkép olvasás. Bp. 1927. 248 l.
- Szabó István Andor: Nevető németórak. Bp. 1927. 43 l. Magyar Diák-könyvtár. 4. szám.
- Szathmáry Róbert: A detektív munkája. Bp. 1926. 184 l.
- Szent Benedek életrajza. Összeállította: Szunyogh X. Ferenc. Bp. 116 l. Szent-István-Társulat.
- Tavasy-Emlék. Dr. Teichengraber-Tavasy Lajosnak emlékezetére tartott háláünnepen felolvasta: Koch István. Bp. 1927. 12 l.
- Virány Egon: Magyarország útja az európai egyesült államok felé. Bp. 88 l. Athenaeum.
- Wlassics Gyula felsőházi elnök Székfoglaló Beszéde. A felsőháznak 1927. évi január hó 31-én tartott harmadik ülésében. Bp. 12 l. Athenaeum.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1927 december hó 10-én tartott felolvasó üléséről. — Elnök: Négycsy László.

Tárgy: Badics Ferenc: Megoldott problémák Gyöngyösi István életrajzában. — Kövesküti Jenő: Vajda János és követői.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1928 február 2-án tartott felolvasó üléséről. — Elnök: Vízota Gyula.

Tárgy: Hankiss János: Jókai és egy francia anekdoták. —

A felolvasó-ülést választmányi ülés előzte meg. Alszegehy Zsolt titkár előterjesztésére a választmány a Közgyűlés idejéül március 10-ét állapította meg. Ugyancsak a titkár javaslatára az ülés kijelölte a választmány megharmadolására kiküldendő bizottságot: Baros Gyula, Gulyás Pál és Pintér Jenő személyében. Oberle József a pénztár kedvező állapotáról tett jelentést.

Inhalt der selbständigen Artikel. (Jahrgang 1928., Heft 1–2.)

Johann Hankiss: Moritz Jókai und eine französische Anekdotensammlung. Der Verfasser behandelt das Problem der Motivenwanderung und hebt hierbei hervor, wie vorsichtig der Literaturhistoriker in der Feststellung einer stofflichen Beeinflussung verfahren muss. Die Erforschung der Quellen von Jókai'schen Erzählungen bietet interessante Daten zur Feststellung literarischer Einflüsse. Auch das Beispiel Jókais beweist, dass selbst der mit einer blühenden Phantasie gesegnete Dichter meist auf einen erzählenden Stoff angewiesen ist, den er dann seinem epischen Werke zu Grunde legt. Jókai verfährt nicht nach Art der Naturalisten, die Beobachtungen und Eindrücke sammeln und sorgfältige Milieustudien machen; er blättert emsig in Memoiren und Zeitungen, um Stoff für seine Romane und Novellen herbeizuschaffen. Der Verfasser weist die Quellen folgender Werke Jókais nach: Die letzten Tage der Janitscharen, Schön Mikhal, Das namenlose Schloss. Ein berühmter Abenteurer des XVII. Jahrhunderts, Wie sind die Frauen, Wie sind die Männer, Die Narren der Liebe, Ein weibliches Haar, Der Zigeunerbaron, Drei Marmorköpfe und mehrere Novellen. — Oscar Elek: Stefan Kont in der ungarischen Literatur. Stefan Hédervári-Kont, ein vornehmer ungarischer Herr des XIV. Jahrhunderts, gehört zu den volkstümlichen Gestalten, mit denen sich die ungarischen Dichter viel beschäftigten. Er wurde als Freiheitsheld gefeiert. König Sigismund von Ungarn liess Kont, da er ihn für einen Rebellen hielt, hinrichten, doch in der volkstümlichen Tradition lebt er als Märtyrer der Freiheit. Der Verfasser des Artikels weist in chronologischer Übersicht eingehend nach, wie die einzelnen ungarischen Historiker über das tragische Los Konts und seiner dreissig Gefährten urteilen. — Wilhelm Tolnai veröffentlicht Erklärungen zu der Arany'schen erzählenden Dichtung: Das Wunderkraut Königs Ladislaus des Heiligen. — Moses Rubinyi weist nach, dass Franz Herczegs erste Erzählung die Sphinx war, die im Februar des Jahres 1886 erschienen ist. — Von Ladislaus Valkó erhalten wir eine chronologische Zusammenstellung sämtlicher im Wiener Burgtheater aufgeführten ungarischen dramatischen Dichtungen. (Dóczy: Csók, 1877. Dóczy: Utolsó szerelem, 1885. Jókai: Kálmán király, 1885. Molnár: Farkas, 1912. Molnár: Farsang, Vörösmalom, Hattyú, Színház.) — Julius Baros würdigt eingehend Johann Horváths jüngst erschienenenes hervorragendes Werk über die Entwicklung des volkstümlichen Elementes in der ungarischen Literatur. — Zsolt Alszegeh behandelt den dichterischen Werdegang Stefan Bársónys, beschäftigt sich dann mit seinen besten Romanen und Novellen und analysiert die dichterischen Vorzüge, die ihn zum hervorragendsten ungarischen Meister der Naturschilderung und der Jagdgeschichten gemacht haben. — Es folgen grössere und kleinere Rezensionen von literarischen und literaturwissenschaftlichen Neuerscheinungen. — Alle Artikel ungarischer Zeitschriften und Zeitungen, die zur Literatur in irgendeiner Beziehung stehen, werden registriert. Biographische Daten der jüngst verstorbenen ungarischen Schriftsteller, ein Verzeichnis der neu erschienenen Bücher, sowie Rechenschaftsberichte über die Tätigkeit der Literaturhistorischen Gesellschaft bilden den Schluss eines jeden Heftes.

Felelős szerkesztő és felelős kiadó: Pintér Jenő. Budapest I, Attila-utca 1. Kir. Magy. Egyetemi Nyomda. Budapest, 1577—1928. (Dr. Czákó Elemér.)

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Ladislaus Négyesy. Vicepraesides Ludovicus Dézsi, Julius Vizsota, Carolus Szász, Irenaeus Zoltvány. Ab epistulis: Zoltanus Alszezhgy. Moderator ephemeridis societatis: Eugenius Pintér. Actuarius: Fridericus Brisits. Arcarius: Josephus Oberle.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Ladislaus Négyesy, Stellvertretende Vorsitzende: Ludwig Dézsi, Julius Vizsota, Karl Szász, Irenaeus Zoltvány. Sekretär: Zoltán Alszezhgy. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Eugen Pintér. Schriftführer: Friedrich Brisits. Kassenverwalter: Josef Oberle.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Eugenius Pintér, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.
Fasciculus XVII. 1928.

Argumentum:

Dissertationes. — Conspectus librorum 1928. editorum. — Conspectus ephemeridum. — Breves notitiae. — Scriptores emortui. — Miscellanea. — Libri novi.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.
Herausgegeben von Eugen Pintér, Mitglied der Ung. Akademie der Wissenschaften. XVII. Jahrgang. 1928.

Inhalt:

Artikel. — Zusammenfassende Übersicht der im Jahre 1928 erschienenen Bücher. — Zeitschriftenrundschau. — Kurze Notizen. — Verstorbene Schriftsteller. — Vermischtes. — Neue Bücher.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ára egy évre 8 pengő. A folyóiratot ezért az árért nemcsak tagjaink kapják meg, hanem megrendelheti minden érdeklődő is. Iskolák, könyvtárak és társaskörök számára az évi előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Oberle Józsefnek küldendők be postautalványon (Budapest, I., Attila-utca 1.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Alszeghy Zsolt titkár intézi (Budapest, II., Hattyú-utca 7.).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Pintér Jenő szerkesztő címére küldendők (Budapest, I., Attila-utca 1.).

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

TIZENHETEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1928.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK. — KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

	Oldal
Dézi Lajos: Ferenczi Zoltán emlékezete	109
Elek Oszkár: Kont István a magyar irodalomban. (Befejező közl.)	120
Futó Jenő: Gárdonyi Géza forrásaihoz	143
Tolnai Vilmos: Arany János: Április tizennegyedikén	145
Perényi József: Jókai Mór forrásaihoz	146
Baros Gyula: Lappangó irodalomtörténetek	147
Tolnai Vilmos: Arany János: Az Alföld népéhez	147

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Alszeghy Zsolt; Badics Ferenc munkái	148
--	-----

BÍRÁLATOK.

Magyar író mesterek. A Petőfi Társaság jubiláris könyvei. — Nagy P. Ödön: A bujdosó vagyon. — Drasche-Lázár Alfréd: 2222. — Móricz Pál: Hortobágyi legendák. — Antológia Ady Endre verseiből. — Milkó Izidor: Ketten. — Voinovich Géza: Emberek, árnyékok. — Gopcsa László: Örmény levelek. — Váth János: A nádi farkas. — Váth János: Lápvilágban. — Dobosi Pécsi Mária: Csodálatos bábu. — Goethe: Életemből. Ford. Turóczi József. — Schiller: Költemények, Ford. Szigethy Lajos. — Sebestyén Károly: Summa vitae. — Baros Gyula: Boldog Margit legendája. — Erdősi Károly: Napsütéses Indiában. — Olay Ferenc: A magyar kultúra válságos évei. — Kogutowicz Károly: Magyarország néprajzi térképe. — Kerényi Károly: Die griechisch-orientalische Romanliteratur	156
--	-----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

I. Folyóiratok	173
II. Hírlapok	179

FIGYELŐ.

Pintér Jenő: Egy kellemetlen dilettáns a magyar stílus világában. — Gulyás Pál: Elhúnytak. — Hírek. — Új könyvek. — Társasági ügyek	181
---	-----

TANULMÁNYOK.

Ferenczi Zoltán emlékezete.

Elnöki megnyitó beszéd a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1928 március 10-én tartott közgyűlésén.

Írta: DÉZSI LAJOS.

Az irodalomtörténet, mint sok más tudomány, többféle módszerrel kísérletezett. A korszellem mindig hatással van a tudományok módszerére s igyekszik azt a saját képére és hasonlatosságára átalakítani. Az irodalomtörténet sem zárkozhatik el a különböző szellemi áramlatok hatása elől. A filozófiai eszmék fejlődése, a filozófia módszerének változása más tudományok fejlődésére és módszerére is befolyást gyakorol, sőt sokszor egészen átalakítja azt. Ez a hatás azonban rendesen, mint minden fejlődés, fokozatos és a korábbi módszer alapjait nem nélkülözheti, hanem vagy azt építi tovább, vagy ennek épületéből szedi új épülete köveit. Az irodalomtörténet filológiai módszere is olyan, hogy azt a szintetikus módszer sohasem nélkülözheti. A kettő kiegészíti egymást.

A filológus összegyűjti és minekutána kritikailag megrostálta, rendbeszedi és egybeállítja az író életrajzi adatait; feltárja az irodalmi mű keletkezése körülményeit, megállapítja a szöveg hitelességét, az összehasonlító irodalomtörténet segítségével meghatározza forrását, elemzi és magyarázza azt. Ezután jó a szintézis, mely a nemzet faji sajátosságai, történeti multja, életküzdelleme, eszményei, a nemzeti művelődés nevezetesebb tényezői figyelembe vételével, de egyszersmind a műfaji fejlődésre s a világirodalom szellemi áramlataira tekintettel világnézeti alapon művészi egységbe foglalja a filológiai kutatás általános és nemzeti érdekű eredményeit.

A filológus és filozófus irodalomtörténész tehát jól megfér egymás mellett. Sőt ez a kettős képesség ritkán van meg egy íróban, — vagy ha megvan, akkor is egyiknek inkább az anali-

zisre, másiknak a szintézisre van vele született tehetsége vagy hajlama. Sokszor a filozófus irodalomtörténésznek nincs türelme az aprólékos irodalmi kutatásra, forrásegybevetésre, szövegmegállapításra, noha ilyen részletkutatásokból messzemenő következtetések vonhatók. Így az egyik mindig rá van utalva a másik munkájára.

Száz éve, hogy a legkiválóbb magyar filológus, a magyar irodalomtörténet megalapítójának alapvető „Handbuch“-ja (1827—1828) megjelent. A lefolyt száz év alatt ez a tudomány az általa lerakott alapokon épült fel. Módszere, ha sok módosítást kívánt is, ha egyben-másban elavult, tovább fejlődött és átalakult is, de az új munkások mind hálásan ismerték el a mester rendkívüli érdemeit, egy sem nélkülözhetette munkássága eredményeit.

Egy ilyen filológus tanítványa életpályáját kívánjuk ez ünnepélyes alkalommal vázolni: a *Ferenczi Zoltán*-ét, akit képessége és hajlamai egyaránt a kutató irodalomtörténet felé vonzottak s akinek e téren kifejtett munkássága maradandó becsű művekkel gyarapította irodalmunkat.

Életrajzával nem kívánunk most bővebben foglalkozni. Egyébként is az egy filológusnak kevés változatosságot mutató folytonos munkában eltelt életpályája. Székely eredetű, református, kolosborsai családból származott (1857); a kolozsvári református kollégiumban tanult s az egyetemet is ott végezte, ott lett egyetemi magántanár (1881), polgáriskolai igazgató, azután az egyetemi könyvtár igazgatója (1891). Budapestre 1899-ben került, mint a nagynevű Szilágyi Sándor egyetemi könyvtár-igazgató utóda. Ezt akkor sem hagyta el, mikor Kolozsvárra meg akarták hívni a Széchy Károly tanszékére; innen ment (1926) nyugalomba, de pihenni ezután sem tudott és akart: a M. Tud. Akadémia főkönyvtárnoka volt 1927 május 31-én bekövetkezett haláláig. Feleségével, Hubai Arankával, Hubai Jenő világ-hírű hegedűművész és operaszerző nőtestvérével, boldog házasságban élt, míg családi boldogságát viruló leánya, Magda, a „Fehér árnyékok“ (1914) szerzője és fia, György, majd hitvese halála fel nem dülta. Egy leánya élte túl, aki az apa írói tehetségét és hajlamát örökölte: Ferenczi Sári, az „A vörös daru“ és „Estétől hajnalig“ c. regények s több novella szerzője.

Ferenczi kolozsvári egyetemi pályája azért nevezetes, mert itt volt két olyan tanárja és egy olyan barátja, akiknek hatása irodalmi működése későbbi irányát meghatározta. Az egyik ta-

nár Imre Sándor, a magyar nyelv és irodalom, a másik Meltzl Hugó a német nyelv és irodalom tanára. A barát Csernátoni Vajda Gyula volt.

Imre Sándort így jellemzi maga Ferenczi a Csernátoni-ról szóló megemlékezésében: „Imre, mint ember és tanár, maga volt a magasabbrendű kidolgozottság, szabatosság és módszer. Három év alatt, amennyiből akkor a tanári egyetemi tanidő állott, az egész magyar irodalom és nyelv történetét előadta fő- és mellékkollégiumokban s a tanárképezdei órákon pedig a hallgatókkal is feldolgoztatta, amit annál gondosabban tehetett, mert a hallgatók száma kevés volt. Az, aki az ő előadásait végig hallgatta, a tanárképezdei órákra dolgozott és rendszeresen kollokvált, a magyar irodalom és nyelv történetét az akkor ismert részletességgel föltétlenül tudta, tudnia kellett már a hatások kényszerénél fogva. Emellett a kötelességnek, a pontosságnak és munkaszeretetnek a hallgató jellemébe való beoltása volt az a nevezetes és üdvös befolyás, mely kihatott az ő tanítványai egész életére és működésére. Az volt alapelve: kiváló ember nem mindenki lehet, ahhoz a természetnek semmi által nem pótolható adományai kellenek; de pontos, lekiismeretes, kötelességtudó és kötelességszerető férfi, megbízható, komoly tudós lehet a legközepesebb képességű is. És ha ő maga éppen nagy tudása és lekiismeretessége miatt a tudományos kétely és meggyőződés között nem egyszer lett habozó, de sohasem volt az, midőn a Kanti morál és kötelesség erkölcsi magasságait járta és tanította egy Kalvin szigorával és meggyőződésével, azonban mindamellett minden zordság nélkül“.

E sorokat olvasva, kinek nem jutna eszébe, hogy ezek a tanítvány elismerése és hálája kifejezése végett íratlak; hogy a kötelességtudásban és kötelességszeretésben mestere volt példaképe. Kellott valami imponálónak, ellenállhatatlan varázsnak lenni az egyszerű, komoly tudósban, mert egy másik jeles tanítványa, Jakab Ödön is hasonlóan nyilatkozott róla. De Imre Ferenczinek nemcsak jellemére gyakorolt egész életére kiható befolyást, hanem tudományos munkássága is az ő vezetése és útmutatása mellett indult meg.

Első önálló irodalomtörténeti munkái, az 1879-ben kiadott „*A népies versalakok története műköltészetünkben*“ és „*A kurucvilág énekei*“ (1881) egészen Imre hatását és módszerét mutatják. Az utóbbi tömör, világos ismertetése a kuruc epikának és lírá-

nak, ma már új adatok felszínrekerülte (Dálnoki Veres G. krón.) s a kritika rostája miatt sok tekintetben elavult, de a maga korában számottevő összefoglalás volt. A másik tanulmány a verselmélet rövid történeti áttekintése után a magyar népdalok, népballadák és példabeszédek gondolatritmusát ismerteti s ennek összerakó formájában találja meg a hangsúlyos verselés kezdetét. Azután a betűrím és időmérték nyomait keresi és mutatja ki a magyar népköltészetben, mielőtt tulajdonképeni tárgyára térne. A népies versalakok történetét műköltészetünkben az ismert irodalomtörténeti korszakok szerint, vagyis a középkorban, XVI. és XVII. században, a hanyatlás korában, azután a Kisfaludy Károlyig, Petőfigig és Aranyig terjedő korszakokban tárgyalja. Mindenütt Arany verselméletéből indul ki s ő hozzá tér vissza.

A kolozsvári egyetem másik híres tanára, aki nagy hatással volt reá, Meltzl Hugó, a nagy Petőfi-rajongó volt. Meltzl már ifjúkorában rajongott Petőfiért, németre fordította, magyarázta verseit. Később mint egyetemi tanár, előadásokat tartott, értekezéseket írt róla s rajongását átplántálta hallgatóiba. Tanítványai közül különösen kettőnek figyelmét ragadta meg e tanítás: az elhintett mag kettő lelkében talált termékeny talajra, ú. m. Csernátóni Vajdáéban és a Ferencziében.

Meltzl ösztönözte Ferenczit egy oly folyóirat alapítására, mely a Petőfi-irodalomnak legyen egészen szentelve s midőn szerkesztőtársul megnyerte barátját, Csernátónit, 1888 januárjában csakugyan meg is indította azt. Címe: *Petőfi-Múzeum*, szintén Meltzltől származik, aki támogatását is megígérte. Ennek a nevezetes folyóiratnak hét és fél évfolyama (1888—1896) sok kétes adat tisztázásával s új adalékok felkutatásával és közlésével jelentékenyen hozzájárult Petőfi életének és költészetének megvilágításához. Barátja, Csernátóni, az első évfolyam szorgalmas munkatársa volt, de midőn beszüntetett tanfelügyelő lett, a szerkesztés csaknem egész gondja Ferenczire maradt. E szerkesztés, a Petőfivel folytonos foglalkozás és e foglalkozás megszeretése érlelte meg benne a gondolatot, hogy megírja Petőfi tüzetes életrajzát.

A Petőfi-életrajz megírására a közvetlen ösztönző ok a Kisfaludy-Társaságnak egy 1888-ban hirdetett pályatétele volt: „Kíváncsatik Petőfi Sándor életrajza, főtekiutattal nem annyira a feladatnak aesthetikai oldalára, mint inkább a biographiai anyag-

nak teljes, pontos, részletes és kritikai összeállítására“. A pályázatnak már a fogalmazása is olyan volt, mintha Ferenczi képeségeinek, hajlamainak és a Petőfi-Múzeum programjának figyelembe vételével készült volna. Egy ilyen életrajzra már valóban égető szükség volt, mert Gyulainak egy becses tanulmányán s Meltzl egy rövid vázlatán kívül (Fischer Sándor közben megjelent, eredetileg német nyelven írt népszerű életrajzát nem számítva) Szokoly regényes rajzaira, vagy Zilahy Károly, Bubenik vázlataira volt utalva az olvasó. Mintegy a nemzeti becsület követelte egy kimerítő Petőfi-életrajz megírását, annyival inkább, mert a Petőfi iránt való érdeklődés mindinkább erősödött. Ferenczi kedvvel és lelkesedéssel vállalkozott rá s a Társaság Gyulai, Beöthy és Vadnay ajánlatára 1890-ben őt bízta meg a mű megírásával s 1893-ban azzal elkészülvén, a Szeher-jutalommal tüntette ki, 1896-ban pedig három kötetben kiadta.

Ez a „*Petőfi életrajza*“ Ferenczi Zoltánnak legértékesebb s maradandó becsű munkája, mely nevét akkor is megőrzi, amikor már az előkerülő újabb és újabb adatok sok tekintetben elavulttá fogják tenni. Az alapvetés dicsősége akkor is az ő nevéhez fog fűződni. Petőfi családjának történetével kezdi az életrajzot, azután sorra veszi a születési helyre vonatkozó eltérő adatokat, kritikailag megrostálja azokat; azután nyomról nyomra követi Petőfi lépteit egész segesvári eltűnéséig, sokszor kelletténél tovább időzve jelentéktelen dolgoknál is. De a filológusok gyakran hangsúlyozzák, hogy sokszor a legjelentéktelenebbnek látszó adatból is fontos következtetések vonhatók. Tagadhatatlan, hogy ez a mozaikszerű összeállítás árt a mű szerkezetének. A mozaik Petőfi arcképét ábrázolja, de jobban gyönyörködnénk egy művészi esettel festett arcképben. A sok aprólékos adatok között a jelentékenyek kellőképen nem domborodnak ki, — a fától nem látjuk az erdőt. Ennek magyarázata talán a pályázat feltétele is, de kétségtelen az is, hogy Ferenczinek az esztétika sohasem volt erős oldala. Petőfi nevezetes költeményei szerzeretetésük sorrendjében rendre előkerülnek ugyan művében (Petőfi életrajzát e nélkül nem is lehetett volna megírni), de nem tünteti fel a szerző, hogyan fakadtak azok a költő lelkéből? Petőfi az a lírikus, aki legközvetlenebbül fejezi ki érzelmeit, a legszubjektivebb költő s az ilyennek életrajzát megfelelő hűséggel csak pszichológus írhatja meg. Ferenczinek a pszichológiához, sőt általában a filozófiához nem volt kiváló érzéke. Más egy

életrajz filozófiai világnézet szemszögéből szemlélve és megvilágítva. Más, ha a szerző nem vész el az adatok tömkelegében, hanem az életrajzi adatokat arra használja fel, hogy azokkal bevilágítsa az alkotó költő lelkébe, hogy betekinthessünk műhelyébe s meglessük, hogyan jő létre a műalkotás? Mivel Ferenczi csak életrajzot akart írni, azt se rójjuk fel neki bűnül, hogy az összehasonlító irodalomtörténet eredményeit nem használta fel benne. De kétségtelen, hogy Petőfi költői nagyságát pusztán e műből nem ismernők meg: ehhez szükségünk van Riedl és Horváth János kitűnő tanulmányaira is.

Érdekes, hogy Ferenczi maga is érezte művének e hiányait s egyes Petőfi-tanulmányaival mintha egy-egy ilyen lézagot akart volna pótolni. Ilyennek látszik: *Petőfi és a nő* (1902), *Petőfi és az Alföld* (1903), *Petőfi és a socialismus* (1908), mely művében azt bizonyítja, hogy „a költő szabadsághős, demokrata és republikánus volt, ezeknek is vallotta magát, de nem volt socialista és sem e szó, sem az eszme közelebbről műveiben még körülírva sem fordult elő“. E művében függelékül 178 szabadságidézet fordul elő. Továbbá a Petőfi-életrajz hiányát pótolja „*Szabadság, szerelem*“ című kötete (1909) az általa Endrődy Sándorral együtt alapított Petőfi-könyvtárban (I–XXX. kötet 1908–1911); ugyanitt jelent meg „*Petőfi eltűnésének irodalma*“ (1911) című munkája is, mely úgy tekinthető, mint nagy Petőfi-életrajzának folytatása, vagy utóhangja, míg a Petőfi-Almanachban megjelent „*Petőfi élete a főbb adatok szerint*“ (1909) annak szilabusa lehetne; *Petőfi és a nemzetköziség* (Kisf. Évl. 1920–21): a „*Petőfi és a socialismus*“ c. értekezés revíziója; *Az egyszerűség elve Petőfinél* (a Petőfi-Társaság tagjai „Tanulmányok“ kötetében) című utolsó értekezése 1927-ben jelent meg, tehát egyszerűen azt is bizonyítja, hogy holtáig hű maradt Petőfi-eszményéhez s csak a halál hallgattatta el Petőfi-himnuszait.

Meltzlnak, Ferenczi mesterének, Petőfi mellett másik bálványozott magyar írója báró Eötvös József volt. Ezt az Eötvös-kultuszt tanítványai s köztük a Ferenczi lelkébe is átültette és az egy életrajzban: *Báró Eötvös József* (Figyelő 1883, külön 1884) tovább plántálta. Húsz év múlva még egyszer visszatért ez író-ideáljához és egy kibővített, szerető gondnal átdolgozott illusztrált életrajzban áldozott újra emlékének. (Tört. Életr. 1903). Az Eötvössel való foglalkozás közben mindinkább belekerült e korszak politikai mozgalmainak tanulmányozásába; az Erdé-

lyi Múzeum könyvtárába letéteményezett Wesselényi-levéltár gazdag levélanyaga is csábította, hogy közzétegye az itt őrzött Wesselényi-, Kemény-, Kossuth-leveleket (Ir. Közl. 1900—1901. Száz. 1902.).

E korszakkal való huzamos és beható foglalkozás, amely részben összeesik Petőfi korszakával, adta az eszmét Deák Ferenc életrajza megírására. Közvetlen okot rá az Akadémia 1897 június 28-án közzétett pályázati hirdetése adott. A hirdetésre beküldött tervezete és a kidolgozott részletek alapján az Akadémia meg is bízta a mű megírásával s a nagy mű: *Deák élete* címmel 1904-ben jelent meg három vastag kötetben. A Deák-család történetével kezdődik s a tanulóévektől elkezdve végigkíséri Deák politikai küzdelmeit a megyei és politikai élet keretébe illesztve, egész haláláig. E műnek is körülbelül ugyanazok az erényei és hibái, mint a Petőfi-életrajznak. Megbízható, gondos, lelkiismeretes összegyűjtése és feldolgozása a Deákra vonatkozó adatoknak; szerzője levéltári kutatásokat is végzett és számos addig ismeretlen adatot kutatott fel és illesztett be az életrajzba s Deák élete nem egy mozzanatára új világosságot derített; a megyei és országgyűlési életet is híven rajzolja elénk. De mégis Deák alakja nem emelkedik ki belőle magasztos körvonalaiban, a sok aprólékos adat eltereli figyelmünket a főjellemvonásoktól. Ezek, valamint az államtudományi és politikai iskolázottság hiánya okozzák, hogy Csengery Antal klasszikus Deák-tanulmányát, habár kevesebb adaton épült fel, mint a Ferenczi nagy műve, ezután sem nélkülözhetjük, mert benne erőteljesebben domborodik ki Deák működésének korszakos nemzetmentő jelentősége. Hogy azért a Ferenczi műve milyen komoly, tudományos mű, akkor látjuk, ha pl. összehasonlítjuk dr. Kardos Samu kétkötetes Wesselényi életrajzával.

A Deák-tanulmányok vezették át Ferenczit a Széchenyi-tanulmányokhoz. Ő is részt kívánt magának a Magyar Történelmi Társulat monumentális vállalkozásából: Gróf Széchenyi István összes munkái sajtó alá rendezéséből s terjedelmes bevezetéssel és a Széchenyi műve által létrehívott vitairodalommal együtt kiadta „*A Kelet Népe*”-t (1925). Széchenyi más művei kiadására is készült, de ebben váratlan halála megakadályozta.

Van még egy becses tanulmánya *Csokonairól* (1907) a Kisfaludy-Társaság megbízásából általa szerkesztett „Költők és írók” c. sorozatos vállalatban, melyet érdemes összehasonlítani

Haraszi Gyula Csokonai-monográfiájával. A Kisfaludy-Társaság 1905 február 12-én Csokonai emlékezetére tartott ünnepélyes közülésen is ő mondta az emlékbeszédet (Évl. XXXIX. 1904—1905.). Mint a Történelmi Társulat kiadásában megjelent „M. Történelmi Életrajzok“ szerkesztője, én ajánlottam a Társulatnak, hogy *Rimay János életrajza* megírásával megbízzassék. E munkát is lekiismeretes gondossággal végezte el, levéltári kutatás alapján új adatokat is fedezett fel, csak a történelmi levegő hiányzik belőle, nem is szólva arról az utánozhatatlan zamatos nyelvről, mely oly utólélekhatóan kedvessé teszi Takáts Sándor történelmi rajzait.

Van két alkalmi kiadványa: *A kolozsvári nyomdászat története* (1896) és *A kolozsvári színészet és színház története* (1897). Ezek közül az utóbbi becsesebb, az adatok gondos összegyűjtésére nézve az első hely illeti meg azt a speciális színháztörténetek között. Több, mint amit címe mond, t. i. első könyve „1792-ig általános képét adja annak, mi az iskolai és világi drámaköltés terén főleg az erdélyi részekben történt s ezért felölelte a német színészetet is“. Mint nagy tárgyszeretettel írt művét atyja emlékének ajánlotta.

Hasznos munkát végzett Ferenczi a *régi magyar verses-könyvek* ismertetésével és kiadásával is. Három ilyen közlését említjük föl. Az egyik a *Boeskor-kódex*, melyből már Thaly is közölt „Adalékok...“ című ismeretes gyűjteményében s a kódex többi anyagát (XVII., XVIII. századi énekeket) Ferenczi az Erdélyi Múzeum 1898. évfolyamában tette közzé. A másik, a Szabó Károlytól *Vásárhelyi daloskönyv*nek nevezett kódex még becsesebb mint az első, mert több Balassa-vers, vagy Balassantánzat van benne, melyeket már a kódex első ismertetője (Szabó K.) igyekezett meghatározni. Ferenczi kiadása (1899) bevezetésében ezeket újabb revízió alá vette s még többet jelölt meg „Balassáénak látszik“ óvatos kifejezéssel. Harmadik ilyen közlése a *Petrovay-verseskönyv* ismertetése az Irod. Közlemények 1916. évfolyama 209—19. lapjain. Már előbb innen adta ki a Kádár István énekét az Egy. Phil. Közl. 1915. évfolyamában. Gondosan tanulmányozta ugyan ezt a kódexet is, mint arról a benne lévő román énekek fordítása tanuszkodik, de azért vannak fogatkozásai is. Ennek magyarázata az, hogy az ilyen régi verses-könyvek ismertetéséhez nagyobb apparátus, énekmutató stb. szükséges. A régi irodalom legalaposabb ismerője sem emlékez-

het minden énekekre, melyik és hol jelent meg nyomtatásban? mi-csoda verseskönyvekben fordult elő s több efféle. Ferenczinek, úgy látszik, nem volt ilyen apparátusa s ennek tulajdonítható, hogy a szerző megnevezése nélkül, mint ismeretlen művet, innen közli Szentmártoni Bodó János „Mária Magdolnának megtéré-séről... való ének“-ét, holott már az Erd. Múzeum 1902. évfolya-mában ismertette Sz. Bodó műveit Versényi György, amiből azt is meg lehetett volna tudni, hogy ugyancsak a Petrovay-kódex-nek „A vadászásnak dicsiretirúl...“ c. énekét is Bodó írta. Ezekre egy külön pótközleményben az 1918. évfolyamban (223—224. l.) Harsányi István mutatott rá s ugyancsak ő határozta meg a Palatics György fel nem ismert esonkatoronyi énekét s utalt arra, hogy innen már Szilády kiadta a „Czigányrul sze-reztetett historiá“-t (Ir. K. 1906. 496—7. l.). A Mária Magdolna éneke helyett közölni lehetett volna az Ilosvai Toldi Miklósát, mert ez a leghibátlanabb szöveg, bár Szilády közölte (RMKT. IV. k.) már innen a variánsokat.

A Lampel-féle Képes Remek Írók „*A régi magyar költészet*“ c. kötetében megjelent „Murányi Vénus“ kiadásáért támadás is érte. T. i. az 1702-iki kiadást nyomatta újra le, erről aztán Badics Ferenc kimutatta (Bp. Szemle 1905. CXXV. köt. 38—56. l.), hogy megvesztegetett, önkényesen változtatott, hibás szöveg, melyből azonkívül 54 versszak is hiányzik. De Ferenczinek mentségére szolgál, hogy az 1664-iki első kiadás Marosvásárhelyen őrzött unikum-példány s nehezen hozzáférhető s hogy Toldy és mások szintén megelégedtek az 1702-iki kiadás egyszerű lenyomásával, nem is sejtve ennek ily nagymérvű eltéréseit és kihagyásait. De éppen a filológia a-ja és w-ja, hogy senkinek sem szabad hinni, csak a saját szemünknek és az összehasonlításunknak. Nullius addictus jurare in verba magistri! Becses régi szöveg kiadásai még *Magyari István* „*Az országokban való sok romlásoknak okairól*“ c. műve (1911) és a Bornemisza P. felfedezett „Elektrá“-ja facsimile-kiadása (1922).

Van Ferenczinek egy irodalomtörténeti összefoglalása is. Az Athenaeum által kiadott „A műveltség könyvtára“-ban ő szerkesztette „*A magyar irodalom története 1900-ig*“ c. illusz-trált kötetet s ebben ő írta „A szépirodalom áttekintése a kiegye-zés korától kezdve (1867—1900)“, és „A tudományos irodalom átte-kintése“ c. IX. és X. részt. A vaskos kötet legnagyobb része (Az irodalom története 1825-ig), mint ismeretes, Pintér Jenő műve.

Önként felmerül a kérdés, hogy aki egész életén keresztül a magyar irodalom történetével foglalkozott, annak figyelmét elkerülték volna az irodalomelmélet kérdései? Nem kerülték el. Van egy „Észrevételek a magyar irodalomról” c. kis füzet, melyet e kérdéseknek szentel. Írására az ötletet Kossuthnak a magyar irodalomról szóló levele adta, melyet a Petőfi-Társaság ülésén fel is olvastak. Kossuth ebben arról panaszkodik, hogy a nemzetiesség a magyar irodalomból végkép kiveszni indul, vagy nem elég komoly szónoklatos versfélék hatásvadászó eszközévé tétetik. Ferenczi e panasz alaposságát is vizsgálja értekezésében, de azonkívül meghatározza az irodalom és irodalomtörténet fogalmát, hosszasan foglalkozik azon hatás vizsgálásával, melyet a föld az emberre és irodalomra tesz, itt különösen a Buckle természettudományi módszerének hatása alatt áll, akit idéz is. Az irodalom szerinte „az írott művek összege”, „a magyar irodalom is hát kezdődik az első magyarul írott betűvel vagy emlékekkel s végződni fog az utolsó magyarul írott betűvel”. Szorosabb meghatározása szerint az irodalom a nemzet legnemesebb szellemeinek megnyilatkozásaiból áll. Az irodalom fogalmát nem korlátozza csupán a szépirodalomra s a nemzeti irodalom keretében helyet jelöl a magyar szerzők latin műveinek is. Az irodalom története meghatározása szerint „az emberiség haladásának történelme, amint az emberi szellem írott emlékekben nyilatkozott”. A múlt irodalmi termékeinek vizsgálására két szempontot alkalmaz, az egyik a történelmi érték, a másik az irodalmi érték szempontja; az egyiket — úgymond — a művek történeti sorsának tanulmánya által nyerjük, másikat a művek belső bece fogja kijelölni. Végül röviden szól még a műalkotásról és a stílusról. Sok érdekes, de sok kiforratlan nézet is van a huszonötéves ifjú ez elmefuttatásában. Kár, hogy később pályája végén nem vette azt revízió alá s gazdag írói tapasztalatai alapján nem dolgozta újra át. Érdekes az a prófécia-szerű megjegyzése, hogy fél „a styl elnemzetköziesedésétől, mert ebben aztán nincs számalom a nemzeti legdrágább értékek és birtokok iránt sem”.

Van még ezeken kívül Ferenczinek sok becses értekezése: Jókairól, P. Horváth Lázár egy elfeledett regényéről stb. 1927-ben a Petőfi-Társaság említett kiadványa számára írt önéletrajzban „pár száz értekezés”-t említ. De ezekre természetesen nem terjeszkedhetünk ki. Csak éppen megemlítjük, hogy írt egy

„Könyvtártan“-t (1903) az első tudományos könyvtártani kézikönyvet, sőt egy „Mindent tudó kis lexikon“-t (1913) is, de ennél önkéntelenül Taine-nek az az ismeretes nyilatkozata jut eszünkbe, melyben balesetnek minősíti azt, ha valakinek olyan művet kell kiadni, mely eltér működése szokott irányától.

Ferenczi műfordítással is már ifjúkora óta foglalkozott. Még Kolozsváron lefordította Taine „A görög művészet bölcsellete“ (1880) c. értekezését. Később Poë költeményeinek egy francia prózai fordítása akadt kezébe, ennek segélyével lefordította *Poë költeményeit* (Erd. Múz. 1888. és 1895., 1898.), később a Kisfaludy-Társaság kiadásában megjelent „*Shakespeare-tár*“-ban, melynek V—XIII. kötetét is ő szerkesztette, *Shakespeare összes szonettjeit*, Dante „*Új életé*“-t (1921.), sőt kéziratban hátrahagyta *Faust* I—II. részének forítását is. Fordításai hűség szempontjából kifogástalanok; Poë-fordításai közül némelyik meglepően sikerült, de egy részéből hiányzik a költői nyelvnek az a színessége, és az a verselési készség és könnyedség, amely legjobb műfordítóinkat jellemzi.

Végigtekintettünk Ferenczi Zoltán bámulatos gazdagságú és sokoldalú írói munkásságán. Vannak e munkásságnak fogyatkozásai, de nincs felületes munkája. Valamennyin lelkiismeretes gondossággal, szorgalommal és odaadással dolgozott, s nem rajta mult, ha nem tökéletes munkát nyújtott. De nincs olyan műve, mely valamivel tovább ne vitte volna a tudományt, mely hozzá ne járult volna a tárgyalt kérdés megoldásához. A Petőfi-irodalomban pedig maradandó nevet biztosított magának, mert ő tett legtöbbet Petőfi költészetének megismerésért. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság ezért hálával és kegyelettel őrzi emlékét.

Kont István a magyar irodalomban.

Írta: ELEK OSZKÁR.

II. Kont és a költők.

A költészet Kont tárgyát azzal a kedvteléssel ragadja meg, mint történetírásunk. Természetes is, hogy költőink éppen olyan éber figyelemmel fordulnak a 32 nemes története felé, mint *historikusaink*, kik — végső elemzésben — *maguk is költői hagyományon alapuló feljegyzés után indultak*.

Romantikus felfogásával tűnik ki *Vörösmarty Mihály*, *A bujdosók* című drámájával. Siklós várához tett kirándulása drámái trilógia írására lelkesíti. Ebből azonban csak *Zsigmondot* (1823) és *A bujdosókat* írja meg 1825-ben.⁴¹ Úgy látszik, hogy művével a fiatal költő nincs megelégedve, mert *A bujdosókat* nem egyszer javítgatja. Stettner (Zádor) Györgynek 1826 január 6-án ezt írja: „Foglalatosságom *Kont* tisztogatása.”⁴² Évek múlva is gyalulgatja, idomítgatja. Bajza József Pestről 1829 december 10-én azt írja Toldy Ferencnek, hogy Vörösmarty erősen dolgozik *Konton*, újévig el akarja készíteni.⁴³ Majd 1830 január 12-én arról értesíti barátját, hogy Vörösmarty hamarosan befejezi *Kontot*, Fehérvárott szeretné kiadni, „mert itt nem engedi meg a censor”⁴⁴ Később is megemlíti, hogy Vörösmarty Fehérvárra ment kinyomatni a drámát, mert azt hiszi, hogy ott a cenzúra szabadabb, noha ő attól tart, hogy itt sem engedik meg.⁴⁵

A cenzornak bizonyára leginkább a főhős megválasztása nem tetszett. Nem lehetetlen, hogy ez a tekintet is készíti Vörösmartyt, hogy Kontot sajátos szerelmi történet keretében szerepeltesse. Derűs boldogságában látjuk feltűnni, mikor hitvesével, Rózsával, társalog. De Kont lakába betéved Zsigmond király, ki Vajdafitól megtudja, hogy Kont titokban siratja az elhunyt Mária királynét, mert mélyen szerette. Most Zsigmond Rózsát akarja csábíttatni. De Kont egyszerre hazatoppan, kér-

⁴¹ Gyulai Pál: *Vörösmarty életrajza*. 5. kiadás, 33., 81. l.

⁴² Kiadva a Czupáry László szerk. *Vörösmarty Emlékkönyvében*. 1900. 214. l.

⁴³ *Összegy.* M. Badiés-kiadás. VI. k. 306. l.

⁴⁴ VI. k. 312. l.

⁴⁵ VI. k. 315. l.

dőre vonja a királyt. Ez így felel: „Kölesönt fizetek“. Szemére veti visszahúzódását az udvartól, míg Kont kegyetlensége, zsarnoksága miatt feddi. Erre Zsigmond lázadónak mondja s Vajdafival el akarja fogatni. Kont elbújdosik. Simontornyán betér István vajdához: ez *csak* vendégbarátságot ajánl fel neki. Méltatlankodva távozik tőle. Ezalatt Zsigmond Vajdafit megbízza, vigye kegyelmét „hit szerint“, csak hódolatukat kívánja. Vajdafi jutalommal serkenti a hajdúkat. Az egyik, Koresolya, Görbő táján, egy rengetegben, nyomukra talál, itt Kontra és családja is. Vajdafi és a poroszlók megjelennek: Kontot és társait a király jószándékáról biztosítják, ha hűségére térnek. Kont leoldja kardját s átadja Vajdafinak. De bizalmukban csalódnak: csakhamar megkötözik őket. Az ifjú Gara Konttól alázatos hódolatot kíván, így talán megnyerheti Zsigmond kegyelmét. Kont büszkén utasítja vissza. Hiába kér irgalmat Gara nádor. Zsigmond könyörtelen marad, Rózsa, Imre és Csóka esdekléseire is. Kontot és társait kivégzik. Majd haddal megjelenik István vajda, Szécsi bán s több úr; a lelkifurdalástól mardosott királyt fogságra vetik.

Ehhez a főcselekményhez fűződik egy másik is: közép-pontjában Korpádival. Korpádi az ősi házat romokban találja. Laczfától megtudja, hogy bátyját Zsigmond lófarkra köttette, anyját a bú ölte meg. Korpádi harasztban lappang, tanuja Vajdafi s leánya, Júlia, beszélgetésének: Júlia meghatott szerelemmel gondol vissza elhunyt vőlegényére, Korpádi Sólomra. A bújdosó Korpádi előző: elbűvölve látja, milyen jegyest hagyott itt boldogtalan bátyja. Konrád, a hajdúk vezetője, Korpádi nyomára talál, mint remete bizalmába furakodik, lépre viszi, fogságba juttatja, s rabul Vajdafi udvarába hurcolja. Júlia megtudja, hogy a szerencsétlen ifjú Sólom öccse. Láncai kulcsait kezébe csempészi, így megszabadul.

Vörösmarty érezte, hogy Kont története nagyon is ösztövé ahhoz, hogy drámai cselekvényt lehetne belőle kiszőni, ezért kapcsol hozzá egy másikat. Kettős cselekvénye van *Bánk bán*-nak is, de itt egybeszővődnek s egy tragikus célt szolgálnak.

Felmerül a kérdés, hogyan jutott István vajdához és Korpádihoz? Vörösmartynak forrásához való viszonya legott megvilágítja. Gyulai Pál kifogásolja, hogy Kont és társai kivégzése után nem a becsületében és apai érzésében megsértett Vajdafi áll az elégtételnek élére, hanem csak a mellékesen sze-

replő István vajda és Gara nádor.⁴⁶ Vértesi Jenő azt emeli ki, ha Kont történetét nem is mélyítette ki Vörösmarty, a Korpádi-jelenetekben mégis van drámaiság s „ezen epizódban van *A bujdosók* leggyönyörűbb jelenete”.⁴⁷ Bizonyára a szilárd költői alakítás egységének a művésze ezeket a mozzanatokat elejtené s magának Kontnak az esetéből alakítaná a drámai fejlődést, de *Vörösmarty nem tud szabadulni forrásaitól*.

Heltai Gáspár, miután a törökkel való összeütközést is elmondta, leírja, hogy a magyar urak pártot ütöttek Zsigmond ellen, kivált Vajda László fia, István és Simontornyai István; ezek „kégyót, békát” kiáltottak a „veszett” Zsigmond ellen. „*A harminckét nemeseket is igen forgatják vala*. Efféle beszédekkel igen *elűdegeníték* mind a *népet*, *kiváltképpen kedig a nemeseket a királytól*.”⁴⁸ Nápolyi László apuliai királyhoz követeket küldtek. Fessler Ignác az 1393-i események után következő dolgokról írva, azt mondja, hogy Latzkó István vajda Nápolyi Lászlónak hatalmas párthíve volt.⁴⁹

A Korpádi-epizódnak is van alapja. Már Thuróczy megemlékszik Korpádi Jánosról, mint aki akkor, mikor Vajdafiék meglepték a nemeseket, nem volt velök s kiről különben azt mondják, hogy a hajnali álom sohasem kötötte le (*quem sopor rubentis aurorae nunquam detinuisse fertur*). Így Bonfini is (id. m. 402. l.).

Vörösmartynál az a probléma, hogy két Korpádiról is tud: az egyik a megcsúfolt halott, a másik a boldogtalan bujdosó. Honnét ez a lelemény? Erről Katona István így ír: „Mint hogy Korpad (így!) Jánosnak kivégzését, Zsigmond oklevele alapján az 1388-ik évre vittük vissza, Korpad János, kire itt Thuróczy visszaemlékszik, annak vagy fia vagy atyafija volt, vagy Thuróczy ezt a dolgot nem a maga helyén beszéli el.”⁵⁰ Ezen az ala-

⁴⁶ Id. mű 155. l.

⁴⁷ Vértesi Jenő: *A magyar romantikus dráma*, 1913. 118. l.

⁴⁸ Id. kiadás 260. l.

⁴⁹ Id. m. 99. l. — Székér Joákim azt írja, hogy 1398-ban Kőrös-Udvarhelyen is nagy kegyetlenséget mutatott Zsigmond. Itt fejét vétette Latz István erdélyi vajdának és fiának, mert a vajda „László javára Zsigmond ellen összeesküdött Urdany Istvánnal, Simontornyai Istvánnal”. (Id. mű, h) jegyzet, II. k. 73—74. l.) Első forrás erre különben Thuróczy Krónikája: IV. 12. cap. Vörösmarty a történeti forrásból egy fontos pontban lényegesen eltér: a nemesek Zsigmondot 1401-ben ejtik foglyul, holott 1398 febr. 26-án mind Laczt, mind Simontornyai Istvánt tanácskozás közben ölik meg a királyt kísérő urak. (L. Thuróczy nál: IV. 12. c.) De erre a nagy eltérésre éppen drámai célja, Zsigmond bűnhődése miatt van szüksége.

⁵⁰ Id. m. XI. k. 340—341. l.

pon támadt Vörösmartynak az a gondolata, hogy két Korpádít szerepeltet: egy halottat és egy élő, az elhunytat úgy, mint aki a halálában való ijesztő megszegényítésével elhomályosítja és elkeseríti a búsongó testvért. Kont Zsigmondnak szemére veti:

Korpádi hol van? volnék anyyala,
Villogva, mennydörögve kérdeném?
Korpádi hol van? csak gyanúd esett rá
S te őt lófarkon hureoltattad. (I. felv.)⁵¹

Az ifjabb Korpádinak családja sorsán való elborulása, boldogult bátyja arája, Vajdafi Júlia iránt érzett eszményi szerelme, majd siralmas élte, még mélyebb elkomorulta Júliának gyászosra alkonyodott sorsa miatt, Vörösmarty lelkét megható érzelmességet s fényes költészetet sugárzó jelenetek írására sugalmazza.⁵²

Vörösmartynál a források alakítását két jelenség irányítja: egyik a romanticizmus, a másik Shakespeare hatása. Szokatlan helyzetei, a középkor világának sajátos látása romantikus felfogásra vall, másrészt remek nyelvének metaforás gazdagsága, üde költőisége, egy-két jellemének rajza a nagy angol költő ihletésére. Fest Sándor kimutatja, hogy *A bujdosók*-ban a jól ismert shakespearei indítékok egész tömegével találkozunk *VI. Henrik*ből, *III. Richard*ből, *Hamlet*ből. Úgy látja, hogy néha egész jeleneteknek, epizódoknak van megfelelőjük Shakespeare drámáiban.⁵³ De ezúttal olyan jelenségre utalunk, mely Shakespeare hatása szempontjából sajátos figyelmet ér-

⁵¹ L. Katona *István* id. m.-ban, XI. k. 240. l. Zsigmond oklevele alapján. De már előbb is esik róla szó. Így *Pethő Gergely*nél, id. m. 58. l. *Szekér Jókim* szerint hasonló sors érte Korpádi Jánost, mint Horváth Jánost: lófarkra kötötték, majd felnégyleték, id. m. II. k. 69. l. L. még Fejér György *Codex diplomaticus*át, X. k. 417—418. l. Az oklevelek alapján *Márki Sándor* megállapítja jeles könyvében (*Mária Magyarország királynéja*. 1885. 130. l.), hogy miután Bothos, Döme és Harap Miklós elfogják Korpádyt, a király „szörnyű halállal” bünteti. Itt jegyezzük meg, hogy Ansbach Kerchelic *Historia ecclesiastica*ja (37.) alapján szól Korpádi kivégzéséről.

⁵² Thuróczynek azt az adatát, hogy a nép Kontot és társait dalokban ünnepelte, Vörösmarty művészien használta fel. Az V. f.-ban a kivégzéshez igyekvő komor Laczi énekes fiúkkal találkozunk. Az egyik felvilágosítja, a város őket választotta, hogy énekeljék meg Kont tetteit, s ha hallja a király, talán megszeli. Drámai erejű s lélektani kimélyítésre valló értékesítése ez a krónikás adatának.

⁵³ Fest Sándor: *Shakespearei motívumok Vörösmarty ifjúkori drámáiban*. *Magyar Shakespeare-Tár*, 1917. 186—187. l. — Már régebben Kiss Ernő *Shakespeare és Vörösmarty*ában arra utalt, hogy Kont és *A bujdosók* egyéb alakjai Shakespeare módján beszélnek. *Magyar Shakespeare-Tár*. 1911. 19. l.

demel. Kont a makacs hajthatatlanság mintaképeként él a köztudatban. Érti ezt a költő s nem egy helyen kifejezésre juttatja. István vajda így szól róla:

Hajthatatlan ember, szirt, nem ember. (II. felv.)

Zsigmond így jellemzi Kontot és társait:

Megtörhetetlen, elszánt és makacs nép.
Míg lábaimhoz nem gördül fejük, nincs nyugtom.

De csak mondják róla, ő maga nem mindig mutatkozik ilyennek. Igaz, a vad iramattal nekilendülő elhatározás nem drámai, míg valami belső küzködés, lelki latolgatás a nagy cselekedet küszöbén ilyen hatású. De Kontnál nem egészen így van. Töpreng, tépelődik, elmélkedik. Árnyat vet makacs rendíthetetlenségének sziklaerejére folytonos révedezése. Nem egyszer monológokban fejti ki belső vívódásait s bénító kétségeit. Bayer József is úgy látja, hogy a panaszkodó, honfibúban kesergő Kont cselekvésre vagy tragikus bukásra nem hajlik.⁵⁴ Igazat adunk a keserves borújában megkeményedett Laczfinak:

Ha még soká tart bolygó életünk,
Kórrá betegszem Kont kétségítől. (IV. f.)

Miért e habozó, kétségeiben *annyira Kont-ellenes Kont*? Azért, mert Vörösmarty nem tud szabadulni *Hamlet* hatásától. Így érthető Bajza József szűkszavú kijelentése, hogy Vörösmarty *Kontját* kevésbé becsüli, egyes szépségei ellenére is.⁵⁵ Érdekes és jellemző Guzmics Izidor bírálata. E drámát hasonlíthatatlannak, egyetlennek tartja ugyan, de mégis van kifogása: „Kont ereje nincs benne eléggé kitüntetve, mint Schillernél Tellé”.⁵⁶ Gyulai Pál élesen látja, hogy Vörösmarty Kontja csak bujdosik, fényes magánbeszédeket tart, drámai cselekvénybe nem sodródik, nincs benne „szenvedély szülte tetterő”.⁵⁷ De Bajza, Guzmics és Gyulai lényegbe vágó megállapításait csak úgy tudjuk kiegészíteni, ha a költő mintájára, Shakespeare *Hamletjére* utalunk. Konthoz a töprengő, kételkedő és elmélkedő dán királyfit választani mintául, alig mond-

⁵⁴ Bayer József: *A magyar drámairodalom története*. 1897. I. k. 380. l.

⁵⁵ Levele 1830 márc. 21-én Toldyhoz, id. kiadás, VI. k. 319. l.

⁵⁶ Pannonhalmáról írja Kazinczynak 1830 szept. 1-én. *Guzmics Izidor és Kazinczy Ferenc költői levelezés*. 1860. 235. l.

⁵⁷ Id. m. 154–155. l.

ható szerencsés gondolatnak. De idegenül hat az is, hogy a költő szerelmi történet útján igyekszik mélyebben megokolni Zsigmond és Kont közt támadt ellenségeskedést. Ez a mozzanat szinte megindulásában veszélyezteti azt a hatást, melyet Konttól várunk s azt a képet, melyet — egyéb tudásunk alapján — alkottunk róla.

Kont tárgya megkapja *Kisfaludy Sándort* is. Mintegy megirigyli Vörösmartytól, kiben vetélytársat látott. Az Akadémia 1833-ban három regéjének (*Kemend, Döbrönte, A megboszult hitszegő*) a nagyjutalom egyik felét ítéli, míg a másikkal Vörösmartyt tünteti ki. Az egyiket, *Kemend*et, 1832-ben felolvasta az Akadémiában.⁵⁸ Koltai Virgil egy-két szóval említi már, Czuczor *Kontjáról* szóltakor, Kisfaludy *Kemendjét* is.⁵⁹ A kérdés tüzetesebb vizsgálatot kíván.

A rege tárgyába mélyen beleszövődik Kont története. Pethőnek, Kemend vár urának leánya, Júlia, megszerette Pethő úr neveltjét, hédervári Konth Miklóst, Konth István fiát. Pethő halódásában is azt kívánja, hogy a fiatalok egymáséi legyenek. De alig hűnyja le szemét, megindul az ármány. Pethőné a Konthokkal ellenséges Gara-ház sarja, leányát lebeszéli a frigyről. Júlia nádszálként inog. Egy napon fényes vendég érkezik Kemendre, Vajdaffy György fia. Júliát elkábítja a magyar föld „leggazdagabb nőszője“. Minden úton-módon igyekszik tetszeni neki. A lengyelek ellen vitézkedő Konth Miklós, már öt hónapja, semmi hírt sem kap otthonról. Hazaküldi kedves társát, Csákány Endrét s hű szolgáját, Csókát. Szent Nikodém napján viszi Csóka urához Pethő Júlia hűtlensége hírért. A vőlegény fényes kísérettel indul a lakodalomra. Lovászával előre üget Kemend felé, de Bér és Tűrje között eléjük vágtat Konth Miklós és Csóka. Konth összeesap Vajdaffyval, fejét kettévágja. Majd elbujdosik, később barát lesz. Júlia is kolostorba megy.

Kisfaludy mintegy a *fiak* sorsában akarja feltüntetni az *apák* történetét. Így lelkiviláguk s elhatározásuk minden mozzanatában felöltik a múlt. Kemend vezérinditéka: *az apák sorsának átszövődése gyermekeikébe*. A hős Konth Miklósról ezt írja a költő:

Gyáva nem lesz Konth magzatja. (V. r. é. n.)

⁵⁸ Kisfaludy Sándor *Minden munkái*, Angyal D. kiadása, III. k. 17-75. l.

⁵⁹ Koltai Virgil: *Czuczor Gergely élete és munkái*, 85. l.

Konth Miklóst nemcsak szerelmi csalódása gyötri:

Apámnak, a legfényesebb
Szerencsének ölében
A bajnoki erkölcsöknek
Tündöklő szép hírében,
Elte legszebb virágában
Hóhér zárta életét
Mert szerette nemzetét. (VIII. én.)

Így látja Miklós a megdicsőült hős apát, ki mélységes honszerelme miatt hazája eszményi vértanujává magasztosult. De hogyan tűnik Pethóné, a Gara-leány lelke elé? Ez lenéző szánakozással beszél a koldus Miklósról, „ama fejevesztett nagy vétkes“-nek gyermekéről, mint aki egy „megvetett és gyalázott név moeská“-ban komor s pironságos világba vezetné Júliát.

Vajdaffy Györgyről úgy emlékszik meg a költő, mint aki mézbe mártott szavakkal keríté lépre a 32 nemest s így jutott mérhetetlen vagyonhoz.

Legmegkapóbb a költő alanyisága: Miklóst azért rajzolja rokonszenvesnek, mert apját is ilyennek érzi, az ifjú Vajdaffy pedig éppen annyira felkelti ellenérzését, mint atyja, az ármányos György.

Ez a világ különben kedves előtte, mert a magyar nemesség lelke nyilvánul benne. Konth és nemes társai ne nyugózték volna le annak a Kisfaludynak a figyelmét, ki *par excellence* a magyar nemességben látta a magyar hazát? Mennyire igazolódik ezúttal is, amit már *Toldy Ferenc* írt róla: „Regéiben a magyar nemesség tagja szól, mely maga volt korában a nemzet s a nemzetiség képviselője.“⁶⁰ Mélyen meghatja Kont István sorsa is, de már attól nem tud menekedni, hogy történetéhez ne régi költésmódja szerint fűzzön valamilyen szerelmi történettel megdagasztott mesét.

Heinrich Gusztáv úgy látja, hogy aggkori regéi közül *Kemend* (1832), *Döbrönte* és *Szigliget* (1833), a hanyatlás után, újabb emelkedést mutatnak, noha első regéi színvonaláig nem emelkednek.⁶¹ Hozzátehetjük, hogy ez *Kemendben* inkább a fiak sorsában folytatódó régi történet érdekeltő szövésében nyilvánul, mintsem valamilyes művészi elmélyedésében. Az alakok megválasztásában nincs semmi változás: Kont István fia éppen olyan szenvedő dalia, mint *Csobáncz Szentgyörgyi*

⁶⁰ Toldy Ferenc: *A magyar költészet története.* 1867. II. kiadás. 439. l.

⁶¹ Heinrich Gusztáv: *Kisfaludy S. regéi.* Irod. Közl. 1891. 78. l.

Lászlója, Pethőné meg olyan ördögösen gonosz, mint *Tátiká*-ban Czudar Judit. Júlia már eltér egyéb regéi leányalakjaitól. *Császár Elemér* úgy látja, hogy a költő jellemfejlődést akart rajzolni benne.⁶² Valóban úgy tetszik, hogy rábeszélésre való engedése, hűségében való megtántorodása a pompa hatására, majd megbánása rajza nincs elevenesség híján.

Még egy kérdést kell eldöntenünk. Miért fűzi a költő Kemendhez és a Pethő-család sorsához Kont fia történetét? Kisfaludy Sándort az *eposzi hitel* kérdése sohasem zaklatta, noha ennek valamelyes bágyadt sápadtságú átszüremlése az ő regéiben is megvonaglik. Maga írja, hogy Sümegről, lakása „romántos köréből” a váromladékokra eső tekintet a szemlélő eszményeit a hajdankorba ragadja.⁶³ A zalamegyei Kemend sem kerülte ki figyelmét.

Pethő János és Tamás 1403-ban Zsigmond királytól Kemend várát nyerik érdemeik jutalmául, mert Kemendi András és János Nápolyi László mellett való pártállásukkal Zsigmond iránt hűtleneknek bizonyultak.⁶⁴ Kisfaludy Sándor képzeletének útja valószínűleg ez: ha a Kemendiek, éppen úgy, mint Konth István, Nápolyi László hívei, s ha most Zsigmond emberei, a Pethők, szolgálat fejében kapják a várat, így a Pethők, amikor a Kemendiekkel szembekerülnek, farkasszemet néznek Konttal is.

Kemendben azt olvassuk, hogy az elhunyt Pethő lelke éjszaka „felduhogó szózáttal” adja tudtára Gergely várnagynak, hogy ő (Pethő) Konth István és társai siralmas történetének csak vak eszköze volt; Gara rábeszélésére halálvoksot adott ő is, abban a hitben, hogy Gara kegyelmet ígért:

Konth árváit párfogolván,
Engesztelem vétkeket.
Vétkem vég feloldozása,
Leányom meghatározása:
Ha ő Konthtal összekelek,
Vétkem bocsánatot lel. (VI. én.)

Itt már tisztán a képzelet működik. A Kemend várához jutott Pethő Tamás ága kihalt, Jánosnak pedig három fia

⁶² Császár Elemér: *Kisfaludy Sándor*, a Kisf.-Társ. *Költők és írók* v., 108. l.

⁶³ *Regél Előszava*, Angyal D. kiad. II. k. 70. l.

⁶⁴ Nagy Iván: *Magyarország családai*. IX. k. 260—261. l. és Angyal Dávid jegyzete, III. k. 454. l.

volt: Dienes, László és Péter,⁶⁵ de leányáról mitsem tudnak a családi okiratok. Ez nem zavarja Kisfaludyt. Költői céljának megfelelőbb, ha leánya van Pethőnek, mert így bűne kiengeszteléseül hitvesül adhatja Kont István árvájához, kit ugyan-csak vétke megbánásában vett nevelő oltalmába.

Lehetett is oka Pethő úrnak a keserves szánom-bánomra, hogy halálvoksot adott Hédervári Kont Istvánra, kit költőnk a nemzeti szabadság s a magyar jogok rettenthetetlen hősének tekint egy kis költeményében is (*Konth István a vérpadon*):

Reménylem, ó, őseimnek istene
Születni fog még egy oroszlány, akitől
Majd retteg anyjának hasában is
A gyermek, a ki a magyart
Tapodni vágyásban fogantatott.
A láncot az, reménylem, öszvetördeli,
Mely a magyart szorítja s kötve tartja most.⁶⁶

Nem ilyen erélyes a *Czuczor Gergely* elképzelte *Kont* (*Aurora*, 1837). A költemény semmi más, mint balladás festmény, vagy mint Koltai Virgil írja, dúlt lelkiállapotot rajzoló „regékép”.⁶⁷ A Dráva partján Kontot a vihar paskolja. Mellette hűséges apródja. Ez feddőzve inti a bujdosót: bitangra hagyta mindenét, fiát s nejét árvaságra, fényes ruhája is kopottra vásott. De a „törhetetlen lelkű” Kont a zsarnoknak nem akar hódolni s marcona hűbáratba merül.

Ezen a történet nélkül való költeményen Vörösmarty *Bujdosóinak* hatása érzik. Nem annyira a dacos vitéz alakja nyomul homloktérbe, mint inkább a bujdosóé, a megalázotté. De még egy mozzanat emlékezteti a figyelőt Vörösmartyra. Mint ahogyan nála is a csillag világánál elmélkedő, töprengő, gondjaiba temetkezett hős sötét arca homályzik felénk, éppen úgy Czuczornál is „gondjai sötét ködébe”, süllyedve „búvában... merülten” szomorkodik előttünk. De van Czuczornak egy eredeti, hatásos indítéka. A vihar dörgésére felviharzik az ő lelke tüze is:

Az átkok átka rontsa meg
Örökre lelkemet,
Ha a bitor Zsigmond előtt
Meghajtom térdemet.

A vész elvonultával „búvába süllyed” megint a büszké hős. Ez a párhuzamosság a természet és a lélek kitörése, majd a

⁶⁵ Nagy Iván id. m. IX. k. 260–261. l.

⁶⁶ Id. kiadás, II. k. 34–35. l.

⁶⁷ Id. m. 83. l.

vihar elülte s a szív háborgásának lecsillapulta közt, Czuczor *Kontjának* legmegragadóbb mozzanata.

Egészen más a helyzet annak a költőnek a balladájában, ki egész irodalmi köztudatunkban legnépszerűbbé teszi a Zsigmonddal szembeszállott vitéz nevét. Garay János híres *Kontja* (1838) a Kont-kultusz igazi megteremtője. Történetekben ez sem gazdag. A ballada semmi más, mint egy nagy dráma utolsó fordulata: a halálra indulás. A krónikás nyújtotta forráshoz híven ragaszkodik: Vajdafi cse'le, a makacs viselkedés, Kont arcul fordulása a bakó felé olyan eseményszemek, melyekre forrásában talál. A ballada legnagyobb szépsége nem lélektani elmélyedésben vagy tragikai alakításban nyilvánul, mint inkább Kont honfiúi nagy hivatásának átértésében s éreztetésében. Kont haragos villámot szóró szónok sújtó erejével korholja a zsarnokot két beszédben is: a Zsigmond előtt való megjelenéskor s mielőtt lecsapni készülne a bakó. A költő célja is ezekben a beszédekben világosodik meg: Kont nem pártütő, hanem lelkes hazafi; azért, hogy *a király a hazát dűlje*, nem hajthat térdet sem a sereg, sem Hédervári Kont. Tudja, hogy halála és társai veszte csak véres áldozat: a honnak üdv, Zsigmondnak vész. Mint a görög drámában a kar szavaiban, úgy e balladában is mintegy megmorajlik a tömeghangulat, a *kemény vitéz*zel való együttérzés kifejezésében: a nép elsápad, majd lázadó zúgással követeli az ádáz király fogságra vetését.

Csak Vajdafi álnok mesterkedése láthatja őket lázadóknak; ő, a költő, hiszi, tudja, érzi feddhetetlen honszerelmüket. Kivált Kontot látja ilyen felmagasztalásban, innét fenséges természeti hasonlatai.

Garay balladájában még három mozzanat köti le figyelmünket: van-e nyoma annak, hogy a bakó Kontot végzi ki utoljára, eredeti-e a gondolat, hogy Zsigmond alázatot kíván a nemesektől kegyelem fejében s végül honnét a nemesek és a király sorsának hatásos összefűzése?

A történetírók közül csak Fessler tud arról, hogy nemes-társai közül Kontot végzik ki utolsóul.⁶⁸ De ettől az adattól függetlenül, az elevenebb költői hatás biztosításáért is eljuthatott Garay erre a motívumra.

Zsigmondnak azt a parancsát, melyben a nemesektől porig

⁶⁸ Id. m. 96. l.

hunyaszkodó megalázkodást követel, egyik történetírónk sem említi, de jelentős indítéka Vörösmarty *Bujdosóinak*. Az ifjú Gara, a király megbízásából, felszólítja a nemeseket, hulljanak térdre a király előtt, így életüket ajándokul vehetik vissza tőle, Kont pedig boruljon „porig“, s ismerje el, hogy ész nélkül cselekedett (V. f.). Milyen forrongó méltatlankodással mondja Zsigmond az ifjú Garának:

Szerettem volna élve hagyni őket,
Alázva látni büszke Kont fejét,
De nem lehet, nem bírok gögjeikkel,
Ők halni bátrabbak, mint élni én. (V. f.)

A harmadik mozzanat a közhangulatnak Zsigmond ellen való fordulása. Ez felötlik a legtöbb történeti feljegyzésben. *Thuróczy*nál már utaltunk rá. *Bonfini* azt írja, hogy Zsigmond kegyetlensége még veszélyesebb összeesküvés magvát hintette el.⁶⁹ *Tinódi* nagy, becsületes őszinteséggel mondja:

Zsigmond király is igen megröppen vala,
Az uraktól ő igen fél vala,
Hogy sok atyjokfiat ölette vala,
Az urak elidegenültek vala.⁷⁰

Pethő Gergely is kiemeli: „Melly dologért igen meggyűlölék a' Királyt a' Magyarok.“⁷¹ *Katona István* is rámutat arra, hogy az annyi sok előkelő családdal atyafiságos nemesember halála gyűlöltté tette Zsigmond nevét.⁷² *Budai Ezsajas* úgy tudja, hogy ez a dolog „még nagyobb gyűlölséget és megutáltatást“ szerzett a királynak.⁷³ *Virág Benedek* említi, hogy a sok jajgatás elől Zsigmond Krakkóba távozik.⁷⁴ *Fessler Ignác* megjegyzi, hogy a legelőkelőbb családok mélyen elkeseredve gondoltak a véres napra.⁷⁵ *Gróf Mailáth János* is utal rá: „Hogy ezúttal Zsigmond nem gyakorolt királyi szelídséget, számára keserű gyümölcsöket termett.“⁷⁶ Érezte e tény jelentőségét Garay is,

⁶⁹ Id. m. 402. l.

⁷⁰ Id. m. 337. l.

⁷¹ Id. m. 58. l.

⁷² Id. m. XI. k. 341. l.

⁷³ Id. m. II. k. 236. l.

⁷⁴ Id. m. IV. k. 46. l.

⁷⁵ Id. m. IV. k. 97. l.

⁷⁶ Id. m. II. k. 118. l. — Élénk figyelmet érdemel Horváth Mihály közlése: „A népmonda szerint Zsigmondot egész életében mardosta a 32 bujdosón elkövetett kegyetlensége miatt lelkiömerete, s Csóka árnyéka még a halála előtti napon is, midőn magát zsöllyeszékben Znaymba vitette, megjelent neki, őt az igaz bíró elébe híván“ (*A' magyarok története*, 1843. II. szak. 93. l.). Kár, hogy Horváth nem jelöli meg, honnét veszi ezt az adatát, melyet máshol seholsem találunk.

mert pompásan simúlt költői felfogásához: ha Zsigmond kegyetlen halálba küldi a jog és a szabadság bajnokait, érezzük, hogy a kényúrnak is lakolnia kell. De azzal, hogy közelégületlenséget keltett, a tyrannus mégsem bűnhődött meg. Nyomatékosabb tényre van szükség.

Az urak nem túrték Zsigmond zsarnokságát, Siklós várában börtönre vetik 1401-ben. Igaz, évek sora választja el a budai vérengzés és a királyrabság eseményeit, de a kettő hathatós erejű tömörítéssel társul Garay *Kontjában*. Sajnos, ez sem az ő leleménye. Vörösmarty, ki különben erősen hat költészetére, ebben is megelőzi. *A bujdosók* is úgy végződik, hogy a zúgolódó tömeg forrongására Gara nádor a zsarnoknak ridegen adja tudtára:

Ország nevében, foglyom, jer, kövess! (V. f.)

E hatások ellenére is Garay *Kontja* lenyűgöző erővel szól hozzánk. Ami Virág Benedek költészetére áll, erre a balladára is illik: *a nemzeti lélek tüzes ébresztője*. Gyulai Pál mondotta Szekszárdon, a Garay-emléktábla teleplezésekor: „Mily eréllyel fejezi ki *Kontjában* a magyar hagyományos jogérzetet, mely csak a jognak hódol, a bitorló önkényt és kegyelmet egyaránt visszautasítja.”⁷⁷ Valóban, ennek a hatalmas kifejező erőnek köszönheti példátlan népszerűségét.

Egyes nyilatkozatok, utalások, megemlékezések a leghitelesebb mértékei valamely irodalmi mű kedveltségének. *Samarjay János* úgy nyilatkozik *Az aesthetika főtárgyaiban* (1853), hogy *Kontnál* „jobb magyar balladát” nem olvasott.⁷⁸ *Gyulai Pál* Győrfi Gyula *Romvirágok* kötetéről írott bírálatában azt fejtegeti, hogy a balladában foglalt történeti tényt valamely eszmének kell elevenítenie; ez lehet valamely „nagy érzés vagy gondolat kifejezése, mint Garay *Kontja*.”⁷⁹ *Toldy Ferenc* „nem régen híres balladá”-nak mondja.⁸⁰ *Arany János* Dózsa Dániel *Zandir-hamjáról* írott bírálatában arra utal, hogy nagy műveknek mindig voltak utánczóik, így *Csobáncnak*, *Zalán futásának*, ilyenek *Kont* diadala után a hamis pátosszal rikácsoló balladák.⁸¹ *Jámbor Pál* azt fejtegeti *A magyar irodalom történetében* (1864), hogy Garayt erős eszme vezette, mikor *Kontot* megírta.

⁷⁷ Főv. L. 1881 szept. 14.

⁷⁸ 229. l.

⁷⁹ *Pesti Napló*, 1854 aug. 2.

⁸⁰ *Új Magyar Múzeum*, 1856. 491. l.

⁸¹ *Hátrahagy. Prózai Dolg.* 303. l.

Azok, kik Garayt nem tartják nagy költőnek, *Kont* erővel és tüz-
zel írott sorait figyeljék! „Ha ezek nem költői szépségek, akkor
senmi sem szép a világon.” Ha Garay keveset is írt, Jámbo-
r ezt a *remekművet* elégnak tartja egy kurta életre (II. k. 275—
276. l.). *Asbóth János* azt írja Vörösmartyról, hogy a románc
terén csak *Kont* versenyezhet vele.⁸² *Fercenczy József* éppen
annyira kevéssé szabatos műballadának tekinti, mint Tárkányi
Béla *Coriolan*ját, de elismeri, hogy mindkettőben hatásos rész-
letek vannak.⁸³ *Szász Károly* nem az alkotás érdemét, hanem a
hang hazafias színét és szónoki erejét emeli ki benne.⁸⁴ *Beöthy*
Zsolt is látja szónokiasságát, leíró körülményeskedését is, de
eselekvényét elég mozgalmasnak, koncepcióját elevennek és
erősnek, a szenvedélyek küzdelmét pedig „lélektanilag igaz”-
nak találja.⁸⁵ Milyen tömörséggel s mégis mennyire mélyen
jellemzi Beöthy, mikor „a hazafias dac balladájá”-nak nevezi.⁸⁶
Jókai Mór (1898) *Kont* hangjának mesterkéietlenségét, rövid
mondásai erejét, tüzt s igazságát dícséri.⁸⁷ *Kozma Andor* mély
igazsággal írja, hogy „a magyar történelmi nemzeti lélek” él
benne tősgyökeresen nemzeti örök magyar tragikumánál fogva
s hogy a magyarság történelmi sorsát fejezi ki.⁸⁸ *Császár Ele-*
mér szerint *Kont*, noha szónokias, mégis „igazi nemzeti ballada”,
mely a nemzet és az idegen dinasztia ellentétét egy képbe tömő-
ríti.⁸⁹

Nemcsak a ballada ez egyetemes népszerűségének elisme-
rése fontos, hanem az is tanulságos, hogy a köztudat Garay
nevét hovatovább *Kont*jával társítja. Az *Ujabbkori Ismeretek*
Tára arról ír (1851), hogy „ezer bajjal kelle küzdeni *Kont* költő-
jének”. (III. k. 387. l.) Mikor meghalt, a *Pesti Napló* vezércikk-
ben (*Meghalt Garay* címen) melegen ír arról a költőről, ki az

⁸² Asbóth János: *Irodalmi és politikai arcképek*. 1876. 6. l.

⁸³ Fercenczy József: *Garay János életrajza*. 1883. 212. l.

⁸⁴ *Vasárnapi Ujság*, 1881. 546. l.

⁸⁵ Greguss és Beöthy: *Magyar balladák*. 104. l.

⁸⁶ Beöthy Zsolt: *A magyar irodalom kistükré*. V. kiadás, 159. l.

⁸⁷ *Garay-Album*, 21. l. — Már régebben (1854-ben) *A magyar nemzet történetében* novellaszerűen elmesélte *Kont* történetét. Jeleniző az a meg-
jegyzése, hogy Zsigmond nem ismerte a magyar jellemet: a magyar nem
könyörög. Ime a költészet hatása Jókaira, a történetíróra (194—195. l.) El-
mondja a Csóka-epizódot is. „Inkább az ördögöt, mint tégedet”, hangzik
Csóka válasza. (195. l.)

⁸⁸ *Kisfaludy-Társaság* Evlapjai, XL. 79—80. l. — Az Obsztost és Kontot
úgy tekinti, mint „a magyar lélek eleven, üde, természetes tartozékát”, u. itt,
76., 77. l.

⁸⁹ Császár Elemér: *Garay János. Budapesti Szemle*, 1912. 428. sz. 253. l.

Árpádokat, Hunyady Lászlót, „Kontot és annyi más magasztos hazafi éneket“ írt.⁹⁰ Greguss Ágost a róla festett írói arcképben kiemeli a „dicső“ Kontot.⁹¹ Mikor a *Pesti Napló* az írók anyagi pártfogásáról szól, úgy ír róla, mint *Kont költőjéről*.⁹² Így a *Vasárnapi Ujság* (1855, 269. l.) s a *Családi Kör* is (1860, 154. l.). Szemere Miklós egyik tréfás versében (*Ezer év múlva*) úgy hivatkozik reá, mint „Kont éneklőjére“.⁹³ Nyilas Samu egyik megható költeményében (*Költőink regéje*) röpkén utal „a híres Kont dalnoká“-ra.⁹⁴

A költők leginkább Kontért magasztalják. Említi Erdélyi János ódája: *Garay emlékezete*.⁹⁵ Szász Károly *Garayjában* (1853) víziókép' idézi maga elé a dicső halálmegvetőket:

Szent György teren mi zaj rivall?
Vérpad körül tolong a nép.
S harminc nemes bajtársival
Kont, a kemény vitéz, kilép.⁹⁶

Császár Ferenc is (*Garay János emlékezete*) úgy magasztalja, hogy bátor ősoket ünneplő dalaival magasb körbe ragadta a lelkeket:

Ki hervadhatlan koszorút fűzött volt
A vérmезőn elhullt bajnokoknak
Magasztos kobzán...⁹⁷

Tóth Kálmán (*Garay sirjánál*) Garayt az Árpádok között látja, Hunyadi László kezét fog vele, Kont pedig megöleli.⁹⁸ Kenézy Csátár ódája is (*A Garay-emlékünnepe*) felidézi a zsarnokkal makaeskodó Kontot.⁹⁹ Ábrányi Emil is *Garay Jánosában* büszkén vallja, hogy szobrának díszőrsége nemcsak a Kont vezette harminc nemes, hanem az egész magyarság.¹⁰⁰ Sántha Károly is azt hirdeti (*Garay emlékezete*):

Es dalban él Kont, a kemény vitéz.¹⁰¹

⁹⁰ 1853 nov. 20.

⁹¹ *Pesti Napló*, 1853 dec. 13. Greguss később úgy találja, hogy *Kont* népszerűségét nem annyira műbeesének, mint politikai irányának köszöni, noha gyors menetű, a szenvedély is erős benne. (*A balladról*, 1861. O. Kvt. 170. l.)

⁹² 1854. jún. 14.

⁹³ *Összegy.*, M. I. k. 182. l.

⁹⁴ *Hölgyfutár*, 1860. II. k. 1309. l.

⁹⁵ *Diratesarnok*, 1853. II. k. 1515. l.

⁹⁶ Szász K.: *Kisebb Költ.* I. k. 136. l.

⁹⁷ Császár F.: *Őszi lombok*. I. k. 83. l.

⁹⁸ Tóth K.: *Összes K. Ráth*, II. k. 309. l.

⁹⁹ *Füvedrosi Lapok*, 1881. II. 1185. l.

¹⁰⁰ Bodnár István szerk. *Garay-Albumban*, 23. l.

¹⁰¹ *Garay-Album*, 35. l.

Nem kevésbé beszédes tanui e páratlan kedvelésnek a meleg visszaemlékezések, így a Vadnai Károlyé, Ompolyi Mátray Ernőé, Szász Károlyé, Jókai Móré, Bartók Lajosé.¹⁰²

Garay János *Kontja* valóságos mintaképe lehet annak a jelenségnek, milyen hódító ereje van egy-egy remek alkotásnak, ha kifejezi a nemzet hangulatát. *Kont* eltalálta kétszer is: a maga idejében (1838) s a szabadságharcot követő újabb zsarnokság korszakában. Széchenyi haladást és szabadságot sürget; minden önkény, mely megzavarja ezt, a nemzet jobbainak le-sújtó megvetésével találkozott. Az 1832–36. országgyűlés be-rekesztése után megnyilvánuló alkotmányos jogkövetelés sötét reakcióra készíti a kormányt. Lajos főherceg és Metternich erőszakos eszközökkel törnek a szabadság ellen. Ugyanakkor (1836) a főkancellár, Pálffy Fidél, kiadja a parancsot az országgyűlési ifjak elfogására.¹⁰³ Garay átérzi a szabadság ellenségei-nek ádáz fenekedését, képzelete megteremti a zsarnokság osto-rozóját, az eszményi dac mintaképét, a nemzet jogainak hajt-hatatlan hősét, Kontot, a kemény vitézt. De mikor Kont Zsig-mond ellen dörög, az ötvenes évek magyarja sem egyszer gon-dolta: *Kont Zsigmondnak szól, de ha akarja, Bach és Schmerling is érthet belőle*. A politika és a költészet, kivált kis népek iro-dalmában, gyökeres összefonódásban találkozik. Ez kettős vonat-kozásban áll: hazafias eszme szüli s hazafias érzést szül, nem-

¹⁰² Vadnai Károly feljegyezi (1877), hogy ő és társai ifjúkorukban ked-vel szavalták Garay *Kontját*, Vachott Sándor *A külföld rabjával együtt* (*El-múlt idők*, 28. l.). Kedvesen s közvetlenül írja le Ompolyi Mátray Ernő (*Em-lékezés Garay Jánosra*), mint szavalta el ötvenes korában, 1831 karácsonyán Kontot s könnyekig meghatotta Garayt (*Képes Családi Lapok*, 1861. 278. l.). Szász Károly úgy látja, hogy Petőfi és Arany hódító sikere után alig érti Kont széles hódítását. Megemlíti, hogy minden iskolai ünnepélyen s hang-versenyen, „mely a kor igaz és teljes tükré akart lenni“, szavalták a híres balladát (*Vasárnapi Ujság*, 1861. 563. l.). Jókai Mór is elmondja, hogy az ő ifjúkorában milyen becsúszással szavalták Kontot: „En még élő tanuja vagyok annak a kornak, melyben Garay *Kont* balladája bejárta az országot, min-denütt felélénkítve az alvó közlelkületet s bizonyosságot tehettek róla, hogy magyar költő művének soha ennél nagyobb hatása nem volt.“ (*Garay-Album*, 21. l.) Így Bartók Lajos is (U. itt, 26. l.).

A ballada népszerűségét bizonyítja, hogy még Miskolczi Berezi színházi sűgő is kiadja *Bűcsű Emlékében*, Szeged, 1871. 7–9. l.

Sajnos, a paródia Kont körül is felüti rút fejét. A *Játékszíni Emlény-be* (Lugos, 1852. 11–16 l.) K. A.-tól egy *Csont* című verszet jelent meg. Főhőse Csont „a kőbor színész“, társairól pedig azt írja, hogy „mind lumpok ők, mind rongyosak, mind éhes Hazafi“. Izetlen vers, mint általában a paródiák. Módosítással a híres francia mondást alkalmaznám rájuk: „Ja parodie n'est qu'un hommage rendu au chef-d'oeuvre“.

¹⁰³ Horváth Mihály: *Huszonöt év Magyarország történelméből*, 1861. I. k. 482., 483., 486. l.

zeti hæv teremti s ő maga is nemzeti lendületet teremt. Ennek az igazságnak Garay *Kontja* örök és fényes bizonytsága.

Olyan mélyen áthatja Kont sorsa, hogy még két balladában foglalkozik vele: *Hunyady László*ban (1839) és *Kont fegyvernöké*ben (1841). Hunyadi László és Kont sorsában két közös mozzanat ötlük fel: a királyi ígélet megszegése és az, hogy mindkettő Szent György terén esett a bakó áldozatául. Így könnyen értjük, hogy három költő: Garay, Petőfi és Zalár azonosítja a két hős sorsát. A bőbeszédű líraiság áthatotta *Hunyady László*nak az a legmegkapóbb motívuma, hogy Szent György terén „háborgó álmival” az alvó Kont fogadja a kivégzett leventét. Harminc társával felriad, majd lázadva szólnak:

Itt kőkemény vitézek
Akarva nyugszanak,
Te büntelen vagy, ifjú,
Itt nincs számodra hely,
Eredj a fölvilágba
Dicső apádhoz el!

*Kont fegyvernöké*nek tárgya éppen úgy megtalálható *Thuróc*znál, mint a *Konté*.¹⁰⁴ Érdekes, hogy három költőnk is anynyira fellelkesül a Kont-ünneplés sugalmain, hogy Kont apródja történetét is feldolgozza. Vörösmarty, Kisfaludy és Garay egyaránt méltónak találják, hogy megemlékezzenek róla. Vörösmarty drámája, Kisfaludy regéje keretében, Garay már külön. Vörösmarty Csókája térdenállva könyörög Zsigmondnak Kont életéért: akkor hű szolgája, őrizője lesz. De az magához csábítgatja. Erre lázadó haraggal feleli:

Inkább szegődöm hitvány férgeimhez,
A bűnhöz inkább, mint hozzád, cseh eb.

Mikor Zsigmond az öröknek kiadja a parancsot, tüzzék fejét a vár fokára, büszkén vágja oda neki:

Ott is különb lesz, mint egy rossz cseh fej. (V. f.)

¹⁰⁴ L. előbbi fejtegetéseinket! — *Thuróc*zytól nem egy történetírónkra öröklődik. Láttuk *Bonfini*nál és *Tinódi*nál is az urát keservesen sirató Csókát magához édesgető Zsigmondnak nyersen szól az apród:

Mint olyan cseh disznót ő nem uralná. (Id. m. 337. l.)

Pethő Gergely (1660) is elmondja a Hédervári „Inassá”-nak dacos fellépését, mint aki nyakasan kijelenti, hogy nem lesz neki soha „illyes Cseh Disznó” ura (Id. m. 58. l.). *Budai Eszajás* már csak szünetjelekkel jelzi „Hédervári Inassá”-nak nyers szavait (Id. m. I. k. 236. l.). *Fessler* szépítő módosítással beszél el Csóka választát, „inkább meg akar halni, mintsem egy cseh szolgalátáig alacsonyodjék”. (Id. m. 97. l.)

Vörösmarty drámai célja szerint, több mozzanatban alakítja át Thuróczy közlését. A krónikás Csókája ura halálán kesereg, a Vörösmartyé ennek életéért könyörög. Ez a jelenség Vörösmartynál hatásos és drámai erejű. Gara nádor, majd Rózsa és Imre, végül Csóka kér kegyelmet. Drámai megelevenítése ez Zsigmond könyörtelenségének. Csóka és Zsigmond szóváltása kiszélesedik és Shakespeare másodrangú szereplőinek ötletes színporkázású szójátékaira emlékeztetően villan el.¹⁰⁵

Kisfaludy Sándor Konth Miklósának Csóka nevű szolgája (*Kemendben*) Konth István Csókájának a fia, vagy mint a rege hőse mondja:

Az én Csókán derék atyja
Zsigmondnak nagy gyalázatja
Marad királyságában
Egy szabad nép szájában. (V. ének.)

Barátjának, Csákány Endrének, Miklós elbeszéli, apjának milyen hű embere volt Csóka, vele ment a *vérsziacra* is.¹⁰⁶ Zsigmond édesgető szavaira így felelt:

Konth szolgája inkább meghal,
Mint sem szolgál s urának vall
Vérszumjas cseh, tégedet,
Tarts magadnak kegyedet.

Ő is a vérpadra megy, a „népesudálta” szolga árvaít Pethő veszi eltalmába.

Kisfaludynál nem oly művészi Kont apródja történetének alakítása, mint Vörösmartynál. Már az is valószínűtlen, hogy családos emberül rajzolja. De szüksége volt erre az átalakításra, mert különben nem mondhatta volna el, már pedig ő ezt *Kemendjébe* be akarta szőni. Az epizódnak akkor van mélyebb költői értéke, ha jellem-, kedély- s lélekfestésre szolgál. Nem így a regeköltőnél. Nagyon lazán fűződik a főeseményhez. Magát a történetet szépítéssel beszéli el, de elég elevenen és hatásosan.

Értékben Garay *Kont fegyvernőke* (1841) csekélyebb súlyú, mint *Kont*. A ballada keretében Thuróczy tömör elbeszélésének tragikai kimélyítésére törekedett, csak hogy ehhez Arany János lángelméje kellett volna. *Kont fegyvernőkében* különösen két

¹⁰⁵ *A fej a vár fokán többet ér, mint egy rossz cseh fej.*

¹⁰⁶ Garay *Kontjában gyászpiac!*

mozzanat érdemel figyelmet. Csóka gyötrelmes kesergése és Zsigmond viselkedése. Garay érzi, hogy Thuróczy színtelen általánosságban említi Csóka ragaszkodása okát, Garay fegyvernőke már „a szegénynek napját” s „a hősök csillagát” siratja benne. Egész kis szónoklattal fordul Zsigmondhoz, de szavaiból nem erő viharzik, hanem a negédes kesergés olvadó sírátkozása nyög felénk. Majd a tragikus gyötrődés kegyetlen fájdalomában képzei maga elé: a csonka tetemet ajkához szorítja, sír, átkozódik és nevet. Zsigmond felszólítására örvöngve szól vissza s „mint rém” mered reá:

Inkább a poklok ördögét,
Mint tégedet, *cseh* eb.

Csóka kemény megszólítása Vörösmartynál és Garaynál *cseh* ebbé szelídült, Kisfaludynál *vérszomjas cseh* lett belőle. Kisfaludy egyszerűen megszínezi a történetet, Vörösmarty és Garay útja a drámai kimélyítésé, de míg a nagy romantikus igyekvése eleven sikerrel jár, emez inkább jószándékú becsvágyról tanuskodik, mintsem annak művészi megvalósításáról.¹⁰⁷

Irodalmunkban kevés költemény akad, mely olyan széles hódítást tett volna, mint Garay *Kontja*. Vachott Sándort is annyira megragadja, hogy hatására epigramma írására buzdul (*Garay Kont című balladájára*, 1847):

A költői varázs felkölté Kontot: amott meg
Ime a hős bujnoki társaival,
A várban trónján ül Zsigmond és körülötte
Zordonan és büszkén áll meg a hősi csapat.
Harmincegy nemes éreszobor áll súlyteljesen ottan.
Hogy hajtának ezek térdet a zsarnok előtt?¹⁰⁸

Vachottot az a mozzanat kapja meg Garay *Kontjában*, mely magára Garayra is Vörösmartytól öröklődik: a hajthatatlanság. Tagadhatatlan, hogy nemes ötvözetű tömörítéssel tudja megrögzíteni a makacs helytállás fenséges jelenetét.

Nem csoda, hogy a gúnyos nemben is ír epigrammát *Kont*

¹⁰⁷ Megvilágítandó kérdés még a 32. szám. *Kontban* 30 nemes tart Budára, előttük Kont. *Kont fegyvernőket* úgy kezdi, hogy megénekelte Kontot 30 nemes baltársával együtt. A 32-ik Csóka. A régiek közül erre Tinódi utal a leghatározottabban. Ő is az urát sirató „kis Csókát” tekinti 32-iknek. (Id. m. 337. l.)

¹⁰⁸ Vachott Sándor: *Költemények*. 126. l.

késő utódairól (1847), a szolgálai csúszás s hivatalos bókók meggyengítette nemes fajról:

Vajni szerenese, ha még lábain állani bír.¹⁰⁹

Éles gúny ez a makacsul megálló ősök hajlongó ivadéakai ellen.¹¹⁰

Te a világnak kincseket hagyál,
Dús szellemednek fényes kincseit. (*Pesti N.* 1853 nov. 22.)

Ez a nemzeti jogokért halálig kitartó makaesség bővölte el *Petőfi Sándort*. A szabadságharc szelleme s a maga szenvedélyes lelke egyaránt sugalmazza. Kontot említi már *Lehelben* is (1845), de sokkal tanulságosabbak a *Vérmező* (1848), meg *Kont és társai* (1845). Költői ötlet van a *Vérmezőnek* abban a motívumában, hogy a nagy tér nem egy véres áldozatot látott: Kont és társai, Hunyady László s Martinovicsék halálát. Arra int, éjjel ne járjunk Budán, mert a megholtak lelke kísért itt:

Kont s Hunyady László fönn Szent György piacán
Tölti bolyongva és nyögve az éjszakát.

Kont és társai Petőfi legtúlzóbb politikai költeményei közül való. A régibb feldolgozásoktól kivált két mozzanatban tér el; az egyik: társait Kont a Bakonyban saját elhatározásából hívja össze; a másik: Kont és Zsigmond szembekerülésének féktelensége. A király a gúnyban szertelen, Kont a szidalomban. Kont szavából a Petőfié izzik ki: lángoló királygyűlölete. Megfeledkezve a költészet követeléséről, a verses lázítás véres szenvedélyességére ragadtatja magát, mikor a forradalmi pamflet izgató modorában hallatja szavát. Az apáknak gyermekeikért önként való halálra szánását művészien lehetett volna alakítani.

Kontban Petőfi még fokozottabban látja a szabadság eszményképét, mint Garay:

Ő volt akkor a hazába'
A szabadság végsugára.

Művészi ellentétben rajzolja, hogy a király összegörnyed, míg az elítélt tekintete olyan, mint „az isten ítélete”. Csoda-e, hogy annyira felmagasztalja a szabadság hőseit, mikor maga is tüzeslelkű bajnoka a nemzet jogainak?

¹⁰⁹ U. itt, 127. l.

¹¹⁰ *Garay emlékezetében* (1853) lelkesen vallja:

Hunyady László s Kont István vértanu lelke nemcsak Garay és Petőfi képzeletében szövetkezik. *Zalár József* egy meseteri balladájának, *Hunyadi Lászlónak* is jelentős indítéka.¹¹¹ V. László lelke megremeg, hogy Szent György terén a föld alatt fölriad Kont vitéz, sorra költi társait, de fent a téren lecsapott már a pallos; új sír támad; Kont vitéz parancsot ad, ki-kí szépen rendben álljon; Hunyadi László közékük lép; a hősök mind meghajlanak:

Kezet szorít a két vezér,
Valami nagy titkot beszél.

Mikor Gara lánya, Hunyadi László menyasszonya, bomlott hajjal a sírhoz rohan, keljen fel, az idegen fejedelem fut az országból, ő lehet most már a király, megszólal ez: Konttal elvégezték már, a király Mátyás lesz. Íme a nagy titok! *Beöthy Zsolt* szépen fejtegeti, hogy a büntudat marta király s a László kivégzése miatt fájdalmában megzavarodott menyasszony látomásai összefonódnak.¹¹² Hozzátehetjük, hogy Hunyadi László és Kont síri találkozása ötletét valószínűleg Garay János *Hunyady Lászlójából* nyeri s mélyíti ki lélektani találékonysággal.

Tóth Kálmán is a nemzet halhatatlanjai közt emlegeti azt, ki „vérhalálát“ Buda várában elszántan fogadta. (*Ki volt nagyobb?*)

Erős gyökeret vert immáron a magyar irodalmi köztudatban Kont eszményi hősiességének csodálata. Néha egy-egy utalás is mennyit mond! *Pompéry János* elbeszélésében, *Clarissában* (1852) a „rendíthetetlen“ Kontról esik szó.¹¹³

Illésy György lelke elé idézve a mult hőseit, így ír róla:

Az eltiprott jog hőse: Kont
Es Konttal a harmincegy vértanu.¹¹⁴

Katona Gyula kenetes és eláradó kezdetű versében (*Hazaszeretet*) tanulságosan említi Kontot és társait, kiket „bűbájos erő“, a hazaszeretet arra lelkesít, hogy inkább a hóhér pallosa, mint hazájuk ellensége előtt hajtsák meg büszke fejüket.¹¹⁵

Balogh Zoltán balladás képe, *Kont*, a kivégzett hős halódása mozzanatát rögzíti meg: a fej legördült, a szemben rezeg

¹¹¹ L. a balladát Greguss és Beöthy *Magyar balladák* c. gy.-ben, 205–206. l.

¹¹² Id. m. 207–208. l.

¹¹³ Pompéry János: *Beszélyek*. I. k. 189. l.

¹¹⁴ *Hölgyfutár*, 1860. I. k. 449. l.

¹¹⁵ *Hölgyfutár*, 1861. I. k. 105. l.

még egy kis sugár, az ajak vonaglik, de a zordon szemöldök alá mind sötétebb árny vonul, lassan-lassan minden vonása jéggé mered:

Még látszik bátor homlokán,
Hogy gyűlölé a zsarnokot.¹¹⁶

Egy fiziológiai jelenségnek nem a legizlésebb feldolgozása ez a vers, Kont végtusájára alkalmazva, noha utolsó szavaiban van némi hatásosság.

Thaly Kálmán is őszinte hódolója Kontnak. Már *Kazy Lajos emlékeztető*ben is melegen emlékszik róla. Kazy Kont és társai lefejezéséről képet kezdett festeni, de befejezésében megátolta korai halála. A költő úgy képzei, hogy a holdvilágnál egy kéz jár, mintha festene; a kép élénkül: feltűnik Szent György tere, a bakó, „a büszke Kont” s a harminc nemes „dicső alakja”.¹¹⁷ Sokkal kifejezőbb erejű „balladá”-ja, az ünnepi *Kont megdicsőülése*.¹¹⁸ A költemény kezdő indítéka: Kont hajthatatlansága. A kivégzett hős lelke Hadúr csarnokába röppen. Hős Csaba, Lehel, Árpád vigadoznak itt tündéri zenével:

Es hős Kontot Hadúr megáldja
Es nagy Attila vele kezét fog,
S Árpád csókot ad homlokára
Es üdvözli sok ezernyi bajnok.

A hadi leányok „dieskoszorú”-val díszítik. Íme a fokozódás *Ultima Thule*je a magyar Kont-imádatban! Egészen eredeti, meglepő, nem egy helyt lendületes és festői a magyar Wall-hallába emelkedett hőslélek megdicsőülésének fenségre törekvő, ünnepi rajza. Mint Vörösmarty és Garay, ő is felhasználja az elfogott Zsigmond börtönös bűnhődése indítékát, de azoknál a király fogsága gonosz bűnért való jogos lakolás, Thalynál inkább — Hugo híres kontrasztképeire emlékeztetően — erőhatású ellentét lep meg: míg Kont ünneplésére Hadúr csarnokában égi zene szeráfi hangja zendül, addig a földön bús zaj morajlik, mert a zsarnok, Zsigmond, zörgeti rabsága láncait.

Jámbor Pál is megemlíti egyik borús versében (*Mi az élet?*) Kontot a nemesen szenvedők közt.¹¹⁹

*Csengey Gusztáv Kont vitéz*ben ünnepli. Híven követi Thu-

¹¹⁶ *Nefelejts*, 1861. 298. l.

¹¹⁷ *Kárpáti Kürt*, 1860. 199—200. l.

¹¹⁸ *Családi Kör*, 1862. I. k. 2. l.

¹¹⁹ *Hölgyfutár*, 1862. II. k. 896. l.

róczy közlését, de nyelvében vonzó üdeség s egyéni zamat kapja meg az olvasót. Kivált a bujdosás méla, szomorú hangulata szól lelkünkhöz. Kontot s földönfutó társait nemzeti büszkeséggel emlegeti:

De örökké mind maiglan
Hősök híre föl-fölvillan.¹²⁰

Egészen új szempont a *Nógrádi Pap Gyuláé*. Különös, szeretlenkedő balladájában, *Török Agnes*ben az ódon kastély erkélyén a hősnő így mereng el:

Hédervári Kont ha jőne
S leborúlna itt előtte,
Lovag ilyen senki nem jó,
S így telik el sok esztendő.¹²¹

Mikszáth Kálmán azt írja, hogy a Szent György-téren Kont és Hunyady László vére szentelt meg minden porszemet.¹²²

Baksay Sándornak Zsigmondról szóló elbeszéléséből, *A király futásából* is mintegy a mult sugaraként világlik elő a „nemes” Kont és társai üldözésének története. Arról is esik szó, hogy Kont a hóhérbárd alatt „dicsőségesen” fejezte be életét.¹²³

Szemere György egy fantasztikus regényben, *A Kont-eset*-ben támasztja fel a kemény vitézt. A gondolat különc: a spiritizmus egyik jelenségével van dolgunk. Mikszáth Kálmán is új életre kelti Zrínyit az *Új Zrínyi*ásban, de célja a gúny, míg a Szemere Györgyé a fantasztikum. Noha az érdeklődést ébren tartja már tárgya szokatlanságával is, másrészt idegenszerűen hat, hogy — divatos szeszélyének engedve — olyan helyzetben rajzolja Kontot, mely a köztudatban gyökeret vert hagyományt kikezdi. Nem a kegyetes tisztelet sugalma már ez. inkább törekvés valamely különös meglepésre a múlt beleszövésével ugyan, de az újabb írók hatásfirtatásával (1908).

Az a Kont, kiről a történeti kutatás a pártosság bűnét állapítja meg, nemzeti eszménnyé nemesedik, mintha törhetetlen lelke óriás hatalmával és szabadságáhitása határtalan röptével az ősi Hédervári Kont-címer koronás oroszlánjának hősi mása volna. Tanulságos volt megfigyelnünk a Kont-hagyomány szívvösságát s ihlető erejét. Közvetetlenül vagy közvetve, költői

¹²⁰ Sipos Soma *Részvét-Albumában*, 1879, 35—39. l.

¹²¹ *Fővárosi Lapok*, 1890 szept. 17.

¹²² *Az igaz humoristák*, 15. l.

¹²³ *Összegy*. M. I. k. 85. 91. l.

alkotásban vagy kritikai nyilatkozás útján, legjobbjaink tettek róla egyéni vallomást. De nem feledkezhettünk meg a *dii minorum gentium*ról sem. Ők a tisztelet, a csodálat, a rajongás széles érzelmkörének éppen olyan *tanúi*, mint amilyen *művészei* a nagyok.¹²⁴ Tanuk és művészek, bámulók és alakítók mély bizonyosságot szolgáltatnak arról, hogy a *nemzeti eszményképpé szentelt hős* emléke az irodalmi élet eleven sugalmazója, drága kincse, borúban vigasztalója, a tett órájában magasztos serkentője.

¹²⁴ Ország Antal képet fest a tárgyról (*Kont és a harminc nemes kivégeztetése a budai Szent György-téren*). Szigorú bírálatot írt róla Keleti Gusztáv (*Művészeti Dolgozatok*, 104. l.). — Kont és a Vajdafi nevét egyes íróink különbözökép' írják. Ez az oka e nevek többféle írásának ebben a tanulmányban, mivel a tárgyalt írók és költők szerint igazodtam.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Gárdonyi Géza két török-magyar tárgyú művének forrása.

Ismeretes dolog, hogy Gárdonyi Géza különös szeretettel vonzódott a török-magyar kor felé. Ennek a vonzalomnak nem csupán *Az egri csillagok* című monumentális történeti regénye köszönhető, hanem első történeti regénye: *A kékszemű Dávidkáné* s egyik novellája: *A török Salamon* című is. Itt a két utóbb említett műnek a forrását szándékozunk kimutatni.

A kékszemű Dávidkáné meséje Nagykőrösön játszik. A mese vázát az általunk feltalált forrással való egybevetés céljából a következőkben adjuk. Hőse Kis Andor, a lólopás miatt felakasztott Kis Mátyásnak a fia, aki azonban nem jutott árvaságra, mert apját a kötélről valaki levágta és együttesen Szeged alá, a Tisza egyik rejték szigetére menekültek. Innen tér vissza húszéves korában Kis Andor nősülési szándékkal szülővárosába, amelynek határában találkozik Tegzős Ilonával, akit még az iskolából ismert s aki Andor szállásadó nagynénjének szomszédjával, Dávidka Ferenczel lépett házasságra. Ilona azonban boldogtalan volt, férjét soha sem szerette, aki őt pénzen vásárolta meg nevelőapjától, Buda Lőrinc városbírótól, annál jobban vonzódott Andorhoz, akivel végül is Szent György-nap éjjelén meg akart szökni. A szökés azonban nem sikerült s mivel Andor Ilona védelmére kelt (férje ugyanis baltával akarta agyonütni) mindketten börtönbe kerültek. Mintán Andort is, Ilonát is hajmeresztő kínzások árán a kívánt vallomásra bírták, szörnyű ítéletet akartak rajtuk végrehajtani, de mindketten megszabadultak, Ilona a törökök segítségével, Andor pedig Dávidka Zsuzsa ruhájában, aki őt nagyon szerette. A szabadulás után a törökök vették üldözőbe, Ilonát elrabolták, Andort pedig súlyosan megsebesítették. Ez utóbbi segítségére a legválságosabb pillanatban érkezett meg apja s csolnakon a tiszai rejték szigetre szállítja, Ilona pedig szörnyű kalandok után Hódmezővásárhelyen menekült meg a törökök körme közül. Mivel azonban férje Kőrösre akarja visszavinni, a Tiszába veti magát s a rejték sziget mellett Andor fogja ki a habokból.

A művel foglalkozók Gálgóczy Károly *Nagykőrös város monographiája* című művét jelölik meg forrásként. Kétségtelen, hogy igen sok vonatkozást lehet találni a regény és Gálgóczy műve között, magát az eseményt azonban, amelynek alapján Gárdonyi a regény meséjét szőtte, Nagykőrös városának egyik régi jegyzőkönyvében lehet feltalálni, szósz szerint a következőképen: „Anno 1651. 15 Junii. Dús János uram főbíróságában. Mi Kecskemét városában lakozó Aracsin János, Kalocsa András, Cegléden lakozó Kovács János és Joseph István az böcsületes Kőrös városának főbíró Duss János és egész

eskütt tanács uraiméktül szólíttatván által Kőrössé egy Dávidkáné nevű Ilona asszonynak, Kis Andor legénnyel való, az ő saját élő eleven nyelvökkel az ő egymás között való fertelmes cselekedeteket előnkbe számlálván, annak megrevídiálására. — Minthogy ezért ez megnevezett böcsületes személyünk előtt ugyanazon két parázna látor, azon ő egymással való fertelmes közösködést szabad akarátjok szerint nyilván kivallották (semmi külső tanubizonyosság nem súlyosítván dolgokat) büntetés alá vetjük igaz lelkünk ösméreti szerént, hogy legelsőben az hatalmas uraknak kedvét keresván az Isten anyaszentegyházából és a keresztény gyülekezetből mind addig kirekesztetvén, számkivetésben legyenek, valamig az ő hitvány cselekedetekért reájuk megharagudott Istent és az keresztény gyülekezetet igaz hitből való poenitentia tartás által az anyaszentegyházban meg nem követik“¹.

De nemcsak Dávidkáné Ilona asszony és Kis Andor, hanem Buda Lőrinc és Pánczél Örzse is történeti személyek. Buda Lőrincz 1650-ben Nagykőrös főbírája volt,² Pánczél Örzse pedig a nagykőrösi 1654 július 29-én felvett jegyzőkönyv tanubizonyossága szerint Nagy Mihályné Susanna ördögös asszonnyal együtt „mint nyilvánvaló ördögi tudománnyal bíró bűvös-bajos és ördögi jövedőmondó érdeme szerént tüzes halálra“ ítéltetett³ s aki miatt Nagykőrös városa a töröknek tetemes pénzbeli adót is fizetett.⁴ Az Akadémia által kiadott török-magyar-kori emlékekből merített Gárdonyi igen sok kortörténeti adalékot is és ezeknek felhasználásával, képzelete segítségével, alkotta meg első történeti regényét: *A kékszemű Dávidkáné-t*.

A másik mű, *A török Salamon* című elbeszélés a *Tizenkét novella* (1901) című kötetében jelent meg. Ihletet akkor nyerhetett hozzá Gárdonyi, amidőn Nagykőrös multjának tanulmányozásába elmélyedt. Az anyagot ugyanis Nagykőrös egykori híres nótáriusának, Balla Gergelynek a krónikájából merítette, amint ezt a novella elején maga őszintén megvallja. A cselekmény azonban már nem körösi, a szeged-alsóvárosi templom birtoklása körül forog, amelyet, mint a kálvinisták és pápisták elkeseredett harcának a tárgyát, annak a felekozotnek akar odaítélni a szegedi basa, amelynek a papja bebizonyítja, hogy az övé az igazabb hit. A szellemi párviadalban a katolikus pap győzött, mert szerinte nemcsak Mózes és Jézus voltak Istennek legjelesebb prófétái, hanem Mohamed is s így a basa neki ítélte oda a templomot.

Ezt az eseményt Balla Gergely szó szerint a következőképen jegyezte fel művében: „Ez időben Szegeden a calvinisták templomát a pápisták el akarván foglalni, meg nem engedték, mivel ott a török basa parancsolt mind a kettőjöknek, sokat untatván a pápisták a török Comendást, végtér azt találta fel, hogy egymással disputáljanak és aki egyik a másikat megnyeri, azé lesz a templom, mivel a római hiten valók azt állítják, hogy annak előtte az övék lett volna, most pedig a reformata vallást követők bírák. Ugyanigy lett a dolog, a református prédikátor és egy barát összeállván a a török basa hallatára azt kérdi a barát, hány fő próféták voltak, arra azt felelte a prédikátor: kettő Mózes és Christus, arra azt mondotta a barát,

¹ Török-magyar-kori történelmi emlékek. Akad. kiad. Bp., 1863. I. köt., 166—167. l.

² Galgóczy Károly: Nagykőrös város monographiája. Bp., 1896. 162—163. l.

³ Török-magyar-kori történelmi emlékek. I. köt., 199—201. l.

⁴ Török-magyar-kori történelmi emlékek. I. köt., 191. l.

nem igazán mondja, mert három volt, Móses, Christus és Mahomet, azt meghallván a török azt mondotta: no te igazabban szóllasz, azért tiéd a templom. Így hallottam ezt a casust szava hihető emberektől és nem az históriákból olvastam, azért akinek nem tetszik maga lássa; de igaz az, hogy a barátok bírják a reformátusok templomát mind e mai napig Szegeden“⁵

Hogy Gárdonyi valóban a Balla Gergely krónikáját használta forrásul s nem a szeged-alsóvárosi templom multjára vonatkozó egyéb művet, ezt nyilvánvalóvá teszi a novella első lapján olvasható következő lapszéli jegyzet: „*Evek múlva* (t. i. a novella elkészítése után) a neveket is megtaláltam Szegedi A.: A szeged-alsóvárosi templom története című könyvében. Az itt szereplő barát neve: Pater Joannes Nagy; a református pap neve Kiss István. Az esemény történt 1562 január első napjaiban.“ Gárdonyié az érdem, hogy e száraz anyagba lelket, életet lehel, hogy az egészen az ő jóízű humorát előntötte, hogy magát az eseményt oly szemléletesen adja elő, mintha szemünk előtt peregne le s hogy a jellemeket oly elevenekké tette, mintha előttünk beszélnének és cselekednének.

Futó Jenő.

Arany János: Április tizennegyedikén.

Szendrey Zsigmond az Irodalomtörténetben (VII, 215) közli azokat a jegyzeteket, melyeket Arany Összes költeményeinek egyik példányába írt, s melyek becses felvilágosítással szolgálnak sok költeményének forrásához és értelmezéséhez. A *Válság idején* címűhöz ez a jegyzet van fűzve: „Nb. jelent volt nagy egy költeményem a *Függetlenség* című, Erdélyi János szerkesztette hírlapban, 1849; s egy pár népies apróság a Telegdi debreceni rölapjaiban, de ezek kézírata nincs meg“.. — Itt Aranyt kissé cserben hagyta emlékezete. *Függetlenség* nevű hírlap nem volt 1849-ben, de igen egy *Respublika* című, melyet előbb Erdélyi János, majd Szokolay István szerkesztett. Igen rövid életű lap volt, mert első száma 1849 június 17-én jelent meg, az utolsó, a 18. szám pedig július 9-én. Ennek a *Respublica*-nak 4., június 21-i számában jelent meg Aranynak *Április 14-én* című verse. Minthogy a dolog természetét szerint e költeményben többször előfordul a „függetlenség“ szó: „Függetlenség! ez a jelszó... Teljes független szabadság... Zászlónkon a függetlenség...“, könnyen olgondolható, hogy Arany negyedszázaddal utóbb ezt vélhette a néhány számot élt hírlap nevének. — Aranynak említett költeményéről azt hallani itt-ott, hogy valószínűleg a kormánynak, azaz Szemere Bertalan belügyminiszternek ösztönzésére, „megrendelésére“ készült. Ez mindenekelőtt nem egyeztethető össze Arany jellemével. Az aki egy évvel előbb „megrendelés“ nélkül megírta a *János pap országát* (vö. Petőfihez, 1848 aug. 12-én írt levelének utóiratát), aki a *Népbarátjában* megjelent verseket és cikkeket írta, annak nem kell főnöki megrendelés, hogy az *Április 14-én*-t megírja, elég neki a maga „függetlenségi“ önérzete s azoknak a napoknak forró hullámai. De ellene szólnak időrendi okok is. Nem valószínű, hogy Arany ötheti (május 25—július 1.) miniszteri fogalmazósága idején írta volna meg e költeményt, az április 14-i eseménynek, a függetlenségi nyilatkozatnak

⁵ Balla Gergely: Nagykovácsi krónika. Kiadták Szabó Károly és Szilágyi Sándor. Keeskemét. 1856. 44. 1.

utólagos érzelmi visszhangjaként (mint Voinovich is fölteszi egy „talán“-nal; Arany Ő. Kisebb Költ. 59. l.). Bármennyire az „emlékek“ lírikusa volt is Arany, politikai költeményt ő is csak a politikai esemény közvetlen sugallatából írhatott; ez már a politikai költészet lélektanába vág. Magának a költeménynek nyomatékos megállapításai, az állítmányok súlyos jelenideje, az eseménynek s a költeménynek egyidejűségét hirdeti, mely érzelmi hívvel lobog soraiban. Egy hónap múlva, rendelésre fölmelegített érzelmeknek nyelvi kifejezése sem volna az, amit a költeményben tapasztalunk: a két versszakon által, egymást kergető, önérzetes türelmetlenségű költői kérdések. Valószínű, hogy Arany folytatni akarván a május végén kiadott *Szabadság Zengő Hárfáját*, június 16-án a belügyminiszterhez intézett beadványához mellékelte a már megjelent számokat, s a megjelenendő számok verseit, köztük talán a szóbanlévő költeményt is: „... a már részint azóta megjelentekből, részint a közelebb világot látandókból egy párt szinte bemutatott.“ (Ö. M. X. függ. XXXIX. lap), így kerülhetett a következő nap megindult, félhivatalos *Respublica* 4. számába. Különben minden kétséget eloszlat *Czóbel Ernő* értékezője: „Arany János tervezett néplapja“ (Irod. VI, 479). — A „pár népies apróság“ pedig, melyeknek Szendrey Arany László jegyzeteinek XL. lapján csak nyomait találta meg, a „Szabadság Zengő Hárfája“-ban jelentek meg, mint ugyanott, a XXXVIII. skv. lapján kitűnik. Tolnai Vilmos.

Jókai Mór forrásaihoz.

Jókai Mór néhány amerikai elbeszélésének anyagát *Charles Sealsfield: Das Kajütenbuch oder nationale Charakteristiken* (1841) című, nálunk is a maga idejében sokat olvasott művéből merítette. Charles Sealsfield, családi nevén Postl Károly (1793—1864) morvaországi születésű német író volt. Kalandos és titokzatos életét egészen nem sikerült eddig kikutatni. 1802-től kezdve a zsnaimi jezsuita gimnáziumba járt. 1808-ban Prágába jött. Itt filozófiát és teológiát tanult. 1814-ben pappá lett. 1823-ban kilépett a papi rendből és New-Orleansba utazott, ahol farmerkedett. Majd visszatér Európába, de 1827-ben már Philadelphiában találjuk. Itt kezd foglalkozni az irodalommal. Legjelentősebb műve — a mi szempontunkból is a „*Kajütenbuch*“. (Új kiadása Reclams Universal Bibliothek 3401—3403.) Ez máig is a legolvasottabb könyve. *Montépin Xavér* annyira lelkesedett érte, hogy egy silány átdolgozását, mely *Aventures de William Whyte* cím alatt 1859-ben Brüsszelben jelent meg, a saját neve alatt adta ki. *Mayne Reid Wild life* (New-York, 1856.) c. munkájához e könyvnek két fejezetét (Die Prärie am Facinto, és Der Krieg) csatolta. Sealsfieldre és említett művére vonatkozólag érdekes adatok találhatók: Brockhaus: *Konversations Lexicon* (Autobiographie); A. Hartmann, K. M. Kertbeny, Elise Meyer: *Erinnerungen an Charles Sealsfield*. 1879., Wurzbach: *Biographisches Lexicon XXXIII.*, O. Meister: *Erinnerungen an Sealsfield*. Wien, 1892. A. B. Faust: *Ch. Sealsfield, materials for a biography, a study of his style, his influence upon american literature*. Baltimore, 1892. A. B. Faust: *Unpublished letters of Ch. Sealsfield*. *Friedrich Fuchs*, ki megkísérelte Sealsfield életpályájának rajzát és kutatta hatását kortársaira, írja róla: „Von der Wirkung des Kajütenbuchs und der

(Publications of the modern language association of America. Vol. IX. 1894.)
 übrigen Sealsfeldschen Romane auf ihre Zeitgenossen kann man sich heute
 nicht mehr leicht eine Vorstellung machen“. (Reclams Univ. Bibliothek 3401
 —3403.)

A mi irodalmunkban Jókaira gyakorolt hatást, Jókai képzeletét erősen
 izgatták Sealsfield merész, érdekes történetei és páratlanul színes, eleven le-
 írásai.

Perényi József.

Lappangó irodalomtörténetek

A magyar irodalomtudomány multjára vonatkozó ismereteinket gazdagítja
 két, eddig figyelembe nem vett adat. Közülök az egyik szerint Schedius Lajos,
 a pesti egyetem egykori tanára, már kilenc évvel Pápay Sámuel művének
 megjelenése előtt dolgozott egy magyar irodalomtörténeten. Engel János
 Keresztély ugyanis a *Die Geschichte des Ungarischen Reichs* (Halle, 1797)
 című négykötetes munkája előszavában többek közt arra is kitér, hogy mily
 örömdetes föllendülés tapasztalható a honismertetés terén. Utal Pray, Kova-
 chich, Kövy, Görög és Kerekes műveire s végül megjegyzi, hogy „*Hr. Prof.*
Schedius arbeitet an einer Geschichte der ungarischen Literatur“. Engel nem
 említi, hogy mily nyelvű lett volna ez az áttekintés; minthogy pedig Schedius
 dolgozatai magyar-, német- és latinnyelvűek: ez a kérdés egyelőre megfej-
 tésre vár.

A másik adatot Sz. Kiss Károly Új Magyar Athenás-a (Bp., 1882, 42 l.)
 tartotta fenn. Eszerint Belák József 1849-ben szintén írt egy a Schediuséhoz
 hasonló tárgyú munkát. A forrásul szolgáló életrajzgyűjtemény azt is hozzá-
 teszi, hogy ha annak idején megjelenik, „ez lett volna az első rendszeres ma-
 gyar irodalomtörténet“. Kézirata állítólag a kecskeméti ref. főiskola könyv-
 tárában lappang. Szinnyi József szerint Belák ezt a munkáját az oroszok
 bevonulásakor rendezte sajtó alá, de munkája nem jelent meg s a szerző halála
 után kézirata is elveszett. (Magyar Írók. I. köt. 785. l.)

Baros Gyula.

Arany János: Az Alföld népéhez.

Ez a költemény, mely előhangja egy el nem készült költői beszélynek,
 Arany valamennyi kiadásában a 19. versszakkal végződik. Az *Életképekben*
 azonban, hol először megjelent (1848. I. 11. sz., 338. l.), még egy szaka
 van, mely így hangzik:

Azért hát engemet ne mondjatok tótnak,
 Ha beszéltem néha dolgát hegylakóknak:
 Adja bár az isten, hogy síkon és hegyen
 Magyarország népe tiszta magyar legyen!

Nem tudni, a költő maga hagyta-e el ezt a versszakot, vagy talán
 1856-ban, a Kisebb Költemények kiadásakor a cenzúra törölte-e. — A sza-
 lontai csatára való utalás: *futás, éhhalál*, a szájban kizöldülő *búzaszál*,
testhalom később Toldi Szerelmében külön epizóddá válik (VI. ének, 22—24.
 vsz.), s a szintén töredékben maradt, előhangszerű *Tájkép* 8. versszakára is
 utal. (V. ö. Szendrey, Irod. IV., 148., 149.)

Tolnai Vilmos.

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Badics Ferenc munkái.

„Kitűnő szövegkiadásokkal és szövegmagyarázatokkal gazdagította az irodalomtudományt Badics Ferenc. A Képes Irodalomtörténet egyik szerkesztője volt, Fáy András klasszikus értékű életrajzának szerzője, új anyagban bővelkedő tanulmányok írója.“ Ezzel az értékeléssel emeli Pintér Jenőnek napokban megjelent Képes Irodalomtörténete az élő irodalomtörténetírók élére Badics Ferencet. Lankadatlan munkában eltöltött hosszú (ma hetvennégy esztendő) életnek, ötven-egynéhányesztendő irodalmi tevékenységének irodalomtörténeti jellemzése ez a néhány sor. Örömmel jelentjük azonban, hogy ez a tevékenység még korántsem adott pihenésnek helyet: 1925-ben *Adalékok a Bánk bán történelmi forrásaihoz és magyarázatához*, 1927-ben *Horváth János püspök életrajza*, a napokban pedig *Megoldott problémák Gyöngyösi I. életrajzában* címen jelentek meg becses tanulmányai. E sorok írójának e két utóbbiról kellene e helyen megemlékeznie, s úgy érzi, ezt a megemlékezést csak azzal teheti a nagynevű tudós jelentőségéhez valamelyest is méltóvá, ha az alkalmat megragadja arra, hogy a fenn idézett rövid értékelő jellemzést az egész irodalmi pálya áttekintésével kerekíti ki.

Badics Ferenc a kutató magyar irodalomtörténészek nélkülözhetetlen fajtájához tartozik. Amikor fellépett, az irodalomtudomány még csak a történeti anyag gyűjtésén fáradozott; s legutolsó tanulmánya is azt mutatja, hogy studiumunk a lelkiismeretes kutató munkája nélkül sohasem lehet ment a tévedésektől. Ahhoz, hogy szellemi korképet fessünk, hogy egyéniség-rajzokat festegessünk, hogy korok és szellemek hatását vizsgáljuk, elsősorban magát az irodalmi termést kell ismernünk. Ha ebben a termésben el nem mélyedünk, vagy a százszor elmondottakat ismétljük, vagy alaptalan légvárakkal építjük tele az irodalomtudomány birodalmát. Hogy a termés igazi megismerése sem könnyű dolog, azt Gyöngyösi munkáinak szöveg-

kritikájával igazolta; hogy a termés megismerése nélkül emberek és korok hamis megvilágításhoz jutnak, arról panasz a Horváth-életrajz.

Badics első érdeme, hogy nemcsak lelkes, hanem mindennekefelett lelkiismeretes kutató. Nem nyugszik meg addig, amíg minden adatot ellenőrizni nem tud. A Franklin-társulat felkéri, hogy a Magyar Remekírók című vállalatban adja ki Gyöngyösi főműveit. 1904-ben Ferenczi Zoltán rendezett sajtó alá egy hasonló hivatású kiadást a Képes Remekírók során, ezzel a megjegyzéssel: „*A Murányi Vénus* e kiadása az 1702-i szöveget követi; sajnálatomra az első kiadás egyetlen példánya lappangván, nem kaphattam meg.“ Az első kiadást Szabó Károly a pesti ref. koll. és a marosvásárhelyi ref. koll. könyvtárából említi. Az előbbit Acsády még látta és használta a nyolevanas években; azóta tűnt el. A másik megvolt Marosvásárhelyen, s Ferenczi, az Egyetemi Könyvtár igazgatója bizonyára könnyen hozzá is férhetett volna, de nem tette. A dolog annál különösebb, mert hiszen Acsády is figyelmeztet arra, hogy az eddigi kiadások ezzel az elsővel nem egyeznek meg teljesen, a Szabó Károlynál említett Verseghy Ferenc pedig egyenesen felháborodottan támad a későbbi kiadás szövegrontásai ellen. Koránt sem természetes tehát, mint ahogy akkor az azóta szerzett keserves tapasztalatok híján magam is gondoltam, hogy Badics Ferenc nem elégedett meg a sokak által elégségesnek ítélt 1702-es kiadással, hanem minden áron az első kiadást kutatta fel. Az ilyen felkutatás nemcsak türelmet, hanem elsősorban törhetetlen, tántoríthatatlan kitartást kíván, és Badics megmaradt terve mellett, nem pihent addig, míg Marosvásárhelyről a kiadást megkapta. Ez a kiadás végre helyreállította a kedvelt Gyöngyösi-versnek igazi szövegét.

De a Badics-típusú tudós nem marad meg ennél: nemcsak a művek érdeklik, hanem az írók is. A megnyugvást csak kétségtelen bizonyosságnál találó történelmi kritika a magyar irodalomtörténeti dolgozgatásnak példájává teszi ezt az érdeklődését is. Hadd világítom meg ezt is. Amikor Badics Gyöngyösi munkájának kiadásához fogott, az író életrajzával ketten foglalkoztak: Nagy Iván és Gyöngyösy László. Az első életrajzi vázlat, amelyet a kiadás elé tett, e két kutató adatait használja fel. Elfogadja tehát, hogy Radváne volt a szülőhelye, s még azt is hozzá fűzi magyarázatul: „azért írja előnevét többször Radváne-

ról". Születése évét 1625 tájára teszi, a nádori udvarba kerülését 1663—1664-re. A Wesselényi halálát követő években résztvett enged neki Heves megye dolgaiban, és „Gyöngyösinek sajátkezűleg írt munkáival egy kötetben, de más kézzel írva, megmaradt” alkalmi munkáinak gondolja *Az jó vitézeknek tükrét* és a *Nay módit*. 1908-ban (a Beöthy- emlékkönyvben) azonban már látja a Gyöngyösi-adatok között levő kaoszt, s próbát tesz legalább a Muránybakerülés körülményeinek a kiderítésére. Az adatokon következetesen építő megállapításoknál Badics munkájára nem kevésbé jellemző, hogy felveti a Békényi Zsófia és Baranyai Ilona férje között való különbséget, figyelmeztet tehát arra, hogy a több Gyöngyösi Istvánra vonatkozó adatokat el kell választania.

Az 1911. esztendő folyamán terjeszti elő Badics a M. T. Akadémián Gyöngyösi műveire vonatkozó kutatásainak eredményét. Ez a nagybecsű tanulmány tisztázza a kétségtelenül Gyöngyösi-től eredő munkák keletkezésének vitás kérdéseit, megállapítja a művek egymásutánját; e megállapítások között fontos a *Murányi Vénusra* vonatkozókon kívül a *Keményiász* címének helyes értelmezése, a *Csalárd Cupido* lassú létrejöttének a feltevése és a *Chariclia* eredetiségének a tisztázása. Ugyanitt számol be az ú. n. Gosztonyi-kódex szövegének megvizsgálásáról is; ennek kapcsán megállapítja, hogy a kézirat sehol sem magának a költőnek a kézírása, megokolja részletesen Nagy Iván feltevéséhez való hozzájárulását, aki a *Mars és Bacchus viaskodását*, *Az jó vitézeknek tükrét* és a *Filoszteszt* Gyöngyösi művének tartotta, a sejtelmet gondos összevetések sorával téve valószínűvé; elfogadhatóvá teszi azt a lehetőséget, hogy a *Filoszteszt* kézírata és kiadott szövege között levő eltérések magának a költőnek az átdolgozásai. Végül összefoglalja érveit, melyeket külön részletesebben is kifejtett (Irod. tört. Köl. 1912), s azokból meggyőző erővel igazolja, hogy a *Nay modi* szerzője Palocsay György. Ez a tanulmány a teljes Gyöngyösi-kiadás pompás műhelytanulmánya; benne van a szöveghűség minden gondja, a stíl-megfigyelés minden érve; maga a kiadás, mely 1914-ben indult meg, ezt alig valamivel tehetette teljesebbé. A kiadásban a pontos szöveg-összevetésen kívül a szövegtörténet gondos megállapításai újak, mint pl. a Zrinyi Ilonáról szóló költeménynek a közzététel előtti sorsa (Horváth István). Mivel azonban a kifejezésekre kiterjedő igazolás a tanulmányból kinőtt volna, és a

kölesönzések pontos elkülönítése is önálló helyet kívánt, ezeket a kiadás jegyzetei fogadták magukba, s ezáltal a leggondosabb philológiai hűségű kiadás mintájává váltak. Egyébiránt fontos volt a *Heroidák* szerzőségének végleges tisztázása is, különösen az önálló részek elkülönítése. A kiadás pontosságára jellemző az a gond, amellyel pl. a *Keményiászbán* elmondott események történeti adatait ellenőrzi. Meglepő az a teljesség, amelyben a Gyöngyösi-kiadások sorát állítja össze, kézíratait szedi egybe. A neki tulajdonított művek sorát is e közben szerzi meg kettővel: a *Balszerencséről* szóló énekkel és a sokkal becsesebb *Claudianus-fordítással*. (Az utóbbiról külön is beszámolt az Akadémiában.) Claudianus-fordítása Rétey Ádám másolatában maradt reánk; témája nem idegen Gyöngyösi tárgykörétől, előadásmódja és nyelve erősen emlékeztet Gyöngyösiére, a toldások jellemzők Gyöngyösi dolgozásmódjára; Badics tehát valószínűnek tartja Gyöngyösi szerzőségét.

Közben az életrajzra vonatkozó adatokat is gyűjtötte, s amikor a három kötet anyaga egybegyűlt (sajnos, a harmadik még nem jelent meg), akkorra az életrajzra vonatkozólag is sok új megállapítása került egybe. Ezeknek egy részéről az időközben felkutatott Gyöngyösi-levelek kapcsán számolt be (Irodalomtört. Közl. 1913), más részét pedig legújabb tanulmánya teszi közkinccsé. Ennek az újabbnak legnagyobb jelentősége az, hogy teljesen tisztázza a hevesi és gömöri szereplés Gyöngyösiének személykülönbségét. A gondosságában mintaszerű tanulmány rámutat arra a lelkiismeretlen munkára, amellyel Gyöngyösy László kápráztatta el a Gyöngyösi-kutatókat; maga nyomról-nyomra követi annak hivatkozásait, ellenőrzi idézeteit, kiegészíti szándékos és restségből eredő elhallgatásait. A kutató megállást nem ismerő adatvégigkísérésének egyik legszebb példája ez studiumunkban. A tiszteletreméltó aggtudós fáradhatatlan munkakedvének valósággal fiatalos energiára valló eredménye. Tisztázódik a születés helyére és időpontjára vonatkozó tévedés; immár elesik Radvány a dicsőségtől, s a rozsnýói anyakönyv vallomása alapján évszámul az 1629 kínálkozik. De az apróbb-nagyobb fontosságú adatok közbeszövéséből az olvasó láthatja, hogy a teljes életrajz megírására immár bőséges adatgyűlt össze: vajha a Gondviselés időt és erőt adna az adatok gondos gyűjtőjének arra, hogy élete munkájának ezt a tetőépítményét elkészíthesse.

Badies Ferenc szövegkiadó munkájának másik nagybecsű terméke Bajza József összegyűjtött munkáinak sajtó alá rendezése. A kiadás „nem tartalmazza ugyan Bajza valamennyi írását, de mégis kétszerannyit, mint a Toldy kiadása és jóformán mindent, ami Bajzára nézve jellemző. Bajza pályája második részének iratai itt jelennek meg először nagyobb számmal s itt jelenik meg először Bajza annyira érdekes és irodalmi forrásműként szolgáló levelezése“. (Szücsi.) A hatkötetes kiadás jelentősége nem is az anyag teljessége; a kötetekből kitűnik, hogy a kiadó tudatosan válogatta meg a kiadandó anyagot, gondosan megrostálta; az életrajz és az irodalmi élet szempontjából szemelte ki. Arról, hogy teljes kiadást adjon, szó sem lehetett; nem azért, mintha nem tudta volna összegyűjteni, hanem az irodalmi érdekesség szempontjának követelése miatt. A Bajza életrajzát megírónak hiányozhat benne egy-két előtte jelentősnek látszó írás, de a korszak, sőt a korszakban szerepet vivő Bajza szempontjából teljesen elégséges az, amit a megválogatás itt közzétett. A kiadásnak legnagyobb értéke a kísérő jegyzetekben van. Valósággal az egész kornak élete megelevenedik itt előttünk. A jegyzetek nem elégszenek meg a Gyulai-féle Vörösmartykiadás mértékével, hanem a megjelenésre vonatkozó adatok közlésén kívül, a variánsok jelzésén kívül, az egyes közöltekre vonatkozó összes irodalomtörténeti adatokat közlik. Itt tárul elénk először a viták egész folyamata, amelyek közül nem egyre a figyelem is itt irányul először; a kiadó közli, vagy ahol elégséges volt, jelzi az egyes művek visszhangját, különösen a viharos termésetűeket. A nagyon sokszor nem egyhamar érthető vonatkozásokat megfejti, az álneveket és csúfneveket megmagyarázza, a levelek és cikkek vonatkozásainak közzétételével megérteti. Bízást mondhatjuk, a magyar írók kiadásai között akkor is, ma is teljességben és pontosságban szinte egyedül áll. A közölt adatok hőisége természetessé teszi, hogy az eléje csatolt életrajz is teljesebb Bajza összes megelőző életírásánál, és ha igaza van is Szücsi Józsefnek abban, hogy „nem igen foglalkozik Bajza egyes műveinek értékelésével“, mégis egészében hű és teljes képet ad olvasójának.

Az irodalmi kritika értékelése különben sem igazi területe Badiesnak; hatalmas Fáy-életrajza (1890) sem az esztétikai méltatás újságával vitte el a pálmát Erdélyi Pál és Findura pályaművei elől, hanem a történeti adatok meglepő bőségével. Itt abból

indult ki, hogy Fáy jelentősége nem tisztán irodalmi, működésének jelentősebb tere a közélet, s ezért ezt a közéleti tevékenységet a levéltári kutatások fáradhatatlan feltárásával teszi szemléletessé. A vármegyei életben vitt szerepe, az ország reformmunkájában való részvétele talán el is homályosítja irodalmi munkálkodását, de jelentőségben felül is múlja. A takarékpénztár létrejötte oly részletes kidolgozásban kerül elénk, mintha önálló monográfia adatbőségéből vonódott volna össze; de Badics dolgozásmódjára jellemző, és korántsem hibája az, hogy minden mellékesen felvetődő kérdésnek is teljes gonddal utánajár, semmi homályosságot sem kicsinyel, az író életével összefüggő minden eseményt pontosan megvilágít, azaz megtesz mindent, hogy az író életrajzát teljesen felderítse. Itt is az lepi meg a szakembert legjobban, hogy mennyi forrást kutatott fel: a család, a vármegye, az országgyűlés írott emlékeit, magának Fáynak kéziratban maradt jegyzeteit, minden megjelent sorát, a vele érintkező emberek levelezését stb. Ha mindezzel kinő is az írói életrajz formájából, ha a sok adattal fárasztóvá válik is, az az érdeme megmarad, hogy hősét minden oldalról megvilágítja, képét teljes pontossággal megrajzolja. De nem tartozik azok közé az életrajzírók közé, akik csak adatokat közölnek; Badics a hitelesség és valószerűség szempontjából meg is latolja azokat, sőt még az író emlékezetének hibájára sem mulasztja felhívni a figyelmet (pl. 48. l.). És mivel Fáy irodalmi működésének is kisebb a művészi, mint a politikai jelentősége, az irodalmi műveket is inkább ebből a szempontból veszi vizsgálat alá. Bármilyen gondos is pl. a mesék típusának meghatározásánál a filológiai összevetés, az esztétikai értékelés csak másodrangú. Még jobban zavar a sok kivonat közlése. Badicsot az vezeti ebben, hogy a munkák jó részéről tudja, mily kevesen ismerik, s így a megismertetést is kötelességének gondolja. Nem értékeli túl Fáy általános pályaképét, de azért az egyes művekre vagy dicséretet, vagy mentséget mond, ritkán független értékelést. Jellemzően mutatja ezt a „Két Batory”-ról írottak összevetése Vértesy Jenő megfelelő lapjaival; mennyivel rövidebben és mennyivel többet mond a darab értékelésére Vértesy. Így vagyunk a Bélteky-házzal is, melynek aprólékos személyelemzése fonalán elvész az összefoglaló megítélés. Nem, Badics nem esztétikusnak született; megvan az esztétikai képzettsége, hiszen megindulása is Carriere olvasásáról tanuskodik; de egész természete a kutató, a történet-

író munkásságára rendeli. És ez korántsem fogyatékos! Az irodalomtörténetírás munkájában az adatgyűjtés és a külső életmegvilágítás éppen olyan fontos, mint az esztétizálás; és ami a munka erőáldozatát illeti, a Badics-típusú munkásoké a nagyobb.

Első nagyobb művében, Gaál József életrajzában az irodalmi értékelés szempontját így állapítja meg: „Az író, mint az államférfi a történelemé, s működését, hatását saját kora világitása mellett kell megítélnünk.“ Ebből az elvből következik, hogy az általános jelentőség megítélésében helyesen lát ugyan, de az egyes művek értékelésében az egykorú kritika, vagy a társadalmi jelentőség vezet. Már itt megnyilatkozik a kutató gondossága, úgy az életrajzi adatok összeszedésében, mint az irodalmi pálya emlékeinek átvizsgálásában; de nincs megválogatása, minden egyes novellácskáról kötelességének érzi a megemlékezést, az alakoknak rendesen csak a jelleme érdekli igazabban, s azok felett sokszor a rokonszenvedés szempontjából ítél. Ahol azonban kortörténeti szempont érvényesülhet, ahol a társadalom visszhangját figyelheti meg, ott (mint a külön is megjelent részben a Peleskei nótárius kapcsán) a stíl kifejlődése, az író célzata szempontjából nagyon sok érdekeset tud mondani. Ezekben az adatokban van írásainak újsága, és ezekben az újságokban az értéke.

Az életrajzi munkák közül zavartalanabb becsűek a szorosabb értelemben vett életrajzok. Két ilyenre akarom csak felhívni a figyelmet: Pápay Sámueléra (1897) és Horváth Jánoséra (1927). Harminc esztendő van a kettő között, de a módszer és a szorgalom azonos. A kor és a talaj is közel áll egymáshoz a kettőben. Mind a kettő a magyar nyelvújítás történetének is becses részlettanulmánya. Az író munkáinak gondos összeállítása, átvizsgálása, a reájuk vonatkozó hivatalos és magánforrásoknak lelkiismeretes áttanulmányozása, a velük kapcsolatban lévő s kortörténeti szempontból jelentős mozzanatoknak részletes megvilágítása, és mindennek ihletőjéül a meleg kegyelet jellemzi mind a kettőt. Pápay is, Horváth is a feledékenységre merültek; emlékü felül az évszázados feledést eltisztítani, alakjukat érdemeikhez méltó világosságba helyezni: ez volt Badics célja. És ezt a célt csak az a lelkes munkabírási, kutató gondosság, mindenre tekintő vizsgálódás valósíthatta meg, amely Badics Ferenc egész pályáját jellemzi.

Korántsem emlékeztem meg e helyen Badicsnak minden, akár csak a jelentősebb, irodalmi munkájáról, de munkásságának jelentősége, eredményessége, s e mellett egyéniségének típusa talán kidomborodott vázlatos beszámolásomból. Amivel új művét bevezeti, azt idézhetjük egész pályája munkásságára: irodalmunk történetírásának egy-egy mulasztását kellett és sikerült pótolnia; széleskörű levéltári kutatások alapján írt élet- és korrajz keretében tette ezt, s az illető író munkásságának teljesebb méltatásával sikerült mindig az illetőnek emlékét megújítania. Büszkén tekinthet arra a szép sorra, akikről ezt teljes joggal elmondhatja.

Alszeghy Zsolt.

BÍRÁLATOK.

Magyar író mesterek. A Petőfi-Társaság jubiláris könyvei. Budapest, 1926. Singer és Wolfner kiadása. Athenaeum-nyomda.

A magyar irodalom kedvelői érdeklődéssel várták a Petőfi-Társaság tagjainak gyűjteményes munkáit, mellyel a magyar irodalom nemzeti szellemű egyesülése fennállásának ötvenedik esztendejét kívánta megünnepelni. Az érdeklődés megokolt volt. A kettészakadt magyar irodalomban az úgynevezett konzervatívok megjelenését jelentette a jubiláris könyvsorozat, s egyben annak a nagyjelentőségű kérdésnek eldöntését, jogos-e az irodalom radikálisainak az a vádja, hogy „a hivatalosan cégjegyzett” irodalom életképtelen, s nem találhat utat a ma emberének lelkivilágához?

Az erők összemérése megtörtént a közvélemény lelkületének minden nagyobb emóciója nélkül. A magyar író mesterek írásainak gyűjteményes megjelenése nem jelentett sem győzelmes, sem elbukott vállalkozást az irodalom világában; jelenti azonban a józan, mérsékelt, megfontolt, s higgadt haladás sikerét.

Bársony Istvánnak újabb elbeszélései *Déliabáb* címen reprezentálják a sorozatban teljes kötettel a kiváló író őseredeti tehetségét.

Bársony István legkiválóbb elbeszélőink sorában foglal helyet. Vadász-lelke harmónikus dalokat sző *erdőn-mezőn*, megérti a *csend* néma zenéjét, együtt örül a *víz-világgal*, elmereng a *szabad ég alatt*, olvas az *erdő könyvéből*, betelik a *róna és az erdő* szépségével, s a szépség világába ragad a mindennél szebb *magyar földön*.

Bársony Istvánban nem elég a nagy művészt ünnepelni. Ha a divatos esztétika ezerszer hirdeti is, hogy az irodalom nem lehet erkölcsi értékek közvetítője, mi akkor is meggyőződéssel állítjuk, hogy igen is, kellene a művészetekben erkölcsi értékek, amilyen mindjárt a nemzeti gondolat himnusza. Bársony István művészetében ezért külön ünnepeljük eszményünket: az íróban, a művészen is a *magyart!*

Bársony István legújabb kötetében az izzásig hevített magyar gondolat tüzes vasa szikrázik. Minden elbeszélésében az Alföld szele lopja a rét illatát (*Virágos Peti*), a Tisza habja fodrozódik (*Papucs*), vagy a Kárpátok erdős szép világa zöldel (*Pajtás*), s a kereszt-utak találkozásánál a magyar *Védasszony* bádogra festett, fakult képe mosolyog (*A megtért*). Az éles szemű vadász (*Farkasles*), az élet bölcs ismerője (*Az úr*), a lelki analízis mestere (*Es bocsásd meg a mi vétkeinket*), s a derű művésze (*A természet-tudós*) bontakozik ki határozott kontúrokkal a *Déliabáb* aranyos keretéből.

Csathó Kálmán szintén egy kötetben át (Miért nem ment hozzá nagy-mama, nagyapához) gyönyörködtet kedves elbeszélő modorával. Csevegő közvetlensége, a humorral csaknem állandóan kacérkodó készsége elfeledtetik

az olvasás fáradoimait; úgy tetszik, hogy kedves ismerősökkel beszélgetünk, s mikor a kötet végére érünk, frissen, jókedvűen emlékeznénk vissza mindarra, amit Csathó Kálmán oly bájosan tudott elmondani nekünk, hogy *miért nem ment hozzá Nagymama nagyapához*, s a sok többi kedves történetet, ha a kötet végén nem hangolna le Tinka nagymama csalódott, szenvedésteli szomorú élete.

Mosollyal fakaszt könnyeket *Lampérth Géza* is, aki Sas Edével tölti meg a gyűjteményes sorozat egyik kötetét. *Lampérth Géza Mégis Mátyás* cím alatt kötötte össze most humoros elbeszéléseinek pompás csokrát. Ez a kiváló magyar írónk a termékenységnak és sokoldalú értékes munkáságnak szinte iskolapéldáját mutatja. Írt költeményeket; művelte a prózát; a magyar ifjúsági irodalomnak kiemelkedő alakja; főleg történelmi vonatkozású színműveivel három fővárosi színpadon aratta sikereit, s mint — ön-életrajzában jelzi — „több kötetre rügő verses és prózai műve vár kiadásra“. Írói egyéniségének méltatásánál nem mulaszthatjuk el, hogy ne mutassunk rá nemes hitvallására, melyet nemcsak érdemes, de elengedhetetlen felemlítenünk új kötetének megjelenésekor.

Sas Ede is a mindég kedves, vonzó és lebilincselő elbeszélők sorában foglal helyet. Az irodalom öreg és fiatal barátainak mindég örömet jelent egy-egy újabb kötetének megjelenése. Költeményei, elbeszélései, regényei, ifjúsági munkái, s színművei sok sikert arattak. Legutóbbi kötete *A megújrázott élet* is telve színes elbeszélésekkel. A címbeli történetben kedvesen beszéli el a lélekvándorlás tanának humoros keretébe illesztve, s az életből elleteott motivumokból összerakva az afrikai Bimbuli, illetőleg az európai Bébi szerelmét az afrikai Bambusszal, illetőleg az európai Körössy urakkal... Megragadó az a háborús kép, melyet *Füü!* című elbeszélésében rajzol.

Rendkívül változatos olvasmány a Petőfi-Társaság elbeszélő tagjainak egy-egy novellájából összefűzött, közel húszíznvi vaskos kötet. *Ambrus Zoltán* e kötetben szereplő elbeszélésével is a művészi realizmus híve. *Bartók József* kedves történetben mutatja be a hivatalnoki élet apró furcsaságait. *Ferenczy Ferenc* *Soror Immaculata* címen A szerelem útjai című színművéből ad költői szárnyalású részletet. *Gáspár Jenő* szellemes dialógusban analizálja a szerelmes férfi és nő lelki világát. *Géczy István* négy jelenetes falusi történetet állít elénk. *Ifj. Hegedüs Sándor* érdekesítő elbeszélésben példázza, hogy „az élet mindenkinek mindent visszaad!“. *Herczeg Ferenc* előkelő stílusát ragyogtatja. *Kenedy Géza* színesen írja le, hogy a háladatos Hasszán, hogyan került Allah illatos kertjébe. *Komáromi János* magyaros poézise most is érvényesül. *Móra Ferenc* arról a nagyapai szívről beszél, melyet „csak a nagyapák, meg nagyanyák érthetnek meg“. *Oláh Gábor*, *Pakots József*, *Szécsi Ferenc* egy-egy sikerült elbeszéléssel gazdagítják a kötet szépségét. *Szemere György* a siralomházak sötét világát mutatja be egyfelvonásos színművében. *Szakra*, *Szöllősi Zsigmond*, *Zádor Tamás* színes tollú elbeszélései mellett *Voinovich Gézának*, az egyformán kitűnő esztétikusnak és széprónak magyaros története zárja be a kötetet, mely a legutóbbi idők magyar irodalmának változatosan érdekes és értékes termése.

Szép emléket állított a Petőfi-Társaság elhunyt tagjai közül — gyűjteményes kiadásában — *Farkas Pálnak*, ennek a korán elhunyt, termé-

keny és képzett írónak. Néhai Farkas Pál elbeszéléseit Herczeg Ferenc bevezető tanulmányával bocsátotta közre a szerkesztőbizottság. Herczeg Ferenc, akit Farkas Pálhoz még egyetemi polgár korától fűzött meleg barátság, avatott tollal rajzolta meg Farkas Pál írói egyéniségének jellegzetes vonásait. Farkas Pál a költői műfajok mindegyikével megpróbálkozott, s elmondhatjuk, hogy szép sikert aratott. Az a kötet, mely a Petőfi-Társaság jubiláris sorozatában hagyta most el a sajtót, Farkas Pál írói egyéniségének jelentőségét szerencsésen domborítja ki.

A Petőfi-Társaság gyűjteményes kiadásában külön kötetben színlátja meg essay-istáit. A kötet elején mindjárt *Benedek Elek* nevével, s írásával találkozunk. Benedek Elek a magyar irodalom új korának, s az elszakadt Erdély magyar irodalmának egyik kiemelkedő alakja. Termékenysége és sok irányú működése meglepő. Hozzávetőlegesen számítva egy és negyedszáz könyvet írt. Ifjúsági művei közismertek. A gyűjteményes kötetben poétikus hangon értekezik Mikes Kelemenről. — *Berzeviczy Albert* avatott tollal méltatja Zrínyi Miklóst, a költőt. Mélyreható megfigyelései most is, mint egyéb munkáiban, teljesen lekötnek. E tanulmányában plasztikusan érvényesül a kultúrhistorikus és a mély gondolatokkal szántó publicista minden kiváló tulajdonsága. — *Császár Elemér* Herczeg Ferenc *Hidjáról* írt értékes tanulmányt. — *Ferenczi Zoltán* kedvelt témáját, Petőfit dolgozza fel e kötetbe foglalt tanulmányában is. — *Herczeg Ferenc* Jókai Mór emlékének állított szép emléket. — *Hevesi Sándor* érdekes megfigyeléseket közöl velünk a mai dráma válságáról. — *Kern Aurél* pedig a magyar zene problémáját fejtegetve, a magyar zene történetében vezet végig. — *Pekár Gyula* a párizsi Petőfi-ünnepen, 1923 január 26-án elmondott ünnepi beszédét közli. A centennáris ünnepségek során elhangzott egyik legszebb Petőfi-méltatás ez. — *Pintér Jenő* két bírálatot közöl Herczeg Ferenc: *A fekete lovas* és *Sajó Sándor: Muzsikaszó* című művéről. — *Rákosi Jenő* három karcolattal ékesíti a kötetet. — *Surányi Miklós* lebilincselő modorban értekezik történelmi, s irodalmi vonatkozásokkal átszőtt tanulmányában a *tömeg, tehetség és lángész viszonyáról*. — *Voinovich Géza* szintén Jókai Mór alakját idézi fel értékes tanulmányában.

A Petőfi-Társaság jubiláris sorozatában hat kiváló regényíróját színlátja meg. Herczeg Ferencel élükön, mind a hat értékes egyénisége az új magyar irodalomnak.

Falu Tamás *A nyolcvanasévekben* három szív boldogságát, fájdalmát és lemondását rajzolja. Rőczey Kálmán, a falusi tanító boldogan él kis családjával. Férj és feleség egymásban találják fel az életet. Nincs más vágyuk, csak az egymás boldogsága, s a gyermekek egészsége. A boldogságon kívül Rőczeynek nincs ambíciója, poeta-reményeit még fiatalságával temette el, talán akkor, mikor megházasodott. Tíz éve még verset sem írt. S ebből a nyugalmas, békés életből rázza ki az új tanítónő, Éger Sári. Ő is tiszta szívű és nemes lélek. Nem tehet arról, hogy megzavarta Rőczeyék egyszerű, nyugalmas, békés, boldog életét. Kicsit talán csak gyöngye volt. De Rőczey szerelmével szemben is tiszta maradt. Nem történik más: Rőczey lelkéből az alvó költő kikel; Sári a Múzsája. S ez a végzetes, tiszta késői poétaszerelem feldulja három ember boldogságát. Rőczey nagy becsületességében a menekülésre csak egy utat talál: a halál útját. A menny kapuján címer vágott

lenni: „szomorú szív aranymezőben“. — Ez az egyszerű, de az író lélek-elemző művészetét próbára tevő mese gondos lélekrajzzá szélesül.

Herczeg Ferenc két munkájával ragyogtatja meg előkelő poézisét. Egyik munkája regény: *A Lánszky-motor*; a másik színjáték: a színpadon is már sikert aratott *A költő és a halál*. Az utóbbi Petőfi életének egy tragikus epizódját tárja elénk. Petőfi Vásárhelyről Bem tábornokhoz Segesvár felé tart. Egy székely ház pitvara mögött piheni ki az út fáradalmait. Itt éri Bem parancsa, hogy azonnal térjen vissza Vásárhelyre. Petőfi megérzi, hogy a parancs csak életét védi. Ellenszegül, s elindul végzete felé... E kis egyfelvonásos színjátékban benne él Petőfi életének minden tragikumai. S e tragikum megéreztetésére szerencsés költői látás volt, Petőfi lángoló életének, csaknem utolsó óráit választani. A feszülő drámai levegőben benne él Petőfi egész élete: minden hite, vágya, akarása, tüze, s egyetlen bántó gondolata... A kételkedés isteni küldetésében, s a keserű, maró önvád, hogy a már elbukó magyar szabadság diadaláért kevés volt életében a tett, mert „belévesztett a szavak hinárjába...“

A Lánszky-motor, mely *A költő és a halállal* egy kötetben jelent meg, a *ma* életének jellemző darabja. Olyan, mint üvegfestményen az ónkeretbe foglalt arc. Egy darabja csak az *egésznek*, de a művész egész képet kifejező ereje él benne. Realisztikus írás, minden bántó kinövés nélkül, az ábrázolás mesteri munkája példájul talán annak, hogy mit szabad és mit nem szabad megírni, mégis mindent elmondva, s előkelően sejtetve az írónak a *ma* életéről. Talán *Az aranyhegedű* fordított párdarabja. *A Lánszky-motor* hősnője is olyan, mint „minden nő, aki szeret, s aranyhegedű édes és puha hangjával beszél, s a valóság hidegen sziszegő, harapós kis kígyóit nem ereszt ki a száján“.

Lánszky felesége, Márta, nem rabja ugyan lángoló szerelmi szenvedélynek, de rabja a jólétnek, s a gondtalanságnak, az üres, csak mulatni vágyó életnek. Kacérsága, s a léhasága flirtokba keverik, s elhidegítik férjétől, aki idegőrlő, pénzszerző munkájában is szereti, s érte minden áldozatra kész. Lánszky, a jómódú gyáros, mérnök és feltaláló, hogy Mártát megtarthassa magának, készakarra tönkremegy. Tudatosan olyan szerződést köt Rollanddal, ezzel a tipikus pénzhíennával, hogy mindenét elveszíti. A gazdag ember fényűző lakásából egy külvárosi bércszobába, inséges lakója lesz. Minden vagyona: egész-férfi volta. Nehezen állásba jut, egy vidéki bányánál. Sorsuk jobbra fordul, de a küzdésben Márta kacérsága megtörik; mindkettőjük lelkét befelhőzi a mult, a csalódás és főképen egyetlen fiúk halála. De Márta mikor megtudja, hogy férje „szándékosan ugrott a szegénységbe“ és olyan árat fizetett, melyet „soha még ember azért, hogy megmentse magának a feleségét, nem fizetett“, s utólag meglátja azt, amit férje előre meglátott: „ha ott maradnak, ahol voltak, akkor nincs földi hatalom, amely meg tudja menteni az ő házasságukat“, boldogan békül meg ismét jobbrafordult sorsával és szerelmesen símul megint Lánszkyhoz.

Herczeg Ferenc a boldogtalan házasséletek és a házasságtörések mögött főleg a pénz áldatlan hatalmát látja meg. Aradyval, a regény kotnyeles, szókimondó közjegyzőjével így fejteti meg a nagy talányt, hogy miért lehettek jómódú anyáink mégis tisztességesek? Mert volt *vallásuk*. De *ma*? **A szabadgondolkodás megszabadította az embereket a vallástól.** Az ő idejünkben ér-

nyes asszonynak lenni volt a *divat*. „A mai társadalom nem a tisztességes asszonyt, hanem az érdekes nőt ünnepli.“ Ők a mai asszonyoktól abban is különböztek, hogy reggeltől estig dolgoztak. A jómódban élő mai asszonynak „se dolga, se gondja, se kötelessége“.

Herczeg Ferenc ez újabb regényével is az *élet-trója* maradt. A regény mellékalakjai mind az életből ellesett figurák. Lánszky és felesége is onnan vett, tökéletesen megrajzolt alakok. Lánszky igaz, de ritka jellem; Márta is igaz, de gyakori hősnője a ma életének.

Lázár István keletre fordult tárgyért. A *Nilus rózsájában* a Kr. e. 3500 körüli időkbe vezet vissza, s Menesznak, Egyiptom első fáraójának, s Memfis alapítójának regényes életét és szerelmét tárja fel előttünk. Aki regényét olvassa, az átérzi az ókori Egyiptom nagyságának megteremtésért vívott küzdelmek nagyságát.

Lőrinczy György a mesék melegszívű álmódója. A szintiszta művészet verőfényes világában ért el most írói pályájának negyvenéves fordulójához. 1888-ban jelent meg első kötete *Nefejejts* címen. E ritka szép jubileum mellett még egy ünneppel lett gazdagabb: ugyancsak ebben az esztendőben van húszéves fordulója annak, hogy a Petőfi-Társaság tagjai közé választotta. Lőrinczy Györgyöt e két jubileum lankadatlan munkában és mindig emelkedő művészi értékben találta. Erről tanuskodik a Petőfi-Társaság jubiláris sorozatában most megjelent regénye: *A boldogság császára* is. E regénye sem más, mint parabola az életről. Az elgondolás utopisztikus keretéből kicsendül a nagy igazság, hogy ember a boldogságát ott soha sem találhatja fel, ahonnan kizárták a *szerelem*, a *hit* és — az *üzlet* nagyhatalmait. A szép életről álmódó Nordery, a tudomány és az akarat erejével a végtelen óceán egy szigetén a boldogság „államát“ teremtetten meg. Itt koronáztatja a boldogság császárává egyik kedvelt hajóskapitányát, Bulforet. De Nordery halála után sem a császár, sem alattvalói: a narkozózkod nem boldogok. Nordery álma utópia volt. Az ember mindenütt vágyik szerelem, hit és üzlet után. S Bulfore, a boldogság császára végül Niphea, a szép narkozó leány szerelméért eldobja magától a császári koronát.

Pekár Gyula hatvannyolcadik művével ajándékozta meg irodalmunkat. Első sikert aratott novelláskötete *Dodó főhadnagy problémái*, s még ugyanabban az esztendőben (1894) jelennek meg újabb elbeszélései *Homályban* címmel, s a következő évben *Lavina* című regénye. E regény megjelenése után már tényleg lavinaszerűen követik egymást megjelent munkái. Első nevezetesebb regénye *Livió főhadnagy* (1899), melyet *Dodó főhadnagy problémái* sikerének hatása alatt írt. (A szerző önéletrajzában a *Livió főhadnagyot* jelzi első regényének.) Írói lelkesedése egyforma érdeklődéssel fordult az antik világ szépségei, a renaissance lelkesülés és a rokokó idilljei, a francia forradalom láza, a magyar történelem elmúlt századai, s jelen társadalmunk élete felé. *Livió főhadnaggyal* egyidőben jelenik meg *Don Juan*, ezt követőleg *Cervantes*, *Molière*, *Flaubert*, majd *A francia forradalom*, s *Napoleon* című tanulmányai, s még számtalan művészeti s történelmi kutatásáról beszámoló értekezése.

Pekár Gyula legnagyobb írói sikerét *Tatárabság* című regénye hozta meg számára. E regényét a M. Tudományos Akadémia 1910-ben a Péczely-díjjal koszorúzta. Regényeinek sorában nevezetes állomást jelentett még *Az*

amazon királynő, drámái közül a Vojnits-díjjal jutalmazott *Danton* emelkedik ki.

A Petőfi-Társaság jubiláris sorozatában most megjelent regénye *Az ezüsthomlokú vándor*, — a szerző szerint — egyik legkedvesebb munkája. A római birodalom Hadriáni korát, a feltörő dekadenciát, s Róma nemzeti ellenállását rajzolja.

Hadrián császár világbékéért, s új világvallásért küzd. Célja: megtörni a Capitolium, s a római istenek hatalmát. Képzelmében két hitvány kegyenc játékszere; Hermippus a keleti álombölcset és Aclius Proteus önző céljaira, s Róma ellen, a provinciák javára használják fel. Hadrián vakon hisz isteni halhatatlanságában, melyet szörnyű gyilkossággal szerzett. A cézári gögös terveknek azonban Róma ellenáll; Hét halmukat, s az isteneket megvédik, s a Caesar egy rettentő átok súlya alatt összeroppan. Fuscus és Matanbál töre nem sebezhetette, de saját halhatatlansága összetörte. A „provinciák császára“ halálos ágyán megtér Rómához.

Ez *Az ezüsthomlokú vándor* drámái cselekményének vezérmotívuma. Két tényező mérkőzik élet-halál harcban: a nemzeti érzéseihez és isteneihez ragaszkodó Róma, s a római iga alól menekvő provinciák. A cselekmény Hadrián körül bonyolódik, de Hermippus, az álnok kegyenc bonyolítja. Az ő kezébe fut össze minden szál: ő tüzei a provinciákat, lázítja Róma külvárosi csőcselékét, ujjai köré csavarja Hadriánt, s ő bírja végső elhatározásra szellett árulásával a Caesar elleni merénylet elkövetésére készülő ósrómai pártot. Az ő mesterkedése végezte ki Antinonot, Sabinát, Servianust, Fuscust, Domitiát, s a proscribáltak százait. Az ő agyának szülötte az új isten, s az új vallás; vele Rómát akarja megtörni. Hadrián csak játékszer. Beteg képzelgése hiteli el vele csak Hermippus álomképeit, s hogy az istenek halhatatlansággal ajándékozták meg. Nagyratörő terve mellett nem látja meg Hermippus nagyobb terveit. Nem látja, hogy a meggyilkolt Antinous új istensége csak azért kell, hogy a *Lupa* törjön össze s hogy Róma uralmának azért kell megtörni, hogy belőle a provinciák szabadsága születhessen meg... Hadrián végzetes tévedések áldozata. *Az ezüsthomlokú vándor* két finoman megrajzolt alakja: Domitia, a nemes római leány, aki hazájáért szerelmét is kész feláldozni és Fuseus, a büszke ifjú, kinek a római öntudat s a szív szerelme adja kezébe Brutus-törét, hogy Hadriánt, a „provinciák caesarját“ megölje.

Pekár Gyula regénye már elgondolásában is a költői igazságszolgáltatást hirdeti. Hőseit is a nemezis sújtja. Hermippus, Proteus, Hadrián bűneikért lakolnak. Domitia, Fuscus önfeláldozásukért nyerik a mártíromság koronáját. És Pekár Gyula mintha Hadrián s Róma történetén át az idegen hitbe veszett *ma* magyarságához szólna: *ne légy hűtlen a nemzeti szellemhez s az Isten megsegít!*

A regényírók sorát *Surányi Miklós* zárja be *Noé bárkája* című művével. Surányi Miklós a magyar irodalom egyik jelentős korának határmesgyéjén született. 1882-ben. E jelentős évszám írásaiban is nyomot hagyott. Az Aranyféle klasszicizmus nemes hagyományai s a modernnek értékes színkeverései, bántó kinövésük nélkül nyilatkoznak meg művészetében. Leghíresebb munkája a történelmi precizitással kidolgozott regénye *A nápolyi asszony*, melyet

a Magyar Tudományos Akadémia 1925-ben a Péczely-díjjal jutalmazott. Most megjelent regénye, a *Noé bárkája*, a háború előtti Magyarország lázas fejlődésének elevenen megrajzolt darabja. Két asszony szomorú történetét állítja elénk, akitől az emberi önzés a legnagyobbat rabolta el: az anyaság örömét.

A Petőfi-Társaság tagjainak jubiláris gyűjteményben való megjelenése olyan jelentős művészi esemény, hogy a nagy értékek mellett jogosan éreztük magunkat felmentve az apró-cseprő hibákra való rámutatás kötelezettsége alól.

Zr.

P. Pál Ödön: A bujdosó vagyon. Budapest, A Szent-István Társulat kiadása.

A regény művészi felépítésében a szerző neve alá rejtett esztétikusunkra ismerünk, aki szintetikus értekezéseivel tűnt ki. Tárgyát a világháború utolsó éveibe és a háborút követő forradalmi időkbe helyezi.

Rácbahelyiné gögös szenvedéllyel küzd a nemesi címer elnyeréséért. Unokái közül Katinkát és Dezsőt megveti, mert nem tudnak vele együtt érezni; legkisebb unokája, Laci, minden reménysége. Laci fősvény, de szereti a fényűzést és a rangot is; sunyi hízelgéssel eléri, hogy átvesszi a családi birtok kezelését s nagynyájával együtt viaskodik a nemességért. Eszközökben nem válogat, testvéreit megcsalja, hazugsággal vezeti oltárhoz a bárókisasszonyt, de a szerelemben később felolvadó szív megroskad a bűnök súlya alatt. Boldogtalan élet után az ellenforradalomban hal hősi halált.

Az író széles körvonalakra rakja le a mű alapjait, egyenletesen világítja meg a ráépített bonyodalmat és biztosan vezet az alap középpontjába állított főhősökhöz. Az egyes részek szerves elemei az egész műnek. Alakjai biztos következetességgel éreznek, gondolkoznak és mozognak. Katinka a derűs, vallásos polgári női erényt, Dezső az egészséges, férfias idealistát ábrázolja; a nagymama és Klémi néni késő korba tévedt régies alakok; az öregasszony Lacival együtt ellentétes jellemvonások összetétele. Parasztjai örök típusai a hü, bizalmaskodó magyar cselédeknek (Mihály, Örzse, Treszka). Laci lelki küzdelmeinek megrajzolásában az író analitikus. Korrajza éles megfigyelőre vall. Emelkedett valóságos és hazafias felfogás jellemzi az egész regényt. Optimista világfelfogása megnyugtató, stílusa hangulatos. derűs, néha a meghatottságig érzékeny. A könnyet szűken méri, de egy cseppje is szívünkre esik. A természeti képeket az emberi lélek tükrében ragyogtatja. Hasonlatai az események motívumaivá erősödnek. Gazdag, színes és humoros nyelvén az egészséges vérkeringése felüdpít. Az író szintézise léleképítő hatásban új erőt jelent költészetünkben.

Somogyi Ferenc.

Drasche-Lázár Alfréd: 2222. Regény. Budapest, 1928. 496 l. Az Athenaeum kiadása.

A jövő évszázadokról vagy évezredekről szóló regények, bármennyire vérmes fantáziák szüleményei, szánalmasan le szoktak maradni az élet valószínű fejlődésével szemben. Ezért, mikor látjuk, hogy Drasche-Lázár Alfréd regénye a 2222. évben játszódik, kissé megcsappan érdeklődésünk. A szerző azonban ezt hamarosan leküzdeti velünk, mert könyve nem tartozik az előbbi regényfajhoz, melynek írói szabadon bocsájtják fantáziájukat, felelősség és különösebb célkitűzés nélkül csapongva ide-oda. Ez a regény mai ferde, nevetséges nézeteinket és az ebből származó mostoha életünk tükrét talpra-

esetben állítja szembe utódaink életével, kik háromszáz év múlva mennyivel okosabbak! És ez a nevelő hatás a regény legnagyobb érdeme. Mennyivel cél-szerűbben, higiénikusabban és előnyösebb szociális viszonyok közt ölhetnek majd utódaink! Koruk egyetlen célja lesz, hogy minden egyes ember életét lehetőleg kellemessé, jóvá és széppé tegyék. Az állam egyetlen feladata, hogy minden hozzátartozója, még a legértéktelenebb is, emberhez méltó léthez jusson. A politikára, diplomáciára, hadügyre költött milliárdokat népi jólétre, kórházakra, iskolákra költik. Nem rombolnak, nem gyűlölnök, nem ölnek mert tudják, hogy saját boldogságuk felebarátuk boldogságától függ.

Nikolajevics orosz nagyherceget a világháborúban az orosz kommunis-ták fagyasztással ölik meg. Háromszáz év múlva a tudománynak sikerül őt ismét életrekelteni. A nagyherceg csak nehezen tud beleszokni az új életbe. Eleinte nem nagyon igyekszik leszokni régi elveiről és hamarosan viszonyt kezd vagy féltucat nővel. (Ezek a Casanova-szerű jelenetek nincsenek külön-sebb előnyére a regénynök.) Az imperialista és nacionalista főúrnak nem tetszik az orosz birodalom elsatnyulása, hazáját régi nagyságában akarja látni, a világ cárja szeretne lenni, ezért Oroszországban yetélytársa ellen háborút szít, de az új kor nem tűri a háborút és a kémia segítségével el-pusztítja a háborús feleket.

A regény második kiadása számára ime néhány nyelvtani kifogásunk: Az e kérdőszócska pesties szórendje: Vajjon nem-e éppen ez a legnagyobb tévedés (67. l.). Az elnök általi fogadtatás (232. l.). A gépezet mikénti irá-nyítása (235. l.). Fölösleges többszám: számos patakaival (286. l.). A sz-mélyzet részbeni hazabocsátása (370. l.). Dacára (412. l.). Erőltetett össze- vonás: lát-hallgassa meg (415. l.).

Szabó István Andor.

Móricz Pál: Hortobágyi legendák. Elbeszélések, rajzok, történe- tek a puszta XIX. századbeli multjából. Debrecn, 1927. 180 l. Ára: 5 pengő.

Egyéni visszaemlékezések, krónikás adomák, a betyárvilág alkonya, híres embereknek (Jókai, József főherceg, Jászhai Mari, Bismarck Herbert) horto- bágyi látogatása, a pásztoréletnek jól megrajzolt jelenetei, — ime ezekből a tarka, helyenkint csinosan csiszolt kövekből rakja össze az író játszi képze- lettel és csöndes humorral a pusztuló puszta sokárnyalatú, de alapjában véve egytónusú, mozaikképét, miközben sokszor fújja hozzá a merengés furulyáján a múlékonyság kedvesen búsító dalát.

Majdnem minden egyes rajznak és karcolatnak hőse Deli Mátyás, a minorita barátból honvédtiszt, honvédből bujdosó, bujdosóból hortobágyi állatorvossá lett nagy természetrajongó, aki furcsa egyéniségével és eredeti tudásával szinte világhírnévre vergődött.

Aki legendás alakját és híres pohárköszöntőit ismerte — mint pl. ezek- nek a soroknak írója is —, nagy örömmel olvassa az órála szóló feljegyzések mulatságos özönét.

Móricz Pál már egy tucat könyvet szentelt a Hajdúság néprajzi leírásá- nak; megörökítette a pusztuló világ érdekes szokásait, embereit. A Hajdú- ságról szóló munkáinak összeségét valóságos etnográfiai múzeumnak tekint- hetjük, amelyet nem a rendszeresítő tudomány, hanem a szülőföld szeretete alkotott; amelyben száraz katalógus helyett az írónak a régieken kegyelettel csüngő képzelete szolgál kalauzul.

Vajha minden vidékünknek volna egy ilyen szellemi kincsgyűjtője és adomasáfarja, mint amilyenre büszke lehet a kedves Hajdúság az ő Móricz Páljában!

Lám Frigyes.

Antológia Ady Endre verseiből. Összeállította Szabó Lőrinc. Budapest, 1928. 264 l. Az Athenaeum kiadása.

Ady Endre verseiből antológiát adni önbizalom és bátorság kell, mert az csak természetes, hogy mindkét részről sok gáncs fogja érni ezt a vállalkozást. Ha a vitatkozók egyik pártjához sem csatlakozva, a középúton keressük az igazságot — amiben valószínűleg az utókor is nekünk fog igazat adni —, akkor nem szólhatunk kicsinylőleg erről az antológiáról, mely Ady tizenegy kötetének gerincét adja, a költő 1050 versét 280 versben mutatva be. Nem Ady kommentátorainak nézeteihez ragaszkodik, hanem magához a költőhöz marad hű költészete árnyalatainak bemutatásában. Logfeljebb azt kifogásolhatnók, hogy mint Ady lelkes rajongója egy-két olyan versnek is helyet adott, melyet kár volt fölvennie s kihagyott számos olyan jellemző és megragadó verset, melynek mellőzése kárára válik a gyűjteménynek.

Szabó Lőrinc előszava szerint a mi számunkra már csak pusztá érdekesség, hogy Adyt valaha érthetetlennek is lehetett tartani. Egy hivatásos irodalomkutató bizonyára nem beszélne így. Adyban sok a homály, úgyhogy számos helyét még a magukat Ady-specialistáknak nevezők is annyiféleképen magyarázzák, ahányan vannak. Ezt tagadni — fanatizmus. —r.

Milkó Izidor: Ketten. Képek, jelenetek. Subotica, 1928. 290 l. Minerva r.-t. kiadása.

Milkó Izidornak ez a könyve érdekes párbeszédekből áll. A szereplők nevét a szerző rendesen csak sejteti, beszélgetésükből lehet csak rájuk ismerni. Molière és XIV. Lajos, Voltaire és Frigyes, Goethe és Napoleon, Mátyás és Beatrice, Shakespeare és felesége, II. József császár és húga: Mária Antoinette, majd ugyancsak a császár és anyja: Mária Terézia, III. Napoleon és felesége, Antonius és Kleopátra, Lionardo és Gioconda, George Sand és Musset, Petőfi és Szendrey Júlia, Anatole France és titkára, D'Annunzio és Bernard Shaw, az író és a kiadó, a „beérkezett” és a fiatal író, Shylock és Antonio, Goethe és Beethoven, Heine és Rotschild, Robinson Crusoe és egy londoni szépasszony folytatnak jellemző beszélgetéseket.

A kitűnő nyelvrézről, eleven stílusról, gazdag szellemről és nagy művelődéstörténeti tudásról tanuskodó könyv a művelt olvasónak nem mindennapi élvezetet fog szerezni. Bizonyára helyes a köztudat, mely Milkó Izidort a Délvidék legkiválóbb írójának tartja. —r.

Voinovich Géza: Emberek, árnyékok. Elbeszélések. Budapest, 1928. 230 l. A M. Kir. Egyetemi Nyomda kiadása.

Voinovich Géza ebben a kötetben mint elbeszélő is kiválót alkotott. Az elbeszélések közül néhány már folyóiratokban is megjelent. A jeles esztétikustól nem lep meg az a nagy olvasottság, amely visszatükröződik kultúrhistóriai szemléletéből, de annál jobban meglep, mikor az ilyen súlyos egyéniség annyi meleg, közvetlen megfigyelést ír le a népeletből. Napisajtónak gyakran megfertőzött nyelve után üdítően hat gondos magyarsága.

Mennyi bölcsesség rejlik a lovagkor még néha kísértő, szomorú sorsú képviselőjének szavaiban, aki mentetgetőzik a vád ellen, hogy birkanyájával hada-

kozott; hát nem rohantunk-e azóta nyájszámra mi is akárhányszor kard élébe? Nagy nevelő hatása van a Nyomok az ingoványban című novellának: hőse öngyilkos lesz, mikor tudomást szerez atyjának könnyelmű, ledér életéről.

Szándékosan hagyta utolsónak a Vihar az öbölben című elbeszélést, mint fajsúlyban is legmutatósbbat. A háború alatt itthonmaradtak szenvedését hűen rajzolja, de pompásan ismeri a harctérek kedélyállapotát is. (A frontharcost bosszantja, mikor itthon olyan kíváncsisággal érdeklődnek harctéri szenvedései iránt, mintha az valami sportesemény lett volna.) —r.

Gopcsa László: Örmény levelek. Budapest, 1928. 144 l. Pfeiffer Ferdinánd kiadása.

Gopcsa László, a kultuszminisztérium nyugalmazott államtitkára rendkívül bájos kis könyvet írt. A könyv — bevezetés után — tizenkilenc levelet tartalmaz, miket részint ázsiai, részint magyar örmények váltottak egymással s melyekből nagyszerűen tükröződik a valláshoz különös melegséggel ragaszkodó örmény léleknek, örmény népszokásoknak és helyeknek képe. Valami megkapóan kedves, könnyed humor fénye ragyogja be ezeket a leveleket, melyek során aztán egy kis regény kerekedik ki, hármassal végződve. Három örmény hölgy a messze Erserumban levél és fénykép nyomán, szerelemre gyullad három budapesti magyar örmény iránt s a távolból való ismeretségek aztán a Ráday-utcabeli örmény-kápolnában lefolyó hármassal esküvőre vezetnek. Aki a pompásan megírt körny társaságában kedvesen akar eltölteni egy órát: az vegye kezébe ezt a külső kiállításra is csinos kis munkát és bizonyára meglegedetten fogja, igen jó hangulatban letenni. Sz. K.

Dobosi Pécsi Mária: Csodálatos bábu. Regény. Budapest, 1928. 256 l. Légrády Testvérek kiadása.

Dobosi Pécsi Mária regényeiről sok jót és kevésbé jót elmondanak bírálói, de abban mindenki megegyezik, hogy érdekesen ír. E regényének cselekménye kissé szétfolyó. Az olvasó gyakran azt sem tudja, hogy ki is tulajdonképpen a főszereplő. Lipóczy Jenő magyar főúr anyja segítségével nemcsak rendben tartja a családi birtokot, hanem praktikus gondolkozásával, ügyes mezőgazdasági vállalkozásaival szépen gyarapítja is azt. Bátyja, az ideálista Amadé, külföldön bolyong. Anyjuk a dolgozó testvér kezére akarja juttatni az egész birtokot és olyan szerződést íratnak alá Amadéval, mely őt megfosztja az örökségtől. Jenő felesége, Judit kiábrándul ezért az anyagi gondolkozásért férjéből és beleszeret a hazatérő Amadéba. Jenő beleegyezik nászukba, csak az a kívánsága, hogy ha már szerepet cserél bátyjával, akkor a birtokot is bátyja vezesse, ő pedig utazni megy. Ezért a szerződést összetépi. Judit most mégis úgy látja, hogy Jenő mellett van a helye. Erre Amadé veszi ismét kezébe a vándorbotot.

A regény első felét a család őseinek története tölti ki. A fiúk anyja, Glória is sokat szerepel benne ideáljával, Stephennel, kivel végül el is hagyja családját. Judit jelleme legjobban érdekelné bennünket, de az író nem elég élesen jellemzi.

A regény stílusa kifogástalan. A kiadás ellen azt hozhatjuk fel, hogy a papíros silány. Sz. I. A.

Váth János: A nádi farkas. Kis regény. Második kiadás. Veszprém, 1926. 76 l. Egyházmegyei könyvnyomda.

Váth (családi nevén Horváth) János a balatonalmádi elemi iskola igazgatója, a Gárdonyi Géza Irodalmi Társaság alelnöke, kiváló ismerője a Balaton környékén élő magyarságnak. Ezt a jutalmazott pályamunkáját irányregénynek is nevezhetnők. A leánykereskedelem átkaira figyelmezteti a falu népét. Ezért is jó, hogy a Népkönyvtárak címjegyzékébe felvették munkáját.

A Balaton környékén egy szép falusi lánynak elforgatja a fejét egy gazember. Házasságot ígér neki és azzal az ürtüggyel, hogy olaszországi szüleihez viszi őt bemutatni, eladja egy nyilvános házba. Innen a szegény lány nagynehezen megszabadul és arra á'dozza életét, hogy a nagyvárosba érkező falusi lányokat figyelmezteti, nehogy az ő sorsára jussanak.

Magyarázatra szorulnak ezek a tájszavai: elkerülték (ebben az értelemben: utólérték, 3. l.), horgossos (4. l.), molence (11. l.), cserfeskedő (30. l.), guvat (38. l.).

Sz. I. A.

Váth János: Lápvilágban. Életképek. Második kiadás. Celldömök, 1927. 78 l. A Nemzedékek kiadása.

A szerzőnek imént ismertetett kis regényével egysütetű munka. Alcíme után az olvasó különálló kis elbeszélések gyűjteményének gondolja, de ezekből is egy kis regény épül fel és csak az Egynyári virágzás című elbeszélés áll külön.

A fiatal, szegény Gáspár a Balaton mellől elmegy Amerikába szerencsét próbálni, hogy nyomasztó szegénységben élő családjá sorsán segítsen. Ezalatt feleségét elcsábítja egy leánykori udvarlója. A visszaérkező férj mindent megtud és az enyhítő körülmények miatt megbocsát feleségének.

Megemlítésre méltó az angyalsínáló boszorka rút szerepe. Ez a rész irányregényszerűvé teszi ezt a munkát is, mert a népet figyelmezteti az egyke kárhóztatos hatására.

Sz. I. A.

Goethe: Életemből. Költészet és valóság. Fordította Turóczi József. Budapest. 458 l. Genius-kiadás.

Goethe ez emlékiratában bemutatja, hogy az akkori idők viszonyai hogyan hatottak világnézetének kialakulására és hogy e hatások miként mutatkoznak a világirodalom egyik legnagyobb költőjének műveiben. Életében csak az első három rész jelent meg, halála után pedig a negyedik rész, melyben élettörténetét egészen Weimarba történt átköltözéséig megírja. Mint a munka folytatását csatolta 1816-ban az előbbiekhöz *Italienische Reise*, 1822-ben *Kampagne in Frankreich* című írásait és 1829-ben második római útjának leírását.

Turóczi ezek közül csak az elsőnek, Goethe talán legszárazabb munkájának fordítását adja itt. Általánosságban sikeresnek mondhatjuk fordítását és kívánjuk, hogy Goethe most említett többi munkájának fordításával is ajándékozza meg a csak magyarul olvasni tudó hazánkfiait. Nehány kifogásunkat azonban (ily nagy munkánál elenyésző csekély mennyiségben) nem hallgathatjuk el.

A Nachgeborner szót (7. l.) utószülöttnek fordítja, holott ez a kifejezés itt csak utóbb szülöttet jelent. — Seine Vorliebe für die italienische Sprache war sehr ausgesprochen (12. l.), Turóczi fordításában: Kibélyezett

vonásai közé tartozott, hogy szerette az olasz nyelvet. Helyesen: Nagyon kedvelte stb. — A *fészekfentő* szót (150. l.) jegyzetben meg kellene magyaráznia: fészekenek, utolsó gyerek. — A *zsidóváros* kifejezés (182. l.) helyett jobb volna a *zsidónegyed*, mert hiszen csak egy utcából állt. — Amit Goethe a II. rész apróbetűs mottójának használ, azt kár volt a fordításban (268. l.) nagybetűs címnek megtenni. — Trank Schwägerschaft. Fordításban: te s te poharat ivott (314. l.). Ez magyartalan. Egyszerűen így mondanám: Összetegeződött vele. — Turóczi szőrendje is rossz néha, pl.: A legnagyobb befolyással ízlésemre volt Madame Böhme (316. l.). Sz. I. A.

Schiller: Költemények. Fordította Szigethy Lajos. Budapest, 1927. 104 l. A Budapesti Ev. Gimn. Volt Növendékeinek Egyesülete kiadása.

Szigethy Lajos az Evangélikus Tanáregyesület elnöke. Egész sereg történeti tankönyvön, történeti, irodalomtörténeti és egyháztörténeti cikkeken kívül szépirodalmi munkássága is több kötetet tesz ki. Eredeti költeményei mellett irodalmunkat sok érdekes műfordítással gazdagította. Ezek eredetiként élvezhetők. Ahol a fordító egyénisége érezhető, ott sem történik ez az eredeti rovására. Ebben a gyűjteményben is egyforma rátermettséggel adja vissza akár klasszikus, vagy nyugateurópai, akár magyaros versformában a nagy német íróművész költeményeit. Sz. I. A.

Sebestyén Károly: Summa vitae. Visszatekintés egy életre. Budapest, 1927. 324 l. Az Athenaeum r.-t. kiadása.

Sebestyén Károly tanár, esztéta, filozófus, író és újságíró egy személyben. Könyvének első részében életéről számol be, gyakran egészen megdöbbentő őszinteséggel. A vidéki szegény fiú kilátástalan helyzetéből hatalmas akaraterével és kitartásával, hazai és külföldi tanulmányaival oly tudásra tett szert, aminovel csak kevesen dicsekedhetnek. Vágyait, terveit, harcait, Istennel való meghasonlásait, szerelmeit, életének szép eredményeit, de sikertelen küzdelmeit is egyforma őszinteséggel írja le.

A második részben, az Aratás-ban, esztétikai tanulmányok szerepelnek, köztük Shakespeare-problémák, az ördög alakja a különböző irodalmakban. A Szegénység Filozófiájá-ban, a filozófusoktól eltérőleg, akik rendszeren dicsérik — jobbat nem tehetvén — a szegénységet, Sebestyén őszintén bevallja, hogy a pénz nem boldogít ugyan, de a pénztelenség nagy szerencsétlenség. E kiváló tanulmányok a jeles író esztétikai, filozófiai nézeteiről, egész világfelfogásáról teljes képet nyújtanak.

Idegenszerűségek elenyésző csekély mértékben vannak. Pl. ez a mondata: Ez az ember mindenkitől megengedi fejni magát. (162. l.) Továbbá ezek az ígekötők: *ald*becsülte a nőket (81. l.), az emberi méltóság *kiteljesedése* (117. l.).

A pompás kiállítású könyvet Kisfaludy-Strobl Zsigmondnak a szerzőről készült mellezobra díszíti. —ó —r.

Boldog Margit legendája. A XVI. századi szöveget mai nyelvre átirta és tájékoztatóval ellátta Baros Gyula. Budapest, 1927. 186 l. Napkelet könyvtára. 22. sz.

A könyv elejére írt velős tájékoztató elsősorban Boldog Margit legfontosabb életrajzi adataival ismerteti meg, majd áttér a Margit-legenda néven ismert kézíratra, mely minden valószínűség szerint a szenttéavatás jegyzőkönyvéből készült. Első említése (1637) és kiadásainak felsorolása után — ez

a negyedik, Pray György (1770) az első teljes kiadás —, összeállítja és értékeli a róla szóló eddigi tudományos irodalmat, sőt kiterjeszkedik az Árpád-házi szent királyleány glóriás alakjának költői hatására is. A legenda szerzője ismeretlen, de annál ismeretesebb Beöthy Zsolttól is megénekelte másolójának, Ráskay Lea dömés apácának a neve.

Baros Gyula megőrizte a Volf György-féle Nyelvemléktár-ban már elrendezett szöveget a maga eredeti hamvasságában. A középkori szójárás ízén csak itt-ott igazított: helyesírását, ragszonkításait, illetve azok teljesebb alakjait a mai szerint módosította, akkori nyelvkincsét mai köznyelvünkbe olvastotta, ha kellett, cserélte vagy értelmezte. A szöveg s a belőle kibontakozó középkori élet hangulata az ő lelkiismeretes tolla alatt semmit sem veszített szépségéből. Kis könyv, sok munka, nagy érdem.

Szira Béla.

Erdősi Károly: Napsütéses Indiában. Úti emlékek, Budapest, 1927. A Szent István-Társulat kiadása. 342 l.

Utazni többféleképpen lehet. Van, aki hajóra, vonatra vagy gépkocsira ül s végigesodálja a világot, egyszerűen rábízva magát a különböző, néha exotikus természeti tájak és emberi megfigyelések hangulataira: tovafutó élményei hamar összetorlódnak s rendszeres feldolgozás helyett csak az érdekesebbeket őrzi meg emlékezete. Van azután, aki felfüggeszti nyárspolgári csodálkozását, mert már előbb, itthon áttanulmányozta egész úti rendjét, kész tervvel, célokkal indul, éles szemet, jó ízlést és meleg szívet, azaz sok figyelmet, de még több ismeretet visz magával, hogy mindazt ellenőrizze, amit az eddigi tudás szépnek tartott a Föld kérdéses oldaláról: s így a maga egyéni szemével kiváltott rendkívüli benyomást külön, értékesebb élménynek könyveli el.

Ez a megállapítás döntő fontosságú Erdősi Károly könyvére is. Az ilyen útra — négy hónap, ebből ötvenhárom nap a tengeren, közel harmincezer kilométer, amit Erdősi Simonyi-Semadam Sándor volt miniszterelnök, jóbarátja kíséretében megtett — a magunkfajta magyar embert körülményei rendszerint csak egyszer segítik ebben az életben: azért a lélek éhségével, a nyugtalanul rétegzett, ülepedésre törő tudás tömkelegével indulunk útnak s élvezetünk, lelki kielégülésünk egy része a megbizonyosodáshoz van kötve. Az úti társak gyermeki álmait valóra is váltotta a titokzatos India. Az útrenddel hamar készen vannak: Nápoly—Colombo (Ceylon), Elő- és Hátsó-India (Singapore), kirándulás Jáva szigetére, karácsony Calcuttában, virágcsokor a „székely-magyar“ Kőrösi Csoma Sándor sírjára (Darjeeling), a nagy-mogul városok: Benares, Delhi, Jaipur, Agra, és Bombayból haza. Nevek, — de Erdősi friss hangú, sokszor finoman humoros, máskor bölcsen figyelmes, mindenkor sokoldalú, színes és sohasem hosszadalmas leírásában az együttutazás és tanulmányozás legteltesebb illúzióját adják. Kitűnik, hogy a „Hakone-Maru“ Nápolyból a leggazdagabb lelkű magyar utazók egyikét viszi az íróban, aki nek szemén át első pillanatra belelátunk egy óceáni gőzös minden japáni íze mellett is nemzetközi életébe: berendezés, étkezés, ismerkedés — minden érdekel, de még jobban Kelet szibvására, a szuoci hőség és az első tengeri alkonyat sejtelmes színfátylai. Ceylonban virágkoszorúzott szingaléz kunyhók, igénytelen élet, kókuszerdők, fűszeres levegő, mindennapi eső és angol bla-ziárság, fent a hegyóriások ködein túl, Kandyban pedig csodálatos kultúra

várja az utasokat. A színes emberkavarodásban, a különleges buddhista élet tanulmányozása közben egy meghasonlott lelkű magyar ember (Ferenczy Árpád) is útjukba vetődik. Erdősinek minden arc, minden szobor beszél; szóból, szemből és ott talált aggódo keresztény szívekből kiérzi a nagy problémát: oly elkülönült az óvatos keletiek és a gőgösen hódító fehérek faji élete, hogy az Istenkeresés, önmegetagadás itt lévő mély szelleme ellenére a keresztény hitterjesztés minden csodás munkája is csak örökös hullámtól vert kis lelki-szigeteket tud a krisztusi hitnek megszerezni. A kasztrendszer és a hagyományos gondolkodás visszafogó ereje viszont a ragyogó keleti élet minden színpompáját előtárja: mesebeli holt városok, művészeti csodák, a hindu fantázia káprázatos — márványból, aranyból, drágakövekből szőtt — remekei. Kifárad a fényképező kéz, a szem, a lélek. A könyv tele van szebbnél-szebb képekkel. Így éri el az író, hogy mindaz a napsütés, báj és hangulat, ami a mesés Indiában öbenne összegyülemlett, az olvasók szemén át a szívbe sugározzon és ott melegítsen. Az a könnyedség, amellyel költői erejű tolla a környezet szépségeinek leírásával észrevétlen finomsággal átsiklik a lelki hangulatok elmésen kanyargó útjaira, érthetővé teszi, hogy mindennapiság fölé emelkedő úti-könyvének váratlan, de megérdemelt nagy keletje van a könyvpiacon is.

Szira Béla.

Olay Ferenc: A magyar kultúra válságos éve 1918—1927.

Az előszót írta: Bárány Perényi Zsigmond. Budapest, 1927. 337 l. A Magyar Nemzeti Szövetség kiadása.

Az ilyen gazdag tartalmú könyvek többet érnek a magyarság jelenének és jövőjének szempontjából, mint amennyit ér a legnagyobb része azoknak a politikai és társadalmi szónoklatoknak, amelyeket alkalmunk van úton-útfélen hallani. Ezeket is lelkes magyar indulat fűti, de a helyzet megvilágítására elsősorban pozitív tények kellenek s ezt bőszégesen egybegyűjti Olay Ferenc feltűnést keltő kötete.

Igaza van báró Perényi Zsigmondnak, mikor előszavában azt írja, hogy a szerző szemünk elé vetíti a meggyötörtetésnek, a letiporságnak, megalázottságnak véget nem érő kálváriáját, amely osztályrésztül jutott elszakított véreinknek. „Lehetetlen, hogy Csonka-Magyarország nyolcemilliónyi magyarsága meg ne hallja az elszakított területek ezeréves magyar kultúrájára zuhanó fejszeapásokat, ősi iskolai és egyházi intézményeinek robajló összeomlását és fel ne ismerje azt a roppant veszedelmet, amelyet ezeknek az évszázadokon át felhalmozódott nagy, magyar morális és kulturális kincseknek elpusztítása jelent reá nézve politikai, nemzeti, kulturális és vallási szempontból egyaránt. Aki magyar ember s ezt a könyvet olvassa, annak fülébe zúg a magyar végek pusztulásának állandóan kongó vészharangja, riasztó figyelmeztetésül, hogy cselekednünk kell, meg kell tennünk mindent szorongatott véreink megmentésére, amíg nem késő, amíg a magyar nyelvet és kultúrát barbár kezek teljesen ki nem irtják az elszakított Nyugaton, Északon, Keleten és Délen.“

Olay Ferenc figyelme kiterjed Erdély, a Felvidék, a Délvidék és Nyugat-Magyarország sanyargatásának minden mozzanatára. Az egyházak, közoktatás, kulturális alapítványok, múzeumok, emlékművek, szellemi élet, tudomány, irodalom, sajtó és színészet sorsa sorra feltárul fejtegetései nyomán. Ezen a helyen könyvének csak néhány — a magyar irodalom történetével kapcsolatban álló — helyre mutatunk rá: arra, hogy például szobraink sorsa mennyire

szomorú az elszakított területeken. Nem szólva a történelmi emlékek, főleg az ezredévi emlékművek és a Kossuth-szobrok megsemmisítéséről, szomorúan jegyezzük fel, hogy a magyar területeken osztozkodó népek még a pusztán irodalmi emlékeket sem kímélték. Aradon például megcsonkították Csiky Gergely szobrát; Nagyváradon leszerelték és eldugottabb helyen állították fel Szigligeti Ede szobrát s helyébe Mária román királyné szobrát helyezték; Déván ledöntötték és darabokra törték Dávid Ferenc síremlékét. Szatmárnémetiben elpusztították Kölcsény Ferenc mellszobrát; a kolozsvári Nemzeti Színház előcsarnokában ledöntötték Döbrentei Gábor és Katona József mellszobrát; Nagyszombatban megrongálták a Petőfi-domborművet; Pozsonyban megcsonkították majd egy istállóban helyezték el Petőfi Sándor szobrát; Érsekújvárt megrongálták Czuczor Gergely szobrát; Ungvárt eltávolították Dayka Gábor szobrát.

Ahogy elsorvasztották a magyar iskolákat, úgy tették tönkre a magyar színházakat. A gyönyörű pozsonyi magyar színházat még 1919-ben tót nemzeti színházzá tették. A nyolchónapos cseh színjátszás mellett csak két-két hónapos magyar és német évadot engedélyeztek. A cseh színészek részére bérház épült ingyen lakásokkal. Mindenütt visszaszorították, részben megsemmisítették a magyar színészetet, Jugoszláviában egészen eltiltották a hivatásos színészeket a színjátszástól, ahol pedig magyar műkedvelői előadást akartak rendezni, ott nem egyszer véres botrányokba fullasztották a magyar előadást. Erdélyben is évről-évre sorvadt a magyar színészet. A legszomorúbb eset a kolozsvári magyar színház elvétele a magyarságtól 1919-ben. Ennek olyan részleteit írja le a szerző, hogy igazán nem lehet lázongó érzések nélkül olvasni tájékoztatását.

Perényi Zsigmond szavaival végezzük ismertetésünket: „Ez a könyv dörömbölni fog minden magyar ember és egyben minden művelt külföldi olvasó lelkiismeretének ajtaján és messzehangzó hirdetője lesz annak, hogy az a kulturális és erkölcsi szégyenfolt, a nyugati civilizáció nagy elveinek és eszméinek az a cinikus megoszúfolása, amelyet Trianon minden jóérzésű ember szemében jelent, soká nem maradhat meg, ha Európa továbbra is Európa akar maradni és nem akarja megtagadni évszázados nemes tradícióit és rendeltetését.“

P. J.

Kogutowicz Károly: Magyarország néprajzi térképe. Budapest, 1927. Kókai Lajos kiadása.

A magyar probléma egyre jobban magára vonja Európa érdeklődését. Az etnográfiai kérdés egyfelől, a történeti és gazdasági kérdések másrészről újabb és újabb megvilágítást nyernek. Ennek az új térképnek szerzője azt tünteti fel, hogyan kell vélekednünk a hogyan kell különösen a külföldnek tájékozódnia a néprajzi határokról. A térkép igen nagy munka eredménye. Szerzője községeinket végezte számításait, hogy etnográfiai alapon választ adhasson Magyarországon ellenségeinek. Kiderül belőle, hogy magából a nagy magyar nyelvterületből pl. a csehek 12.000 négyzetkilométert (Belgium fele) vittek el olyan városokkal mint Komárom, Nyitra, Léva, Losonc, Rozsnyó, Kassa, Ungvár, Munkács, hogy ne is említsük a többi várost, ahol az egész lakosság szintén tudott magyarul (Lőcse, Eperjes, Besztercebánya, Körmöcbánya, Selmecbánya), továbbá 843 magyar falut.

Amennyiben a szerző kiadja tervezett nagy néprajzi térképét is, azon talán jó volna néhány változtatást tenni mind a technikában, mind a feldolgozásban:

1. A magyar, tót, szerb, horvát és román területek színezése jó, de a németiség és ruténség jelzésére új szín volna kívánatos. A rutének, de különösen a németek színezése egészen beleolvad a magyarságot jelző színezésbe.

2. A hogyrajzot teljesen el kellene hagyni, mert a történeti, néprajzi és politikai térképeken nem jelent semmit, csak zavarja az áttekintést.

3. A lakatlan területek ábrázolására be kellene vezetni a fehér színezésű foltokat.

4. A városokat jelző köröknek mindenütt arányosoknak kellene lenniök a lakosság számával. Lőcsének pl. több a magyarsága, mint Selmecbányának: ennek a térképen is ki kell tűnnie.

Mind a szerzőt, mind a kiadót elismerés illeti meg munkájáért. A térképet melegen ajánljuk minden érdeklődő figyelmébe.

P. J.

Kerényi Károly: Die Griechisch Orientalische Romanliteratur in religionsgeschichtlicher Beleuchtung. Tübingen, 1927. (XVI + 275 l.) 291 l. Verlag von I. C. B. Mohr.

A szerző, a Pázmány Péter Egyetem kitűnő magántanára, úgy igyekszik a görög regény problémáját megfejteni, hogy nem keresi E. Rohdeval és a többiekkel a műfajt megteremtő költői invenció eredetét, hanem ezt adottnak veszi az erotikus regény egyiptomi vallásos előzményében. Ezzel az alapozó felfogással szemben máshol fejtjük ki álláspontunkat. Itt azon elv mértékével szeretnők ezt a könyvet mérni, melyre K. maga appellál (VIII. 16. k. l.) Wilamowitz ellenében, aki mint alárendelt jelentőségű, speciális filológiai kérdésen teszi túl magát a regény eredetének igen bonyolódott problémáján. Helyesen hangsúlyozza t. i. K., — amint ezt egyszer Darwin is hangsúlyozta. — hogy ha egy eredetelképzelés helytelennek is bizonyul, még mindig sokkal előbbreviszi a tudományt, mint egy olyan állásfoglalás, amely minden keletkezést egyszerűnek és magától érthetőnek vett.

Persze a részleteredményeket mellőzve, itten csak szerzőnek a kezdődő regény megismerését leginkább elősegítő, legkétségtelenebb főeredményeivel foglalkozhatunk. Amilyen — először is — a számarregény eredetijének rekonstrukciója és egységének kimutatása Apuleius fogalmazásából, melyet — úgy látunk — egy bizonyos patrai Lukios görög eredetijére kell visszavezetni. Ha t. i. túlzottnak is tartjuk, hogy K. az Apuleius-követe görög formát a regény őstípusának látja és a számarembernek meg az őt üldöző nőknek (elsősorban Tychének), illetve főnöknek az invenciója megett ősminták gyanánt a gyilkos Typhon megbosszulóit — Isist, illetőleg Horust — erőszakolja (182. l.), — általában el kell fogadnunk eredményét (176. l.).

Jelentőségben már mögötte marad ennek az első pontnak, de a műfaj fejlődésére vonatkozó általános tudásunkat mégis örömdetesen gyarapítja — másodsor — a 4. fejezet (67—94. l.) a Clementinák görög, illetve egyiptomi regényvonatkozásainak a kimutatásával. Mert bár a kritika — egészben és részleteiben — aligha fogja egy ilyen tételnek a görög regényre és nevezetesen a Clementinákra való alkalmazását elfogadhatni, elvben mégis helyes megállapításnak tartjuk, hogy a (hellenisztikus) istenekről szóló csodaelbeszé-

lések (aretalógiák) sokszor lehetnek vallásos anyag átértékelése és hogy a kultuszlegenda (istenmíthosz) meg a tisztán művészi regényelbeszélés között középhelyen áll valami, a csodatevő istenségek tiszteletére mesélt legendaféle (91. kk.). Csak persze: mi a költői műfajnak így szupponált „vallásos” előképét egészen másképp, úgy értjük, hogy az ilyen legenda az átmeneti közép-helyét egyáltalán nem történelmi fejlődés rendje szerint, mint annak szükség-szerű foka, csakis értéke alapján, elméletben, foglalhatja el. Ahogy szá-munkra az alkotás „vallásos” jellege sem lehet több, mint a születő műalkotás-nak egy, a még differenciálatlanabb alakjához szükségszerűen fűződő anthropo-morphikus interpretációja.

Végre K. művének — szorosabban filológus szempontból — legérde-kebb fejezete, az ú. n. berlini Ninos-regény éleseszü rekonstruálása — 241. kk. —, megint természetesen a rekonstrukcióból Kerényitől levont tendenciózus követ-keztetések kikapcsolásával. Igen kétes nevezetesen, helyes-e szerzőnek az „érzése”, hogy — „egyiptomi” elmélete kedvéért — „későbbinek”, legalább Chariton után, datálja ezt a sovány töredéket (47., 231., 241. kk.), melyet az általános felfogás (v. ö. W. Allg. Geschichte der gr. Literatur 1925, 285. l.) a szerelmi regény érdemetlen, formailag legprimitívebb megjelenése gyanánt szokott tekinteni. És még kevésbé tudnók őt azon a kötött úton követni, mely az erotikus regény Semiramis-Ninost utánzó „vadászszűz”-típusát, egy „babiloni” regény származékaképpen (248. kk.), második típusnak osztályozza az Isist utánzó viselő hős nők első típusa mellé, akik természetesen az előbbvaló (?) „egyiptomi” regényből veszik eredetüket (218. kk.), míg az „átmenetet” az Apollonius-história típusának kellene alkotnia, ahol a hősnő két alakja közül az egyik anya lesz, a másik a legsúlyosabb körülmények között is megőrzi szüzességét (218. l.).

Általában megállapíthatjuk tehát, hogy K. munkája főleg jelzett részei-ben nemcsak a görög regény megismerésének a kérdését vitte jelentősen előre. Az egyiptológiát is meg fogja szólaltatni és kétségkívül gyarapította — főleg tárgyi szempontból — a kereszténység kezdetének az irodalmát is, jóllehet utóbbi — meggyőződésünk szerint — joggal nehezményezheti azt a túlságosan „pogány” megvilágítást, amelyet K. öncélú művében az őskeresztény „Unterhaltungsliteratur” (?) és a legenda akaratlanul is nyer.

Mindent összevéve: e mű tagadhatatlanul öröndetes sikere, sőt nyom-jelzője a magyar klasszika-filológia fejlődésének; szerző szempontjából azon-ban kötelező ígérlet is egy éppen vele csinált súlyos és sürgős adósság beval-tására. Aki túl akarja a kutatást vinni a Rohde ignorabimus-án és egy újabb termékeny nyomra tudott mutatni, az legjobban érezheti, hogy csak fél munkát végzett, amikor azon az aránylag szűk határon belül maradt, amelyet a módszer és — a praktikus könnyebbség kedvéért tudatosan húzott meg. Érezheti, hogy a regénykérdést nem lehet csak bizonyos formák vizsgálatá-val elintézni illetve, hogy ezt a teljesítményt elodázhatatlanul kell a probléma nagyobbik felének: a regény lelkéből való műfajelméleti feldolgozásnak a válla-lásával kiegészíteni. Kiegészíteni annál inkább, mert a szellemtörténeti reflek-tor fényében nyilván helyesebb megvilágításba kerülnek majd ennek a szép könyvnek egyoldalúan nyert eredményei és lehetővé válik a valóságos értékei-kei helyesebben mutató átcsoportosításuk.

Márót Károly.

FOLYÓIRATOK SZEMLEJE.

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei.
Munkatársak: *Alszeghy Zsolt*,^{*} *Baros Gyula*, *Gulyás Pál*, *Halász László*, *Pintér Jenő*.)

I. Folyóiratok.

A Hírnök. — 1927. évf. 21. sz. Kutassy János: *Váth Jánosról*. Az érdemes dunántúli író életének és munkásságának meglehangú jellemzése. „Kívánjuk, hogy a jövőben minél több magyar szívéhez találja meg az utat a Balaton prózai költőjének rokonszenves egyénisége.” — 1928. évf. 4. sz. *Lampérth Géza költői jubileuma*. A meglehangú ünneplő sorokon kívül közli L. G. önéletrajzát is.

Akadémiai Értesítő. — 1927. 11–12. sz. Szász Károly: *Unnapi beszéd Szilády Aron emlékműve leleplezésekor Kiskunhalason*: 1927. nov. 13-án. Ő két temp'omnak volt a papja: az Isten házának és a tudomány csarnokának. Amott lelke a hit magyar régiójába emelkedett, emitt a tudás mélyéig szállt alá. De mindig az maradt, mi népe, magyar szívvel imádkozott és magyar lélekkel dolgozott.

Budapesti Szemle. — 1928. évf. 2. sz. Szász Károly: *A magyar színművészet utolsó hat évének áttekintése*. A felsorolt tizennyolc művész és művésznő méltatott alakításai körül a bizottság egyhangúlag Odry Árpád III. Richárdját találta oly színészi alkotásnak, amely megérdemli azt a kitüntetést amit a Kisfaludy-Társaság Greguss-jutalma jelent. — Kéky Lajos: *A megszállt területek irodalmából*. A megszállt területeknek egyre gyarapodó magyar nyelvű irodalmában művészi értékre nézve alighanem Kisbán Miklós-nak Reggeltől estig c. most megjelent regénye a legkiválóbb alkotás. A művészi tekintetben kevésbé sikerült elbeszélésekben is erős magyar hűség jut szóba. Olyanok, mint az ötvenes években az allegóriák voltak: az idögennek nem mondanak semmit, de a magyar szív kiérzi burkolt célzásait. — 4. sz. Voinovich Géza: *Nacionalizmus és irodalom*. Ha a nemzeti szellemet erősíteni kívánjuk, az irodalommal szemben nem az a kérdés, mit tegyen az irodalom a nemzeti érzés szolgálatában, hanem: mit kell tenni az irodalomért, hogy feladatát teljesítse. (A szerző egész sor hasznos javaslattal szolgál: 1. Fontos volna egy olyanforma olcsó füzetes könyvtár kiadása, minő a Jó könyvek c. várlalat volt; 2. A naptárak megjavítása és ellenőrzése; 3. Szükség volna egy jó néplapra; 4. A háború alatt abbamaradt vállalkozásokat, mint az Egyetemes Irodalomtörténet s a Kisfaludy Társaság Nemzeti Könyvtára, folytatni kellene; 5. A színházak tervszerűbb irányítása is helyén volna stb.) Kultúrpoli-

tikánk eddig főképen a tudományok terén igyekezett fejleszteni a régi színvonalat, most a neonacionalizmus jelszava azzal bízta, hogy sor kerül a kultúra nemzetibb ágaira is. — Császár Elemér: *Az irodalom hivatása: Századokon keresztül*, amióta csak magyar ének zeng a négy folyó és három bérce vidékén, a nemzeti érzés költészetünk legbuzgóbb kútjeje volt. Ami kötelessége volt egy félvezreden át, az most — egyes jelszavak szerint — véték a művészet hűsége ellen, pedig amíg nemzetünk rabbilinesben kis- és nagyhatalmak martaléka addig a magyarság nem mondhat le arról a nagy szellemi erőről, amely a hazafias költészetben rejlik.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1927. évf. 7—10. sz. Boda István: *Arany János „különös természete“ és az Arany-balladák megrendült lelkű hősei.* (I.) Arany János balladahőseinek lelki válságai — bár tárgyaikban mások — pszichikus szerepükben és jelentőségükben maguk is többé-kevésbbé magának a költő Arany Jánosnak lelki válságait tükrözik elénk, mind az ötvenes években, mind a hetvenes évek végén. — Gulyás József: *Csokonai újabban előkerült fordításaihoz.* Csokonai fordításai Eschenburg, Berquin, Wieland, Metastasio, Goldvin és Gessner művei nyomán. — Tolnai Vilmos: *Madách Ember Tragédiája római színtének forrásaihoz.* Madách művében a római szín néhány mozzanata olyan szoros egyezést mutat Juvenális több helyével, mely kétségtelenné teszi, hogy a költő e jelenetek megírásakor erősen forgatta a római szatirikus verseit is. — Kerényi Károly: *Madách Imre Herakles-drámája.* Madách a „Férfi és nő“-höz Seneca Hercules Oeteusát használta forrásul, de valószínű, hogy ismerte a Hercules Furens-t is. — Marót Károly: *Madách egyik gondolatának származásához.* Kiegészítő megjegyzések a szerzőnek folyóiratunk 1914. évf.-ban megjelent azonos című cikkéhez.

Erdélyi Irodalmi Szemle. — 1927. évf. 3—4. sz. Gál Kálmán: *Brassai küzdelmei a magyartalanságok ellen.* Beható ismertetése annak a lelkes és állhatatos munkásságának, melyet Brassai Sámuel a magyartalanságok ellen folytatott hatvanöt esztendőre terjedő írói pályájának elejétől kezdve egészen haláláig. — Rass Károly: *Makkai Sándor: Magyar fa sorsa.* Eredeti felfogású, nagyszabású kritika M. S. Ady-tanulmányáról. A világirodalmi tájékozottságú cikkíró szerint Ady elsőrangú lírai tehetség, aki fordulópontot jelent a magyar líra történetében; ő az első és legnagyobb dekadensünk, aki világirodalmi színvonalon áll; egyik művészi kifejezője a modern intellektuellek megbomlott beteg lelkének. Ez az elismerés azonban nem azt jelenti, hogy akármelyik titán kedvéért az igazságot elhallgassuk. A nagy elevátor sarat és piszkot is hozhat ki a mélységekből, nemcsak gyöngyszemeket s akármelyik szellemóriának meg szabad mondani, hogy ez sár, és azt is, hogy hagyja a sarat a sárban. Ez a kritika jogosultsága. Amit M. S. csinált, az nem kritika helyesebben: csak pártkritika, irodalmi szépelgés. M. S. nem született bírónak, védené érdekében gyártja elveit. Kritikai megállapításai legtöbbször laikus elezölások. Az ilyen görögtűzzel és színpadi dekorációval nem használunk a költőnek.

Élet. — 1927. évf. 18. sz. Alszegehy Zsolt: *Erdős Renée új könyve és írás Erdős Renée-ről.* Hoványi Béla tanulmánya és a Nyírfaedő megjelenése alkalmából megfelel arra a kérdésre, hiányzik-e Erdős Renée-ből az erkölcs mellett a művészet is. — 19. sz. Virágh Ferenc: *Kosáryné Réz Lola.* Beszélgetés

az írókövel irodalmi pályájáról. — 20. sz. Brisits Frigyes: *Prohászka és a természet*. A nagy püspök természetlátásában a misztikus elemeket állítja össze. — Mihály László: *Beszélgetés Gáspár Jenővel*. — 23. sz. Alszeghy Zs.: *Kincs István új könyvei*. Kincs a mai katolikus széprókok legkönyvedebb elbeszélője, minden élménye írói alkotás magjaként raktározódik el benne s az élet hétköznapiiságát friss humor formáló ereje nemesíti meg. Ez a formáló erő kombinatív. A munkák színezetét a léleknek a meleg emberszerető szíven át való sugárzása adja meg. — 25. sz. Brisits Frigyes: „A Merengőhöz“ előtt. Közli és magyarázza Vörösmartynak 1843 márc. 2-án Laurához írt, eddig ismeretlen levelét, amely egyrészt rokongondolatokrú a költeménnyel, másrészt annak aggódo hangulatát érteti meg. — Turáni: *A költő ajándéka*. Harsányi Kálmánt ünnepi sorozatos kiadása megjelenése alkalmából. — 1928. évf. 3. és 4. sz. Sik Sándor: *Ady és a magyar ifjúság*. Ady lelket kettősnek látja, megvan benne a dekadencia rogyadozása és a magyar őserő duzzadása. Ez adja meg költészetének és egyéniségének tragikus jellegét. Az ifjúságot éppen e tragikus jelleg miatt inkább Prohászka, mint Ady tanítványaiav szeretné tenni. — 5. sz. Alszeghy Zsolt: *A vallásos Itra újdonságai*. Kritikai írás Harsányi Lajos és Kocsis László új kötetek kapcsán egyéniségükről.

Könyvbarátok Lapja. — I. évf. 1. sz. A Sikabonyi Antal szerkesztésében megindult folyóiratnak már első számában is több értékes irodalomtudományi vonatkozású cikk jelent meg. — Varjú Elemér: *Szent István legendáinak újonnan feltalált legrégibb kézírata*. Ezt a XII. századi latin kódexet Ernst Lajos szerezte meg egy német könyvárústól. A kis negyedréti alakú írott könyv 125 pergament lapot foglal magában. Megvan benne Szent István király mindkét latin nyelvű legendája. A kódex a XIII. század végén a csehországi hohenfurti ciszterci kolostor tulajdona volt. Ide a legnagyobb valószínűség szerint valamelyik magyarországi ciszterci rendházból került. — Kék Lajos: *A Kisfaludy-Társaság erektetára*. A Társaság birtokában levő kézírati anyag és emlékgűjtemény kegyeletes ismertetése. — Alapi Gyula: *Szlovenszko irodalmi élete*. — Tabéry Géza: *Az erdélyi könyv*. — László Ferenc: *A vajdasági magyar irodalom és könyvkiadás*. — 2. sz. Ravasz László: *Irodalmi schisma*. A világnézeti meghasonlás élesen kettéválasztja a magyar szellemi életet, úgyhogy mindegyik külön irodalmat termel. Ez a két irodalom olyan mereven áll szemben egymással, hogy mindegyik csak a maga táborában számíthat olvasókra s a másokra nézve minden értéke jelentéktelenné válik. Olyan ez, mintahogy a XVII. században a protestáns irodalom nem volt a katolikusok olvasmánya és megfordítva; ha az egyik tábor értesült is a másik irodalom eseményeiről, azt saját irodalmának tűzokádó hitvitáján át tanulta meg folismerni és mélységesen megvetni. Ehhez járult az a még nagyobb baj, hogy a magyar irodalom a politikai földrajz szempontjából is kettéhasadt: a régi nemzeti irodalomtól több nemzeti irodalom lett; mindegyiknek azonos a nyelve, de lassankint más lesz a lelke, mert más lett az ország, melyben az új irodalom él. A magyarországi irodalom lassankint elkülönül az erdélyi magyar irodalomtól, ami nagy baj. „Mert a magyar nyelv csak egy irodalmat bír el; két irodalom két lelket teremtene. Kétlelkű nemzedékeknek pedig egy lelkük sincs.“ — Varjú Elemér és Lajtha László: *Egy Szent Erzsébet-himnusz Zsigmond király korából*. Varjú Elemér a kassai domonkosrendi könyvtár középkori kézíratainak között egy kis ívrétű latin kötetben egy gregorián-hangjegyek-

kel feljegyzett latin Szent Erzsébet-himnusz talált. A himnusz valószínűleg Kassán írták a XIV. század végén. Egyike a legrázibb magyar vonatkozású zenei emlékeknek. — Czákó Elemér: *Nyomdatörténeti kiállítás*. A Királyi Magyar Egyetemi Nyomda kiállításának ismertetése. — Dézsi Lajos: *Régi magyar prospektus*. Ismerteti Révai Miklós könyvhirdetését, melyet 1785-ben bocsátott ki Győrött. A két ívnyi könyvhirdetés tájékoztatást nyújt R. M. szerzői és kiadói terveiről. (Faludi, Balassa, Beniczky, Zrinyi és Gyöngyösi munkáinak kiadása.)

Literatura. — 1927. évf. dec. A változatos tartalmú füzetben különösen Lengyel Menyhértre, Farkas Imrére és Wolfner József könyvkiadóra találhatók érdekes életajzi adatok.

Magyar Helikon. — 1928. évf. febr. Kardos Albert: *Csokonai atyja*. Kegyeletes megemlékezés a költő atyjáról, aki írói hajlamú ember volt s naplójában följegyezte a nevezetesebb korabeli eseményeket.

Magyar Könyvszemle. — 1927. évf. 3—4. sz. Zalán Menyhért: *A Pray-kódex írásának helye és további sorsa*. 1. A Pray-kódex törzsrészét, amely a naptárt, Sacramentariumot és halotti szertartásokat foglalja magában, a boldvai Ker. Sz. János bencés monostor számára írták. Ezzel együtt írták a Halotti Beszédet is. 2. A függelék, mely 29 misét foglal magában, még akkor írták, midőn bencés használatban volt, akár Deákiban, akár Boldván. 3. Az 1228. évben és általában e tájban a deáki bencés „cella” használatában volt. 4. Még a XIII. század második felében a pozsonyi káptalanhoz került és itt költötték hozzá a Micrológust, mely 1425-ig a káptalannak önálló könyve volt. Valószínűleg itt tették hozzá a magyar Zsinati határozatok ívét is. [A szerző ezután jegyzetben helyreigazítja Ernyey József e tárgyra vonatkozó s a Magyar Könyvszemle előbbi számában megjelent cikkének néhány tévedését.] — Gárdonyi Albert: *Régi pesti könyvkereskedők* (IV.). Érdekes adatok Lindauer János, Institoris Gábor és Károly, Szuboly György, Wigand Ottó (1788—1833 táján élt) pesti könyvkereskedők üzleti tevékenységére nézve.

Magyar Nyelv. — 1928. évf. 1—2. sz. Trócsányi Zoltán: *Sylvester-problémák*. 1. *Tudott-e Sylvester németül?* Grammatikai fejtegetéseiből s egyéb külső és belső körülményekből bizonyos, hogy Sylvester tudott németül s a neve alatt megjelent Luther-énekeket is ő fordította és pedig németből. — 2. *Sylvester-Sylvanus, a „Poëta Bohemicus”?* Írott vagy nyomtatott bizonyíték nincs ugyan Sylvester és Sylvanus azonossága mellett, de belső, lélektanilag bizonyíték annál több van. — Csefkó Gyula: *Gvadányi Falusi Nótáriusának új kiadása*. Szükségünk volna a Falusi Nótáriusnak a nagy közönség és a tanuló ifjúság számára való helyesen magyarázott és lehetőleg hibátlan kiadására.

Magyar Szemle. — 1928. 1. sz. Balogh József: *A magyar nép lapja*. Nem szabad kételkednünk, hogy a magyar szellemi világ legkitűnőbbjeinek egyszer-egyszer lesz néhány gondolatuk a nemzet alacsonyabb műveltségű rétegei számára s hogy e gondolatok számára formát is tudnak találni. Ha lesz magyar néplap, akkor csupán társadalmi szervezethez születhetik meg; a közérdeknek s a magánkezdeményezésnek olyan szerencsés szövetkezéséből, aminővel csak ünnepnapok szoktak megajándékozni szerencsés nemzeteket.

Magyar Zsidó Szemle. — 1928. évf. 3—4. sz. Blau Lajos: *Bánóczi József és az országos rabbiképző intézet.* Meleghangú megemlékezés az Országos Magyar Izraelita Közművelődési Egyesület 1927 november 29-án tartotta Bánóczi József-emlékünnepeyről. — U. az: *Bánóczi József ifjúkori levelei Horváth Cyrillhez.* A leveleket B. J. 1868-tól kezdve 1873-ig írta egyik budapesti egyetemi tanárához, Horváth Cyrillhez. A sorozat értékes bepillantást nyújt az akkori németországi egyetemi életbe és egy buzgón tanuló tudományos képzettségű fiatal ember lelkivilágába.

Minerva. — 1928. évf. (VII.) 1—3. sz. Faludi János: *Dudith András és a francia humanisták.* Dudith Andrásnak a humanizmus francia képviselőivel való összeköttetései két csoportra különíthetők el. Az első csoportba tartoznak a Dudith párizsi tanulóévei alatt szerzett barátok és tanárai: Caninius, Charpentier, Imbert, Mercier Perion, Turnèbe, Vicomercatus és Muret. Úgyiszlván valamennyi név mögött egy-egy egymástól elkülönülő világnézet található, Dudith azonban akkor még nem látta meg ezeket a világnézeteket. Életének ezt a periódusát, amely a tulajdonképeni humanista időszakát jelenti, nevezhetjük a vallási felszabadulás időszakának. A másik csoportja Dudith francia barátainak: Bère, Choisy, Jourdain, Languet, Ramus: Dudith életének másik, új periódusát jelenti, az eretnek Dudithét, aki nyugtalanul vándorolva kereste az Urat, Igazságot, életet és akiről ma sem tudjuk, hogy megtalálta-e. — Máté Károly: *Irodalomtörténetírásunk kialakulása.* Az irodalomtörténetírás kezdetleges formáinál — kezdve a személytelen irodalom személytelen följegyzéseinek, amelyek egy-egy kódex létezéséről tesznek bizonyosságot, folytatva az egyre személyesebben előtérbe jutó szerző életére és kiválóságára vonatkozó dicséreteken és egyéb adatokon, legyen az akár üdvözlő vers, akár halotti prédikáció, tudós színben megírt prózai életrajz vagy művek jegyzéke, s végezvén egy-egy irodalmi területet áttekintő szemlén — lassú, de állandó fejlődést állapíthatunk meg. A fejlődés az írói egyéniség tudatosodásában mutatkozik, amelyet az író felé irányuló érdeklődés mozdit elő. A magyar irodalomtörténetírásnak ily módon kialakult első öncélú típusa: a historia literaria. Ez sem irodalomtörténet még, hanem csak irodalomtörténeti adattár. Hiányzik belőle a fejlődés gondolata. Ennek első megnyilatkozása Wallaszky Conspetusában tapasztalható. (Az ötven lapra terjedő tanulmány utalásokban gazdag anyaggyűjtésen alapul.)

Nyugat. — 1928. évf. 4—7. sz. Szini Gyula: *Jókai. J. M. életrajza* novellisztikus feldolgozásban. — Babits Mihály: *Gellért Oszkár és a Nyugat.* Gellért Oszkárnak úgyiszlván valamennyi verse a Nyugatban jelent meg. Nincsen költő, aki annyira összeforrott volna ezzel a folyóirattal, mint ő. Mint költő a családi élet poézisében a konvenció illedelmétől éppoly távol maradt, mint az erotizmus izgató fordulataitól. „Hüvös, tartózkodó költészet ez, elegáns és játékos: mégis alig lehet képzelni őszintébbet, kevésbé titkolózót, életesebben komolyat.“ — Fülep Lajos: *Gellért Oszkár.* Részletek egy nagyobb tanulmányból. Behatóan foglalkozik G. O. poézisének külső és belső eorsával, jellemző vonásaival, Adyhoz való viszonyával. — Schöpflin Aladár: *Az utolsó dalért.* G. O. új verseskönyvének, egyben a költő egyéniségének méltatása. — Laczkó Géza: *Gellért Oszkár a költő.* G. O. költői pályájának néhány jellemző vonásáról. — Földi Mihály: *Tíz rövid fejezet a kozmikus*

költőről. Gellért Oszkár költészetének lírai ismertetése. — 8. sz. Ez a szám műmelléklet gyanánt közli Beck Ö. Fülöp munkáját: a Nyugat Ady Endre érmét. Az érem egyik oldala (Repülj hajóm) kitűnő munka; másik oldala (Ady Endre képe) gyöngé kísérlet. Aki ismerte Ady Endrét, megdöbbenéssel tekinthet erre az Ady-arca: ez nem Ady Endre! Ilyen visszataszító képmás csak arra jó, hogy hamis fogalmakat terjesszen.

Pannonhalmi Szemle. — 1927. évf. 4. sz. Kühár Flóris: *Szent Gellért Bakonybélben.* A tanulmány mélyen belevilágít Szent Gellért életébe és gondolatvilágába. — Magyar Artúr: *A vallásos szépirodalom problémája.* A kapcsolat manapság a vallásos irodalom és a szépirodalom közt kezd szorosabb lenni. Ez új irodalmiságot hoz majd létre. Csak egy vezérlélek kell, egy nagy tehetség, aki eltalálja a várva várt hangot s megmutatja a helyes fejlődés áhitott útját.

Pásztortűz. — 1928. évf. 2. sz. Jancsó Béla: *Nyíró József novellái.* Részlet egy készülő tanulmányból, mely meg fogja világítani az ismertevű erdélyi novellista írói tehetségét. — Mihály László: *Harsányi Kálmán.* II. K. írói pályájának rövid méltatása. — 3. sz. Gyalui Farkas: *Dózsa Endréről.* Az érdemes pályafutású erdélyi regényíró jellemzése. — Reményik Sándor: *Sipos Domokos.* A korán elhunyt erdélyi novellista versoskönyvének méltatása. — 4. sz. Kovács Dezső: *Sebesi Samu.* Meleghangú ismertetés a népies irányú erdélyi novellistáról. — 5. sz. Kristóf György: *Fazekas Mihály.* Kegyeletes megemlékezés a költő halálának századik évfordulója alkalmából. — 6. sz. Kiss Ernő: *Csathó Kálmán.* Az író jellemzése.

Protestáns Szemle. — 1928. évf. 2. sz. Németh László: *Molnár Albert zsoltárai és ritmikájuk.* Molnár Albert verseiben olyan magyar ütemfigurák vannak, melyekkel a tizenkilencedik század költői sosem próbálkoztak. Egy-egy ilyen ütemfigura versszakokon át kivihetetlen volna, kibírhatatlan monotoníába veszne. De ahogy Molnár Albert csinálja, tagolássá tompítva, kellemes és változatos. A nyolcszótagú sort hol három-öttes, öt-hárommá, négy-négygyé metszi, a kilencszótagút három-hattá, hat-hárommá, négy-öttes s mégis tagol, a tagok különválnak s a süketség sem tagadhatja le őket. Ez a tag halványabb verselem, mint az ütem, de épp ezért nem oly erőszakos. Nem a geometriai kimérttség az éltetője, hanem a tagok zenei és értelmi egymás ellen torlódása. — Karácsony Sándor: *Nadányi Zoltán.* Nadányi Zoltán nem lírikus, nem is elbeszélő, nem is leíró. Ő egységben, mozdulatlanul látja az életet. Formát keres a számára, végleges elhelyezkedési lehetőséget és abban próbálja megrögzíteni. Szavai közönséges, mindennapi szavak, még vonzataikban és fordulataikban sem meglepők. Ebben van nagy erejük. Mikor Balassi-versben kezd beszélni, az a benyomásunk, hogy e forma csak azért lett, hogy azt az életedarabot elringathassa a megoldásig. A megoldás pedig legtöbbször: a rímek. A rim nála struktív elem és nem dekoráció. — 3. sz. Payr Sándor: *Miszlai András.* A kurucvilág e jeles költőjéről most már bizonyosra vehető, hogy 1720–54-ben mint ev. lelkész szolgált a egyházat és hazáját Vajtán és Bokodon. (Tehát nem katona-költő, mint eddig írták róla.) Szenvedő és bujdosó társa Szeniczey Bárány György talán azonos az énekeskönyvről ismert Szenczei Györggyel. — Karácsony Sándor: *Zilahy Lajos.* A népszerű szépiró jellemzése. — 4. sz. Ravasz László: *Elnöki*

megnyitó előadás a M. Prot. Irodalmi Társaság irodalmi és művészeti osztályának 1928 febr. 28-i alakuló ülésén. A magyar protestáns tudósok, írók és művészek nem kívánnak ú. n. protestáns akadémiát alakítani; társulásuk inkább ideál- és munkaközösség. Kísérletük nemcsak hogy nem ellenakció a Szent István-Akadémia munkásságával szemben, hanem az ő munkásságának figyelembe vételével a közös nemzeti hagyományosság hűséges és önzetlen szolgálata. — Polner Ödön: *Kossuth Lajos*: Kossuthnak egyik, a múlt század 80-as éveiből származó levélbeli nyilatkozatából két gondolat csendül ki, mint az emberi élet vezérlő motívumai. Az egyik az emberi szellem szabadsága, a másik az emberiség életének törvényszerűsége. E két gondolat vezérmotívumként vonul végig Kossuth Lajos egész működésén, melyben három nagy korszakot különböztethetünk meg. Az első a reformátoré (a szabadságharcig), a második az apostolé (a kiegyezésig), a harmadik a prófétáé (a kiegyezés után — haláláig). Jólásai majdnem minden kérdésben szinte hajszálnyi pontossággal, egész döbbenetes módon beteljesedtek.

Századok. — 1927. évf. 9—10. sz. Csánki Dezső: *Szilágyi Sándor emlékezete*. Elnöki megnyitóbeszéd a kiváló történetíróról a Magyar Történelmi Társulat 1927. évi decemberi ülésén.

Széphalom. — 1928. évf. 1—2. sz. Zolnai Béla: *Tótágas Ady körül*. A cikkíró Ady-vitájának folytatása. Részletesen megvilágítja a Petőfi—Adypárhuzam kérdését s egykorú idézetekkel bizonyítja, hogy Petőfi a maga korában éppoly üldözött lángész volt, mint Ady a magyar kritika történetének legújabb korszakában. Azok a vádak, amelyek Ady ellen elhangzottak (izléstelenség, erkölcsrontás, hazafiatlanság), mind elhangzottak Petőfivel szemben is. Amit a tanulmány írója egybeállít, csakugyan meglepő anyaggyűjtemény és kommentár tételének igazolására. — 3—4. sz. Pukánszky Béla: *A százéves magyar irodalomtudomány*. Száz esztendeje, hogy Toldy Ferenc kiadta Handbuchját. Megfelel-e száz év tudományos fejlődése a nagy kezdeményező lelkesedésének? Erre óhajt választ adni az értekezés írója s a magyar irodalomtudósok közül sorra jellemzi a következőket: Toldy Ferenc, Gyulai Pál, Heinrich Gusztáv, Beöthy Zsolt, Katona Lajos, Riedl Frigyes, Bleyer Jakab, Pintér Jenő, Horváth János.

Zenei Szemle. — 1928. évf. 1—2. sz. Major Ervin: *Bihari János*. Az első tudományos cikk, mely megbízható tájékozást nyújt a híres magyar muzsikusz életéről és munkásságáról. — Benyovszky Károly: *Olasz operatársulatok Pozsonyban a XVIII. században*. Adatok a magyar színészet történetéhez. — Lajtha László: *A Basa Pista néphallada történeti háttere*. A Bartók—Kodály-féle erdélyi népdalok egyik darabjáról. — Major Ervin: *Rózsa-rolgyi Márk önéletrajza*. A híres muzsikusz németnyelvű feljegyzéseinek közlése. — 3—4. sz. Szabolcsi Bence: *Egy kuruc dallam régi feljegyzései*. A „Te vagy a legény, Tyukodi pajtás” melódijának változatairól.

II. Hírlapok.

Az Est. — 1928. évf. ápr. 8. *Egy Ady-vers, melyet a költő húszéves korában a vonaton írt egy szép úrlányknak*. A verset hasonmásban közli a cikk. A költő 1899 aug. 7-én az érmihályfalvi állomáson írta be egy fiatal leány emlékkönyvébe. Ebben az időben debreceni hírlapíró volt.

Budapesti Hírlap. — 1928. évf. márc. 13. Lőrinczy György: *Bárony István*. Meleghangú tárcsa a kiváló elbeszélőről. — 1928. márc. 29. *A Pál-utcai fiúk dicsősége*. A cikk szerint Molnár Ferenc ifjúsági regényét New-Yorkban kötelező olvasmánnyá tették az iskolában. „A Pál-utcai fiúk dicsősége nem a bal oldalé, hanem a tradíción épült magyar nemzeti irodalomé. Ha odaát úgy tetszik: a jobb oldalé. Mi nemcsak részt kérünk belőle, de magunknak követeljük ezt a munkáját Molnár Ferencnek. Nem azért, mert New-York városa ilyen tisztességben részesítette, hanem mert ugyanazt az eszmevilágot hirdeti, amelyet mi is hirdetünk és amit odaát naponként megtagadnak.” — Molnár Jenő: *A Bor megszületésének és Gárdonyi 400 forintos előlegének hiteles története*. Gárdonyi Géza híres népies darabja csak nehezen került színre a Nemzeti Színházban, mert gróf Keglevich István, az állami színházak intendánsa ellenezte, hogy Beöthy László színigazgató előadjon egy ilyen népies vigjátékot. A darab megíratásának és előadásának érdeme Beöthy Lászlóé.

Pesti Hírlap. — 1928. évf. ápr. 22. Borsodyné Tersztyánszky Hedvig: *Eleven palócok Mikszáth műveiben*. Mikszáth Kálmán a cikkíró atyjának földije és barátja volt s Mikszáthnak egész csomó ifjúkori levelét őrzi. Számos érdekes adatot sorol fel arra nézve, hogy Mikszáth Kálmán mennyi élő alakot vett át munkáiba szűkebb hazájának fiai és leányai közül. Némelyiknek megváltoztatta a nevét, másokét nem. „Mikszáthnak mindazon alakjai, melyek a valóságban is éltek, nemcsak azt a mondást bizonyítják, hogy az élet a legnagyobb regényíró, hanem amellett is tanuskodnak, hogy Mikszáth személyei mind eleven húsból és vérből valók voltak, témái is többnyire megtörtént valóságok.”

FIGYELŐ.

Egy kellemetlen dilettáns a magyar stílus világában.

Eckhardt Sándor — a budapesti egyetemen a francia nyelv és irodalomtörténet tanára — *A magyar nyelv válsága* címmel cikket írt a Magyar Szemle egyik füzetébe s elmékedéseit felhasználta arra, hogy hirtelen fordulattal oldaltámadást intézzon ellenem.

Nem szoktam válaszolni bírálhatóimnak, ezúttal azonban felelnem kell, mert e mögött a kritika álarcába öltöztetett kellemetlenkedés mögött olyan indítóokok lappanganak, amelyekért Bajza József óta minden *ilyen* támadónak el kell viselnie — az irodalmi erkölcsök és a tudományos szellemi megóvása érdekében — a nyilvános tárgyalást.

A cikk abból indul ki, hogy baj van anyanyelvünk körül. Az egyetemi vizsgázó kínos fáradsággal tördeli mondatait; a bankettek szónoka „kores-francia-német-latin szavakon át esetlik-botlik, megakad, logikátlan, rendetlen, dagályos“; a M. T. Akadémiában emlékbeszédet olvas a tudós, a közönség befelé ásít, mély tisztelettel unatkozik. Mindezeknek a bajoknak oka: az iskola. A tanárok nem tanítják meg a tanulókat a szép szabad szóra, a kifejezések kultuszára, nem éreztetik a vers és próza szépségeit, nem boncolják szét a szövegeket a nyelv, szavak, kifejezések, stílus szempontjából. Mennyire más a tanári munka Párizsban! A francia embert az iskola átlagos jó íróvá neveli, pedig a franciák nem tanulnak stilisztikát, poétikát, retorikát. Franciaországban „ma már nem tanulnak Art poétique-ot, mert érzik, hogy ez ostoba szabályokba köti a művészi lélek szabad mozgását“. Ott a tanulók nem tudást gyömöszölnek a fejükbe, hanem olvasni és írni tanulnak. „Elhallgattam, amint egy-egy Chateaubriand-mondaton fél óra hosszat elelmékedtek.“ Nálunk a tömegiskola, a tanterv, az előírt anyag elvégzése háttérbe szorítja a helyes nyelvtanítást. „A háború előtt

egy nagynevű irodalomtörténész előkelő, de nem akadémikus elmének és ízlésnek hozzáférhetetlen rétori lengésű mondatait terjesztették az iskolai kézikönyvek követendő példa gyanánt. Ma új irodalomtörténeti stílus váltotta fel „Beöthy Zsolt kissé avult irodalomtörténetét“, új stílus, lapidáris, minden egyéni íztől megfosztott kivonatosság, mert a lényeges az, hogy az „anyagot elvégezd“. Hol vagyunk a franciáktól, az ő nyelvkultuszuktól? „Eredmény: az emberek nem tudnak magyarul, közömbösek maradnak a magyar nyelv klasszikus mestereivel szemben; nem hasonítják magukba őket...”

Ime a cikk gondolatmenete. Meg is győzné talán a tájékozatlan olvasót, ha magyarul volna írva; de egyenesen elképesztő s egyben felvidító az a vakmerőség, hogy éppen E. S. szól ehhez a kérdéshez. Aki le tudja írni ezt a szót: „túlhangsúlyozott“; vagy ezt a siralmas frázist: „a gondolkozást kiépíti“; akinek annyira hibás a nyelvérzéke, hogy nem irtózik efféle mondatától: „felszúrta gombostűre a tanár a kliséket“; aki megbotlik a magyar szórendben; akinek a szavak súlyáról és a mondatok zengzetességéről sejtelmé sines: az ne szóljon hozzá nyelvi kérdésekhez.

Franciaországban minden jó, Magyarországon minden rossz. Rossz a magyar nyelv és irodalom tanterve, rosszak a tanárok, rosszak a tankönyvek, rossz itt minden. Párizs — az más. Ott egy félóráig is „elelmélkednek“ Chateaubriand egy mondatán; — boldog franciák!

Mindezeknek ellenére is ne féltse tőlünk és a magyar középiskolai tanároktól E. S. a magyar nyelvet és a magyar stílust. Meglesz az nélküle is. Csak éppen figyelmébe ajánlunk valamit. A cikk vége felé azt írja, hogy az irodalom „az átlagember számára nem megtanulásra szánt anyag, hanem a legfinomabb ízlésre, nemzeti önbizalomra és erkölcsre nevelő eszköz, melynek fölébe kell kerekednünk és melyet egész lelki tartalmunkkal kapcsolatba kell hoznunk“. A mondat ugyan nem nagyon érthető, de mindegy, a többi közt ez is elesúszik. Csak valami olyat vehetni ki belőle, hogy ő fölébe akar kerekedni az irodalomnak. Hát kérjük, ezt ne tegye. Ne kerekedjék. Maradjon csak lent a mélyben és ne szárnyaljon a csillagok fölé, amelyek elérhetetlen magasságban világítanak feje fölött!

A panasz tulajdonképen az — s valójában ezért készült az egész támadás — hogy E. S. kicsinyelni akarja középiskolai magyar irodalomtörténetem stílusát. Mindjárt idéz is két részletet a Balassa-méltatásból olvasói okulására.

Az egyik részlet:

Balassa Bálint az első kiválóbb magyar költő. Vallásos, vitézi és szerelmi dalai egyaránt értékesek. Vallásos költeményeiből megismerhetjük a hitújítás korának egész lelkivilágát. Balassa Bálint éppen olyan gyermeki odaadással fordult Istenhez, mint énekszerző kortársai. De míg a többi protestáns énekszerző szárazon és elnyújtottan szedte versebe istenes érzéseit és jámbor gondolatait, az ő bűnbánó vallásos dalai lendületes és formás költemények.

A másik részlet:

Szerelmi lírája képekben gazdag. A boldogtalan szerelmes hangján szóval meg s gyöngéd szavakkal, epedve és panaszosan fordul női eszményképéhez. A renaissance-kor latin költőinek hatása meglátszik líráján, de az idegen hatás beleolvad egyéni érzéseibe.

Semmi megbotránkoztatót nem látok a két részletben. Ép mondatok, világosak, nem logikátlanok. Annyit közölnek, amennyi megfelel a célnak. Ez a tankönyv nem akarja háttérbe szorítani az írók műveinek olvasását, hanem egyenesen az írókra utalja a tanulót s nem köti meg magyarázataiban a tanárt sem. Erről a könyvről általában nincs rossz véleménye forgatóinak. Mindenesetre nem szürke és unalmas fejtegetőknek vagy hóbortos és nagyzóoló célkitűzőknek való. Ime egy bírálat a sok közül; — nem a dicsérő nyilatkozatok, hanem az aránylag még legkevésbé elismerők közül:

„Pintér Jenőnek a középiskolák számára írt irodalomtörténete kétségtelenül legnépszerűbb tankönyvünk. Páratlan jelenség tankönyvirodalmunk történetében, hogy egy tankönyv minden második esztendőben új kiadásra szorul. E nagy népszerűségét az eredményes tanítás követelményeit szemmel tartó rövidségének, szabatos és világos előadásának és a tudomány haladásával lépést tartó anyagának köszöni. Valóban a könyvben nincs egy felesleges mondat, henyé jelző, másfelől pedig mindent benne találunk, amire a magyar irodalomtörténet tanításában igazán szükség van. Tudomány, módszer, előadás és terjedelm tekintetében teljesen kifogástalan; magyaros, tiszta nyelve és világos, szabatos stílusa elismerésre méltó; anyagának gondos megválasztásával, mondanivalójának velős rövidségével s a tudomány haladásának figyelembevételével jelentős haladást mutat azonos rendeltetésű tankönyveinkhez képest.“

Nem szívesen tértem ki erre a mozzanatra, de kényszerhelyzetemben nem tehettem mást.

Balassa Bálintról Eckhardt Sándor is bőven írt *Balassa Bálint irodalmi mintái* című értekezésében, melynek birtokomban levő példányát „mély tisztelete jeléül“ küldte meg annak-idején címemre a szerző (1913). Egy Balassa-szakértőnek mindezenetre biztosabb vonalvezetéssel és tetszetősebb stílus-készséggel kell beszélnie témájáról, mint egy összefoglaló irodalomtörténetírónak, akinek rendszerezésében Balassa mégis csak részlet. Hogyan ír E. S. Balassáról és a vele kapcsolatos humanista szereimi költészet sajátosságairól?

„Az érzés- és élményhiányban sínylődő íróknak kapóra jön az olyan eszköz, amely az eredeti leleményt pótolja s az érzelmeket mintegy concretisálja. Önelemzés helyett monológformájú invectivát nyernek, az érzelmek okozójává pedig egy minden ízében kifejeződött figurát tesznek meg, amivel azt érik el, hogy csak dialektikájukat kell ragyogtatniok s emellett a teljes egészében megállapodott helyzet részleteiben ötletességeket kiönteniök. Itt is, mint igen sokszor, az allegória éppen nem az érzelmek elvontságát jelzi, hanem ellenkezőleg, sekélyes képzeletre mutat, amely úgy könnyíti meg a maga munkáját, hogy symbolumokat alkot és ezekkel úgy bánik, mint az eleven valósággal. Később lesz még szó Cupido tipikus leírásáról, de már az idézett feldolgozásokból kitűnik, hogyan és milyen eszközökkel dolgozik a kegyetlen gyermek.“ (12. l.)

„Minket a szerzés körülményein kívül legjobban a benne használt nevek érdekelnek. Credulus, Aminta, Tyrsis és Amontán a pásztorjátékokban sűrűen használt nevek s ha hozzászámítjuk a Credulus és Juliának elnevezett drámatörödékek neveit: Sylvanust, Briseust, Damoetát, Galateát és Dieromentist. legalább is a nevek szerint a pásztorjátékok világába jutunk. A pásztorjátékok neveinek nagy része Vergilius eklogáiból származik. Az idézett nevek közül Damoetát, Thyrsist és Amyntast nála is megtalálhatjuk (Eclog. III., V., VII., X.), de a többiekkel együtt csak a pásztorálékban. — Aminta pl. Tasso híres darabjának a címe, Tirsi ugyancsak Tassónál és Poliziano Orfeójában, Galatea Ingegnerinél (Danza di Venere), Credulo Castellettinél (Amarilli) fordul elő s a Sylvanus és Amontán bizonyára valamely olaszosabb Sylvionak (pl. Argenti és Guarininál) és Montanonak (Guarini: Pastor fido) felel meg. Annyi bizonyos, nemcsak a nevek, hanem a hangnem alapján ítélve is, hogy a Credulus és Julia rokonait a pásztorjátékok közt kell keresnünk.“ (32. l.)

Ezt a nyelvet, ezt a stílust, a tárgyalásnak ezt a módját ültessük mi át középiskoláinkba? Nem! Ezt igazán ne kívánja tőlünk senki. Elég bajunk lesz azokkal a tanárjelöltekkel, akik az egyetemen átveszik ezt a kibírhatatlan intellektuel-pózt s középiskoláinkban a maguk képére és hasonlatosságára formálják ifjúságunkat.

Lehet azonban, hogy csak a kezdő ember kiforratlansága és nagyzólása volt az oka ennek a vígasztalan stilizálásnak.

Hogyan ír a cikkíró ma, mikor ugyanesak emelkedett hangon osztogatja stílus-tanácsait.

A Franklin-Társulat kiadásában 1924-ben jelent meg E. S. kis kötete: *A francia forradalom eszméi Magyarországon*. Jó anyaggyűjtemény ez, a szorgalmas cédulázás hasznos terméke, de egyben olyan keverék — fölépítésében és stílusában egyaránt — hogy könyörületből nem engedtem meg bírálatát folyóiratunkban. Nem akartam, hogy igazmondásunkban üldözést lásson a szerző, mikor nyersanyaga mégis csak érték. De a nyelv, a stílus! A magyar-német-francia-latin szövegtörmeléknek, címeknek, szavaknak ez a tragikomikus kavargása a Martinovics korára alkalmazott szellemtörténet rozsdás üstjében!

„Az 1790-ben megnyílt rendi országgyűlés gondolkörében az executiv és legislativ hatalom elválasztásának szükségessége már nem probléma, hanem elfogadott közhit, amely csak valami abusus folytán nincs még érvényben. A zempléni diétai utasítások a két hatalom elválasztását követelik. »Si legislativa et executiva potestas in iisdem manibus sit, pessime est libertati Reipublicae consultum, tyrannica etenim imperia, tyrannica methodo executioni mandabuntur«, írja Batthyány Alajos (Ad amicam aurem XVI.), hosszasan fejtegetve Montesquieu alapján a hatalommegosztás hiányának bajait. Ugyanitt számtalan más fejezetben, így a fényűzéssel foglalkozóban is megtaláljuk Montesquieu Esprit des Lois-jának nyomait. Hajnóci szintén az executiva és a legislatoria elválasztását kívánja az állam alaptörvényeiben (De Comitibus), mert a törvényhozás hatalma a polgári társadalom természeténél fogva a nemzetnél van.“ (25. l.)

„Dívatba jön a pozitív magyar jogi kérdéseket a társadalmi szerződés racionalista magyarázatával bevezetni: a Rosenmann István joghallgató nyelve alatt kiadott közjogi compendium, mely latinul (1791) és németül is (1792) megjelent, azzal kezdi, hogy az emberi hajlamok különbözősége és szabadsága veszélyeztetvén a közbiztságot, az emberek társaságokba állottak össze; ebből következik, hogy a polgári legfelsőbb hatalom bár isteni eredetű, mégis közvetlenül szerződésből (conventio) és az alattvalói kötésből (pactum subjectionis) származik és hogy ennél fogva a társadalommá alakuló emberek hatalmában áll a legfelsőbb hatalmat akár magának megtartani, akár másra átruházni tetszés szerinti feltételek mellett.“ (33. l.)

„Martini elmélete természetesen Hobbes, Puffendorf, Grotius és Rousseau racionalista szerződéselméleteinek egyeztetése az abszolutizmussal: ő a felvilágosult Habsburg abszolutizmus teoretikusa. Azonban Magyarországon forrásai is mind ismertek voltak már e korban. Másutt kimutattam, hogy Bessenyei valamennyit idézi, mikor a »társaság« eredetéről elmélkedik. Osztozik Hobbes és Puffendorf pesszimizmusában az ember természetes vak önzésére vonatkozólag; »Hobbes úgy hiszi: emberi nemünk természete szerint, szüntelen való háborúra van teremtve.« Bessenyei szerint az embernél »nincs fenébb állat«. Így Puffendorf is: »nullum homine animal ferocius« (De officio civis II. 5). Ugyancsak Puffendorfra és Hobbesre hivatkozik a Noch etwas

zum Nachdenken über Ungarn (1790) szerzője, mikor a társaság eredetéről elmélkedik és az előjogok szűkítését követeli, hogy minél több ifjú részesülhessen a felvilágosodás áldásaiban. A legvilágosabban utalnak Puffendorf racionális természetjogára Cházár András gömöri főjegyző művei: Hungaria semper sua (1785) és a Quaerenti: quid sit crimen laesae majestatis? amico respondit A. Ch. (1795). »Hogy társadalmak a természeti állapot bajainak elhárítására álltak össze, hogy ennél fogva a társadalom boldogságától függ a polgárok boldogsága és hogy a legfőbb hatalmat minden polgár szentnek és sérthetetlennek tartozik tekinteni, jól mutatja ki Puffendorfius.« (34. l.)

„Nálunk is, mint Franciaországban a búskomor filozófus természetjoga, egyszerű formulái, történelemellenes posztulátumai megindították azt a folyamatot, mely a forradalomra, a tényleges, történeti, pozitív jogi állapot felborítására vezet. S míg az arisztokraták forrongásukban a racionalista természetjoggal igyekeztek alátámasztani az uralkodóval szemben rendi hatalmukat, addig egy fokkal lejjebb, titkársaik ugyanennek a természetjognak radikálisabb formulázásával megszervezik a rendi hatalom ellen irányuló forradalmi szervezkedést. Valóban a Martinovics-összeesküvés teljes ideológiája a Contrat Social-ban és az ezen alapuló Déclaration des droits de l'homme-ban megglehető: a társaság egyes tagjainak irodalmi működése is ezt bizonyítja. Szentmarjay, B. Orczy László titkára nemcsak lefordítja a Contrat Social-t, hanem közli barátjaival, így Tántsits Ignáccal, ki szintén részt vett az összeesküvésben; magántársaságban is lelkesen magyarázza Montesquieu, Mably és Rousseau tanait.“ (48. l.)

Ha a francia stílus tanulmányozásának ez a hatása, Isten óvjon meg mindnyájunkat a francia példától és az ilyen borzalmas szabású magyar beszéditől. „Ó Muzsák és ó Gráciák! — sóhajthatnánk föl Bajza Józseffel —, micsoda beszédek ezek! Micsoda förtelmei a magyar stilisztikának! E dagály és pöffedség, ez az ideák feszegetése, ezek a logikátlan következtetések, ezek az összekuszált periodusok! Soha ilyenekről Quintilián nem álmodhatott...“

*

De voltaképpen mi bántja ezt a magyar-francia stílusszaktekinetlyt? Miért olyan izgatott a eikkíró? Miért rángat elő olyan dolgokat, melyeknek megítélésére nem képesíti őt sem komolysága, sem tehetsége, sem tapasztalata? — Mindjárt kiderül!

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóiratának, az Irodalomtörténetnek 1921. évfolyamában közzétettem a szerkesztőhöz intézett levél formájában egy bírálatot Eckhardt Sándornak az Egyetemes Philologiai Közlönyben megjelent Bessenyei-tanulmányáról. A nyílt levélnek reá vonatkozó része így hangzott:

„Tisztelt Szerkesztő Úr! Tudom, hogy kényes helyzetbe sodrom ezzel a levéllel, de azért bízom benne, hogy helyet ad főlészólalásomnak. Nem tudom elviselni, hogy a tudomány nevében minden zagyvalókat megotessenek velem, viszont a szerkesztő úr majd csak kiállja, ha a megismert igazság ellen ingerülten tusakodó szerkesztők és tudósjelöltek kiátkozzák az Irodalomtörténetet. Az Egyetemes Philológiai Közlönyhöz is elérkeztek végre a Nyugat hullámai... Bessenyei György *paraszi esze* — olvassuk Eckhardt Sándor Eötvös-kollégiumi tanár meglehetősen zavaros cikkében — nem tudott a logikus rendszernak végső következtetésébe belenyugodni. Mi bole tudnánk ebbe nyugodni, csak az nem megy a fejünkbe, hogy miért kellett a nagytanultságú, tekintélyos földbirtokos-nemesurat leparasztozni. Az egyik helyen azt olvassuk ugyan róla, hogy ő a fölvilágosodás nagy magyar gondolkodója, de a másik helyen már lesajnálva jelenik meg, mint *becsületes parasztnemes*. A szerző vele mint a XVIII. századi felvilágosodás »produktumával« foglalkozik s kutatja, hogy a francia gondolat milyen formában jelentkezik »egy *alapjában rére műreletlen*, de becsületes, tanulni és tudni vágyó józan alföldi magyarban«. — Kérdezem: kell-e így írni, szabad-e így írni Bessenyei Györgyről? Hiszen szép az, ha az ember fölényes, de ha nincsen igazsága s csacska fecsegés és kiáltó igazságtalanság az, amit Bessenyei Györgyről mond, akkor mégis csak ott kellene lenni a szerkesztő ceruzájának. Szegény magyar úttörők! De még szegényebb magyar történeti szellem! Ha a Nyugat ír így, készséggel nyugtázzuk érdemeit, mert ott az lenne gyanús, ha Bessenyei Györgyöt nem neveznék paraszti eszűnek és alapjában vére műveletlen alföldi magyarnak; — de az Egyetemes Philológiai Közlöny!? ahol mégis csak van szerkesztő s ahol kellene, hogy aggodalmas gond legyen arra, hogy a kifejezéseikben esetlenül esetlő-botló, történeti érzék nélkül vergődő munkatársak némi felnöttek-oktatásában részesíttessenek...“ (79. l.)

Hinc illae laerimae: mondták volna hajdanában. Itt van a kutya eltemetve: mondaná a művelt pesti.

*

Az egyetemi tanárnak a maga tudományos egyéniségében, tárgyilagosságában, ítéletmondásában olyannak kell lennie, mint egy magasrangú bírónak: biztoslatásúnak, megközelíthetetlenül igazságosnak, a felelősségérzéstől mélyen áthatottnak. Aki érzi, hogy nem objektív egyéniség, vagy akit elvakult indulat bujtogat, az nem való az ítélőszékbe. Valamirevaló bíró nem fogja ellensége ügyét kezébe kaparítani és elfogultan tárgyalni; az egyetemi tanár sem töltheti ki — ha bírál — rejtett bosszúvágyát az egyetemi katedra magaslatának védelme alatt. Nem azt mondom — bár mondhatnám —, hogy »bírónak még te kiesiny vagy«, csak a bosszúállás alantas szelleme ellen emelek óvást, egyben idézem Széchenyi Istvánt:

„Aki jól tudja, hogy szemei gyengék, azoknak hasznát kímélve fogja venni s így hihetőleg a nap sugarainak még vén

korában is örülni fog; aki ellenben ezt nem tudja, kábulásig merül tán könyvekbe, végre többet is tudhat ugyan, mint mások, de sokkal kevesebbet, vagy tán semmit se lát.“

Pintér Jenő.

Elhúnytak.

APOSTOL BERTALÁN (felsőkősmárki) ref. lelkész, szül. Gelejen (Borsod vm.) 1859 jan. 22., megh. Szirmán 1928 febr. 1883-ban tett lelkési vizsgát. Ónodon, Miskolcon és végül Szirmán működött. Versei 1876 óta főleg vidéki lapokban. Verseskötetci: *Pacsirtadul*. Miskolc, 1902. — *Az enyhület perceiben*. U. o., 1915.

BARSONY ISTVÁN min. tan., a Szt. István Akadémia t., a Kisfaludy-Társ. r. tagja, szül. Keresztesen (Fehér vm.) 1885 nov. 16., megh. Budapesten 1928 márc. 11., este 77-kor. Jogot végzett, majd 1881-ben az Egyetértés, utóbb a Hazánk s végül a M. Hirlap belső munkatársa lett. 1907 jún. 1. óta szerkesztette a Budapesti Közlöny c. hiv. lapot, 1919 óta min. tanácsosi rangban. — Első tárcája 1876-ban jelent meg a Szatmármegyei Közlönyben. Elbeszélései, rajzai, vadástörténetei a fővárosi és vidéki lapokban. — Munkái: *Százszorszépek*. Elbeszélések. Bp., 1886. (Németül Tausendschön c. U. o., 1886.) — *A szabad ég alatt*. Elbeszélések. U. o. 1888. — *Tréfás történetek*. U. o., 1890. — *Dobogó szívek*. Elb. U. o., 1891. — *Erdőn-mezőn*. U. o., 1893. — *Négyszem közt*. U. o., 1894. — *Csend*. U. o., 1895. — *Ecce homo*. U. o., 1896. — *Vadástörténetek*. U. o., 1897. — *A kaméleon leány*. U. o., 1899. — *Magyar természeti és vadászsképek*. U. o., 1899. (2. átdolg. kiad. 1926.) — *A szerelem könyve*. U. o., 1899. — *Keresd az asszonyt*. U. o., 1900. — *Ingvány*. Regény. U. o., 1901. — *Egy darab élet*. U. o., 1901. — *Szól a puská*. U. o. (1901.), — *Előképek*. U. o. 1902. — *A királyt gris*. Regény. U. o., 1902. — *A róna és az erdő*. U. o., 1902. — *A viszhang*. U. o., 1903. — *Igaz mesék*. U. o., 1903. — *A rab király szabadon*. Állatregény. U. o., 1903. — *A nap sütötte férfi*. U. o., 1903. — *Vadásztáska*. U. o. 1903. — *Szelek útján*. U. o., 1904. — *Mulatató vadászrajzok*. U. o., 1904. — *Magányos órák*. U. o., 1904. — *Tréfás elbeszélések*. U. o., 1905. — *Titkos veszedelmek*. U. o., 1907. — *Ságok valamit*. U. o., 1908. — *Tarka mesék*. U. o., 1908. — *Magyar földön*. U. o., 1909. — *A boszorkány*. U. o., 1910. — *Dinamit*. U. o., 1911. — *Este*. U. o., 1914. — *Vérirág*. U. o., 1916. — *Az erdő könyve*. U. o., 1918. — *Magyar élet*. U. o., 1920. — *Az én világom*. U. o., 1925.

DAVID ISTVÁN ny. főgimn. tanár, szül. Alsókúpinban (Árva vm.) 1838 júl. 16., megh. Budapesten 1928 febr. 10. Görög és latin nyelvtanokat, olvasókönyveket szerkesztett s lefordította magyarra a latin iskolai auktorok nagy részét.

DESSEWFFY ARISZTID (cserneki és tarkői), a képviselőház v. elnöki tanácsosa, szül. Genfben 1854 máj. 20., megh. Budapesten 1928 márc. 10. Fiatalkorában publicisztikai téren dolgozott. Szépirodalmi jellegű művei: *Velenő*. Útirajz. Bp., 1895. — *Félszázad múltán*. Regény. U. o., 1898.

ERŐS VILMOS dr. jur., hírlapíró, megh. Budapesten 1928 márc. 29. 50 éves korában. A P. Hírlap törvényszéki rovatvezetője volt.

FADGYAS ETELKA (Katiburgi Maderspach Olivérné, réthei), megh. Budapesten 1928 márc. 69 éves korában. Novellákat írt vidéki lapokba. Kötete: *Az élet útjain*. Cegléd, 1899.

FEKETE JÓZSEF hírlapíró, szül. Kecskeméten 1854 nov. 19., megh. Budapesten 1928 márc. 8. (?) — Lipcei joghallgató korában egyik alapítója s két éven át elnöke volt a lipcei magyar egyletnek. 1878—84. a Kecskeméti Lapok, 1884—1893. a budapesti M. Salon szerkesztője volt. Kecskeméten több egyfelvonásos vígjátékát adták elő. Szépirodalmi kötetei: *Három vígjáték*. 1886. — *Halandó istenek*. 1890.

FERENCZ JÓZSEF (1901-től Kilényi) unitárius püspök, szül. Alparéten 1835 aug. 10., megh. Kolozsvárt 1928 febr. 19. Kolozsvárt volt lelkes, majd 1876 óta püspök. Néhány szépirodalmi műfordításon kívül főleg theológiai irodalom területén dolgozott.

FERENCZY JÓZSEF dr. phil. műgyetemi ny. r. tanár, a Petőfi-Társ. tagja, szül. Baján (Bács-Bodrog vm.) 1855 ápr. 29., megh. Budapesten 1928 márc. 21. Rövid gimn. tanári működés után 1883-ban a közoktatási tanács jegyzője, majd titkára, 1901-ben a magyar nyelv és irodalom tanára lett a budapesti műgyetemen. 1875 óta számos eredeti és fordított cikke jelent meg az irodalom-, a művészettörténet, az esztétika és a publicisztika köréből. Sajtó alá rendezte Obernyik Károly (1878/9), Czákó Zsigmond (1883/4) és Desseffy Aurél gr. (1887/8) műveit. Írt néhány népies elbeszélést, melyek az általa szerkesztett *Históriák és Nóták*, továbbá M. Mesemondó c. ponyvavallalatokban jelentek meg. Irodalomtörténeti munkái: *Tompa Mihály*. Kassa, 1877. — *Garay János életrajza*. Jutalmazott pályamunka. Bp., 1883. — *Katona József*. Pozsony, 1884. — *Br. Eötvös József*. U. o., 1885. — *Kossuth Lajos*. U. o., 1885. — *A magyar hírlapirodalom története 1780—1864*. Jut. pályamunka. Bp., 1887. — *Emlékezésed Tóth Kálmán felett*. Győr, 1888. — *Az életről*. U. o., 1892. — *Jókai mint hírlapíró*. U. o., 1894. — *Pulszky Ferenc életrajza*. Pozsony, 1894. — *Gr. Desseffy József életrajza*. Bp., 1897. — *Irodalmi dolgozatok*. U. o., 1898. — *Felolvasások az irodalom és szépművészetek köréből*. U. o. 1903.

JÁROSSY ERZSÉBET (Szkálosné), szül. Tiszoleon (Gömör vm.) 1885-ben, megh. Budapesten 1927 dec. Tanítónőképzőt végzett Eperjesen. Első novellái az Új Időkben. 1919 óta szatirikus allegóriái, riportjai, novellái a Sajó Vidék, Rozsnyói Híradó, Kassai Napló, Pozsonyi Híradó, Prágai M. Hírl., Pásztortűz stb. hasábjain jobbra Mme Sans-gêne álnéven. Írt néhány kis színdarabot s 1924-ben *Nélkületek?* c. egy regényt is.

KRISTOFFY JÓZSEF v. b. t. t., ny. belügyminiszter, szül. Makón 1857-ben, megh. Budapesten 1928 márc. 29. 1905-ben a Fejérváry-kormány (ú. n. darabentkormány) belügyminisztere volt. Emlékiratai: *Magyarország kálváriája*. Bp., 1927. (2. címlap kiad. 2 kötetben.)

LIPTAI IMRE hírlapíró, szül. Miskolcon 1876-ban, megh. Budapesten 1927 okt. 30. 1912—19. a P. Napló felelős szerkesztője volt. Számos színművet és kabarédarabot írt. Ilyenek: *Rossz pénz nem vész el*. Vígi. (1910); *A Sarkantyú*. Gábor Andorral (N. Szính. 1911); *Kegyelmes uram*. Színmű

(1920); A böles király (1920); Harmadszor (1921); Vészkijárat (1922); Az üzlet — üzlet (1923); A nevelő úr (1923); A kölyök (1924); A főnök úr neje (1924) stb.

MIKES RÓZA (Erdélyi Györgyné), szül. Nagyváradon 1842 jún. 12., megh. Budapesten 1928 febr. 1924 óta a Szeretetotthonban lakott. 1872 óta írt a Nagyvárad-i Délibáb, Vas. Ujs., Lányok Lapja stb. lapokba. Kötetei: *Nyáréji álmok*. Nagyvárad, 1877. (Öreg néni álnéven.) — *Jelenetek az életből*. Debrecen, 1882.

SANDOR MIHALY hírlapíró, megh. Budapesten 1928 márc. 22-én 54 éves korában. A B. Napló, Világ s végül a P. Lloyd munkatársa volt.

SCHULLERUS ADOLF dr. ev. püspökhelyettes szül. Fogarason 1864 márc. 7., megh. Nagyszebenben 1928 jan. 27. Több magyar nyelvtant és olvasókönyvet írt német tannyelvű el. iskolák számára, bevezetéssel látta el Elisabeth Sklarek: Ungarische Volksmärchen, Leipzig, 1901. c. magyar mesegyűjteményét.

SZABÓ IMRE orsz. képviselő, szül. Szeghalomban 1887-ben, megh. Budapesten 1928 febr. 1. Asztalosmunkás, majd a Magyarországi Famunkások Orsz. Szövetsége titkára, az 1919. Peidl-kormány munkügyi minisztere, 1922 óta a parlament szociáldemokrata pártjának tagja volt. Fel. szerkesztője volt a Népszavának.

G. P.

Hírek.

Kulcsár István emléke. — 1828-ban halt meg Kulcsár István, a belvárosi plébániatemplomban temették el, síremlékét Ferenczy István alkotta meg. Ezt az emléket Kulcsár István ha'álának százados évfordulója alkalmából 1928 március 31-én megkoszorúzta a Magyar Újságíró Egyesület. Kevesen jöttek össze, hogy kifejezzék tiszteletüket a halhatatlan emlékü férfiú sírja előtt, de mégis szép volt, hogy akadtak egyesek, akik feledékeny korunkban sem feledkeztek meg a magyar újságírás egyik nevezetes őseinek munkásságáról. Az emlékeszédet Sziklay János tartotta a sír előtt.

Petőfi-kiadások ára. — Egy budapesti könyvkereskedő legutóbb irodalmi árverést tartott s ezen Petőfi Sándor munkáinak első kiadásai közül a Szerelm Gyöngyeiért 220 pengőt, a Cipruslombokért 480 pengőt adtak a vásárlók. A pápai önképzőkör egyik 1842. évi meghívója, amelyen Petőfi még Petrovics Sándor néven szerepel, 170 pengőért kelt el.

A Protestáns Irodalmi Társaság újjászervezése. — 1888-ban alapították meg a Protestáns Irodalmi Társaságot, a reformátusok és evangélikusok közös vallásos, tudományos és szépirói egyesülését. Most Ravasz László és más nagytekintélyű protestáns írók és tudósok irányításával új szervezetet nyert a Társaság. Írói négy szakosztályba tömörültek: a hittudományi, a bölcselet, nyelv- és történettudományi, az irodalom és művészeti és a természettudományi szakosztályba. A magyar irodalomtörténet művelői közül Császár Elemér, Dézsi Lajos, Harsányi István, Horváth János, Kéký Lajos, Papp Ferenc, Szász Károly, Thienemann Tivadar, Tolnai Vilmos és Zsigmond

Ferenc; a szépirók közül Áprily Lajos, Baja Mihály, Bánffy Miklós, Bartók József, Gyökössy Endre, Hamvas József, Jakab Ödön, Komáromi János, Kovács Dezső, Kozma Andor, Lampérth Géza, Madai Gyula, Muraközy Gyula, Pekár Gyula, Petri Mór, Reményik Sándor, Sántha Károly, Szabolcska Mihály, Szemere György, Thaly Lóránt, Torkos László és Vargha Gyula lettek első tagjai a Társaságnak.

Israelita Tudományos Társaság. — A zsidó tudományok kutatására és a héber irodalom művelésére több külföldi tudós és író közreműködésével megalakult Budapesten a Juda Halévy Társaság. A társaság elnöke Lőw Immannuel szegedi főrabbi, felsőházi tag, társelnökei Kiss Arnold és Patai József, titkárai Gábor Ignác és Mohácsi Jenő.

Magyar könyvek sorsa a Felvidéken. — A pozsonyi minisztérium újból szabályozta a Magyarországon megjelent könyveknek a Felvidéken való terjesztését. Továbbra is megmarad az a rendelkezés, hogy az 1918 október 28 óta megjelent magyar könyvek nem vihetők be a Felvidékre. Ez utóbbi időpont után megjelent könyvek közül cenzura nélkül terjeszthetők most már Petőfi, Jósika, Jókai, Madách, Mikszáth, Rákosi Jenő, Rákosi Viktor, Móricz Zsigmond, Karinthy Frigyes, Surányi Miklós és még néhány újabb író munkái. A rendőrség minden magyarországi könyvesomagot felbont és átvizsgál. Ha olyan könyv van a csomagban, amely a rendőrség szempontjából kifogásolható, a könyveket visszaküldik Budapestre a feladónak. A rendelet csak a Felvidékre vonatkozik, Csehszázgra nem. Itt szabadon terjeszthetők a Magyarországon megjelent összes sajtótermékek.

Magyar irodalmi vonatkozások Dél-Amerikában. — Kevesen tudják, hogy az argentiniai magyarok között 1823-tól kezdve megjelenik a Magyar Szó című hetilap Venezuelában pedig az egyik ottani spanyol folyóirat legutóbb közölte Ady Endre több versét László Pál spanyol fordításában.

Új könyvek.

Verses kötetek.

Arany János: Toldi. A polgári és középiskolák III—IV. osztálya számára magyarázta: Kiss Ernő. Cluj-Kolozsvár. 1927. 88 l.
 Forrás. Antológia. Szerkesztette: Bányai Kornél. Bp. 1927. 116 l.
 Földes Zoltán: Szívvel. Szóvata. 1928. 136 l.
 Győry Dezső: Újarcú magyarok. Berlin. 1927. 110 l. Voggenreiter.
 Gyula diák: Idők sodrában. Bp. 128 l.
 Keleti Artúr: Angyal üdvözl. Bp. 1928. 80 l. Amicus.
 Londez Elek: A mennyei koldusasszony. Bp. 100 l. Athenaeum.
 Pásztor Árpád: Únt élet rabszolgáinak. Bp. 74 l. Athenaeum.
 Sík Sándor: Sarlós Boldogasszony. Berlin. 1928. 104. l. Voggenreiter.
 Sipos Domokos: Vágtat a halál. Cluj-Kolozsvár. 1927. 104 l.

Elbeszélő kötetek.

Balassa Imre: Kossuth. Két kötet. Bp. 1928. 662 l.
 Balassa Imre: Krisztus. Bp. 1928. 328 l.

- Falla Borisz: A früegeni legenda. Bp. 240 l. Stádium.
- Baumgartner Alajos: Magister Aloysius MDXXV. évi nürnbergi útja. 104 l. Cholnoky Jenő: Utazás a Sátán szekerén. Bp. 1928. 104 l.
- Dobosi Pécsi Mária: Csodálatos bábú. Bp. 256 l. Légrády.
- Dózsa Endre: Régi jó és régi zord időkől. Cluj-Kolozsvár. 1927. 158 l. Minerva.
- Földi Mihály: A csábító. Bp. 284 l. Franklin.
- Ifj. Hegedüs Sándor: Sir Douglas könyve. Bp. 152 l. Athenaeum.
- Karácsony Benő: Pjotraska. Két kötet. Cluj-Kolozsvár. 1927. 428 l.
- Kodolányi János: Szakadékok. Bp. 300 l. Athenaeum.
- Komáromi János: A régi szerető. Második kiadás. Bp. 378 l. Athenaeum.
- Legény Elemér: A bűvös ágy. Bp. 116 l.
- Móricz Zsigmond: Uri muri. Bp. 268 l. Athenaeum.
- Pakots József: Az ember, aki útvesztőbe jutott. Bp. 214 l. Athenaeum.
- Szebesi Samu: Szép a Nyikó s a vidéke és más novellák. Cluj-Kolozsvár. 1928. 104 l. Magyar Nép Könyvtára.
- Somfay Margit: Vénusz jegyében. Bp. 1928. 384 l. Stádium.
- Szalay László: Mihály bácsi. Bp. 194 l. Athenaeum.
- Szini Gyula: Jókai. Bp. 236 l. Genius.

Tudományos munkák.

- Angyal Dávid: Szakaszok Magyarország újabb történetéből. Bp. 1928. 176 l. Franklin.
- Eenedek Marcel. A francia irodalom. Bp. 364 l. Athenaeum.
- Biró Vencel: Gróf Apor István. Bp. 1927. 16 l. Stephaneum.
- Csahihen Károly: Drámaíróink. Bp. 1927. 46 l. Stephaneum.
- Dézi Lajos: Gróf Apponyi Sándor ig. és t. tag emlékezete. Bp. 1927. 24 l. — Schaffer Károly: Moravesik Ernő Emil l. tag emlékezete. Bp. 1927. 14 l. A M. T. Akadémia elhunyt tagjai fölött tartott emlékezésedek. XX. kötet. 3. és 4. sz.
- Gulyás József: Törmelékek. Sárospatak. 1928. 38 l.
- Heller Farkas: Ethikai tudomány-e a közgazdaságtan? Bp. 1927. 20 l. Stephaneum.
- Hornik János: Kecskemét város gazdasági fejlődésének története. Kecskemét. 1927. 130 l.
- Juhász Kálmán: Hajdani monostorok a csanádi egyházmegyében. Bp. 1926. 182 l. Szent István Akadémia.
- Kéký Lajos: Vajda János. Bp. 1927. 32 l. — Trencsény Károly: Arany János és az eposzi közvagycn. Bp. 1928. 50 l. — Papp Ferenc: Gyulai Pál és Pataki Emilia. Bp. 1928. 22 l. — Irodalomtörténeti Füzetek. 24., 25. és 26. sz.
- Lőrinczy György: Bársony István. Bp. 1927. 16 l. Különlenyomat.
- Máté Károly: Irodalomtörténetírásunk kialakulása. Bp. 1928. 54 l. Minerva-Könyvtár. XI. sz.
- Nagy József: Kornis Gyula mint kultúrpolitikus. Bp. 1928. 20 l. Minerva-Könyvtár. XII. sz.

- Fukánszky Béla: A százéves magyar irodalomtudomány. Szeged. 1928. 16 l.
 Róheim Géza: Magyar néphit és népszokások. Bp. 342 l. Athenaeum.
 Siegescu Miklós: Mezőgazdasági szakoktatás az amerikai Egyesült-Államokban. Bp. 1927. 232 l. Stephaneum.
 Szabó István: Debrecen 1848—1849-ben. Debrecen. 1928. 66 l.
 Szádeczky Kardoss Lajos: A székely nemzet története és alkotmánya. Bp. 1927. 400 l. Franklin.
 Takáts Sándor: Régi magyar kapitányok és generálisok. Második bővített kiadás. Bp. 644 l. Genius.
 Töreky Géza: A második büntetőnovella főbb intézkedései. Bp. 1928. 34 l.
 Zolnai Béla: Modern irodalmunk és az irodalomtudomány. Szeged. 1927. 16 l.
 — Marót Károly: Lényeg és gondolat. Szeged. 1927. 26 l. — Zolnai Béla: A janzenista Rákóczi. Szeged. 1927. 32 l. — Bárány Gerő: Filozófiai mozaik. Szeged. 1927. 16 l. — Kolosváry Bálint: Az arckép és a jog. Szeged. 1927. 16 l. — Fukánszky Béla: A százéves magyar irodalomtudomány. Szeged. 1928. 16 l. — Széphalom-Könyvtár. 1., 2., 3., 4. és 6. sz.

Fordítások.

- Radó Antal kisebb műfordításai. Angol és amerikai költők. Bp. 192 l. Lampel.
 Szazonóv: Végzetes évek. Ford.: Gellért Hugó. Bp. 456 l. Genius.
 Barbusse: Erő. Ford.: Sárközi György. Bp. 232 l. Athenaeum.
 Lucien Murat hercegné: Nagy Katalin cárnő szerelmi élete. Ford.: Kállay Miklós. Bp. 148 l. Genius.
 Lesage: A sánta ördög. Ford.: Goda Géza. Bp. 242 l. Franklin.
 Marius André: Kolumbusz Kristóf igaz kalandja. Ford.: Sándor Imre. Bp. 230 l. Genius.
 André Maurois: Disraeli élete. Ford.: Szini Gyula. Bp. 320 l. Genius.
 Myriam Harry: Kleopátra szerelmi élete. Ford.: Kállay Miklós. Bp. 170 l. Genius.
 Guy de Pourtalés: Liszt Ferenc élete. Ford.: Lányi Viktor. Bp. 248 l. Athenaeum.
 John Dos Passos: Nagyváros. Ford.: Gaál Andor. Bp. 472 l. Athenaeum.
 Ibsen: Östraati Inger asszony. A vadkacsa. Borkman John Gabriel. Ford.: Hajdú Henrik. Bp. 320 l. Athenaeum.
 Paul Reboux: Madame Du Barry szerelmi élete. Ford.: Kállay Miklós. Bp. 142 l. Genius.

Egyéb könyvek.

- Hegedüs Loránt: Harc a magyar igazságért. Bp. 174 l. Légrády.
 Hegyaljai Kiss Géza: Magyar szívvel német földön. Miskolc. 1928. 64 l. Magyar Jövő.
 Jandik József: Megemlékezés Prohászka Ottokárról. Bp. 1928. 14 l. Élet.
 Roncsik Jenő: A magyar tűzoltó-irodalom. Debrecen. 1928. 32 l.
 Torday Ferenc: Mamák Könyve. Negyedik kiadás. Bp. 224 l. Légrády.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1928 március hó 10-én tartott választmányi üléséről. — Elnök: Négyesy László.

Alszeghy Zsolt titkár előterjeszti a harmadolás alá eső választmányi tagokat s új választmányi tagot ajánl: Horváth Be'át.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1928 március hó 10-én tartott közgyűléséről. — Elnök: Dézsi Lajos.

Dézsi Lajos elnöki megnyitójában kegyeletos emlékezőssel méltatja Ferenczi Zoltán irodalomtörténeti érdemeit. Majd elrendeli a harmadolás alá eső választmányi tagok új választását. Alszeghy Zsolt titkári jelentésben számol be a Társaság egyévi életéről. Perényi József a számvizsgáló-bizottság nevében tesz jelentést a pénztár állapotáról.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1928 április hó 14-én tartott felolvasó üléséről. — Elnök: Négyesy László.

Tárgy: Perényi József felolvasása Ferenczy Ferencről.

A felolvasó ülést megelőzően választmányi ülés volt. Morvay Győző felajánlja az Irodalomtörténeti Társaságnak Ferenczy Ferenc egy nála lévő kéziratát. A választmány megköszönvén a szíves ajándékot, elvi határozatot hoz, hogy a Társaság tulajdonában lévő kéziratok a Nemzeti Múzeumban helyeztessenek letétbe, a tulajdonjog fenntartásával. Ugyancsak Morvay Győző indítványára kimondja a választmány, hogy kérni fogja a Társaság folyóiratának szerkesztőjét: Pintér Jenőt, hogy a bírálati szemlében továbbra is terjeszkedjék ki a mai szépirodalmi termékek kritikai ismertetésére.

Inhalt der selbständigen Artikel. (Jahrgang 1928, Heft 3—4.)

Ludwig Dézsi: Zoltán Ferenczi. Denkrede, mit der Dézsi als Vorsitzender die 1928-er Jahressitzung der Ungarischen Literaturhistorischen Gesellschaft eröffnete. Der Verfasser schildert eingehend die Gelehrtenlaufbahn des kürzlich verstorbenen hervorragenden Literaturhistorikers und analysiert dessen bedeutendere Schöpfungen. Ferenczis wertvollstes Buch ist seine Petőfi-Biographie, die bis zum heutigen Tage die beste Lebensgeschichte des grossen ungarischen Lyrikers ist. Alles, was Ferenczi über Petőfi veröffentlicht hat, beweist, dass er einer der tiefsten Kenner dieses Dichters ist. Sein zweites biographisches Werk: Baron Joseph Eötvös ist besonders in Bezug auf gewissenhafte Sammlung aller in Betracht kommenden Daten ebenso wertvoll wie sein dreibändiges Leben Deáks. Ferenczi verdanken wir ferner eine ausgezeichnet commentierte Ausgabe von Széchényis Kelet Népe (Volk des Ostens), dann eine Geschichte der Kolozsvár-er Buchdruckerei und auch des dortigen Theaters. Auch beschäftigte er sich mit Veröffentlichung alter ungarischer poetischer Werke und in seiner Redaktion erschien die „Ungarische Literaturgeschichte bis zum Jahre 1900“, ein illustriertes Sammelwerk. Auch als Übersetzer arbeitete er mit schönem Erfolge; ihm verdanken wir die ungarische Übersetzung von Shakespeares Sonetten, von Poes Gedichten und einem der Werke Dantes. — Oscar Elek: Stefan Kont in der ungarischen Literatur. Der Verfasser beschäftigt sich in diesem zweiten und abschliessenden Teil seiner Abhandlung mit der Frage, welche Wirkung das tragische Schicksal des

ungarischen Edlen des XIV. Jahrhunderts, Stefan Hédervári-Konts auf die ungarischen Dichter ausgeübt hat. Der hingerichtete Magnat inspirierte Vörösmarty zu mehreren Dramen, auch eine Reihe anderer ungarischen Dichter bearbeitete Konts Geschichte in dramatischer oder epischer Form, so Alexander Kisfaludy, Gregor Czuczor, Alexander Petöfi, Karl Szász, Joseph Zalár, Koloman Thaly und Andere. Die grösste Wirkung erreichte jedoch mit seiner Ballade Johann Garay, der gefeierte Dichter der vierziger Jahre des vorigen Jahrhunderts. — Eugen Futó beschäftigt sich mit der Quelle eines Gárdonyischen Werkes, von Wilhelm Tolnai erhalten wir Erklärungen zu Johann Arany, Joseph Perényi befasst sich mit Quellen Jókaischer Werke, Julius Baros erinnert an zwei verschollene ungarische Literaturgeschichten. — Zsolt Alszeghy behandelt eingehend die literarhistorische Wirksamkeit Franz. Badics', eines unserer bedeutendsten lebenden Forscher. Es folgen grössere und kleinere Rezensionen über neue literarische und literaturgeschichtliche Erscheinungen. Alle Artikel ungarischer Zeitschriften und Zeitungen, die zur Literatur in irgendeiner Beziehung stehen, werden registriert. Biographische Daten der jüngst verstorbenen ungarischen Schriftsteller, ein Verzeichnis der neu erschienenen Bücher, sowie Rechenschaftsberichte über die Tätigkeit der Literarhistorischen Gesellschaft bilden den Schluss eines jeden Heftes.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Ladislaus Négyesy. Vicepraesides Ludovicus Dézsi, Julius Vízota, Carolus Szász, Irenaeus Zoltvány. Ab epistulis: Zoltanus Alszegeh. Moderator ephemeridis societatis: Eugenius Pintér. Actuarius: Fridericus Brisits. Arcarius: Josephus Oberle.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Ladislaus Négyesy, Stellvertretende Vorsitzende: Ludwig Dézsi, Julius Vízota, Karl Szász, Irenaeus Zoltvány. Sekretär: Zoltán Alszegeh. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Eugen Pintér. Schriftführer: Friedrich Brisits. Kassenverwalter: Josef Oberle.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Eugenius Pintér, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.

Fasciculus XVII. 1928.

Argumentum:

Dissertationes. — Conspectus librorum 1928. editorum. — Conspectus ephemeridum. — Breves notitiae. — Scriptores emortui. — Miscellanea. — Libri novi.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Herausgegeben von Eugen Pintér, Mitglied der Ung. Akademie der Wissenschaften. XVII. Jahrgang. 1928.

Inhalt:

Artikel. — Zusammenfassende Übersicht der im Jahre 1928 erschienenen Bücher. — Zeitschriftenrundscha. — Kurze Notizen. — Verstorbene Schriftsteller. — Vermischtes. — Neue Bücher.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ára egy évre 8 pengő. A folyóiratot ezért az árért nemcsak tagjaink kapják meg, hanem megrendelheti minden érdeklődő is. Iskolák, könyvtárak és társaskörök számára az évi előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Oberle Józsefnek küldendők be postautalványon (Budapest, I., Attila-utca 1.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Alszeghy Zsolt titkár intézi (Budapest, II., Hattyú-utca 7.).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Pintér Jenő szerkesztő címére küldendők (Budapest, I., Attila-utca 1.).

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

TIZENHETEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1928.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK. — KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

	Oldal
Perényi József: Gárdonyi Géza színművei.. . . .	197
Szabolcsi Bence: A középkori magyar énekmondók kérdéséhez	219
Bárány László: Gárdonyi Géza botanikai hagyatéka .. .	237
Hegyaljai Kiss Géza: Ismeretlen érdekességek Kazinczyról ..	242
Gulyás Pál: Az Életnek kútfeje	243
Morvay Győző: Lappangó irodalomtörténetek.. . . .	244
Pintér Jenő: A magyar művelődés eszményei	244

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Alszeghy Zsolt: Sik Sándor	248
-------------------------------------	-----

BÍRÁLATOK.

Szász Károly: Képek és történetek. — P. Gulácsy Irén: Hamueső. — Somfay Margit: Vénusz jegyében. — Legény Elemér: A bű- vös ágy. — Benyovszky Károly: A pozsonyi magyar színészet története 1867-ig. — Barna János: Balogh István naplója ..	257
---	-----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

I. Folyóiratok	261
II. Hírlapok	272

FIGYELŐ.

Gulyás Pál: Elhúnytak. — Hírek. — Új könyvek. — Társasági ügyek	276
---	-----

TANULMÁNYOK.

Gárdonyi Géza színművei.

Írta: PERÉNYI JÓZSEF.

A bor. Falusi történet 3 felv. Először a Nemzeti Színházban: 1901 márc. 29. — Magyar Nyelvőr, 1901 (Balassa József), Új Idők, 1901, Vas. Ujság, 1901 (Szüry Dénes), Magyar Szemle, 1901 (Hevesi Sándor), A magyar dráma fejlődése. Kiadja az Országos Irodalmi és Közművelődési Társaság. Budapest, 1913 (Kovács Dezső). Bevezető fejtegetések a Kolozsvári Nemzeti Színház ifj. előadásaihoz. Kolozsvár, 1906 (Pálfi Márton).

Karácsonyi éj. Betlehemes játék 3 felv. Először a Nemzeti Színházban: 1901 dec. 13. — Vas. Ujság, 1901 (Szüry Dénes).

Annuska. Vigjáték 3 felv. Először a Nemzeti Színházban: 1903 jan. 9. — Hogy írta meg Gárdonyi G. az Annuskát? Magyarország, 1926 júl. 11 (Gárdonyi József).

Fehér Anna. Betyártörténet 3 felv. Először a Király Színházban: 1905 nov. 24.

Zéta. Színpadra tett regény 3 felv. Először a Nemzeti Színházban: 1905 dec. 17. Kézirat. Sűgőkönyve a Nemzeti Színház könyvtárában.

Fekete nap. Történet a szabadságharcból 3 felv. Először a Fővárosi Nyári Színházban: 1906 júl. 7.

Falusi verebek. Köznapi történet 3 felv. Először a Nemzeti Színházban: 1909 jan. 8.

Szentjános-bogárkák. Tíz kisebb színmű. Budapest, 1924. (Az új lámpás, Művészbimbó, Sekszipir költözése, Koszorúkötés, Betlehemes játék, Előjáték az egri színháznak, Paradicsom, Színészek érkezése, Argyrus királyfi, Az erdő élete.)

Gárdonyi Géza színműírói munkássága 1901—1909 közé esik. Ez alatt a nyolc esztendő alatt hét egész estét betöltő színművet és tíz kisebb darabot írt, amelyek összegyűjtve csak 1924-ben, a költő halála után jelentek meg. Gárdonyi eleinte húzódott a színpadtól. Csak többszöri rábeszélés után próbálkozott meg a drámai műfajjal és mindjárt legelső alkotásával (*A bor*) bizonyosságát adta hivatottságának és tehetségének. Különös, hogy Gárdonyi csupán egyik színpadi művét jelölte a szokásos névvel. *Annuska* c. művét vigjátéknak nevezi, míg többi darabját a megszokott elnevezések helyett eredeti módon jelzi: *A bor*

falusi történet, a Karácsonyi álom betlehemes játék, a Fehér Anna betyártörténet, a Zéta színpadra tett regény, a Fekete nap történet a szabadságharcból, a Falusi verebek hétköznapi történet. Mintha ezekkel a szokatlan elnevezésekkel színműveinek különleges voltát akarná jelezni. És ezek a színművek nem is egyebek, mint felvonásokra és jelenetekre felosztott, dialogizált „történetek”. Több bennük az epikai elem, mint a drámai. Színpadra alkalmazott novellák. Drámaivá teszi őket a gyorsan pergő, eleven és mindig jellegzetes dialógus. Ezekkel a megjegyzésekkel egyáltalában nem akarom Gárdonyi színműveinek értékét kisebbiteni, csak egy sajátságos, gárdonyias vonásukra a figyelmet felhívni. Alig van színműírónk, akinek művei annyira magukon viselnék szerzőjük egyéni vonásait, eredetiségét — mint Gárdonyi. Ez a körülmény mindenképpen indokoltá teszi, hogy Gárdonyi színpadi alkotásaival érdemlegesen foglalkozzunk.

*

A bor a magyar népszínmű történetében új fejlődési fokot jelent. A régi népszínmű *Szigligeti Ede, Szigeti József, Tóth Ede és Csepreghy Ferenc* műveiben kiélte magát. Az utánok következő népszínműírók inkább csak utánpótlók, minta után dolgozók. Nem tagadható, hogy ezek művei között is található néhány figyelemreméltó alkotás, de a legtöbben inkább csak egy-egy jól megjátszható szerep, leginkább Blahánénak írt szerep található. A népszínmű sablonossá lett. Még azok a népszínműírók sem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, mint pl. *Géczy István*, aki a *Gyimesi vadvirágban* tehetsége jelét adta ugyan, de későbbi darabjaiban már hanyatlott. A régi népszínmű hanyatlásának okai főként abban keresendők, hogy művelőik nem a lényegre fektették a fősúlyt, hanem a külsőségekre. Nem a magyar falu népét és annak életét, jellemét mutatják be, hanem a falusi nép szokásait, viseletét, táncát, dalait — akár van ezekre szükség, akár nincsen. Tehát inkább ethnografiai látványosságokat adnak, nem igazi népszínművet. Ezek a darabok pedig egyformaságuk miatt nem vonzották többé a színházlátogatókat. Míg Blaháné az ő páratlan, vonzó egyéniségével, rendkívüli színésztalentumával és a maga nemében egyedülálló magyar énekművészetével uralkodott a Népszínház deszkáin, éltek ezek a népszínművek hosszabb-rövidebb életet. Mikor a nemzet családja megvált a színpadtól, letűn-

tek vele a régi népszínművek is. Azt szokták mondani, hogy a népszínmű kora lejárt. Téves felfogás. *Gárdonyi A bor* című darabjával fényesen rácafolt erre az alaptalan, kényelmes felfogásra. Megmutatta, hogy lehet még ma is népszínművet írni, csak hogy más útra kell térni. El kell hagyni a régi csapást és a falu népét úgy bemutatni, amint az él, úgy beszéltetni, amint az szokott s mindenekelőtt sutba kell vetni az ethnografiai caf-rangot. A dálnak, táncnak csak ott és csak akkor van helye, amikor önként következik a szereplők lelki állapotából, adott helyzetből, szerves összefüggésben kell lennie a darab cselekvé-nyével, nem díszítés többé, hanem szerves része a darabnak. Ilyenformán oldotta meg már Gárdonyi előtt is a kérdést *Szi-geti József A vén bakancsos és fia* című kitűnő népszínművében s kár, hogy későbbi darabjaiban nem maradt meg ezen az úton. Gárdonyi egészséges, reális gondolkodásmódja, a falu népének alapos ismerete és szeretete avatja hivatott népszínműíróvá. Ő adhatott a népszínműnek nemcsak új, külső köntöst, de új belső tartalmat is. Az ő fellépésével tehát a magyar népszínmű történetében új korszak kezdődik s kár, hogy ő maga nem írt több ilyen „falusi történetet“ s hogy követői, mint *Móricz Zsigmond* (*Sári bíró*), *Barta Lajos* (*Zsuzsi*), *Zilahy Lajos* (*Süt a nap*), *Vitéz Miklós* (*Öregesen, rangosan*) és *Bibó Lajos* (*A juss*) nem tudtak Gárdonyi Borának színvonalára emelkedni. Csak egy Gárdonyival rokon tehetség tudna ebben a műfajban életképes művet alkotni.

Gárdonyi *A bor* című darabja először mint novella jelent meg az Egyetemes Regénytár 1899-i Almanachjában (szerk. Mikszáth Kálmán). Az igénytelen kis novella feltűnt. Baracs Imre egyszerű története alkalmasnak látszott a színpadi fel-dolgozásra s Gárdonyi végre engedett a sok rábeszélésnek és hosszas unszolásnak s így született meg *A bor*, mint „falusi tör-ténet“. A novella anyaga magában kevés lett volna egy három-felvonásos népszínműhöz. Tehát ki kellett a novella meséjét bő-víteni. Mi ennek a novellának a tárgya? Baracs Imrét elhagyta felesége, mert ez összeveszett Imre anyjával s Imrét elfutotta a harag és megverte az asszonyt. Pedig Imre szelíd természetű ember volt, de megvolt az a bolond természete, hogy ha bort ivott, mindjárt verekedett. Most is a paptól jött, akinél áldo-mást ittak. Az asszony az ütlegekre felsikoltott, felvette ün-neplő ruháját és kisfiával együtt visszament szüleikhez. Baracs

egy ideig makaeszkodott, de végre is megszólalt apai szíve. Fiát szerette volna látni. El is indul felesége falujába. Felesége hívó szavára nem hajlandó a házba lépni, de mikor fiacskája is hívja, belép a házba és szent a béke. A bort is kikészítette az asszony számára az asztalra. Ezt az igénytelen kis történetet dolgozza fel Gárdonyi mesterien darabjában.

A bor (első címe A vörös bor) tartalma a következő: Czeglédi Pál, a falu kovácsa és állatorvosa Baracsék szomszédságában Eszterrel, a szemrevaló özvegy asszonnyal tárgyal, amikor Juli, Baracs felesége áthívja fiához, akinek a torka fáj. A kovács vörösbort rendel a fiúnak orvosságnul. Juli Eszterrel azon tanakodik, honnan szerezzen bort, amikor hazajön Baracs, akinek Juli átadja az esedékes adóösszeget és arra kéri, hozzon egy pohár vörösbort, mert anyjának a gyomra fáj. Így akarja eltitkolni a férje előtt a fiú betegségét. Közben megjön Matyi, Baracs öccse, ki verekedés miatt volt elzárva, de jó viselkedése miatt hamarabb szabadult ki, mint ahogy várták. Maga a falu bírása, Göre Gábor és Durbints, kivel együtt jó Kátsa cigány is, kísérik Matyit haza. A bíró a falu népe előtt kezét fog Matyival és ezzel elismeri, hogy tisztességes embernek tartja. Matyi egy kis hordó vörösbort is hozott magával. Mihály, Juli nagybátyja erőltette rá kiszabadulása öröme. Baracs felhívására most valamennyien letelepszének az eperfa alá és megkezdődik a mulatság. Baracs nem akar bort inni. Megfogadta egyszer hét év előtt a felesége kedvéért, hogy többet nem nyul a borhoz és fogadását meg is akarja tartani. De mikor maga felesége unszolja, végre is iszik. Göre megemlíti a faluban járó pletykát, hogy Baracsnak felesége valamit beadott, hogy megundorodjék a bortól; Eszter is megerősíti a szóbeszédet, melynek pedig ő volt első terjesztője. Juli és Eszter ezen összepörölnek. Baracs igyekszik a dolgot elsimítani, míg végre Mihály bácsi kijelenti, hogy Baracs neki meg Juli anyjának fogadta meg, hogy többé nem iszik bort, hiszen csak ez alatt a föltétel alatt kapta a kenyéren nevelt Julit feleségül. Közben beesteledik és Rózi, Juli unokahúga meg Matyi, kik jó szívvel vannak egymás iránt, felújítják régi emlékeiket. A mulatozók tovább koccintanak, a jókedv fokozódik, Mihály már azt is megígéri, hogy egyik földjét Baracsékra iratja, Göre Gábor nótára gyujt, mire megérkezik Göréné és a mulatságnak hirtelen vége szakad. A bíró Durbintssal távozik, a háziak is nyugalomra akarnak térni, csak

Baracs nem mozdul. Tovább iszik és mikor a bort elviszik tőle, feldühödik, beront a házba, tör, zúz, megveri feleségét, ki Rózi-val és kisfiával elhagyja a férje házáat. Végre is magára marad a cigányokkal és az asztalra borulva elalszik. (I. felv.)

A nagy baj megtörtént. Baracs magára maradt. Eszter, a szomszéd menyecske most már nem törődik Czeglédi házassági ajánlatával. Őt most már csak Baracs érdekli. Közben visszajő Matyi, ki beállt az urasághoz fuvarosnak. Baracs Matyival tanakodik, mitévők legyenek? Ennivalójuk nincsen, főzni nem tudnak, pénzüik is fogyatékán van. Baracs azt ajánlja Matyinak, hogy nősüljön meg, mire Matyi kijelenti, hogy ő Rózit akarta volna elvenni, de Baracs feleségével együtt őt is kiverte a házból. Amint így tanakodnak, beállít Durbints a kisbíróval. Azzal a hírrel jöttek, hogy itt vannak a szomszéd faluból az asszony holmijáért. Mivel Baracs hajthatatlan marad, nem akar az asszonyról tudni, el is visznek a háztól minden megmozdítható holmit és Baracs még jeggyűrűjét is odaveti Rózi elé. Most már egészen üres a ház. Baracs elkeseredett, Matyi segítségét sem akarja igénybe venni, mire Matyi is elköszön. Eszter a magárahagyott Baracshoz jön és mindenképen magára akarja vonni Baracs figyelmét. Étel hoz neki, borral kínálja, azt is elárulja neki, hogy ő már régen jó szívvel van iránta. Baracs egy ideig csak hallgatja a szomszéd asszony szavait, de mikor ez Julit kezdi szapulni és rágalmazni, felmérgesedik, kikergeti Esztert és utána szórja a tányért és a boros üveget. (II. felv.)

A III. felvonás a szomszéd faluban történik Mihály házá-nál, ahová eljött Juli kisfiával és Rózival. Az egész ház népe levert, szomorú. Megtudják, hogy Juli még mindig szereti Baracsot, de büszkesége nem engedi, hogy közeledjék elhagyott urához. Matyi Rózival kötődik. Ez a legbájosabb szerelmi kötődés jelenete. Idejő Eszter is, már Baracsot szeretné Juli előtt beáztatni. Juli egy ideig uralkodik magán, majd kitör, Eszterre támad, mert magához akarta keríteni Baracsot. Eszter védelmére Czeglédi siet és kijelenti, hogy Eszter az ő mennyasszonya és hogy most mennek a paphoz. Juli most ismét erős akar lenni. Arról vitáznak, hogy az összekülönbőzésnek tulajdonképpen mi is volt az oka? A bor. Egyikük sem akarja magára vállalni, hogy ő erőltette Baracsot a borivásra. A vita alatt észreveszik, hogy Baracs közeledik a házhoz. Vajjon bejön-e a házba? Baracs elmegy a ház mellett, oda sem néz, majd visszatér és leül a kőre

Mihály fölveszi a dolmányát, Baracshoz megy. Előbb közömbös dolgokról indul meg a beszéd nagynehezen, végre is Mihály behívja Baracsot a házba, de Baracs makacsodik. Mihály most bemegy a házba és Juli kiküldi kisfiát urához. A gyermek hívó szavára belép Baracs. A zivatar után kisütött a nap. Juli kiveszi a szekrényből a bort és a poharat Baracs elé teszi és töredelmes hangon rebegi: „Igyék... ha jól esik“. Baracs az üveget félretolja és magához öleli az asszonyt. (III. felv.)

A bor mint drámai mű a legszigorúbb kritikát is kiállja. Keménykötésű darab. Szerkezete egységes, jellemrajza mesteri, dialógusa mintaszerű. Cselekvénye nem gazdag ugyan, de érdekes, fokozatosan fejlődő, természetes. A beléje szőtt epizódok, amilyenek Rózi és Matyi, Göre Gábor, Durbints és Kátsa, Czeglédi és Eszter jelenetei mind szerves kiegészítői a Baracs és Juli történetének, vele teljesen egybefornak. Nem mese, ami előtünk lejátszódik, hanem történet. A való életből vett történet. A magyar falu életének egy érdekes, minden magyar lelket magával ragadó, megható történet. Éppen ezért nem volt Gárdonyinak szüksége semmiféle, a színpadi hatást előmozdító eszközre. Hatásának titka egyszerűsége, természetessége és igazsága. A történet minden alakja úgy mozog, tesz-vesz előttünk, mint a való életnek az az alakja, aki valami bajba kerül s aztán cselekszik a saját vérmérseklete szerint és lelke sugallatából kifolyólag. A magyar életnek egyszerű, kedves és hamisítatlan rajza ez a darab. Szívesen és megnyugvással fogadjuk, ami történik. És ennek a különös biztonságérzetnek, mely az igazi művészi alkotások élvezése közben száll lelkünkre, nem csupán az az oka, hogy a történet igaz és indokolt, hanem egyszerű és természetes is. De maga az író is egyszerű, természetes és őszinte — ezek a vonások Gárdonyi írói egyéniségének legjellemzőbb vonásai. Ezt az egyszerű darabot a külső és belső, az objektív és szubjektív igazságnak az ereje élteti.

A bor alakjai egészen beleillenek a darab színmagyar levegőjébe és egészen benne élnek. Egyik sem színpadi figura. Baracs Imrénél tipikusabb magyar paraszt még nem járt magyar színpadon. Nehézkés és kevészavú, józan és értelmes, mélyérzésű és büszke, csöndes és méltóságos. Kevés kivétellel a többi is mesterileg megrajzolt színmagyar, eredeti alak. Csak Eszter emlékeztet egy kissé *Tóth Ede* Finum Rózsijára és Göre Gáborné Gonosznéra a Falu rosszában.

A magyar nép beszéde úgy, amint Gárdonyi alakjainak ajkáról hangzik, gondolatmenetében gyors. Komoly méltóság mozdulataiban. Bár e beszéd tele van életkapcsolatokból leszűrt életbölcseséggel, mégis kevészavú. A magyar ember nem mond el mindent, amit gondol. De amit mond, az érdekes, fordulatos, ötletes; megcsiklandozza lelkünket költőiségével, megkacagtat humorával és megdobbantja szívünket magyarságával. Amit a magyar ember mond, éppen azért, mert nem mindent mond el, jelentős. A hosszú hallgatás azt jelenti, hogy alatta a gondolat megjárja a hallgató ember lelkét; mikor tehát szóban vagy cselekedetben kijő a világra: egy egész nagy lelki processzus kivirágzásaképen hat a megértőre.

Gárdonyi a legkitűnőbb ismerője a magyar nép életének és gondolkodása módjának. A borban megtette az első lépést, hogy a nép nyelvét közelebb hozza az irodalmihoz. A tájszavakat mérséklettel használja, de annál nagyobb gondot fordít a népies fordulatokra és a gondolkodásmód népiességére. Darabjában azt az egyszerű, józan, gyakori ismétlésekbe bocsátkozó beszédet találjuk, amelyet faluhelyen hallhatunk az okos, gondolkodó paraszt ajkáról.

Néhány hónapra A bor sikere után új darabbal lép föl Gárdonyi. Ez az új darab a *Karácsonyi álom*, betlehemes játék három felvonásban. A darabot „Beköszöntő” előzi meg. András, Máté és Boldizsár betlehemesek betévednek a Nemzeti Színházba és engedelmet kérnek a játszásra. A rendező kiutasítja őket, de az igazgató kap az ajánlkozásokon és játszattatni akarja őket:

„Hát igen, ez csak falusi darab,
és olyan ócska, mint az egri vár,
de van benn, ami mindig megragad
valami tiszta, égből szállt sugár” —

Atengedi nekik a színpadot, díszleteket és személyzetét:

„Gyertek tehát be vándor dalosok,
s mit rátok hagytak hosszú századok,
legyen szabad itt is elzengeni,
Mi adunk pompát, színpadot, zenét,
adjátok ti a nép költészetét” —

s megkezdődik a játék. Keleti oszlopesarnokban ökörfejú bálvány előtt táncolnak ittas alakok és nép és a papok karéneke mellett és megjelenik a három király: Gáspár, Menyhért és Boldizsár nagy kísérettel. Mind Baál istennek hódolnak. Gáspár

rózsaleányt koszorúztat, a másik két király azonban szomorú. Menyhértnek leánykáját egy rabul ejtett király szöktette el, Boldizsárt pedig egy különös álom üldözi már egy éve. Amikor Tatárországban járt, egy csodálatos szép leányt látott álmában, ki neki feleségül ajánlkozott. Azóta, ha nappal szundít is, mindig látja a gyönyörű leányt. Zsuzsinak hívják, de otthonát nem árulta el. Gáspár fogadott fia, Tücsök is elárulja, hogy szerelmes. Szereti azt a leányt, aki az ünnepségen a szépség koronáját nyerte el. Gáspár azonban gazdag királyi leányt szánt Tücsöknek és hallani sem akar a szegény rézműves leányáról. Gyöngyike, a koszorúzott leány is megtudja Tücsöktől, hogy nem lehet a felesége, megcsókolja szerelmesét és eltűnik. Eddig a bevezető kép. Gáspár és Menyhért eltávoznak a bikaáldozat meg szemlélésére, Boldizsár magára marad és elalszik. Álmában megjelenik neki Zsuzsi. Boldizsár kérdéseire kijelenti, hogy ott lakik, ahol a rézsasok és egykor egy istállóban fog vele találkozni egy nagy király előtt. Boldizsár gyűrűt ad Zsuzsinak, ki azután eltűnik. Baál isten előtt két idegen is áldozik. Az egyik szegényes ruházatú, tömjént áldoz a bálványnak, amiért Gáspár megteszi őt kincstartójává, a másik beteg és mirrhát áldoz, Gáspár ezért magához veszi és gyógyíttatja, Menyhért pedig gyémántgyűrűt ad neki, mely fiának vagy unokájának birtokot fog szerezni. Most előlép Gyöngyike és vérét akarja Baálnak föláldozni. A főpap már fölemeli kését, hogy kiontsa a szép leány vérét, de ekkor föltűnik egy üstökös csillag, Baál szobrába a villám csap és összeomlik. A nagy csodát a királyok jósai, táltosai akarják megmagyarázni. Karakalem, csillagvizsgáló egy ócska könyvből olvassa, hogy eddig sohasem látott, keresztalakú csillag tűnik fel, mely a nagy király születését hirdeti. A csillag keletről nyugat felé halad és megáll egy hajlék fölött, világít egy éjszakán át és azután az angyalok felviszik az egekbe. Abrandir pedig megjósolja, hogy a világ királya megszületik. Ordasnak, a vak táltosnak is van látomása: messze egy faluban egy öreg ács, mellette számaron egy nő jön, egy város felé mennek, az országút olyan, mint a nyüzsgő hangyaboly, pásztornép jön a frissen esett hóban, a király ül rongyos istállóban. Abrandir és Karakalem is rongyos istállót jósolnak, a király szerintök Judea fia. A három király elhatározza, hogy felkeresi a születendő Messiást és elviszik nekik hódoló ajándékaikat. (I. felv.)

Nagy embertömeg van útban Betlehem felé. A zarándoklók

közt ott van a három király is. Gáspár és Menyhért támogatásával jó a beteg Tücsök is, kit szívfájdalma, hogy Gyöngyike nem lehetett az övé, megöl. Közben római katonák jönnek, póznákon rézsasokkal. Boldizsár bámulva kiált föl: „Rézsasok!” és feléled a remény szívében, hogy Zsuzsit megtalálja. Majd József jó Máriával. Mária számárháton. Betlehem felé igyekeznek. Mária a halott Tücsök szívére rózsát tesz. A tömeg folyton növekedik. József és Mária félnek, hogy szállást nem kapnak, de végre is egy öreg juhász, Boris, istállót ajánl fel nekik és ők ezt is megnyugvással fogadják. Karakalem is feltűnik, keresi a királyokat, utána érkezik Zsuzsi is. A vándorok mind a Messiás után érdeklődnek. Lassankint beesteledett, a vándorok nyugalomra térnek, Zsuzsinak álmában megjelenik Boldizsár és a főpap rájuk áldását adja. Azután kigyullad a csillagfény és egy angyal hirdeti a pásztoroknak a Messiás megszületését. (II. felv.)

Az egészen rövid harmadik felvonásban előttünk van a barlangszerű istálló, benne a szent család; pásztorok és a három király hódolnak a megszületett Megváltónak és átadják ajándékaikat. Az ajándékok fejében Jézus teljesíti kéréseiket. Bertalannak új erő száll tagjaiba, Csurka cigány megkapja az angyal hegedűjét, a vak Ordas visszakapja szemevilágát, Gáspár kérésére Tücsök feltámad, Menyhért Zsuzsiban felismeri elveszett leányát, kit Boldizsár boldogan ölel keblére. Végül valamennyien letérdelnek a kisdedit altató Szűzanya előtt és felhangzik az angyalok kara. (III. felv.)

Gárdonyi a Karácsonyi álomban a régi betlehemes játékot alakítja művészi formába, még pedig igen szerencsésen. A legbájosabb költői alkotások közül való, melynek népies jeleneit megragadó művészi egységgel lengi át a költői hangulat. A nagy misztériumot átszővi a néplélek naiv költészetével: „A betlehemi történetet a tanulatlan léleknek a népi játékokban megszólaló hitével és gondolkozásával, gyermekded felfogásával, naiv anachronizmusával, de kedves frissességével viszi a színpadra úgy, amint földünkön magyar szűrt öltött” — írja találoán Kéky Lajos.¹

Van ebben a darabban hatalmas szuggesztív erő, mely beleringatja az olvasót vagy nézőt az egyszerű lelkek álmába és eltölt azzal az izgalmas, boldog várakozással, amellyel a Messiás születésének hírére az egyszerű szívek megnyílnak befo-

¹ Irodalomtörténeti Füzetek. 7. sz. 9. l.

gadására és hódolására. Nemcsak alkalmi darab, költői érték is, mely szíveket termékenyít, lelkeket erősít, boldogít. Örömet hirdet, boldogságot, megújhodást.

Gárdonyi igen nehéz feladatra vállalkozott, mikor az egész emberiségre kiható eseményt dolgozta fel a színpad számára. Ezt a hatalmas eszmét a mai mindennapi élet gondolkodásával egybekötve megoldani úgy, hogy ne zavarja a magasztost, még akkor is nehéz feladat, ha az író a népfelfogás tolmácsolójává lesz. Innen van, hogy a Karácsonyi álom, ámbár a költészet drága gyöngyszemeinek egész füzérét foglalja is magában, a nézőre nem tesz egységes hatást. Ebben van a darab egyetlen gyengéje. A Karácsonyi álom egymást változtatatosan követő szerelmi epizódjai folytonos hullámnzásban tartja lelkünket. „Az égből gyakran a porba kerülünk“² Egy-egy disszonáns hang megzavarja emelkedettebb érzésünket. De e gyengéje mellett is vonzó e darab. Igazi költői lélek megnyilatkozása, mely a honi talajból meríti lelkesedését. Különösen a II. felvonás méltó a figyelemre ebből a szempontból. Tökéletesen tükrözteti a magyar nép eszejárását. Nemcsak a szó, amely itt kifejezésre jut, a magyar paraszté, hanem a lelkület is az. Külön elismerés illeti a természetes könnyűséggel folyó párbeszédét és a népies verseket. — Gárdonyi harmadik színműve: *Annuska*, vígjáték 3 felvonásban. Gárdonyi ezt a vígjátékot 1902 július 3-án kezdte írni,³ amikor kiadója értesítette, hogy eddigi munkáit sorozatosan szeretné megjelentetni és ezért szükséges volna, hogy munkásságát 30 évre lekösse. Gárdonyi Pestre sietett, hirtelenében elfogadta kiadója ajánlatát, hazatért Egerbe és három nap alatt elkészült a darab első felvonása. Egy kis pihenő után Kolozsvárra utazott, hogy művét ott folytassa, de itt nem volt nyugodt ideje és ezért visszatért Egerbe, ahol egy nap alatt, augusztus 22-én be is fejezte a darabot, melynek első címe volt: *Annuska apáca lesz*. Maga Gárdonyi ezeket írja vígjátékáról: „Ezt a vígjátékot *Ligeti Juliskának* és *Rózsahegy* *Kálmánnak* írtam. Ez a két fiatal színész a Borban elragadó kedvességgel játssza azt a két rövid kis szerepet (Rózi—Matyi) s én arra gondoltam, hogy nekik írok valami olyan drámát, amelynek az ő kedvességük legyen a főereje. Így írtam Annuskát.“

Annuska, Nagyistván Péter földbirtokos leánya, hazatért

² Szűry Dénes: Vas. Ujs. 1901. 51. sz.

³ Gárdonyi József: Hogyan írta G. G. az Annuskát. Magyarország, 1926 júl. 11.

a zárdából, hol tanulmányait befejezte s mindjárt arról értesül, hogy szülei Balogh Miklós földbirtokosnak szánták feleségül. Baloghot már régen ismeri, együtt játszadoztak gyermekkorukban, de barátnőjének, Sárinak, ki Balogh dícséretéből ki nem fogy, elárulja, hogy nem akar férjhez menni, apáca lesz. Terézia testvérnek, ki olyan szépen tudott imádkozni, ígéretet is tett, sőt szándékát nagybátyjának, a prépostnak is megírta már. Az eladósodott apa szívesen adná leányát a gazdag Balognak és meghagyja leányának, fogadja az érkezőt szívesen. Meg is jönnek Balogh nevelőatyjával, Téténnyel, a megcsontosodott agglegénnyel, Vas Imre tanító, ki Sárinak tetszik, János a kolduló barát és a falu plébánosa. A vendégek tekézni mennek, csak a tanító marad a színen a leányokkal és a háziasszonnyal. A tanító egy régi andalgó nótát hozott a háziasszonynak, kinek ez a dal igen kedves. Erre táncolt egykor Nagyistvánnal, ki a tánc közben kérte meg feleségül. Balogh is visszatér a hölgyekhez és most megtudjuk, hogy Balogh mennyire szereti Annuskát gyermekkora óta, hogy míg távol volt, minden gondolata Annuska felé szállt. Mikor Sári hazamegy, kiderül, hogy Vas Imre már régebben ismeri Sárikát, érdeklődött is iránta, de meggyőződött, hogy nem neki való feleség lenne belőle. Mikor Balogh távozni készül, vallomást tesz Annuskának, kezet is esőkol neki. E jelenetnek tanuja lesz Tétény, ki ezért nevelt fiát megleckézteti, de eredmény nélkül. Annuska bevallja a plébánosnak, hogy apáca szeretne lenni és kéri a közbenjárását. Ebédhez ülnek. A tanító elzongorázza a magával hozott dalt és az anya felszólítására Annuska Baloghhallal eljárja a lassú magyar táncot. A szülők gyönyörködve nézik az egymásnak temett táncoló párt. (I. felv.)

Nagyistvánt súlyos anyagi gondok bántják: termését elverte a jég, adósságait nem tudja törlesztetni, váltóit megóvatolják. Mikor megtudja a plébánostól Annuska elhatározását, megdöbben. Hallani sem akar róla. Ekkor kapja a prépost levelét, amelyben a gazdag főpap tekintélyes összeget ajánl fel neki, ha beleegyezik, hogy Annuska a zárdába lépjen. Töpreng, küzködik. Ekkor lép be Holdován, egyik hitelezője, kit haragjában kiutasít. Közben előkerül János barát, ki csuháját elkártyázta. A háziúr köpönyegét adják rá. A plébános kérdésére, miért nem veti le a köpönyegét a nagy melegben, azt feleli, hogy lázas. Olajos, paprikás esővizet itatnak vele és az ágyba tuszkolják.

Annuska is megkapja a prépost levelét és megtudja Katitól, a cselédtől, hogy atyja most már nem ellenzi elhatározását. Balogh újból tesz vallomást, de Annuska határozottan kijelenti, hogy zárdába vonul. Balogh elkeseredik és mikor Tétény kijelenti, hogy most már elveheti Annuskát, szárazon feleli: „Nekem nem kell!“ Közben Vas és Sárika is kimagyarázkodnak. Vas elárulja, hogy egykor ő egy leányról álmódzott, de le is mondott róla, mert rájött, „hogy az (Sári) nem leány, csak egy szép kis macska volt“. Sári most haragra lobban és távozásra szólítja fel a tanítót. Nagyistván komolyan beszél leányával, nem akarja erőltetni szándékának megmésztására. Annuska már habozik. Látszik, hogy elhatározása már nem oly megingathatatlan, de végre mégis csak a zárdába való lépés mellett dönt. Baloghot Annuska kijelentése lesujtja és János barát tanácsára kész barátnak beállni. Annuska elbúcsúzik Baloghtól, ki szerinte majd megvigasztalódhatik Sárával, akiről azonban Balogh hallani sem akar. Az utolsó jelenetben Annuska megengedi Balognak, hogy megcsókolja. (II. felv.)

A III. felvonás gyorsan siet a kifejtet felé. Nagyistván a hírlapot olvassa és szeme megakad egy híren, mely arról szól, hogy Terézia nővér, Annuska eszményképe, kilépett a szerzetből és férjhez ment. Közben megjön Sári, kit Annuska szemrehányással illet, mert Balogh nyakába borult. Sári kimagyarázkodik és elmondja, hogy Vas már bocsánatot kért tőle. Párbeszédüket Kati zavarja meg azzal a hírrel, hogy Balogh beállt barátnak. A hírt megerősíti Nagyistván is. Most belép Balogh, hogy elbúcsúzzék Annuskától, megérkezik a prépost is az apácákkal, kik már Annuskáért jöttek, és mikor Balogh kijelenti, hogy barátnak megy, Annuska erősen átöleli e szavakkal: „Nem ereszttem el, Miklós!“ (III. felv.)

Ennek a vígjátéknak legfőbb hibája, hogy alig van cselekvénye. A történet, mely ennek a vígjátéknak a tárgya, elég volna egy novellához, de három felvonásra édes-kevés. Miől is van tulajdonképen szó? Egy fiatal leány zárdai emlékeinek hatása alatt apácává akar lenni. Szülői eleinte ellenzik, később már-már belenyugszanak leányuk elhatározásába, amikor a leányban feléled gyermekkori játszópajtása iránt érzett szerelme és ez győzedelmeskedik ábrándos elhatározása felett. Hogy ezt a nagyon sovány mesét három felvonásra bővítse, epizódokra volt szüksége, de ezek az epizódok csak igen lazán

függnek össze a történet gerincével és helyenkint inkább akadályozzák, mint elősegítik természetes fejlődésében. Legfőbb gyengesége a szerkezetben van. A vékonyszálú mese szétfoszladozik, az epizódok mindüntalan megakasztják. A történet a maga egyszerűségében kedves ugyan, de fejleményében kevés a logikai kapcsolat. Ezt a főbenjáró hibát *Tóth Béla* is észrevette és Gárdonyihoz intézett levelében ezeket írja: „Meg mertem volna esküdni, hogy a darab vége az lesz, hogy Annuska mindvégig megmarad a klastromba menetel mellett, mert tudja, hogy így mentheti meg szüleit a bukástól. Ez erősebb motivum lett volna a becsületszónál. Szándékáról pedig nem azért mond le, mert Miklós elég valószínűtlen csodája elérzékenyítette, hanem azért, mert az agglegény bácsi csodálva a leány nemességét, előrukkol a bugyellárisssal. Eszerint a szülőket kevésbbé kellett volna rabszolgakereskedőknek festeni. Ők is ellenezhették volna az apácáságot. Miklósnak persze sokkal szegényebbnek kellett volna lennie, a bácsinak meg gazdagnak, kegyetlennek. Így vártam én ezt, mondom, a drámaiság okáért.“ — Gárdonyi erre a levél aljára ezt jegyezte: „Régi fogás. Modern írók nem fogadnak el a véletlenség kezétől megoldást. A jellem bogoz és a jellem old.“⁴

Mind a két nyilatkozatra tehető megjegyzés. Tóth Béla megoldása szerint Annuska nem lett volna vígjáték. Annuska önfeláldozása szüleiért megható volna, de nem vígjátéki motivum. Viszont Gárdonyi megjegyzése itt nem állja meg a helyét. Annuska inkább leányos idealizmusból akar apácává lenni, nem becsületszava köti, de később felébred és mindinkább megerősödik szerelme Miklós iránt. Érzelmeinek ébredése és erősödése természetes.

A vígjáték alakjai közül végtelenül kedvesek Annuska és Miklós. Sok bennök a természetesség. Markáns vonásokkal rajzolta meg a derék Vas Imre alakját és az eleinte nagyralátó, de később megalázkodó Sárít. Kár volt és egészen szükségtelen a csuháját elkártyázó János barát szerepeltetése. Ízléstelen, mértéken felül túlzott és rontja a kedves játék hangulatát. A vígjáték dialógusa Gárdonyi mesterműve.

Gárdonyi kevésbbé sikerült alkotásai közül való következő darabja: *Fehér Anna*, betyártörténet három felvonásban. Határozott visszaesést mutat a lehanyatló népszínmű felé. Amilyen

⁴ Magyarság, 1926 júl. 11.

szerencsés kézzel oldotta meg az új népszínmű problémáját a Borban, amely után éppen ebben a műfajban vártunk volna Gárdonyitól újabb, tökéletes alkotásokat, éppen oly szerencsétlenül tér ebben a komoly népdramává tett kísérletében a hibás útra. A darab tárgyát egy régi zsványballadából merítette.⁵ A *Fehér László lovat lopott* kezdetű balladában Fehér László a börtönbe kerül lólopás miatt és húga, Anna, elmegy, hogy kiszabadítsa. A hadnagy csak abban az esetben hajlandó bátyját szabadon bocsátani, ha Anna vele tölti az éjszakát. Bátyja hiába inti a leányt, ez meghozza érte az áldozatot, de hiába, bátyját mégis csak kivégzik, mire Fehér Anna megátkozza a hadnagyot. A szaggatott előadású ballada hézagainak kitöltésével igyekezett Gárdonyi háromfelvonásos népdramát írni. Ez a vállalkozása nem sikerült.

Fehér Anna lakodalmára készülnek, bátyja kiadja neki a hozományt, a többek közt 198 tallért ezüstben és 99 aranyat, de hozzáteszi, hogy másnapra kikerekíti mind a két összeget. Salamon, a lókupec, kapóra jó, ez ráveszi Lacit, hogy a báró deres lovát lopja el, jól megfizet érte. Laci eleinte nem mer vállalkozni, mert kihirdették a statáriumot, de végre megegyezik cimboráival, Miskával és Bercivel, hogy az éjszaka elindulnak a veszedelmes vállalkozásra. Közben megjönnek a leánykérők a vőlegénnyel és vőfélyvel és megtörténik a leánykérés. A zene megszólal, táncrea perdülnek és ekkor Laci titkon magára veszi szűrét, övébe dugja pisztolyát és eltűnik. A mulatság javában folyik, mikor beállít a szolgabíró, akitől a násznép megtudja, hogy az éjjel egypár jómadarat fognak el. Annát nyugtalanítja, hogy bátyját nem találja sehol sem, gyanúja mindjobban megerősödik, tartóztatja a szolgabírót, még tréfás dalt is énekel, csak hogy maradásra bírja, mikor lövések zaja hallatszik és Laci az üldöző pandurok elől menekülve érkezik. Lacit elfogják. (I. felv.)

A második felvonásban nem sok történik. Laci börtönbe került és kimondották rá a halálos ítéletet. Most már nem kíván egyebet, minthogy egyszer láthassa még hűgát. Anna Laci megmentésére siet. Minden vagyonát felajánlja bátyjáért. Mancsi, Laci szeretője is eljő, aki azt vallja, hogy ő vitte bűnbe és romlásba szeretőjét. Anna sok könyörgésére a szolgabíró sűg vala-

⁵ L. Erdélyi János: Népdalok és mondák. I. k. 383. l. Újabb: Bartók Béla: A magyar népdal. Budapest, 1924. 104. l.

mit neki, amire nemmel válaszol és eltávozik. A szolgabíró utána küld azzal az üzenettel, hogy bátyja szeretné még egyszer látni. Anna visszatér. Laci inti húgát és hazaküldi. A szolgabíró kiadja a hóhérnak a rendelkezést és nyugovóra készül, amikor belép hozzá Fehér Anna az áldozatra elszántan. (II. felv.)

A III. felvonás mindössze három rövid jelenet. Anna kábultan ébred a szolgabíró szobájában; dobpergést hall, megesendül a lélekharang, imádkozni akar, majd az ablakhoz rohan és sikoltva esik össze. Mikor magához tér, előtte áll a szolgabíró, ki mentegeti magát. Anna megátkozza a gyilkost, majd felkapja az asztalról a papírvágó kést és a szolgabíró mellébe dőli. Mereven néz maga elé és egy láthatatlan valakihez szól: „Menjünk egy szebb világba. Virágos világba . . . hol csupa lilium nyílik.“ (III. felv.)

A feldolgozott népballadában van drámai erő, amelyből azonban Gárdonyi darabjában alig érzünk meg valamit. A ballada hézagainak kitöltésére szolgáló részek szerencsétlenek. Az I. felvonásba szőtt leánykérő-jelenet hosszadalmas és csak etnográfiai érdekességű. A II. felvonásban a cigányok vallatása szintén hosszadalmas, részben ízléstelen és a cselekvényt egy lépéssel sem viszi előbbre. A népdráma sovány cselekvénye nincs erős egységbe foglalva. Általában Gárdonyi felfogása ebben a színpadi műben naiv, indokolása népies, hősnője túlságosan érzelgős és az egész környezet nagyon is szemérmesre stilizált. Alakjaiban kevés az eredeti, új; inkább hagyományosak ezek az alakok. Befejezése melodramatikus, hatásvadászó. Anna és a szolgabíró jelenetei: Anna könyörgése bátyjáért, a szolgabíró csábítása, Anna bukása és bosszúja emlékeztetnek a Toscában Tosca és Scarpia jeleneteire. A műnek nem volt sikere, csakhamar lekerült a műsorról.

A láthatatlan ember című regényének nagy sikere csábította Gárdonyit arra, hogy Zéta alakját a színpadra vigye. Így írta meg *Zéta*, dramatizált regény című háromfelvonásos művét.

Az I. felvonás rendkívül érdekes és ügyes expozíció. Megismerkedünk Zetával, Prizkosz rétor iródeákjával; Emőkével, Csáth szépséges, büszke leányával és a Zetáért rajongó Dsidsiával. A kezdet egy hatalmas drámai bonyodalom magvait rejtí magában. Megtudjuk, hogy Zéta urával Attilához érkezett. Makszimosz átadja a hún szökevényeket Attila megbízottjának, Edekonnak. A szökevények közt van Deél is, akinek az a bűne,

hogy Csáth leányára, Emökére merte szemét vetni és rovásírást is küldött neki, amiért Csáth halálra küldi a szerelmes hűnt. Zéta először Deéltől hall Emökéről és ennek szépségéről és mikor először megpillantja őt és megígézi, virággal hinti be útját. Emőke pénzt küld Zétának jutalmul, de Zéta a pénzt visszatartja és amikor Emőke emiatt kérdőre vonja, Zéta már szerelmes is belé, kendője szélét csókolja meg, majd felbátorodik és arra kéri Emökét, hogy engedje kezét megcsókolni. Emőke felháborodik vakmerőségén és lovaglóstórával Zéta arcába vág, de csakhamar engesztelőleg nyújtja kezét csókra, de Zéta büszkén elfordul tőle. Néhány erőteljes, jellemző vonással mutatja be Gárdonyi Zétát és Emökét. Előre sejtjük, hogy nagy küzdelem előtt állunk. (I. felv.)

Görög követek jönnek Attila udvarába: Priszkosz Zétával. Zétát Priszkosz rövid időre átengedi Rika királynénak, akinek elbeszéli történetét. Anyja már régen elhalt, hét kiskorú gyermeket hagyott hátra. A végrehajtó már mindent elvitt tőlük, csak egy tehénkéjük maradt és atyjának választania kellett a tehén és gyermeke között. Így került el Zéta a háztól. Dsidsia, ki Zéta nyomában van, figyelmezteti, hogy ügyeljen magára, szeme lángja feltűnő, valahányszor Emökére néz. A VI. jelenetben Zéta Emökével kerül szembe. Emőke bevallja neki, hogy megbánta előbbi tettét, kezét nyújt neki. Emőke ezután eltávozik és egy szabad görög jó, aki valamikor rabszolga volt, de felszabadult, urával hadba ment, derekasan viselkedett és a fővezér hugát kapta feleségül. Zétát a görög elbeszélése gondolkodóba ejti. Az egész felvonásban kevés történik. Tulajdonképp csak egy jelenet fontos, amelyben Emőke Zétát megsajnálja és Zéta boldogan csókolja a kezét. Emőke csak szánalomból fordul Zéta felé. A szabad görögökkel való jelenetben Zéta arra gondol, hogy talán ő is jól járhatna, ha a hunok közt maradhatna. — Most megváltozik a szín. Megtudjuk, hogy Attila harcra készül; Vigilász állítólag azért járt a görög követekkel nála, hogy megölje. Emőke egész elragadtatással beszél Attiláról. Attila az egyetlen, a csodás, isten kiválasztottja, a legdaliásabb, országot törő, láncokat szaggató! Őt nem fogja a fegyver, emberi kéz nem árthat neki. Emőke rajongása a szerelmes leány vallomása. Csáth jelenti, hogy Priszkosz neki ajándékozta Zétát. Emőke tiltakozik az ajándékozás ellen, mert ellenkezik a tisztességgel, emberséggel. Zéta Csáthéknál marad, de nemsokára megtudjuk

— Zéta maga mondja el Emőkének —, hogy gazdája nem ajándékozta őt el, a levelet maga írta, mert még egyszer akarta látni Emőkét és tőle akarta megtudni, vajjon ő adta-e neki a rózsát? Emőke haragosan utasítja vissza feltevését, soha egy pillantással sem jogosította fel ilyen reménységre. A gondolat is fel-lázítja, hogy egy rabszolga rá merte emelni szemét: „Én szelídek látszom, de tudd meg, hogy tigris vagyok“ — mondja. Ekkor érkezik Csáth, kivel Emőke távozik. Zéta utánuk mered.

Ismét megváltozik a szín. A hunok harcra készülnek. Csáth ruhát, fegyvert ad Zétának. Dsidsia szeretné Zétát visszatartani, lebeszélni, hogy ne áltassa magát hiú reménységgel. Dsidsiától megtudjuk azt is, hogy a rózsát ő dobta feléje. Zéta megrohanja: „Te adtad! És én a halál mézszárszékébe készülök. A vágóhídra! A rózsáért, amit ő adott!“ Fölindulásában összetöri Csáth értékes vázáját, de a szerelmes Dsidsia magára vállalja a kárt. Minden tettével elárulja szerelmét Zéta iránt: nyakába akasztja a haláltól megóvó talizmánt. A harcba indulás előtt Zéta még egyszer találkozik Emőkével. Emőke kijelenti, hogy sajnálja őt, jó fiúnak tartja, de ígéretet nem tehet neki. Csupa lelki jósból megengedi neki, hogy arcát megcsókolhassa. A felvonásban van néhány igen hatásos drámai jelenet. A két színváltozás azonban megbontja a felvonás egységét. Most már világos, hogy Zéta Emőke kedvéért tért vissza a hunokhoz, őérette megy a harcba is. Viszont látjuk, hogy Emőke érdeklődik ugyan Zéta iránt, de nem szereti; ő egyedül Attiláért rajong. Csak Dsidsia hevül Zétaért, őérette feláldozna mindent és Zéta alig akarja észrevenni ezt a hűséges, szerelmes leányt. (II. felv.)

Attila serege nagy győzelemmel, sok zsákmánnyal tért haza. Csáthtól megtudjuk, hogy Attila jókedvű és talán házasodni fog. Van ugyan már tizenkét felesége, de csak három gyermeke. Emőke így lelkesedik: „Az ilyen ember lelkét bár száz gyermek örökölné!“ Azon tanakodnak, kit vesz feleségül. Csáthné azt hiszi, hogy Emőkét, mert vele táncolt, de Ildikóval is táncolt. Ekkor érkezik meg Zéta, kit már holtnak hittek. Zéta elmondja a harc eseményeit, hogyan küzdött Attila és Emőke feszülten figyel előadására. Majd Csáth jelenti, hogy Attila Ildikót veszi feleségül és hogy Zétát maga mellé rendelte íródeáknak. Most közeledik Attila lakodalmas menete. Emőke nagyon levert, a halál gondolatával foglalkozik, mikor Attila hirtelen halálának hírért hozzák.

Színváltozás. Készülődés Attila temetésére. Leghívebb szolgáit gyászkontösökbe öltöztetik, ők haladnak a király koporsója mellett, Zéta is velök akar tartani, Dsidsia igyekszik Zétát erről lebeszélni, de hiába. Ekkor jó Emőke és elkéri Zétától a gyászkontöst, magára ölti és azt mondja, hogy Zéta ölte meg Attilát a nász éjjelén. Zéta erre kijelenti, ha Emőkét vette volna el Attila, megölte volna. Emőke felveszi a gyászruhát és csókra nyújtja ajkát Zétának: „Tudom, mit szenvedtél — tudom, mi az a halálos szerelem!” Emőke eltávozik és Zéta a rabolni jövő Nigrótól megtudja, hogy a gyászruhásokat mind megölik Attila koporsója körül. Újabb színváltozás. A hunok közt kitör a viszálykodás. Dsidsia menekülésre szólítja fel Zétát. Zéta csak most látja, mennyire szereti őt ez a szegény leány, vele megy: „Jer velem, te jó lélek! Kísérj át ezen a sötét életem!” (III. felv.)

A színmű messze elmarad a regény mögött. Minden felvonásban találunk néhány igen sikerült, hatásos, drámai erejű és eleveenségű jelenetet, de az egész elhibázott alkotás. Rendkívül nehéz és igen kétséges vállalkozás egy terjedelmes regény anyagát, bármily érdekes legyen is, néhány felvonás keretébe szorítani és eljátszatni. Az ilyen vállalkozás csak ritkán sikerült. A színpad minden fortélyának teljes ismeretén kívül a dráma törvényeit is jól kell ismernie az írónak. Egészen más műfaj a regény és más a dráma. Ami a regényben helytálló, nem mindig az a drámában is. A regényben a mese széles mederben haladhat. A regényírónak mindig van elég alkalmja meséje fordulatainak megindokolására. A jellemrajz lehet széles alapon nyugvó lélekrajz. A drámaírónak sokszor csak egy-egy indítékkal lehet egy-egy helyzetet elfogadhatóvá tenni, egy-egy jellemet megvilágítani. A gyorsan haladó dráma több ekonómiát kíván írójától, mint a regény. Gárdonyi kitűnő regényíró, „A láthatatlan ember” legjelesebb alkotásai közé tartozik, de színpadra átirva kevés elismerésre számíthat. A darab sorsa mindjárt a bemutató előadáson dől el. *Jászai Mari* írja Emlékirataiban: „Zétától jövők. Azt mondják megbukott ez a gyönyörű, érdekes mese. Hogyne! Ártatlan és magyar. Szegény, nagylelkű, tisztamunkájú Gárdonyi. Hogy szenvedhet.” A Zéta tényleg nem egyéb, mint gyönyörű, érdekes, ártatlan, magyar mese, de nem dráma.

Gárdonyinak legkevesbbé sikerült műve a *Fekete nap*,

⁶ Budapest, 1927. 134. l.

történet a szabadságharcból három felvonásban. Valóságos rémdráma.

1849 tavaszán az osztrák had betör egy faluba. A falu minden épkézláb embere beállt a honvédek közé, csak Moháry Sándor van még otthon családjánál, de hazafias tüze végre őt is a honvédek közé viszi. Otthon hagyja vak édesanyját, feleségét, gyermekét. A faluba özönlő osztrákok Moháryné házába törnek. A katonák közt van Funkel Kristóf is, aki valamikor Moháry Sándorné kezét kérte, de közben beállt katonának és Berta Moháryhoz ment feleségül. Funkel szemrehányással illeti a fiatal asszonyt, hogy ő csak azért állt be katonának, hogy úrrá legyen és feleségül vehesse. Berta viszont azzal érvel, hogy hazája ellenségének sohasem nyújtotta volna kezét. Az öreg Moháryné csak most tudja meg, hogy fia a honvédek közé állott. Az osztrák tisztek Moháryné házában most lakomáznak és a vak anya arra kéri őket, hogy fiát ne bántsák. A harci zaj mindinkább erősödik. Az osztrákok távoznak és Moháryné fiáért imádkozik. (I. felv.)

A csata véget ért. Moháryné fia után tudakozódik a hazatérő falusiaktól, de biztos hírt nem kap. Most Moháryné házába osztrák tiszteket szállásolnak, akik vacsorát rendelnek és garázdálkodnak. Moháryné Bertával a vacsora elkészítéséhez készül, amikor fiát hozzák holtan. A két asszony kétségbeesetten átkozza Sándor gyilkosait. Moháryné megesketteti menyét, hogy bosszút állnak és mérget kevernek a tisztek ételébe. Közben belép Funkel, ki már hadnaggyá lett, ő is ide van szállásolva. (II. felv.)

A tisztek mulatnak. A cigány is előkerül. Az ételbe kevert mérég hatása mutatkozik. A tisztek átkozódnak és az ezredes elrendeli az öreg Moháryné kivégeztetését. (III. felv.)

Igazi nyári darab, melynek irodalmi értéke nincsen. Meséje alig van. Egyes motívumokat (Funkel—Berta), amelyekből komolyabb drámai összeütközés fejlődhetnék, egészen elejt a szerző. Az alakok erőltetettek. Az emberrajzoló művész Gárdonyit sehol sem találjuk. Még legjobb az öreg Moháryné rajza. Egynéhány élénkebb jelenetet leszámítva, a darab száraz, unalmas. A mellékalakok közül kevés élethűséggel van a nagyhangú, de gyáva falusi bíró megrajzolva. A darab sehogysem méltó Gárdonyihoz. Ezt a gyenge darabot a Budai Színkörben mutatták be, maga Jászai Mari játszotta az öreg Moháryné, de még

az ő művészete sem tudta a darabot megmenteni. Emlékiratában⁷ írja: „Hogy a Fekete nap rossz darab, tudom. Nem darab, tudom. De ha az osztrákokra ugatnom lehet, el nem mulaszt-hatom. Ezért kaptam ezen a színtelen, vén paraszt szerepen.“

Gárdonyinak utolsó színpadi alkotása a *Falusi verebek*, köznapi történet három felvonásban. Köznapi történetnek nevezi, mintha ezzel is darabjának igénytelenségét akarná jelezni. Tulajdonképpen a népies bohózat irányában tett kísérletnek nevezhetnők. A darab vékonyszálú meséje a következő. Zódag Jani leteszi a kisbírói pálcát, mert be kell vonulnia katonának. Derék legény volt, meg is dícséri a bíró. Anyja, Zódag Teca síránkozik utána, de fájlalja távozását Erzsí is, a bíró húga, ki Janesit szereti. A bíró mitsem sejt húga vonzalmáról és őt Jópál Máté, az öreges, de módos gazdának szánta, aki kedveskedik is a leánynak. Jani és legénytársai legénybúcsút tartanak és megkéri a bírót, hogy engedje el a mulatságra Erzsit is, de a bíró megtagadja kérésüket. Közben a bíró meg is egyezik Jópállal Erzsí jövőjét illetőleg. Erzsit, ki Janinak hűséget fogadott, éjjel felkeresi Jani, hogy elbúcsúzzék tőle. Ezzel a jelenettel végződik az első felvonás.

Ez az I. felvonás a legjobb a darabban. Ügyes expozíció, amelyből megismerjük a főszereplőket és a helyzetet. Érdekes bonyodalom ígérkezik. Előre sejthető, hogy Erzsí és Jani mindenáron egymáséi akarnak lenni, de sejtjük a tervök elé gördülő nagy akadályokat is.

A II. felvonás színhelye a fővárosban Zsigovics orvosék lakása. Itt találjuk Erzsit Zsigovicsék szolgálatában. Erzsí Panni tanácsára cselédkönyvet szerzett és feljött a fővárosba, hogy Jani közelében lehessen. Erzsí a konyhában foglalatoskodik, ahol Zsigovicsnéval és ennek leányával Bertával az ebéd-ről tanakodnak. Egyikük sem ért a konyhaművészethez. Szakács-könyvből kell majd főzniök. Közben megjön a már fráterré lett Jani, majd a kapitány, ki Bertának udvarol és ő is segít a konyhán. Panni, az Erzsí falujából való leány, most azzal a hírrel lepi meg Erzsit, hogy bátyja eljött érte. De még mielőtt a falusiak megérkeznek, Berta kérésére megígéri a kapitány, hogy Janit kiszabadítja a katonaságtól és Sárfarag, Berta másik udvarlója azt ígéri, hogy Janit megteszi kulcsárjává. A konyhában legnagyobb a felfordulás, amikor megérkeznek a

falusiak: a bíró, Jópál és Veron. Erzsiért jöttek, aki megszökött és úgy lopta a cselédkönyvet. Haza kell jönnie, mert gazdag kérője akadt Jópál személyében, de Erzsi minderről hallani sem akar, Zsigovicsné sem akarja hirtelenében elbocsátani. Végre abban egyeznek meg, hogy Erzsi estig maradjon a házban. Most újból kényszeríti a bíró Erzsit, hogy Jópálnak nyujtsa a kezét, de Erzsi határozottan elutasítja Jópált. Janié lesz vagy senkié. A bíró megfenyegeti, ha reggelre nem hajlandó eljönni, rendőrrel jön érte. (II. felv.)

Este Zsigovicsék színházba mennek. Beállít az új cseléd és megegyezik Erzsivel, hogy éjjélre megjön és elfoglalja helyét. Erzsi magára marad és várja Janit. A szerelmesek elhatározzák, hogy együtt mennek a halálba. Megírják a búcsúleveleket, de megzavarja őket Panni. Mindketten őt tartják boldogtalanságuk okozójának, megverik és kidobják. Majd előszedik a toilette-készletet rejtő álpisztolyt; ezzel akarják magukat elpusztítani, de előbb még megisszák a pezsgőt és a vörösbort, amelyet csak az imént hozott egy hordár. Végre is eláznak és elalussznak. Az utolsó jelenetben Panni jön a falusiakkal. Azt hiszik, hogy már későn jöttek. Sopánkodnak, sírátkoznak, míg végre a hazaérkező doktor megállapítja, hogy nincs egyéb bajuk, csak részek. A bíró Jópál ellen fordul, ki röstelkedve kotródik el, aztán méltósággal kijelenti, hogy minden kárt megfizet. (III. felv.)

Ennek a darabnak is legfőbb hibája, hogy cselekvése alig van. Az első felvonás még jól indul, elég érdeklődést is kelt, bár ez is kissé vontatott, ami különösen a szerelmesek búcsúzó jelenetére illik, amelyben kevés a poétikus lendület. A második felvonás már erősen hanyatlik. Legnagyobb részét a beafsteek-et sütő kapitány és a nagyságáék karikatúrája foglalja el. Csupa mesterkélt helyzet és bohózatos alak. Ezek alakjainak rajzában a burleszkbe téved. A bohózatos elem túlteng, nem ritkán az ízlés rovására is. A harmadik felvonásban a „falusi verebek“ készülődése az öngyilkosságra, túlságosan hosszadalmas, unalmas és ízléstelen. Különösen kifogásolható, amikor a becsipett Jani és Erzsi dülöngve letérdelnek, keresztet vetnek és imádsághoz fognak. Ez a felvonás csak alaposabb rövidítésekkel számíthatna valamelyes hatásra. A darab nyelve zamatosan népies, van benne egy-két jó tréfa is, sok jó megfigyelés is, de mindent összevéve, a mű mégis csak Gárdonyi gyengébb alko-

tásai közé tartozik. A bemutató előadáson sem ért nagyobb sikert és felújítása sem váltotta be a hozzáfűzött reményeket.

1924-ben jelent meg Gárdonyinak *Szentjánosbogárkák* címen tíz kisebb, különböző időben írt színművét tartalmazó kötete. Valamennyi igénytelen apróság.

Az első *Az új lámpás*, játék két képben. A kis darab műkedvelők számára igen alkalmas. A bosszúsan hazatérő férj zsörtölődik feleségével. Az anyagi gondok megbontják a házastársak közt a békességet. A naptárt forgatva eszébe jut az ifjú férjnek, hogy mátkaságuk évfordulója van. A nevezetes napot meg kellene valahogyan ünnepelni. Legjobb volna még egyszer végigélni a boldog pillanatokat. Végre is elhatározzák, hogy eljátsszák a jelenetet úgy, amint az a Zugligetben megtörtént. A játék pompásan sikerül. A békesség helyreáll.

A művészbimbó, „színpadi jelenet“ egy 18 éves ifjú és egy 16 éves leány kedves, szerelmi kötődése.

A Szekspír költözése egyetlenegy hangulatos költői színpadi jelenet. Shakespeare búcsúzik Londontól. Megúnta a tapsot és a babért. Visszatér szülővárosába. Leánya, Judit, próbálja őt tartóztatni, de hiába. A költő unokáját akarja látni:

„Babér helyett találok rózsafát,
Alig várom, hogy kis unokám lássam,
Mennyivel szebb az ő játszadozása,
mint itt e sok, cifra komédia,
s mennyivel édesebb a csevegése,
mint a fellengős, kongó jambusok.

Oh alig várom, hogy e kis angyalt lássam,
hogy ringassam galyamnak bimbáját,
azt a minden drámánál szebb mesét,
melyben a Teremtő visszaadja
gyermekkoromnak fehér ingecskéjét.
Szememnek fényét! Hajam barna színét!
Gyermekszívemnek galambszárnyait!

A Koszorúkötés a Jókai-sorozat alkalmi előjátékaul készült.

A Betlehemes játékot a Karácsonyi álom c. színjátékból dolgozta át gyermekelőadás céljaira.

Az egri színház megnyitására (1904 augusztus 20) írta *Előjáték* című prologját.

A paradicsom, egyfelvonásos víg operette a kevésbbé sikerült szövegkönyvek közül való.

A Színészek érkezése a miskolci színház évadnyitására írt prolog.

A középkori magyar énekmondók kérdéséhez.

Írta: SZABOLCSI BENCE.

1.

A régi magyar énekmondók ügyében a máig általánosságban elfogadott „utolsó szót“ Réthei Prikkel Marián 1917-ben megjelent tanulmánya mondotta ki.¹ Ennek a nagyjelentőségű vizsgáldásnak eredményeit a következő pontokban foglalhatjuk össze:

1. A középkorban nem lehet szó külön énekmondó rendről.

2. A 16. században hegedős és lantos nem jelentenek külön-külön réteget, mert e kettő között semmiféle számbavehető különbség nincs. Általában lantos- vagy hegedős-rendről sem beszélhetünk; hegedős-lantos nem jelentenek okvetlenül hivatásos énekmondót, a hangszer inkább esetleges járulék, akcidenca. Ehelyett inkább zenész- és énekes- lantosokat, illetve hegedősöket kellene megkülönböztetni a az utóbbiak sorában ezenkívül különbséget tenni deák- és népi hegedősök között. Összefoglalásként az „énekmondó deák“ elnevezést ajánlja, „mellékesen hozzátéve azt, hogy mivel többen közülük hegedő- vagy lantpengetéssel szokták volt kísérni énekeiket, ezért hegedősöknek és lantosoknak is nevezték őket, de nem általánosságban.“²

3. A középkori jocular-igric nem ősi magyar, hivatásos, komoly énekmondó, hanem „nemzetközi családból való honosítás“: szláv eredetű muzsikus-kókler (mellékesen énekes), kit később kiszorít a német spilman; produkcióban lényegében értéktelen, züllött, idegen réteg, mely csak részben magyarosodott meg. Eredeti invenciója nincs, de eltanulta a magyar énekeket s a nép dalainak kontár tolmácsolója.

4. Van azonban műveltebb, értékes, magyar előadó-csoport is: ez az udvari regesek gyérszámú csoportja. Ezek a regesek a nemzeti hagyomány komoly őrzői. Vannak ezenkívül énekesdiákok, akik szintén hivatásos, tanult énekmondó-réteget jelentenek s vannak végül külön népi regesek is. A 16. század ének-szerzői az ősi reges-költészet folytatói, befejezői.

¹ A régi magyar énekmondók. EPhK 1917. 83. 201. 277.

² I. h. 287.

*Argyus királyfi*val kísérletet tett — kevés szerencsével — a tündéries opera terén és éppen ilyen csekély értékű *Az erdő élte* című *balletszerű álomkép* három változásban.

*

Gárdonyi színműveiben az elbeszélő Gárdonyi jelességeiből keveset találhatunk. Csak tősgyökeres magyarsága, emberrajzoló művészete és helyenkint humora teszi ezeket, a különben nagyobb részben elhibázott alkotásokat élvezhetőkké.

Gárdonyi színműírói pályája hatalmas ígérettel kezdődik. Legtökéletesebb alkotása első műve, *A bor*. A reakövetkezőkben fokozatos hanyatlás vehető észre. A *Karácsonyi álom* a maga sokszínűségével, erőteljes népiességével és poétikus bájával sem aratott már oly tartós sikert, mint az első darab. A sovány-meséjű *Annuskát* már csak egyes kitűnő jelenetei tartották egy darabig a színpadon. Az utána következő művek (Fehér Anna, Zéta, Fekete nap, Falusi verebek) már csak egész rövid színpadi életet éltek.

Gárdonyi színpadi műveiben feltűnő az az egyenetlenség, mely egyes darabjait értékre és teljességre elválasztja egymástól. Lehet — amint Ignótus is gondolja² —, hogy ennek oka alighanem lelke összetett voltából származik, a pedantériából való hajlandóságából és intellektusának merevségéből. Bárhonnan is magyarázzuk e feltűnő jelenség okát — a valóságon nem változtat semmit sem.

Gárdonyinak mint színműírónak egyik elvitázhatatlan nagy érdeme, hogy a magyar népszínműnek új utat vágott s maga adta rá az első, addig utol nem ért, kitűnő mintát. De nemcsak ezt az elsősülöttét szeretjük. Kedvesek nekünk a többiek is, mert hiszen jól mondja a Felhívás a szobrára való gyűjtésre: „Gárdonyi Géza minden írott betűje magyar búzamaz, mely a mi földünkön termett és másutt ki sem kelne. Minden lélek, ki írásaiban megszólal: lélek a mi lelkünk szerint. Minden alakja, ha multbeli, ha közelvaló, atyánkfia nekünk, ha úr, ha paraszt. És a szó, amit Gárdonyi írt, az ige, mit ő szereplőivel mondat: olyan szó, olyan ige, mit lefordítani idegen nyelvre nem lehet és amit csak mi érzünk és értünk teljesen. És Gárdonyi búja: a magyar bánat; a Gárdonyi nevetése: magyar nevetés; a Gárdonyi bölcsesége magyar okoskodás; és minden könyvén ott ragyog a magyar tisztaság harmatoseppje.”

² Színházi dolgok. Budapest, 1910. 26. l.

E négy megállapítás közül az első kettő máig helytállónak bizonyult. Az utóbbi kettő azonban az adatok közelebbi vizsgálata nyomán merőben tarthatatlannak tűnik fel, hibás konstrukciónak, mely nemcsak komoly egykorú adat híján, de a megbízható adatoknak félretolásával vagy félreértésével, ingadozó következtetéseken épült.

Nem a logikus történeti meggondolásra hivatkozunk itt, mely már egymagában lehetetlennek mondja az énekmondásnak ilyen bonyolult és mesterkélt differenciáltságát egy fiatal népi-nemzeti szervezetben. Maguk a középkori feljegyzések döntik meg az énekmondókról felállított hipotézist, egyszerűen kronológikus rendjük erejével. Ez a kronológia a fentebb 2. számmal jelölt megállapítást, a 16. századi lantosok-hegedősök kérdését is új fénybe fogja állítani.

Mielőtt azonban magukhoz az adatokhoz fordulnánk, pillantsunk végig az érveken, melyeknek alapján a joculator-igricseknek imént vázolt képe kutatóink előtt kialakult. Idegen eredetük kérdését Réthei Prikkel előtt már Szinnyei József fejtegette (Nyelvőr, XXIII. 490.: „nevükből következtetve, legalább az elsők, szlávok voltak... de később is alkalmasint idegen volt a legtöbbje, mert a magyarnak sohase volt különös tehetsége a hangszeres zenére“), szláv voltukat Sztripszky Hiador hangsúlyozta leghatározottabban.³ Sztripszky szerint „nyilvánvaló, hogy foglalkozásuk és nevük eredete dolgában valamiféle tótok, mondjuk általában szlávok voltak“. „A középkor igriczei... elmagyarosodott szlávok voltak.“ Érvei a következők: „az igreez szó változatlanul fennmaradt idegen alakja mutatja, hogy eredetileg szlávokkal állott ez a mesterség összefüggésben“. ⁴ Továbbá: „A magyarság szélei felé kapták telepeiket adományul: mert *Igriczi* nevű falut egyet se találunk a magyarság derekában, ellenben Zalában, Borsodban, Szolnok-Dobokában és Aradban stb. igen.“ „...kisorosz-telepesek pedig nagy számmal voltak az első Árpád-királyok korában éppen a Dunántúl... Nógrádban, Borsodban, Szabolcsban, Aradban, Torontálban, Biharban és Erdély északi meg keleti megyéiben.“ Jegyzetben hozzáteszi: „Szolnok-Dobokában Igricze, Kolozsban Ugrucz, Tordában Igrichteluk, Krassóban a Pojána Ruszka tövén Igrechy, de sőt a ma is kisorosz lakosságú Ungban

³ Igricsek — énekes koldusok. Ethnogr. 1908. 345.

⁴ U. o. 346.

Igristya nevű falukról már Árpádkori okleveleink emlékeznek meg.⁵ Kifejti végül, hogy a név és a fogalom ma is él a szláv-ságban. Ehhez a két érvehhez: az idegen név s a széleken fekvő telepek érvéhez Réthei Prikkal sem tud újabb lényeges momentumot hozzátenni. Idézett tanulmányában inkább általános következtetésekkel igyekszik háttérüket megrajzolni: „Bizonyításra nem szoruló, általánosan ismert dolog, hogy a muzsikusi foglalkozást a legrégibb történeti kortól a legújabbig idegen fajbeliek üzték nálunk, mert erre a kenyérkeresetre született magyaroknak se kedvük, se különösebb tehetségük soha nem volt. A magából és másokból csúfot tevő, testfintorgató komédiás-mesterség meg, amely pedig hajdan rendes velejárója volt a muzsikusságnak, épen nem vágott a büszke magyar természethez... Ukránia síkságán csatlakozhattak hozzájuk rutén *ihrecek* is. Itten pedig a meghódított szlovének nagyszámú élelmes *igreci* bizonyára úgy körülhízelegték őket, hogy a velük jött régi hangosságtevőkön hamarosan felülkerekedtek s ezek kenyerét egészen eltulajdonították. Teljes győzelmüket mi sem mutatja jobban, minthogy eredeti szláv nevüket — mint *igreczek*, *igriczek* — továbbra még azután is megtartották, mikor már többé-kevésbé megmagyarosodtak.”⁶ Tehát: magyar muzsikussal valószínűleg egyáltalán nem volt, de ha volt, kiszorította a szláv *igric*, aki azonban ekkor még nem volt magyar.

Amint látjuk, sem Sztripszky, sem Réthei Prikkal nem gondolnak rá, hogy az idegen szó átvételének egyéb magyarázatát keressék, talán azt, hogy egy épp megtelepülő, fiatal nép a maga új életviszonyai között, új szomszédaitól természetesen átvesz olyan neveket, melyek számára eddig ismeretlen, régi látókörén kívüleső fogalmakat jelölnek, vagy melyeknek régi megjelölése saját nyelvén, valamely okból elhomályosult; hogy *király*, *ispán*, *udvarnok* stb. nem voltak szükségszerűleg szláv méltóságok. Nem vizsgálják azt sem, mennyiben van köze a felsorolt, talán valóban régi szláv telepeknek a magyar énekmondókhoz, más szóval: hogy minden Igrici énekmondó telep volt-e s ha nem, szláv területen feküdtek-e az énekmondók telkei? Végül pedig: mikor és milyen értelemben szerepel a magyar emlékekben az „*igric*” név mint foglalkozás: s jelentette-e egyáltalán az *igric* „énekmondó”-t? Az adatokból ki fog

⁵ U. o.

⁶ EPhK 1917. 89.

tűnni, hogy a pusztá tények még távolról sem engednek meg általánosítást ezen a téren, s nem igazolják a szláv énekmondók hipotézisét sem.

Az „idegen eredet“ irodalmával ezután röviden végezhetünk. Moór Elemér: *A Toldi-monda és német kapcsolatai* c. értékes tanulmányában (1914) a német kapcsolatokat kutatja s bizonyítja, hogy Magyarországon spilmanok is éltek és hatottak. A magyar énekmondók ügyét ez a probléma ily módon csak közvetve érinti, minthogy Moór itt nem azt mutatja ki, hogy Magyarországon az énekmondók spilmanok voltak, hanem csak spilmanok jelenlétét igazolja; Réthei Prikkal azonban azt konstruálja belőle, hogy a szláv igricet kiszorította a német spilman, mint emezt meg később a cigányzenész.⁷ Moór fejtegetéseiből itt csak két, szorosabban idevágó mozzanatot ragadunk ki: azt t. i., hogy mind a Szent Gellért említette „scurrá“-kat,⁸ mind a regeseket⁹ szlávoknak tartja. Újabb tanulmányában¹⁰ Moór részben csatlakozik Réthei Prikkal nézetéhez: a magyar mulattatók eredetét a német spilmanban keresi ugyan, de úgy hiszi, hogy az ősi magyar népi énekmondót már régebben kiszorította a szláv igric s a spilman ennek nyomába lépett. Végül újabban Erdélyi László említi meg¹¹ a pogány énekek fenntartói között „a honfoglaláskor Pannóniában talált és magyar várörökként tovább élő frank-szláv eredetű igricék“-et és regösöket.

Ami az énekmondók erkölcsi és irodalmi értéktelenségét illeti, ezt Réthei Prikkal a következőkkel bizonyítja: a Virginia-kódex elítéli az énekmondások hallgatását, a Nagyszombati kódex és Nádor-kódex pedig a nyelv bűnei közt említik az igric-beszédét, illetve igricséget; az Egyet. Kvt. Sziládytól idézett¹² XV. századi latin prédikációgyűjteménye: a Budapesti Glosszák kézirata el akarja tiltani a síposokat Krisztus testének vételétől. Réthei konkluziója, melyet külföldi analógiák megállapítása után kimond, a következő: „A jocularok vidámító (víg-ságtévő) énekeinek költői értékét eszerint csak igen kevésre sza-

⁷ U. o. 90—91.

⁸ A Toldi-monda stb. 9—10.

⁹ U. o. 14—15.

¹⁰ Die deutschen Spielleute in Ungarn. Ung. Jahrbücher I. 1921. 281.

¹¹ Árpádkor. 1922. 64.

¹² Száz. 1882. 31. Azóta a teljes codexet kiadta: Sermones Dominicales 1910.

bad becsülni.¹³ Magukra az adatokra nézve itt csak annyit jegyzünk meg, hogy a Virginia-kódex, Nádor-kódex és Nagyszombati kódex a XVI. század elejéről valók, az utóbbi kettőt ezenkívül a leíró személye szorosan összeköti;¹⁴ az adatok tehát, melyekből a XII—XIII. század joculatoraira akarunk következtetést vonni, a XV. és XVI. századból valók, eléggé szűk körből s épp a „joculator“ nem fordul bennük elő. Mint látni fogjuk, épp a XV. század egy zsinati rendelkezése segít majd igazolni, hogy ez a korszak nem ismert már igazi joculatort.

De hátravannak a joculatorok történeti énekei. Itt Anonymus a vádló, aki „garrulus“-nak nevezte éneküket. Hogy maga Anonymus hivatkozik rájuk, hogy épp a „Gesta“ bizonyítja az énekmondók nagy tradíciómentő, fenntartó hivatását, arról Róthei Prikkelnél nem esik szó. „Anonymus... nem vétett a tárgyilagosság ellen, mert a rideg valóság az, hogy poétikai érték dolgában igriczeink történeti énekei sem igen emelkedtek a vidámitók fölé, — minden komolykodásuk ellenére. Elsőbben is azon egyszerű lélektani oknál fogva, mert azoknak, kik rendszeren önmagukat esúffátevő torzításokkal és trágár bohóckodással szoktak mulattatni, bárminő komolyabb tárgykörből, még a nemzet történetéből vett énekeik sem lehettek volna valódi költészetszámba menő, lélekemelő szerzemények. Másodszor meg azért, mert ezek az énekek igazában nem is az ő költeményeik voltak, hanem a néptől jól-rosszul eltanult históriás énekek, melyeket a naivság zománcától kontár tolmácsolásukkal alkalmasint megfosztottak. Anonymus világosan tanuskodik erről, mikor a „garruli cantus ioculatorum“-ot a „falsae fabulae rusticorum“-mal két helyen is összevágóknak állítja. Mi mást jelenthetne ez, mint azt, hogy az előbbieket az utóbbiaknak kópiái? Vagyis hogy nem a joculatorok költötték! — Ezzel a megállapítással voltaképen egy újabb lepel hull le róluk: a költőség hamis leple, melyet irodalomtörténetünk... teljesen érdemtelenül terített rájuk. Pörére vetköztetve bizony jóval kevesebbet mutatnak: *nem költők, csak gyenge előadói a nép történeti énekeinek*. S ezt az eredményt bátran kiterjeszthetjük *vidámitó dalolásukra* is. Az sem igen állhatott egyébben, mint *a nép trágár nótáinak visszaadásában*. A visszaadás itt minden bizonnyal hübb lehe-

¹³ Id. tanulm. 92.

¹⁴ IK. 1927. 66.

tett, mint amazoknál, de ám — megint csak visszaadás volt.¹⁵ Később: „tanulatlanságuknál fogva a népénekek előadásában sem lehettek valami mesterek... tréfáik alpárisága és életük züllöttsége majdnem kizárta teszik, hogy a szó nemesebb értelmében népköltészetnek lehessen tartani azt, ami szájukból akár komolyan, akár vidáman elhangzott.”¹⁶

Ez az egész gondolatsor annyira önmagának cáfolata, annyira megdönti a hitet saját komolyságában, hogy céltalan volna vele vitába szállani. Egyetlen pozitívum sincs még — s máris alig fér meg egyik hipotétikus „bizonyosság” a másiktól. Az olvasó szinte csodálkozik, miért nem használja fel Réthei Prikkel Anonymus „falsa” jelzőjét ugyanoly perdőntő bizonyítékul a népmese költőisége ellen, mint a „garrulus” jelzőt a joculator-ének értéktelenségének bizonyítására.

Ugyanily kevésbé meggyőzők Réthei egyéb okfejtései is ebben a fejezetben: így mikor Anonymusnak nyilvánvalóan egyértelmű utalását a joculator funkciójára helytelen megvilágításba állítja s részben az „igric”-nek mint szinonimának, részben későbbi dokumentumoknak bevonásával erősíti, hogy „árpádkori igriczeink nem hivatásbeli (komoly) énekmondók, hanem muzsikusok voltak, kik zenejátékuk mellett énekléssel és kóklerkedéssel is vidámitották-nevettették vala apáinkat.”¹⁷ Vagy mikor a regesekről ezt írja: „Hogy vérbeli magyaroknak kellett lenniök, azt talán nem szükség hosszabban bizonyítanom. Magyarságuknak nyilvánvaló bizonyossága a nevük; de talán még ennél is nyilvánvalóbb az a kétségbevonhatatlan valóság, hogy apáink nagy többsége csak a saját nyelvén szóló énekmondókat tudta megérteni, csakis ilyenek előadásában gyönyörködhetett igazán.”¹⁸ A joculatorokról pár lappal előbb jegyezte meg: „...igriczeink... az éneklésben se lehettek mások, mint a néptől eltanult énekek előadói. Másképpen apáink semmi esetre sem lelték volna kedvüket... mulatságtévésükben.”¹⁹ Végül is, hol itt a határvonal? Ki tanul a néptől s kinek az éneke önálló invenció: mindez eldönthető így, adat és bizonyíték híján, tisztán nevekből? S ha elfogadjuk, amit Anonymus a Gesta előszavában említ, hogy t. i. a magyarság a maga multját a joculatorok éne-

¹⁵ I. h. 93.

¹⁶ U. o. 93—94.

¹⁷ U. o. 87.

¹⁸ U. o. 100. Hasonlóan már Szinnyei, Nyr. XXIII. 490.

¹⁹ U. o. 93. 1.

kéből ismerhette meg, elképzelhető-e, hogy bármely közösség idegen réteget tesz meg a maga élő emlékezetének, csak azért, hogy mástól „tanulja vissza“, amit önmaga alkotott? Hasonló téves elmélet vezetett a cigányok szerepének túlbecsülésére a magyar zene történetében.

Réthei Prikkel tanulmányának sarkalatos hibája, hogy a magyar középkorban egységes, osztatlan időszakot lát, melyben egyik adat könnyen megvilágíthatja a két-három évszázaddal közelebb vagy távolabb fekvő másikat. Az adatok kronológiája azonban felvilágosít róla, hogy a magyar középkor énekes-zenés kultúrája is több rétegből áll, melyek e kultúra organizmusát a fejlődés különböző fokain, szakadatlan átalakulásban mutatják meg a kutatóknak.

2.

Lássuk, milyen kép alakul ki a magyar énekmondókról és zenészekről a puszta adatok alapján. A következőkben megkíséreljük ez adatokat lehetőleg hiánytalanul, időrendben összeállítani; mellőzzük a „hét magyar“ problémáját, mint amely nem tartozik szorosan tárgyunkhoz. A felsorolásban közvetlen forráshely megjelölése nélkül szerepelnek azok az adatok, melyeket a Wenzel-féle Árpádkori Új Okmánytárból, az Anjoukori Okmánytárból, a veszprémi káptalani levéltárból, a Zichy-, Sztáray-, Szent-Ivány-oklevéltárból és a Hazai Okmánytárból a kérdés irodalma, nevezetesen Szilády tanulmánya és Sebestyén Gyula három idevágó műve, ismételtelen felsorolt,²⁰ valamint Szamota-Zolnai Magyar Oklevélszótárának adatai. Az egymáshoz tartozó, ugyanegy dologra utaló momentumokat az összefoglalásokban fogjuk egybevetni.

Igrici (Ygricze) falu első előfordulási helyének régebben Szent István zalai apátságát alapító oklevelét tekintették (1019; Századok, 1882, 31.); újabban ez az oklevél hamisnak (XIV. századnak) bizonyult (I. Karácsonyi, Szent István király oklevelei, 1891, 114, Szentpétery Imre, Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke, I., 1923, 4. l., 7. sz.).

1112. Kürtös. 1138. Sipos, Doboss helynevek (Száz., 1882, 33.).

1200—1204 körül. Anonymus, *Gesta Hung.* négy helyen említi a jocularokat: 1. A Prologusban: ... si tam nobilissima gens Hungariae primordia suae generationis et fortia quaeque facta sua, ex falsis fabulis rusticorum, vel a garulo cantu jocularum quasi somniando audiret, valde indecorum et satius indecens esset. 2. A 25. fejezetben, Tuhutum vállalkozásáról: Ut dicunt nostri joculatores: omnes loca sibi acquirebant etc. 3. A 42. fejezetben, Lél, Bulesü, Botond hadairól: Quorum etiam bella et fortia quaeque facta sua, si scriptis praesentis paginae non vultis, credite garulis cantibus jocularum et falsis fabulis rusticorum, qui fortia facta et bella Hungarorum, usque in hodiernum diem oblivioni non tradunt. 4. A 46. fejezetben. Árpád és vezér-

²⁰ Szilády Aron: Három hegedős ének, Századok 1882, Sebestyén Gyula: Adalékok a középkori énekmondók történetéhez 1891. A regösök 1902, főként 103—18. l., A magyar honfoglalás mondái 1904. I. 1. könyv, 2. fejezet.

karának bevonulása Attila városába, Óbudára; áldomás Attila palotájában: ... omnes symphonias atque dulces sonos cythararum et fistularum, cum omnibus cantibus ioculatorum, habebant ante se.

1219. II. Endre Regus nevű felvinci udvornicus-a.

1222/77. Ladislaus Sypus.

1244. IV. Béla Igrech falut, a pozsonyi várbeli ioculatorok Barzanch-folyó mellett fekvő birtokát (Igrech villam Ioculatorum eiusdem Castri nostri [Posoniensis] circa fluvium Barzanch) a kápolnai Szent Erzsébet egyházhoz csatolja.

1251. Pál országbíró és zalai főispán királyi meghagyásra rendezi a zalai Igrichben lakó királyi ioculatorok birtokát (terram Ioculatorum suorum de villa Igrich in Parochia Zaladiensi existencium) s erről oklevelet ad a ioculatoroknak (iaculatoribus Regis).

1253. Chiper (Csiper) ioculator Karasáról, a pozsonyi várnépek között.

1254/55. IV. Béla megerősíti Pál országbíró 1251-i okiratát, a zalai ioculatorok kérésére (accedentes in nostram presentiam Ioculatores nostri de villa Igrich).

1256. „Terram ville Igricy.“

1267, 1279. Igrichteluk, Igruchteluk (Torda m.).

1272/1325. Terra Goydusbogdan vocata.

1273. Zumbot (Szombat) iaculator (Mária királyné, IV. Béla felesége, IV. László nagyanyja, Urbana birtokot adományozta volt Zumbotnak).

1277/1344. „Laurencii Enekus nuncupati“ (zalamegyei okl.).

1279. A budai zsinat 8. constitutiója tiltja, hogy egyháziak a minusok, histriókat és ioculatorokat hallgassák: Clerici officia, vel commercia non exerceant, maxime inhonesta: mimis, histrionibus, & ioculatoribus non intendat, & tabernas prorsus evitent... (Péterfy, Sacra Conc. I. [1741.] 108.)

1280, 1288, 1351 k. Igrichi (Borsodban).

1288. Hamzou királyi ioculator a somogyi Lulla (Lölle) birtokon.

1289. IV. László (az erdélyi) Igrechi-t a kézdi székelyeknek adja. — 1291. III. Endre megerősíti az adományozást.

1292. III. Endre (a zalai) Igrichy ioculator-telket (quandam terram ioculatorum nostrorum Igrichy uocatam) Duruzlónak, megmentőjének adományozza.

1293. Egy 1263-i adományozás kapcsán Liptó vármegye déli részén egy ioculator fiát említik (ubi cuiusdam ioculatoris filius dicebatur residere). (Sebestyén, Magyar honfogl. mondái, I. 171. l.)

1296. Mykou (Mikó, Mihály) ioculator fiainak telke a veszprémmegyei Kál határában.

1297/1344. „Magistri Laurencii Enekus nuncupati.“

1311. „Possessiones Kerekeghaz et Igrechteluk uocatas.“

1313. „Villam Igrech ioculatorum eiusdem Castri“ (Posoniensis).

1316. „Possessionem Igrichy vocatam in Com. Zaladiensi existentem.“

1323. „Possessiones eorum Igricy et Pyliskezeg nuncupatas in Com. Zaladiensi existentes.“

1326. Kobzosnak nevezett János, szabadi „homo regius“ (Johannes dictus Kobzus de Zobodi).

1327. „Possessionem Igrici vocatam in Com. Zaladiensi iuxta Kopurnuk existentem.“

1329. Thomas ioculator de villa Igrechfolva (Pozsony m., Csallóköz). Ethnogr., 1902, 285. l.

Megszakítjuk itt az adatok listáját, mert, ha egyik csoportjuk, nevezetesen az „Igrichi“ birtokokat illetők csoportja, egyideig változatlanul folyik is tovább a következő időszakban, általában mégis azt fogjuk tapasztalni, hogy a XIV. század folyamán némileg megváltozott viszonyokkal kerülünk szembe. Épp ezért szükségesnek érezzük az adatokból eddig megállapítható tények leszögezését.

Az eddigiekből kitűnik. hogy: 1. A XIII. század ioculatora *énekmondó*, aki Anonymus korában még a honfoglalás mondáit énekli. 2. A ioculatoroknak két, hivatalos jellegű telepéről tudunk: egyik Pozsony megyében van, az itt lakó ioculatorok, úgy látszik, a pozsonyi *várnépek* közé tartoznak; 1244-ben és 1313-ban Igrech néven említik, 1253-ban egy karcsai ioculatorról hallunk, aki a pozsonyi várnépek közül való, 1329-ben a csallóközi Igrechfolva-ról esik szó (ez talán azonos az 1244-i és 1313-i Igrech-cel); a másik telek Zala megyében van (1251, 1254—55, 1292, 1316, 1323, 1327), itt — talán 1292-ig — *királyi* ioculatorok éltek. 3. *A többi Igricről nem tudjuk, van-e köze a ioculatorokhoz*; nem tudjuk, nem egyszerűen régi szláv (nevezetesen szláv zenészekről nyert) nevüket megőrző, de a magyar énekmondókkal semminemű kapcsolatban nem álló helységekről van-e szó? 4. A két, magyar énekmondókkal kapcsolatos Igrici helységnek névén kívül semmiféle szláv relációja nincs. Az Igrici helynévnek és a ioculatoroknak e kétös találkozása kétségtől nem véletlen; arra is gondolhatunk, hogy a szláv telep eredeti rendeltetését a köztudat még könnyen összekapcsolhatta a ioculatorokkal, de általános következtetést nehéz belőle levonni. Nem mutat szlávságra a névszerint megemlített magyar ioculatorok neve sem (túlnyomórészt kétséget sem enged: Csiper, Szombat, Hamzó, Mikó, Tamás), valamint a két ioculator-teleken kívül feltűnő ioculatorok tartózkodóhelye sem (Veszprém, Somogy; Liptóban egy ioculator *fiát* említik). Éppily kevésbé a téma, melyről énekelnek s vele a szerep, melyet a magyarság között betöltenek (Anonymus). 5. A két helységnéven kívül, mely a ioculatorokkal összefügg, egyetlen nyomát sem találjuk az igric-nek, mint a ioculator név szinonimájának; az „igric“ szó, foglalkozás jelölésére e korszak dokumentumaiban nem fordul elő. *Semmi sem bizonyítja, hogy az Árpád-kor magyar énekmondóit igriceknek nevezték*. Ezideig csak latin nevüket, a ioculatorot ismerjük. 6. Bizonyos, hogy egyes körökben némi animozitással találkozunk; de ez az animozitás egyelőre annyira elenyésző, annyira nem talál komoly kifejezésre, hogy a külföldi analógiák mellett szinte szóra sem érdemes. Mindössze annyi történik, hogy Anonymus két helyen „garrulus“-nak bélyegzi az énekmondókat, akiket különben citál, s hogy az egyház a korszak vége felé jónak látja tagjait arra inteni: ne hallgassák a ioculatorokat. Ebben a tilalomban talán figyelemreméltóbb a társaság, melyben a ioculatorok feltűnnek mint a határozat szigorúsága: mimus, histrio, korcsma... (Külföldi zsinatok hasonló felsorolásait l. Piper, Die Spielmannsdichtung 1887, II. 275.) Úgy látszik, a ioculator nemcsak az udvarnál énekel, nemcsak királyi mulattató, de alsóbb-rangú társaságban, a nép között is szóhoz jut, ahogyan valószínűleg a vár-

népek között szerepelt; s hogy Anonymus a paraszti mendemondával együtt rá is, mint a nemzet értesüléseinek forrására utal, talán szintén azt bizonyítja, hogy ugyanegy énekmondó viszi a szót „fent és lent“, — ami természetes is, hiszen a magyarság e korban távolról sem differenciálódott még egymástól élesen elhatárolt társadalmi rétegekre. (Ami a jocularor „hivatalos“ állását illeti, bizonyos idegen analógiáit külföldi dokumentumokból ismerjük; Németországban nem egyszer használják a „jocularor ducis“, „jocularor episcopi“ címet;²¹ a „Kunigreich vahrender Lüte“²² dokumentuma éppúgy idevág, mint Ph. Mouskes verse, melyben Nagy Károly szemére hányja, hogy a Provence-ot ménestrelkeknek osztogatta el.²³ De a jocularoroknak olyan fokú udvari helyzete, királyi szolgálata és javadalmazása, mint Magyarországon, úgy látszik, ismeretlen a külföldön.) Az egyház kezdődő idegenkedését talán a nép szórakoztatása, talán pogány elemek konzerválása, mindenesetre valami határozott világi jelleg magyarázza; hogy eddig ez a világosság nem okozott éles elkülönülést a hallgatóságban, azt épp az bizonyítja, hogy ilyen intézkedésnek most szükségét érzik. 7. Semmiféle adatunk nincs rá, hogy az Árpád-kori jocularorok *elsősorban* hangszeres mulattatók lettek volna; erre maga a „jocularor“ elnevezés sem utal. Hogy hangszeren kísérték éneküket, hogy egyáltalán játszottak hangszeren, kétségtelen; erre mutat a következő korszakban fellépő átalakulásuk, megoszlásuk. Általában az új kép, mely a XIV. században élénk táruul. De a XIII. században még, úgy látszik, *elsősorban* énekmondók. És itt figyelemreméltó, hogy a jocularort illető külföldi adatok ugyanily sokoldalúságról tanuskodnak: sokféle hangszer és bűvész-produkció ismerete mellett roppant *énekes mondaanyagban* való jártasság jellemezte őket. (F. Diez i. m. 38—39. l.) 8. Témáikban már megjelenik az a csodálatos „nagy emlékezet“, mely ma már csak a népi éneknek saját-sága, de régi századokban a nemzet közös vagyona volt. Anonymus még a honfoglalás mondáit hallja az énekmondóktól (ez mintegy háromszáz évnyi disztanciát jelent), Turóczy korában Kontról énekelnek a lantosok, Liszti püspök a kenyérmezei diadalt hallja korcsmai hegedősöktől, Istvánffy Miklósnak még alkalmá van rá, hogy Zách Feliciánról szóló hegedős-éneket halljon — harmadfél évszázad multán; s Bél Mátyás még Toldiról mondott énekekről tud. A magyar multnak ez a közös nagy memóriája kétségkívül épp a magyarság belső megbontatlanságával függ össze; csak egységes kultúra tud így emlékezni a maga multjára: s valóban, az elmúlt századoknak ez az *élő* hatalma mindig azt a réteget hatotta át legerősebben, mely legnagyobb részét örökölte, mentette át az egykori közös, *népi* kultúrának. Így maradt meg máig a magyar parasztságban.

Folytassuk ezekután az adatok felsorolását.

Magyar Pál gimesi várnagynak (1324—55) egy iskolamester jocularort ajánl s megemlíti, hogy a jocularorok az ő lakodalmán nagy vígságot keltettek (Dézsi Lajos: Magyar tört. tárgyú szépirodalom 1927, 9. l.).

1331. „Cuiusdam possessionis Igrici vocate in Com. Zaladiensi existentis.“

1337. „Thome istrionis hospitum de eadem“ (Sztranyán határában).

²¹ P. Piper, i. m. I. 29.

²² Forkel, Gesch. der Musik II. 741.

²³ F. Diez, Die Poesie der Troubadours 1883. 13.

1337. „ad quendam campum Igrischtya vocatum“ (Ung m.).

1340. „Igricy in Com. Zaladiensi.“

1347. Nagy Lajos helybenhagyja Pál országbíró 1346-ban Visegrádon kiadott ítéletlevelét; utóbbi a pestmegyei Regteluk-birtokot, mely nevét kihalt birtokosaitól, a regus-eknek nevezett combinatoroktól (a királyi cselédek, kondicionáriusok egy csoportjától) nyerte (combilatorum Regalium condicionarium vulgariter Regus dictorum), megerősíti Lóránd comes budai aranykémlelő és esküdt birtokában.

1351–52. Gajdos-(Bogdány-)ban még a „trumbatores domini regis“ laknak (M. Nyelv 1921, 120. l.).

1355. Michael dictus Kyrtus.

1358. Pozsony vár siposainak csallóközi birtoka Egyházaskarcsa határán (fistulatoribus seu instrionibus castri Posoniensis) (Anjoukori Okmánytár VII. 1920, 29. l.).

1358. Stephanus fye'lator telke a geredchei határban.²⁴ — „Eandem possessionem Kurtusmeger titulo Buccinatorio hereditario Jure.“

1364. Nicolaus dictus Kobzos (Zemplén m.).

1377. Martinus Jocularator vel Fystulator.²⁵

1379. „Possessiones Jgrichy et Felseutenk ac Kublus.“

1394. Stephanus Hegedus.

1396. Stephanus dictus Hegedews.

1398. Johannes Sypus.

1399. Johannes dictus Hegedes.

1400. Johannes Hegedus. — 1400/1403. Johannes Sypus.

1401. Nicolaus Reges.

1402. Mathe dictus Gaydus.²⁶ — „Briccio dicto Sypus.“

1406. Valentinus Hegedes. — Jacobus dictus Kyrthus.

1412. „Dicte possessionis Igrichy“ (Zala).

1414. Jacobus dictus Sypus.

1416. Johannes Gaydos. — Martinus dictus Gaydos. — Stephanus Sypos.

1418. Bartholomeus Hegedes.

1420. Antonius Hegedes.

A kép néhány pontján megváltozott. 1. A „jocularator“ név értelmi eltolódást mutat; a Magyar Pál-féle híradás lényegében mulattató szerepüket hangsúlyozza, de ez a vonás még közvetlenül kapcsolódik az „első korszak“ főbb momentumaihoz. Döntőbb az a különbség, melyet az 1358-i és 1377-i adat bizonyít; előbbi nyilvánvalóan ugyanazt a telket, melyet eddig a pozsonyvári jocularatorok telkének neveztek, Pozsony vár *siposainak* birtokaként jelöli meg, utóbbi a „jocularator“ nevet mintegy magyarázza a „fystulator“, vagyis *sipos* névvel. Több jocularator-névvel ezután nem is találkozunk. Úgy látszik tehát, a jocularator fogalma kettős átalakuláson ment át a XIV. században: részben mulattató jellege lépett előtérbe (ezt „lezüllésének“ továbbbi nyomai kézzelfoghatóan fogják bizonyítani), részben határozott hangszer játékosára korlátozódott. 2. Ugyanekkor az udvarnál és egyebütt vilá-

²⁴ fella = hegedw (Schlágli szójegyzék 2011.).

²⁵ fistula = sinelte, süvöltő (Schlágli szójegyzék 2001.); fistulator = sipus (u. o. 2005.).

²⁶ Gayd = tibia (Schlágli szójegyzék 1999.), tehát síp, esetleg kürt.

gosan előtérbe lépnek az egy határozott hangszerhez fűződő zenész-funkciók; a hegedősök száma már feltűnésük évtizedében meglepően nagy. Az átalakulást talán úgy kell képzelnünk, hogy a joculator nemcsak síposná lett, de belőle indult ki a hegedős és később a lantos is; a „gajdos“, kürtös és már korábban a „trumbator“ név szereplése talán a régi síposnak újabb udvari pozícióit jelzi. Mindenesetre bizonyos, hogy most jelentékeny differenciálódás indul meg; a joculatorok többé-kevésbé egységesnek látszó „rendje“ több-féle csoportra szakad vagy többféle csoportnak adja át a helyét: az egységes szerepkörből kiválnak a főbb funkciók és önálló keretek közt kezdenek kialakulni. 3. A királyi combibatorokkal, rege-ekkel olyan külön csoport bukkan fel, melynek szerepéről, jelentőségéről eddig semmit sem tudunk. Eredetük is teljesen bizonytalan; mint láttuk, Moór Elemér szlávoknak, Réthei Pirkkel magyaroknak tartja őket. Nem ismerjük a joculatorokhoz való viszonyukat sem. Mindennek tisztázását csak további adatoktól remélhetjük. 4. Az „igric“ névvel foglalkozás. hivatás értelmében, ebben az évszázadban sem találkoztunk.

1410—20 körül. Schlägli szójegyzék. 2003. palpominus — igrech. 2019. icolator — kurvas pacochas (pakocsás, tréfacsináló v. ö. u. o. 2071. iococus — pacochas).

A Budapesti Glosszák latin kódexében: „utrum corpus Christi debet dari instrionibus (*az sposoknak*)? Respondetur quod non, quia nec divinae majestati, nec ecclesiasticae disciplinae competit, quod eis corpus Christi daretur.“ (Száz. 1882. 31. Szilády, Sermones Dominicales 1910. II. 81.)

U. o.: „Sed nunc multi sunt de natura joculatorum *Sodh*, qui semper volunt comedere de alieno, et nunquam de suo...“ (RMKT. V. 351., Szilády i. m. I. 411. L. Nyelvőr XXIII. 489—90.) U. o.: „istrionibus (*tubas churfnak* aut fistulatoribus)...“ (Szilády i. m. II. 538.)

Az „Ofner Stadtrecht“ (a 15. sz. első feléből) 184. pontja a „fiedler, lauthen schlaer... posawner, pheifer, fidler, pauker“ úrnapi szolgálatáról rendelkezik. (Michnay—Lichner: Ofner Stadtrecht 1845. 110.)

1421. Valentinus Kwrthws.

1424. Paulus Hegedews. — 1424/98. Thome Sypos.

1425. Jacobus Sypus.

1426. Petrus Hegedews. — Stephanus Enekes.

1427. Gregorius Lalthus.

1427. „Prediis Ekerithotheleke Iglycitheleke.“

1428. Gregorius Lautos. — Franciscus Lautos. — Franciscus Trombitas.

1429. Petrus Enekes. — Johannes Sypus.

1429. Igriczverse (Ethnogr. 1908. 346. 1.).

1434. Paulus Hegedes. — Georgius Lauthus.

1435. Jacobus Lawthus. — Blasius Lautos. — Georgius Sypus.

1436. Gregorius Lautos.

1437. Simon hegedes. — Kilianus Lantus. — Petrus Lautos.

1442. Johannes Lanthos.

1445. Blasius Sypus.

1446. Iwan Igrech.

1447. Georgius Kwrthws. Georgius Kyrthes.

1449. Blasius Igrecz de Agria. — Blasius Lawthus. — Paulus Sipos. — Stephanus Lanthos.

1451. Johannes Kyrthws.

1454. Martinus Hegedews. — Blasius Enekes.

1459. Petrus Hegedews. — Barnabas Lauthos. — Stephanus Sypos.

1460. A szepesi zsinat 38. kánona megtiltja a papoknak, hogy mimusoknak, histrioknak, siposoknak, lantosoknak Krisztus alamizsnájából adjanak: „(Clerici nostrae jurisdictionis) Mimis, histrionibus, fistulatoribus, lutinistis de Elomosyna Christi, quae pauperum est, non tribuant.“ (Péterfy, Sacra Conc. I. 209. l.)

1463. Clemens Sypos. — Joh. Sypws. — Valentinus Thorombitas.

1464. Michael Hegedes.

1465. Symon Gaydus.

1466. Anthonius Hegedews.

Következik két kódex, melyek a század első feléből erednek, de másolatuk ideje alapján itt említhetők:

1466 körül. A Bécsi kódex (125., 126., 127. l.) ismételten említ „igrec kesseg“-et, úgy látszik, „hangszer“ értelmében. (Dániel III. 5., 7., 10. Előszőr az arameus „szabká“-t fordító latin „sambuca“ szót adja vissza „bozfaban alkotott igrec kesseg“-gel, — a 15. versben már egyszerűen „sambukos“-nak nevezi, — másodszer az „omnis generis musicorum“ kitételt fordítja, „minden igrec kesseg nemzesenek“ fordulattal. L. Nyelvelmléktár I. 73—4.) V. ö. EPhK 1917. 85—86. l. Sebestyén (Magyar honfogl. mondái I. 183—84. l.) bodzafából készült sípnek érti az első kifejezést. — 223. l. a „cantica lyrae tuae“ kifejezést (Amós V. 23. a héber „nebel“-t említ) így fordítja: „te igrec kessegidnec ennekít“. (L. Nyelvelmléktár I. 129.)

A Münchener kódex (1466-ig) Máté IX. 23. versében a „vidisset tibicines“ kifejezést így fordítja: „lattaolna ot az igrecekot“. (Nyelvelmléktár I. 208.) (Itt tehát igrec = sipos. A Jordánszky kódex sypost mond.)

1468. Blasius Lautus. — Petrus Lanthws. — Stephanus Lalthws. — Benedictus Sypos. — Joh. Sipos.

1469. Michael Lanthos.

1472. „In possessione Igryczy vocata in Com. Borsodiensi.“

1475. Nicolaus Enekes. — Clemens Sypos. 1475/1508. Ambrosius Gaydos.

1477. Petrus Lanthos.

1478. Martinus Hegedes. — Emericus Lawthus. — Stephanus Lawthus. — Michael Lalthos.

1479. Clemens Hegedes. — Emericus Sypos.

1480. Andreas Kyrthes.

1481. Vinc. Enekes. — Martinus Trombitas.

1482. Antonius Lawthws. — Vincencius Sypws.

1484. Franciscus Lanthos. — Andreas Lalthws. — Philippus Hegedes.

1485. Franciscus Lawthos. — Valentinus Lanthos.

1485. Galeotto Marzio: De egregie, sapienter, jocosè dictis et factis Regis Matthiae, Cap. XVII. Mátyás asztaláról. „Sunt enim ibi musici et citharaedi, qui fortium gesta in lingua patria ad mensam in lyra decantant. Mos enim Romanorum hic fuit, et a nobis defluxit ad Hungaros. Cantatur autem semper aliquod egregium facinus: nec deest materia. Nam, cum Hungaria in medio

hostium diversarum linguarum sita sit, semper rei bellicae habet fomitem. Amatoria autem carmina raro ibi cantantur, et ut plurimum gesta in Turcas, in medium veniunt, non sine sermone concinno. Hungari enim sive nobiles, sive rustici sint, eadem fere verborum conditione utuntur et sine ulla varietate loquuntur: eadem enim pronuntiatio eodem vocabulo, similes accentus, ubique sunt. Nam ut de Italia loquar, nobis tanta est loquendi varietas: ut civis a rustico, et rursus Calaber a Tusco, tantam habeant in sermone dissimilitudinem, ut difficultatem intelligendi maximam praebant. Sed apud Hungaros, ut diximus, eadem loquendi forma vel exigua admodum differentia est: Unde fit, ut carmen linguâ Hungariâ compositum, rusticis et civibus mediis et extremis eodem tenore intelligatur.²⁷

1486. Georgius Lawthws.

1487. Vincencius Sypos.

1488. Thuróczi János Krónikája Kontról: „... quem nostrum cum viribus et virtute non minus preclarum ne dum loquitur verum et resonanti lira canit.“

1492. Benedictus Hegedes. — Stephanus Torombitas.

1493. Laurencius Lanthos. — Petrus Sypos.

1494. Jacobus Gaydus.

Bonfini: Rerum Hungaricarum Decades (—1496), IV. Decas, 6. könyvében megemlíti a kenyérmezei csata után (1479) mondott katonai énekeket: „Coena non sine militari cantu transacta, in composito extemporalique carmine ducum procerumque laudes concinuere, mox incalcescente Baccho, militarem pyrrichiam saltarunt. Cum adhuc armati martiales choreas agerent, elatis in numerum clamoribus cuncta complebant; item, cum in publicae hilaritatis monumentum, quotusquisque miles gestu motuque corporis aliquid ageret, quo risum a caeteris exigeret, Paulus saltare iussus... subsiliit...“²⁸

²⁷ Kazinczy Gábor fordításában (Mátyás király, kortársai tanúsága szerint 1863. 35—6.): „Mivel zenészek és hárfások [helyesen: hegedűsök] vannak ott, kik asztal fölött a hősök tetteit, honi nyelven, lant kíséretében, éneklik. Római szokás volt ez, s tőlünk szállt a magyarokra. Az ének tárgya pedig mindig valami jeles tett; s nines is tárgyban hiány. Mert Magyarország különféle nyelvű ellenségek közepett fekvén, gyűnyagban hadviselésre kifogyhatlan. De szerelmi dalokat ritkán énekelnek ott, és mint többnyire, a törökök elleni haditettek fordulnak elő, nem éktelen előadással. Mivel a magyarok, akár nemesek, akár parasztok, majdnem azonos szórenddel élnek, s nyelvökben semmi különbség; egyenlő kiejtés, ugyanazon szavak, hasonló hangnyomás lévén mindenhol. Mert, hogy Olaszországról szóljak, nálunk annyiféle a beszéd-mód, hogy a polgár a paraszttól, s viszont a calábriai a toscánaitól annyira eltér kiejtésében, hogy alig bírják egymást megérteni. De a magyarok, mint mondók, mind egyformán, vagy csak igen csekély eltéréssel beszélnek: minél fogva a magyar nyelven szerzett költeményt paraszt és polgár, közép- s főrangú úr egyiránt megértik.“

²⁸ Temesvári István szabad verses feldolgozásában (1569):

Örömekben hősök isznak az jó borban
Nagy-szép énekeket ő lakodalmokban
Mondnak, és beszélnek: eleink az hadban
Miként ellenséggel vittak viadalban.

Hősök jobban-jobban az jó borban inni
Kezdenek fegyverben szép tánczokat járni,
Egyszersmind hangosan igen kiáltani
Kezdek ott a méhsert szépen betölteni.

1497. Albertus Trombitas.

1498. Albertus Lawthos.

1499. Michael Thothlegedws. — Michael Trombitas. — Benedictus Sypos.

1501. Georgius Hegedews.

1502. Paulus Hegedews. — Matheus Lanthos.

1504. Thoma Sypos.

1505. Benedictus Sypos.

1507. Gregorius Sypws.

A Virginia-kód. (16. század eleje) gyónótükörében (4.): „Halasomba vetkeztem mert wrwmest hallgatam vygsagokat, hangosagokat, enek mondasokat...”

A Nádor-kódex (1508) a nyelv bűnei között (691.) az „igreezseegh“-et, a Nagyszombati kódex (1512–13) hasonló helyen (356.) az „igrich bezed“-et említi.

1508. Thome Trombitas.

1509. Mich. Lalthos. — Johannes Hegedes. — Michael Hegedews.

1510. Joh. Lawtus. — Ambrosius Thorombythas.

Mellőzzük a további adatok felsorolását, mert lényeges vonással nem bővítik többé a képet; mellőzzük továbbá az udvar szorosabban vett zenei életére vonatkozó adatokat is,²⁹ mert távolesnek vizsgáldásunk tárgyától. Befejezésül itt még egy adatot idézünk, mely kutatásunk körébe vág.

Az 1523-i brassói „Stadthannenrechnung“-ban olvassuk: „Item illi ioculatori, qui se de turri ecclesiae in laqueo usque ad domum domini Johannis Benckner iudicus dimiserat, bibales et vinum datum pro flor. 4. asp. 6.“ (Quellen zur Gesch. der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen I. 1886. 504.)

Foglaljuk most össze, milyen változást mutat az utóbbi korszak a megelőzőhöz képest. 1. Mindenekelőtt azt láttuk, hogy megjelent az „igric“ név (először a schlagli szójegyzékben), még pedig kétféle értelemben: részben alakoskodót, kóklert, mutatványost jelent — s úgy látszik, ehhez az értelmezéshez kapcsolódik később a Nádor- és Nagyszombati kódex „igricség“-e, „igric beszéd“-e, kétséggkívül a rút, útszéli beszéd értelmében; részben általában instrumentalistát (Bécsi kód.), nevezetesen sípost (Müncheni kód.) jelölnek vele. Előfordul végül két személynévvel kapcsolatban is (1446, 1449), talán szintén „muzsikus“ értelemben. Egyet mindenesetre megállapíthatunk: az *igric* név a 15–16. században mutatványost vagy hangszerez muzsikust jelent, de kimutathatólag évekmondó értelmében ekkor sem szerepel sehol.

Nagy szépen a hősek lakozván vigadnak
Külemb-külemb játékot köztek indítanak,
Nagy fegyveres tánczot mezőben ők járnak
Éltekét Istentől kérik az uraknak.

Vitéz Kinizsi Pált az hősek ott kérék,
Hogy ő is tánczolna urakkal, őt inték,
Mégfogadá vitéz uraknak kérését —
Ottan ő előtték Kinizsi felugrék.

(Thaly, Vit. Én. I. 80. l.)

²⁹ Összeállításukat I. Csánki Dezső, I. Mátyás udvara, 1884. 73–78. 160. Fögel József, II. Ulászló udvartartása, 1913. 99–101. U. a.: II. Lajos udvartartása 1917. 86–88.

2. Ami a jocularort illeti, azzal ebben a korszakban már nemcsak énekmondó-minőségben nem találkozunk, de „muzsikus“ értelemben sem ismerik: bohócot, tréfacsinálót, komédiást értenek alatta (schlägli szj., Budapesti Glosszák kódexe) vagy — valamivel később Brassóban — mutatványost (1523). A jocular tehát részben külföldi névrokonának nívojára került (Diefenbach Novum Glossariumában *gesticulator: iocularor*, az előbbinek viszont a schlägli szójegyzékben a „tombás“ felel meg), részben *most már* valóban rokona lett az igriennek és a sípoló komédiásnak, az istriónak; mégis figyelemreméltó, hogy egyetlen nyelvemlékünk, melyben mindkét szó mint hivatástjelző név szerepel: a schlägli jegyzék, nem állítja őket szinonimákként egymás mellé. — Az átalakulás vizsgálatakor figyelemre kell méltatnunk azt a dokumentumot is, mely épp egy negatívumával utal a régi jocularor eltűnésére: az 1460-i szepesi zsinat idézett kánona mimust, histriót, sípost és lantosot említ, — 1279-ben még ezt olvastuk a budai zsinat konstitúciójában: *mimus, histrio, jocularor*... Úgy látszik, nem véletlen, amire az előző korszak adatai utaltak: a jocularor utódjai a sípos és a lantos lettek. S ezek, úgylátszik, előtérben is maradtak, míg a régi jocularor kizárólag bohóccá züllött és lassanként eltűnt az újabb nemzedékek emlékezetéből. 3. Sípos, azaz fistulator vagy histrio, lantos és hegedős: ezek tehát az új szereplői a magyar zene történetének. S hogy valóban ők a régi jocularor utódai, azt háromféle szerepük igazolja. Ők azok, akik *most* az udvarban s a nép között egyaránt otthon vannak; s az Ofner Stadtrecht idézett pontja arra mutat, hogy ez a muzsikus-család — valószínűleg a német városi kultúrával idehozott spilmannok képében — a polgárság előtt is jól ismeretes. Csakhogy emitt kétségekívül tisztán muzsikusokról van szó. A magyar lantos-hegedős azonban abban is a régi jocularor utóda, hogy történeti eseményekről énekel, hogy a „hosszú emlékezet“-nek *most* ő a hordozója: *énekmondó*. Erre mutat Galeotto és Turóczi id. passzusa s erre később Liszti János és Istvánfy Miklós sokat idézett megjegyzései (Liszti: *Haec omnia nostri transilvani fidicines in tabernis longe aliter decantant*. Istvánfy: *Fama fert et a cytharaedis ad lyram canitur*...). Végül pedig abban is a jocularor sorsának folytatói, hogy az egyház idegenkedve tekint rájuk; igaz, hogy ez az idegenkedés *most* már jóval súlyosabb formában jelentkezik. A Budapesti Glosszák kódexének prédikátorirója, a szepesi zsinat, a Virginia-kódex megbéltvegzőbb, megvetőbb és szigorúbb hangot ütnek meg, mint a 13. század zsinati konstitúciója; olyan hangot, mely egyébként a külföldi analógiákkal is jóval rokonnabb.³⁰ *Most* már nem arról van szó, hogy papi hallgatóságukat elvonják, hanem, hogy az egyházi s vele a szankcionált polgári élet kapui bezáruljanak előttük. Fel kell tennünk, hogy mindennek határozott oka volt; mert, ha az énekmondók, muzsikusok egyetemes lezülléséről tán nem is beszélhetünk, lehetetlen fel nem ismernünk, hogy körükbe, „társadalmukba“ *egyre többféle elem vonódik be*; nem megszűkülésről, inkább növekvő megoszlásról, gazdagabb tagozódásról van szó. Az is kétségtelen, hogy — a combitorokról szóló egyetlen, homályos értelmű adatot leszámítva — az Árpádkor után nem hallunk többé *királyi* jocularorokról, énekmondókról. Az udvarban talán nincs már oly

³⁰ L. Paul Piper, Die Spielmannsdichtung 1887. I. 22—23. W. Bäumker, Waren die Spielleute des Mittelalters von der Kirche exkommuniziert? Monatsh. f. Musikgesch. 1880. 109. Theodor Hampe, Die fahrenden Leute in der deutschen Vergangenheit 1902. 21—22.

jogilag biztosított otthonuk, mint valaha volt; bizonyos szempontból védelemben, másrészt társaságuk tarkább, vegyesebb, ügylátszik több kategóriát ismer, mint eddig bármikor. — Mindent összevetve, az általános helyzet most — az Árpádkorral szemben — bonyolultabb, részleteiben talán kevésbé egységes, de többretegű, differenciáltabb kultúra képét mutatja. 4. Hogy magában a népben változatlanul él a vitézi tettek megéneklésének kultusza, azt Bonifini adata igazolja legjobban; ezek az improvizált katonai énekek a vezéreket és valószínűleg a hadakozó ösök vitézségét dicsőítik; mint tudjuk, Phil'pp Sidney száz évvel később vendégségek alkalmával hall hasonló jellegű, hősi énekeket.³¹ A reflektálásnak s egyúttal emlékezésnek ez a formája még közös az egész magyarságban; a gazdagodás és bonyolódás még nem járt a kultúra végső egységének megbontásával. S ezt a történelem egyértelműen igazolja: a magyarság, mely a 16. század irodalmában és zenéjében előttünk áll, még valóban ezt a közös tudatot, ezt a belső egységet dokumentálja.

Ha a képet, melyet e „harmadik stádium” elénk tárt, a maga egészében nézzük, megvilágosodik előttünk az az orgánikus kapcsolat is, mely a 15. századot a 16-ikkal összefűzi. Lantos és hegedős állanak az előtérben; a síposok szerepe — a rezidenciákon további névszerinti adatok is szólnak róluk (pl. „Georgius Sipos fistulator domini” az 1567-i pataki urbariumban³²) — a szorosan vett zenei funkciókra szorítkozik, s ha bohóc-színezte el is homályosul, nem mérhető az előbbiekéhez. Az énekmondás tudós és népies színezetű formája szervesen él tovább; instrumentalista és énekmondó még jó ideig ugyanegy személy. — Az organizmus, mely a 16. század irodalomtörténetében előtünk áll, lényegében változatlan, ugyanez; szinte úgy tűnik, hogy csak külső körülmények adtak neki más képet, avatkoztak döntő súllyal sorsába. A magyar udvar eltűnt, lantos-hegedős szétszóródnak az ország területén, rezidenciákon, várakban, falvakon: a kulturális középpont elveszett. A török háborúk s a reformáció nagy kérdései azonban megtanítják ezt az irodalmat arra, hogy a nemzet irányításának szerepét vállalja; hogy ne csak kommentáljon és emlékezzék, de vezessen, utat mutasson, agitáljon, harcoljon is. Az irodalom — bizonyos értelemben — nagykorúvá lett ebben a krízisben. Hogy új feladatát vállalhassa, többféle alakot kell öltenie: a hegedősből iskolamester lesz,³³ a lantos nem egyszer csavargóvá züllik. De költők, énekmondók és zenészek, tanulatlanul vagy latinos műveltséggel, rezidencián vagy útszéli kocsmában, szőszéken és iskolában: egyaránt réezesei és hirdetői még annak a közös szellemnek, melyet a magyarság a maga népi ifjúságából hozott örökség gyanánt.

³¹ Irodalomtört. 1913. 282—4.

³² Takáts S.: Rajzok a török világból I. 1915. 424.

³³ V. ö. Piper, Die Spielmannsdichtung I. 38. IK. 1891. 30. EPhK 1917. 285.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Gárdonyi Géza botanikai hagyatéka.*

A növénytan akár fűvészkedés, akár kertészkedés formájában régtől fogva kedvelt szórakozása és időtöltése volt a legkülönbözőbb foglalkozású, gondolkodású és hajlamú embereknek. Nemcsak a botanika története, hanem a kultúrhistoria is számtalan példát sorol fel: államférfiak, főpapok, írók szeretettel gyűjtötték a virágokat, ápolták kertjük csemetéit, melegházuk palántáit. Néha pihenésből, néha kedvtelésből, néha tudásvágyból foglalkoztak a scientia amabilisszel. Nem egy e műkedvelő botanikusok közül idővel neves szakemberré lett.

A magyar irodalomnak néhány évvel ezelőtt elhunyt nagy alakja, Gárdonyi Géza, minden iránt érdeklődő, szemlélődő, mélyen gondolkozó lélek volt. Érthető tehát, hogy kedvelte a botanikát.

Nincs ebben semmi csodálni való. Hiszen költő és tudós sokban megegyezik: mindkettőt örök vágy, örök sóvárgás vonja az Absolutum után. Mindkettő abban különbözik a hétköznapi emberétől, hogy a világ ismert jelenségei és tüneményei benne mélyebben tükröződnek, rejtelmeseznek titokzatosoknak látszanak: más a problémalátásuk. (*Kornis*: Bevezetés a tud. gondolkodásba.)

Am a probléma megoldásában útjaik szétválnak. A szaktudós tudományának megalapozott s bevált módszereivel, lépésről-lépésre haladva, logikus rendszerességgel közeledik kérdésének kibogozásához. A költő intuíciójával, a sötétben hirtelen felvillanó szellemi lángcsóvával világít rá a titokzatosra.

Gárdonyi a botanikus, elsősorban költő volt. Sok problémát látott meg az élők világában, amit talán a szaktudós nem vett volna észre. Az élet csodái érdekelték, izgatták, foglalkoztatták hatalmas fantáziáját. Néha merész ötlettel gondolt a megoldásra, de néha megpróbálkozott a módszeres kutatással is.

Nagy dolgozószobáját, köröskörül hatalmas könyvvezekrények övezik. A különböző tárgyú, nyelvű és alakú rengeteg könyv közt szép számmal láttam biológiai és egyéb természettudományi könyveket. E művek nagy része népszerűsítő. Vannak azonban szigorúan szakmunkák is. Mindezen írásokat gyakran forgatta, azonban az utóbbiakhoz nem volt meg a szükséges szak-szerű előképzettsége.

Igy egészen természetesnek kell találnunk, hogy az autodidakszis néha elárulja magát írásaiban. Am ez könnyen érthető és magyarázható. Egyrészt: mert nem akart ő önálló kutató és felfedező lenni s nagy szellemét rendszerint egy-egy hirtelen felmerülő tudomány-részecske foglalkoztatta. A tudomány a maga pontosan kiépített tárgy és gondolatépületének zárt rendszerével

* Az egri Gárdonyi Társaság pályázatán jutalommal elfogadott pályamű.

előtte sablonosnak, ridegnek, élettelennek látszott. Márészt: mert bár vizsgálódásaiban és szemlélődéseiben érintett több problémát, a módszer, mellyel ezeknek megoldásához lát, a költő fantáziájának uralma alatt áll. Ennek kedves példját adja a kerekese fereggről szóló kis novellájában. Mikor mikroszkópja alatt meglátja a Rotifert, megörül, hogy új lényt fedezett fel. Félrecsapom a kalapom, s úgy állok a Természettudományi Társaság elé, mint felfedező; mondja (*Mai csodák*). Mikor aztán Daday Jenőnek könyvét, (*A magyarországi tarak halainak természetes tápláléka*) felüti és rájön, hogy e kiváló szerző 400 kerekese feregfajt ír le, elálmélkodik s mély elismeréssel hajlik meg a magyar tudósok munkája előtt.

Nyugodtan merem állítani, hogy az élőlények közül legjobban a növényeket szerette. Az emberektől régen visszavonult. Az állatokat is bizonyára nagyon kedvelte, hiszen a tyúkokról és kutyákról írt feljegyzései sok állatpsychológus érdeklődésére számíthatnak. De mióta átlapoztam herbáriumának immár sárguló íveit, számba vettem kis kertjének fáit, cserjéit és virágait, összegyűjtöttem örök értékű írásaiból azon részeket, hol a növényvilággal foglalkozik, azóta úgy érzem, hogy legtöbbet a virágokban gyönyörködött.

I. Herbárium.

Egyik könyvtárszekerény alsó fiókjában őrzik Gárdonyi fiai a nagy író növénygyűjteményét. Mély megilletődéssel tettem le e vékonyka herbáriumot a tintafoltos íróasztalra, melynek kiszáradt kalamárisa mellett a költő gazdátlanul maradt tolla hevert. Az a toll, mely a dicsőséges magyar mult, a hagyományokat megőrző, józan erkölcsű nép s a magyar polgári életnek oly sok tőről metszett alakját örökítette meg.

A herbárium a szokott, iskolákban használt növénygyűjtemény tábláiból és íveiből áll. Külsején lapidáris betűkkel: Dr. Mágocsy Dietz Sándor budapesti VI. ker. áll. főreáliskolai tanár utasítása nyomán összeállította Medvei Zsigmond.

Csak az első kilenc lap tartalmaz növényt. Idektatom őket sorrendben Gárdonyi jegyzeteivel együtt.

1. *Rezeda*. 1895. szept. 21. *Szabolcska kertjéből*.

2. Meghatározatlan. (Juhar.) 1895. május 6. *Istenhegy*.

3. Meghatározatlan. (Rózsalevél.) 1895. *Visegrádi váról*.

4. Meghatározatlan. (Cser és Bióta.) *Guyon Richard sírjáról*. *Scutari* 1899. május.

5. *Babér a konstantinápolyi Jedikulából*. 1899. május.

6. Meghatározatlan. (Fészkes virág.) *Pompéji romjai között, a Nagyszinkör szélén*. 1902. ápr.

7. Meghatározatlan. (Pillangós virág.) *A vezuv alsó részén*. 1902. ápr.

8. Meghatározatlan. (Szarvaskerep.) *Petőfi állítólagos sírjáról, mikor még a sír be volt süppedve s egy korhadtt oszlop jelezte csupán*. (Dátum nélkül)

9. *Fűszálak a Colosseum színteréről, ahol a raddállatok keresztényeket téptek széjjel*. 1900. szept.

Amint e felsorolásból látható, a herbárium nem botanikai, hanem inkább történelmi és irodalomtörténeti érdekesség. Elárulja, hogy Gárdonyi utazáskor a nevezetesebb helyekről emlékül hozott magával növényeket s ezeket gondosan lepréste és szárította.

Érdekes, hogy a növények kivétel nélkül jó állapotban vannak, bizonyítékul annak, hogy Gárdonyi ügyesen és óvatosan preparálta növényeit. Ilyen, inkább érzelmi mint tudományos célt szolgálván a kis gyűjtemény, nem csodálkozhatunk azon, hogy nem törekedett az egyes növényeknek minden részét begyűjteni s legtöbb csak egy ág, levél, esetleg virágos ágat tartalmaz.

Ugyancsak egyik könyvtárszekrényben vannak biológiai eszközei is. Nevezetesen egy ismeretlen gyárból származó, kezdetleges mintájú mikroszkóp, melynek sem makro-, sem mikrométer-esavarja nincs, hanem a tubus kézi erővel emelhető és süllyeszthető. Van hozzá egy 3. számú oculár s egy ugyanily számú objektív lencse. Az író fia, Gárdonyi Sándor állítása szerint atyja valamikor Lendl Adolftól kapta, kivel baráti összeköttetésben állt. Tőle való az előszobaszekrényén levő hatalmas ragadozó madár. Ugyancsak tőle kapott Gárdonyi gyíkokat is, melyeknek életét sokáig érdeklődéssel figyelte. Többször fordult Lendlhez szakszerű kérdésekkel is.

A másik szerszáma egy Reichert gyártmányú, preparáló nagyító-készülék, három lencsével.

Hogy ezen eszközökkel Gárdonyi néha szórakozásképen dolgoztatott, bizonyítja a kerekas féregről írt s fentebb említett kis rajza.

II. Kertje.

Sokan megírták már, legszebben Rákosi Viktor, annak történetét, hogy mikép telepedett le Gárdonyi Egerben. A város végén, a Hóhéparton, hol valamikor a hagyomány szerint akasztófák álltak, megvette a legszeleső parasztházat s azt átalakította. Az első helyiségből hálószobát csinált, a hátsóból pedig mennyezetvilágítású dolgozót. A magasan fekvő ház ablakaiból látta az egri várat, s ezen túl a Hajduhegy mögött a Mátra ködbe vesző, lapos kalapját, jobbról pedig a felnémeti völgy mögött a Bükknek tölgyekkel, bükkökkel borított tompa kúpjait.

Később a város, a ház előtti térből egy darabot ajándékozott az írónak, hogy nyugalma ne zavarják az ablaka alatt nótázó legények. Így a ház messzebb esván az úttól előtte kis kertet kerített el vasráccsal. A telek emelkedő s hátával egy dombra támaszkodik. A porta elején, a bejárat mellett, másik ház lapul meg a hatalmas fenyők árnyékában. Itt laknak Gárdonyi fiai.

A nagy író az egész udvart gyepvel vetette be, kopár területet nem hagzott háza körül. A gyalogutak betonból vannak ötve, sok helyütt virágokkal szegélyezve. A domboldalon gyümölcsfák. Egyebütt díszbokrok és cserjék.

A kert növényei közt 43 fajt találtam:

Ha tudjuk, hogy a kert milyen kicsiny, s mégis ennyi növény él benne, bizonyossá válik, hogy Gárdonyi nagyon szerette a növényeket s az volt a törekvése, hogy minél többet lásson maga körül. Némelyikkel sokat próbált, többször átültette, kereste neki a megfelelő fény- és talajviszonyokat. Talán éppen a gránátalma cserélt háromszor is helyet s mégsem hozott virágokat egyszer sem Gárdonyinak.

A 43 faj közül néhány ritka és érdekes növény. Ezeket Gárdonyi ismert kertészetekből szerezte be. Könyvtárában sok kerti árjegyzék maradt. Rózsáit maga szemezte. Utazásaiból nemcsak szárított növényeket, hanem magvakat és töveket is hozott. Állítólag a vörös lilium hagymája Törökország-ból ily módon jutott Gárdonyi kertjébe.

III. Írásai.

Gárdonyi Géza művei közt alig van olyan, amelyben növénytani vonatkozásokat ne találunk. E helyeken természetesen nemcsak említést tesz egy-egy növényről, amint ez gyakori tájképeinek megrajzolásában; nem is hasonlóképpen szerepelteti a növényeket, mint sok versében, hanem szemléli, boncolja, sőt néhol tudományosan megfigyeli.

Gárdonyi eddig megjelent művei nagyjában 250 növényről tesznek említést. Ezen szám természetesen nem ugyanannyi speciost jelent, mert bár néhol pontosan jelzi a fajt, sok esetben csak genust, vagy familiát említ.

A szövettani, fiziológiai vagy ökológiai viszonyokra több helyen tesz célzást. Így pl. „A hegyen álló fának már növendék korában erősödik a dereka” (Az én falum) vagy: „a nap olyan erősen süt, hogy a gólyaorrú fű megkunkorodik, mint a dugóhúzó” (u. o.), „a lánvirág tavasszal a kapubálvány tetején jelenik meg, a szél fujta oda” (Két menyasszony), „a bakszakál... csak reggel szokott nyitni. De essőre hajló időben délután is.” (Ábel és Eszter.) — Itt kell megemlíteni a Napraforgó című rajzát is (Mai csodák) amelyben azon töpreng, hogy mi lehet a napraforgót, miért nem követi pontosan a nap járását? Ebben mutatja be azt is, hogy mennyire érdekli egy-egy élettani probléma. Még a munkákat is felsorolja, melyekben a rejtély nyitját keresi.

Bármint kedveli Flórát, magát a tudományos botanikát is a szaktudósokat egy helyütt bizony lekicsinyli. „Ismeri őket (a virágokat) mindenki, csak a tudósok nem. A tudósok csak azt szívetik, amit egymásnak únak, beszélnek. Oh, szobaszagú tudomány! A tudósok csak számokat tudnak meg nevetek, meg külső és belső részeket. Az igaz, hogy ilyesmit aztán tudnak sokat... A világon csak az a kevés gyönyörködteti az embert, amit a tudósok még szét nem magyaráztak... a virág az Isten legszebb teremtmése.” (Mai csodák: Virágok világa.)

Itt vallja meg, hogy őt a növény lelke érdekli. A gyöngyvirágban az anyagi alázatosság, a vadrózsában a részvét, a tulipánban a vidámság megtestesülését látja. Minden növény él, érez, szenved, könnyezik és örül Gárdonyi felfogásában... „a fa is lélekláz és érzés van benne. A virágzó barackfáim is lélekláz, érzékl, sóhajtanak, remegnek, mintha tudnák, hogy pompájuk szép”. — „Az ágak meg levelek érintik, takarják, nézik egymást. A virágok ide-oda fordítják fejüket, hajladoznak, mint a susogó lányok. Egy lilaszínű, bájos mákvirág, mintha valamit keresne a földön. Egy lilium. mintha a szilvafára nézne. És a borsóvirágok erre arra hunyorgó, mosolygó szemek.” — „Este a fák úgy állanak, mintha értelem és akarat szállta volna meg őket. Rejtelmesebb és titkolódzóbb. Néha mozdulatlanul állanak, mintha várnának valakit. A lombjaikat kiterjesztik. Az ember hallja, hogy susognak. Mit susognak? Nem érti senki.” (Az én falum.)

Írásaiból azt kell következtetnünk, hogy legkedvesebb neki a gyöngyvirág, lilium és tulipán. A gyöngyvirágot megkapóan énekl meg az *Útrakészülődés* című versében a lilium hatalmas történeti regényén, az *Isten rajza* vonul végig, mint Szt. Margit ártatlanságának szimbóluma. A tulipán pedig *Az én falum* egyik poétikus rajzában alapmotívuma. De ezeken kívül még sok helyen szerepel mindegyik.

Kétségtelen, hogy Gárdonyi azok közé tartozott, akinek szaglási érzéktikájuk igen fejlett. Kiderül ez az *Útrakészülődés*-ből. Az illat roppant erő-

sen hat rá. A virág lelke az illat, mondja. Az ibolyákról ezt írja: „lelketek valami ismeretlen világba mámorít, mely nem hasonlít sem a keresztény, sem a pogány túlvilághoz. (*Mai csodák*: Ibolya.)

Mint említettem s a bemutatott részletekből nyilvánvaló, sokszor megsemmélyesíti és embereisíti a virágokat. Ez az eljárása egyrészt gyökerezhet a magyar faj sajátos pszichéjében, mely mindenütt magához hasonló élet lát, másrészt a keleti bölcséletben. névszerint a buddhizmusban, melynek tanulmányozása Gárdonyinak állandó foglalkozása volt. E színes és érdekes filozófia hatása sok írásában nyilvánvaló.

Dolgozatom előbbi részében beszámoltam Gárdonyi kertészkedéséről. Munkáimban is sokszor találkozunk e térről vett gondolatokkal. *Az Isten rabjai*-nak egyik hőse, *Jaanci*, kertészfiú s apjától érdekes kertészeti tanácsokat kap örökségül: milyen földet szeretnek a különböző virágok, mért nem szabad berkenyefát ültetni stb. Saját tapasztalatait az *Ipomeáról* írt kis rajzban közli (*Mai csodák*). Itt büszkeséget érez kertészete sikerei fölött.

Kertészkedése nem nyilvánul a fák agyonnyírásában, virágok leszedésében s vázában való elsorvasztásukban. A növényt a természetes helyén s eredeti formájában kedveli. Nem szereti a nyesett fákat s a pontosan kaszált pázsitot.

Külön meg kell emlékeznünk arról is, hogy írónk sok növénynek népies elnevezését említi fel. Így beszél a *cicamacafáról* (*kecskefű*), a *vasfű*, vagy *lakatnyító fűről* (*Verbéna*), a *temondádjűről* (*csucsor*), *föld füstjéről* (*Fumaria*), *Boldogasszony hajáról* (*Aranka*), *szarvasgyökérről* (*ezerjófű*).

Ismeretes, hogy Gárdonyinak sajátos és erősen egyéni ortográfiai meggyőződése volt, amellyől az Akadémia szabályai sem térítették el (esső, Karácson stb.). Ezen szokását megtartotta a növénynevek kiírásában is. Az idegen neveket pedig mindig magyaros fonetikával írja, néha tévesen is: matiolusz, hesperusz, deucia, glokszinia, filadelfusz stb.

Gárdonyi kezéből korán hullt ki a toll. Árván maradt hatalmas íróasztala, pipatőriuma, virágos kertje. Ő maga ott alusza örök álmát az egri vár fokán, a Bebek-bástyán, honnét a magyar rónaság végtelenbe vesző síkja tárul ki a szemlélő előtt. Méltó helye van, az egri vár hősi époszáának megírójához méltó.

Sírhát gyakran borítja el a koszorúk és virágok tömege. Életében „lát-hatatlan embernek“ hívták, mert lakóhelyén kevesen látták s még kevesebben voltak, akik barátságával dicsekedhettek. Most mindenki elzarándokol sírházához, aki csak Dobó városában megfordul. Nyugvóhelyét, egyszerűségéhez illő hatalmas, tölgyfából ácsolt kereszt jelzi s talán nemsokára díszes mauzóleum fog föléje borulni. Pedig ő maga sokkal egyszerűbbnek képzelte sírházát: „Ha meghalok, azt szeretném, ha egy jegenyefát ültetnének a síromra. Nekem kedves az a gondolat, hogy egykor jegenyefa leszek s állok, mint éltem: magányosan, hallgató lombokkal, folyton az eget nézve: nappal a felhőket éjjel a holdat, csillagokat“.

Bárány László.

Ismeretlen érdekességek Kazinczyról.

Kazinczy Ferenc pályafutása oly mély nyomot hagyó, egyénisége oly vonzó, élete oly érdekes, hogy szinte minden írónak jut egy-egy szál virág az ő tavaszának pompájából. Én is találtam néhány érdekességet, melyek meg az emlékeztetnek.

1. *Kazinczy diákbecsülete.* Molnár Antal, aki az abaújmegyei Aszalón volt református lelkész, jegyzi fel a naplójába: Kazinczy Ferenc beszélé nekem 1824-ben, midőn karácson szombatján ezen előttem öökre felejtethetlen szép napot nála valek szerencsés eltölteni.

— Egykor Vay József, a pataki kollégium főkurátora, mondá nekem: „Öcsém uram, ugyan mit tevők legyünk, hogy a pataki diákok excessusait, kihágásait korlátozhassuk?“ — Szerezzünk a deákoknak örömet — „Hogy érti ezt öcsém uram?“ kérdé Vay. — Úgy — viszonzá Kazinczy — hogy csz közöljük azt, hogy a professzorok vonják s bocsássák közelebb magokhoz az ifjakat s a leckék óráin kívül is társalogjanak velök, mindjárt ritkálni fognak a kihágások. Engemet, mondá folytatólag Kazinczy, filozófus tanítvány koromban Szentgyörgyi sokszor meghívott házához, kivitt a mezőre, szálló-hegyre sétálni s nyájasan kiereszkedve beszélgetett velem; ilyenkor tőle mindig igen sokat s majdnem többet tanultam, mint a különben igen tudós és épületes leckén. *Ennélfogva én a világ minden kincséért sem mentem volna kóborolni éjjel, vagy korecsmázni vagy bálozni, attól tartva, hogy e nagy ember bizalmát és barátságát elveszítem.*“

Ez a méltán dicsért tanár *Szentgyörgyi Istrán*. Műve: Theologiai naturalis in usum auditorum suorum edita. Posonii. 1784. — sokáig használt tankönyv volt.

2. *Kazinczy loca.* A zemplénnérmegyei levéltár leghátsó szobájában. Sátoraljaújhelyben, ma is az a berendezés látható, amely Kazinczy szolgálata idején volt ott. Sőt a kegyelet azonmódon hagyta az egyes tárgyakat, ahogy Kazinczy hagyta, mikor utoljára volt hivatalában. Egy fiók nyitva, egy könyv kitérve, egy aktacsomó a másikon keresztül vetve... S ott a *Kazinczy loca*. Mi ez? Egy lépcső-állvány 4—5 fokkal. A kistermetű Kazinczy ezen kapaszkodott fel a magasabb polcra, ha fentről akart valami kötetet leemelni. Egyik jegyzetében tréfásan ő maga nevezi — *lorának*.

3. *Kazinczy nyelvtanulási módszere.* Kazinczynak az újhelyi levéltárban talált jegyzetei közt — mint Dongó Gyárfás Géza főlevéltáros beszéli — van egy rendkívül érdekes szójegyzék, bizonyítására annak, hogy miképen lehet idegen nyelvet a Kazinczy módszere szerint hamar és biztosan elsajátítani. Az eljárás kulcsa abban van, hogy egy ismert magyar fogalom névéhez köti a hasonló hangzású latin szót. Például: aki tudja ezt a magyar szót: *pillanat*, tud vele egy latin mondatot, úgy mint *pila nat*, ami azt jelenti: *a kalap úszik*. És így tovább. Ezt a módszert Kazinczy Sárospatakon tanulta egy tanárától.

4. *Kazinczy borháza Mádon.* Kevesen tudják, hogy Kazinczynak szőlője volt Mádon, az úgynevezett Szemere-hegy tájékán. A borháza ma is fennáll, igaz, hogy nagyon dűledező állapotban van. Ennek a borháznak pedig az az érdekessége, hogy a fala ki volt festve, sikerült szüreti jeleneteket ábrázoló képekkel. Az egyik képnek például az a tárgya, hogy a nemes magyar

úr ül az asztalánál, szüreties hangulatban pipázik. Alázatosan somfordál be a lengyel zsidó és egy zacskó aranyat nyújt át a bor árában a szőlő urának. — A képek csaknem teljesen tönkre mentek. A Kazinczy hajdani borháza Patay Simon czezei földbirtokos tulajdona.

Zemlén vármegye most készül megfesteni az újhelyi Kazinczy Kör kérelmére, a vármegyeház díszterme számára Kazinczy képmását. Hadd őrizze képét lelkünkben ez a pár fenti derűs vonás is! *Hegyaljai Kiss Géza.*

Mikor jelent meg az Életnek kútfeje című könyv brassói kiadása?

A Honterus alapította brassói könyvsajtó egyetlen magyarnyelvű termékét a *Fons vitae, az életnek kútfeje* című épületes könyv, melynek egyetlen címlaptalan példányát a British Museum őrzi, ahová *Nagy István* könyvtárából került. Az értékes unikumot Szabó Károly ismertette a *Magy. Könyvszemle* 1880. évfolyamában.¹ A töredékesen fennmaradt ajánlásban melynek keltezése „Coronae 1. Septemb.” a könyvnyomtató, „Felsegednec es Nagiasa. alazotos hive Zebeni Nires Ianos,” többek között így szól: „az könyvekket Felseged és Nagysagod neve alatt akartam ki bochatani, mert neki Fe: és Nagy: nagy remensegem és bizodalmam vagyon: Annac okaert kerē Felsec. es Nagy. mint kegielmes Fciedelmet, hogy ezt az kichin aiādekot, Fels. es Nagys. vegye is nenen tölem.” Szabó kétségtelennek tartja, „hogy az ezen ajánlásban emlegetett Felseged és Nagyságod cím vitte a könyv egykori birtokosát (Nagy Istvánt) arra a gondolatra, hogy azt Bethlen Gábor választott magyar király korában 1625-ben megjelentnek higyeje s minden alap nélkül Molnár Albert egyházi beszédeinek címezze. Pedig az ajánlásban mind a magyar szavak leírási módja, mind a tartalom határozottan a XVI. századra s nem Bethlen Gábor korára vall. Említve van abban a már elhalt Daczó Pál s még élő fia, Ferenc, kinél a kiadó a könyvecskét nézetem szerint kéziratban találta s ki annak kinyomatásához segítséggel járult. Daczó Pál, aki az ajánlás szerint Mailád István 1530-i oláhországi szerencsétlen hadjáratában szerepelt, még 1556-ban is életben volt. Az elsőnek halála után s II. János király halála előtt, kire vonatkozik a Felseges és Nagyságos cím, tehát 1566—1571. közt kellett e könyvecskének megjönni, mely korra „a mostani sok tévelygő idő” kifejezés a legjellemzőbben talál.”²

Szabó okoskodásának csak az első fele áll meg. Szebeni Nyirő Jánostól ugyanis csupán két latin nyomtatványt ismerünk, melyeket a kolofon tanúsága szerint az 1580. és 1581. években készített Brassóban.³ Már most vajmi nehéz elhinni, hogy Nyirő János, a hivatásos könyvnyomtató 1571, helyesebben 1570 szeptemberétől (mert hiszen János Zsigmond már nem érte meg 1571. szeptemberét) 1580-ig tétlenül hevertette volna a brassai sajtót. E nehézség azonban megdől, ha egy másik, János Zsigmondnál későbbi erdélyi fejedelemre

¹ Szenczi Molnár Albert állítólag 1625-ben nyomtatott egyházi beszédeiről. 97—102. l.

² I. h. 100—101. l.

³ R. M. K. II. 157. és 162. sz.

gondolunk, akit ép úgy megilletett a „Felséges és Nagyságos“ címzés. Ez pedig nem más, mint Báthori István, aki 1576-ban Lengyelország királya lett s akinek lengyel királyi privilégiumával jelentek meg, ugyancsak Brassóban. 1583-ban az erdélyi szászok statútumai. Azt hiszem közelebb járunk tehát az igazsághoz, ha föltesszük, hogy Szebeni Nyirő János Báthori Istvánnak ajánlotta az *Eletnek kútfejét* s azt 1576 és 1582 között, még pedig minden valószínűség szerint többi szignált nyomtatványával egyidőben, 1580—81 táján tette közzé.

Gulyás Pál.

Lappangó irodalomtörténetek.

E címen az Irodalomtörténet 1928. évf. 3—4. számában Baros Gyula jelentős kezdeményezéssel foglalkozik egyes lappangó irodalomtörténetekkel. Követendő példát nyújt arra nézve, hogy irodalomtörténeti egyéniségeknek hátrahagyott, de ki nem adott műveire fölhívja a figyelmet. Ezzel nagy hasznot nyújthat további kutatásokra, adatokra, melyek eddig ismeretlen kéziratokban, levelekben, művekben foglaltatnak.

Egy adattal magam is szolgálhatok. Midőn az Árpád-gimnázium annak idején megvásárolta néhai *Széchy Károly* egyetemi tanár könyvtárát, az özvegy férje írói hagyatékát is bemutatta. Ebben egy terjedelmes több kötetre rúgó Magyar Irodalomtörténet foglaltatott: irodalmunk kezdetétől egészen *Széchy* haláláig. Úgyezőlván egyetemi előadásaink leszűrt eredményét foglalta e történetbe és azt kiadásra is szánta. A kézirat tudtommal az özvegnél maradt és máig is kiadatlan. Hová lett? Nincsen reá adatom. Valószínűnek tartom, hogy ha él, — még mindig az özvegnél van.

Morray Győző.

A magyar művelődés eszményei.

Kornis Gyula: A magyar művelődés eszményei 1777—1848. Két kötet. Budapest, 1927. 1304 lap. Az Egyetemi Nyomda kiadása.

A mű címe túlságosan szerény: nem fedi eléggé a tartalmat. Kevesebbet ígér, mint amit valóban nyújt. Igazi címe: A magyar közoktatás története Mária Terézia korától a szabadságharcig. 1780—1848.

Nem részletkérdés feldolgozásáról van itt szó, hanem rendszeres magyar közoktatás-történetről, a magyar művelődéstörténet egyik fontos fejezetének oknyomozó feldolgozásáról. Békefi Remig és Fináczy Ernő alapvető munkássága után Kornis Gyula a harmadik, akinek nevéhez fűződik ennek a tudáskörnek továbbépítése. Két elődének könyvei nyomán világosság derült a magyarországi pedagógiai gondolkodásra és iskolaügyi szervezkedésre II. József uralkodásáig, innen kezdve I. Ferenc József koráig Kornis Gyula most megjelent munkája a legfőbb felvilágosító. Méltán sorakozik a most megjelent monográfia Békefi Remig és Fináczy Ernő művei mellé. S meg is egyezik az előbbiekkel abban, hogy valóságos forrásmunkája a nevezett korszaknak. A szerző olyan egykorú levéltári anyagból és ma már feledésbe

ment nyomtatványokból kutatta össze és dolgozta fel anyagát, amelyekre megelőzőleg bárki is alig gondolt közülünk.

Az előszó szerint: „A magyar művelődés letűnt eszményeit és megvalósításuk eszközeit kutatva, munkám célja: kidolgozni ezek alapján a magyar kultúrpolitika történeti öntudatát. A magyarság szellemére legjobban annak vizsgálata derít fényt: milyen művelődési eszményeket tűzött maga elé, milyen eszközökkel iparkodott azok megvalósítására, más szóval milyen törekvések nyilvánultak meg a nemzet kultúrpolitikájában? Vajjon mikép válik a magyar szellem a XVIII. század végétől kezdve a társadalom lelkét tudatosan formáló tényezővé, művelődési eszményeiben milyen világnézet tükröződik, eszközeinek szolgálatába milyen iskolai és egyéb intézményeket állít? Ezekre a kérdésekre való történeti feleletnek jelentősége a jelen kultúrpolitikája szempontjából is szembeszökő. A jövő magyar művelődés intézményeit csak úgy tudjuk alaposan megszerkeszteni és életképesen megvalósítható tartalommal kitölteni, ha pontosan ismerjük, hogy a nemzet ezen a téren eddig milyen utat járt be. A kultúrpolitikában csak a múlt intézményeinek és a jelen szükségleteinek egybevetéséből születhetik meg a termékeny jövő. A régi magyar kultúra sokszor kezdetleges formáit naiv dolog volna visszasóvárogni, de a jelent a maga történeti folytonosságában kell hozzákapcsolnunk kultúránk régi formáihoz. A történeti tanulmányok a vakmerő újításokkal és a sötétbe való ugrásokkal szemben óvatosakká és szerényekké tesznek bennünket, annál is inkább, mert az újságokkal kérkedő mai törekvések majdnem mind nagyvon is régiek s egyben olyanok, hogy nem bírván ki a történeti élet nyomását egyszer vagy többször már kudarcot vallottak.“

Van-e jellemzőbb vonása egy nép életének, mint az, hogy miképen neveli a nemzet a maga gyermekeit? Ennek a kérdésnek nincs egyetlen olyan mellékesnek látszó kérdése sem, melyre nézve gazdag tájékozást ne nyújtana a szerző, rámutatva az egykorú forrásokra s filozófiai emelkedettséget adva minden fejtegetésének. II. József, II. Lipót, I. Ferenc és V. Ferdinánd közel hetven esztendőre terjedő korszaka minden művelődési törekvésében kitárul az olvasó előtt. Ez a kor az, mikor a magyar társadalom lelke előtt a deákos műveltségű, a megyevyűléseken és országgyűléseken latinul jól szónokló és a hivatalokban Cicero nyelvén ékesen fogalmazó ember eszménye lebegett.

Irodalomtörténettel foglalkozó kutató nem lehet el anélkül, hogy ne ismerje valamely korszak iskolázásának lényegét. Hol nőttek fel, milyen iskolába jártak, mit tanultak a régi költők és tudósok? Ebből a szempontból tekintve a munka a magyar nyelv és irodalom tudósai számára gazdag okulást nyújt. Egyébbel nem is foglalkozunk belőle, de ilyen irányú gazdag anyaggyűjtésre és feldolgozására ezen a helyen is nyomatékosan fel kell hívunk a figyelmet.

Mária Terézia magyarjai s az utána következő nemzedékek keveset akartak tudni a magyar irodalomról, annál inkább középponttá tették középiskolai és főiskolai oktatásukban a latin nyelvet. S az eredmény mi volt? Kegyetlen meddőség. Báró Orczy Lőrinc szerint:

Erdemes-e valylyon, hogy kilentz esztendőt,
Gyermekek deák nyelvért veszje az időt,
Ki jövőn ne tudjon hanem tsak veszendőt,
Hlyly móddal tanulja az el felejtendőt.

„Ilyen szó a deák nyelv ellen s a magyar mellett csak egy-egy fény-sugár a nemzeti élet sötétjében. Az egyház, a tudomány, a közélet nyelve a latin. Az előkelők németül és franciául beszélnek, a magyar szót szegycnik, hisz teljesen pallérozatlan, ügyszólván csak a köznép beszéli. Irodalma a némethez és franciához mértén majdnem semmi, Beesenyivel csak most kezd ébredezni. Az ország függetlenségi vágya, politikai érzéke és önérzete el van altatva. Csak kevesen érzik, hogy nyelvében él a nemzet s a nyelv több a néplelekben, mint a hideg gondolatok pusztja csereeszköze.“ A németesítés Mária Terézia alatt még csak csendesen, ügyszólván észrevétlenül folyik, de II. József már a népiskolában is megköveteli a német nyelv tanítását s a gimnáziumokban a legnagyobb súlyt akarja vetni a németnyelvi oktatásra. A bécsi uralom azt óhajtja, hogy a német nyelv rövid idő alatt az ország egész területén elterjedjen s közkeletűvé váljék. II. József császár rendelete szerint a gimnáziumokban 1784 őszétől kezdve már csak olyan tanulók vehetők fel, akik németül írni és olvasni tudnak. 1788 őszétől kezdve minden tárgyat minden fokú iskolában csak németül szabad tanítani. Tanár a főiskolákon senki sem lehet, aki nem tud németül. A császár az egyetemnek németül nem tudó tanárait nyugdíjaztatja és osztrákokkal cseréli ki s Katona István, a legnagyobb magyar történetírók egyike, kénytelen tanszékétől megválni, mert nem tud németül. A pesti egyetemnek mindenféle nemzetből összeszedett tanárai a magyar nyelvet megvetik, lenézik s valósággal ellenségei a hazának. Csoda-e, ha ilyen intézkedésekre forradalmi megmozdulással válaszol a nemzet: ime egy forradalom, mely Isten és ember előtt jogosult, amint-hogy méltán pusztulást érdemelne az olyan nemzet, mely nem lázadna fel hasonló intézkedések ellen.

Parancsszóval nem lehet elrendelni, hogy a különböző anyanyelvű népesség milliói egy és ugyanazon nyelvet tanulják meg. Anyanyelvének kiirtásába senki sem nyugszik bele. Az ifjak nem tanulták a német nyelvet, ropogott szájukban az idegen szó, csúfot üztek egymás beszédéből. A magyar nyelvre kimondott halálos ítélet felrázta a nemzetet a maga nyelvének és kultúrájának megbecsülésére. S ha a német járom alól való felszabadulás után latin igában görnyedtünk is még évtizedeken keresztül, a magyar nyelv és irodalom lassankint mégis csak előbbre és előbbre hatol. Gvadányi József szerint:

Vessük szeméinket mi más nemzetekre,
Frantzia, és Anglus, Olasz, Németekre,
Szegyenlik szorulni idegen nyelvekre,
Válik is hasznokra, nagy ditséretekre.

Vegyük fel hát mi is Anyai nyelvünket,
Folytatassuk ezen dolgunkat, ügyünket,
Hogy mint szegény, gazdag érthessen bennünket,
Idegen nyelveken ne törjük fejünket.

Olly nyelven, mely Anya téjjel szopattatik,
Tudomány mindentül jobban tanultatik,
Egy böltstül Hazánkba sok oktattathatik,
Mind idegen nyelvvvel annyi kimoztatik.

A magyar nyelvért folytatott küzdelemnek száz és száz változatát olvassuk a két kötetben. Könyvek és cikkek rántanak kardot a magyar nyelv

iskolai használata mellett, itt-ott magyar önképzőkörök alakulnak, időnkint elérik azt is, hogy a magyar nyelv a tanítás megtúrt tárgya lesz a gimnáziumokban. Jellemző, hogy a helytartótanács inkább csak ott óhajtja megengedni a magyar nyelv tanítását, ahol az ifjúság nem tud magyarul, mert ahol a tanulók született magyarok, ott a magyar nyelv tanítása kidobott pénz. A helyenkint alkalmazott magyar tanárnak ismernie kell a vidék anyanyelvét, kötelessége a latin tanárt helyettesíteni s fizetése kevesebb, mint a többi tanáré; jutalma az, hogy ha beválik a magyar tanításban és a latin tanárt kielégítő módon helyettesíti, idővel ő is a latin nyelv tanára lehet.

A költők azok, akik a gimnáziumokban elsősorban kívánják az itt-ott kultivált száraz magyar-latin grammatizálás helyett a magyar irodalmi oktatást. Csokonai Vitéz Mihály szerint igenis tanítani kell a gimnáziumban a nemzeti poézist, mert ettől lehet várni az általános műveltség emelkedését és a nemzeti nyelv megszeretését; Kiss János szót emel a magyar irodalmi nevelés mellett s rámutat arra, hogy a legjobb magyar könyvek olvastatásával idejekorán szeretetet kell gerjesztenünk nyelvünk és multunk iránt; Pápay Sámuel elpanaszolja, hogy a gyermekekre zsarnoki módon rákényszerített latin elfojtja bennük az ismeretszerzés vágyát, a magyar írókat nem ismerik meg s így hálnak el időnek előtte a legelevenebb elmék is. Az ilyen óhajtasokkal szemben a nemzeti nyelv csak 1844-ben arat diadalt azzal, hogy a törvény végre elrendeli, hogy a magyar nyelv legyen a tanítás nyelve a középiskolákban. Ekkor már a latin nyelv uralma teljes anachronizmus volt s ha akarták, ha nem, meg kellett csinálni ezt a törvényt. A tanulóifjúság majdnem egészen tudatlanul került ki az iskolából s annyira lázadó szellemű lett, hogy mikor a pesti piarista gimnáziumban az uralkodó születésnapján rendezett iskolai ünnepélyen latin beszédet mondtak, még aznap beverte a rendőrfőnök ablakait.

El lehet mondani — fájdalom — hogy az 1848-as szabadságharcig az ifjak magyar irodalmi érdeklődését nem támogatta az iskola. Nemi magyar nyelvtanon kívül alig tanultak valami elméletet s alig olvastak magyar verses és prózai szövegeket. Magánúton szerezte mindenki a maga kis magyar irodalmi tudását.

Még csak egy végső megjegyzést ehhez a gazdag tartalmú műhöz. Előszava végén mintha kissé restelné a szerző, hogy ő ezúttal nem filozófiai munkát ad, hanem mint történetíró lép fel. „Talán ellenmondónak s a Platon-féle oikeiopragia-olvas (mindenki a maga mesterségét üzze) ütközőnek látszik, ha a filozófus, akinek feladata éppen az absztrakt és egyetemes elvek vizsgálata, egészen a konkrét történeti tények hullámaiba veti magát s a rég letűnt mult részletes, apró tényeinek vizsgálata becsvágyának tárgya.“ Mintha bizony a történetírásnak tudományos rangsorban és értékben meg kellene hátrálnia a filozófiával szemben. A konkrét történeti tények felkutatása és elemzése a tudósnak mindig van olyan termékeny becsvágya, mint az absztrakt és egyetemes elvek vizsgálata: a filozófia. A szerzőnek mint történetírónak sincs oka a mentegődzésre. Munkája nem terméketlen szellemi játék, hanem igazi művelődéstörténeti forrásmű. S ez a legnagyobb dicséret, amivel jellemezni lehet.

Pintér Jenő.

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Sik Sándor.

1905-ben, a Zászlónk című ifjúsági lap egyik verses pályázatán tűnt az ifjúság szemébe Sik Sándor neve. Hamarosan állandó poétája lett e katolikus folyóiratnak. Ha ma az enibert a véletlen összehozza annak a kornak az ifjúságával, Sik Sándor nevének említésére még mindig felragyogni látjuk a szemnek azt a tüzt, amely az első szerelmes emlékének feltűntét szokta kísérni.

Mi volt ennek a szeretetnek a varázsos felszítója, s mi maradt meg ebből a tüzzítő erőből a mai Sik Sándorban, azt szeretném meghatározni most, „Sarlósboldogasszony“ című kötete megjelenése alkalmából.

Költészetéből valami új szellő csapta meg az olvasót; új volt ez elsősorban abban a környezetben, amely akkor a magyar szellemi életet jellemezte, amely a racionalizmus mindent csontváz-igazságra levetkőztetni törekvő gögijében eltaszította magától a vallást, megtagadta az Istent. A század első tizedében vagyunk; nálunk még Haeckel az apostol ekkor, nálunk még megzavartatlan a szellemnek az a köde, amely vakságában mindent a természettudományok kézzelfogható világába utalt. Ebben a ködfelhőben villan fel ennek a költőnek a hite, hit, amely a szikár valóságnál bizonyosabb bizonyosságnak vallja a sejtelem élményét. A ködoszlatásnak az a korszaka ez, amelyet Prohászka Ottokár írásai indítottak meg. Prohászka szemétől tanulta a látást Sik Sándor is. Az új látás azonban lényegesen különbözött a régi vallásos gondolkozástól: mintha az alappillére lett volna más. Amaz az okoskodás érveire építette az Istenhez kapcsoló hit templomát, emez a hit ragyogásával adott szárnyat az okoskodás útkeresésének. Amaz a templomot az alapnak minél mélyebbre ásásával, az alapfalak mentől vastagabb felrakásával vélte megerősítendőnek, emez a hatalmas ablakokön beáramló napfénytől várta a lélek felfrissülését. Amannak a vastag falai miatt az építés módja a tudomány sablonjába fulladt, emez a szemet tágranyította, a tüdőt

kitártá, a szívet életeleven dobogásra készítette. Az izmok új erőttől feszültek, a lélek friss életvággyal telt meg, mint az iszapba hullott, iszapból szabaduló madár, amikor újra repülésre könnyűnek érzi szárnyait.

Ez a friss életerő, ez a szárnyatlangető ifjú életkedv csapta meg a kor fiatalságát Sik Sándor első kötetében. „Kitárt karral és szívvel, ifjan, tüzesen és szerelmesen néz szembe a nappal“. Egész lelke ujjong, mintha a boldogság szigetére talált volna, ahol „ének, öröm és napsugár az élet“. Tudatosan és hangoztatottan elfordul a kor betegjeitől, a hallgatóktól, haloványaktól, a józanság kábultjaitól. Az egészséget ott látja ragyogni az ifjúság szemében, a nagyszemű, nevető gyermekekben, „akikben szűz minden-csírák, ezer erők rügyeznek“. A fonnyadó élet helyett a fakadó életről dalol, az alkony szerelmeseit túlkialtja az ő hajnalünneplése. Szeme és szíve állandóan a napban fürdik, napfénytől telítődik. Lelkét megkapta a nap vonzóereje, úgyhogy minden élményét magábaolvasztja ez a napcsodálás. Phaetontól telítődik. Lelkét megkapta a nap vonzóereje, úgyhogy neki érzi magát, a Nap-isten szekerén száguldónak. És noha a Nap nem egyéb nála, csak az Isten szimboluma, de soraiból mindig a nap-élmény friss valósága ragyog ki, sajátos üdeséget, életteljességet, életsugárzást adva szimbolumokban gazdag stíljének. Stíljének hangulatsuggeráló ereje is meglepő. Az élményerejű szimbólum már a stíl lendülete révén is feljebb emel a valóságos élmény egyjelentésű valóságán. De van benne valami sejtelmesség is, az a finomság, amellyel a dobogó szívre rásimul: mint mikor enyhe szellő fut a tó felett, s nem tudni, a szellő fodrozza-e a tavat, vagy a tó belső lüktetése mozgatja-e a szellőt. A vers olvasója úgy érzi, mintha hullámos folyóvizzen siklana a költővel, a vers dallama hozzásimul a hangulat hullámgyűrűjéhez, szétomlik a felszín végtelenjén, vagy megtorpan egy-egy új gyűrű peremén. Ezt az érzést idézi fel a mondatok zenei időmértéke is:

„Soha-soha még ilyen éjszakát.
A tele-hold főnnjár az égen.
Fehéren,
Ezüstfehéren, aranyfehéren,
Némafehéren hinti sugarát.
Soha-soha még ilyen éjszakát...“

A stíl, melódia és ritmus lírai ereje, hangulat-suggeráló képessége annyira egyéni lélekből fakad, hogy teljesen újnak

érezte mindenki, újságának varázsa alól nem tudott szabadulni senki. A szótartalom is átfinomult: mintha a szavak hangulati árnyéka nagyobb erővel ütne át ezen a beszéden. A líra stíljének ezt a megújódását Ady Endre költészete hozta meg, de az igazi megújódás nem lehetett egyvágású: hiszen az egyéniséghez való szorosabb simulás volt a főtörvénye újságának. Sik Sándor lelke pedig teljesen az ellentéte Adyénak. De egyeznek a lírai költő legfőbb adományában, a lélek nagyobbfokú érzékenységében. Ennek az érzékenységnek legbájosabb reflexe az a megrezdülés, amely egy csendes, holdas estén rezeiteti meg a költő szívét:

„Hull, hull a holt mezőre
(Jaj, halkan lépünk!)
A hold ezüst esője.
Halk álom-kezek hintik.“

Ez a közbevetett mondat: „jaj, halkan lépünk“, nem játékos szólás, hanem önkéntelen megrezdülés arra a gondolatra, hogy a mező álmát megzavarhatja a lépte. Mert egész érzékenysége érzési természetű, abból a nagy közösségérzésből fakad, amely a mindenséget a költő szívével összeolvasztja. Az érzékek közvetítette élményeken az érzések uralkodnak, ezért több az ő világában a sejtés, mint a valóság, több a megérzés, mint a konkrét megállapítás. Ez az érzékenység magyarázza meg a csendnek azt a sejtelmes hang-gazdagságát, amelyen a vak józanok annyit mosolyogtak.

Költőnket a mélység tartja igézetében. Ez az ígézet annak a törekvésnek a hajtása, amellyel Sik Sándor, az ember, magában az érzéseket elmélyíteni törekedett. Minden érzésnek mélységásója az a tudat, hogy lelke és élete az Alkotó révén minden létezőnek egytestvére. Ott érzi tehát önmagában a suhanó vizeket, az álmodó ködöket, a csendes éjszakát. A természet szíve az övével egy ritmusban ver: mert a lüktetését egy forrás, a magasságok érverése indította meg. Ez az összesimuló érverés-ritmus valami csodálatos tágasságot teremt, tágasságot amelyben a világ érzéslüktetése a költő szavává kristályosodik.

És a költő szava azért mégsem veszti el egyéni színét, sőt a természet szava formálódik a költőjéhez. Érdemes emlékezetbe idézni ennek bizonyosságául a Vág ritmusainak strófáit: mennyire a saját lelkének lüktetése hangzik ki a Vág vizének csobbanásából, mennyire a saját fiatal frissesége sugárzik itt a természetből, mennyire a saját életszínezete árnyal itt mindent

(v. ö. A vizek őstéje). Valóban, ez az áradó, szerelmes ének egy szuggesztív lélek varázsát sugározta, újat, frisset, ragyogót. Legmesszebb sugárzó ragyogása az egészség mosolya, zárdafalat, házigondot, magánypanaszt, megosalatást átderítő mosoly. Az ujjongó, áradó, egészséget árasztó, lelket frissítő poézis volt Sik Sándor első kötetének a varázsa.

A „Belülvalók mécese“ — ez második verseskötetének a címe — az áradó érzésfolyamot a misztika tengerébe vezeti. A titkos végtelenbe való beolvadás egyre lenyűgözőbben hatalmába keríti egész gondolatvilágát és a végtelennek tengerében egyre többször veti elébe a saját titokzatos tükrét. Mint a vak, akinek csodás erő hirtelen megnyitja a szemét, költőnk is ijedten remeg meg a látás csodájára. Valahogy egyszeriben idegennek érez mindent maga körül, nagyon magányosnak találja önmagát; s a magányban önmagának is valami titokzatos kettősségére ébred. A világban élő önmagát ezek a percek idegenné teszik szemében, bár a rejtelmes lélekállapot fátyolán is átátvillan régi és máskori önmaga. Nem elemzi ezt a titokzatosságot, nem színezgeti, hiszen készen kapta, készen csodálja. Csak hol-dog örömmel dobban reá:

„Nagy csoda ez, hogy két lélekre váltam.	A másikon nagy, sűrű fátyolok.
A régi lelkeim még most is piros,	Minden lépésem egy nehéz csoda,
Hisz hajdan a hajnalban jártam.	Es minden csoda és minden titok.“

A kettősség-tudat lírai témává erősödött, de mögötte mindig a végtelennel való egyesülés misztikuma adja a fényt. Ez a kettősség azoknak a perceknek a csodája, amelyekben — úgy érzi — mindent tud, mindent ért; ilyenkor ködsüveg-mását mosolygó szeretettel simítja végig tekintete, s kitarja az egyedülvalóság titkos ajtaját, a szentélyt, melyben a szépségcsodákat, a meleget, a szépséget, az életet őrzi. Ebben a szentélyben — a hétlakátú vasajtó megett — áldozik a Végtelen Istenének. A lelkiállapotnak ez a fénytől ragyogó válfaja a képzeletet a látomások birodalmába vonja. Rendesen már a helyzetiség is, amelyből a hangulat megokolása fakad, elképzelt csupán, nem valóságos. A költő már ebben a helyzetiség-rajzban is önkéntelenül hangulatot szemléltető szituációt fest, hiszen az egész a hangulat izzásától nyeri igazságát. És ez a hangulat rendesen az az izzás, amely az Alföld rónatengerén a légrétegeket mozgatva, a délibáb játékát idézi fel. A reális élmény átköltése az

az ok, amelyből mint belső élményből a látomás történetisége fakad. A parton ül, este, a hold imaszava mellett: a feneketlen feketeséget-néző két szeme annyira kitágul, hogy abba beléhull minden rejtelem. És akkor a rejtelmek mélyén meglátja az Arcot.

„És benne elmerültem
És belesemmisültem
Es nem találtam benne partot,
Es sose értem feneket.
Es már nem értem éjszakát,

Es nem láttam feketeséget,
Csak mindenenek át
Es mindenek megett
Tégedet, minden és egyetlen,
Csak téged.”

A misztikus Istenszeretet meglepő szépségei kelnek itt virággá: a vallomás himnikus lángolása, az érdemtelenység érzékének és az elszakadni-nemtudásnak jákobi harca, a hozzávágyódásnak kicsurranó vallomásméze, a gyermeki élmények bájos büszkesége. A misztikum perceinek a hatása is csodás: a boldogság ragyogása tölti be a látomás boldog részesének minden érzékét, körötte minden énekel, mogorva házak ránevetnek, tarágú fák bókolya integetnek és minden, minden mosolyog. A látomástól szabad élet ilyenkor a bűnbánat szörruhájába öltözik; és ez a ruha annyira emberi, panasza annyira vonagló szívbeszéd, hogy belőle az olvasó a meleg Istenszeretet élményét éli át. Az Istenhezfordulásnak ez a hangja, ez az attitűdeje teljesen új volt nálunk; s ha az irodalom külföldi ujságainak ismerői ráismertek is Verlaine Sagesse-ének lírai mélységére benne, át kellett azt is érezniök, hogy ez itt egy valóságos szeretet-élmény költői megszólalása. Ez a büntudat, ez az önvád, ez a rajongó áradozás nem póz, nem játék, nem formáság, hanem vértől lüktető valóság, költészetté emelt kínzó-boldogító élmény. Az élet valósága, küzdelmes őszintesége szólal meg itt, megdöbbenő szuggesztív erővel. Elfeledhetetlen egy-egy jelenete, amely életepizódá válik a gondolati élmény elvontabb lefolyását. És ez az átköltés a maga eseményességével megkapóan szubjektív élmény marad, szimbolikus tükrözése annak a lelki folyamatnak, amely csak így juthat a költészet szemléleti világába. Szimbolikus jellegét nem is árulja el más, csak nyelvének áradó színessége, beszédjének simuló zeneisége, ritmusának szuggesztív simulékony-sága. „A lélekben lukozó titok”-nak ez a poézise Sik Sándor egész pályájának egyik legszárnyalóbb felemelkedése.

Harmadik kötetében a látások szerelmese látóbb szemmel

lép ki a világba, s az Isten keblén megerősült szív az ember-szív dobbanására figyel. Programja is megváltozott:

„Lobbanj belém, szent emberi vihar,
Minden lelkeknek minden szenvedése,
Minden zokogás, minden zivatar,
Minden öröm és minden nap sütése.
Legyen a lelkek millióival
Egyé a lelkem. Magába igézzé
Minden szem titkát, minden szem tüztét,
Úgy zúgja szerte hangos énekét.“

Ennek megfelelően két új lírai téma kerül uralomra költészetében: a nemzet gondja és a testvérszív fájdalma. Az ember érzi ezeken a verseken azt a kínzó élményt, amely a magyarság sorsára döbbsentette költőnket. Hol történt ez, milyen esemény-nyel kapcsolatban, megmondani nem tudjuk, de úgy látszik, a nemzet élete mellett a nemzeti irodalom régi világa is segítette. Csak ezzel tudom magyarázni azt, hogy először az irodalmi visszhang stílfarmáját veszi szívesen magára. Talán azért is, mert ez a nemzeti panasz, ez a kicsorduló keserűség annyira más volt, mint az előző lírai tartalom, előző lírai forma. Ámde amint a megnyílt szem maga látott, a panaszra megnyit ajak is a maga keserűségét sírta el. Mit látott bennünk? Hangosszavú-ságot, gögőt, pártos szellemet, henyéséget, örök gondtalanságot, jövővel semmit sem törődést. És e riasztó valóság mögött látott még valamit, egy egyre magasabbra emelkedő rémet: a nemze-tek sorsát letipró Rémnek az alakját. Ebben a döbbenetes láto-másban ragadja magához az ifjúság kürtjét, hirdeti a jövő em-berének szerepét, ünnepli a jövő reményének igazabb voltát, hívja az ifjúságot a megújhódás máglyájára. A megkötő nem-törődőmséggel szemben a hitet és merést írja zászlajára, s ezzel a megújhódást sóvárgó magyar ifjúság zászlólobogtatójává szegődik. A komoly átérzése szavai igazságának, a komolyságán átsugárzó meggyőződés, a megdöbbenésből áramló lendület, a régies ígéken lobbanó páthosz újra maghíntésre képesíti, a gond könnyeivel öntözött hazaszeretet maghíntésére. Egy darabig még a háború megáradó vérfolyamát is örömmel nézi; azt a véráldozatot látja benne, amely a magyarságot megtisztítja, az „örök Tenyér“ megmozdulásának áldását reméli, és együtt ujjong a tett korszakát köszöntő ifjúsággal. Himnikus versek fakadnak a lantján, de a himnikus hév inkább a szavak ritmusán, mint az érzés lángján gyullad. Önmagára talált, igazabb ön-magára, amikor — mintha Stuck borzalmas fantomja, a Háború

rémlett volna fel előtte — felsikolt: „Egymást gyilkolja egy bódult világ!”

Ez a döbbenetes látomás a nagy eszmék dalnokát a saját testvéri szívének csendes szavára eszméltette; ráéved a tekintete az út szélén lankadt karjukat nyújtó koldusokra, a hervadt szemekben rezgő könnyekre, a gyermekajkról elkíváncozó sóhajokra, és ez a látás a nemzet papját az ember papjává tette. A páthosz szava elhalkult, a gyújtó fáklya fényét értékben felülmúlja a melegsége. Csendes, szomorkodó, síró versek születnek, a csendes szeretet csendes, de üdítő forrásából. A maradandóbb, az emberibb, az örökebb ez a néhány vers ebben a kötetben.

A világháború és az azt követő nehéz napok a „Maradék magyarok” kesernyés hangulatát szülték, és lassanként még valamit: a költő szemmelláthatóan megelégtelte az örökös emberi hangosságot, át nem gondolt ember-megváltó programmok lelkiismeretlen piaci zaját, és a szónok hangos pódiumáról visszavonul a költői szempontból sokkalta áldásosabb lírai magányba. „Az édes Isten nagy meleg kezén megbú az árva lélek”, s nem holtakat is felébresztő harsonát, hanem az egyszerűség drága köntösét, tiszta tógáját ölti magára. Az ember nagyvárosi porából a természethez, s a természet ölében Istenhez menekül. Katholikus lelkülete vontja ide; az a vágy, amely a misztikum óráiban Isten zsámolyához bilincselte, most újra fellobog benne. Szíve a meleg béke nyugalalmát kívánja s ezt a békét Istennél találja meg. Istent pedig a természet csendjében. Az ember zajos könyökharcában elnémul az Istent dicsérő szó, nincs lélek-egység: a természet azonban a maga csendjében békét és boldogságot mosolyog, az Isten szívének dobbanását pihegi feléje. Itt minden illattal és a boldog csend ritmusával van tele, s ez a ritmus az ő szívével is összedobban. Ebből a harmoniából a ragyogó béke szimfóniája születik:

„A csillagok énrajtam lejtének,
Hullám vagyok, a tó az én anyám.
Bennem örül a boldog ég magának,
Mély orgonámon Isten ujjá játszik,
Ő mély szerelmét hogy sóhajtánám.”

A ritmusnak ez a közössége Sik Sándor líráján dalokat fakaszt, a csend hullámán ringatózó dalokat, melyek frissek, mint a tavaszi orgonaillat, mint a mosolygó búzavirág, mint a titokterhesen hulló akácvirág. Apró hangulatfoszlányok ezek, de tar-

kaságuk úgy olvad egybe, mint a rügyből fakadó virágok a tavaszba. Ez az összefogójuk, ez az egységük a boldog Istenszeretet. Árad belőlük a meleg érzés, viszi azt a halk pasztellel festett miliő, a békés színek simogató akkordja, a csendes dalbaringatódzás. Sik Sándor líráján a legdallamosabb melódiák ekkor fakadnak.

Ez a békésebb dalhangulat sugárzik át még azokon a verseken is, amelyek ismét az Istenszeretet misztikus mélységéből születtek. Sik Sándor lelke hajlik a misztikumra, az erősebb érzés hamarosan úrrá teszi képzeletét az érzékein. Természetes, hogy az Istenszeretet világát érve el a természet csendjében, hamarosan látomásokat vet eléje az Istennel egybeolvadni igyekvő szeretet. Ilyen látomásokban éli most is át Istenhez való viszonyát, az Istenszeretet élménytörténetét, magát a gyermekkor tavaszán álmódva végig. Nemcsak a saját érzésélményének üdesége kap meg, hanem az is, hogy maga az Isten is emberré, atyává egyszerűsödik; emberi megnyilatkozás tűnik elénk az ember iránti érzés megáradásában. Ez a sajátos szeretet-szimbólum költőnk képzeletének egyik legegényibb alkotása: valami naiv meghittség, művészetté finomodott gyermeki szív lüktet benne, mélység, amelynek partján egy gyermeki lélek gyűjti a gyöngyöket. Megnyilatkozása éppen a gyermekélmények szimbóluma révén frissül fel, a gyermekélmények nyelvéen kifejezve válik meglepően egyéni lírává.

A természet titkos rejtekén is felrémlik azonban a költő előtt az ember: a szépség számkivetettje, a nyomor szerencsétlene és a jövő reménye, a cserkész. Most megjelent verskötetének egyik leghatalmasabb darabja is annak a reménységnek ad hangot, mellyel a magyar nemzet jövőjét a cserkészifjúság bízabb és hívőbb lelkületéhez köti. A megyeri cserkész tábor hatalmas élményéből fakad ez a költemény: éjszaka ott áll a vezérdombon, s harcra kel benne a hitetlen mosolygók „Mire jó?” kérdése az egészséges magyar szív bizodalmaival. Ennek a lelki harenak a lüktetése teremti meg a vers formáját, a sorok és mondatok szabad áradását, mely úgy ragadja, mint a gáttal küzdő, majd a gátat eltépő patak. A hitnek, az akarat hitének kemény dobantása ez a költemény, a hitre hivatottságnak, a hitre ítéltségnek csodálatos erejű vallomása. A lelki küzdelem lírai hangulatának önkéntelen, teljes szóbaolvadása ez. A keserűség, fájdalom, szemrehányás, panasz döbbenetes árával szemben emel-

kedik fel a zászlótlengető hitnek himnikus lobogása; a végén pedig úgy lengeti, mintha a zászló selymét a saját életének szegével szegezte volna a rúdra.

Altalában új kötetében minden probléma véresen a szívéhez nőtt. Költészetének legmélyebb darabjai ebből az új helyzetből fakadnak. Az Istenhez való viszonyának himnikus, majd idillikus megjelenítése helyén most a vallási élmény a büntudat vérigazságú önvádját adja az ajkára. Ennek is ott van a mélyén az Isten szolgálatára rendeltség tudata, ezt is a Krisztushoz tapadó ragaszkodás tüze forralja, de nem marad meg ünneplésben, nem elégszik meg a szeretet-élmény megjelenítésével, hanem ember-önmagát állítja szembe a minden kegyelmet adó, de minden érzést megkövetelő Istennel, és ebből a szembehelyezésből a maga méltatlanságának, erőtelen erőlködésének, akarathagyatékosságának olyan fenségesen őszinte mea culpája fakad, amilyen katolikus poéta szívéből magyar földön még nem tapasztzott elő. A szív önmagát marcangoló bánatának és a hit égre-emelkedő tüzének sajátos ditirambját pattogják lantja húrjai.

Az olvasó kézzelfogható bizonyosságát látja itt annak, hogy „mostan mindent ért“ a költő, szeme most befelé és a világfelé egyaránt látóvá vált, hogy az érzések mind megérttek a szívében. A költemények lírai formája is megváltozott: az élmények gondolat-csillagokat szórnak szerte-szét, de a melódiájuk inkább a megsebzett sas vergődésére, mint a pacsirta egyenes röptének himnuszára emlékeztet. Van itt is béke, az egyszerű igénytelenység biztonsága; van itt is csend, az ég felé tárt karok néma adorációja; de a nyár telessége, a mindent megértő életismeret, a minden szenvedést látó megértés, a saját magát is embernek érző büntudat úgy rásüt minden élményére, mint a nyári meleg nap a természetben aranyló földekre.

A hit, az erőbenbízás fiatalos gesztusa a minden embert, minden teremtményt magához és Istenhez ölelő kéz lendületének adott helyet; a béke, a csend szerelmese csak egy hivatást érez immár magában: békét és csendet sugározni maga köré. Első kötetében is megvolt ez a hajlandóság, de akkor a fiatalság bizalma ihlette, amely önmagában érzi a sarjadó erőt; ma a fiatalságból a hit értékének tudata maradt meg, de a szó és tett ihletője a mindent megértő szeretet.

Alszeghy Zsolt.

BÍRÁLATOK.

Szász Károly: Képek és történetek. Budapest, 1928. 138 l. Franklin-Társulat.

Aki a hipermodernnek gyakran zagyva gondolataiba belefáradva a tiszta érzések világába akar menekülni, olvassa el ezt a tizenöt elbeszélést. Apáink erős nemzeti érzésű gondolkozása, a magyar család tisztasága tükröződik mindegyikben. Kitűnő rajza a magyar protestáns nagyasszonynak, aki erős kézzel tartja rendben házatáját, őt a rablók elé is kimegy és azzal kergeti el őket, hogy nem röstelnek-e olyankor jönni, amikor tudják, hogy nincs férfi a házban. Egyik jóízű jelenet követi a másikat, pl. a vidéki nemzeti asszony Pesten megbotránkozik, mikor az utcán megszólított úr nem tudja, hogy ki a halott, akiért most harangoznak. Megható A felemásszemű szolgáló c. elbeszélés. (A himlőbe esett és megcsúnyult menyasszonyt elhagyja vőlegénye.)

Szász Károly nyelvének zamatos magyarságára nem kell külön felhívunk olvasóink figyelmét. Meseszöví fantáziája pompás stíluskésztséggel párosul. Világa és emberszemlélete a magyar klasszikusoké. —r.

P. Gulácsy Irén: Hamueső. Regény. Budapest, 1928. 208 l. Singer és Wolfner kiadása.

Ez a regény a mai megszállt Erdély magyarságának szemüvegén keresztül akar a magyar ügynek segíteni. Egy szóval sem mondja, de kiérezzük intencióját: béküljünk ki a megszállókkal, mert okosabb megalkudni az adott helyzettel, mint fejfel menni a falnak. Belátjuk, hogy az erdélyi író még Budapesten megjelenő regényében sem írhat olyat, amiért Erdély mai urai felelősségre vonhatnák, de úgy hisszük, hogy Gulácsy Irén túlságba vitte az óvatosságot. Az egymást maró falusi magyar pártok közül egyiket sem festi rokonszenvesnek s mikor a hős erkölcsi hibái miatt elbukik, egy jóézésű oláh prefektus oszt igazságot. Ellenben az erdélyi zsidókat idealizálja.

Bass Menyhért a szegénységből nem egészen szabályos eszközökkel dolgozta fel magát falusi bírónak. A nagyigényű jegyző beugratja egy panamába. Hatalmi hóbertjában mindenkivel összevés. Felesége is elhagyja. Mikor a jegyző megszökik a pénzzel, a bírón akarják azt behajtani. Közben egy kassziről lueszt (!) kap és öngyilkos lesz.

A hős pusztulása nem indokolt. Az erkölcsi defektust is hamarosan kiheverhette volna ez a szegény regényhős takarékos, dolgos felesége segítségével. A regény első felében kellemetlenül hat a házasság folytonos durva veszekedése. A regény második fele érdekesebb. Sok tanulságos és találó epizódszerep teszi érdekessé, pl. a jó cselekedet helyett is csak frázist gyártó lelkész, a gyorsan meggazdagodni igyekvő oláh hivatalnok (sietnie kell, mert tudja, hogy kormányával ő is meg fog bukni). Megható a régi magyar jegyző tragédiája, ki nem esküszik fel az oláhoknak, hanem éhen pusztul, a nagy világégés hamuja temette el őt, innen kapta a regény is a címét.

Ha a gyakran komikusan nyakatekert s erőszakoltan eredetieskedő stílust meg akarjuk érteni, egy-egy mondatot többször is el kell olvasnunk. A megértést az ilyen tájszók is nehezítik: hersegve (22. l.), veselkedett (35. l.) akonákat (48. l.), vertyogtatta, tukóval (51. l.), gilvával (54. l.), irregette, bucsálódóra (56. l.), kótógó (57. l.).

Szabó István Andor.

Somfay Margit: Vénusz jegyében. Történelmi regény. Budapest, 1928. 382 l. A Studium Sajtóvállalat kiadása.

Dormándi László Súlyommadár címen írta meg a XVI. század költő-vitézének, Balassa Bálintnak regényét. (Ismertettük az Irodalomtörténet 1927. évf. 5—6-ik számában. (Nála Balassa Bálint eléggé durvalelkű rablólovag és szoknyavadász. Somfay Margitnak finomabb jellemző eszközök állnak rendelkezésére. Ő is beható történelmi tanulmányok után kezdett munkájához, mint Dormándi, ezt állandóan látjuk gondos korfestésében, de neki jobban sikerült az erőszakos, vitéz, a minden asszonyt megkívánó parázna férfi és az ideális érzelmű, nagy szerelmében hű és tragikus sorsú poéta ellentétes viselkedését megmagyaráznia. A regény kapcsán jól esik belemélyednünk a régi magyar úri társadalom rajzába.

Az irodalmi értékű regény stílusa is dicsérhető. Egy-két hibát a későbbi kiadás számára feljegyzünk: a szultántól uralt részben (35. l., urai: urának ismer el). A többi inasok (75. l., fölőseges többesszám). Nem- ejön (81. l., nem jön-e). Nem-o ily ország csúfjává nősz-e (310. l.). Interpunkcionális hibák, fölőseges vesszők bőven akadnak a könyvben. Bosszantó sajtóhiba: alperes c. h. alesperes (281. l.).

Szabó István Andor.

Legény Elemér: A bűvös ágy. Regény. Budapest, 1928. 116. l. Ország-Világ kiadása.

Vagy száz évvel ezelőtt Zalánszegre kerül állami nyomdásznak egy százszorszegi fiatalleány, Simkát Leó. Delejes nézése miatt belebolondulnak a városka hölgyei, de ő kerüli őket, mert nemnélküli ember. Pe: zoly százados Erzsé leánya szerelmet vall neki és delejes nézésétől megtermékenyül. Erre hozzáadják feleségül. Az asszony hamar meghal, férjét pedig egy huszártiszt szúrja le. Száz év múlva egy poéta a Simkát sirján nőtt kőrüfából csináltat ágynak. Nászéjén a fiatal menyecske megtermékenyül az ágyból kisugárzó delejes fénytől. Egy romániai herceg megvásárolja az ágyat, a tudomány számára ki akarja próbálni hatását egy török leányon, de a leány és a bűvös ágy hajótörés áldozata lesz. Így a szerző is megszabadul a természettudományi bizonyítástól.

Amint látjuk, fantáziája van a szerzőnek, de elhithető képessége és írói készsége még ezer szempontból kifogásolható. A mai írónak valészínűbben kell megírnia témáját. A szerkesztés hibája, mikor a menyasszony oly részletesen meséli el vőlegényének megismerkedésük történetét, mintha olyannak mondhatná el, aki azt még nem ismeri. A nyelvtant is jobban kell ismernie egy írónak. Öszecseréli a jelentő módot a felszólítóval: olyan színben árássza el a mulatót... (44. l.) A vonatkozó névmást rossz szórendben használja: A címlapot M. S. vágta ki Maeser-lemezen, aki... (4. l.) Vagy. Odatámaszkodott a szegény Sári borbély fakereztjére, akit... (10. l.) Bántó germanizmus: Lényed kifordult a fugáiból. (Aus den Fugen) (59. l.) Fölőseges

igekötő: Az annyira elvágott odaadás helyett. (50. l.) Fölösleges a *-ben* rag: Anno 1925-ben. Anno annyit tesz, hogy évben. Fölösleges idegen szó: direkt hálásak voltak (53. l.). Az interpunctióval bántóan hadilábon áll a szerző. Tucatjával tudnánk ilyen mondatokat idézni: Nem bánom tagadja, aki akarja de én stb. (29. l.) Vagy: A találkozásunk Pál olyan furcsa... (35. l.) E hibákhoz még egy kellemetlenség járul: A bekezdés elején az idézőjelet helyettesítő gondolatjelet talán az esetek ötven százalékában rossz bekezdés elé szedték. Egyéb bosszantó sajtóhibák is maradtak a szövegben. Pl. Ami ezt a bolond száz csinál (9. l.).

Ilyen pongyola megírásban és kiadásban ennek a regénynek az olvasása több bosszúságot okoz, mint élvezetet. *Szabó István Andor.*

Benyovszky Károly: A pozsonyi magyar színészet története 1867-ig. A Magy. Tud. Akadémia által jutalmazott munka. Pozsony, 1928. 288 l. Steiner Zsigmond könyvkereskedése kiadása.

Benyovszky Károly, a pozsonyi színház- és színésztörténeti jeles ismerője és lelkiismerete kutatója, ki már több figyelemreméltó munkával (Das alte Theater, Kulturgeschichtliche Studie aus Pressburgs Vergangenheit, Geschichte der Schaubühne zu Pressburg, Schodel Rozália, az első drámai magyar „dalnoknő“) gazdagította hazai színésztörténetünket, most megjelent nagyobb művével régi hiányt és mulasztást pótol. A pozsonyi Toldy-kör már 33 évvel ezelőtt hirdetett pályázatot a pozsonyi magyar színészet történetének megírására, de ez a pályázat meddő maradt. A pozsonyi színészetnek elsősorban nagy művelődéstörténeti fontossága van, bemutatja ugyanis a kezdetleges magyar színművészet fejlődését és elénk tárja azt a nehéz és kitartó küzdelmet, melyet a magyar színészetnek a nálunk gyökeret vert német színészettel kellett megvívnia. Benyovszky művében e küzdelemnek azt a korszakát mutatja be, amelyben a magyar színészet Pozsonyban csak tűrt idegen volt. A legrégibb adat arra nézve, hogy Pozsonyban magyarul játszottak, 1677-ből való. Ekkor történt, hogy Forgách Adám gróf pozsonyi palotájában egy magyar-nyelvű műkedvelői előadás folyt le, melyen Bercsényi Miklós gróf is szerepelt. Egyéb aztán a magyar színészet érdekében nem is történik. A magyar főurak közül gróf Csáky és gróf Erdődy Pozsonyban óriási összegeket költöttek a német színházra. Ez a vitás helyzet biztatta rá Frentzel katonatisztet arra, hogy németnyelvű röpiratában (Entwurf zu einem ungarischen Theater, Pozsony, 1779.) felhívja a magyar főurakat, hogy magyar nemzeti színházat alapítsanak. Ez a felhívás akkor még siket fülekre talált. Még különösebb volt Nonszl János Józsefnek, a bécsi Hofburgtheater egyik jelentéktelen színészének vállalkozása, aki kis társaságot szervezett és ezzel magyarországi körútra indult, hogy magyar színdarabok előadásával szórakoztassa a magyar hazafiakat. Így jutott el 1802-ben, a pozsonyi országgyűlés idejére Pozsonyba is, ahol két színdarabot játszott magyar nyelven. Képtelen előadásairól azonban a közönség megszökött. Csak 1820-ban sikerült Kilényi Dávidnak egy hónapon át „Komáromi Játzó társasággal“ anyagi és erkölcsi sikerrel Pozsonyban vendégszerepelnie. Most megint 5 esztendő telt el, míg a „Nemzeti Színjátszó Társaság“-nak sikerült 1825-ben Pozsonyban magyar előadásokat tartania. Ezután csak 1833-ban jutott el a „Dunántúli Színész társaság“ Pozsonyba, de sikert alig arattak. Csak Schodelnének, kinek a pozsonyi

magyar színészet körül elvitázhatatlan érdemei voltak, köszönhető; hogy 7 év múlva ismét magyar színészek játszhattak az ősi koronázó városban. 1842-ben Fekete Gábor. győri színigazgató tett kísérletet Pozsonyban. Fekete engedélyt kapott, hogy Ligetfalva község határában arénát építsen. Fáradozásai azonban eredménytelenek maradtak. 1844-ben a Nemzeti Színház vendég szerepelt Pozsonyban. A Nemzeti Színház művészeit a közönség lelkesedéssel fogadta, hiszen ez volt az első rendszeresen szervezett magyar társaság, mely Pozsonyban vendég szerepelt (május 18—26-ig). 1847-ben ismét Kilényi Dávid próbált itt szerencsét, erkölcsi sikere volt, de a vendég szereplés anyagi része annál kevésbé volt kielégítő. 1856-ban az „Aradi magyar nemzeti Színész Társaság” játszott Pozsonyban, 1858-ban pedig a Szegedi Színtársulat próbált szerencsét és 1860-ban a miskolci színtársulat Molnár György vezetésével. Egyiknek sem sikerült eredményeket elérnie. 1861-ben a pécsi színtársulat, 1863-ban a debreceni, 1864-ben az aradi társulat jött Pozsonyba, de ezek a lelkes színészek sem tudták meggyökereztetni a magyar színészetet Pozsonyban. Végre 1867-ben a Nemzeti Színház kereste fel másodszer Pozsonyot és ezzel lezárul annak a kornak első része, melyet Benyovszky a harc korszakának nevez. Ezzel a vendég szerepléssel fordulóponthoz ért a pozsonyi magyar színészet. Benyovszky érdekes és érdemes könyvének tanulsága, hogy a magyar színészek becsületes igyekezetük ellenére sem tudtak Pozsonyban boldogulni. Színházuk nem volt, a városi színházat a németek bérelték. Ez az áldatlan helyzet már eleve is lehetetlenné tette a magyarok érvényesülését. A lelkes apostolok azonban nem csüggedtek és szent ügyük igazában bízva folytatták a harcot, míg meg nem hódították a *német* Pozsonyot a *magyar* színésznek.

Benyovszky Károly könyve a legjobb e nemű szakmunkák közül való. Alapos tudás, sok kutatás, a forrásmunkák lelkiismeretes felhasználása, élénk, vonzó előadás teszik e munkának jelenségeit. A munkának értékét sok jó és új kép emeli. A Függelékben találjuk az 1820-tól 1867-ig Pozsonyban fellépett magyar színészek névsorát és a magyar színtársulatok által előadott darabok teljes jegyzékét. Összinté elismeréssel üdvözljük Benyovszky Károly régen várt, hézgapótló munkáját és várjuk mielőbb folytatását: a pozsonyi magyar színészet történetét 1867-től a csehek betolakodásáig.

Perényi József.

Balogh István Naplója. Sajtó alá rendezte és kiadta Barna János. Makó, 1928.

Barna János igen jó szolgálatot tett a magyar színészettörténettel foglalkozóknak Balogh István Naplójának kiadásával. A nevezetes Napló mely a Nemzeti Múzeum birtokában van, Balogh Istvánnak, a színésznek és színműírónak érdekes feljegyzéseit foglalja magában. Balogh feljegyzéseit 1820. október 10-én, Künszentmiklóson kezdte meg és megszakításokkal 1838-ig vezette. Tulajdonképpen pénztári napló az általa előadott darabokról. A régi magyar színészvilág sorsa elevenedik meg e feljegyzésekből és így színészettörténeti szempontból igen fontos Balogh Naplója. Egy egész sereg megbízható adatot találunk benne a magyar színművészet küzdelmes korából és több mint kétszáz darab előadásáról olvasunk hiteles feljegyzéseket. A könyv dr. Barna János makói felsőkereskedelmi igazgatójánál kapható.

Perényi József.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei.
Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Gulyás Pál, Halász László, Pintér Jenő.*)

I. Folyóiratok.

Akadémiai Értesítő. — 1928. évf., 1—5. sz. Berzeviczy Albert: *Megemlékezés Bonfinius Antal születésének 500. évfordulójáról.* Bonfinius Decadesei érdekes emlékei kezdetleges történetírásunknak és a rinascimento-korabeli olasz-magyar szellemi érintkezésnek. — Császár E'cmér: *Gyulai Pál, a tanár és tudós.* (Ünnepi beszéd a leányfalusi Gyulai-napon 1927 szept. 8-án.) Gyulai nagysága abban áll, hogy amit ő mondott és írt, az behatolt tanítványai lelkébe, ott megörögződött, mint az ő szellemi tulajdonuk, majd kiáradt a tanítványok tanítványainak lelkébe. Tudósaink, tanáraink sorában ő volt mint ember, mint jellem a legnagyobb. Nem tartozott az ú. n. parádés tanárok közé. Nemcsak frázis nem csúszott komoly, tartalmas szavai közé, de kép is ritkán: minden mondata súlyos volt, mert valami igazságot vagy ítéletet közölt. Toldy Ferencel szemben az elemzésben és értékelésben rejtett ereje. Művei nemcsak okulásnak, hanem gyönyörűségnek is forrásai.

Budapesti Szemle. — 1928. évf., 5. sz. Berzeviczy Albert: *Elnöki beszéd a Kisfaludy-Társaság 1928. IV. 22-i ünnepi közülésén.* A túlzott Ady-kultusz nagy veszélyt jelent az elszakított területek magyarságára nézve, mert ez a kultusz azt hirdeti, hogy egész multunk illúzió és hazugság volt, csak Adynál van a kiábrándító igazság. Azokat, akik ily tanokat hirdetnek, gondolkodóba ejthetné az a feltűnő jóindulat, mellyel az elszakított területek új urai az Ady-kultuszt pártolják. — U. i. 6. sz.: Berzeviczy Albert: *A háború és a békekötés hatása tudományra és irodalomra.* Szellemi integritásunknak egyik elsőrendű követelménye volna, hogy a tőlünk elszakított területeken élő magyar véreink nemzeti kultúrmunkánkban élénk részt vehessenek. A valóságban e követelmény nem teljesülhet a bennünket három oldalról környező utódállam rideg magatartása miatt. — Herczeg Ferenc: *Mikszáth Kálmán.* (Emlékbeszéd a M. T. Akadémia 1928 május 20-i ünnepi nagygyűlésén.) Ha Mikszáth Kálmán ma föltámadna, merőben idegen világban találná magát. Az élet ritmusa más lett. Az egyén vesztett a fontosságból, de az önbecsülésből is. Az önbecsülés lefokozása megnyilatkozik a divatban s egyéb téren is. Az igazi költőhöz azonban nem ér föl a divat csekély hullámverése, ő kívül áll az időnek és térnek; Mikszáth Kálmán igazi költő. — Galamb Sándor: *A Bánk-probléma.* Bánk alakját elsőnek Vörösmarty kifogásolta. Kérdés, vajjon elhibázott-e Bánk jellemzése. Bánknek össze kell omlania ön-

maga előtt, nem elsősorban azért, mert belőle „a nádorból törvénytapolódó, a király kegyeltjéből felségsértő, az alkotmányos államférfiübből forradalmár, a lovagból nőgyilkos“ lett, hanem azért, mert a maga elé tűzött erkölcsi célt, önmaga fejlesztésének kijelölt célját nemcsak hogy el nem érte, hanem ezzel a legellentétesebb pólusra jutott el. Bánk jelleme a darab folyamán annyira ellentéte lesz mindannak, amit magától várt és aminővé lenni indult, hogy sorsa megoldásának is pontosan ellenkezővé kell válnia annak, amit önmagának ígért. — Szász Károly: *Arany János emléke*. (Beszéd a Kisfaludy-Társ. 1928 ápr. 22-i ünnepi lakomáján.) Aki hiszi és vallja Arany irányának egyedül helyes voltát és késő is követni ezt az irányt: azzal mi — ha egyben-másban ellentétes nézetet vallunk is — testvérnek érezhetjük magunkat a nemzeti irodalom küzdelmes, de diadalmas birodalmában. Szükség van arra, hogy Aranynak, ennek a ragyogó példát szolgáltató egyéniségnek emlékét és szellemi hagyatékát ne hagyjuk paragon heverni. — 7. sz. Kornis Gyula: *A magyar kultúra fejlődése*. (A III. Finn-ugor Közművelődési Kongresszus 1928 június 11-i ülésén németül tartott előadás.) Mi adta meg nemzetünknek a világtörténeti létjogosultságot? Először is fejlett politikai érzéke, mely képessé tette hivatása betöltésére, vagyis arra, hogy a Nyugat védője legyen. E hatalmas politikai-katonai tevékenysége kifejtését lehetővé tette a részben Nyugattól átvett, de népegyéniségének megfelelően asszimilált államrendszere, törvényalkotása és jogfejlődése. Jellemző, hogy az örökös harci zaj között is igyekezett lépést tartani az európai színvonalú műveltséggel. A magyar műveltségnek van egy Ázsiából hozott ősrétege, amelyre a honfoglalás után szláv, német és olasz kultúrréteg rakódik le, még pedig keresztény zománcsal. Azóta nincsen az európai műveltségnek olyan szellemi áramlata, amely rövid idő alatt ne kanyarodott volna a Duna és Tisza völgyébe. A magyar kultúra fejlődésének legdicsebb szakasza a XV. század második fele. Az új európai eszmeáramlatok mindig nagyon gyorsan lépik át a magyar határt. A reformáció a magyar lélekben a vallásos érzést rázza öntudatra: a nagy nemzeti szerencsétlenség, a mohácsi tragédia ugyanakkor a nemzeti öntudatot és hazaszeretetet mélyíti el. Ez a nemzeti fájdalom azóta a mai trianoni sialomig a magyar lélek alapérzése. A kétfelé való örökös önvédelmi harc s ennek következtében ránk sújtó nyomorúság közepett a műveltség a Nyugathoz képest most egy időre elmaradt. E szomorú kép a XVIII. században megváltozik. Ez az ébredés először az irodalomban hallatja szavát. A XIX. század elején megindul a magyarnyelvű tudományos irodalom is. Érdekes, hogy a kulturális fejlődés áttekintésekor meglepő hasonlóságok tűnnek fel a magyarság s a finn és észti nép történeti szerepe között. A történet szelleme analóg világ-történeti küldetéssel bocsátotta szárnyra ezeket a rokon, de a nagy távolság miatt igazában csak alig félszázad óta egymásra ismert nemzeteket. — Siklóssy László: *A magyar Simplicissimus szerzője*. A magyar Simplicissimus szerzője id. Bucholtz György ezepezmegyci ágostai evangélikus lelkész (1643—1724). — U. i. 8. sz. Várkonyi Hildebrand: *A fejlődés eszméje és a szellemi tudományok*. A „fejlődés“ legplasztikusabb fogalmát akkor nyerjük, ha a „haladás“ gondolatával kapcsoljuk egybe. Ez pedig teljes értelme szerint csak az emberi szellem sajátos működésmódjával és struktúrájával van egybekapcsolva: a tudással, vallással, erkölcsiséggel. Ezekben való gyarapodás és differenciálódás jelenti az igazi történetfilozófiai „fejlődés“-t.

Debreceni Szemle. — 1927. évf. Zsigmond Ferenc: *Herczeg Ferenc stílusa*. H. F. idegenajkú lakosság között született, szülői németajkúak voltak s ő iekolás koráig egyáltalán nem tudott magyarul. Eppen ezért csodálunk kell azt a szellemi teljesítményt, mellyel a magyar nyelv szépségének és gazdagságának birtokosává küzdötte fel magát. Stilisztikai erőnei közül legkiemelkedőbb a szabatoság: ez az oka gyakori stílárís ismétléseinek is. — Hankiss János: „*Népszerű irodalom*“ és „*detektívrégény*“. Azt fejtegeti, hogy miért kedveli gyakran a finomabb ízlésű ember is az úgynevezett „népszerű irodalom“ termékeit, melyek közül legnagyobb kedveltségre a bűnügyi irodalom tett szert. Vázolja e műfaj egyetemes irodalmi fejlődését. — Tóth Béla: *Jegyzetek egy tót könyvhöz*. Pavel Bujnár: Ján Arany v literatúra slovenskej (Praha, 1924) c. könyvét ismerteti. Ez a mű gondos elemzését adja azoknak a tót irodalmi műveknek, melyeken Arany János hatása akár formai, akár tárgyi szempontból megállapítható. Vizsgálódásának körébe 12 költőt von bele, közöttük van a tótok legnagyobb költője is, Hviezdoslav, igazi nevén Országh Pál. — Gulyás József: *Csokonai a lélek halhatatlanságáról*. A költemény első kiadása csonkított. A költő régebbi darabjait is felhasználta nagy költeményéhez. A lélek halhatatlanságának kérdése ebben a korban időszzerű volt, több költő és költemény foglalkozott vele, így Pálóczi Horváth Ádám, Csokonai költeménye azonban mindegyik kortársát felülmúlja. Kimutatja, hogy a Csokonainak tulajdonított „Csokonai és Földi közt való beszéd“ c. költemény nem tőle, hanem Fazekastól való. — Mitrovics Gyula: „*Konzervatív irodalom*“ és „*progresszív irodalom*“. A művészi kifejezés új formái és tartalma a történelmi kifejlés természetes folytatásai gyanánt álljanak-e elő vagy a nyugati irodalmakba való erőszakos bekapcsolódással mintegy mesterségesen termeljük ki azokat? Lélektani alapon bizonyítja, hogy a művészetben a hagyományok érvényessége lélektani kényszerűség, de a jelenvaló hatások: az igazság, érthetőség, erkölcs hasonlóképen. Az ellenkező tünetek érvényesülő erejének magyarázata a kulturális válság, melybe korunk és nemzetünk belesodródott. — Juhász Géza: *A prágai színek jelentősége*. Mi a célja Madáchnak a prágai szín mekkettőzésével? Kíváncsok-e a két szín egybeolvasztása? Az első prágai szín azt fejezi ki, hogy a forradalom csupán a tudomány előkészítő munkája után volt lehetséges. Ez az összefüggés azonban kezdettől fogva elhomályosult, minthogy az eddigi összes kiadásokba a kettőspont helyére pont került. A második prágai szín pedig azt fejezi ki páratlan eredetiséggel, hogy az emberiség a forradalmi megrázkódtatások után pillanatnyilag még mélyebbre zuhan, mint a véres vihar előtt volt. A két szín egybetárolása lélektani képtelenség s amellett jelentős értékektől rabolná meg a tragédiát. — Hankiss János: *A „detektívrégény“ történetének vázlat*. A XVIII. század végén s a XIX. elején a romantika segíti elő a bűnügyi irodalom kifejlődését. E. T. A. Hoffmann fantasztikus novellái, a germán s a magyar balladák leggyakrabban a bűnügyi elbeszéléssel szomszédosak. Mai alakjához akkor jut el a detektívrégény, mikor a bűnösrel szembeállítja a rendőrt. Ehhez azonban a rendőrnek is át kellett alakulnia, rendőrkopóból Pinkertonná. A detektív előtérbe állításával viszont a regény nem realisztikusabbé, abban az értelemben, hogy most már kivételes eseteket, nagy felforgatással kieszelt gonoszteretteket örökít meg, mert csak az ilyesmi mutathatja meg a detektív ügyességét. A megoldást rejtegeti az író. A kérdés többnyire

ez: ki a tettes? A regény technikája végeredményben a játék technikája. Ezért sok újabb detektívregény teljesen kilép a reális és szociális keretből s a „tett” bennük nem okvetlenül gonoszított, csak ahhoz hasonló. — Szondy György: *Aprily Lajos*. Aprily „halálos bánatának” oka az öröklött lelki diszpozícióból a szomorú kisvárosi elzártság hatására kifejlődő neuraszténia. Lelke erdélyi lélek: Erdély multjában s az erdélyi természetben gyökeredzik. Legkiválóbb költőink között van a helye. — Péterffy László: *Aprily mint formaművész*. Á. formaművészete két forrásból táplálkozik: színszeretetéből és zeneiségéből. Mindkettő egyéniségében gyökeredzik, azért lényeges eleme költészetének. — Rác Lajos: *Rousseau és Magyarország*. A cikk IV. része foglalkozik Rousseau eszméinek visszhangjával a magyar irodalomban. Orczy, Besenyei, Kazinczy, Csokonai, Barcsai, Szentjóbi Szabó, Kármán, Kisfaludy S. és Eötvös J. művei tisztán mutatják Rousseau hatását. Felsorolja a cikk R. műveinek magyar fordításait is. — Szilády Zoltán: *Aprily felfedezése*. Hogyan derült ki, hogy Á. L. tulajdonképpen Jékely Lajos nagyenyedi tanár. — Szondy György: *Aprily gyermekkorából*. Apróságok Á. L. gyermekeiből. — Darnay Kálmán: *Emlékezés Kisfaludy Sándorra*. K. S. minden életeseeményének útját kétszer taposta meg. Kéziratát kétszer írta meg, mert az első példány a tengerbe veszett; Himfy dalait kétszer kellett kinyomatnia, míg híre-neve szárnyra kelt. Kétszer esküdött hűséget Szegedy Rózának, mert az első egyházi szertartást a vérrokonság miatt érvénytelenítették. Kétszer házasodott; sőt még végtisztességét is megismételték, minthogy temetésén az óriási hóihar miatt tisztelői nem jelenhettek meg. Tetemét pedig negyedszáz év múlva kiemelték sírjából és márványszobra alatt hantolták el. — Zsigmond Ferenc: *P. Gulácsy Irén*. Az író eddigi munkásságának gondos ismertetése. A tanulmány írója szerint G. I. olyan érték, akihez méltán fűz nagy várakozásokat az olvasóközség. — Farkas Gyula: *Jókai és Heiczky*. R. Gy. nagy ellensége volt Jókainak s több ízben támadta cikkeiben és bírálataiban a regényíró. Jókai szerinte csak azért tudott olyan példátlan népszerűsége szert tenni, mert kritikátlan emberekkel állott szemben. R. Gy. magatartása tanubizonyossága annak hanyatló népszerűségnek, mely Jókai pályáján 1875 után bekövetkezett. Az ifjú költői nemzedék neheztelt a regényíróra, mert Jókai nem törődött a fiatalokkal s ellenzéki politikáját kormánypártira változtatta. Mindenesetre ártott neki Gyulai Pál sok erős bírálata is.

Egyetemes Philologiai Közlöny. — 1928. évf., 1—3. sz. Kerényi Károly: *Kölsey Tacitus-olvasmányainak egy nyoma*. A Hinnusz s Tacitus Annalesei egy-egy rokon kitételeinek egybevetése. (U. o. utalás a költeménynek Horatiusnál s az Odysseiában előforduló vonatkozásaira.) — Balogh József: *Az „ájtatos” és „komor” Szent István király*. Hartvik püspök Szent István-életrajza és a belőle folyó nagyobb István király-legenda úgy állítja elénk az első magyar királyt, mint Krisztus passiójába bánatosan elmerült komor embert, aki száját soha „mosolyra nem nyitotta”, ez azonban csak antik eredetre visszavezethető heliografikus közhely, amelyből a történetíró aligha vonhat le számottevő következtetéseket. — Huszti József: *Gregorius Tifernas sirverse V. Lászlóra*. Adatközlés.

Irodalomtörténeti Közlemények. — 1928. évf., 1—2. sz. Badics Ferenc: *Megoldott problémák Gyöngyös I. életrajzában*. Az értekezésből ki-

tűnik, hogy a Heves megyében 1653—1682-ig szereplő esküdt, szolgabíró és helyettes alispán, meg a Gömör megyében szereplő költő ügyvéd, országgyűlési követ és első alispán Gyöngyösi István nem ugyanazok, csak névrokonok, s így Gyöngyösi Lászlónak azt a tanulmányát és adatközlését (Irodort. Közl., 1908), melyben az amarra vonatkozó levéltári adatokat mind a költőre vonatkoztatja: mint hibás dolgot azot végkép ki kell törölnünk a Gyöngyösi-irodalomból. — Horváth Cyrill: *Középkori László-legendánk eredetéről*. (I.) Egy a tárgyra vonatkozó értekezés (Kath. Szemle, 1923) ingatag alapú föltevéseire való utalás után a szerző kimutatja, hogy a Sz. László királyra vonatkozó legendás hagyományok középpontjában egy rövidlelékzetű emlék áll: a latin László-legendá régiebb, korzendonki szerkezete a XIII. század első feléből. A kis mű mindössze hat csodatörténetet tartalmaz. Az ide tartozó hagyományok második forrása: a krónika. — Timár Kálmán: *Magyar kódex-családok*. (III.) Bencés és premontrei kódexek. Arra a kérdésre, hogy bencés eredetű-e a legrégebb bibliafordításunk, a szerző nézete szerint nem elégségesek a Gábor által nagy buzgalommal fölvonultatott érvek. A premontrei kanonokrendről megállapítható, hogy a magyar irodalom megalapozásában érdemes munkásságot fejtett ki. (Pl. hat kódexünk hozható vele kapcsolatba.) — Czeizel János: *Az első szovett a magyar irodalomban*. Hogy Kazinczy F. írta az első magyar szonettet, bizonyítják: a) levelei; b) a nyilvánosság előtt tett kijelentései. c) barátainak nyilatkozatai. — Czeizel János: *Kölcsy F. szerepe az Antimondolatban*. Kölcsytől származik az Előszó, továbbá a Jegyzetek a versek alá c. fejezet. — Gálos Rezső: *Adatok a német költészet hatásához a XVIII. században*. Pótlások Császár Elemérnek a német költészet hatását tárgyaló alapvető művéhez. — Gálos Rezső: *Vörösmarty Senecája*. Vörösmarty — újabban Bratisztól kiadott — Seneca-fordítástörédéke nem az eredeti, hanem Ewald Chr. von Kleist irodalmunkban többször szereplő drámaavázlatának szószwint való fordítása. — Harsányi István: *Bod Péter Athenásának eddig ismeretlen Toldaléka 1786-ból*. E Toldalékot Szerencsi Magyar István XVIII. századi nagygyőri ref. lelkész, jeles egyházi író állította egybe. Ugyanő a Magyar Athenás újból való kinyomatására a királyi engedélyt is megkapta, a kiadás azonban elmaradt. A Toldalék anyaggyűjtésének Keresztesi Józseftől származó része 1925-ben előkerült a kúnszentmiklósi ref. reálgimn. könyvtárából. A cikk a kéziratból csak azokat a pontokat közli, amelyekben Szinnyi nagy írói lexikonához viszonyítva is, még mindig új adatok találhatók. — Horváth Konstantin: *Verseghy F. prédikációi*. A zirci apátsági kéziratokban megvan Verseghynek 27 egyházi beszéde. Jelentőségük, hogy ezek közt van a költő legelső, kiadásra szánt zsengeje, másrészt Verseghy belső fejlődése szempontjából is fontosak. — Szabolcsi Bence: *Adalékok a régi magyar „metrikus“-énekek történetéhez*. Ezek között különösen fontos egy 1562-ből való, Honterus nevéhez fűződő kiadvány: a legrégebb Magyarországon kiadott kótás, világi nyomtatvány. — Lám Frigyes: *Híres német utazó Kisfaludy Sándornál*. Kohl János György (1808—1878) útirajzíró látogatásának története a Himfy-szerelmei költőjénél. — Harsányi István: *Elégették-e Kazinczy F. iratait 1790-ben*. Nem Kazinczy iratait égették el Zemplén vármegye székházának udvarán, hanem II. József császár rendeleteit. — Gulyás József: *Egy ismeretlen Argirus-kiadvány és Amadé egy ismeretlen rezérhez*. — Jakab Károly: *Treuck Glückwunsch an die Ungarn c.*

költeményének magyar fordításai. — Csatkai Ferenc: *Magyar írók levelei* (Fáy A., Arany J., Kemény Zsigmond br., Gárdonyi Géza sorai). Adatközlések.

Jövők. — 1928. évf. 10—12. sz. Liptay Károly: *Sas Ede*: Meleghangú jellemzés az elhunyt íróról. — Mező Ferenc: *Apróságok Jókairól*. 1851 november 15-én mutatták be a Nemzeti Színházban Jókai Mór drámáját: A hulla férjét. A bukott darab sohasem jelent meg nyomtatásban, éppen ezért a cikkíró közreadja a róla szóló egykorú bírálatok közül a legterjedelmesebbet, mely egyszersmind ismerteti a dráma meséjét is. A bírálatot Bulovszky Gyula írta.

Katholikus Szemle. — 1928. évf., május. Viszota Gyula: *Kossuth Lajos és a Hetilap*. A magyar iparegyesület 1845-ben Hetilap címmel folyóiratot indított s ennek irányításában Kossuth Lajosnak nagy része volt. Vezércikkei úgyszólván minden számban ott voltak s ezek olyan hatást tettek, mint a Pesti Hírlap vezércikkei. Munkásságát a konzervatívok megütközéssel szemlélték s Széchenyi István ingerülten nyilatkozott róla Naplójában: „Kossuth, a gonosz magvető, folytatja a Hetilapban a régi garázdálkodását”. Hogy Kossuth cikkei milyen súlyosak voltak, mutatja az a körülmény is, hogy a cikkeket lefordították Metternich számára. — Lám Frigyes: *Madách és Rudolf császár*. Rámutat a Kepler-jelenettel kapcsolatos hamis történelmi beállításokra és helyreigazítja Wallis A. S. C. asszonynak, a holland írónőnek, Rudolf császár vakbuzgóságához fűzött észrevételeit. A császár korántsem volt olyan fanatikus máglyagyújtogató, sem olyan közönyös és barátság-talan ember, mint amilyennek Wallis asszony tartja. Jobban érdekelte a tudomány, mint a politika.

Kotoba-No-Hikari. (Kiotói, japán folyóirat.) — 1928. évf. 3. sz. Hangaria no Szin: Tompa Udi no Si: Kooduru ni... Pap Ferenc yakusuru. Tompa Mihály: A gólyához című versének japán fordítása prózában. (A lap a fordítónak Pap Ferenc budapesti ág. ev. hittanárnak arcképét is közli.)

Ludovikás Levente. — 1928. évf. jún. Rózsás József: *A magyar katonalélek Gyóni Géza költészetében*. Gy. G. irodalmi értékéről lehet vitatkozni, de azt nem lehet elvitatni tőle, hogy ő a világháború legnagyobb katonai költője, sok örök magyar katonalélek lantosa. Hogy milyen nemesen fogta föl a magyar katona hivatását, olvashatjuk egy leveléből: „Nincs az a szabadkai nábob, akinek vagyonáért most otthon tudnék lenni és nem lehetnék olyan untauglich, hogy haza tudnék menni és az én szeretteim szemébe nézni addig, míg az ő békéjük az idők végéig biztosítva nincsen”.

Magyar Nyelv. — 1928. évf. 3—4. sz. Vitéz Házi Jenő: *Balassi Menyhért árultatásának szerzője*. (I.) Adatok a Balassi-komédia egyik szereplőjének Szénási Istvánnak Balassi Menyhárttal való összeköttetése történetéhez. — Paizs Dezső: *Anonymus nem az első magyar grammatikus*. A szerző Zolnai Gyulával szemben ragaszkodik ahhoz a megjegyzéséhez, hogy a Névtelennek 18. fejezetében a „Borsod” névre tett észrevétel a szó kicsinyítő szerepére vonatkozik, s hogy ez ilyenformán a legelső magyar nyelvteni megállapítás. — *Kmoskó Mihály akadémiai előadása a magyarokra vonatkozó legrégibb keleti kútfőről*. E szerint a legrégibb keleti író, aki a magyarság szál-

lásait és életmódját ismertette, nem Muslim ibn Abi Muslim al-Garmi volt, amint azt Chwolson nyomán Marquart hangoztatta, hanem a vele egykorú Ubaidallah ibn Nordádbih. E szerző nagy földrajzi munkája eddig még nem került elő, de föltehető, hogy alkalom adtán valahol ráakadnak. — 5—6. sz. Trócsányi Zoltán: *Czeplédi István stilisztikai és jelentéstani fejtegetései*. Czeplédi István „Barátsági dorgálásában” (1663) az idegen műszavakat magyar körülírásokkal helyettesíti, e fejtegetések a magyar stilisztikatörténet becses emlékei. — Paizs Dezső: *Ósbó*. Az Anonymusnál előforduló Ósbó szóval kapcsolatos megállapítások is megerősítik azt a föltevést, hogy Béla király Névtelen jegyzőjének közleményei jelentékeny részben az ő korához képest közeli multnak, még a Szent István előtti évtizedeknek emlékei. — Vitéz Házi Jenő: *Balassi Menyhárt árulatlásának szerzője*. Balassi M. bizalmas levelezésének adatai s a Comoediában foglaltak lényegben megegyeznek, ez alapon kétségtelennek látszik, hogy a darabot csak oly jó tollforgató ember írhatta, aki Balassi M. legszűkebb környezetéhez tartozott. Sok érv szól a mellett, hogy Farkas Gyulának van igaza aki Bornemisza Pétert tekinti a Comoedia szerzőjének. — Kniezs István: *A magyar helyesírás a tatárjárásig*. (I.) 1. A magánhangzók írása. — Schwartz Elemér: *Humbolt Vilmos Révai Miklósról*. Pyrker Lászlónak Falkenstein Károlyhoz, a drezdai királyi könyvtár főkönyvtárosához 1847-ben írt válaszelevele szerint Humbolt Vilmos igen elismerően nyilatkozott Révai Miklós magyar nyelvtanáról. — Galamb Sándor: *Petőfi Sándor, Mészáros Lázár meg a „kófic”*. Petőfi Nyakraváló-versének „kófic” szava — több adat szerint — éppen nem helyén odavetett kifejezés, hanem nagyon is ad hominem élti elmésség. — Z. A.: *Te csak pipáld Laddnyi!* A családnéven szólítás német divat. Ime, így idegenedünk el magunktól fokról-fokra, anélkül, hogy észre is vennék. — Csűry Bálint: *Sulyok Ferenc levele anyjához 1540-ből; levél Fráter Györgyhez 1545-ből; Ombozy Miklós levele 1548-ból*. Nyelvtörténeti adatok.

Magyar Szemle. — 1928. évf. 2—4. sz. Schöpfung Aladár: *Irodalom és iskola*. Ha a nemzet tehetségét, lelkiismeretét és kedélyének gazdagságát méltó módon kifejező, eszmegazdagságban és formaszépségben virágzó irodalom akarunk, akkor az egész irodalomtanításnak, az elemi iskolától az egyetemig, arra a célra kell összpontosulnia, hogy tanítsa meg az embereket olvasni. — Turi Béla: *A Kossuth-emigráció történelmi tanulságai*. A magyar ügy csak akkor és úgy tudott európai ügygé válni, hogy útjába vagy körzetébe került az európai egyensúly, a nagyhatalmak politikájának, és hogy belekerült a magyar erecske abba a nagy áramlatba, mely akkor épp a történelem folyamata volt. — Farkas Zoltán: *Egy második Kossuth-szobor Budapestén*. Nemcsak nálunk történtek súlyos tévedések az emlékműalkotások körül, hanem bőven van rájuk példa a nyugaton is. És ott mégsem jutott senkinek sem eszébe, hogy egy már felállított szobrot eltávolítsanak, vagy kiegészítéssel egy másikat emeljenek melléje. Reméljük, hogy a Horvay-féle Kossuth szoborral kapcsolatban itt-ott felvetődött különös gondolat megvalósítására sohasem fog sor kerülni. — Jancsó Benedek: *Van-e szakadás az itthoni és az erdélyi lélek között?* Megokolatlan pesszimizmus volna az erdélyi magyarság hibáiból azt a következtetést levonni, hogy kiszakadhatna az egyetemes magyarság szellemi kötelékéből. Igaz, hogy az elszakított részek ifjúsá-

gának Ady a szellemi vezére, de azért ez az ifjúság küzdeni akar a magu fajaért. A régi magyar nagybirtokos-uralom véget ért Erdélyben, a latifundi-umok döntő hatalmát azonban fölváltotta a magyarság szívós életereje és de-mokratikus iránya.

Minerva. — 1928. évf. 4—7. sz. Zolnai Béla: *Balassi és a platoniz-mus*. Lehet, hogy a „platonizmus“ Balassinak nem kizárólagos életérzése, hanem csupán egy forma, konvenció, amit magára ölt, mikor verset ír. Lehet, hogy nem tudatos nála a „platonizmus“, de ez nem is fontos. Beletartozik mindenképen, egész attitude-jével, spiritualis eszméivel, költői motívumával a platonizmus európai divatjába. Lehet, hogy az első magyar műdalköltő lelké-nek csak egy része az új platonikus életforma elfogadása. De szellemiségének kvalitásához hozzátartozik, hogy életenergiáit beleszorítsa a platonikus for-mák korlátaiba. (Az új szempontokban gazdag tanulmány igen széles alap-vetéssel jut az itt összefoglalt eredményre). — Tóth Béla: *Rousseauista poli-tikusok*. Az 1790-től 1848-ig terjedő időszak határán belül a magyar politikai gondolkodásban oly erjedés megy végbe, mely lényegében a rendi Magyar-országától a nemzeti (polgári) államhoz való átmenet lelki előfeltételét te-remti meg. Vázignézve a magyar politikai gondolkodás történetének e korbeli főalakjain (Batthyány Alajos, Reviczky József, Ba'áza Sámuel, Belnay Alajos, gr. Bethlen Domokos, Sessku Károly, Fáy András, Benczúr János stb.) arra a megállapításra jutunk, hogy a Contrat Social eszméi kilépve a politikai didaxis erőltetett merevségéből, meglehetősen hajlékonysággal és változatos kombinációk-ban hatottak közre a hazai reformmozgalmak sikerre juttatásában. — Th.: *Tudománytörténet*. Ma, amikor a közérdeklődés fokozott figyelemmel nézi a külföldi iskolázás kérdéseit, talán időszerű, hogy összegyűjteni próbáljuk apáink ifjúkori leveleit. (A cikk mindjárt közli Riedl Frigyesnek 1879 január 2-án Párizsból Gyulai Pálhoz intézett sorait.)

Napkelet. — 1928. évf. 3. sz. Mályusz Elemér: *Kossuth működésé-nek társadalomtörténeti háttere*. Nem lehet nagyobb történeti tévedést elkö-vetni, mint Kossuthról azt gondolni, hogy a magyar jobbágyság törekvé-ei-nek megtestesítője volt. Kossuth ízig-vérig magyar nemes, gondolkodásmódja jellegzetesen nemesi arisztokratikus és konzervatív. 1848 előtt soha nem be-szélt, nem írt a jobbágysághoz, annak körében nem izgatott. A jobbágyság felszabadítása tehát nem önél előtte, hanem csak eszköz a nemesség vezető-szerepének biztosításához. A tudományos közvélemény elfeledhette Kossuth társadalmi működésének részleteit, a köznemesi családok azonban nem. Ezt a hálás vonzódást a maguk embere iránt p'ántálják át a jobbágytömegbe is ott, ahol ők a vezetők. A kiegyezés után nem az arisztokrácia s nem is a polgárság vagy a jobbágyság, hanem változatlanul a birtokos és szegény nemesség a vezető még Tisza Kálmán érájában is. A nemesi kultúrközösség-nek polgárivá való átalakulását a zsidóság akadályozta meg olyformán, hogy egyrészt szétporlasztja a polgárságot, úgyhogy a nemességnek nincs mivel összeolvadnia, másrészt pedig áthidalhatlan ürrel választja szét a magyarsá-got és a nemzetiségi értelmi csoportokat. (A terjedelmes tanulmány e főgon-dolatokat széles történeti megalapozással fejti ki). — *Gróf Klebelsberg Kuno lerele a Napkelet szerkesztőjéhez*. Kíváncs az erre hivatottak hozzászólása, hogy a neonacionalizmusnak mik legyenek a céljai a szépirodalomban, mik a

művészetek és tudományok egyes ágaiban. A neonacionalizmus végeredményében politikai mozgalom lesz, de egységes szellemének, irányának előkészítése elsősorban az irodalom feladata. Nincs dilettantisztikusabb beállítást, mint az a történeti megállapítás, hogy a reformkor Széchenyivel kezdődik. Ha kezdve Bessenyei, Kazinczy, Kölcsény és a két Kisfaludyn át egy nagy nemzeti mozgalom nem ápolja a nemzeti nyelvet és nem korbácsolja a nemzeti szellemet, József nádor és Széchenyi lelki megértés hiányában nem tudták volna megerősíteni a politikai reformkort. — U. i. 4. sz. László Vince: *A középkori ember imádságai*. A középkori imádságkönyvek anyagának legjelentékenyebb részét a breviáriumok magyar szövege, azaz a papi szolozsma teszi. E mellett gyakoriak bizonyos szemlélődő imádságok. Ilyenek az ú. n. „Mária-epeségek“ is. Az Istenhez nagy bizalommal közeledő ember „kellemetes nyájaskodást“ kíván az Úrral. Egyetlen imádságban néha benne van az aszketikus életideál. Jellemző rájuk, hogy az imádságok áhitata nagy szeretetnél időzik a szenvedő Jézus és a fájdalmas Szűz körül. Figyelemreméltó mozzanat még a középkori imádkozó nagy bizalma és hite az imádság erejében. — Németh László: *Népiesség és népiség*. A népiesség egyike azoknak a tömegszuggesztióknak, melyek egyetlen erő gesztusát sokszorozzák szét irodalmi irányra. A népiesség Petőfi életformája. Az utánzók azonban már csak öröklött jelmez volt, a kaputos ember szájából kirívó beszédmodor. Ez ellen a népies költészet ellen jogos volt a későbbi visszahatás. De a népiség: a magyar költészetnek és a magyar népnek és egymásrautaltsága: természeti igazság. Nagy magyar költő csak az lehet, aki a magyar eredetiség medencéjéből meríti meg a maga eredetisége korsóját. — Sik Sándor: *Ady és a magyar ifjúság*. (Az Országos Magyar Széchenyi-Szövetség irodalmi szakosztályán tartott előadás.) Szeretel és szánalom Adynak, az embernek, de a virradatot néző magyar ifjúságnak más eszményekre van szüksége, olyanokra, akik Adynál nem kevesebb világossággal látták és szenvedték a magyar sors tragédiáját, de akik töretlen hittel és gerinccel tudtak megállni a romokon, le nem vették szemüket a felhők és csarak közt az örök napról s tudtak fogyhatatlan erőt meríteni az örök forrásokból. — 5. sz. Ravasz László: *Mi minden van egy versben?* (Beszéd az Áprily és Inczedy—Joksmann-estélyen 1928 II. 9-én.) A vers vagy azzal kezdődik, hogy a külső világ beép a lélekbe, a Más hozzáér az Énhez (impresszionisták), vagy pedig úgy, hogy a lélek kiesordul a világba, az Én hozzáér a Máshoz (expresszionisták). Az impresszionista költő receptív, alázatos, tükröző; az expresszionista költő aktív, kegyetlen, forradalmi és felforgató. Harmadik típus az, mikor a megérkező és a kiinduló érzés találkozik és kézfogójukból támad a költemény. Ezek a klasszikus líraiságú emberek. A vers a teremtés miniatűr képe. De még ez sem elég. Még az is kell, hogy a versben benne legyen a mi képünk mása is és a költőé. — 7. sz. Rédey Tivadar: *Harsányi Kálmán*: Harsányinak tisztos helye van a magyar kultúra történetében, amely szerinte azoknak a minden áldozatra kész hívőknek története, akik rendületlenül és makulátlan tisztasággal állanak meg ott, ahová elhívtak. — Németh László: *Új reformkor felé*. A föld népe ma már nem egységes társadalmi réteg; lassan egy új polgárságot vet ki magából, melynek fiai szabadon áramolnak a középosztály felé. Itt volna a pillanat, amikor a magyar középosztály néppel érző elemei összefogva ezzel a felfelé özőnlő tömeggel, megkísérlelnék a magyar nép arcát a magyar műveltségben is

kidomborítani. — Galamb Sándor: *Ibsen és a magyarok*. 1849-ben Ibsen dicsőítő költeményt írt a magyarokról. 1891-ben Budapesten is járt s tiszteletére akkor a Nemzeti Színházban Nórárt játszották. A következő napokon meglátogatta Jókait s részt vett az ő kedvéért rendezett ünnepi lakomán. Általában a nagy norvég költő rokonszenvezett a magyarokkal. — 8. sz. Tolnai Vilmos: *Lisznai Kálmán báránylevelei*. Mikor 1857-ben az ifjú császár másodszor járt Magyarországon, a Budapesti Hírlap május 5-i számában névtelen „Költői üdvözlés” jelent meg tiszteletére. E verset az ötven forintnyi tiszteletdíjról szóló, ma is meglevő nyugtatvány szerint Lisznai Kálmán írta. — Tolnai Vilmos: *Magyar glóbusz*. Egy régi szállóige részletes története. — R—r.: *Leveleminta mintaférjeknek*. Jókai Mór egy levele felcségséghez 1859 szept. 6-ról. — 9. sz. Brisits Frigyes: *Szózat*. Vörösmarty Mihály híres nemzeti énekének egy szövegváltozata. — Dékány István: *A nemzeti eszme renaissance-ának kérdéséhez*. Még nem rekonstruáltuk át politikai mentalitásunkat úgy, hogy a XIX. század politikai öröksége alól teljességében emancipálódni tudtunk volna. A legközelebbi feladat tehát a nemzet kutúréntudatának s arisztokráciájának megteremtése. De kell, hogy az értékontudatos, modern kultúrarisztokrácia az új szociális feladatok terén alkalmazkodóképességben is előljárjon. — Hajnóczy Iván: *Új adatok Katona Józsefről*. 1. Katona bárendezési tervezete. 2. Katona temetési meghívója. — 10. sz. Markó Árpád: *Kossuth fogsága*. Kossuth eddig ismeretlen levelei a M. Kir. Hadtörténelmi Levéltárban őrzött eredeti okiratok alapján. — Galamb Sándor: *Színházi kultúránk feladatai*. Fontos teendők: a vidéki színészet színvonalának emelése és a színészképzés megreformálása. — Rexa Dezső: *A Nemzeti Színház első kiadásai*. Adatközlés. — 11. sz. Markó Árpád: *Kossuth fogsága*. (II.) Kossuth ismeretlen leveleinek folytatólagos és befejező ismertetése. — Rexa Dezső: *A Nemzeti Színház első kiadásai*. (II.) Adatközlés. — Rédey Tivadar: *A színházi közönség kultúrája*. A színházi közönség kultúráját katedrának, sajtónak, társadalomnak, szülői háznak együttesen kell megteremtenie. — *Egy irodalmi per*. Annak a pernek iratai, melyet Sebestyén Gyula indított Szekfi Gyula ellen a Napkeletben „Alarcos könyvek” c. bírálata miatt. (A három bírói fórum ítéletének közlése.) — 13. sz. Horváth János: *A kritika jogai és korlátai*. A Napkelet legutóbb három bírói fórum ítéletének indokolását tette közzé egy irodalmi pörrel kapcsolatban. A két első fórum felmentette, a harmadik „beesületsértés vétségében bűnösnek” mondta ki a kritikus, mivel bírálatában bizonyos lealacsonyító és megsejtő kifejezéseket használt. Ez alkalmiságból — „személyi vonatkozások” mellőzésével — a cikk ismerteti a jogászai szempontból bizonyára laikus, de az irodalmi gyakorlatban klasszikusnak tudott, hagyományos jogrendszert. Előbb szemelvényeket közöl a kritika tényeiből annak szemléltetésére, hogy mily éles kifejezéseket engedtek szükség esetén maguknak a legjelöltebb magyar kritikusok. Majd fölveti a kérdést, hogy honnan veszi a kritikus a jogot ahhoz, hogy a nyilvánosság előtt semmi érzékenységet nem kímélve, sőt megbélyegzőleg szólnon egyesekről? A kritikus ugyanonnan meríti létjogát, ahonnan az író, a költő. A társadalom bármely tagjának megvan az az ideális joga, hogy magánélete korlátai közül kilépve, hatni próbáljon a többiekre vagy az egészre; viszont a többinek s az egésznek éppen úgy joga visszahatni minden ilyenmű kísérletre. E jogos visszahatás az, amit az irodalom-

ban kritikának nevezzük. De hátba a kritikus tévedett; van-e büntetése? Büntetése ugyanott van, ahol egyedüli szankciója: az erkölcsi közvéleményben. Egy nagy erkölcsi eszmény: a köz szolgálata; egy-két irányelv, mely e szolgálathoz „törvényt szab és határt”; egyebekben pedig teljes önállósága, de teljes felelőssége is az egyénnek, ki e szolgálatra önként vállalkozik: ennyiből áll, rövidre fogva, az irodalmi (közéleti) bírálat saját alkotmánya. — 16. sz. Hankiss János: *A lírai költő fölfedező úton*. A modern líra fejlődésének mintegy száz év óta legfőbb, jóformán egyedül égő csillaga: a lélektani fölfedezésre való törekvés. E tekintetben három írótypust lehet megkülönböztetni. Az elsőbe sorozhatók a neuraszténiások, az önmagukat kínozza elemzők Rousseautól Vörösmartyn, Baudelairen keresztül Adyig. A második csoportba tartozik a kontemplatív vagy „ábrándozó” költők sora Goethetől Lamartineon és Petőfi át Vajda Jánosig. A harmadik csoport költői a józanabbak, kisebb tehetségűek, az utánzók, akik azért akarnak fölfedezni, mert mindig azt hallották, hogy „egyéni érzések őszinte kifejezését” várják tőlük. Bizonyos, hogy előbb-utóbb kimerül a költők fölfedező kedve, de ez valószínűleg akkor következik majd be, mikor a tudatalatti jelenségek kutatásába viszonylagos világosságot vetít a tudomány. Onnan, ahol már vasúti síneket fektetnek le, menekül a vérbeli fölfedező. — P. V. *Bartóky József meghalt*. Meleghangú megenlékezés a nemrég elhunyt jeles elbeszélőről. — Németh Antal: *Magyar színészettörténeti múzeumot!* A számos külföldi példa mintájára kívánatos volna, hogy nálunk is állítsanak fel a tudományos kutatás céljaira alkalmas színészettörténeti múzeumot. — 16. sz. Fábian István: *A konzervatív Berzsenyi*. Berzsenyi konzervativizmusa politikai és irodalmi elveiben domborodik ki leginkább. Ezek az elvek egy erős egyéniség feleletei azokra a problémákra, amelyek a gondolkozó és felelősséget érző elméket ebben az időben hánytorgatták. Berzsenyi nemcsak a régi, nemosi világot és a naiv irodalmat védte az újítások ellen fiatalkori ódáiban és öregsege elkéseredett polemáiban, hanem a magyar faji jellemet is az idegenséggel, Nyugat-Európával, a romanticizmussal szemben. De nevezett kortársai, az utódok is alig látták meg elveinek roppant távlatát. Sokszor erőshangú kritikáiban, fájdalmas kitéréseiben a megsértett hiúság hangját hallották. — Galamb Sándor: *Osztórk színdarab a magyarokról*. Grác az idén ünnepelte fennállásának nyolcszázéves fordulóját. Az ünnepi díszelőadásokon bemutatott darabok közt szerepelt egy Donauprinz című, nyomtatásban meg nem jelent, magyar vonatkozású színdarab. Hőse Rudolf trónörökös, többi szereplőinek fele magyar, műfaja — a szerző megállapítása szerint — „eine österreichische Tragödie in fünf Geschehnissen. A történet színhelye Bécs. Ideje: 1889. Íróját a színlap Heinrich Spillernek nevezi. — U. i. 17. sz. Mészöly Gedeon: *Id. gróf Teleki József házassága*. Rousseau barátjának az 1738-ban született Teleki Józsefnek naplójából a házasságára vonatkozó rész.

Ösvény. — 1928. évf. Tolnai Vilmos: *Magyar költők hitvilága*. Cikk Petőfi Sándor vallásos érzelmeiről s utalás több más magyar költő hitvilágára. — *Irodalmi ünnepek*. A Luther Társaság nevében Kovács Sándor emelkedett szellemű beszédet tartott a következő három emléktábla felavatásakor: Petőfi emléktáblája Pécen (1926. szept. 7.), Gyóni Géza emléktáblája Gyónon (1927. jún. 26.), Győry Vilmos emléktáblája Győrött (1927. nov. 20.).

Protestáns Szemle. 1928. évf. 5. sz. — Karácsony Sándor: *Szabó Mária*. Szabó Mária, Berde Mária és Gulácsy Irén az első magyar kendőzetlen nőírók triászja. Elődeik még nem merték nővoltagekat őszintén adni írásközben, utánozták azt a modort, amit férfitársaikról s nagy férfelődeiktől örökölték. — 6. sz. Zseny József: *Kossuth Amerikában*. Visszapillantás Kossuth amerikai fogadtatásának történetére, abból az alkalomból, hogy nagy hazánkfőnek 1928 március 15-én New-Yorkban szobrot emeltek. — Id. Imre József: *Ismeretlen Faust-fordító*. Kevesen tudják, hogy mikor Nagy István első Faust-fordítása után Komáromy Andoré és Dóczy Lajos is megvolt, negyediknek kinyomatta a Franklin-Társulat Szabó Mihályét 1888-ban. E fordítás Hódmezővásárhelyen keletkezett. Szerzője — Szabó Károly történetíró testvére — Köröstarcsán született 1822 aug. 26-án s 1899-ben halt meg. Faust-fordításának második javított kiadása 1894-ben jelent meg Debrecenben. — Karácsony Sándor: *Bodor Aladár*. Nincs olyan szellemi áramlat, melyben meg ne fürdött volna és a légnyomás duplájával nyomja lelkét egy óriási könyvtár, melyet maga mögé olvasott. Benne él Szabó Dezső ázsiai magvarsága, Móricz Zsigmond hatalmas élelátása s Babits Mihály filozófiája.

Széphalom. — 1928. évf. 5—8 sz. Vajthó László: *En, Ady Endre*. Eredeti szempontok szerint, elfogulatlanul ismerteti és bírálja Adyt az embert és a költőt. A tanulmány könyvalakban is meg fog jelenni. — Ady Lajos: *Mendemondák és ferdítések Ady körül*. Nélkülözhetetlen helyreigazítások azok számára, akik Ady életrajzával foglalkoznak. Egyik-másik Ady-életíró sok hamis állítást kockáztatott meg a költőről. — Várkonyi Nándor jellemzi Szabó Mátyás és Kassák Lajos írói munkásságát. Kassák szerinte a forradalmár-költő legrokonszenvesebb típusa. Tévedése csak annyi, hogy munkásságába a maga természetétől és művészetétől idegen elemeket, elvont programokat és felesleges eszközöket iparkodott oltani, pedig ezek nélkül zavartalanabban felelhetne meg hivatásának.

Színházi Élet. — 1928. évf. 28. sz. Emőd Tamás: *Hét elsikkadt Ady*. Közli Ady hét kiadatlan versét (1906—1907). Ezeknek a verseknek a kiadásáról annak idején lebeszéltek a költőt s ő könnyen belenyugodott barátai ítélkezésébe.

Ungarische Jahrbücher. — 1928. évf. 1—2. sz. György Lajos: *Die Übersetzungen deutscher Romane und Erzählungen in der ungarischen Literatur*. A téma megvilágítása után közli gondos utánjárással készült bibliográfiáját a német elbeszélő munkák magyar fordításairól: 1772—1836. Mutatvány ez egy nagyobb munkából, mely bizonyára erős hízagot fog pótolni a magyar rodalomtörténetben.

II. Hirlapok.

Budapesti Hirlap. — 1928. évf. ápr. 21. Siklóssy László: *Wesselenyi Miklós fehér szerelme*. W. M. 1835 táján szerelmes volt egy pozsonyi urileányba, Brudermann Máriába. Erről az eszményi nőalakról mintázta Jókai Mór Mayer Fanny alakját. Brudermannék később Bécsbe költöztek s a család leányai igen előkelően mentek férjhez, Mária azonban leány maradt s 1884-ben halt meg. Emlékét az Egy magyar nábob és Kárpáthy Zoltán őrzik. — Ápr.

24. Berzeviczy Albert: *A Kisfaludy-Társaság és Ady Endre*. A Kisfaludy-Társaság elnöke már a múlt évi közgyűlésen rámutatott arra a szakadásra, mely ma két ellenséges táborra osztja a magyar irodalom művelőit. Az ellentét főképp Ady Endre költészetének megítélésében ütközik ki. Mint a múlt esztendőben, ez évben is a legtárgyilagosabb állásponttól óhajtott a Társaság elnöke megvilágítani a kérdést. A két irodalmi tábor között még alig lehet szó közeledésről. Mindkét oldalon sokan vannak, akik a közeledést nem is kívánják. Ady körül is új meg új problémák merülnek föl. Az Ady-kultusz túlzásaiban legveszedelmesebb az a tétel, amely Adyt mint valóságos irodalmi Messiást állítja az olvasók elé s a magyarság egész szellemi jövőjét Adyra akarja felépíteni. Ez a tanítás súlyos veszedelmet jelent az elszakított területek magyarságára nézve. Joggal lehet attól tartanunk, hogy ez a magyarság nemcsak politikailag, hanem szellemileg is teljesen el fog szakadni tőlünk. Az elszakított területek új urai feltűnő jóindulattal pártolják az Ady-kultuszt, ami természetes is, hiszen nekik iskoláikban a magyar ifjúságot csak Ady jól megválogatott verseire kell rátanítaniok, hogy az megutálja a régi Magyarországot, ahová nincs semmi ok visszavágní, hiszen a nagynak ismert magyar költő hirdeti, hogy a régi nagy Magyarország basák uralma volt, urak gazsága, elnyomatás és rabság: örüljön hát az elszakadt magyar, hogy most új urakat kapott. Ha az ifjúság Adyból merit életbölcseiséget, hazafióságot és valóságosságot s elfordul mindattól, amiben apái lelkesedve gyönyörködtek, szomorú jövő elé nézünk. A magyarság bukását éppen azok az elemek tették legsúlyosabbá, melyekben a költő bízott; azok vittek bennünket a bolsevizmus karjai közé. Ezzel szemben éppen azok a történeti erők és régi erkölcsök állították a nemzetet újra talpra, melyeket Ady gyűlölt és megvetett. Ady tanítására nem lehet új nemzeti jövőt építeni. — Május 3. Takáts Sándor: *Kölcsey és a titkos rendőrség*. A bécsi kormány a reformországgyűlések idején állandóan figyeltette kémeivel a hazafias nemeseket, így Kölcsey Forencet is, aki az országgyűlési titkos rendőrség jelentéseiben csak mint hírhedt demagóg szerepelt. A rendőri megfigyelés alatt álló Kölcseynek nemcsak beszédeiről, hanem magánéletéről is fontos tudósításokat küldött a rendőrség Bécsbe. — Június 22. Szász Károly: *Ősök nyomán*. Meleghangú megemlékezés Szabolcska Mihályról, abból az alkalomból, hogy új verseskötete megjelent a M. T. Akadémia kiadásában.

Magyar Hírlap. — Palágyi Lajos: *Írók sorsa*. Ez évben a Magyar Hírlap vasárnapi számaiban P. L. Írók sorsa címmel igen érdekes visszaemlékezéseket közöl azokról az írókról, akiket hosszú pályája folyamán megismert. A sorozat remélhetőleg könyvalakban is meg fog jelenni. — Aug. 14. Feleký Géza: *Kálmán Imre 722 színpada és a hat súlycsoport*. Rámutat arra, hogy az olimpiai világbajnokoskodás talán mégsem minden a magyarság életében s van egyebünk is, amiről érdemes beszélni. A siker megbecsülése és kultusza ne álljon meg a boxmérkőzés súlycsoportjánál, hanem vegye tudomásul, hogy pl. Kálmán Imre egyik operettjét, a Marica grófnőt, eddig 722 színházban játszották el s ezek közül Hamburgban 400 előadást, Berlinben 800 előadást ért a darab. A Tatárjárás, ez az ízig-vérig magyar operett, Bécsben eljutott az 500 előadás fölé s előadták Ausztráliában is. A Csárdáskirálynő több mint 1000 este ment Berlinben. A Cirkuszhercegnő 410 színház játszotta eddig.

Magyarság. — 1928. évf. május 27. Bevilaqua Béla: *Fazekas Mihály halálának századik évfordulója*. Tudományos értekezés a Ludas Matyi meséjének a francia és magyar bábjáték változatairól. — Júl. 15. Dobozi István: *Tallózás az újra felburjánzott füzetes ponyvairodalom berkeiben*. Annak idején egy Székely Aladár nevű könyvtáros nagy üzleti érzékkel irányította a magyarországi füzetes rémregényirodalmat. Halála után újból megindult a pirosfedelű füzetek áradata, sőt most már három ponyvaregény-kiadóvállalat is van Budapesten. Az egyiknek tulajdonosa, Klein úr, több dologról tájékoztatta a cikkírókat az üzlettel kapcsolatban. A munkásnépnek izgató mese kell, nem holmi lélekboncolgatás. A rémségek írói közt akad igazán jónevű író is, de a nevét egyik sem engedi elárulni, mert örül, ha álnév alatt keresete van. A füzetes ponyva legbuzgóbb olvasói az elszakított magyar területeken vannak. Egy másik rémregény-kiadó, Braun úr, azt világította meg, hogy milyen nehéz az ilyen vállalatot adminisztrálni. A füzetes regények szöveg-i jórészt német ponyvaregények átdolgozásai. — Júl. 15. Bujk Béla: *Jókai a kúnok között*. Karcagi cimberek visszaemlékezései arra az időre, mikor ott Jókai fellépett képviselőnek. — Júl. 22. Stadtmüller Gyula: *Vörösmarty három eposztörredéke*. A Magyarvár, a Rom és a Délsziget viszonyáról. A cikkíró szerint a Rom nem tekinthető a Magyarvár epizódjával, független e kettőtől a Délsziget is.

Nemzeti Ujság. — 1928. évf. ápr. 29. Major Ervin: *Az első magyar opera szerzője*. A köztudat szerint Pikkó Hertzeg És Jutka Perzi a legrégebb magyar opera. Zenéje nem maradt fenn, szerzőjének éppen csak a nevét ismerték. A cikkíró most bővebben ír róla. Chudy József zeneszerző 1779-ben tűnt fel Pozsonyban, mint karmester és zeneszerző. Pozsonyból Pestre került s 1793-ban a magyar színtársulatnál az énekesjátékok irányítója lett. 1793-ban került színre Budán a Pikkó Hertzeg. A népszerű operát később vidéken is sokszor játszották. Ch. J. a magyar fővárosban halt meg 1813-ban.

Pesti Hírlap. — 1928. évf. ápr. 24. Rákosi Jenő: *Ady-háború*. Berzeviczy Albert most már másodszor szólalt föl a Kisfaludy-Társaság gyűlésein az irodalmi béke érdekében, elmondva böles észrevételeit Adyról. „De tévedett, mikor azt hitte, hogy neki is, az Akadémia elnökének, a Kisfaludy-Társaság elnökének, a volt érdemes kultuszminiszternek és közéletünk egyik kiváló alakjának szabad az, hogy véleményét szabadon és büntetlenül kimondhassa poétáról, éppenséggel Ady Endréről is. Nem komoly érvek, hanem gúny és kisebbités fogadja arról az oldalról, ahol formális felekezeti fanatizmussal dolgoznak ezen a téren. Nem vallást értek itt, hanem irodalmi felekezetiiséget. Ez a tábor néha egészen a karrikatúráig megy a bálványa magasztalásában. Azt gondolom, az engesztelhetetlen harcnak rejtélyes oka az, hogy csak külszíne irodalmi. A felület alatt politikai és társadalmi erők lappanganak.” Ady Endre mint poéta három dologgal volt állandóan harcban: Istennel, Magyarországgal és saját testiségével. Legkevésbé lehet azt megérteni, miért helyezkedett annyira szembe a történeti Magyarországgal. Mindazt, amit fellépéséig szentnek tartottak, amiről költő-elődei énekeltek, azt ő buta, korlátolt, értéktelen dolognak bélyegezte. Valami új világfelfogás, új szellem derengett agyában, amiről nem adott konkrét képet vagy fogalmat. A forradalmi pártokhoz csatlakozott, a háborúban defetisták voltak, a defetizmus-

ből forradalom lett, a forradalomból köztársaság, ebből a proletárdiktatúra és az oláh megszállás. A költők ugyan nem forgatnak ki tengelyükből országokat, de hathatósan tudják segíteni a fölforgatókat. Ady költészete és a magyar nemzeti költészet között megszakadt a folytonosság, holott a nemzetnek egy fia sem emelkedhetik úgy az összesség fölé, hogy hetyke göggel ezembeszálljon a nemzeti szellem ezeréves fuvallatával. Mindezekről most már hiába való a disputálás. Berzeviczy Albert bölcsességének van igaza: keressük az egyetértést. — Jún. 3. Lelkes Nándor József: *Ahogy a vég kezdődött*. Megemlékezés Anyos Pál egyik tartózkodási helyéről, a nyitrai Szentjánoselefről. Ez a hely ma egyetlen nagy kastélyból áll: a kastély kolostornak épült a dúsgazdag Elefánthy-család pénzén, akik földesurai voltak ennek a környéknek. Az alapító 1369-ben adott itt hajlékot a pálosoknak. A török dúlás idején itt őrizték kincseiket a pálosok. II. József császár óta a kolostor a kinestár tulajdonába ment át, ma gróf Edelsheim-Gyulay Lipót a tulajdonosa.

Pesti Napló. — 1928. évf. júl. 7. Kardos László: *Ismeretlen Ady-versek*. Tizennégy, eddig nem ismert Ady-vers, egybegyűjtve a régi debreceni napilapokból. A cikkíró jelzi, hogy van még huszonkét kiadatlan Ady-verse. A most közölt versek aktuális rímelések, riportstrófák (1898—1899). — Júl. 28. Révész Béla: *Egy Ady-vers körül*. Közöl egy rövid verset, melyet A. E. egyik barátjához írt: Miklósnak Bandi.

FIGYELŐ.

Elhúnytak.

BALLAGI ALADÁR dr., a M. Tud. Akad. r. tagja, nyug. egyet. ny. r. tanár, szül. Keekskeméten 1853 okt. 24-én, megh. Budapesten 1928 jún. 21-én. — 1879-ben h., 1883-ban rk. és 1889-ben r. tanára lett a budapesti egyetemen az újkor történetének. 1924-ben nyugdíjazták. Irodalomtörténeti és nyelvtudományi érdekű munkái: *A m. kir. testőrség története*. Pest, 1872. — *A magyar nyomdászat történeti fejlődése 1472—1877*. Bp., 1878. — *Régi magyar nyelvünk és a nyelvtörténeti szótár*. I. (egyetlen) köt. U. o. 1903. — *Buda és Pest a világirodalomban*. I. köt. U. o., 1925. — 1891/92-ben szerkesztette az Irodalomtörténeti Közleményeket.

BARTÓKY JÓZSEF v. b. t. t., ny. államtitkár, a Kisfaludy- és Petőfi-Társ. r. tagja, szül. Békéscsabán 1865-ben, megh. Budapesten 1928. júl. 4. én. A jogot Nagyváradon és Budapesten elvégezvén, 1890—1897-ig Békés vármegye, 1897—1918 májusáig a földművelésügyi minisztérium szolgálatában állott. Mint nyugdíjas, szépirodalommal kezdett foglalkozni s novellái, tárcái sűrűn jelentek meg főleg a B. Hirlapban és a Napkeletben. Szépirodalmi munkái: *Magyar fabulák*. Bp., 1921. — *Őszi esték*. U. o., 1922. — *Télben*. U. o., 1923. — *Finom fickók*. Képeskönyv. U. o., 1923. — *Mécsvilág*. U. o. 1924. — *Szívárvány*. U. o., 1924. — *Piros rózsák*. U. o., 1925. — *Forgács*. U. o., 1926. — *Jelenések*. U. o., 1926. — *Semper idem*. U. o., 1926. — *Egyedül*. U. o., 1927.

FARKASHAZY ZSIGMOND dr., ügyvéd, volt országgyűlési képviselő, szül. Marosújíváron (Alsó Fehér vm.) 1874 aug. 23-án, megh. 1928 jún. 15-én. — 1905—10. az élesdi kerületet képviselte a parlamentben függetlenségi és 48-as programmal. 1895—97. az Erdélyi Híradó szerkesztője, 1897-től a M. Hirlap belmunkatársa volt. Politikai és szépirodalmi cikkeket különböző hetilapokba is írt.

HARSANYI ISTVÁN ref. teológiai tanár, szül. Abaújszántón 1873 febr. 1-én, megh. Sárospatakon 1928 máj. 10-én. — Mint az ottani főiskola könyvtárának vezetője, számos irodalomtörténeti adalékot közölt a szaklapokban és a Sárospataki Ref. Lapokban, melynek főmunkatársa volt. — Főbb irodalomtörténeti munkái: *Kiszei Péter élete és munkái*. Spatak, 1910. — *A kuruc balladák hitelessége*. U. o., 1914 (Gulyás Józseffel és Simonfi I.-val). — *A pataki névtelen nere*. U. o., 1916 — *A sárospataki Rákóczi-könyvtár és katalógusa*. Bp., 1917. — *Gyöngyösi István és László sárospataki diáksága*. Sárospatak, 1921. — *Miskolczi Csulýák István élete és munkái*. Debrecen,

1926. — Kiadta Bessenyei György: Az emberek próbáját és Kazinczy levelezésének pótkötetét, valamint Gulyás Józseffel Csokonai V. Mihály összes műveit.

KASSAI VIDOR, ny. színművész, szül. Gyálán (Torontál vm.) 1840 febr. 16-án, megh. Vácott 1928 júl. 30-án. — A budai Népszínház, a kolozsvári Nemzeti Színház, majd a budapesti Népszínház tagja volt. Komikus-szerepeket játszott. Férje volt Jászai Marinkának. Több cikke s két névtelenül megjelent munkája van. Utóbbiak: *A bankban*. Bp. 1889. — *Hullámok*. U. o., 1890.

KÉKESSY LASZLÓ ny. városi főpénztáros, megh. Székesfehérvárt 1923 augusztusában, 54 éves korában. Vadászati szakcikkeket és szépirodalmi dolgozatokat írt fővárosi lapokba.

KOPP LAJOS dr., phil., c. tanker. főigazgató, reálisk. ny. főigazgató, szül. Pesten 1860 dec. 14-én, megh. Budapesten 1928 szept. 10-én. — Az irodalomtörténetet is érdeklő dolgozata: *Régi magyar arithmetikák*. Bp., 1893. Klny. a bpesti VIII. ker. főreálisk. értesítőjéből.

KÖVÉR ILMA írónő, szül. Pesten 1862-ben, megh. Budapesten 1928 ápr. 26-án. K. Lajos író és Komlóssy Ida színművésznő leánya. Fiatal korában ő is kísérletezett a színi pályával. Ifj. elbeszélései, regényei és tárcái 1890 óta a Képes Családi Lapok, Vas. Ujság, M. Szalon, Divat Szalon, Föv. Lapok, M. Génusz, Ország-Világ, P. Napló, P. Hírlap, Az Én Ujságom stb. hasábjain jelentek meg. Kötetei: *Damáz Margit*. Regény. Bp., 1892. (Jókai Mór előszavával.) — *Vadrózsa kisasszony*. U. o., 1894. (Ugyanannak bevezetésével.) — *Két világ között*. Regény. U. o., 1897. — *Báránylelkűk*. Elbeszélések. U. o., 1899. — *Margit férje*. Regény és egyéb elbeszélések. U. o. 1902., 2 köt. — *Zrínyi Ilona*. U. o., 1905. — *Révész Magda*. U. o., 1908. — *Teremtő útja*. U. o., 1908 és többkötetnyi ifj. elbeszélés. A *Damáz Margit* c. regényt Oscar v. Krücken: *Eine Künstlerehe* c. németre is lefordította.

MISKEY-JUGOVICH BÉLA hírlapíró, megh. 1928 ápr. 8-án, 73 éves korában. A Békési Hírlap szerkesztője volt.

POLLAK LIPÓT dr., hírlapíró, megh. Budapesten 1928 máj. 18-án, 73 éves korában. A P. Lloyd törvényszéki tudósítója volt.

REVÉSZ SANDOR hírlapíró, megh. Győrött ápr. 12-én, 63 éves korában. Felelős szerkesztője volt a Győri Hírlapnak.

RÓNA BÉLA hírlapíró, szül. Acsán (Fejér vm.) 1871 nov. 13-án, megh. Budapesten 1928 aug. Irodalomtörténeti cikkei, kritikái és szépirodalmi fordításai 1890 óta különböző fővárosi napilapokban és folyóiratban. 1892-ben a M. Génusz szerkesztője, később az Egyetértés, Szabad Szó és a régi Nemzeti Ujság b. munkatársa volt. Munkái: *Tavaszi*. Költemények. Bp., 1892. — *Déliabok*. Versek. U. o., 1893. — *Petőfi és Juliskája*. U. o., 1894. — *Masa és egyéb költemények*. U. o., 1896. — *Szudahüpflek*. U. o. 1896. — *Költői műfajok és prózai műfajok*. U. o., 1896. — *Pipacsok*. Költemények. U. o., 1898. — *Ehség*. Regényford. Írta: Knaut Hamsun. U. o., 1900. — *A nyomorban*. Regényford. Kielland után. U. o., 1902. — *Küzdelem a létért*. Regényford. Sienkiewicz Henrik után. U. o., 1903. — *Nyomorból a halálba*. Ford. Sienkiewicz után. U. o., *Százszorszép könyve*. Gyermekversek. U. o., 1905.

— *Másodírázás*. Páros jelenet. U. o., 1905. — *Tarasconi Tartarin*. Ifjúsági regény. Daudet Alphonse nyomán. U. o., 1905.

SANTHA KAROLY ny. ev. lelkész, szül. Kecskeméten 1840 okt. 22-én, megh. Budapesten 1928 szept. 6-án. — 1876-tól nyugalombavonulásáig Sárszentlőrinc papja volt. Első költeménye 1861-ben jelent meg a Hölgyfutárban. Szépirodalmi munkái, a Koszoróban megjelent apró füzeteken kívül: *Egyházi költemények*. Kecskemét, 1869. — *Jó gyermekek verseskönyve*. Bp., 1888. — *Költemények*. U. o., 1898. — *Szent hangok*. U. o., 1899.

SAS EDE hírlapíró, a Petőfi-Társ. titkára, szül. Budapesten 1869 dec. 23-án, megh. u. o. 1928 jún. 27-én. — 1886 óta írogatott a Szegedi Híradóba és Szegedi Naplóba verseket, tárcákat és műfordításokat, 1889-ben a Szegedi Naplónak, majd az Alföldnek lett a b.-munkatársa, 1891-ben a Nagyvárad s.-szerkesztője, 1893–95-ben fel. szerkesztője. Ez év őszén Budapestre költözött a Főv. Lapok, majd a P. Napló munkatársa és s.-szerkesztője volt. 1898-ban visszatért Nagyváradra, ahol 1918-ig a Nagyvárad c. napilap fel. szerkesztője volt. Az összeomlás után Budapesten telepedett meg s 1923 óta a P. Hírlap munkatársa volt. Főbb munkái: *Alarc nélkül*. Elbeszélések. Nagyvárad, 1892. — *Házasságok*. Beszélyek. Bp., 1895. — *Klára szerdái*. Elbeszélések. U. o., 1896. — *Mesék a valóságról*. Költemények. U. o., 1900. — *Aratás*. Versek. U. o., 1902. — *Mai hősök*. Elbeszélések. U. o., 1902. — *Csiperkőzsza*. Monológ. U. o., 1903. — *En vagyok az élet*. Regény. U. o., 1903. — *Mai tündérek*. U. o., 1905. — *Szürke rértanúk*. Gyoma. 1905. — *Desdemona leánya*. Regény. Bp., 1906. — *Utolsó állomás*. Regény. U. o., 1908. — *A bölcs meg a bolond*. Elbeszélés. U. o., 1912. — *A fehér város*. Költemények. U. o., 1916. — *A nagy láz*. Regény. U. o., 1926. — Színművei közül nevezetesebbek: Mihály pápa leánya. Dráma. (Budai Színkör, 1914.) és Bolond Istók. Daljáték. (Városi Színház, 1923.) Hevesi Sándorral propagandafilmet írt Petőfi Sándorról. Szerkesztette a Petőfi Társ. ötven esztendeje (Bp., 1926.) c. beszámolót. Ifjúsági színművei közül legnépszerűbbek a Bocs Bálint álnéven írt könyvei, melyek *Schök* Zsigmond Mackó-sorozatát egészítik ki.

SEREGHY ELEMÉR dr., a Zeneművészeti Főiskola könyvtárnoka, szül. Budapesten 1880-ban, megh. u. o. 1928 ápr. 13-án. 1918-ig az Alkotmány zenekritikusa volt. 1903 óta szerkesztette a Zene c. folyóiratot és 1911 óta a Zenetudományi Könyvtárat, melyben megírta a magyar zene történetét (Bp., 1913.).

STERNBERG GÉZA hírlapíró, megh. Budapesten 1928 szept., 68 éves korában. A Neues Pester Journal munkatársa volt.

SZATHMÁRY ZOLTAN (nyírbalkányi) hírlapíró, szül. Debrecenben 1872-ben, megh. u. o. 1928 júl. 8-án. 1891 óta volt hírlapíró Debrecenben, Nagyváradon, Aradon, Kassán s végül 1903-tól ismét Debrecenben, ahol 1903-tól haláláig a Debrecen c. napilap fel. szerkesztője volt. 1903-ban elnyerte Enyingi Török Bálint c. darabjával a Csokonai Kör pályadíját. — Munkái: *Dolorosa és egyéb elbeszélések*. Debrecen, 1899. — *Börtönvilág*. Arad, 1901. — *Az aranyhajú asszony*. Kassa, 1902.

VALNICSEK BÉLA dr., apátplébános, szül. Budapesten 1871. nov. 23-án, megh. u. o. 1928. júl. 15-én. Számos népies elbeszélést és regényt írt kath. jellegű lapokba.

WEBER ARTÚR dr. sajtóreferens, szül. Késmárkon 1888. aug. 18-án, megh. Berlinben 1928. aug. 19-én. — 1911–19. a budapesti Baár-Madas ref. f. leányiskola tanára. 1923-tól a berlini magyar követség sajtóügyeinek referense volt. Magyar tárgyú irodalomtörténeti tanulmányai: *Szioligeti „Rózsá”-jának forrásai*. Bp., 1910. — *Zrinyi haldla*. U. o., 1910. — *Shakespeare hatása a rigjáltklró Vörösmartyra*. U. o., 1911. — *Don Juan en Hongrie*. U. o., 1911. — *Szenczi Molnár Albert Németországban*. U. o., 1912. — *Kazinczy Amerikai Podocza*. U. o., 1914. — Német Akos álneven Viharvirágok címen háborús színdarabot is írt. (Bp., 1915.)

Helyreigazítás.

Az Irodalomtörténet 1928 : 188. lapján tévesen közöltetett *Desseuffy Aristidnak*, mint az ott felsorolt művek szerzőjének életrajza. Ez a hasonnevű író fia volt, aki nem írt. A helyes nekrológ megjelent az Irodalomtörténet 1923 : 66. lapján.

G. P.

Hírek.

Pálóczi Horváth Ádám emléke. — Május utolsó vasárnapján szép ünnepség keretében leplezték le Pálóczi Horváth Ádám költő és Obernyik Károly színműíró együttes emléktábláját a kömlödi református lelkészlakon, amelyben mindkét írónak édesatyja mint református lelkész lakott. Az ünnepséget a kaposvári Berzsényi Dániel Irodalmi Társaság rendezte.

Jánosi Gusztáv emléke. — Pünkösöd hétfőjén leplezték le Veszprémben J. G. címzetes püspöknek, a jeles műfordítónak emléktábláját. Az emléktábla a veszprémi vár elején lévő kanonoki ház falára került. Nagyszámú ünnepelő-közönség gyűlt össze. A Magyar Irodalomtörténeti Társaság részéről az emléktáblánál Finály Gábor emlékezett meg a kiváló íróról.

A forrásidézés kötelezettsége. — Néhány év előtt Makoldy Sándor tudományos értekezést adott ki A káromkodás elterjedése és büntetése hazánkban címmel. Később egy hetilapban cikk jelent meg a káromkodásról s ez feltűnő hasonlóságot mutatott M. S. művéhez. Mivel a hetilap szerkesztősege nem volt hajlandó kijelenteni, hogy a cikk forrása M. S. értekezése, a szerző pört indított a lap felelős szerkesztője, kiadója és a cikkíró ellen szerzői jogbitorlás címén. A szerzői jogi szakértő bizottság behatóan foglalkozott azzal, hogy mi tekinthető önálló szerzői alkotásnak és megállapította, hogy az a tudományos munka, amely egyéni kutatás eredményeként addig még ismeretlen adatokat tartalmaz, önálló műnek tekintendő s az ilyen mű feltétlenül számat tarthat a szerzői jog védelmére. Elvi kérdés, hogy a tudományos eredmények mennyiben tekinthetők közkinccnek s mikor ütközik a szerzői jogba az adatátvitel. Itt az a döntő kritérium, hogy milyen etikai célból használják fel más munkájának eredményét. Az önzetlen célú felhasználás egészen más elbírálás alá tartozik, mintha valaki üzleti célból alakult hetilap hasábjain használja fel mások munkájának eredményét a forrás megnevezése nélkül.

Ezek után a törvényszék a cikkíró 5 napi fogházra átváltoztatható pénzbüntetésre ítélte, a hetilapot pedig elmarasztalta 200 P kártérítésben és 480 P perköltségben. Az ítélet megokolása kimondja, hogy a szerzőjogi szakértő bizottság véleménye alapján M. S. műve önálló szerzői alkotásnak tekintendő és az alperesek, még ha csak adatokat vettek is át belőle a forrás megnevezése nélkül, elkövették a jogbitorlást.

Támadás egy tudományos előadás miatt. — Pest vármegye főlevéltárnoka, Rexa Dezső az Urániában előadást tartott, amelyben ismertette a Beleznay grófi család tragédiáját: a családfőt 1818-ban fia három puskalövessel megölte. Az előadás után egy közgazdasági egyetemi hallgató, mint a Beleznay-család rokona, goromba levelet írt a főlevéltárnoknak, aki durva becsületsértés címén megtette följelentését a büntetőbírószágon. A levélíró a bíróság megdorgálta és 400 P pénzbüntetésre ítélte, mert a bíróság ítélete szerint egy ötödízigleni leszármazottnak nincs jogában a család védelmében fellépni, mikor történeti tényekről van szó. A bíróság szerint a levél megírására nem annyira felháborodás indította a vádlottat, hanem inkább a hiúság és kérdés.

A királyi kúria döntése Szekfü Gyula pörében. — Szekfü Gyula egyetemi tanár a Napkelet folyóiratban kritikát írt Sebestyén Gyulának Gesta Hungarorum című könyvéről s a kritika miatt Sebestyén Gyula sajtó útján elkövetett becsületsértésért pört indított a bíráló ellen, akit a törvényszék és a királyi tábla fölmentett ugyan, de a királyi kúria, megsemmisítve ezeket az ítéleteket, Szekfü Gyulát 800 P pénzbüntetésre ítélte, mert az ítélet indokolása szerint Szekfü Gyula átlépte a jogos kritika határát, amikor a Magyar Tudományos Akadémia egyik tagjának könyvéről, mint ponyvairodalomról emlékezett meg. Ezzel a bírálattal az ítélet szerint Szekfü Gyula nemcsak a mű fölött gyakorolt kritikát, hanem Sebestyén Gyulát becsületében is megsértette.

A magyarországi filmelőadások jubileuma. — 1898 májusában nyílt meg a mai állatkert mellett Óbudavárában az első mozgóképszínház. Décsi Gyula vállalkozó nyitotta meg hét-nyolc méter hosszúságú filmekkel. Csak egy év múlva adták elő az első háromszázméteres filmet.

Budapesti újságok és folyóiratok statisztikája. — Az ország fővárosában ezidő szerint 658 újság és folyóirat jelenik meg. Ebből 525 a magyar nyelvű, 33 a német nyelvű. 1850 óta csak három időszakos lap van még életben.

Magyar tanszék a bécsi egyetemen. — Lábán Antal a bécsi Collegium Hungaricum igazgatója júniusban tartotta meg a bécsi tudományegyetemen első magántanári előadását a magyar irodalomról. Honfitársunk mindenesetre érdemesen fogja képviselni a magyar irodalomtörténet tudományát leendő hallgatósága előtt.

Herczeg Ferenc Kék rókiája Párizsban. — A német, angol, svéd, norvég, dán, olasz színi sikerek után a Kék róka diadallal vonult be a francia színpadra is. A darabnak Párizsban nagy sikere volt s a napisajtó kritikásai dícsérettel emlékeztek meg szellemességéről. Ebből az alkalomból a Magyar Színpadi Szerzők Egyesülete lelkes levélben üdvözölte a drámaíróit.

Magyar lap Cuba szigetén. — Június 30 án jelent meg a Cubai Magyar Hírlap, az ottani magyarok elevenen szerkesztett újságja. A lapot a sziget fővárosában, Habanában nyomják. Cikkei a cubai, amerikai és magyarországi magyarság dolgaival foglalkoznak. Első száma szép fordításban hozta Ady Endrének Vér és Arany című versét.

Új könyvek.

Verses kötetek.

- Fürt Gitta: Rohanás a hétköznapiakból. Bp. 1928. 84 l.
 Gabányi János: Töviskoszorú. Bp. 1928. 74 l. Egyetemi Nyomda.
 Gulyás Pál: Misztikus ünnepi asztal. Bp. 1928. 136 l. Egyetemi Nyomda.
 Kelecsényi Gabriella: Összetört ország lánya. Bp. 1928. 104 l.
 P. Jánosy Béla: Ferenc a csodálatos ember. Cluj-Kolozsvár. 1927. 50 l.
 Szilágyi Géza: Szó és könny. Bp. 1927. 148 l.
 Szőkefalvy Muzsnay Kálmán: Fehér hullámok. Dicsőszentmárton. 1926. 264 l.
 Zentai Boross Ferenc: Szibériai dalok. Bp. 1928. 172 l.

Elbeszélő kötetek.

- Adám Dezső: Falu a hegyek között. Bp. 192 l. Athenaeum.
 Benedek Marcell: Délsziget avagy a magyar irodalom története. Bp. 376 l.
 Berde Mária: Télutó. Cluj-Kolozsvár. 1928. 178 l. Minerva.
 Gulácsy Irén: Átal a Tiszán. Cluj-Kolozsvár. 1928. 148 l.
 Harsányi Lajos: A szent asszony. Magyarországi szent Erzsébet életregénye. Bp. 1928. 240 l. Pallas.
 P. Jánosy Béla: A császár bűnbakjai. Cluj-Kolozsvár. 1927. 284 l.
 Kassák Lajos: Napok, a mi napjaink. Bp. 350 l. Pantheon.
 Kenedy Géza: Magyar vér Boszniában. Bp. 1928. 246 l. Stádium.
 Kincs István: A szegénység vára. Két kötet. Kőszeg. 1927. 396 l.
 Kiss Menyhért: Maroszeki atyafiak. Kolozsvár. 1928. 86 l. A Magyar Nép Könyvtára. 28. sz.
 Kiss Menyhért: Aranyos árvácska. Bp. 126 l.
 Mátrai Ferenc Béla: Nógrádi emlékek. Bp. 1928. 60 l. Lampel.
 Mohácsi Jenő: Stella. Bp. 60 l.
 Orbók Attila és Terescsényi György: A magas iskola. Bp. 1928. 330 l.
 Pálosy Éva: Szép az élet. Bp. 62 l. Százszorszép könyvek.
 Révész Béla: Mosoly. Bp. 194 l. Athenaeum.
 Szász Károly: Képek és történetek. Bp. 136 l. Franklin.
 Szederkényi Anna: Az asszony meg a fészek. Bp. 1928. 168 l. Singer és Wolfner.
 Székely Jenő: A Csehi-család. Cluj-Kolozsvár. 1928. 194 l.
 Szombathy Viktor: Círók Pista moziszinész lesz. Berlin. 1928. 126 l. Voggenreiter.

Színmű.

- P. Jánosy Béla: Terézia nővér. Kolozsvár. 1928. 88 l.

Fordítások.

- Barna János: Spanyol lírai költészet. Makó. 1928. 24 l.
 Horatius levele a költészetéről. Ford.: Vietórisz József. Nyiregyháza. 1928. 18 l.
 Larin Kyösti: Ember és moha és egyéb elbeszélések. Ford.: Weöres Gyula és Boros Olga. Bp. 1928. 166 l. Stádium.
 Madzsar Gusztáv: Műfordítások. Makó. 1928. 72 l.
 Poe Edgar: Groteszk és arabeszk. Ford. Babits Mihály. Bp. 292 l. Athenaeum.
 Rafael Sabatini: Borgia Caesar élete. Ford.: Kiss Dezső. Két kötet. Bp. 452 l. Genius.

Tudományos munkák.

- Balogh Tamás: A német pénzromlás oknyomozó története. Bp. 1928. 104 l.
 Barkóczy-Klopsch Béla: Der Heimzug der Armees des Generalfeldmarschalls von Mackensen durch Ungarn, nach dem Zusammenbruch. Bp. 1928. 80 l.
 Bárány Gerő: Filozófiai mozaik. Szeged. 1927. 16 l. Széphalom-Könyvtár. 4. szám.
 Bárány Gerő: Tat tvam asi. Szeged. 1928. 12 l. Széphalom-Könyvtár. 8. sz.
 Borbély István: A duális létbölcsélet és theológiája. Kolozsvár. 1928. 76 l.
 Borbély István: Ferenc József unitárius püspök emlékezete. Kolozsvár. 1928. 16 l.
 Csetényi Imre: Adalékok a magyar zsidóság reformkorszakbeli történetéhez. Bp. 1928. 40 l.
 Dengl János: Bevezetés a kereskedelem tudományába és gyakorlatába. Bp. 1928. 550 l.
 Fodor Árpád János: Ady a modern individualizmus sodrában. Bp. 1928. 84 l.
 Gál János: Irodalomtörténetírásunk a válaszüton. Bp. 1928. 10 l. Különlenyomat.
 Glatz Károly: Dürer. Bp. 1928. 42 l.
 Juhász Géza: Babits Mihály. 48 l. — Szondy György: Csathó Kálmán. 40 l. — Zsigmond Ferenc: Herczeg Ferenc. 44 l. — Juhász Géza: Móricz Zsigmond. 48 l. — Hankiss János: Tormay Cecile. 48 l. — Ruzitska Mária: Zilahy Lajos. 46 l. — Kortársaink. 1., 2., 3., 4., 5., 6. sz. Bp. 1928.
 Kelényi B. Ottó: A könyvtár és a művelődés kapcsolatai. Bp. 1928. 12 l. Különlenyomat.
 Lám Frigyes: Egy győri polgár a reformkorszakban. Győr. 1928. 148 l.
 Mitrovics Gyula: A magyar esztétikai irodalom története. Debrecen-Budapest. 1928. 456 l. Csáthy.
 Oláh Gábor: A művészi alkotás lélektana. Debrecen. 1928. 124 l. A debreceni Tisza István Tudományos Társaság I. osztályának kiadványai. IV. kötet, 2. sz.
 Pitroff Pál: Keresztény forma és stílus. Bp. 1928. 14 l. Stephaneum.
 Szász Pál: A differenciálszámítás egy általános középértéktételéről. Bp. 1928. 12 l. Különlenyomat.
 Turóczi Trostler József: Goethes Herz ein Kieselstein. Bp. 1928. 24 l.
 Vass Béla: Le romain français des origines a nos jours étude et extraits. Paris. 1927, 192. l.

Várdai Béla: Benedetto Croce újabb esztétikai művei. Bp. 1928. 42 l. Különlenyomat.

Várdai Béla: Dürer Albert. Bp. 1928. 24 l. Szent István Akadémia.

Veszprémy Dezső: Thaly Kálmán életrajza. Bp. 1928. 110 l.

Werner Gyula emlékének ünneplése a Gárdonyi-Társaság 1927 december 4-i díszgyűlésén. Eger. 1928. 56 l.

Zsigmond Ferenc: Herczeg Ferenc. Debrecen. 1928. 152 l. Csokonai-Könyvtár. 2. szám.

Egyéb könyvek.

A Könyi Manó-vándordíj ünnepe 1927 november 20. Összeállította: Kondói Kiss József. Bp. 1928. 26 l.

A magyar gyorsírók országos szövetségének évkönyve. Összeállította: Csehély Aladár. Bp. 1928. 44 l.

Galamb Ödön: Az akarat szabadsága. Makó. 1928. 18 l. Különlenyomat.

Hittrich Ödön: Római régiségek középiskolai tanulók használatára. Hatodik kiadás. Bp. 1928. 176 l. Kókai.

Károlyi János: A tanulóiifjúság az öntudatos, gyümölcsöző nemzeti érzés szolgálatában. Szeged. 1928. 70 l.

Liszt Nándor: Zokon ne essék... Miskolc. 1928. 188 l.

Nagy Iván: Almanach des étudiants Hongrois. Párizs. 1927. 96 l.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1928 május hó 12-én tartott felolvasó üléséről. — Elnök: Négyesy László, utóbb Viszota Gyula.

Négyesy László elnök megnyitja az ülést, kegyeletos szavakkal emlékezik meg a váratlanul elhunyt Harsányi István tagtársunkról, irodalmunk egyik legbuzgóbb kutató munkásáról. Indítványára a Társaság az özvegyhez részvétiratot küld, emlékéét pedig a jegyzőkönyvben örökíti meg.

Földessy Gyula: Csokonai és a magyar költészet címmel tartott felolvasást.

Inhalt der selbständigen Artikel. (Jahrgang 1928, Heft 5—6.)

Josef Perényi: Gárdonyis Dramen. Von Géza Gárdonyi besitzen wir sieben Dramen, ausserdem zehn kleinere dramatische Werke. Seine berühmtesten Stücke sind: Der Wein. Uraufführung am 29-sten März 1901. am Budapester Nationaltheater. Dieses Stück bedeutet eine neue Phase in der Entwicklung des ungarischen Volksstückes; das alte ungarische Volksstück mit Gesang ging aus der Mode, zog das Publikum nicht mehr an, wurde ganz zur Schablone, so, dass die Zeit der Erneuerung gekommen war. Gárdonyi bewies es, dass man auch im XX-sten Jahrhundert Volksstücke schreiben kann, nur müssen die Autoren einen neuen Weg einschlagen. Das Volk muss so geschildert werden, wie es in Wirklichkeit lebt und spricht und es bedarf keines romantischen Aufputzes. Ein zweites bekanntes Stück Gárdonyis ist

das Spiel Weihnachtstraum, des gleichfalls im Nationaltheater im Jahre 1901. aufgeführt wurde. Ein stimmungsvolles dichterisches Werk, welches die primitive Gattung des Weihnachtsspieles zu künstlerischer Bedeutung erhebt. Auch haben wir von Gárdonyi mehrere Lustspiele. — Benedikt Szabolcsi: Die alten ungarischen Spielleute. Alle Daten, welche sich auf die mittelalterlichen ungarischen Spielleute beziehen, sind in diesem Artikel zusammengestellt. Alte lateinische Urkunden und andere Quellen enthalten viele Daten über alte ungarische Volksdichtung. Der Verfasser behandelt diese Daten mit eingehender Kritik und wir verdanken ihm auch manche Richtigstellung bisheriger irrtümlicher Meinungen. — Ladislaus Bárány: Der botanische Nachlass Gárdonyis. Der ausgezeichnete ungarische Romancier und Dramatiker beschäftigte sich auch eingehend mit der Botanik. Er besass auch ein eigenes Herbarium und viele Stellen seiner Werke beweisen sein Interesse für Blumen und Bäume. — Géza Kiss von Hegyalja: Unbekanntes über Kazinczy. Einige interessante Daten auf das Leben des grossen Spracherneuerers bezüglich. — Paul Gulyás berichtet über eine Brassóer Ausgabe eines alten ungarischen Druckwerkes. — Eugen Pintér bespricht das jüngst erschienene grosse Werk Julius Kornis': Die Ideale der ungarischen Kultur, 1777—1848. 2 Bände. — Zsolt Alszeghy: Alexander Sik. Sik gehört zu den vorzüglichsten der heute lebenden lyrischen Dichter. Ein edler Idealismus und hoher Schwung charakterisieren seine Dichtungen. Es folgen grössere und kleinere Rezensionen über Erscheinungen der ungarischen Literatur und Literaturgeschichte. Auch werden alle, in ungarischen Zeitschriften und Zeitungen erschienene, mit der Literatur in irgendeiner Beziehung stehende Artikel gewissenhaft registriert. Biographische Daten verstorbener ungarischer Schriftsteller, ferner ein Verzeichnis der neuesten Erscheinungen und Berichte über die Wirksamkeit der Literarhistorischen Gesellschaft bilden den Schluss des Heftes.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Ladislaus Négyesy. Vicepraesides Ludovicus Dézsi, Julius Vízota, Carolus Szász, Irenaeus Zoltvány. Ab epistulis: Zoltanus Alszeghy. Moderator ephemeridis societatis: Eugenius Pintér. Actuarius: Fridericus Brisits. Arcarius: Josephus Oberle.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Ladislaus Négyesy, Stellvertretende Vorsitzende: Ludwig Dézsi, Julius Vízota, Karl Szász, Irenaeus Zoltvány. Sekretär: Zoltán Alszeghy. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Eugen Pintér. Schriftführer: Friedrich Brisits. Kassenverwalter: Josef Oberle.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Eugenius Pintér, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.

Fasciculus XVII. 1928.

Argumentum:

Dissertationes. — Conspectus librorum 1928. editorum. — Conspectus ephemeridum. — Breves notitiae. — Scriptores emortui. — Miscellanea. — Libri novi.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Herausgegeben von Eugen Pintér, Mitglied der Ung. Akademie der Wissenschaften. XVII. Jahrgang. 1928.

Inhalt:

Artikel. — Zusammenfassende Übersicht der im Jahre 1928 erschienenen Bücher. — Zeitschriftenrundschau. — Kurze Notizen. — Verstorbene Schriftsteller. — Vermischtes. — Neue Bücher.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékoztatást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ára egy évre 8 pengő. A folyóiratot ezért az árért nemcsak tagjaink kapják meg, hanem megrendelheti minden érdeklődő is. Iskolák, könyvtárak és társaskörök számára az évi előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Oberle Józsefnek küldendők be postautalványon (Budapest, I., Attila-utca 1.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Alszeghy Zsolt titkár intézi (Budapest, II., Hattyú-utca 7.).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Pintér Jenő szerkesztő címére küldendők (Budapest, I., Attila-utca 1.).

XVII. ÉVFOLYAM.

7—8. SZÁM.

1928

IRODALOMTÖRTÉNET.

A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG
FOLYÓIRATA.

SZERKESZTI

PINTÉR JENŐ.

TIZENHETEDIK ÉVFOLYAM.

KIADJA A MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI TÁRSASÁG.

BUDAPEST, 1928.

TARTALOM.

TANULMÁNYOK. — KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

	Oldal
Négyesy László: Az utókor és a szellemi tulajdon.. . . .	285
Hegyaljai Kiss Géza: Kazinczy Ferenc mint levéltáros	289
Szigetvári Iván: Anekdoták forrásai	294
Dénes Szilárd: Arany János: A pusztai fűz.. . . .	297
Szira Béla: Széchenyi és Kossuth.. . . .	297
Gulyás Pál: Chanádi Demeter históriás énekéről	301
Gulyás Pál: Kultsár György Postillájáról.. . . .	302
Tolnai Vilmos: Csokonai Dorottya-jához.. . . .	304

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Alszeghy Zsolt: Lampérth Géza, Pásztor Árpád	304
---	-----

BÍRÁLATOK.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. — Mitrovics Gyula: A magyar esztétikai irodalom története. — Kristóf György: Három jellemzés. — Harsányi Lajos: A szent asszony. — Földi Mihály: A csábító. — Balogh István: Egy agg magyar színész életéből. — Szent István-könyvek.	321
--	-----

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

I. Folyóiratok	326
II. Hírlapok	329

FIGYELŐ.

A Bánk bán-vita. — A Nemzeti Mult Irodalmi Bizottsága. — Elhúnytak. — Hírek. — Új könyvek. — Társasági ügyek .. .	330
---	-----

TANULMÁNYOK.

Az utókor és a szellemi tulajdon.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság felterjesztése a vallás- és közoktatásügyi m. kir. miniszterhez a magyar írók szellemi tulajdonának védelme ügyében.

Nagyméltóságú Miniszter Úr!

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság elhalt íróink szellemi tulajdonának és a nemzet irodalmi birtokállományának egyelőre alkalmi, de a szükséghez képest intézményes védelmét is kéri Nagyméltóságodtól.

Közvetlen okot erre a lépésre az a nagyarányú propaganda adott, amelyet a csatolt hirlapi közlemény feltüntet. A Fővárosi Könyvkiadó R.-T. ugyanis előfizetést hirdet állítólag a Nemzeti Műt Irodalmi Bizottság megbízásából *A magyar próza mesterei* című könyvsorozatra, amely báró Jósika Miklós és Vas Gereben válogatott műveit tartalmazza, 16 kötetben, „*a mai magyar nyelvre átdolgozva*“. A hirdetés szerint a cél az, hogy a múlt nagy irodalmi alkotásait megmentse a feledésbe merüléstől, amit a nyelv avultsága okoz. Kultúrrevíziónak mondja a hirdetés ezt a vállalkozást, nyilván abban az értelemben, hogy a régi irodalmi értékek forgalomban tartását bizonyos revízióval vélik biztosíthatónak; ezzel a szellemi integritást is biztosítani kívánják, amire a területi integritás mellett szintén törekedni kell. A műveket a hirdetés szerint kiváló stílművészekkel dolgoztatták át mai nyelvre. A hirdetés alkalmas arra, hogy a hazafias nagyközönséget, az irodalomkedvelőket, az oktatószemélyzetet és az iskolákat megnyerje a vállalkozás pártolására, illetőleg a kiadvány megszerzésére.

Pedig a vállalkozás irodalompolitikai kihatása a legnagyobb mértékben aggodalmas, és a terv a legnagyobb bizalmatlansággal tölti el az irodalmi élet felelős szerveit. Irodalmi mű-

vek szövegének módosításáról, az írók stílusának, tehát egyéniségük sajátos megnyilvánulásának megmásításáról van szó, még pedig felelősség nélküli és ismeretlen mértékű megmásításáról. Szellemi integritás címén támadás történik az írók integritása ellen. A hirdetményben nincs megnevezve olyan illetékes irodalmi vagy jogi személy, aki az átdolgozás minőségéért, arányáért a közönségnek, az irodalomnak és a magyar kultúrpolitikának kellő értékű kezességet nyújtana. A kiadó r. t. mint közkereseti társaság erre nem hivatott. Az állítólagos Magyar Mult Irodalmi Bizottság nevű alakulat, amelyre mint megbízójára hivatkozik, az irodalom szervei közt ismeretlen; nem tudni: kikből áll, nem tudni: ki küldte ki mint bizottságot; a régi nagy szerzett tekintélytőkével működő irodalmi intézményektől nem nyert mandátumot, ellenben első életjelensége az, hogy Jósika és Vas Gereben műveit „átdolgozza”; de ha alapszabályszerűleg működő alakulat is, még annyira „homo novus”, hogy irodalmi hitele nem lehet. Még csak az átdolgozást végző „stilművészek” nevét sem látja szükségesnek a kiadó r. t. megemlíteni a többbhasábos hirdetményben. Egyszóval teljesen hiányzik a szellemi hitel mindennemű biztosítóka. Holott a magyar irodalmi élet már rég kinőtt az ilyen kérdésekben való kiskorúságból; majdnem száz év óta elfogadott elv az, — Bajza vívta ki a *conversations-lexikon* perben — hogy irodalmi személyek névszerinti felelőssége kell efféle vállalkozáshoz, mely a közönség bizalmához és zsebéhez fordul és irodalmi értékekkel sáfárkodik.

Semmi biztosíték sincs arra nézve sem: milyen mértékű lesz az átdolgozás. De bizonyosan nem akar arra szorítkozni, hogy pl. Jósikának egy-egy elavult szavát kicserélje; az efféle nem neveznék átdolgozásnak, és nem kellenének hozzá (többes számmal) stilművészek. Valószínű, hogy hozzá akarnak nyúlni az író egész stílusához, sőt talán a tartalomhoz, a meséhez is. Jellemző, hogy Vas Gerebent is át akarják dolgoztatni „mai” nyelvre. Erre az érthetőség kedvéért nincs szükség, hiszen Vas Gerebent épúgy értheti minden olvasó, mint akármelyik öregúr beszélgetését, talán jobban, mint egyik-másik mai stilművész munkáját. Ha magyarsága kissé körmönfont, az nem lényeges akadálya a megértésnek. A stilművészek legfeljebb kiforgatják ezt a stílust sajátos eredetiségéből, amihez bizonyos modorosság is hozzátartozik. De mert Vas Gereben nyelve

úgy is egészen világos, ahogy van, abból gondolhatni, hogy az átdolgozás többet akar, mint apró nyelvi változtatásokat. Jósika sem érthetetlen mai olvasó előtt sem, hiszen csinált szavait maga is megmagyarázza; stílusa hozzátartozik egyéniségéhez és korához. De valószínű, hogy Jósikánál sem csak a stílust éri változtatás; talán törlik leírásait, epizódjait, a csattanósabb részekre rövidítik meséit. Nem tudni: mi marad meg az író jellegzetességéből és mit tesznek bele. Mindenesetre azonban, ha csak a stílust dolgozzák is át, az is okvetetlen nagy rombolással jár. Vas Gerebennek épen a nyelvi előadás egyik legfőbb értéke. De Jósika előadásában is van sajátos hang, szín, sajátos érzelmi érték. Ezeket nem szabad az írókról letörölni, nem szabad az írókat a mai nyelvre való átdolgozás címén egy színűvé változtatni.

Egyszóval egy kiadóhivatal, tehát egy üzleti vállalat felelőssége mellett olyan irodalmi változtatások fenyegetnek, amelyek megmásítják, sőt meghamisítják egyes régibb íróink művoltát, ezzel csorbítják az ő szellemi tulajdonukat, írói jellemüket, egyúttal a jellegzetességek eltüntetésével szegényítik irodalmunk színváltozatait, írói típuskincsét. Megtévesztik a közönséget is, mert megtévesztés az, ha az olvasó sohasem tudhatja: Jósikát és Vas Gerebent olvassa-e igazán, mikor Jósikát és Vas Gerebent akarja élvezni? Olyan kiadás, amely Jósikából csak az izgató mesebonyodalmat szedi ki, nem tesz egyebet, mint Jósika műveit a tizedrangú kolportázs-regények színvonalára süllyeszti. Az iskolák, amelyek az így átdolgozott regényeket gyanútlanul beszerzik, talmi árut vesznek.

A szellemi tulajdon az író számára azontúl is megmarad, mikor az anyagi tulajdonjog elévült. Legfeljebb osztozik vele a szellemi tulajdonban a nemzet, amely az írónak bizonyos mértékig örökébe lép s amelynek szellemi birtokállományába örök letétkép belekerülnek az író művei. A szellemi birtokló a nemzet egyeteme, nem akárki. A nemzet mint szellemi alany, hivatott szervei által: legnagyobb írói, legilletékesebb intézményei által és felsőségükkel adminisztrálhatja a régi írók műveit; de az egyesek csak arra jogosultak, hogy a műveket köteles hűséggel adják ki. Elgondolható, hogy bizonyos idő múlva szükség lehet szépirodalmi művek forgalomban tartása végett a művek bizonyos mértékű megújítására; akkor a nemzet, arra hivatott tényezői útján, élhet az illető művekkel szemben tulaj-

donjogával. De erre mindenkit rászabadítani nem lehet. Nem eshetik neki minden kiadó egyszer Jósikának, másszor Kemény Zsigmondnak, vagy Eötvösnek. Mi lenne a Karthausiból, ha akár egy józan, akár egy exaltált stílművésszel átdolgoztatnák? Még az irodalmi szervezetek és a kultúrkormányzat ellenőrzésével is csak nagyon megokolt szükség esetében lehet a régi művek megújításához fogni. A régi írók művei a lehetőség megóvandók a maguk egyéni sajátosságában, szellemi és formai mivoltában. A nemzet egyeteme, mint lojális örökös, tartozik az író tulajdonjogát az író nevében megőrizni, az író szellemi képének hamisítatlan fennmaradásáról gondoskodni. Erre különben nemcsak kegyeleti és nem is csak mintegy muzeális szempontok kötelezik, hanem legsajátibb nemzeti érdeke is.

Nagyméltóságod, mint a magyar kultúrpolitika irányítója, hivatott arra, hogy ebben az ügyben, minden érdek figyelembevételével, szabályozólag közbelépjen.

Az Ircdalomtörténeti Társaság választmánya november hó 10-én tartott ülésének egyhangú határozatából azzal a kérelemmel fordul Nagyméltóságodhoz:

1. kegyeskedjék a rendelkezésére álló akár közhatalmi, akár erkölcsi eszközökkel megakadályozni, hogy a nevezett kiadó cég Jósika Miklós és Vas Gereben vagy más régi írók műveit *átdolgozásban* bcsássa közre;

2. amennyiben pedig ezt nem lenne már módjában Nagyméltóságodnak megakadályozni, méltóztassék intézkedni, hogy az iskolai könyvtárak a kiadvány beszerzésétől tartózkodjanak;

3. intézményes szabályozás céljából méltóztassék az illetékes irodalmi testületek meghallgatásával törvényjavaslatot szerkesztetni az elhalt írók szellemi tulajdonának védelmére.

Nagyméltóságod iránt

mély tisztelettel

Budapesten, 1928 november hó 20-án

Négyesy László
elnök.

Pintér Jenő
szerkesztő.

Szász Károly
alelnök.

Brisits Frigyes
jegyző.

Kazinczy Ferenc mint levéltáros.

Írta: HEGYALJAI KISS GÉZA.

Örömmel látjuk, hogy a Magyar Tudományos Akadémia nemrégiben kiadta a nagy magyar nyelvújító levelezésének XXII. kötetét, Harsányi István gyűjtő gondjának gyümöleseként s e kötet értékben méltó az előbbiekhöz. De azóta is olvasuk a jelentéseket, hogy újabb levelek tárultak napfényre.

Az ember elsodálkozik Kazinczy Ferenc munkásságának sokoldalúságán s iratainak kimeríthetetlen bőségén. Aki pedig nem sajnálja a fáradságot, hogy megismerje annak a levéltárnak az anyagát és szellemét, amelyben Kazinczy Ferenc 16 és fél évet töltött a rendezésnek, feldolgozásnak, gyűjtésnek szakadatlan tevékenységében, az nagyon meg fogja érteni, ha ezt a messzefénylő szellemet és napestig munkálkodó férfiút nem tudta a maga kora magasztosabb jelzővel ékesíteni, mint ezzel: „a szent öreg”.

A levéltár Sátoraljaújhelyben ma is megvan, csaknem abban az állapotban, melyben Kazinczy idejében; tulajdonosa Zemplén vármegye, helye a vármegyeház első emeletének egyik szárnya. Mindjárt azt is megemlíti, hogy Kazinczynak méltó utóda volt Dongó Gyárfás Géza, a nemrégiben elhunyt tudós levéltáros, aki 50 évet töltött a közszolgálati pályán s akinek 75. életévében is az volt az óhajta, hogy bár még tíz esztendőt tölthetne Kazinczy íróasztalánál a levéltári anyag rendezésében.

A levéltár előszobájából hosszú folyosó vezet a levéltárnoki dolgozószobába. Itt az íróasztal, melyen Kazinczy levéltárnok úr vetette papírra klasszikus szépségű sorait. Az asztal lap hossza két méter, szélessége másfél méter — elég tágas munkamező annak, aki letűnt századok aranykalászáinak szemelgetésével táplálja a jövőt.

Dongó Gyárfás levéltárnok kedves emlékeket elevenített fel Kazinczy levéltárnok életmódjáról. Volt ugyanis Újhelyben egy nagyérdemű család, mely kiváló tisztelője volt Kazinczynak. Az apa, Matulay Károly, az Andrássyak uradalmi igazgatója, művelt, könyvszerető ember volt. Kazinczynak — Maecenása. Ha egy jó hazai vagy külföldi munkára hívta fel

Kazinczy a figyelmét, ő azt megrendelte, nem annyira a maga delektálására, mint inkább Kazinczy olvasószomjának csillapítására. S ha egy ilyen könyvet megkapott, ment is mindjárt a Matulay-kert méhesébe, hogy belemélyedhessen.

Matulay Károly a nyelvújításban kitartó ellenfele volt Kazinczynek. Örökös vitában állott vele, — bár a leggyöngédebb modorban, — hogy Kazinczyt annál jobban eszméinek kifejtésére ösztönözze. Ebben a családban maradt fenn Ida és Etele elbeszéléseiben Kazinczy életmódjának hű emlékezte.

Kazinczy mindennap Széphalomról járt be Újhelybe, — gyalogosan. Nagyon korán kelő ember volt — Aurora Musis amica volt a jelszava — s így korán jött be. Magával hozta ebédjét is, ami igen sokszor nem állt egyébből, mint egy kis krumplilevesből, amit otthon a felesége, Török Zsófia félig megfőzött s ha aztán jónak látta Kazinczy a munkát kissé szüneteltetni, a levéltár előszobájában volt — és ma is megvan — egy kályhaodu, amelyben háromlábú vasállványon levesét megfőzte.

Sokszor egészen későre maradt a hazamenetele. Hogy az időjárással szemben védje magát, egy szájrácú köpönyege volt, azt vetette karjára, vállaira és rövid, szapora lépteivel hazafelé haladva, bátran ment szemközt Boreásszal. Ha aztán olyan eudar idő kerekedett, hogy nem mehetett haza, akkor azon a kanapén aludt, ami egy mosdószekrénykével együtt most is ott látható a levéltár előhelyiségében. Aludni egyébként nagyon keveset alhatott, mert a nappali háborgatások mellett nem tölthetett volna annyi időt munkában, mint amennyit töltött írásainak bőségéből és rendességéből kitetszően.

Akkor, amikor 1815-ben Kazinczy a levéltárat rendezni kezdte, mintegy 40 év óta felhalmozódott anyag tornyosodott az asztalokon. 16 évi munkával sem bírta úgy rendbe tenni, ahogy szeretne volna. Erőfeszítéseinek azonban példásan dícséretes nyomai maradtak. Munkájának még csak vázlatát sem adhatom, de az ő iratcsoportosításai, elosztásai, széljegyzetei, útbaigazításai mindenütt a legkellemesebb benyomásokat keltik rendszeretetről s tárgyismeretéről a szemlélőben.

A levéltár Kazinczy ittlétének első idejében három helyiségből állott. Később épült hozzá a következő három szoba. Hangulatos tanyája a műzsáknak a kódexeknek ez a világa. A mennyezet boltjairól ódon zempléni zászlók, Rákóczi-lobogók selyme ontja el színeit a barna poleok, kék vagy szürke papírok

asztagai felett. S amint lelkenedezve fordulunk egyik vagy másik gyűjteményesoport felé, érezzük, mennyire igaz a levéltár ajtáján olvasható felirat: HIC MORTUI VIVUNT ET MUTI LOQUNTUR. *(Itt a halottak élnek és a némák beszélnek.)*

Kazinczy XXI hatalmas foliókötetbe gyűjtötte a történeti vonatkozású iratokat, elkülönítve a politikai, jogi és más sorozatoktól. Ennek a Tomus Historicorum I—XXI. jelzést adta. Még érdekesebb ennek a folytatása: Autographa Archivi Comitatus Zempliniens. I. Ez kéziratgyűjtemény. Folió ívek fekete tintával húzott kereteiben Kazinczy remekbe készült címfelirata, rajzolt betűkkel s gyönyörű kézírata, gondos margóval, szabályos kikezdésekkel s pontosan egyenes sorvezetéssel, megnyerően tetszetős külsővel. A címlapon egy szépen másolt latin idézet Tacitustól. Értelme: mily gyönyörűséges a régi dolgokkal való foglalkozás, mert átéli az olvasó az elmúlt időket.

A következő oldalon, csinos keretben az *Előintés*. Ideírok belőle pár sort, mert jellemző, milyen áhitattal foglalkozik Kazinczy a multak emlékeivel. Íme:

„A jól vagy rosszul nevezetes emberek kézíratai a szerint érdemlik figyelmünket, mint az ő arcképek; magunk sem értjük mint esik, de érezzük, hogy hozzájuk, a nem ismertekhez közelebb tétetünk, midőn képeiket látjuk, midőn illehetjük a papirost, melyen kezek nyugodott. S a hatás nagyobb, ha együtt látjuk az elhaltakat, bár a jókat a rosszakkal összekeveredve. De az sem rossz; szívünk még forróbb tisztelettel vonzódik a jók felé, midőn a gonosztól elborzad.

Ezek voltak az okok, melyek arra indítottak, hogy az efféléket kiszedjem s együvé köttessem, hogy midőn levéltárunk oly vendégeket látand belépni küszöbén, kik itt mulathatnak, gyönyörrel és haszonnal forgathassák e minden becset felülmuló gyűjteményt.”

Megjegyzí még, hogy a képek a saját gyűjtéseiből valók, kézírattárából, „melyet a külföld is ismer“. Alatta a keltezés; Újhely, 1831 Január 16. S az aláírás.

Mit látunk a következő lapokon? Arcképek, kéziratok, elől az uralkodóháztól, aztán az erdélyi fejedelmektől, majd a Rákóczi-ház, a Barkóczyak, Eszterházyak, Nádasdyak, Szathmári Királyok s más családok iratai. Végül egy kisebb pecsétgyűj-

temény és 24 acélmetszet (a nagyobb a sárospataki főiskola birtokába jutott).

Bent állunk az utolsó teremben. Itt az az embermagas állvány, mely két vasrúdon hat deszkalépcsőt foglal magában. A kistermetű Kazinczy ezen ágaskodott fel a magasabb polcok iratai után. Egy bejegyzésében ő maga nevezi a *Kazinczy lovának*. Itt van kinyitva egy szekrény, az a fiók, melybe 1831 aug. 21-én, mikor utoljára volt itt, két nappal halála előtt, valanuit keresgélt, vagy iratait rendezte.

A levéltárnok egy ívnagyságú kéziratot nyújt át:

— Nézd ennek a klasszicitását!

Valóban klasszikus a külseje is, a szellemé is. Kazinczy jelentése a levéltár állapotáról. Eddig nem jelent meg sehol, hadd lássunk belőle néhány sort!

Az irat kelte 1821 június 20. Kazinczy Ferenc „kiküldött táblabíró” és Dókus László főfiskális jelenti, hogy milyen állapotban van a levéltár, melyet 40 év előtt Szirmay Antal, Mária Terézia udvari tanácsosa tett első ízben rendbe, de a régi rend is megbomlott s azóta is az iratok tenérekre szaporodtak és rendezetlenül maradtak. Őket a megye avégből küldte ki, hogy a levéltár állapotját rekeszekről-rekeszekre, fiókokról-fiókokra tekintsék meg és a megbontakozott rendet állítsák ismét elő.

Érdekes, hogy nyilatkozik Kazinczy az elődéről:

„Udvari consilarius Szirmay Antal úrnak athlétaí erejét, fáradhatatlanságát s könnyen dolgozását csodálni fogja minden, aki leveles tárunkat megpillantja s elnézi, hogy annak, aki ezt a munkát megtevé, mit kelle csak megolvasnia is. Ha a Gondviselés nekünk ezt a szertelen erejű s felvilágosodott hűségű férjfiat nem adta volna, úgy ez a mi kincsünk alkalmasint zavar volna még ma is.”

„De még igen számos, igen nagy tekintetű írásaink vannak, amik e gondot és a beköttetés csekély költségét kívánják s ilyenek kivált azok az írásaink, melyek a XVII-dik Száz történeteire tartoznak. Ezek nem egyedül a Megyéé, nem egyedül a Haza, hanem az egész Emberiség kincsei s a későbbi idők Kovachichai s Horváth Istvánjai innen szednek majd fényt régibb történeteink homályainak felvilágosítására.”

Ez az irat a tükre elsősorban annak a lelkesedésnek, melylyel Kazinczy munkájába fog s munkájában el nem fárad. Ez mutatja, mily fennköltlen gondolkodik a kultúra kincseinek

megbecsüléséről. Ez a tükre — munkásságának. Amit ő Szirmay Antalról mond, hogy mennyi munkával kellett az athlétai erejű férfinak az anyagot átnézni, átolvasni, rendezni, az vonatkozik Kazinczyra, aki kis termettel végezte 16 és fél esztendőn keresztül ugyanazt a munkát, talán még az elődéénél is nagyszerűbb elgondolással, a keresők célszerű útbaigazításával és ernyedetlen buzgósággal. Tükre végül ez irat a külső csínosságának és a korabeli magyar stílusnak. Meglepő, hogy a vármegyén megszokott latincsságok mellett, mily szép ennek nyelvtisztasága. Alig használ néhány latin szót s meglepő az előadás közvetlensége, könnyedsége.

Az elmondottak eléggé bizonyítják, hogy szenvedélyesebb bűvár, odaadóbb kutató, lelkesebb levéltárnok alig képzelhető Kazinczynál. Éjjele-nappala munkában. Rááldozta minden idejét. S kérdés: — mi volt mindezért a fizetése. Nem több, mint *10 ezüst garas napidíj*. Az is utólag fizetve. Mikor 1831 augusztus 23-án áldozatul esik a kolerának (8 nappal előbb kezdett utolsó kéziratába: *Az orosz cholera Zemplénben*) feleségét, családját nagy nyomorban hagyja. A felesége könyörgő levelet ír a megyéhez, hogy adják ki férje fizetését augusztus 21-ig, napi 10 ezüst garassal számítva. Ebből látjuk, hogy mily kevés jutalma volt Kazinczy teljes odaadásának.

Legyen azért annál becsültebb az emlékezete a legnagyobb magyar levéltárnoknak!

KISEBB KÖZLEMÉNYEK.

Anekdóták forrásai.

Honnan származnak az anekdoták vagy adomák, amelyekkel az olvasóközönséget vagy társaságot mulattatni szokták? Úgy gondolom, hogy néhány példa tárgyalása alapján némi feleletet adhatunk e kérdésre.

1. Ossuna herceg, nápolyi vicekirály meglátogatta Nápolyban a gályarabokat, szóba állt velük és megtudta, hogy egyik ártatlanabb, mint a másik. Ők t. i. így mondták. Csak egy volt, aki őszintén bűnösnek vallotta magát. Kergesse ki innen ezt a gonosztevőt — mondta a felügyelőnek — nehogy megrontsa a becsületes embereket.

2. Rabelais a gazdájával a pápánál volt kihallgatáson. Mikor ura, parancsolója a pápa lábát csókolta meg, Rabelais kiszaladt. Ha ilyen nagy úrnak — gondolta magában — a lábát nyújtja megcsókolni, mit nyújtana nekem.

3. Des Barreau egy pénteki, tehát böjti napon, szalonmás omlettet eszik. Hirtelen mennydörgést hall, dühösen kidobja az omlettet az ablakon, mondván: „Milyen lármá van odafenn egy omlette-ért.”

4. Lambin és Massac találkoznak az utcán egy öreg asszonnyal, aki szamarakat hajt. Adieu, szamarak anyja — csúfolódnak vele. — Adieu, fiam — felel az.

5. Egy spanyol ember kemény tében Franciaországban utazott és a kutyák dühösen rárohantak. Fél akart emelni egy kődarabot, azonban az oda volt fagyva. Átkozott országot — mondja dühösen — ahol megkötik a követ és szabadon engedik a kutyákat.

6. Egy öreg asszony, bármikor hitták temetésre, mindig azzal utasította vissza: Minek menjek? Ők sem jönnek el az enyémre.

7. Egy ember 45. életéve körül fogott egy hollót és megtartotta. Akarom látni, úgymond, éle 100 esztendeig, mint a tudósok mondják.

8. Egy spanyol faluban halálra ítélték egy embert, egy szabómestert. A lakosok a bírót arra körték, hogy mivel csak egy szabó van a faluban, ha valakit fel akar akasztatni, hát az egyik bognárt akasztassa fel, mert abból kettő van.

9. Egy spanyol embert ingyen borotváltak meg, hogy az inas tanuljon rajta. Megszenvedett az ingyen munkáért. Ugyanekkor egy kutya elkezd keservesen vonyítani. Bizonyosan ezt is ingyen borotválják — mondja a spanyol.

Azt hiszem, egyetértünk abban, hogy ezek létező, élő anekdoták. Még bizonyosabb azonban, hogy egy francia könyvből írtam ki őket, mely a

XVII. században iratott és kb. 100 évvel ezelőtt jelent meg először nyomtatásban. A könyv címe *Historiettes*, szerzője pedig: *Tallemant des Réaux* (1619—1692).

Ki ez ismeretlen név viselője? Mert náink a közönség előtt teljesen ismeretlen, aminthogy nem is tartozik a nagyok közé. Egyik kiadója így jellemzi: „Ami Brantôme a XVI., az Tallemant a XVII. századnak, t. i. a történelem szellemes lakája, aki pongyolában látta a nagyokat.“ Noha inkább a bourgeoisie-hoz tartozik, mint a nemességhez, rokonsága a Rambouillet-családdal megnyitotta előtte ennek híres szalonját (Hôtel de Rambouillet), sőt az úrnő bizalmas barátságát is megszerezte neki. Életének nem csekély részét itt töltötte, itt látta az arisztokratákat. De az írók között is ismerős volt. Munkáját 1657 körül kezdte írni, kéziratban maradt és 1834-ben jelent meg először. Legjobb kiadásának a Techener-féle tekintetű, 1854—1860, 9 kötet. Tárgyunkra leggazdagabb forrás a *Historiettes collectives* fejezet (7. kötet).

Tallemant emlékirataiba beleírt mindent, amit látott, megfelelő címelek (Kis történetek). Munkája éppen olyan nyers, groteszk, obszcén, mint akár Rabelais, akár Brantôme. Ha könyvét olvassuk — mondja Lanson — megértjük, hogy ez az irodalom felelt meg annak a kornak, amely csak felszínén volt finom.)¹ Ez azonban nem vonja le munkájának mint történeti forrásnak értékét. Sainte-Beuve szerint némely tanulmány a XVII. századról csaknem teljesen lehetetlen volna az ő munkája nélkül. Írt verseket is, de munkái közül ma csak a *Historiettes* számít.

Amint láttuk, 9 adomát ismerünk, amelyek megtalálhatók Tallemant munkájában. Egy-két adomával lehetne ezt bővíteni, ha a szemérmetlen tárgyakat is felvesznénk. Egy társaságban, melyben én is jelen voltam, egy sikamlós anekdotát úgy adtak elő, hogy megtörtént egy akkor nagyon ismert politikussal. Ma tudom, amit akkor nem tudtam, hogy ez az anekdota szóról-szóra megvan a Tallemant könyvében.

Az itt szóban lévő anekdotákat a Tallemant könyvénelég régebbi forrásból nem ismerem, nem állítom azonban, hogy ilyen nincs is. Most a tárgyalt anekdotákra teszünk némi megjegyzést.

1. Ossuna (Osuna, Ossono) herceg (1579—1624) csakugyan nápolyi vicelkirály volt. Az itt tárgyalt anekdota olvasható magyarul Vas Gereben egyik munkájában.²

2. Ezt a tárgyat szerzőnk Rabelais egyik munkájából vette. Maga Rabelais mondja el ezt magáról. Én ezt élő szóval hallottam magyarul, részben zsidóra fordítva azért, hogy az előkelő urat zsidó titkárra kíséri a pápához és menekül el.

3. Ezt is zsidóra fordítva lehetett olvasni a Borsszem Jankóban, t. i. a zsidó disznóhúst eszik. Des Barreaux, ez a helyes alakja a nevének (1602—1673), ismert libre penseur, az egyház ellensége, egyszersmind azonban ismert korhely is. Balzac, a XVII. századbeli író, új Bacchusnak nevezte. Az itt tárgyalt anekdota egyszersmind egy francia közmondás szülője is lett: Voilà

¹ Lanson: Hist. de la littér. Française. 1916.

² Vas Gereben: Nevessünk. 1856. I. 181.

bien du bruit pour une omelette. Mondják így is: Tant de bruit pour une omelette. (Milyen láрма egy omlettért.)

4. Lambin és Massac kétségtől színtén Tallement ismerősei voltak, de a történelemben nem jutottak be. Ez anekdota olvasható magyarul Vas Gerebennél.³

5. Olvastam magyarul mind ezt, mind a következőket: 6, 7, 8.

9. Olvastam magyarul úgy, hogy spanyol helyett cigányról szól.

Íme 9 anekdota. Franciául ezek már vagy 270 év előtt meg voltak írva, magyarul csak újabb időből ismerjük. Azt mondhatná valaki, hogy az ilyen meghatározás: Olvastam magyarul, hallottam élő szóval, — nem elég pontos. Ez igaz, de vajjon lehetséges-e ebben a tárgyban nagyobb pontosság? Lehet-e ez adomákról megmondani, hogy évtizedek előtt mikor és hol olvastam, hallottam. Tallement könyvét olvasva, adomáink mindegyikében régi ismerőstre találtam, — ez bizonyos. És ez áll részben vagy egészben azokra is, akik e sorokat olvassák. Ők is ismerősként üdvözlik ez elmés apróságokat.

Az óriási tömeghez képest 9 anekdota nem nagy dolog és az is keveset változtat rajta, ha néhány obszcén adomát is hozzájuk számítunk. Azonban gondoljuk meg, hogy itt olyan teljes megegyezést találunk, hogy az véletlen nem lehet. Ezek az anekdoták valami úton-módon Tallement könyvéből jutottak hozzánk. Hogyan? Ki tudna erre pontosan felelni? Ez pedig nem egyedülálló, egyedül Tallement des Réaux-val történt jelenség. Más példánk is vannak.

Egy igen ismert magyar politikus és képviselő így panaszkodott: Én szép leányt vettem feleségül és azt reméltem, hogy a gyermekeim olyan szépek lesznek, mint az anyjuk és olyan okosak, mint az apjuk. Azonban megfordítva történt. Olyan csúnyák lettek, mint az apjuk és olyan ostobák, mint az anyjuk. — Ezt az anekdotát megtaláltam egy régi francia fabliauban, mely évszázadok előtt már megvolt. A képviselőre egyszerűen ráfogták. Anekdotánk tehát jó nagy utat tett meg térben és időben.

Amit mi Tallement-ra vonatkozóan kimutatunk, kimutatható másoknál is. Ki tudom mutatni, hogy pl. Till Eulenspiegel, Rabelais, Brantôme szintén hatottak ránk ilyen módon. Persze legnagyobb részt, ha nem kizárólag, illetlen adomákkal, hiszen ezek a legkedveltebbek. Ismerek Mária Teréziára fogott anekdotát, amelyet ő előtte vagy 200 évvel nyomtatásban kiadott Brantôme (1540—1614).

Az irodalmi hatás tehát fölötte nagy, se országhatárok, se nyelv nem állják útját. Egy vígan mulatozó, adomázó magyar társaságban felmerülhetnek olyan adomák, amelyek forrása valamely francia fabliau, Till Eulenspiegel, Rabelais, Brantôme, Tallement des Réaux stb., jóllehet e neveket senki se ismeri a szóban lévő társaságban.

Annai bizonyos, hogy én minden anekdotát, legyen új vagy régi, azzal a gyanakodással fogadok, ki tudja, nem jelent-e ez meg már régebben, talán évszázadok előtt, német, francia, olasz stb. nyelven. *Szigetvári Irdn.*

³ Vas Gereben i. m. I. 81.

Arany János: A pusztai fűz.

Arany János kisújszállási tanítóságáról írott cikkemben (Budapesti Szemle. 1921. évf. 185. köt.) rámutattam, hogy a költőnek több művében is találunk kisújszállási célzásokat s vonatkozásokat. Voinovich Géának egy nemrégiben megjelent cikke (Arany János kritikai kiadásának feladatai, Magyar Bibliofil Szemle II. évf.) vezetett rá, hogy A pusztai fűz c. allegória is az ilyen költemények közé tartozik.

Voinovich Géza szerint a mű első fogalmazásában ez a két sor is benne volt:

Volna ugyan módomból látni elég népet.
Néha, midőn mennek karcagi vásárra.

Másfelől pedig a végleges szöveg 9. szakaszában így ír a költő:

Mellettem vonul egy régen elhagyott gát,
Senki sem jár rajta, hídját is ellopták.

Igy aztán teljes pontossággal eligazodhatunk a tekintetben, hol nőtt a költő életét szimbolizáló fűzfa. Kisújszállás határában, a karcagi út mentén a Karajános-gát volt. Ugyanaz, amelyből az Elveszett alkotmány I. énekében is olvasunk. Tréfás hasonlat-sorozattal igazolja itt a költő, hogy a tündér Armida csakugyan átváltozik bűvös fényű, merész lobogású fáklavilággá.

Oly bizonyos ez, mint
Hogy Kanaán ez a hon, tejméz foly a kún pocsolyákban
A' Karajánosban.

(A még ma is Karajánosnak nevezett határrész Kisújszállás területétől mintegy 9 km-nyire van.)

Ha most már tovább folytatjuk az allegória és a való viszonyának vizsgálatát, rámutathatunk, hogy a költő igenis létező fűzfa életéhez hasonlította sorsát. Kisújszálláson jól emlékeznek rá, hogy ahol a Jónásgát a Karagátba szakadt, a gát tövében sok ideig két fűzfa volt. Hetven éves emberek mondják, hogy az egyikre (a nagyobbikra) tíz éves korukból emlékeznek s már akkor vagy negyven évesnek lehetett tartani. Vagyis 1834-ben, Arany János kisújszállási tartózkodásakor, 6—8 éves volt. Kiszáradt törzsét a '90-es években vágták ki. (Szilágyi Lajos és neje kisújszállási lakosok szíves közlése.)

Dénes Szilárd.

Széchenyi és Kossuth.

Gróf Széchenyi István írói és hírlapi vitája Kossuth Lajossal. I. rész (1841—1843). Szerkesztette és bevezetéssel ellátta Vízota Gyula. Budapest, 1927.
1024 lap.

Az utóbbi évek történeti irodalma a Széchenyi-kutatások jegyében folyt le. A Magyar Történelmi Társulatnak Magyarország újabbkori történetének forrásai című gyűjteménye alapján mind világosabbak előttünk az önmaga és nemzete lelkével viaskodó nemzetűjítőnek szellemi útjai. Ferenczi Zoltán a Kelet Népe bevezetésében (1925) már gondosan egybe is vetette e fényes pálya lelki és politikai zavarait: a fennmaradt hézagok pótlása és a

nagyvonalú munka folytatása azonban további szakavatott kézre várt s ezt végezte most el dr. Viszota Gyula, Széchenyi-irodalmunk fáradhatatlan kutatója, a Kossuth Lajossal vívott irodalmi vitaanyag egy részének közreadása elé írt 178 oldalas, mély tanulmányában, mely élesen belevilágít a két nagy ellenfél viszonyának legelrejtettebb redőibe is.

A Bevezetés általánosságban rámutat az 1848-i változás előzményeire: az angol haladás utáni vágyra és a francia forradalmi eszméktől való ideges félelemre. Megállapítja, hogy nálunk ezidétt nem volt a talaj alkalmas demokratikus eszmék számára. Ezt a történelmi szélsőséget Széchenyi arra próbálta felhasználni, hogy reformokat teremtsen, de az alkotmány biztosítása mellett. Nehéz szerepében a fölényes, magát tévedhetetlennek vélő Metternich egyoldalúságával és a magyarországi főhatóságok túlzott alárendeltségével találta magát szemben.

Arisztokrata volt, bátrabban viselkedhetett: magyarul beszélt a főrendi táblán, megalapította a Tudós Társaságot, löversenyeket rendezett és társaskört szervezett. Ehelyütt rendkívül érdekes Viszota előadása. A kaszinók hamar éreztették hatásukat a politikai életben. A Pesti Kaszinó s a nyomán alakult 30—35 vidéki társas- és olvasókör Széchenynek a Hitel-ben és Stádium-ban világgá bocsátott elveit oly hazafiúi buzgalommal vitatgatta, hogy mihamar kötettszámra való hivatalos és nem hivatalos jelentés ment fel Bécsbe. A félénk hivatalnoksereg túlbuzgó fantáziája már most, 1831-ben, egy magamentésül előrejósolt államzavartól riadozott, míg a főbbek: a nádor, a kamarai elnök stb. nyugodtan szemlélték az eseményeket, sőt elejtették a kaszinók ellenőrzését is.

Valójában csak az 1832—36-os országgyűlés gondoskodott kellő olvasni- és tárgyalnivalóról. A Kossuth *Országgyűlési Tudósításai* kiadásában segédkező ifjúság maga is magyar kaszinót alapít a németnyelvű Pozsonyban. Ez lett volna az az elem, melyet Széchenyi a kiöregedettek helyébe friss nemzedékiül szánt a maga és tervei számára; s ebből nevelődött az a lelkes csapat, amely az óvatos mérsékletet csakhamar félretéve, őszinte rajongással előbb Wesselényi, nemsokára pedig a születésre, neveltségre és korra hozzá még közelebb álló Kossuth mellé szegődött. Virtuskodásuknál különb korrajzi előjátékokat keresve sem lehetett volna találni a két nagy ellenfél harcához.

Hol kezdődik Kossuth és Széchenyi összeütközése? Kétségtelen, hogy — minden közösen átélt emlékük, jóbarátságuk, sőt egyező nemzeti céljaik ellenére is — már Wesselényi heves, népszerű, de elszármított közéleti szereplése is bántotta Széchenynek zavartalan, lassú haladást kívánó, már ekkor betegesen érzékeny lelkületét. Bármily különösen hangzik is: Széchenyit Wesselényitől Kossuth pártfogolása (Wesselényi nemes önzetlenséggel gondoskodott Kossuth raboskodása idején annak egész családjáról), Kossuthtól pedig ennek Wesselényihez ragaszkodása hidegítette el. Semmisnek látszó s lelkileg mégis mindhármukban mély nyomot hagyó eset okozta ezt: Wesselényi hazafias buzgalmában az arisztokrata Széchenyi alapította Pesti kaszinóba merte ajánlani a kisnemes ügyvédet, azt a Kossuth Lajost, aki Országgyűlési Tudósításaiban oly kicsinylőleg említette a „különc“ Széchenyi beszédeit s akinek meglepetésszerű jogi sikereitől, ragyogó ékesszólásától és újságírói leleményétől már akkor aggódva féltette nem annyira a kaszinóját, mint inkább a maga külön élette dolgozott s lassan élvezett közéleti sikereit.

Wesselényi Kossuth visszautasításából megérezte barátságuk lelki szálainak szakadását: Széchenyi óvásai ellenére részánta már magát a tragikus úttörésre, mintha sejtette volna, hogy egy Kossuth lép majd a nyomába. Két politikai felfogás szegződött itt egymással szembe: Széchenyi bízott a kormányban, Wesselényi nem; Széchenyi szerint az újításoknak a felső tábláról kell kiindulniok, Wesselényi és Kossuth szerint erre már csak a népképviselői országgyűlés lesz képes. Kossuthnak, bár elismerte a „legnagyobb magyar“ nemzetgazdasági elveinek és terveinek szükségszerűségét, Wesselényi politikája volt a szíve szerint valóbb: ösztönös rokonszenve s az a természetes emberi számítása vezette ebben, hogy egyszerű prókatori életének csak ez az út szerezhet karriért. Gerinces, nyílt beszéd, szabadsajtó — ez volt Kossuth ideálja s ez nem tetszett mindjárt kezdetben a minden legkisebb lendületes beszéd alján lázítást, voltaképen pedig terveinek nélküle való érését és gyorsulását érző Széchenyinek. Közjogi és közgazdasági tér, két ellentétes munkairány — ma már nem meríti ki évtizedes harcuk alapokait. Azt sem elég feltüntetnünk — mondja Viszota, — hogy a Metternichkel kezdetben ujjahúzó Széchenyi később visszakanyarodik a kormány módszere mellé s maga is hatalmi szóval, cenzurával kívánja megbuktatni a főléje kerekedő Kossuthot. Másról volt már ekkor szó: arról, hogy a zárkózott és óvatos Széchenyi, bár a népért (nemzetért), de magában, kevesek élén s a kormánytól függően törekedett a korváltoztatásra, míg Kossuth ugyanazt: a haza boldogulását lelkes többséggel, magával az érdekelt néppel (jobbágyság felszabadítása, rendiség eltörlése), függetlenül, szabadsajtó mellett, tehát kivívott önérdemül kívánta elérni és biztosítani.

Kossuth *Törvényhatósági Tudósításainak* hullámzó sorsa, sajtógépének megvételi (még jobban kibogozandó) története, az udvar terve személyének megnyerésére, majd — mikor megvét és megvéket von jogi álláspontja mögé — elfogatása és hűtlenségi pöre, érdekesebbnél-érdekesebb mozzanatai a könyvnek, de mindez csak előhang Széchenyi híres három támadásához. Kossuth, akárcsak Wesselényi, nemzeti hősként szabadul börtönéből, népszerűsége nőttön-nő s általános meglepetésre felsőbb engedéllyel 1841-ben megindíhatta *Pesti Hírlap*-ját. Ez jelentős politikai fordulat eredménye: a kormány Széchenyi előmunkálatait úgyszólván lezárta ezzel, maga lépett a reformok terére s úgy látszott, mintha a Wesselényi-Kossuth-terveknek is befellegzett volna. Széchenyi látszólag meg is nyugodott, csak Kossuth „izgatásai“ bántották s bár barátainak köre s maga Deák sem látott közvetlen veszélyt: a nádorral, a cenzurával akarta leszerelni Kossuth működését.

Igy írta meg és adta ki első támadását: a *Kelet Népet*. Ebben nyíltan megvádolja Kossuthot, hogy okatlanul zavarja az ő és a kormány munkáját, *Pesti Hírlap*jával „megsemmisítésre vezeti a magyart“: gyűlöletessé teszi a főrendet, izgatja az alsóbb rétegeket. Bizonyítja, hogy Kossuth működésére nincsen szükség; kár a makacs ellenkezőket erősíteni, hiszen még az ő munkája is csak felében-harmadában készült el. Mindez szaggatott, hol kétségbeesett, hol epés, gúnyos hangon adja elő.

Még mielőtt Kossuth érdemileg felelhetett volna, a röpiratok serege szállt vitába a felvetett váddal. Fáy András, b. Eötvös József, gr. Desselffy Aurél, Nagy Ignác, Vörösmarty, Kuthy Lajos és mások álltak hol Széchenyi, hol Kossuth mellé, Kossuth igyekezett válaszában minden párthangulatot el-

osztatni: most is dicsérte Széchenyit, bár Magyarország fölébresztését nem tartja Széchenyi kizárólagos érdemének. Széchenyi — írja — azért ingerült, mert elmaradt; lehet, hogy a kormánynak nem kell az agitáció, de kell a nemzetnek; rémképeket fest Széchenyi, holott csak elvi eltérések vannak köztük.

Kossuth mellé állott Dessewffy is. Keserű kritikának és kíméletlen, de igazságos boncolásnak tartotta Kossuth Feleletét. Egyben azonban rámutatott a Pesti Hírlap elvi és gyakorlati kétágúságára. Megróttá Széchenyi személyes célzásait és következetlenségeit, kimutatván, hogy azért vált elszigeteltté, mert egyéni intézményeivel akart hatni, megye, közvélemény mellőzésével. Az volt az általános meggyőződés is, hogy a vitában a higgadtabb Kossuth maradt felül.

A válaszok nagy port vertek fel, még a besúgók is hatalmas irodalmi működést fejtettek ki élénken festő jelentéseikben. Az összefoglalás eredményét Metternichhez továbbították, ahol szóba jött Széchenyi koronaöri kitüntetése is.

1842 márciusában újabb munkába fog az önemésztő Széchenyi. Újra összehasonlítja a maga munkáját Kossuthéval: lehetetlen — mondja — a magyarságot gyors, szenvedélyes felvilágosítással tökéletesíteni; ha az alkotó munka megáll, pusztá ellenzékieskedéssé fajul a politika — a Pesti Hírlap mindent túloz, ezért nem tud ő Kossuthal egyúton haladni. Ezt a művét — *Garat* a címe — Széchenyi sohasem adta ki, de gondolatait felhasználta második támadásul szánt *Akadémiai beszédében*, amelyben a nemzetiségi kérdés kapcsán vesszőzgeti a magyarkodó Pesti Hírlapot. Ezúttal — ami híveit is meglepte — hamis hangot fogott. Szerinte nem szabad a magyar nyelvet mindenáron terjesztetni, nem a szám, hanem felsőségünk a legjobb olvasztó elem nemzetiségeink között. A beszédre kapott válaszok magát Széchenyit is meglepték: szlávdicsérést olvastak ki belőle. Ennek tisztázására fogott harmadik támadásába: az 1843—47-i hírlapi vitába.

Az első szó az érzékeny sértődésé volt: Széchenyi zokon vette, hogy Kossuth, s még előbb Pulszky, beszéde kinyomatása előtt megtették rá súlyos megjegyzéseiket. Neki is az a nézete, hogy mindent a népért, de nem általa. Egyébként Kossuthot sem a nép, sem az ifjúság megbizottjának nem ismeri el és vezérségében nem bízik. Kossuth sem maradt adós: fájdalommal látja, hogy Széchenyi az országgyűlés előtt praktikus irány helyett önmagával való következetlenségekkel, testetlen általánosításokkal bíbelődik s polémiaja tiszta személyeskedés; e térre nem követi. A nyilvánosan elmondott beszéd köztulajdon. Ami a közvéleményt, a nép ítélő erejét, lapja modorát és az ő vezérségét illeti — valamikor Széchenyi vetette fel az erre nevelés szükségességét s a népet valóban nem lehet figyelmen kívül hagyni, mert az ellehet nélkülük, de ők nem nélküle: tehát mindent a népért s ahol lehet, általa, hiszen mindenki annyiban valaki a honban, amennyiben a nép tagja. Széchenyi *igy* aligha nyeri vissza eldobott vezérszerepét.

Látnivaló, hogy a vita személyeskedő, elmérgesedett. A *Jelenkor* — Széchenyi ellenlapja — meg is ragad minden alkalmat (Vieuxtemps hegedűművész esete, adózási rendszer) Kossuth tekintélyének gyengítésére. Maga Széchenyi Bécsben is megfordul, Jósika közvetítésével, hogy Metternichet meggyőzze közeledéséről. Az hajlandó is e'nézni mult tévedéseit, valamikori

önálló ellenzékieskedését, ha tettel — alárendeltséggel — bizonyítja be a kormánnyal együttthaladását. Széchenyi érezte, hogy két tűz közé került, még Bécsben sem méltányolják kellőleg hírlapírói munkásságát: nem hajtotta a kormány mellé a nyugtalan arisztokráciát, a gazdagokat, sőt Batthyányt és Deákot valóssággal elengedte maga mellől. Kossuth az országgyűlés megnyitásakor meg éppen elvei sikerét s az ő gyanúsításainak alaptalanságát vontatta le a királyi beszédből: az igazság szabadsajtóra vágott.

Eddig tart a kötetben a két nagy államférfiú harca. Viszota megállapításai cikkről cikkre haladva, világosan, szélesen és meggyőzőleg tárják elénk szembekerülésük legfontosabb mozzanatait, melyek oka végeredményben két egyniség ellentéte: egy ritka tevékenységű főúr felsőbbbséges, hevesnek indult s óvatosságban rekedt munkája s egy nyílteszű, jogi vitára temett kismemes tehetsége, aki a népies politika hátán országos pályát fut be, nemzete javát szolgálva lendületes túlzásaiban is. Viszota mély ítélőképessége, adatainak gondos csoportosítása, egyszerű nyelven közlött világos fejtegetései s kivált pihenést nem ismerő, pontos munkája nem kaphat nagyobb jutalmat, mint kíváncsiságunkat megjelenendő újabb kötete iránt. *Szira Béla.*

Chanádi Demeter históriai énekének 1571-i debreceni kiadásáról.

Szabó Károly Chanádi Demeter: *Vita Ioannis Secundi electi Hungariae regis* c. magyar históriás énekének egy hely, év és könyvnyomtató feltüntetése nélkül készült kiadásáról, mely a Magyar Tudományos Akadémia unikuma, úgy véli, hogy az Debrecenben 1571-ben készült. Az évszámot mivel sem indokolja, csupán azt jegyzi meg, hogy „nyomdai kiállítása Debrecen mellett bizonyít”.¹ A kiváló bibliográfusnak abban kétségtelenül igaza van, hogy ez az unikum debreceni nyomtatvány, de az évszámban téved. Hogy a kis munka mindjárt a fejedelem elhalálzásának esztendejében Debrecenben is megjelent volna, az már azért sem valószínű, mivel ezt, tekintettel a fejedelem unitárius voltára, *Melius* aligha tűrte volna el. De ezen lélektani érv mellett más nyomósabb érveink is vannak. 1571-ben *Komlós András* volt a debreceni tipográfus, aki a históriás énekeket nem verssoronkint, hanem egyfolytában szokta kiszedni, úgyhogy egy-egy strófa külön kikezdés. Azonkívül egy igen jellegzetes keskeny típust használ. Az akadémia unikuma ezzel szemben versben van kiszedve, még pedig azzal a gömbölyded antikvával, amelyet *Hoffhalter Rudolf* használt (pl. Félegyházi: Az keresztieni igaz hitnek verseiről való tanítás 1579. kiadásában.) s *Hoffhalter* más históriás énekeket is versben szokott kiszedni. Az első sor élén álló C kezdő ugyan Komlós Andrásé, de az ő kezdőit Hoffhalter is állandóan használta. A szóbanforgó apró nyomtatvány tehát Hoffhalter idejében (1577—86) kerülhetett ki a debreceni sajtóból. Nagy a gyanúm, hogy azonos azzal az 1577-i debreceni kiadással, melyet Szabó Seivert nyomán említ² s amelyből eddigelé példány nem került elő.

Gulyás Pál.

¹ Régi Magyar Könyvtár. I. 58. sz. 41. l.

² Régi Magyar Könyvtár. I. 124. sz. 12. l.

Kultsár György Postillájának állítólagos harmadik bártfai kiadása.

Fraknói Vilmos a Magyar Könyvszemle 1878:266. lapján ismerteti *Kultsár Postilla* c. művének egy könyvtáblából kiáztatott 6 levélnyi töredékét, melyről azt állítja, hogy ez „a bártfai 1579. és 1597-i kiadással lap-számra nézve igen, de betűről-betűre nem talál és így kétségtelenül ismeretlen kiadás töredéke”. Végigtanulmányozva a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában meglévő XVI. századi bártfai kiadványokat, feltűnt nekem, hogy a *Postilla* 1579. és 1597-i kiadásának múzeumi példányai nemesak lapról-lapra, de betűről-betűre is megegyeznek. Minthogy a Múzeum állítólagos 1579-i kiadásának címlapja hiányzik, az a gyanúm támadt, hogy *Szabó Károly* tévesen sorolta ezt a példányt az 1579-i kiadások közé s az valójában nem más, mint az 1597-i kiadás csonka dupluma, a *Fraknói* ismertette töredék pedig nem, miként ő vélte, egy újabb, eddig ismeretlen kiadás, hanem az 1579-i kiadás maradványa. Minthogy az 1579-i kiadás címlappal is bíró teljes példánya megvan a Szt. Benedek-rend pannonhalmi könyvtárában, fölkértam fő-tisztelendő dr. *Horváth Adám* ottani könyvtárnok urat, állapítaná meg, hogy a töredékben észlelhető szedés-variánsok nem azonosak-e onnek a kétségtelen 1579-i kiadásnak szövegével. A válasz, melyért ezúton is hálás köszönetet mondok, teljesen igazolta föltevésemet. A múzeumi töredék szövegbeosztása teljesen azonos az 1579-i kiadással. Ennélfogva *Fraknói* adaléka, melyet *Sztripszky* 1845. sz. a. iktatott összefoglaló munkájába. tárgyaltan. A *Postillának* csupán két bártfai kiadása volt, az 1579. és 1597. évi. *Szabó R. M. K.*-a pedig oda módosítandó, hogy az 1579. évi kiadásból a M. N. Múzeumban csupán az N(1), N2, N(7), N (8), II(2) és II(7) levelek vannak meg,¹ míg az 1597-i kiadásból két példánya van: egy teljes és egy a címlap híján csonka példánya.

Gulyás Pál.

Csokonai Dorottyájához: fülesgófus.

Mikor Carnevál a matrikulát előhozatja, ez nagyságával felülmúl minden más könyvet:

Még a' Calepinus tíz-nyelvű grapsája,
's a' Fülesgófusok' szép Fantáziája
Hozzá képest tetszik finger-kalendernek.

Igy olvassuk az 1804-i kiadásban. Calepinusról és a finger-kalenderről már szóltam (Irod. 4:316, 8:46), a *fülesgófus* azonban egyelőre rejtély maradt. Most véletlenül akadtam rá Kazinczy Levelezésében (VII. 174). Vitkovits Mihály egy levelében bírálja Döbrentének hozzá küldött verseit s egyikhez ezt a megjegyzést fűzi: „A' Philosophushoz (mert a' *fülesgófus* magyarosítás scholasticismusa sapit) irtt Epigrammád...” A szó tehát nem egyéb, mint a *philosophus* szónak tréfás, valószínűleg diákos torzítása, melyet Döbrentei epigrammájában felhasznált. Alkalmasint nem is a bölcsélet tudósaira

¹ Fraknói s utána Sztripszky a töredék leveleit is hibásan jelzi

kell itt gondolnunk, hanem a régi gimnázium *philosophus* nevű felsőbb osztályára (v. ö. *donatista*, *syntaxista*, *rhetor*, *poeta* stb.). A diáktréfa a leghalványabb hangbeli hasonlatossággal is megelégszik, csak hogy valamilyen csúfnevet akaszthasson valakire; így csúfoltuk mi gimnazisták a *praeparandistá*-kat *réparágók*-nak; az egyetemen pedig bennünket *philosophus*-okat *fülezőfos*-oknak, a *philologus*-okat *fülelőgos*-oknak, kik szerettünk a *fülesharmónikába* = *philharmoniai* hangversenyekre járni. Valószínű, hogy Csokonai idejében is a *philosophus*-oknak így jutott a *fülesgófus* név. Marad még megfejtésül, hogy mi volt a fülesgófusoknak az a „szép *Fantáziája*“.

Tolnai Vilmos.

ÖSSZEFOGLALÓ KÖNYVSZEMLE.

Lampérth Géza. — Pásztor Árpád.

A Singer és Wolfner R. T. kiadásában nemrégiben jelent meg *Lampérth Géza* új verskötete ezen a figyelmet keltő címen: *Csendes ünnep*. Az előszóban elmondja, negyven éve innen-onnan, hogy a pápai református kollégium Ifjúsági Képzőtársaságában első költői szárnypróbálgatását tette. És harminc éve, hogy első verskötete Beöthy Zsolt előszavával megjelent. Biztatóbb vitorlával nem is indulhatott, mint a Beöthy neve adta tekintéllyel, és mégis, ha ma nevének súlyát lemérjük, az olvasóközönség körében kialakult egységes értékeléssel nem találkozunk. Harminc, sőt negyven esztendő költői pályá, melynek indítójánál a Kisfaludy Társaság nagynevű vezetője csendíti meg a várakozás bízó harangját és a végén még mindig zárva előtte ennek a legmagasabb irodalmi testületnek a kapuja! Mi az oka ennek? Megesalta-e a várakozókat és bízókat Lampérth pályája? — erről szeretnék ebben a beszámolóban szólni.

Lampérth költői indulása a millénium évébe esik; költészete annak a lelkes, elragadtatott honszeretetnek a kifejezése, amelyet akkor minden ifjú szív büszkén a magáénak vallott. Azt vélték akkor, hogy soha a magyarra a dicsőség ilyen fénynyel még nem ragyogott. Azt hitték, hogy ez az ezer esztendő nemcsak a multtal szemben lélekemelő, hanem önmagában is elég biztosíték a jövőre. A nemzet egy óriás éljenkiáltás orkánjába fojtotta minden érzékének felvevő erejét. A dicsőség fénye érzéketlenné oltotta őket a maguk baja és az emberiség baja iránt. Minden költő szónok akart lenni, aki szavának varázásával, hangjának páthoszával próbált minden hatást kiesíszolni. A költészet szónoklattá lett, a költői stíl sablonná.

Lampérth azonban nem olvad bele a sablonköltők átlagába. Beöthy a kedves, fiatal, falusi poétát köszönti benne. Ezzel már arra az ellentétre utal, amely ebben az időben kezd kialakulni

a magyar pcézis berkeiben. Lampérthot szemben látja a város pcétáival; míg azokat „egy nagy tömeg izgatott idegégele hevíti, hogy az életnek ezerszínű és ezerfelé nyüzsgő zűrzavarát a költői érzés és gondolat villamfényével hassa át“, Lampérth azok közé tartozik, akik „a magyar természet eredetiségéből, erejéből, egyszerű érzéseiből és képeiből merítik ihletüket“. Nyilvánvaló, hogy ez az ellentét magában még senkit költővé nem tesz: költő csak az, aki — akár a nagyváros füstös levegőjében, akár a falu egyszerűbb világában él — a maga lelkében kiformálódó hangulatokat a művészet eszközeivel szuggesztív erővé tudja tenni. Ezt az alaptörvényt Lampérth megszorítja; az a felfogása, hogy a dalban jobban helyén van a fény, mint az árny. Elég, hogy élnünk kell a bajokat, minek azokat még a versbe is beleszőni. „Miért fonjak — mondja — gyomból, gazból koszorút?“ Másik megszorítása a dal érzési tartalmára vonatkozik: megköveteli, hogy a dal a szív mélyén szülessen, az érzés kényszeréből, mert az olvasót csak ez a szívből fakadó dal hathatja meg. Elítéli tehát a szónoki frázisok versbeszedését, a nagyhangúságot: az igaz hang a vers varázsa, „szívből jöven a szívbe szállna, és benn édes vígaszt találna nem egy bús szenvedő“. És ha másutt kissé belemelegsik a dologba és túlozva mondja: „kell alkotnom, emésztő lángban égve“ — igaz önmagát akkor mutatja be, amikor így intézi el a kritikát:

„Lant kezembe csak úgy kerül,
Ha valami készlet belül,
S őket ha szívem dobogja:
Jók úgy nékem a dalok,
— És aztán más kritikusra
Soha, sohse hallgatok.“

Ennek a bemutatkozó kötetnek két uralkodó témája van: a hon- és leányszerelem. Hazaszeretete boldog és büszke; fiatalos hetykeséggel kiáltja: „Ne busuljunk úgy el, 'sz mi volnánk a szittyák.“ A multnak fénye azért mégsem vakítja el teljesen; meglátja az örökös pártoskodást és a jelen ragyogásában is megérzi ezt az ősi betegséget. Ezen túl csak a magyar beszéd elhanyagolása fáj neki és az izgatás, amely a lelkiismeretlen embert vértanuvá tudja tenni a nép szemében.

Mindez a fiatal kezdő irányválasztását, nem önállóságát mutatja. Jól esik a hazaszeretet meleg vallomásait olvasni, megkap a dicsőség örömeiben fürdő költő fiatalos lelke, meg-

értjük aggódó szívének felsíró panaszát is, de a hang, stíl, sőt gondolatvilág is teljesen a kor átlagtípusa. Csak egy igazolását akarom idézni ennek: költőnk a Balaton partján született, és ezekben a honszerelemtől fűtött versekben semmi sincs abból a varázsból, amellyel szülőföldje ezt az érzést a szívébe ültette. A tartalom megragad, de az igazi költő csak ígérkezik, még nem érkezett meg.

Szerelme is annak a nemes szerelemnek a testvérhajtása, amelyet Tóth Kálmán lírájából olyan örömmel fogadott a magyar közönség. Egyszerű, de becsületes vonzódás, tiszta férfias vágy, titkolt vagy nyílt szerelemvallás, a kedves szépségének elragadtatott dicsérése, panasz vagy boldog öröm, s mindig azon a könnyed, dallamos hangon, amelyet ugyancsak Tóth Kálmántól és talán kissé Heinétől is tanult. A vers magja sokszor egy-egy ötlet, legtöbbször reflexió, amelyet magán- vagy párbeszédbe önt. Hosszabb kompozícióra nincs ereje: a rövid dalban a sóhajszerű röpkeség és a dalolásra szánt dalforma meleg zsongásra képes. De a hosszabbakban hiányzik az egyenes menet; az érzési élmény és az emlék külső kapocsban fűződik csak össze, a dal átmelegítésére való érzés kevés a nagyobb költemény áthevítésére. Maga is érzi, hogy a dallamos és egyszerű dalforma jobban megfelel egyéniségének: ír tehát népdalokat, Tóth Kálmán modorában, kedvesen, könnyeden. Nem önálló érték ez Lampérth kötetében, de érték, és hatását javarészen ezeknek a tiszta, egészséges, egyszerű őszinteséggel, dallamosan eldalolt verseknek köszönhetette.

Természetérzéke sincs ekkor még kifejlődve; lelkét a természettel nem az érzés, hanem a reflexió hozza harmóniába. És amit a természetből lát, az nagyon kevés attól a költőtől, aki gyermekkorát a természet ölében töltötte. Fenn van például a bérletetlön, de nem a szemléleti képet adja versében, hanem reflexióját: „Régi regét ím felújulni látok...” Mint vándor járja a szabad természetet, el is fogja a természet varázsa, de a költő vallomása már csak félénk dadogás: „Nem tudom én, mit gondolok, érzek...” Ha az olvasó véletlenül Vajda Jánosnak a természettel együttlűktető dalai után olvassa e verseket, vagy az után a finom költői kép után, amelyet Tóth Kálmán festett a borúról, éppen azt nem találja bennük, amit költői programja olyan hangosan ígért, a szívből fakadó érzést. Talán a legmelegebb „Az erdő mélyén”; a békét találja meg az

erdőben, nyugalomban, rejtettségében, merengő némaságában. De ebben sem érezzük az élményi valóságot, ebben is kiűt az utolsó refraine-sorcsoport, amely a dallam zenei szuggesztíója helyett inkább a tudatos szándékosságot érezteti.

Beöthy ajánlása reméli, hogy „lelkes ódáival és kedves dalaival, egyszerű és nemes érzéseivel s szép formáival“ a kötet utat fog találni a közönséghez; a honszeretet lelkessége, a nemes szerelem, a kedves dalforma volt Lampérth költői útjának egyengetője.

Második versköteté 1902-ben indult útnak (*Pacsirtaszó*). Az az ellentét, amelyet az első bemutatás kiemelt, itt tudatosabbá vált, de költőibbé is. Az est szürke ködfátyla ráeszmélteti a falu esti harangkondulására, édesanyja imája hangzik feléje, áhitat száll a szívére, s ezzel a hangulatos ellentéttel a mi szívünkbe is belelopja a békés faluba kívánczóság hangulatát. Nem az a költemény ad ennek a lélekellentétnek költői hangot, amely a Farkas—Raskó-díjat nyerte, az csak hadakozó beszédjével szerzett neki alkalmi diadalt, hanem ez a szívbe szálló hangulat. Hivatását, költészetének szerepét is egyre világosabban látja: úgy akar dalolni, mint az egyszerű pacsirta, ahogy Isten tudnia adta, mesterkéletlenül, a divat kényszerével dacolva, a maga szívéből. És nem is irodalmi program vonja a falu felé, bár programmá erősödött lelkében ez a vonzódás, hanem a szíve, emlékei, kedvesei. A falu képe egyre szemléletesebben és mégis egyre több líraisággal bontakozik ki előttünk. Látjuk mosolygó völgyét, zöldelő halmait, halljuk a pacsirta és vadgalamb szavát, járjuk a költővel a vadvirágos utakat, elpihenünk a vadon lombátora alatt, megkapja szívünket a kis harangok lágy szava, s elfog a vasárnap áhitata. A szíve csak most bontja ki szerelmét a Balaton tája iránt: az őszi hervadás szomorúsága felhőt borít lelkére, és e felhő játékos formálódása a régi víg napok emlékét csillogtatja a szeme elé. Lírai hatását csak az hűti le, hogy költői stílusa az elbeszélő megjelenítésben szeret elfogódni, hogy a szépség hatását mindig emlékmotívumokkal kényszerül megerősíteni. A kifejezés színe sem elég gazdag; hogy kiűt a balatoni est képéből ez a hasonlat: „Mint egy kacér szép női szem...“ Ez arról tanuskodik, hogy a költő kifejezőkészletében a női szem közelebb eső, mint a Balaton szépsége.

A másik fejlődés is a szív érzékenységének területén érez-

hető. Egyre jobban látja a nép nyomorát, annyira, hogy a természet szépségében sem tud gyönyörködni ott, ahol a silány vetéstábla a lakosság koldusvoltára figyelmezteti. Itthon is hallja a nyomorgók panaszát, az éhezők, fázók örök síró kérését, az utcán a vígság és szenvedés fájó ellentétjét, a nyomorgó munkás és kacagó mulatók bántó találkozását. Szívre szomorúsággal telik meg, sajnálja az éhezőket, de azokat is, akik schase tudnak betelni. Apró kis képei erre a nyomorúságra figyelmeztetnek, nem éles hangon, de meleg szívvel. Felfogására jellemző, hogy még a bűnt is meg tudná bocsátani, ha a szenvedés enyhül általa (Karácsony-este). És hogy a maga szeme vezette el a szenvedés látására, azt legvilágosabban az a részvét mutatja, amellyel a városban a falu emberének tragédiáját rajzolja. Érdekes vallomást ír arról is, hogy miért köti a szíve a szegény emberhez. Nem tudatos vallomásnak készült „A külvárosban” című versikéje, és mégis kiérezzük belőle, hogy a nagyváros fényében, mulatozásában nem érzi otthon magát, s azért keres embert, akivel ez az otthontalansága rokonná teszi; így kerül ki a külvárosba, hol gond lakik és szomorúság. Verseiben még mindig sok a reflexió kergetése, még mindig zavar a szenneléleti megjelenítés ingadozása. Jellemző példája ennek a „Tavaszi esőben” kezdetű verse. Az esős utca képével indul, éjjel van, a sarkon a rendőr, az utcán egy-két megkéssett lump; nincs senki más itt... „Még én volnék itt... ha a lelkem régen ott nem mulatna lenn a faluvégen...” Ez a heimei fordulat olyan zökkenővé válik a versben, hogy hangulati hatását teljesen megrontja. A kompozíció művészete igazi poétából önkéntelen hat a költeményre, de ahol megbicsaklik, ott az igazi költői tehetség ereje fogyatékos. Lampérth Géza lelke, szíve nemeseedett, fejlődött az első kötet óta, stílje és egyszerű verstechnikája is könnyedebb, de Beöthy várakozását tehetsége még nem váltotta be.

Harmadik kötetében (A boldogság vándora) arról is számot ad, hogy a költői fejlődést miben látja (Bohemiából); inassorban az író még kedveltje és büszkesége a mesternek, akinek nótázását utánozza, a mestersorban már „nem vesz tanácsot csak magától”. Költőnk ebbe a mestersorba nehezen jut el. De észre veszi, hogy egyéniségének az apróbb versek valók, szívesebben ír tehát ilyeneket; és van elég élménye is, amivel egyénibb színezetet tud adni mondanivalóinak. Dalaiban most

is az emlék az erősebb, de a ma hangulatával önkéntelenebbül simul össze az emlékezésé. (Egy ablak alatt.) A szerelem is kedvesen lágy melódiákat sugall az ajkára, s azoknak sóhajszzerű dallama virágénekeit meleggé és igazzá teszi. Még a honszeretet izzóbb tüze is el tud férni ebben az egyszerűbb, dalformában (Pálmák alatt), és talán jobban is megkap, mint előző köteteinek páthosza. A falu életének színes képei kerülnek ki tolla alól, igazi pasztellképek, amelyeknek alaptónusa a költő szívének borongása az elveszett falu körül. A hangulatot rendesen azzal emeli ki, hogy a maga szívének élményi oda-fonódását is kimondja vagy sejteti. Csak akkor erőszakolt ez a borongás, ha túlságosan hangsúlyozza a falutól való megválását és a hangsúly kedvéért a fájdalmat a képzetesoportó-sítás révén akarja fokozni.

Jellemző Lampérth egyéniségére, hogy külföldi útjának benyomásaira miként reagál. Egy helyen azt mondja: „minden új lépés új gondolat...“ De ezt úti versein nem lehet észrevenni. Igazi pesti utazó marad, aki a művészet szépségeit a Baedeker alapján ellenőrzi, de egy szép leány megjelenésére egyszeriben mindent el is felejt. Mennyire semmit sem lát a tenger szépségéből! Egy tengerparti nyárájszakát így szemléltet: „varázsa igazán Shakespeare bájos álmával volt határos!“ Úti verseiben talán csak az a megkapó, hogy a tenger szépségétől is magyar nyomorúság vonja el a tekintetét: a kívándorlók sokasága. Ámde nem született piaci szerepre; ha bele szól a társadalmi kérdésekbe, békés csendben szól bele, inkább elfogulatlanak látszó képpel, mint a rokonszenv vagy ellenszenv határozottabb éreztetésével. Lírájában a könnyed chanson-forma jut egyre több szerephez, mint a női diplomák kérdését felvető „Diplomás leányok“-ban. Máskor ügyes ötlet a vers köntöse; ez a heinei dalforma (Pietro, öreg gondolásom). De a dallamos egyszerűségeen kívül most sincs egyebe, művészete itt sem fejlődött a mestersor felé, és a kötet húsz év távlatából úgy hat a mai olvasóra, mintha ötven év választana el attól.

1909—1928 között megjelent verseit foglalja magában utolsó kötete (Csendes ünnep). Nem nagy termés, és nem nagy változatosság. Szépsége most is a hármas egyszerűség: a helyzeti-ség, a lélek és a hang egyszerűsége. A fészek dalai ragyogják ezt a legszebben. A meleg meghittséget, a szeretet nyugalmat

és vigaszát, a lelket betöltő boldog szerelmet dalolja és mentől egyszerűbben, annál több szuggesztív erővel. Van itt is kizökkenése, például, amikor megállapítja, hogy „mély hőforrás kezd buzgani szívéből“, vagy amikor egy-egy önmegfigyelést jelentőségben túloz, de a gyerekszoba, a nagymama szeretete, az Istenhez emelkedő áhitat melege a nemes szív meghitt és ezért szép dalait ihletik. A dal egyszerűsége mellett ez a meg-növekedett érzéstartalom a reflexiót is át tudja néha tüzesíteni, de a legfőbb jelentősége az, hogy az élmény valóságát költői maggá tudja emelni. Ezek az élményből született fészek-dalok maradnak meg Lampérth pályájának emlékeül legtovább.

Más mezőn az élmény nem ilyen erős, és így könnyen ad helyet az emlékek és reflexiónak. Pedig reflexiói nem tudnak mélyre szállani, verseinek bölcselmi tartalma nem merül a mindennapiság felszíne alá. Hangjának sines ereje ahhoz, hogy világfelfogást hirdessen, szemének sines elég látóképessége ahhoz, hogy a közönséges ember szeménél mélyebbre lásson. A természetes egyszerűség köntösében szeret fellépni, és ez a neki való; a nagyobb kompozíció végigvezetéséhez mesterkedve nyúl. Olvasmányainak hatásán néha formát és hangot próbál, de ritkán sikerrel; egy pasztelljén például úgy festi meg önmagát, hogy könyvet olvas, azaz miközben figyeli önmagát, aközben olvasgat, majd elalszik. Máskor úgy fűzi a verset, mint a gyermek a gyermekláncfű szálait, csilingelve, lelket lehűtve (Akarat).

Amikor az irodalomtörténet értékelő ítéletet akar mondani Lampérth költői pályája felett, ketté kell választania az embert és a költőt. Az ember a nemes érzések hordozója, a magával ragadó honszerelem büszke harcosa, a tiszta szerelem szomjazója, melegszívű, komoly férfi. Öröm és haszon az ilyen ember szívének megnyilatkozását látni, hiszen az irodalomnak a pillanat gyönyörűségén kívül többet kell adnia, egy nemzedéket nevelnie. A költő azonban nemcsak a tartalommal, hanem a megnyilatkozás módjával is hat és érvényesül. Lampérth lírája annak a lírának a hív továbbélése, amely Tóth Kálmán költészetében tetőződött. A dallamos, egyszerű, szinte önkéntelen dalformában bájos és vonzó, de nincs elég színe, képzelete szegényes, kifejezése nem elég egyéni. Nem emelkedik az egetverő poéták magasába, költészetének ereje a mához, a jelenhez van kötve, és lelkiületével tölti be hivatását.

Több ok készítet bennünket arra, hogy e havi összefoglaló szemlénkben még egy (bizonyos körökben népszerű, de komoly irodalmi kritikán még keresztül nem ment) író működésével foglalkozzunk. *Pásztor Árpád*, róla van szó, nemrégiben adta ki új verskötetét (*Út élet rabszolgáinak*) és irodalomtörténeti tárgyú regényét (*Gina és Rozamunda*). Első verskötete (*Szineck*) 1897-ben jelent meg, új kötete immár a hatodik. De a ma élő írók működéséről összefoglaló szemlét írni nemcsak azért nehéz, mivel pályájuk még a jövő felé mutat, hanem azért is, mert a termékenyebbeknek teljes termését áttekinteni jóformán lehetetlen. Így vagyunk Pásztor Árpáddal is, és hogy mégis bátorságot veszünk írói képének megrajzolására, arra az ad alapot, hogy a kezünkhöz került kötetekben olyan egységet találtunk, amelyből lelkülete és írói célja s művészete világosan élénk lépni látszik.

Pásztor Árpád elsősorban újságíró, csak másodsorban író-művész. Műveinek javarésze az újságíró érdeklődésének köszöni létrejöttét. Leghangosabbsikerű művének, a „Vengerkák“-nak végén maga meséli el, hogy újságírói kiküldetése hozta össze az Oroszországból hazatérő vengerkával, művének regényhősnővé formálódott nőtipusával. Újságíróként került el Amerikába, s ennek az útjának nemcsak a „New-York“ című regény miliőjét és meséjét köszöni, hanem azt is, hogy eljutott Poë Edgar egykori lakóházaiba, közelebből megismerhette azt a légkört, amely nélkül érthetetlen Walt Whitman egyénisége. Az újságíró előtt nyílt meg Tolsztoj falusi otthonának kapuja és tárultak fel Tolsztoj meghitt titkárának, Makovicky Dusánnak titkos feljegyzései. Még Vajda János sorsa is újságírói érdeklődésnek tárgya csupán, hiszen regénye nem is egyéb, mint színes riport a Nagy Miklóstól maradt hagyaték levélkincséről és azokról az intím vallomásokról, amelyeket Rozamundától sikerült kicsalnia. Regényeinek témái is az újságírói élet forgatagában vetődtek elébe, a színházaknak még fénytelen csillagjai körül vagy a mindennapi élet hétköznapi sodrából. De ezeken a külső mozzanatokon kívül a lélek is azt a típust mutatja, amelyet csak a nagyvárosi újságíró formálhat ki magában.

Ennek a léleknek a megismeréséhez a legkönnyebben az a Bayros-kép vezet el, amely „Őszi szántás“ című versesköte-

tét díszíti. Egy férfit látunk ott, aki vergődő testtel és vergődő lélekkel a hárfa húrjaiba kapaszkodik. Egész mivolta fájdalomban vonaglik, mert egy csodálatos asszony tartja rettenetes ölelésben. A szárnyas ölelőnek felső teste a nő szépség csodája, de a karjai oroszlánkarmokkal tépik a szívét, alsó teste pedig szörnyalakban kígyózik. A költészetnek ez a megdöbbenő szimboluma annak a véres harenak a megjelenítése, amely a költő belsejében folyik. Az egyik harcos fél a szerelem, amely meggyilkolja az önérzetet, puha viasszá rontja az acélt, az erős férfit mosolykoldulásra kényszeríti, félúton megállítja a munkát, a bátrát gyáva rommá gyúrja, a gondolatból kerítőt nevel, és a percért éveket ad el. A másik fél az eszme, amely ott születik meg az emberszerető szív mélyén, célt ad az életnek, erőt a küzdelemhez, értelmet a szenvedésnek. Ebből a harcból születik Pásztor Árpád költészete, versei, ezek a „fájdalmakon felsíró muzsikák“.

Az egyik fél a szerelem gyönyöre és kínja. Költőnk szemében, ha ez a fél a győzedelmes, a szerelem az egyetlen boldogságot megkötő valóság, sóvárgott mámor, amelyben, úgy hiszi, el kell égnie minden földi kinnak. Nem az a szerelem, amely bennünket tesz boldoggá: azzal az ő szíve nem elégszik meg; a bűnben izzó és mégis tisztának hitt szerelem ez, a zaklatott ember örök szomjúsága, a mindig kielégítetlen, mert kielégíthetetlen szomjúság. Egy csókban ezer nő csókját akarja eleskolni; tüzét az „ajak kiszítt, édes, piros vére“ nem oltja, csak vággyal táplálja. A szerelem kéjének boldogsága az ő szemében „az élet örök üdve“, s ezen túl nincs eszmény, nincs hit. Ez a leverő örök égés annál megdöbbentőbb, mert maga is tudja, hogy megnyugvást, kielégülést nem ad; így dalol róla: „Nincs oly szépség a világon, amelynél nincs egy még szebb álom.“ Ezt a boldogságot kergeti mégis képzelete, és élénk varázsolja Salamon király végét, amikor ezer meztelen asszony perzselő teste melengeti a dalnokkirály hűlő tetemét. Képzeletét ez az érzéki szín jellemzi: álomra zárt szemét a női test fehérsége vakítja, orrát a női test illata csiklandja, bőrét a női ujj selyme simogatja, és szultánnak álmodja magát, akit ezer lányajak csókol a boldogság csónakján. És mégsem Gellért Oszkár ösztönös, felelősségtelen gyönyörhajszolása emelkedik e versekből élénk, hanem az a menekülés, amellyel a nyomorban vergődő ember a hullámsír felé rohan. Megdöbbenünk rajta, de meglátjuk a

vergődés kínját, az önmaga elől való menekülés kétségbeeső gyötrődését.

Ez a szerelem a nagyvárosi élet hajtása, azé a nagyvárosé, amelybe költünk annyira belegyökerezett. Sokszor tesz vallo-mást arról, hogy a nagyváros nem boldogságot termő talaj: „mindnyájunk lelkét ez szívja ki, ránk fekszik sivár levegője... üres szív lakja és léha góg, közönyutcaín lomha, bús élet; ...rajtunk keresztül zúgva tipor“. És mégis itt van otthon, ennek zaját kívánja, ennek tülekedését éli, ennek könnyelmű világát tette magáévá. De a szíve mélyén meleg részvét él ennek a talajnak az emberei iránt: látja a forgatagot, amely elrabolja az erőt, életet. Legmelegebb érzéssel a „Végig az úton“ tesz erről bizonyosságot. Az író abban a hitben tartja olvasóit, mintha a saját családjá történetéről lenne benne szó, mintha regényé-nek szenvedő hősnője az ő testvére lenne. Ez a köntös természetesebbé teszi részvétét, érthetőbbé melegségét, pedig nyilván-való, hogy ebben az egy család történetében az egész nagyváros tragédiáját írta meg. Úgyes művészi fogás az is, hogy élmény-ként mond el mindent, magát is szereplővé teszi, anélkül, hogy a regény eseményes tartalmában határozottabb szerepe lenne. Egy kispolgári családról van szó, amelynek feje, az özvegy anya, öt apró gyereket nevel fel. Két leány kalapüzletet nyit, majd férjhez megy, de nem egyenlő szerencsével. Az egyik férj a hangos, de üres emberek közül való; hangossága azonban hó-dít. A lóversenyek láza ragadja el, majd tovább züllik, meg-esalja feleségét, akinek pénzéből él, végre is az élet útja niég a zuhanást, s a férfi meghal. De a gyermekük él, s az anya, aki a maga szívének örök lemondásaitól meg akarja kímélni, el-neveli, könnyelművé teszi. A leány útja iszapba visz, nincs meg-állása, nincs szíve és kegyelete. Sivár, kegyetlen kép, de keserű igazság árad a lapjairól. Igazi hétköznapiság, és éppen az a borzalmasan fontos benne, hogy hétköznapi történet. Ez a nagy-városi élet, ilyen né formál, ilyen né boldogtalanít. Nincs mese-érdekesége, de van igazsága. És az író ért ahhoz, hogy olvasó-ját csabíli nceselje ehhez a közönséges történethez: a háttérben a saját újságírói pályakezdését rajzolja, vagy legalább azt a pályakezdést, amely az övé is lehetett. Milyen kietlen, milyen pillangóélet ez is! De az egész tagadhatatlan kertörténet, apró valóságmozaikokból összetéve. Ha az ember a versekben meg-nyilatkozó lelket veti össze ezzel az itt megismert újságírólélek-

kel, annyira egy a kettő, hogy az egész történetet az életből híven lemásoltnak kell gondolnia. Ámde ez a hív másolás egy testvéri szív fájdalmas visszaemlékezéseként kerül elénk, s ebben van hódító ereje is. A megírás szélességét ez a valóság vagy fikció adja meg, s akár valóság, akár fikció, az olvasó nem kételkedik igazságában. Hiszen alakjai annyira típusok, ha külön világban forgolódnak is: csak az otthon kerete egyeni, csak a betegápolás mozzanata köti egyéni sors egyéni viselőihez. Pásztor Árpád írásainak varázsa ez: típusos sorsot egyéltíteni valami ügyes mesemozzanat révén.

A „Vengerkák” is ilyen típusvázlat: maga az író is hangsúlyozza ezt, amikor egy egész telepet képzel el Oroszországban ebből a magyar leányfajtából. Sőt a magyar miliőrajz is típust mutat be: a mai, könnyen gondtalanságra törekvő kispolgárleány körét, amelyben az apa még régimódi tanár, a becsület és tisztesség szürke lovagja, az anya az özvegyi nyugdíj filléreiből nycmorog, a leány azonban már ezt vallja: „Az ifjúság elröpül, de a pénz, a pénz az megmarad.” A család hagyománya nem is több ebben a leányban, csak bizonyos félszegség, bátortalanság, inkább kölönc, mint szárny. Mi formálta át? Nem a környezet, nem is az olvasmányok (Ambrus, Zola, Bródy, Herczeg, Gárdonyi, Maupassant, Bíró és Molnár, végül pedig a Szanin), hanem egyszerűen az, hogy megúnta, megútálta a nyomort, az örökös gonddal való küszködést. Ezért teszi boldoggá a konflisen való kocsizás a Stefánia-úton, hiszen szépnek, újnak, nagyszerűnek érzi, lelke felszabadul a gond kényszeréből, és szeme belekapaszkodhatik az előkelő világ gondtalan ficsúrjainak sóvár tekintetébe. Ezen a sóvárgott úton az első lépeső a színiiskola. „Oh, mi mindenfajta leány szorongott abban a zongora körül! A kis polgárleány, aki zsúrokon feltűnt kellemes énekével és addig nem hagyta békében tisztesszatócs szüleit, míg színinövendék nem lehetett. Most már nem lakik otthon és egy automobilgarázstulajdonos szeretője van. Amott egy finomvonalú teremtés, aki a múlt évben még a Helvécia-kávéházban járt asztaltól asztalhoz. Egy bankfiú kiemelte és most kiképzzi...” A második lépeső még keservesebb; ezt már a regény hősnője (keserű szó a hősnő ebben a vonatkozásban) sorsában mutatja az író: az új operettben négy lakáj hoz be a vállán egy aranyhalat, egy trikós, széptestű fiatal leányt. A test eddig még csak a szemek közprédája, de az aranyhalacska

felé immár ezer éhes férfvágy veti ki a horgot. Amikor az első horog megakad benne, de kitépi, visszalöki — tapasztalnia kell, hogy ezen az útn csak a testért lehet a sikert megvásárolni. Érthetetlen naivsággal (az író ebben a naivságban a csatlád tisztességes hagyományát veszi oknak) szerződik egy moszkvai leányügynökkel, mert a test vásárából a művészet vásárába akar eljutni. Az út és az útítársnők kinyithatnák a szemét, de ő még mindig bízik és hisz. Moszkvában hamarosan kijelölik az útját; még szerenese, hogy egy furesa oroszra akad, aki aránylagos tisztességgel akarja a magáévá tenni, hogy amit a sors a beteg feleségtől megtagadott, azt ettől az egészséges és szép leánytól kapja meg, a gyermeket. Hogy miért kellett előbb másnak adnia magát, hogy miért kellett az édesanyjáról érkező hír hallatára a gyermeket feláldozni, azt nem érteti meg a regény, csak azt érezteti, hogy ezen az úton nincs meggondolás, nincs józanság, és nincs a lejtőn megállás. A mese megszakad azzal, hogy a leány hazajő; de hogy mi lesz az itthoni sorsa, nem kell-e még lejjebb csúsznia, azt az olvasó elképzelésére bízza. Nem akart befejezni egy embersorsot, hiszen riport-szerű értesülésre építi azt is, amit elmond. Ezért nincs regényszerű művészet a megírásban, a felépítésben: az író azt hiszi, hogy így életszerűbb a rajz, amit elének vet. És amikor ezen a sokszor visszataszító életsorson az olvasó áthalad, a sorok mögül valami azt sejteti vele, hogy azért nem hideg mesefonal pergett le előtte, hanem az író szíve sírángozott itt azon a sorson, amelybe a mindennapi élet nyomra a polgári osztályt hajtja. Igaz ez a kép? — Még ha rámutatna is az író az alakra, akiről Terézt mintázta, akkor is nyilvánvaló lenne, hogy az újságíró szeme az egyes esetből egy társadalmi osztály sorsát általánosítja. Ez a regény a legvilágosabb igazolója annak a megállapításnak, hogy Pásztor Árpád mindenekfelett újságíró.

Még kevésbbé mondható regénynek, művészi alkotásnak a „Kelemenék” története, és mégis megvan az érdekessége, mert újra jellemző típusokat mutat be. A tanácsköztársaság gyászos idejének polgárvilágát akarja ábrázolni, de voltaképen csak a zsidó polgárét rajzolja. Látjuk a lelkiismeretlen intellektuelleket, akik elméletpróbát játszanak, s nem veszik fel, ha vér és nyomor támad lelkiismeretlen játékuk nyomán. Látjuk a kommunizmus hivatalnokait, az önzés és mindent kihasználó vakmerőség lovagjait. De a főalakok: egy fővárosi kereskedő és

annak udvarláshoz szokott felesége. Csak ismert jellemvonásokat vet a vásznára, nincs is igazi érdekessége; talán annak az egy mozzanatnak a kivételével, amely a fiút ábrándítja ki az anyjából. Ez nem újságriport, hanem reálisan elképzelt lehetőség, de annyira mellékes mozzanat a regényben, hogy a sablon tengerében alig lehet észrevenni.

A legmelegebb írás Pásztor Árpád prózájában a „Princesz”. Sok vonás köti ezt is az újságíró riportmodorához, de valami Dickensre valló együttérzés közel tudja hozni az olvasó szívéhez. A riportrészek így szedhetők rendbe: a babaüzet karácsonyestén; a babagyár egyik kisleány alkalmazottjának megszólaltatása karácsonyi álmairól; egy babagyári alkalmazott pöre a rendőrbíróság előtt. Ezt a három motívumot az író itt ügyesen összeszövi, alakjait élőkké hangsúlyozza, Fáni kisasszonnyal és Feri bácsival a mindennapi esetet felfrissíti. A mindennapi eset a meseszövéssé könnyed fonala révén érdekessé válik, az író jószíve átizzik a téli hóesés fátyolán. A „Gina és Rozamunda” regényében már erősebb az újságíró szenzációkeresése. Ezt nyilván az a gazdag hagyaték indította meg, amelyről éppen e sorok írója számolt be évekkel ezelőtt a M. Irodalomtörténeti Társaság egyik ülésén, s amelyből akkor az önéletírást közzé is tette (M. Helikon, 1921. 166.), a Nagy Miklós-hagyaték. Ez a hagyaték azonban csak Vajda János egyéniségének megvilágítására fontos és nélkülözhetetlen, magára a két szerelem történetére nem ad felvilágosítást. Pásztor Árpád, az újságíró, ennél nem állt meg. Felkutatta Vajda János özvegyét, Bartos Rózát és tőle jegyzett le minden még élő emléket. Ez a regény alapja. Irodalomtörténeti életrajzot ennek alapján írni nem lehetne, hiszen e sorok írója is tapasztalta Tóth Kálmán életadatainak gyűjtésekor, hogy még az olyan kiváló intelligenciájú asszony is, mint Majthényi Flóra, mennyire átforgalmazza emlékezetében a valóság adatait. De regénynek bőséges alap ez, és nagyon jó érzék vezette Pásztor Árpádot ehhez a formához. Csakhogy azok az alakok, akik az irodalomtörténetírás igazságkereső szeme előtt vannak, regényalakká nem könnyen formálhatók. S ebben az esetben is kételyek merülnek fel Vajda János regényképével szemben. Csak egy mozzanatát említem meg, a Rózával való megismerkedést; ha szóról-szóra így mondotta is el az özvegy, mégsem egyezik az Vajda lelkiségének hiteles megvilágításával. Ez a nagy gyerek ennyire gyerek sohasem lehetett. De ettől

eltekinve, kétségtelen, hogy az irodalomtörténetírás hálás lehet Pásztor Árpádnak: egyrészt az adatgyűjtésért, másrészt ennek a csodálatosan hamar elfeledett nagy írónak a közönség érdeklődésébe való állításáért. Mint regénynek is vannak sikerült lapjai: Gina alakjának rajza jobban sikerült, mint Rozamundáé; az utóbbit túlságosan a regényeiben szereplő mai polgárleány típusának rajzolta, nem gondolva meg, hogy a „Végig az úton” Stellája más kornak a szülötte, mint volt Rozamunda. Gina azonban valószínű és mégis nagyon ügyesen formált regényalak. Amint apja szegényes fodrászüzletében várja a herceget, álmainak a lovagját, amint a költőt értékeli, amint elhelyezkedik a bécsi Eszterházy-palotában, majd átmegy a cirkusz légkörébe, azután elhagyja a cirkusz embereit, az orosz gazdagság csillogásában, és végül ahogy meghal, mindez regénymese, regénymilió. Érdekes, hogy Pásztor összes regényhősnőinek mennyife közös az álomviláguk: Gina éppúgy a csillogó jövő lepkéje, mint a vengerka Teréz vagy a mai világ másik tűndöklő virága, Stella. Ginában sikerült neki ezt a közös vonást a származás költött meséjével megértetni, s ez is mutatja, hogy mily gondosan igyekezett minden egyes vonását regényszerű megokoláshoz juttatni. A második részben több volt az újságíró által szerzett való adat, mint Gina sorsának a megrajzolásánál. Itt tehát színtelenebb, fakóbb, és mivel a valóságnak előtte ismert adatai azt a hitet költötték benne, hogy egy-két vonás is elég világossá teszi, elmosódott. Különben valamelyest a hála is megkötötte a kezét. Amikor arról van szó, hogy a válás oka valóság-e, vagy pedig csak Vajda agyréme, a jegyzetekben határozottabb vádat sejtet, mint amit a regény bevall. A regény azonban nemcsak a szerelem története, hanem egyszersmind a költő lelkének, költői fejlődésének vázolója is. Érdeme, hogy elismeri ugyan Vajda költői nagyságát, elítéli ugyan Gyulai kritikáit, de józan marad és nem idealizál. Azt a feladatot mindenestre betölti, amivel a kötetet útnak indítja: a magányos, szomorú költő életének rengetegében utat mutat.

Azt hinné az ember, hogy Pásztor Árpád lírájának a szerelemről vallott felfogása talált rokon hitvallóra Vajda Jánosban, s azért írta meg történetének regényét. Pedig nem ez az ok. Pásztor Árpád szereti a magányos költői egyéniségeket, szeret a problémák világába tekinteni, amikor egy-egy költő lelkéről van szó; így született meg Tolsztojról, Poërről és

Walt Whitmanról írt könyve. A legszubjektívebb köztük a Poërről szóló: az amerikai emberrengetegben keresi a nagy költő szellemét, és a mából próbál világot vetni a régmúltnak poétájára. Walt Whitmanben az ember és lelek poéta- és stilsajátosságát vizsgálja, mert őt is megkapta az emberszeretethez az a lángja, amelyet egy költőben sem lát oly magasan lobogni, mint ebben az amerikaiban. Tolsztoj csak abban a lelki tragédiában érdekli, amely az „uchod“ gondolatával fűződik össze, azaz az eszmehirdető Tolsztoj elszakadása otthonától. Az íróművésről nincs könyvében szó, csak arról a Tolsztojról, akit apostolnak hitt egy nagy közösség. Ennek az apostolnak a vergődése a család és a tanítás kérlelhetetlen konzekvenciái között nő itt könyvvé. Mindig az eszme kapja meg a lelkét írónknak, mivel önmagának is nagy problémája az, hogy az ember hogyan ültesse bele egyéniségét és életét a nagy eszmék harcába. Ezek a könyvek, ezek az írói életrajznak látszó művek voltaképpen ugyanannak a lelki harenak a termékei, amelyekből lírájának felsíró muzsikája született.

Egyik versében arról a gazdagságról szól, amelyet szeméddigi életén át fogadott magába: látta és fel tudja idézni a tengert, Párizst, Rómát, Japánt, a világ minden csodáját. Amivel szemének hódolt, azt művészete is megérdemli. Pásztor Árpád nemcsak műfordítónak kiváló (Walt Whitman ma csak az ő fordításaiból ismeretes nálunk), hanem stíl-átérzőnek is elsőrangú. Stílművészetének legszebb terméke a „Savitri“, amelyet a Mahabharatából finomított költői drámává. Már a Mahabharata is párbeszédese formában jeleníti meg az ind költészetnek ezt a legbájosabb meséjét; már Vértsey Dezső fordításából is kihangzik a drámai jelleg: ezt Pásztor Árpád mesedramája azzal fokozta, hogy az egész mestertörténetet két egymásba olvadó színben egyesítette, amelynek kapcsa egy zenei betét, „örvendő zene, mely csendes, elgondolkodó szomorúsággá válik“. A kis drámában egyrészt a mese költőisége maradt meg teljes épségben, másrészt a magyar költő a nyelv színességével a mese keleti színét finoman csillogtatja. Ind drámának teljesen hű fordítása a magyar közönségnek nem tudna tájékoztató képet adni arról a költészetéről és világfelfogásról, amelynek a darab a terméke. Csak egy példát említek: Vértsey Dezső azok közé a kevesek közé tartozik, akik csakugyan eredetiből fordítanak; megérti és pontosan tolmácsolja a szöveget, de a ritmus

követése kedvéért a szórenden kénytelen erőszakot elkövetni, néha pedig a hangzás „költői színezete“ kíván tőle népiesebb hangoztatást, amivel a darab meseszerűsége egyszeriben elvész. Pásztor Árpád nem fordítja a darabot: a mesét sűríti, a szöveget szabadon áttisztítja; amit amott Markandeya elmondott, Savitri születését, megjeleníti, és az egészet oly hangulatos nyelven szólaltatja meg, hogy a hallgató a poézis ősforrásának közelében érzi magát. Ma a leghívebb ind dráma magyar nyelven ez a szabad átdolgozás.

Ilyen természetű költői művészet azoknak kiváltsága, akiknek lelke nagyobb érzékenységgű, és érzékenyséjük símuló. Ilyen költő Pásztor Árpád. Nála nem felvett szerep az a fájdalmas felsikoltás, ami ajkát egy kidöntött fenyő láttán hagyja el: gyilkosságnak érzi a fa kidöntését, mert életet látott a fában és halált sirat a kivágásában. Figyeljük a szavát:

„Fűrész reszelte, szekerec véste,
Kötél húzta... hogy sirt, ropogott!
Megállt az erdőnek szíve verése,
Amint a csákány a törzsbe fogott.
Nyögve, recsegve, ropogva, zihálva,
Mintha tűz pattog vagy zeng a vihar,
Rengi kínját a rémült világba, —
Megborzad az erdő, felhőrg az avar.“

Nem eltanulás ez nála, hanem alaptermészet, annak az érzékeny szívnek a természete, amely a mindennapiságban annyi fájdalmat, szenvedést, keserűséget látott és siratott. Ez az alaptermészet teszi a zene szerelmesévé, ez kergeti a zene szárnyainak keresésére: „Oly szomorú idelelni a világ, s ott fönnyelem a végtelen rokon.“ Ez a magyarázata annak, hogy a leghétköznapiabb mindennapiság megállítja és elgondolkozásra, gondolati elmélyedésre készíti (Rongy). Az élmény hamarosan mélyül el nála gondolati problémába; néha éppen az a hibája, hogy ennek az elmélyedésnek a természetes voltát a magunk reális józanságával meg se tudjuk érteni (Találkozás). De a stíl hangulati ereje oly erős, hogy egész rövid sóhajaiban is magával tud ragani; legszebb példája ennek a „Tél“:

Fehér, nagy hóesésben
Fekete varjú száll,
A tollazatja ében, —
Kering... megül... megáll.

Szétnéz a táj határon.
Fejét forgatja... Vár.
Schol se lomb, se lábnyom.
S rikolt lebbenve: — ... Kár!

Új kötetében ez a halk melancholia uralkodik, versei is esendesebbek, s hatásuk alapfeltételül azt írja elő egyik versében: „ha versre vágyol, olvasd egyedül...” Azt hiszem, ebben a kötetben ért művészete a legmagasabbra: a forma önkéntelenül símul az önkéntelenül elszálló hangulatsóhaj dinamikájához. A lehiggadás harmóniát teremt, a harmónia szuggesztív erejű: nem külső cél, nem az újságíró ötlete, hanem a bensejében kristállyá finomuló hópehely az ihlető. Pásztor Árpád, az újságíró, itt érezteti igazában azt, hogy nemcsak újságíró, hanem költő is. De ez a kettősség nem élhet örök békében; ahogy a szabad vers kultuszát gúnyolja, az mutatja a fájó ráébredést a költői őszinteség nélkülözhetetlen voltára. És amikor a mindennapiság a szeretet révén ihleti meg, akkor az érdekességet váró újságíró egyszeriben átadná tollát az emberszerető költőnek. Sajnos, ezt a sóvár újsággép nem szívesen és nem mindig engedi meg neki.

BÍRÁLATOK.

A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. Ötvenhatedik kötet. Budapest, 1924—1928. 368 l.

Négy év szellemi életének gazdag aratására nyílik kilátás e becses kiadvány révén, mely legelső szépirodalmi társaságunk munkásságáról számol be. A Kéky Lajostól nagy gonddal szerkesztett kötet a Társaság közületein elhangzott felolvasásokon kívül az új tagok székfoglalóit (Hevesi S.: A népdal titka; Horánszky L.: Gr. Batthyány L. tragédiája; Zilahy L.: Zenebohócok), a különböző ünnepi megemlékezéseket, a pályázatokról s a Greguss-jutalom (műépítészeti, műkritikai, festészeti, színművészeti) évköreiből szóló jelentéseket, továbbá a hivatalos jellegű tájékoztató közléseket foglalja magában.

Az ízléssel csoportosított anyagból komoly méltósággal emelkednek ki a Társaság érdemes elnökének, Berzeviczy Albertnek minden alkalmiságot ünnepé avató beszédei, melyek közül az erők egyesítését sürgető felhívása (1926) aktuális célzatánál fogva jobbról is, balról is erős visszhangot keltett. Általános érdekünkél fogva méltó társai e beszédeknek Voinovich Gézának irodalmi életünkről jó helyzetképet nyújtó, ékes tollal írt titkári jelentései, valamint Négyesy Lászlónak a magyar kritika újabb fejlődését és Szász Károlynak színművészetünk utóbbi hat évének történetét ismertető becses tanulmányai.

A százados évfordulókkal kapcsolatos megemlékezések sorában kellemeesen lepi meg az olvasót Ravasz László új szempontú essay-je *Jókai lelkeréről*, vagy Angyal Dávid érett szabotosságról tanuskodó tanulmánya (*Gyulai Pál, a kritikus*) s mellette Papp Ferentől a *Gyulai költészetének értékeiről* szóló finom elemzés. Az előbbinek érdekes megállapítása, hogy báró Kemény Zsigmond Ködképek a kedély láthatárán című regényében Márton Adolf, az ábrándjainak élő fiatal költő alakját az ifjú Gyulairól mintázta.

Itt említhető meg Radó Antalnak tömör, centenáris felolvasása Byronról (*Missolonghi halottja*), mely a nagy angol költőnek a magyar irodalomra való hatását is felülvizsgálja. Az eddigi felfogástól némileg eltérően, a szerző véleménye az, hogy a „direkt Byroni-hatás” szempontjából csupán Arany János Bolond Istók-ja és Arany László Délibábok hőse jöhet szóba. Elismeri, hogy a Don Juan-ra emlékeztető hang szólal meg néhány más költői elbeszélésben is (Balogh Z.: Alpári; Vajda J.: Alfréd regénye; Bulla V.: Tündéröv; Gyulai P.: Romhányi), de e kis époszok „tán már nem annyira a byronizmus szülöttei, mint inkább Puskin Anyegin Eugen-jának hatása alatt keletkeztek, mely Bérczy Károly fordításában rendkívül elterjedt”.

A magvas gondolatokkal terhes közlemények e díszes csoportját, melynek szerzői közül Császár Elemér, Ferenczi Zoltán, Lyka Károly, Petrovics Elek, Prohászka Ottokár és Vargha Gyula neve sem hiányzik, élvezetesen

tartkítják Bárd Miklós (Leányfalván), Jakab Ödön (Ének egy barátomról), Sajó Sándor (Jókai; Vajda János. Örök bánat), Sík Sándor (Megyeri hitvallás), Vargha Gyula (Felhőfoslányok, Horatius) részben alkalmi vonatkozású költeményei és Hegedüs Loránt, Herczeg Ferenc, Lörinczy György, Surányi Miklós elbeszélései, meg Szász Béla verses műfordításai.

A rendkívül tartalmas s szellemében művészi összhangot mutató kötet egészében igazolja Berzeviczy Albert egyik elnöki reflexióját, mely szerint, „ha az irodalmi társaság eleven valóság akar lenni, akkor abban oly íróknak kell találkozniuk, akik nemcsak jolességüknél fogva méltók egymáshoz, hanem hajlandók és eléggé lelki rokonok arra, hogy... együttes, közös munkára egyesüljenek“. A Kisfaludy-Társaság tagjait valóban nem érheti szemrehányás, hogy hiányzik belőlük az e soroktól óhajtott kollektív szellem. Sajnos, ennek dacára, mint a titkári jelentésből látni, a Társaság sok szép terve maradt hiú vágy: „így az Arany János szülőháza helyén állítandó emlékoszlopé, Ibsen színművei fordításának terve s egyebek. Elmaradt Tompa leveleinek kiadása... Félbeszakadt a Költők és Írók életrajz-sorozata“ s a Társaság legnagyobb vállalkozása, a Nemzeti Könyvtár is.

A sok szép terv megghiúsulásának okáról felvilágosít a Tájékoztató Közléseknek az a rideg adata, melyből kitűnik, hogy a Társaság vagyona mindössze 14.255 P 40 f. Pedig kívánatos volna, hogy a közölt felsorolásban foglaltak ne maradjanak pusztá tervek, mert nagy igazság van abban, amit Voinovich mond, hogy: nálunk az irodalmi emlékek tiszté'ete annál fontosabb, mert a viharos századok e földön alig hagytak meg egyéb emléket a multból.

Baros Gyula.

Mitrovics Gyula: A magyar esztétikai irodalom története.

Debrecen—Budapest, 1928. 456 l. Csáthy Ferenc r. t. kiadása.

A szerző első szándéka az volt, hogy Jánosi Bélának a magyar esztétikai irodalom fejlődéséről szóló értékes kézirati hagyatékát kiegészítse; anyaggyűjtése közben azonban a 2—3 íves fejezetnek szánt tervezetből hatalmas könyv lett: az első teljes munka, mely a magyar esztétikai irodalom történetét adja. Előtte csak Jánosi Béla 3 ívnyi vázlata jelent meg Knight angolból fordított esztétika történetében. (1915.)

Mikor Baumgarten 1758-ban önállósította az esztétikát, nemsokára nálunk is megindultak az idevágó értekezések. Az első Szerdahelyi György kevés eredetiséggel megírt latin *Aesthetica*-ja, 1778. Utána Döbrentei, Kazinczy Bacsányi, Kölcsey, Toldy, Bajza, Vörösmarty, Eötvös szerepelnek az úttörők között. Greguss Ágost: *A szépsézet alapronalaival* (1849) és az ezt követő munkáival nálunk is tudománnyá emelte az esztétikát. Arany János, Gyulai Pál, Kemény Zsigmond, Salamon Ferenc, Szász Károly, Lévy József, Madách, Beöthy Zsolt, Böhm Károly, Ravasz László, Kis Erős Ferenc és Pauler Ákos gyönyörű munkásságán keresztül jutunk el, Mitrovics Gyula mindezeket részletesen ismertető könyvéig. A kiváló szerző a tudományos vitákat is bőven tárgyalja, rendesen anélkül, hogy állást foglalna pro vagy contra, egyedül a kontárvélemények felburjánzását nem szíveli. Minden fejezet végén hatalmas bibliografia teszi a könyvet még értékesebbé.

A szerző stílusát nemcsak a tudós egyetemi tanár kifogástalan magyarsága, hanem az író kicsiszolódott gördülékenysége is jellemzi.

Szabó Istrán Andor.

Kristóf György: Három jellemzés. Kolozsvár, 1928. Minerva kiadás.

Mikes Kelemen beszéli, hogy a Marmara-tenger partján magyar gályarabokkal találkozott, akik a sorssal való küzdelem közben úgy összetörték és elfásultak, hogy lassanként beletörődtek szomorú sorsukba. A megszállott Erdélyben élő magyarok nemcsak hogy nem törték meg, hanem az egységes magyar szellemi élethez is ragaszkodnak és azt mindenképen szolgálni törekednek. Erről tesz tanubizonyságot Kristóf Györgynek, a kolozsvári egyetem magyar tanárának három irodalomtörténeti jellemzése. Tanulmányaiban három magyar költőt a magyar nemzeti irodalom egységes képviselőiül és örök eszményeiül mutatja be, akik megakadályozzák a magyar szellemi Trianon létrejvetelét. Vörösmarty költészetében a klasszikus-romantikus elemeket, Madáchnál a pesszimizmus és optimizmus, az értelem és az érzelem sajátos keveredését, Jókaiiban a magasabbrendű örök ifjúság regényes mesés-ségét dicsőíti.

Kristóf György legkiválóbb irodalomtörténetíróink és esztétikusaink műveinek ismerete, tanulmányozása és fejlesztése alapján írta kitünő dolgozatait. Ezek nemcsak élvezetes olvasmányok, hanem tisztult ízlésről, tárgyilagos tudományosságról, eredeti felfogásról tanuskodnak, úgyhogy belőlük sokat olvashatnak csonkaországunk tanárai, irodalombarátai és főleg az egész magyar ifjúság.

Biró Miklós.

Harsányi Lajos: A szent asszony. Magyarországi Szent Erzsébet életregénye. Budapest, 1928. 240 l. Pallas r. t. kiadása.

Vass József miniszter bevezető sorai szerint a XIII. században a temérdek nyomorúság enyhítésére az erős hit könyörületet ébresztett a gazdagokban. A házak bejáróit árkádosra, a kolostorokét folyosó-alakúra építették, hogy a szegények és utasok ott meghúzódhassanak, sőt a hidakat is úgy faragták és párkányozták, hogy alattuk a szegénység menedéket találhasson. A mai emberbaráti intézmények helyett akkor csak néhány tehetősebb ember enyhítette a nyomorgók szenvedéseit. Ezek közül kimagaslott II. Endre magyar királynak Wartburgba került leánya, Erzsébet, akinek egész élete vallásosság, lemondás, szenvedés, nélkülözés, betegápolás. Leprás betegeket gyógyít, a testi elpuhultságot önkínzással győzi le, hogy lelkének élhessen. A kis szent leányra a hivalkodó idegen környezetben nagy megcségyenítések várnak, de férjével, Lajos thüringiai fejedelemmel boldog házaseletet él. Ez és vallásossága mindenért kárpótolja. Férje halála után írgyei jutnak hatalomhoz, száműzik, egy éjszaka gyermekeivel kénytelen egy disznóólba meghúzódni, míg egy ferencrendi zárda oltalmat nem nyújt neki. Visszautasítja II. Frigyes német-római császár kezét, hogy hű maradhasson férje emlékéhez és teljesen szamaritánus érzelmeinek élhessen.

Harsányi életregénynek nevezi ezt a munkát. Inkább modern nyelven megírt legenda, mert a regényhez szükséges bonyodalom helyett a téma és a szerkesztés túlságosan egyszerű. Ez azonban nem von le a munka értékéből. A kor naiv gondolkozásához híven, az emberek hisznek csillagjósásokban és csodákban. Túlzást csak egyszer tapasztaltunk a munkában, de azt is a szerző lángoló vallásossága magyarázza: szerinte abban az időben a gyerekek már zsemeke korukban mind kis teológusok voltak és az öt éves kis magyar leány az idegen temetőben idegen halottak túlvilági boldogságáért

imádkozik, ami mélységes meggyőződésből fakadt. (54. l.) Az indokolással adós marad a szerző, hogy II. Endre és felesége, kik oly messzire adják hőn szeretett ötéves kislányukat, miért nem látogatják meg soha többé. A még akkor nehéz közlekedési viszonyok közt sem lett volna nagy áldozat. Egyszer Erzsébetnek váratlanul vendége érkezik és ezért nem megy el a prédikációra. Gyóntatója erre vezeklésül véresre korbácsoltatta Erzsébet udvarhölgyeit. Mai szemmel kissé hiányosnak tartjuk a szerzőnek ehhez fűzött magyarázatát, hogy a gyóntató jót akart, de a gyöngéd lelkületű fiatal asszonyt szelidebb eszközökkel is megnyerhette volna szándékainak. (135. l.) Kissé naiv Erzsébetnek ez a mondása, mikor ájtatosság közben valakin komorságot látott: Ne rémítsd meg a jó Istent! (113. l.)

A Pallas kiadóvállalat méltó keretben, pompás illusztrációkkal adta ki a díszművet. Sz.

Földi Mihály: A csábító. Regény. Budapest, 1923. 284 l. Franklin-Társulat kiadása.

Földi Mihály realisan megírt novellái után következő elbeszéléseiben a filozófia is felcsillan. Ez a munkája analitikus, pszichológiai regény. Exaltált hőse a vágyak rabja és ő válik mások csábító démonává, holott valójában nem csábít el senkit.

Haliczky Gábor pesti gimnáziumi tanár negyvenéves koráig csak az iskolának és a tudományos irodalomnak él. Ekkor egy trafikoslány tanácsot kér tőle, hogy tizenhétéves hugát, Gizikét, férjhez adja-e egy szigorló orvoshoz, aki Haliczkynak valamikor tanítványa volt. Haliczky a jegyeseket lebeszéli a házasságról és beleszeret a lányba. Szívesen nőül is venné Gizit, de fiatalabb férjet óhajt számára és ezért összehozza egy régi, kedves tanítványaival, Abel János gazdag földbirtokossal. Ez meg is szereti a lányt és felkéri Haliczkyt, hogy kérje meg számára. A további fejlemények tragikusak s a regény végén a neuraszténias tanár önkívületben megfojtja a leányt és föbelövi magát.

Erotikus, sőt buja jelenetekben gazdag munka, de mint naturalista regény, elsőrangú. Egyes sikamlós részein simítani kellett volna. A teljesen lelki életet élő exaltált tanárnak és a rossznevelésű, szabad szájú fiatal leánynak pompás a rajza. Kitűnően jellemzi a léha orvosnövendéket is, aki szemtelenséggel pótolja a tehetséget, hangos fellépéssel a tudást.

Lélektanilag nem eléggé indokolt, hogy egy széles látókörű tudós a jegyespárt lebeszéli a házasságról, holott a lányt alig ismeri, a férfi pedig, akit régebben könnyelmű gyerekek ismert, azóta rég megváltozhatott. A tanárnak a leány iránt később felébredő szerelme gyenge magyarázat volna. Bántó, hogy egy jelenet többször megismétlődik: valahányszor Haliczky egy mulatóházba megy, már szinte előre tudjuk, hogy a folyosón szembe fog jönni az orvosnövendék a „vörös bestia“-val. —r.

Balogh István: Egy agg magyar színész életéből. Sajtó alá rendezte és kiadta Barna János. Makó, 1927.

Balogh István emlékirata közvetlen hangjával, színes leírásával kiváló helyet biztosít a magyar memoire-irodalom történetében. Balogh munkájából egyes részletek a múlt század 50-es éveiben jelentek meg Vahot Imre *Magyar Thalijában* és *Napkeletében*, a *Színházi Látcsőben* és a *Hölgyfutárban*. Egész

terjedelmében először a *Magyarország és Nagyvilág* közölte 1878—79-ben, másodsor a *Makói Friss Ujságban* jelent meg 1927—28-ban és különnyomatban Barna János gondozásában. Barna János szövszerint közli a *Magyarország és Nagyvilág* szövegét. A könyv használhatóságát nagyban növeli a hozzácsatolt pontos név- és tárgymutató. Barna mindkét kiadását örömmel üdvözljük.

Perényi József.

Szent István-Könyvek. Kilenc kötet. Kiadja a Szent István-Társulat. Budapest. 1923.

A Mihályfi Akos egyetemi tanár szerkesztésében megjelenő Szent István-Könyvek sorozata kilenc tartalmas kötettel gyarapodott. Első helyen említjük meg Diváld Kornél: *A magyar iparművészet története* című terjedelmes munkáját, amely igazán hűzágpótló alkotás. A könyv a honfoglalás korától kezdve ismerteti a magyar iparművészet különböző ágazatait, külön méltatva a szent koronát s feltárva a magyar ötvösmesterek, csipkeverők, elefántsonfargarók, üvegfestők, kőpírók, asztalosok, üvegesek, aranyművesek, hímzőmesterek alkotásainak minden szépségét. Balanyi György: *A római kérdés* című, most különösen időszerű könyvében végig viszi az olvasót az egyházi állam fejlődésén, majd vázolja a római kérdés elmérgesedését, ismerteti az egyes pápáknak a római kérdéssel szemben való álláspontját. Tóth Ágoston: *Bevezetés a meteorológiába* címen világos ismeretgyűjteményt nyújt a meteorológia iránt érdeklődő kezdők és haladók számára. Erdey Ferenc: *Kant valláserkölcsi világnézetét* és a racionalista kritizmus tanításait magyarázza meg. Grisar: *Luther Márton élete* című munkája, melyet Hoitsy Lajos Pál ültetett át nyelvünkre, minden polémikus él nélkül a történeti igazság fényébe óhajtja állítani a reformátor alakját. Trikál József: *A jelenségekből a valóságba* című könyvében a fizikai jelenségek világa mögött élő, metafizikai lények titkaiba hatol be. Radó Polikárp, akinck *A kereszténység szent könyvei* című műve tavaly első részében jelent meg, most a második kötetben az Újszövetséget ismerteti irodalomtörténeti és problémátörténeti szempontból, megfestvén az írók szellemi és kortörténeti háttérét. Bánhegyi Jób: *A magyar irodalom története* című könyvének első része az újabb kutatások tanulságai alapján ismerteti a magyar irodalom fejlődését. Petró József: *Az ősegyház élete* című szorgalmas történeti búvárkodással összeállított tanulmánya a katólikus egyháznak az első század őskereszténységével való zárt összefüggését igazolja. A könyvek ára 4 és 8 pengő közt változik.

FOLYÓIRATOK SZEMLÉJE.

(Folyóiratok és hírlapok irodalomtörténeti vonatkozású cikkei.
Munkatársak: *Alszeghy Zsolt, Baros Gyula, Gulyás Pál, Halász László, Pintér Jenő.*)

I. Folyóiratok.

Akadémiai Értesítő. — 1928. évf. 5—7. sz. Berzeviczy Albert: *A háború és békekötés hatása tudományra és irodalomra.* Szellemi integritásunknak egyik elsőrendű, jogos követelménye volna, hogy a tőlünk elszakított területeken élő magyar véreink nemzeti kultúrmunkákban élénk részt vehessenek, aminek föltétele, hogy szellemi termékeink hozzájuk akadálytalanul eljuthassanak. — Balogh Jenő: *Akadémiánk történetéhez.* Érdekes és jellemző adatok a M. T. Akadémia multjából. — Bajza József: *Horvát éposz Kálmán királyról.* A curzolai Kanavelics Péter horvát költőnek (1637—1719) főmunkája egy huszonnég énekre osztott, 19124 nyolc szótagú sorból álló éposz, melynek tárgya Szt. Iván trani püspök élete és Kálmán király 1107-i dalmáciai hadjárata, különösen Zára ostroma. Kanavelics Bonfinit követi. Művében a Valdimár-epizód: a Zrínyi-család allegóriája. Az éposz szerzője nem nagy költő, de mint a raguzai arisztokratikus köztársaság világszemléletének egyik utolsó költői kifejezője, a munkájából kitűnő magyar rokon-szenvéért is figyelmet érdemel.

Dunántúli Tanítók Lapja. — 1928. évf. 6. és kk. sz. Hegedüs Ferenc: *Kincs István.* A neves dunántúli elbeszélőről. — Szügyi Trajtler Géza: *Megfelel-e céljának a levonték könyvtára?* Felhívja a figyelmet arra, hogy az Országos Testnevelési Tanács és az Országos Közművelődési Tanács közreműködésével alakuló levontékönyvtárak könyvei között olyan munkák vannak, melyeket nem lett volna szabad felhasználni az iskolán kívüli népművelés céljaira. Ilyenekül említi többek között a következő munkákat: Bethlen Margit: *Egy élet*, Krudy Gyula: *Al-Petőfi*, Móricz Zsigmond: *Szegény emberek*, Tolsztoj Leo: *Hadzsi Murat*. A Gróh István által írt Nobel Árpád kalandja című könyv pl. egy mindenféle hájjal megkent ember gaztetteit (vámcsalás, csempészés, vagyonrongálás, hadi titok elárulása, ékszerlopás, katonaszöktetés, gyújtogatás) mondja el és ebből a latorból mégis udvari tanácsos lesz. „Ha ezt a falusi kezébe adom, akkor ebből a regényből csak azt tanulhatja meg, hogy a társadalom banditái boldogulnak, míg a jószándékúak ezek mögött messze elmaradnak.“

Erdélyi Helikon. — 1928. évf. 1—6. sz. Az Áprily Lajos és Bánffy Miklós szerkesztésében megjelenő új havi folyóirat: „az élet szava szeretne lenni s nem a halálraültét föllendülete“. Munkatársai az erdélyi haladó szel-

lemű írók. E'evenen szerkesztett, gazdag tartalmú folyóirat. Az eddig megjelent füzetekben szorosan irodalomtörténeti vonatkozású cikkek a következők. — Kós Károly: *Ady Endre és Kalotaszeg*. Számos adatot közöl Ady Endre családfájához és csucsai életéhez. — Herepei János: *Szenczi Molnár János*. A kiváló zsoltárfordító fia a kolozsvári szász református egyház prédikátori tiszttségét töltötte be, de korán elhunyt. Sírköve a világháború előtt még megvolt a régi kolozsvári temetőben. — Szentimrei Jenő: *Petelei*. Meleghangú megemlékezés a nagynevű erdélyi novellistáról. — Kovács Dezső: *Petelei Istvánról*. Emléksorok. — *Petelei István negyren levele Gyulai Farkashoz*. A levelek keltezésének ideje: 1894—1908.

Ethnographia. — 1928. évf. Berze Nagy János: *A csodaszarvas mondája*. Minden ide kapcsolható vonatkozás egybeállítása és megbírálása után fejtegetéseit a következő eredménnyel zárja: „A húnkrónikában fennmaradt szarvasűnő-monda a nőrablás mondájával együtt oszthatatlan egészet alkot, mely abban az időben keletkezhetett, mikor a kereszténységgel együtt terjedő Eustachius-legenda Krisztus-szarvasa a Fekete-tenger vidékén még nem volt ismerős: körülbelül a Kr. u. IX. század körül. Ez a magyar nép hiteles eredetmondája, melyben a történeti tudatként élő régmúlt eseményeit más népekhez hasonlóan folklorisztikus indítékoknak saját céljai szerint való naiv alkalmazásával egységes keretbe foglalta s melyben a gondviselés által kiválasztott két népnek, a hún-magyar azonosság hitének s a bolgár fejedelmi dinasztiaival való rokonság történeti tényének állított emléket. — K. Posonyi Erzsébet: *Erdélyi János és a népköltészet*. A következő kérdésekkel foglalkozik: a népköltészet fogalma Erdélyinél, a Népdalok és Mondák szerkesztésmódja. — Szendrey Zsigmond: *Történeti népmondáink*. A népköltési gyűjtemények alapján tárgyalja a török világgal kapcsolatos mondákat. — Solymosy Sándor: *A „vasorrú bába” és mithikus rokonai*. A magyar mitológiának ezt a kérdését az összehasonlító irodalomtörténet megvilágításában mutatja be. — Harsányi István: *Új adatok a cserebogár-nóta korához és változataihoz*. A cikkből kiderül, hogy a cserebogár-nóta 1808-ban már kedvelt népdal volt. — Balogh József: *Egy „lakodalmas temetés” Aranynál*. Arany Jánosnak: A varróleányok című költeményéhez közöl adatokat. — A folyóirat minden számában értékes népköltészeti szövegek foglalnak helyet.

Magyar Középiskola. — 1928. évf. 7—10. sz. Brisits Frigyes: *Irodalomfilozófia*. Egy nagyobb tanulmány vázlata. A szerző, figyelembe véve a külföldi szakirodalmat is, rámutat arra, hogy azon tudományok között, melyek az újabb időben a legmélyebb változásokon mentek keresztül, szerepel az irodalomtörténet is. Az irodalomtörténet függetleníteni kívánja magát a művelődéstörténelembe való beolvadástól. Az irodalomfilozófiának főbb problémái: az irodalmi történés, ennek formája és tartalma, az irodalmi történés jellege, az irodalmi tény, ennek törvényesítése, az irodalmi tény megismerése, az irodalom értelme. Mindezekről erős elmélyedéssel ír a szerző.

Magyar-Zsidó Szemle. — 1928. év. 9—10. sz. Szemere Samu: *Alexander Bernát ifjúkori levelei Horváth Cyrillhez*. A levelek nagyon jó bepillantást engednek az 1870 körüli németországi egyetemi viszonyokba. Innen írta leveleit A. B. a pesti egyetem filozófia-tanárához. — Zsoldos Jenő:

Zsidó népleleti vonatkozások Csokonai költészetében. Azok számára, akik Csokonait magyarázzák, hasznos adalékokat nyújt, így pl. a magyarországi zsidó zenészekről, főképen a toponári muzsikosokról.

Nyugat. — 1928. évf. 20. sz. Schöpplin Aladár: *Molnár Ferenc*. Meltányos, de nem elfogulatlan lelkesedő észrevételek M. F. írói pályájáról. — Kuncz Aladár: *Az erdélyi gondolat Erdély magyar irodalmában*. K. A. egyik legfőbb irányítója Bánffy Miklós mellett az erdélyi irodalomtörténeti és kritikai felfogásnak. Lelkesen ír a Magyar Helikon köré csoportosuló írók munkásságáról.

Protestáns Szemle. — 1928. évf. 7. sz. Eöttevényi Olivér: *Az elszakított magyarság kulturális küzdelmei*. Rövid, de — főleg a színeszet és irodalom helyzetére nézve — jellemző adatokban gazdag tanulmány a címben írt tárgyról. — Hegyaljai Kiss Géza: *Kossuth Lajos mint presbiteri jegyző*. A sátoraljai ev. egyházközség Kossuth Lajosról írt jegyzőkönyve 1827 április 16-ról. (Adatközlés.) — Karácsony Sándor: *Horváth János*. Horváth János irodalomtudományos forradalma abban állott, hogy tisztázta hosszú időre számunkra az irodalmi alapviszonyt. És mégsem kapható ez a minden gondolatában forradalmi lélek semminemű kalandra. Konzervatív vonás benne legelsősorban nagy és hűséges történetlátása. Egy nagy finomságjelző eljárás az ő elemző művészete, amely mindig azt igyekszik megállapítani, hogy viszonylik ez vagy amaz a magyar szellemi érték a legnagyobb örök-magyar értékekhez. Művészi készsége láttatja tisztán vele az irodalomban mindig, hol kezdődik és hol ér véget az, ami egyedül lehet irodalmi probléma: a mondanivaló formális, stílusbeli mivolta. Maga is művész tehát. Ezért tisztelik is annyira még ellenfelei is. Írói egyéniségén meglátszik ugyan a külföldi tanulmányok hatása, de csak indításként és megtermékenyítéseként. Sohasem utánoz és minden problémával szemben egyéniség. — Zsinka Ferenc: *Van-e szükség kritikára és milyen legyen az?* A kritikának az a feladata, hogy mérjen. Mérjen, mint a mérleg serpenyője: könyörtelenül és igazán. Felelősséges munka a bírálat, nemcsak az ítélőképeség biztossága kell hozzá, hanem határozott idegélet, akarat és hit az igazság szolgálatában. — Zs. F.: *Bartók József*. Kegyeletes megemlékezés a nemrég elhunyt jeles íróról. — 8. sz. Gulyás Pál: *Bornemisza Péter prédikációi Istennek irgalmasságáról*. A címben írt mű — a szerző megállapítása szerint — nem egyéb, mint Bornemisza Postilla c. munkája 5. részének különlenyomata. — Hegyaljai Kiss Géza: *Új színek Tompa képmásához*. Adatközlés. — Karácsony Sándor: *Szabó Dezső*. Szabó Dezsőt nem hiába örököltük a világégés előtti esztendők mocsarából. Ő ma a legőszintebb jaj a magyar sírás zűrzavarában s prófétai nyögésére felfigyel a magyar életosztón. — Zs. F.: *Sántha Károly*: Nekrológ.

Széphalom. — 1928. évf. 9–10. sz. Vajthó László: *En, Ady Endre*. A már említett értékes tanulmány folytatása. Bővebben akkor ismertetjük, ha könyvalakban jelenik meg. — U. az: *Móra Ferenc*. Észrevételek M. F. írói egyéniségéhez. M. F. írásaira nem illenek a megszokott merev műfaji elnevezések, ő voltaképen naplóíró, aki prózában írja verseit. Érdekes ahol kezd, ahol folytatja, ahol abbahagyja. Nem a mese fontos nála, hanem a megírás

módja. — Schwartz Elemér: *Pyrker leveleiből*. Az egri érseknek, egyben német írónak, több német levelét közli. Van bennük magyar irodalmi vonatkozás is. Az érsek elég tájékozatlanul szemlélte a magyar irodalmat.

II. Hírlapok.

Budapesti Hírlap. — 1928. évf. szept. 8. Gyalui Farkas: *Petelei István szülőházát vasárnap emléktáblával jelölik meg*. Meloghangú megemlékezés a kiváló novellaíróról. Szülőházát a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társaság emléktáblával jelölte meg. Petelei István újjáalakítója és elnöke volt ennek a társaságnak. — Babay József: *Arany János ismeretlen verse a vizivárosi temető egyik sírkövén*. Az elhagyott budai temetőben még megvan az 1856-ban elhunyt Knócz József ügyvéd sírköve s ezen Arany János 12 soros sírverse s azonkívül még 4 búcsúztató verssor. A versért a család 50 forint tiszteletdíjat juttatott a költőnek. A cikkíró közli Arany János dísztichonjait.

Magyar Hírlap. — 1928. szept. 30. s az utána következő vasárnapi számok. Csörgő Hugó: *Hogyan lett Molnár Feriből Molnár Ferenc*. A cikksorozat bizonyára könyvalakban is meg fog jelenni. Számos részletet elevenít föl M. F. életéből s egyúttal eleven bepillantást enged a XX. századeleji budapesti újságírói világba.

Magyarság. — 1928. aug. 26. Dóczy Jenő: *Apró emlékeim Ady Endréről*. A cikkíró elmondja Ady Endrével való megismerkedésének történetét s jellemző adatokat közöl róla.

Nemzeti Ujság. — 1928. nov. 3. Vas Tamás: *Várdai Béla*. A Katolikus Szemle szerkesztőjének és a kiváló essay-írónak jellemzése. „Tanulmányainak nyugodt és finom tónusa, következetes gondolatvezetése, tiszta stílusa, a kompozícióra súlyt vető gondos stilisztát mutatják. A filozófiai elvontságok terminológiáját nála tisztán csörgedező szavak váltják fel. Ezzel Várdai Béla a régi nagyok nyomán haladt. Működése, esztétikai rendszere, szorgalmas tolla jelentős szerepet juttat számára a magyar kritikai és essay-irodalomban.”

FIGYELŐ.

A Bánk bán-vita.

Minap a sajtóban egy érdekes irodalmi vita zajlott le, amely az irodalomtörténeti álláspont teljes győzelmével végződött.

Arról folyt a szó, hogy Katona Bánk bánját a Nemzeti Színház új rendezésben hozza színre s ez alkalommal a darabot át lehetne-e dolgozni?

A vita elvi tartalma és gyakorlati eredménye megokolja, hogy folyóiratunk foglalkozzék vele. Mint hozzánk illik, a forrásokat meg fogjuk szólaltatni.

1. Hevesi Sándor nyilatkozata.

A vita első okirata az a nyilatkozat, amelyet Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház igazgatója, a Pesti Naplónak tett s amely a nevezett lapnak október 21-i (vasárnapi) számában jelent meg a következő főcímmel: *Hevesi Sándor átdolgozza a Bánk bánt*. A közlemény a bevezetéssel együtt így szól:

A Nemzeti Színház tájkán napok óta nagy titokban suttognak arról a „nagy“ tervről, amellyel Hevesi Sándor, a Nemzeti Színház igazgatója foglalkozik. Hevesi Katona József Bánk bánját akarja olyan rendezésben és olyan dramaturgiai változtatásokkal színrehozni, amilyenre példa eddig egyik klasszikus magyar darab reprízénél sem volt. Hevesi Sándor erről a tervéről a következőket mondotta nekünk:

— A Bánk bán elismerten a legjobb magyar klasszikus tragédia és mégis színpadi karrier dolgában messzire elmarad más magyar darabok mögött. Mi ennek az oka? Ez a kérdés engem tulajdonképen már huszonnyolc év óta gyötör. 1901-ben Beöthy Zsolt felszólítására készítettem egy magyarázó kiadást a Bánk bánról. Akkoriban fél évet kizárólag ennek a darabnak tanulmányozásával töltöttem s ugyanakkor felkutattam minden olyan forrásművet, amely erre a darabra vonatkozhatik. Amikor a Nemzeti Színházhoz kerültem, mint rendező, és azóta is, amióta igazgató vagyok, úgyszólván minden Bánk bán előadáson jelen voltam. És állandóan azt tapasztaltam, hogy

soha, egyetlen színésznek sem volt azok közül igazi sikere, akik Bánkot ábrázolták és hogy ugyanakkor a közönség magával a darabbal szemben is bizonyos tartózkodást tanúsított. Visszamentem a multba, hogy nyolcvan év kritikáiból megállapíthassam, vajjon mi volt kezdetől fogva a Bánk bán sorsa. Bámulatos, hogy minden egyes régi kritikában is dicsérik a darabot, valamennyi szereplőit is, csak épen állandóan Bánk bán szerepével van valami baj. Úgy éreztem, hogy ez már csakugyan nem lehet pusztán véletlen. Épen erre a szerepre nem találtak volna eddig az egymást követő ragyogóbbnál ragyogóbb gárda tagjai között megfelelő színészt? Ez egész valószínűtlen tehát mégis valami hibának kell lenni, még pedig olyan hibának, amelyet az előadás a darab jelen formájában nem tud kiküszöbölni.

— És végre is rájöttem egy nagyon egyszerű dologra: Vörösmarty Mihály, aki nemcsak igen nagy költő volt, hanem igen nagy kritikus is, a Bánk bánról, amikor az először került a Nemzeti Színházban színré, kritikát írt és ebben megmondott mindent, amit egy mai dramaturg erről a darabról mondani tudhatna. Amikor elolvastam ezt a kritikát, hirtelen felmerült bennem az az ötlet, hogy vajjon nem lehetne-e azokat a kifogásokat, amelyeket Vörösmarty Mihály oly hihetetlen irodalmi és színpadi érzékkel megfogalmazott, teljes egészükben ma is figyelembe venni és vajjon nem lehetne-e ezeknek a kifogásoknak alapján a megjavított darabot most így előadni? Természetesen, ezek az úgynevezett változtatások semmit sem érhetnek magának a remekműnek a lényegéből, azonban mivel Katona József ezt a drámáját 23 éves korában írta, bizonyos, hogy vannak a darabban dolgok, amelyek kezdetlegesek és nem méltók az egész darabhoz.

Az a meggyőződése, hogy ha Vörösmarty szellemében végrehajtjuk ezeket a változtatásokat, a Bánk bán minden nagy irodalmi értéke mellett is a leghatásosabb és a legsikeresebb színdarab lehet.

— Mivel azonban ez az újítás nagy felelősséggel jár, mielőtt a változtatásokat elvégezném, meghívom a budapesti napilapok kritikusait a Nemzeti Színházba s javaslataimat előszóval és írásban eléjük terjesztem, hogy azután kellően megvitathassák s a vita eredményéhez képest döntsek véglegesen én is.

— Arról van szó, hogy a jövőben ne csak kegyeletből adjuk elő a Bánk bánt az ifjúság számára évente egyszer-kétszer, hanem, hogy ebből a drámából is ugyanolyan sikerű darab legyen, mint amilyen Az ember tragédiája, vagy mint például az Aranyember. Nem akarok belenyugodni abba, ami kilencven éven át történt. Én a Bánk bán számára nagy sikert akarok s ezért úgy nézem ezt a drámát, mintha Katona József tegnap nyújtotta volna be hozzám s így csak azért adom elő, mert a lehető legnagyobb sikert várom tőle. Nem akarok elmenni a Nemzeti Színháztól addig, amíg Katona Józsefnek nincs nálunk nagy sikere. Mert szent meggyőződése, hogy ha ezt a darabot teljesen átrendezzük és megfelelő, komoly dramaturgiai változtatásokat eszközölünk rajta, ez a darab lesz az, amely a siker nagysága szempontjából is eseményt fog jelenteni.

Ez a közlemény a közvéleményben élénk visszhangot keltett. Egyes lapok némi színezéssel kommentálták a szándékot. Utólag Hevesi Sándor épen annak tulajdonítja a zavart, hogy

nem az interjút olvassák el azok, akik ellene szóltak a tervnek s akiknek felszólalását alább közöljük, hanem bizonyos tendenciával megírt újságközleményeket. Tudomásunk szerint mind Négyesy László, mind Szász Károly az itt közölt nyilatkozatot olvasták; ha ez a Hevesi Sándor nyilatkozata, akkor nem történt részükről mulasztás.

Utólag azt is kijelenti Hevesi Sándor, hogy ő csak szcenikai változtatásokat akar végezni és eszeágában sem volt a Bánk bánt átdolgozni. Ezzel úgy vannak a terv ellenzői feltüntetve, mint akik bizonyos félremagyarázásoknak hitelt adva, egészen fölösleges munkát végeztek volna. Hevesi Sándor szavának hitelt kell adnunk. De Hevesinek is el kell ismernie, hogy az ő nyilatkozata ugyancsak félreérthető. Hiszen ő maga mondja, hogy Vörösmarty kifogásait akarja teljes egészükben figyelembe venni, és az ezen kifogások alapján megjavított darabot akarja előadatni. Vörösmartynak pedig első kifogása az, hogy legkevesebbé sikerült Bánk karaktere, mert nem látjuk benne a kellő szilárdságot. Ha tehát Vörösmarty szellemében hajtjuk végre a változtatásokat, akkor elsősorban is Bánk bán jellemének bizonyos megszilárdítását értheti minden olvasó. Hevesi ugyanebben a nyilatkozatában nem győzi hangsúlyozni, hogy Bánk szerepével volt mindig baj, a Bánkot ábrázoló színészeknek nem volt soha igazi sikerük. Mit gondoljon bármily tárgyilagosan gondolkozó ember is mást, mint hogy itt Bánk szerepéhez akarnak hozzányúlni, az átdolgozás Bánk alakját szilárdabbá és hatásosabbá akarja tenni? Holmi szcenikai újra rendezést nem szoktak ilyen módon megokolni. A hírlapi félremagyarázás pedig már magában a Pesti Naplóban megkezdődött, a címmel, mely szerint Hevesi *átdolgozza* a Bánk bánt, s a beharangozással, mely szerint olyan dramaturgiai változtatások lesznek, amilyenre példa egyik klasszikus magyar darab reprise-énél sem volt. Hevesi is elmulasztotta ezt a félremagyarázást helyreigazítani és csak a vita előrehaladt állapotában jelentette ki, hogy nem átdolgozásról van szó.

2. Herczeg Ferenc nyilatkozata.

A Budapesti Hírlap véleményt kért négy írótól, úgymint Herczeg Ferenctől, Császár Elemértől, Négyesy Lászlótól és Szász Károlytól. Ez írók nyilatkozatait a B. H. október 24—27.

számaiban közölte. Herczeg Ferenc véleménye a B. H. szerint következő:

— Hallottam Hevesi Sándor ötletéről, amely Bánk bán átdolgozására, mondjuk színpadképesebbé tételére vonatkozik és nagyon érdekesnek találok a gondolatot. A nagy írónak kijáró kegyelet ebben az esetben nincs veszedelemben. Sőt el'lenkezően, maga az ötlet meghódolás Katona József géniusza előtt. Ha a rendező, vagy az író szükségét érzi, hogy egy százasztendős színdarabot új köntösben vigyen a közönség elé, ez annak a jele, hogy halhatatlan élet lüktet a színdarabban.

— Ez nem olyan istenkísértő vállalkozás, mintha valaki át akarná festeni Munkácsi egyik híres vásznát. A Bánk bán esetében az eredeti műremek sértetlenül megmarad, az átdolgozó egy művészi variánssal lép a nyilvánosság elé. Az esetleges erkölcsi haszon Katona Józsefé, mert az experimentum sikere új koszorúkkal fonja körül a nevét, a rizikó azonban egészen Hevesi Sándoré, mert ha nem sikerül a próbálkozása, annak nem Katona, hanem ő adja meg az árát.

— A feladat kényes és nehéz, mert aki Bánk bánt közelebb akarja hozni a mai közönség értelméhez, annak nemcsak újjá kell jelenetnie a darabot, hanem hozzá kell nyulnia magának a főhősnek, Bánknak jellemrajzához is. Mert bizonyos, hogy ez a melabús és kiszámíthatatlan tépelődő volt a főakadálya annak, hogy a szomorújáték elérje a népszerűségnek azt a fokát, amelyre egyéb költői jelességei predesztinálják.

— Azt olvastam, hogy Hevesi Sándor a fővárosi kritikusokat ankétra akarja hívni a Bánk bán-ügyben. Ez az ankét legfeljebb csak arra lehet jó, hogy némi hátvédet adjon az igazgatónak a kegyeletisértés esetleges vádjá ellen. Azt azonban, hogy meg szabad-e egyáltalában csinálni az experimentumot, vagy sem, ma senki fia nem tudja eldönteni. Meg szabad csinálni, ha sikerül, — nem szabad megcsinálni, ha nem sikerül. Szóval: a felelősség Hevesi Sándoré.

A mai magyar írók közül mindenesetre ő a leghivatottabb arra, hogy a kezébe vegye a Bánk bán-kérdést. Azt ajánlanám, ne is kérjen tanácsot senkitől, hanem vágjon neki a mukénak; a kritikusok véleményét pedig kérdezze meg majd a főpróba után.

Ez a nyilatkozat is úgy fogta fel Hevesi szándékát, hogy a Bánk bánt át akarja dolgozni. A felelősséget a kísérletezőre hárítja, de a próbát lehetségesnek tartja, sőt Bánk jellemének a módosítására is szabad kezét ad a kísérletezőnek.

3. Császár Elemér nyilatkozata.

— A költőhöz, érzésem szerint, hozzáadni nem szabad, amint hogy elvenni sem lehet belőle. Ez egészen világos. A rendezők és dramaturgok bizonyos változtatásokat minden darabon tehetnek és tesznek is, de átdolgozni sem az egész darabot, sem egyes alakot nem lehet annak veszedelme nélkül, hogy a darab lényege megváltozzék.

— Ha Hevesi úgy érzi, hogy a Bánk bánból lehet nagyobb hatású darabot csinálni s ehhez elegendő erőt érez, tegye meg, de ne elégedjék meg a napi-

lapok kritikusa'nak véleményével, hanem jelentesse meg ezt a Hevesi—Katona-Bánk bánt könyvalakban, hogy minden komoly tudósnak alkalma legyen az alkotást alaposan megbírálni és felette ítéletet mondani.

— E nélkül, úgy gondolom, nem szabad a megjavított Bánk bánt színpadra vinni, még abban az esetben sem, ha Hevesinek tervezett munkája a legnagyobb mértékben sikerülne.

Értesülésünk szerint Császár Elemér még két más lényeges dolgot is mondott, amit azonban a lap tudósítója nem figyelt meg eléggé. 1. Mi nem a Bánk bán-mondát akarjuk a színpadon látni valamilyen feldolgozásban, hanem a Katona Bánk bánját. 2. Ha egyszer a Nemzeti Színház igazgatója átdolgozza a Bánk bánt, akkor belátható ideig nem látja a közönség Katona művét, hanem az átformált művet.

4. Jánosy Gábor képviselőházi beszéde.

Amely napon ez a közlemény megjelent, a képviselőház ülésén is szövéttette az ügyet *Jánosy Gábor* képviselő.

— Nem tételezem föl a magyar Nemzeti Színháznak, a magyar színművészeti irodalom és közszellem klasszikus letéteményesének és hajlékának jelenlegi kiváló, jeles, tudós igazgatójáról, hogy Katona József remekéhez avatatlan kézzel hozzányúljon. (Úgy van! Úgy van!) Egy betűt ahhoz hozzátenni, egy betűt, egy szót abból elvenni nem lehet és nem szabad, mert Katona József megmozdulna a kecskeméti temetőben lévő sírjában. Én megértem azt, ha a Nemzeti Színház igazgatója jószándékkal eltelve azt óhajtja, hogy nem tudom, talán sorozatos előadásokban alkalmazza színre, talán a mostani pszichének, a mai dekadens, beteg, majdnem azt mondhatnám, ennek a rothadt erkölcsű korszaknak, hogy ennek ízlése szerint fogja majd ezt a remekművet beállítani a Nemzeti Színház színpadára, hogy óriási, mondjuk kasszasikerek, meg nem tudom, micsoda irodalmi szenzációk következzenek ebből. Inkább maradjon Katona József remeke továbbra is előadatlanul, legyen az csak a csendes, magyar, szomorú hajlékok lakosainak, a magyar intellektueleknek imádságos könyve, inkább magukban olvassassák, magukban búsongjanak, lelkesedjenek és épüljenek annak örökértékű tanításain, de a nemzet első színpadára ezt megváltoztatott alakban hozni, azt hiszem merénylet volna a magyar nemzet élő lelkiismerete ellen. (Úgy van! Úgy van!) A jószándékot nem vitatom el a Nemzeti Színház igazgatójától, de lehetetlennek tartom, hogy ezt a merényletet megvalósítsa. (Helyeslés.)

Ennek a Házban nem lett folytatása, mert a következő két nap meghozta a döntést a Budapesti Hírlapban. Ugyanaznap (okt. 27.), mikor a reggeli lapok Jánosy felszólalását közölték, adta ki a B. H. Négyesy László alábbi nyilatkozatát, amely azután Hevesi Sándort helyesbített nyilatkozásra bírta.

5. Négyesy László nyilatkozata.

— Nem csodálkozom az ötleten. Egy nagybecsvágyú és tudású színigazgató és igen talentumos, nagygyakorlatú rendező, maga is számottevő színpadi szerző, miután annyi író műveit színre igazgatta, átgyúrta és átgyúrta, híres regényeket hatásos színdarabokká dolgozott át: végre könnyen azt hiheti, hogy minden élő és holt szerző műve csak anyag a színigazgató, vagy rendező kezében, amely anyagot ő a hatás érdekében belátás szerint gyúrhat, szabadalhat, alakíthat. A mai művészetelmélet a rendező munkáját alkotó művészi munkának ismeri el, sőt némelyek többre értékeli a legkiválóbb színészekénél, még a költőénél is, mert hiszen azt a nagy összesített művészetet, a színpadon folyó életet ezek adalékaiból az ő fantáziája, leleménye, ügyessége teremti meg. A rendezés művészete ma egyes központokban lázas elméleti, gyakorlati, kísérleti tanulmányozás tárgya. A rendező munka értéke megnőtt, a rendezők mindinkább szuverén hatalmat éreznek írókkal és színészekkel szemben. Nem csoda, — mondom, — ha egy különben is kiváló rendező arra a gondolatra merészkedik, hogy ő a legjobb magyar tragédiát megjavítja.

— Ilyen vállalkozás azonban tilos. Sok érzésbe beleütközik, igazi sikert pedig nem ígér.

— A Bánk bánon szabad mindazt a változtatást megtenni, amire technikai szempontból szükség van; szabad belőle — a lélektani szerkezet kára nélkül — törölni, némely jeleneteket átcsoportosítani. De hogy valaki, akár az igazgató, akár más költő, ha még oly javító szándékkal is, a mű megalkotásába beleavatkozzék, az megengedhetetlen.

— Hevesi Sándor Bánk jellemét akarja erősebbé tenni. Ez már nem a szokásos dramaturgiai változtatás, hanem az alkotó munkába való beavatkozás.

— Katona József nem kérte fel Hevesi Sándort, hogy művébe beledolgozzon. Igaz, ezt nem is tehetné. Csak Hevesi Sándor tisztelheti meg a majdnem száz éve meghalt költőt azzal, hogy szerzőtársául ajánlkozik. Azonban ez a szolgálat is, bármily jóakaró, mégis egyoldalú, mert ehhez viszont nem szerezhető meg a költő hozzájárulása. Már pedig ez mégis csak szükséges volna. A szellemi tulajdonjog megmaradt, ha az anyagi tulajdonjog elévült is. Az a mű a Katona Józsefé. Az volt életében, az marad halta után is mindenkorra. Ahogy ő megírta, úgy hagyta ránk, és úgy fogadta el szent letétképen és tartja tisztelőben egy század óta a magyar közönség, az irodalom és művészet. Nekünk van egy Katona-féle Bánk bánunk, nem lehet holnaptól fogva egy Katona—Hevesi-féle Bánk bánunk.

— Vannak a Bánk bánnak hiányai, ki tagadná? De most már hagyjuk a művet úgy, amint van. Ne tegyük se jobbá, se rosszabbá. Ha jószándékkal nyúlunk is hozzá, a kegyelemből kegyeletsértés lehet. Sokan akár szentségtörésnek is mondhatják.

— Igaz, hogy a Bánk bán ma közvagyon, az egész nemzet szellemi tulajdonába ment át, a nemzet szelleme tovább is dolgozhat rajta, alakíthatja, tökéletesítheti, mint ahogy a népdalok is folyton módosulnak a közönséjén és úgy élnek. De más egy kis dal és más egy ilyen bonyolult nagy egyéni alkotás viszonya a kollektív lélekhez.

— Ha ma az egyik igazgató átalakítja a Bánk jellemét, holnap egy másíknak eszébe jut átalakítani a Gertrudisét, egy harmadiknak a Melindáét. Hol lesz itt megállás? Nem közvagyon lesz a Bánk bán, hanem közpréda.

— A legfőbb baj pedig az, hogy a beavatkozástól esztétikai sikert nem várhatunk. Legfeljebb a külső színpadi hatás fokozását, de igazi belső művészeti értéket nem.

— Hogy egy olyan szerves műalkotásba, aminő a Bánk báné, más valaki sikerrel belenyúlhasson, annak legalább akkora drámaköltőnek kellene lenni, mint Katona volt, legalább annyira megélni még egyszer az egész mű fogadását, beletenni Bánk alakjának nemos ércét még egyszer egy olyan hőfokú kohóba, aminő a Katona ihlete volt, abban megolvasztani s azután edzeni keményebbé. Hol veszi a Nemzeti Színház jeles igazgatója ezt a költőt? Ezt a keményebbre edzést hideg úton nem lehet megcsinálni. Kritikusok értekezleti eszmecseréjéből fakadó ihlet kevés lesz ide. Maga Vörösmarty sem gondolt arra — mert Hevesi úr ő rá hivatkozik az erélytelenség kérdésében —, hogy a címszerep átdolgozását javasolja, csak azt ajánlja, hogy a játék vigyen a főalakba több erélyt.

— Hevesi úr a közlemény szerint csak a nádor jellemét akarja megkeményíteni, a darab lényegét nem érné változtatás. Tehát valami olyas műveletről volna szó, ahogy a Lánchidat megmerevítették. De lehet-e Bánk jellemét megváltoztatni a darab sérelme nélkül? Hiszen a Bánk jellemére van felépítve az egész dráma. Ha Bánk nem az, aki; ha erélyét folyton nem mérsékli a törvényesség tisztelete és a megbizonyosodás szükségének érzése; ha Bánk hamarabb szabad folyást enged erélyének és hamarabb közbe csap: akkor Ottót és az idegen elősdi népséget az elégületlenek támogatásával menten kisöpri a királyi udvarból, Melinda meg van mentve, és — nincs dráma. De Bánk roppant erélyt fordít saját roppant erélyének gáták közé szorítására mindig meg akarja tartani a törvényességet, mint Gloster lord protector a Shakespeare VI. Henrikjében; folyton keresi a bizonyosságot, — és végre is úgy jár, mint Hamlet: amikorra tesz, akkorra szenvedélyében maga is vakon cselekszik, akkorra elkésett mindentől, senkit és semmit meg nem ment, se feleségét, se a nemzeti pártot, ellenben mindent elveszít, családi boldogságát, nejét, rokonait, barátait, az igaz ügyet, még a törén pirosuló vér elégtétele sem marad meg neki. Ez a cselekvény csak abból a jellemből folytatható szervesen, amelyet Katona alkotott. Ha pedig megmarad a cselekvény, akkor Bánk legfeljebb jobban pattoghat, de még kirívóbb lesz, hogy erélyével csak tüntet.

— A Nemzeti Színháznak sem lehet hivatása, hogy nem is kétes sikerű próbálkozásoknak kísérleti helye legyen. Bizonylyan maga fogja ezt érezni legjobban a kitűnő igazgató.

— Az irodalomnak és művészetnek ez ügyben mindenesetre vétót kell mondania.

Ez a nyilatkozat helyesbített, illetőleg szabatosabb megnyilatkozásra bírta Hevesi Sándort. A B. H. főszerkesztőjéhez intézett levele másnap jelent meg, október 28-án. A lap azonban

ugyanezen számban közzétette még Szász Károly következő nyilatkozatát, mely főleg az irodalomtörténeti tényállásra vet helyes világot.

6. Szász Károly nyilatkozata.

— Őszintén szólva, nem tudom, miért nincs megelégedve Hevesi a Bánk bán színpadi sikereivel? A Nemzeti Színház, sajnos, sokszor néha hosszú éveken át teljességgel elhanyagolta, nem is adatta a legkitűnőbb magyar történeti szomorújátékot. A közönség azonban, az én tapasztalatom szerint — pedig láttam Bánk bánt vagy húszszor — mindig zajos, sokszor tüntető tetszéssel fogadta úgy a darabot, mint az előadást.

— Vörösmarty azt a kritikát, amire Hevesi utal, 1839 tavaszán írta az „Athenaeum“-ba, mikor a pesti magyar színpadon először került színre Bánk, Egressy Gábor juttatására. „Legkevesebbé sikerült — mondja Vörösmarty — Bánk karaktere, kiben nem látjuk ama szilárdságot, mely az általa elkövetett merész s nagy felelősségű tethöz kívántatik.“ Ez az egyik kifogás. A továbbiak: „Csupán a IV. felvonást kívánnók kiigazíttatni, mely hosszú és fárasztó, s kihagyatni azt, amidőn Bánk bán együtt találja Melindával Ottót...“

— Egyáltalában nem első eset, hogy egy későbbi korban minden tekintetben nagyszerűnek elismert irodalmi művet a kortársak nem értenek meg jól és nem méltányolnak eléggé. Hiszen ha annak a bíráló-bizottságnak ítéletére akarna valaki ma támaszkodni, amely elé került volna annak idején Bánk bán, mint pályamű, — akkor ugyan soha sem kerülne műsorra ez a hatalmas tragédia, mert hiszen a pályázat eredményének megállapításánál Bánk bán még csak szóba sem jött. Igaz, hogy Vörösmarty sokkal jobb tudományú kritikus volt, mint Döbrentei, aki — Gyulai szavai szerint — „irányt adott“ a bizottságban a bírálóknak, de Vörösmarty sem merült bele igazán Bánk bán tanulmányozásába, s távolról sem volt az a boncoló kritikai elme, mint Gyulai, ki később egész könyvet írt Katonáról és művéről, s ki pontrólpontra bebizonyította Vörösmarty kifogásainak tarthatatlanságát.

— Vörösmarty oly dolgokat mond hibáknak — írja Gyulai —, melyek részint a tragikai alap szükséges következményei, részint a helyzet- és jellemből folyó mozzanatok. — Bánk tragikuma az — fejtegeti tovább a nagy kritikus —, hogy „önbíráskodva nemcsak a társadalmi rend ellen támad fel, hanem önmagának erkölcsi létalapja ellen is... S vajjon így fölfogva e tragédiát, nem enyészik-e el Vörösmarty vádjá, hogy Bánkban nincs meg az a szilárdság, mely az általa elkövetett merész és nagyfelelősségű tethöz kívántatik?... Minő szilárdságot követel Vörösmarty?... Ha Bánk szilárdan ragaszkodik elvéhez, melyke jelleme alapjául szolgál, nem ölheti meg a királynét... Vörösmarty szintoly jogosan hibáztathatná Macbethet is, ki nagyravágyó, mégis oly vontatva és leginkább neje unszolására öli meg a királyt...“

Vörösmarty hibának minősíti azt is, hogy Bánk — együtt találván Ottót és Melindát — nem rohan a gaz csábítóra. Ám Gyulai részletesen és meggyőzően kifejti, hogy „alapos külső és belső okok igazolják e jelenetet.“

De Gyulain kívül még valakit idézhetek, aki szintén igen behatóan foglalkozott Bánk bánnal és sok tekintetben nagyon kitűnően magyarázza a darabot — s ez maga Hevesi Sándor, aki a szóbanforgó jelenetre, mint „a tragédia legtöbbször vitatott” és Vörösmarty által is kifogásolt helyére igen bölcsen azt jegyzi meg magyarázatos Bánk bán kiadásában, hogy Bánk viselkedése „szükségyszerűen folyik a hős jelleméből és a helyzetből, amelybe került...” S ide vonatkozó igen szép fejtegetései során ki is jelenti, hogy „az volna lélektani hiba, ha Bánk megrohanná Ottót...”

— Ami pedig a IV. felvonásnak Vörösmartytól kívánt megkurtítását illeti, hadd emlékeztessék minden színházlátogatót arra, hogy ezt a felvonást állandóan lélekzet-visszafojtva hallgatja a közönség, s a függöny összecsapódása után elemi erővel tör ki a tetszés, s zúg a taps lankadatlanul, sokszor a következő felvonás kezdetéig. E tekintetben sincs hát szükség dramaturgiai változtatásra, a siker érdekében.

— Ime a Vörösmarty kifogásai, a későbbi, a'aposabb, elmélyedőbb bírálatok világítása és a tapasztalatok bizonyosságai mellett! Ezekre a kritika és a publikum által már igazán megdöntött észrevételekre támaszkodva kívánná most Hevesi a Bánk bánt „megjavítani”. Elhíhető, hogy a buzgó igazgatót dramaturgiai nemes becságya sarkalja ezúttal is — de senmiképpen sem lenne helyes ennek a tervnek valóra váltása. Igenis, lehet Bánk bán rendezésén módosításokat eszközölni, de azok a változtatások, amiket Hevesi a Vörösmarty nem helytálló kritikája alapján tervez, már meghaladnák a rendező hatáskörét és jogait, amelyek végre is nem korlátlanok a szerzővel és művével szemben. Csakugyan szükségesek lennének némi változtatások a jelenlegi rendezésen, de leginkább olyanok, amiket a szöveg egyenesen megkíván, s amelyek az író utasításainak megfelelnek, mert ezek közül bizony néhányat a színház ma figyelmen kívül hagy.

— Bánk bán dramaturgiai átdolgozására azonban semmi szükség, sőt nem is lenne szabad megtenni.

A Budapesti Hírlap október 27-i számában jelent meg Hevesi Sándor nyilatkozata a szerkesztőhöz intézett levél formájában.

7. Hevesi Sándor levele.

Mélyen tisztelt Főszerkesztő Úr,

végtelenül hálás vagyok, hogy a Budapesti Hírlap „Bánk bán” új színpadra vitelének kérdésében megszólaltatja az ország legnagyobb tekintélyeit, hiszen lehet-e nagyobb örömünk és elégtételünk, mint látni azt, hogy egy tisztán irodalmi és művészeti kérdés ennyire megmozgatja nálunk a szívüket és elméket.

Amde Négyesy László egyetemi tanár úrnak mai hozzászólásából (amelynek minden pontjával egyetértek), azt kell látnom, hogy nyilatkozatomat, szándékomat, tervemet a megjelent újságcikkek révén a lehető legalapossabban félremagyarázták.

Hol venném én azt a bátorságot, hogy Katona József művét átírom. átdolgozzam, vagy akár egy sort is beleírjak? Hogy juthatna eszembe olyan örvültség, hogy Bánk bán jellemét megváltoztassam vagy átformáljam! Hogy

gondolhattam volna még csak álomban is arra, hogy Katonának kéretlen szerzőtársa legyek?

Engedje meg tehát mélyen tisztelt Főszerkesztő úr, hogy néhány rövid pontban megállapítsam, miről is van szó, — nehogy a további vita még ferdebb mellékutakra terelődjék.

1. Én Bánk bánt újból színre akarom alkalmazni az eddigi nyolevan esztendő színpadi tapasztalatai alapján.

2. Bánk bánt eddig is jelentékeny kihagyásokkal adta a Nemzeti Színház. Meggyőződésem az, hogy e kihagyások nem mindenben megfelelőek, néhol értelemzavarók. Színpadi nyelven szólva tehát a Bánk bánt a mai színpad szempontjából újból meg akarom húzni.

3. A mű világossága és érthetősége, s ezzel kapcsolatban színpadi hatása bizonyos jelenetek átcsoportosítását kívánja meg, — s ezeket óhajtanám elvégezni.

4. Katona József szövege semminő átírást nem szenvedne és semmiféle beleírás nem történne.

5. Bánk bán jelleme nem változnék, ám kihagyások révén eltűnnének mindazok a zavaró momentumok, melyeket először Vörösmarty Mihály állapított meg s amelyek a mű színpadi hatását azóta is hátrányosan gyöngítik.

6. Klasszikus műveknek illetén színrealkalmazása minden nagy állami színházban évszázados tradíció. Fausttal, Wallensteinel, Toll Vilmossal, Corneille Cinnájával hasonló változtatások történtek, — amelyek e művek népszerűségét csak emelték, az irántuk való érdeklődést fokozták és bár — ami természetes — sokféle kritikában részesültek, mindenütt az a felfogás alakult ki, hogy a klasszikus művek ilyen irányban való népszerűsítése nem-hogy kegyeletsértés volna, de csakis ez az igazi kegyelet, mert dícsérni Katonát lehet kegyeletes dolog, de ennél sokkal kegyetesebb: megnézni és meghallgatni őt a színházban, — s ebben az igazi kegyeletben igen is nagy a fogyaték.

7. Hogy a kísérlet előtt a magyar kritika egyeteme e'le bocsátottam a kérdést, ez legjobban bizonyítja, hogy mennyire tisztetem Katona művét s milyen kényesnek tartom még olynemű színrealkalmazását is, amelyet a klasszikusokkal szemben mindenütt Európában nemcsak természetesnek, de kötelességszerűnek tartanak.

8. Az egész kérdés abból a mélységes és évtizedeken át le nem küzdött szomorúságomból fakadt, hogy Bánk bánnak nincs meg a színpadi sikere, amelyet megérdemel. Nem kell ezt a sikert minden magyar embernek őshajtania?

Budapest, 1928 okt. 26.

Kiváló tisztelettel

Heresi Sándor,

a Nemzeti Színház igazgatója.

8. Utóhangok.

A vitát a B. H. ezzel be is fejezte. Fölösleges is lett volna folytatni. Az átdolgozás ellenőrzői, a közönség nagyobb része, megkapták a teljes biztosítékot, hogy a Bánk bán szövegét nem dolgozzák át.

Némely más lap is, elsősorban az Uj Nemzedék, nagy érdeklődéssel kísérte a vitát és a Bánk bán érinthetlenségét hangoztatta.

Október 27-én a Magyar Hirlap is megszólaltatta Hevesi Sándort, aki ott is kijelentette, hogy nem átírásról vagy átdolgozásról van szó, hanem csak dramaturgiai és szcenikai változtatásokról. A Bánk bánt ma átírni vagy átdolgozni örültség volna, ellenben megfelelő rendezésben a mai közönséghez közel-hozni kötelessége a Nemzeti Színháznak. A nyilatkozat hosszan fejtegeti, hogy dramaturgiai és szcenikai változtatásokat a klasszikus darabokkal szemben is szoktak a színházak alkalmazni. Az átdolgozás ellenzőit úgy mutatja be, mintha azok nem az ő hiteles interjút olvasták volna el.

Október 28-án pedig az Ujság c. lapban Pütkösti Andor ír „Bánk bán-ügy“ címmel kéthasábos cikket, Jánosy Gáborral meg az akadémikusokkal fanyarul szellemeskedve, utal arra, hogy mikor két évvel ezelőtt a Faust két részét egy estére vonta össze Hevesi, akkor a Kisfaludy-Társaságban tetszett az előzetesen bemutatott terv. Paulay szenirozása is erélyesen hozzányúlt az Ember Tragédiájához. Madách is megköszönte Aranyinak, hogy javításokat tett művén, amelyek „valóságos Columbus-tojások“.

Hevesi Sándor és Pütkösti Andor nyitott ajtót döngetnek. Senki a szcenikai változtatásokat nem ellenezte. Az egyik nyilatkozatban (okt. 26.) egyenesen ki van emelve, hogy ilyen változtatásokat szabad a színháznak tenni, szabad a darabból törölni is, a lélektani szerkezet kára nélkül, szabad jeleneteket átesoportositani. A manőver, pl. Pütkösti cikkében, az: úgy tüntetni fel a kritikusokat, mintha olyat elleneztek volna, amit állandó színházi gyakorlat igazol. Azok a vaskalaposok már egy kis szcenikai igazítást se akarnak tűrni! — Pedig dehogy nem! Ők az *átdolgozás* ellen tiltakoztak. Ha csak szcenikai átdolgozást értettek Hevesiék, miért volt az a nagy égzengés előre ezért a kis omlettért? Minek volt akkor előre hánytorgatni Bánk jellemének és szerepének a határozatlanságát? Hogy tudnak ezen szcenikai változtatással segíteni? — Komo-lyabb szó a Hevesié. Elhisszük neki, hogy eredetileg nem volt szándéka a Bánk szövegét átdolgozni; de tőle és környezetétől is elvárunk annyi loyaltást, hogy ne kenjék a hibát azokra, akik a beharangozásból (l. a Pesti Naplóbeli cikket) és Hevesi

saját expozéjából levonták a logikai következményeket. Utólag igen világosan beszélnek; mért nem beszéltek előre is ilyen világosan? Igenis, ha nem akarta is Hevesi a szöveg átdolgozását, a csábítás rá nézve megvolt. Az irodalmi és művészeti abszolutizmus lélektana is az, ami a politikai abszolutizmusé, evés közben jön meg az étvágya. Ha olyan *örültség* a Bánkot átdolgozni, ahogy Hevesi utólag mondja a maga szavajárásával: miért tűrte olyan sokáig, hogy ezt higgyék róla? Miért nem igazította helyre azt, hogy a Pesti Napló átdolgozó szándékot és nagy jelentőséget tulajdonított az ő interjújának? És miért nem nyilatkozott akkor, mikor egy elsőrendű írónk is a szövegbe való beledolgozásnak értette Hevesi szándékát, sőt kedves dodonai kétértelműséggel némiképp bátorította is őt az átdolgozásra? Miért nem mondta akkor, hogy ez *örültség* lenne. Ha mulasztás történt, az nem a kritikusok részén történt.

Mindenesetre örülni kell, hogy végre is határozott nyilatkozatot tett, kijelentette, még pedig a legerélyesebben ellenző nyilatkozatra, hogy annak minden pontjával egyetért, s kijelentette, hogy Katona szövegén semmi változtatást nem tesz. Katona szövege tehát meg van mentve a színpad javára is.

A szcenikai változtatáshoz teljes sikert kívánunk. Talán még többet ér azonban a jó szereposztás. Bánkhoz meg kell találni a kellő embert, aki ezt a szerepet teljesen megérti, a bán bonyolult lélekállapotait művészi igazsággal meg tudja játszani és a közönséggel is meg tudja értetni, s akinek személyisége nem törpül el pl. a Peturé mellett, mint olykor megtörténik. Kell lenni egy olyan művésznek. Voltak is már, akik aránylag igen jól játszották. Lesz is, aki majd fényesen játssza. —é—á—

A Nemzeti Mult Irodalmi Bizottsága.

Ma, amikor a napilapok hirdetéseit minden irodalmi művet ingyenesen kínálnak az olvasóközönségnek és már azért is hálas köszönetet rebegnek, ha az olvasó egy nyolecfilléres levelezőlapon megengedi, hogy az illető író ingyenes könyvsorozatát a címére elküldhetik, ebben a könyvkiadási aranykorszakban természetes, hogy a kiadó nem elégedhetik meg a szépen bekötött munka ajándékkép való megküldésével, hanem gondoskodnia kell arról is, hogy minden olvasó minden íróat abban a feldolgozásban kapjon meg, amilyent éppen megkövetel.

A Nemzeti Művelődési Bizottsága nemcsak megalakult, hanem négy újságoldalon hirdetési szemlét is indított, azzal a groteszk gondolattal, hogy amit a nagy magyar írók rosszul írtak meg, azt majd ők újraírják a mai fővárosi közönség ízlése szerint. Nagy irodalmi érzék nem lehet a bizottság tagjaiban, mert ha lenne, akkor tudnák azt a minden iskolásgyerek előtt ismeretes alapigazságot, hogy az irodalmi termék mivolta nem merül ki sem a stílusban, sem a mesében magában, hanem a kettő szétválaszthatatlan. Magyar művet mai magyarságra fordítani olyan balgaság, mint Dantet átírni valamelyik olasz nyelvjárásra. Ettől már csak egy lépés az a gondolat, hogy az egyes írókat bizonyos nyelvjárásokra írják át: Keményt őző, Jókait íző, Mikszáthot székely stb. nyelvjárásra. A következő lépés a regény meséjének korszerű átdolgozása, mert az olvasót zavarja Jókai betyárja, helyettesíteni kell tehát gyárból kizárt munkanélkülivel. Milyen naiv tudás botránkoztat meg a Fekete gyémántok-ban! Nosza, pótolni kell azt, amit Jókai szakismertete hibázott. Végül megváltozik az emberek gondolkodása a becsületről is: minek kapjon akkor az olvasó egy-egy Keményhóst a regényben, akitől, mint valószínűtlentől, úgylát érdektelenül fordul el.

De, ha még ehhez a végső átíráshoz a modern nemzeti szellem nem jutott is el, meg kell tiltakozásunknak akadályoznia azt is, hogy a régi magyar írók szövege szabad prédája legyen meg sem nevezett, tehát felelőtlenül meghúzódo átdolgozóknak. Annál határozottabban kell ennek a tiltakozásnak hangzania, mert az első átdolgozás már előttünk is van, és abból látjuk, hogy az átdolgozó vagy gondot sem fordított eleget a munkára, vagy képességei voltak fogyatékosak. Pedig nyilvánvaló, hogy a legtöbb figyelmet erre az első átdolgozásra vesztegetett a kiadó. És mit látunk?

Már a cím is megváltozott: nem „Csehek Magyarországbán“, hanem Magyarországon. A helyhatározórag nem véletlenül volt „-ban“, mert nem útutazásról van szó a regényben. Nem tudjuk, miért elavult a „megszemélyesít“ ige mellett a „-ban“ és jobb a „-nél“ (megszemélyesítve Komoroczinál, e helyett Komorocziban). Nem tudjuk a hasznát a sok névelő közbeszövésének, amire a modernizáló annyira ügyel. De a legbátrabb az értelmi árnyalatok elveszése az átdolgozásban, mert nem azonos: botját feszíté maga előtt — és: botját maga elé

nyomta; szorított és szorongatott; havazódtak és hóval dobálóztak, stb. Néha teljesen félreérti az átdolgozó a szöveget, pl. amikor az aggszerűt régimódinak mondja. A szöveg szerint „a hirtelen tömeggé fagyott hasábokról szikrák szökdeltek“, míg az átdolgozó szerint „csak úgy szikráztak“.

Az átdolgozás legnagyobb hibája azonban az, hogy a mű jellegét változtatja meg; Jósika regénye így átírva, gyatra harmadrangúság, a történeti értéke elvész. És a regény színezetéhez is hozzátartozik a stílus régiessége, amit a pesti magyarsággal beszélő átdolgozó teljesen lehánt róla. A magunk részéről tehát csak vakmerő üzleti fogásnak érezhetjük ezt a „nemzeti törekvést“, ugyanolyannak, mint az ingyenes detektív-regények halomszámra való közrebocsátását. A kiadó azért adja ki ezeket, mert ingyen jut regényekhez, nem kell írói honoráriumot fizetnie, és azért hangoztatja a nemzeti célzatot, mert a közönség ezen a réven fogható meg a legkönnyebben. Mást sem a hirdetésből, sem az első próbából kiérezni nem tudunk. Hogy mégis magyar szerző jut, ha meghamisítva is, a közönség elé, az ennél az üzleti vállalkozásnál az üzleti fogás kényszere, nem több. Lehet, hogy az írók között van komoly becsvággyal dolgozó is, de azt is csak sajnálni tudjuk, megérteni nem.

K.

Elhunytak.

CHALUPKA REZSŐ kir. tanfelügyelő, szül. Eperjesen 1868 ápr. 19-én, megh. Székesfehérvárt 1928 novemberében. Műfordításai, irodalomtörténeti és egyéb tárcái 1884 óta vidéki és fővárosi lapokban. Munkái: *Bűn és bűnhődés*. Beszély. Dunaföldvár, 1888. — *Sajtó és morál*, Moór, 1898. — *A Székesfehérvár városi állandó színház története*, Székesfehérvár, 1899.

DÓKUS GYULA (csabacsüdi) kormányfőtanácsos, ny. alispán, szül. Sátoraljaújhelyen 1849 okt. 19-én, megh. u. o. 1928 okt. 12-én. 1871—1922-ig szolgálta Zemp'én vármegyét, 1909 óta mint alispán. 1890 jan. 1-től 1891 jún. 7-ig szerkesztette a Zemplén c. hetilapot, Álneve Csabai.

DONGÓ-GYARFÁS GÉZA kormánytanácsos, vármegyei főlevéltárnok, szül. Kiskunfélegyházán 1853 júl. 16-án, megh. Sátoraljaújhelyen 1928 szeptember 2-án. Eredetileg piarista-tanár volt. 1878-ban a rendből ki'épven, Zemplén vm. szolgálatába állott. 1873 óta írt verseket és cikkeket vidéki lapokba. 1876-ban a Máramaros, 1891 óta a Zemplén című lap szerkesztője volt. Álnevei: Főlegyházi; Ógnodi. Több néprajzi tanulmánya önállóan is megjelent.

GEÖCZE SAROLTA (szendrői) tanítónőképzőintézeti igazgató, szül. Ecskén (Zemp'én vm) 1862 dec. 27-én, megh. Budapesten 1928 szept. 23-án, 1886 óta állt a tanügy szolgálatában, előbb Brassóban, majd Komáromban s végül 1908 óta Budapesten. 1888 óta dolgozott irodalmi téren. Főleg pedagógiai és társadalomtudományi kérdésekkel foglalkozott. Meséi és allegóriái a Kis Lapban s más ifjúsági lapokban. Fordításai közül az esztétikai irányúak: *Művészet és természet*. Cherbuliez után. Bp., 1893. — *Velenec kövei*. Írta: Ruskin. U. o., 1893 (3 kötet). Eredeti munkái közül e körbe vág: *Ruskin élete és művei*. Bp., 1900.

HORVATH GYULA dr. ügyvéd, volt országgyűlési képviselő, szül. 1868-ban, megh. Balatonalmádiban 1928 okt. 20. Társzerkesztője volt a M. Jogász c. szaklapnak.

MIKECZ JÓZSEF ny. városi tisztviselő, megh. Nyíregyházán 1928 októberében, 85 éves korában. 1874 óta működött a hírlapírás terén. Szerkesztette a Szabolcsmegyei és Hajdúkerületi Közlöny, a Nyíregyháza és az Ébredjünk c. lapokat.

SZABADI BELA magántisztviselő, megh. Budapesten 1928 szeptemberében. Több protestáns hitbuzgá'mi munkát fordított, köztük Bunyan *The pilgrims progress* c. klasszikus munkáját: *A zarándok útja a jelen világból az eljövendőbe*. Bp., 1907.

TÓTH ARPAD hírlapíró, szül. Aradon 1886-ban, megh. Budapesten 1928 nov. 7-re virradó éjszakán. Atyja T. András szobrász volt, a clevelandi Kossuth-szobor alkotója. Kis gyermek korában Debrecenbe került, ahol a reáliskolát végezte. Tanárnak készült, de a kenyérgondok miatt hírlapírói pályára kellett mennie. E téren előbb Debrecenben, majd Budapesten működött. A fővárosban egyideig a P. Napló munkatársa volt. 1918-ban szerkesztette Hatvany Lajos Esztendő c. folyóiratát. 1921 óta Az Est egyik segédszerkesztője és vezércikkírója volt. Eredeti és fordított versei A Hétben és a Nyugatban (1908 óta). — Kötetei: *Hajnali szerenád*. Költemények, Bp., 1913. — *Lomha gályán*. Költemények. U. o., 1917. — *A readingi fegyház balladája*. Írta Wilde Oszkár. Ford. U. o., 1921. — *Aucass'n és Nicolette*. Ford. U. o., 1921. — *Kisebb költemények*. Írta Milton. Ford. U. o., 1921. — *Bouvard és Pécuchet*. Regény. Írta Flaubert. Ford. U. o., 1921. — *Az öröm illan*. Költemények. U. o., 1921. — *Örök virágok*. Költeményfordítások. U. o., 1921. — *Romlás virágai*. Írta Ch. Beaudelaire. Ford. Babits Mihállyal és Szabó Lőrincel. U. o., 1923. — *Lélektől-lélekig*. (Hátrahagyott versek.) U. o., 1928. G. P.

Hírek.

Kádár vitéz sirja. — A törökvilág mondaköltészetének neves alakja Borosjenői Kádár István hajdúhadnagy. Szeptember 9-én avatták fel a sírját Bihar megyében s emléktáblát emeltek föléje. A sírkő felirata: „Nemes Borosjenői Vitéz Kádár István, II. Rákóczi György fejedelem végekbeli kapitánya, hősi halált halt 1658 szeptember 23-án az Újfalunál állott Berettyó-híd védelmében a tatár sereggel vívott csatában.“ A berettyóújfalusi ünnepségen számos tiszántúli küldöttség vett részt.

Bessenyei György sírja. — A halhatatlan érdemű testőrőre öreg korában a Berettyó töltése mellett élt. Itt is temették el, nem messze Vitéz Kádár István nyugvóhelyétől. Sírját ez évtől kezdve már gondozzák, mert megalakult az Országos Kanizsai Dorottya Bizottság — védője Horthy Miklós kormányzó neje, elnöke gróf Bethlen Istvánné — s az új egyesület magára vállalta a régi magyar történeti sírok gondozásának kegyeletos munkáját.

Széchenyi István emléke. — November 3-án leplezték le a budapesti kegyesrendi gimnáziumban gróf Széchenyi István emléktábláját. A legnagyobb magyar a piarista iskola tanítványa volt, amint itt tanultak többek között a magyar írók közül: Orczy Lőrinc, Bacsányi János, Versegly Ferenc, Katona József, Vörösmarty Mihály, Bajza József, Petőfi Sándor, Vajda János, Madách Imre és sokan mások.

A főváros kegyelete halottak napján. — Budapest székesfőváros tanácsa ha'ottak napján 100-nál több sírt díszített föl, hogy kifejezést adjon kegyeletének a Kerepesi-temetőben nyugvó közéleti kiválóságok, művészek és írók iránt. Az írók közül Arany János, Ady Endre, Jókai Mór, Mikszáth Kálmán és Reviczky Gyula részesült ebben a megtisztelésben.

A csehek és a magyar irodalom. — A cseh országgyűlésen az egyik felvidéki keresztényszocialista képviselő óvást emelt a cseh kormány magyar-ellenes irányzata ellen s kimutatta, mekkora ellensége ez az új államalakulat a szabadságnak és a népek szellemi együttműködésének. Amíg a tótok Szent Adalbert Egyesülete ma is szabadon működik Budapesten, addig a budapesti Szent István Társulat kiadványait kitiltották a Felvidékről. Nem szabad terjeszteni Prohászka Ottokár filozófiai műveit sem. A magyar klasszikusok közül többek között elkobozták Balassa Bálint és Csokonai Vitéz Mihály verses köteteit és Gárdonyi Géza regényét, az Egri csillagokat. A Felvidéken ma használatos tankönyvekben az az állítás van, hogy a régi magyar időkben a tót beszédet bűnnek tartották és mint hazaárulást büntették. Ezzel szemben a keresztényszocialista képviselő rámutatott arra, hogy Csernoch János szegény tót fiú volt s Magyarország hercegprímása lett.

Új könyvek.

Verses kötetek.

Babits Mihály: Versek. Bp. 414 l. Athenaeum.

Bokréta. Negyedik Könyv. Baja Mihály, Gulyás József, Gyökössy Endre, Madai Gyula, Oláh Gábor versei. Pintér Jenő előszavával. Debrecen, 1928. 128 l. Csokonai-Könyvtár.

Móra László: Sír egy ország. Második bővített kiadás. Bp. 1928. 164 l.

Oláh Gábor: Válogatott költeményei. Debrecen, 1928. 144 l.

Pósa Lajos: Hegedűszóban szép mese. Bp. 128 l.

Szathmáry István: A szép lovagja. Bp. 74 l. Singer és Wolfner.

Takáts József: Almodó lelke temploma. Bp. 1928. 84 l.

Elbeszélő kötetek.

- Bibó Lajos: Anyám! Két kötet. Bp. 560 l.
 Bónyi Adorján: A mennyei híd. Bp. 224 l. Légrády.
 Eörsi Julia: Jelizaveta Krolowa. Bp. 128 l.
 Földi Mihály: Az utolsó álarc. Bp. 348 l.
 Hangay Sándor Kékkönyve. Bp. 1928. 208 l.
 Hegyaljai Kiss Géza: Napfény a hegyalján. Miskolc. 1928. 158 l.
 Jankovics Marcell: Magyar porszemek. Pozsony. 1928. 268 l.
 Szilárd János: Ha a szerelem meghal. Bp. 240 l. Stádium.
 Zilahy Lajos: Valamit visz a víz. Bp. 162 l. Athenaeum.

Színművek.

- Ozorayné Kálmán Margit: Halálos összetartozás. Az újraélés színjátéka. Bp. 1928. 242 l.
 cel. U. o., 1923. — *Lélektől-lélekig*. (Hátrahagyott versek.) U. o., 1928.

Tudományos munkák.

- A Magyar Tudományos Akadémia Vörösmarty-kéziratainak jegyzéke. Összeállította: Brisits Frigyes. Bp. 1928. 396 l.
 A Kisfaludy-Társaság Evlapjai. Ötvenhetedik kötet. 1924—1928. 363 l. Franklin.
 Csekey István: Nagy Ernő és a magyar közjogírás új iránya. Bp. 1926. 100 l. Franklin.
 Dugonics András szegedi monográfiája. Sajtó alá rendezte: Lugosi Döme. Szeged. 1929. 32 l.
 Sándor Vencel: Középiskolai nevelőoktatásunk problémái. Bp. 1928. 38 l. Élet.
 Szent István Akadémia felolvasásai. Bp. 1928. — Grosschmid Lajos: A lineáris congruentia-csoport és a négyzetmaradékok elosztása. 56 l. — Pitroff Pál: Keresztény forma és stílus. 14 l. — Anjeszky Aladár: A háziállatok veszettség elleni védőojtása Magyarországon. 14 l. — Kühár Flóris: A misztikus természetszemlélet alapjai. 24 l. — Hóman Bálint: Fejérpataky László emlékezete. 20 l. — Scheffler János: Hám János szatmári püspök és kinevezett prímás emlékiratai 1848/49-ből. 94 l. — Pataky Arnold: Székely István emlékezete. 22 l.
 Szent István könyvek. Bp. 1929. — Petró József: Az ősegyház élete. 184 l. — Radó Polikárp: A kereszténység szent könyvei. II. Új szövetség. 306 l. — Trikál József: A jelenségekből a valóságba. 248 l. — Erdey Ferenc: Kant valláserkölcsei világnézete. 136 l. — Hartmann Grisar: Luther Márton élete. 424 l. — Tóth Ágoston: Bevezetés a meteorológiába. 204 l. — Bánhegyi Jób: A magyar irodalom története. I. A legrégibb időktől Kisfaludy Károlyig. 228 l. — Divald Kornél: A magyar iparművészet története. 268 l. — Balanyi György: A római kérdés. 230 l.
 Tolnai Vilmos: Magyarító szótár. Bp. 1928. 340 l.
 Turóczi Trostler József: Entwicklungsgang der ungarischen Literatur. I. Bp. 1928. 34 l.

- Valentényi Gáspár: Az elemi népoktatásügy autonómiája törvényhozásunkban. Miskolc. 1928. 110 l.
- Varju Elemér: Szent István király legendái. Bp. 1928. 116 l. Singer és Wolfner.
- Várdai Béla: Dürer Albert. Bp. 24 l. Szent István Akadémia.
- Virányi Elemér: Ferenc Herczeg ja tema kirjanduslik toodang. 1927. 28 l.
- Virányi Elemér: Ungari ajalookirjanduse peajooned. 1927. 24 l.
- Virányi Elemér: Ungari uurimused hoimrahvaste ja algkodu ölesotsimiseks. 1927. 46 l.

Társasági ügyek.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1928 október 13-án tartott felolvasó üléséről. — Elnök: Négyesy László.

Tárgy: Sik Sándor Gárdonyi Gézáról, Brisits Frigyes Vörösmarty Mihály: Hunyadi Lászlójáról tartott előadást.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1928 november 10-én tartott felolvasó üléséről. — Elnök Négyesy László.

Tárgy: Gulyás József: Harsányi István emlékezete.

Jegyzőkönyv a Magyar Irodalomtörténeti Társaságnak 1928 november 10-én tartott választmányi üléséről. — Elnök Négyesy László.

Az elnök bemutatja Zoltvány Irén alelnök levelét, melyben hivatkozva magas korára és gyengélkedésére, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság iránt érzett állandó és kegyeletes érdekeinek fenntartásával, az alelnöki tisztségről lemond. Szász Károly alelnök javasolja, hogy a lemondást a választmány ne fogadja el. Indítványozza, hogy a választmány egy Zoltvány Irén alelnök úrhoz megírandó levélben juttassa kifejezésre iránta való ragaszkodó tiszteletét s kérje, hogy a Társaság diszére fogadja el továbbra is az alelnöki tisztséget. Az elnök az egyhangú lelkesedéssel elfogadott indítvány végrehajtásáról intézkedni fog.

Pintér Jenő felszólalásában óvást emel a Nemzeti Mult c. vállalat ellen, mely irodalmunk két kiválóságának: Jósika Miklósnak és Vas Gerebennek munkáit átirásban bocsátja a közönség elé. Szász Károly az erkölcsi jog alapján kívánja az íróknak immár nemzeti közkinccsé vált munkáit megvédeni. Indítványozza, hogy ez ügyben a Társaság írjon fel intézkedés végett a választ- és közoktatásügyi miniszter úrhoz. Badics Ferenc az irodalomvédelem nevében ajánlja, hogy a Társaság a miniszterhez intézendő feliratában hangsúlyozottan kérje, hogy addig, amíg törvényhozási úton történik ez ügyben intézkedés, az ifjúsági könyvtárak ne szerezhessék be ezeket a munkákat. Az elnök az egyhangúan elfogadott javaslatokat a következőekben foglalja össze:

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság a magyar írók hagyatékának megőrzése érdekében tiltakozik e tisztára üzleti szándékok megvalósulása ellen. Eppen ezért feliratban fordul a Kultuszminiszter Úr Ó Nagyméltóságához s törvényes intézkedést kér az irodalom védelmére. A felirat szerkesztésére Négyesy Lászlót, Szász Károlyt és Pintér Jenőt kéri fel. Megdöbbenésének ad kifejezést a Társaság, hogy ez a vállalkozás egyáltalában lehetséges:

Inhalt der selbständigen Artikel. Der Präsident der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte Prof. Ladislaus Négyesy ersucht in einer von ihm verfassten Denkschrift den ungarischen Cultus- und Unterrichtsminister, seinen Schutz den Werken der älteren ungarischen Schriftsteller angedeihen zu lassen. Es constitutierte sich nämlich jüngst in Budapest eine geschäftliche Unternehmung mit dem Zweck, Romane älterer hervorragender ungarischer Autoren mit modernisiertem Text herauszugeben. Das Vorhaben erweckt in ungarischen wissenschaftlichen Kreisen das grösste Misstrauen; dieser Stimmung gibt die Denkschrift der Gesellschaft überzeugenden Ausdruck. Wenn eine Bearbeitung nur den stofflichen Inhalt intakt lässt, dem Dichter aber seine Sprache und seinen Stil wegnimmt, so wird auch aus dem hervorragendsten Werk ein stümperhaftes Machwerk. Das geistige Besitzrecht bleibt dem Dichter auch dazu gesichert, wenn das materielle vielleicht schon verjährt ist. Ältere Werke müssen mit pflichtgemässer Treue herausgegeben werden und die individuellen Eigentümlichkeiten der Autoren, die unverfälschte Echtheit ihres geistigen Bildes zu wahren, ist nationale Pflicht. — Géza Kiss v. Hegyalja: Franz Kazinczy als Archivar. Der grosse ungarische Sprachenerneuerer beschäftigte sich in seinen älteren Jahren unter misslichen materiellen Verhältnissen mit der Neuordnung des Zempléner Comitatsarchivs. — Ivan Szigetvári: Quellen von Anekdoten. Ein Hinweis darauf, wie schwer sich manchmal die Urquelle eines geistreichen Aperçus bestimmen lässt. — Constantin Dénes gibt Erläuterungen zu einem Aranyeschen Gedicht. — Béla Szira bespricht eingehend den neuen Band des Viszotaschen Széchenyi-Werkes, der sich mit dem Antagonismus der beiden ungarischen Staatsmänner, Graf Stefan Széchenyi und Ludwig Kossuth, befasst. — Paul Gulyás gibt kritische Bemerkungen zu Editionen alter ungarischer Werke. — Von Wilhelm Tolnai lesen wir Erläuterungen zu einer Stelle des Dichters Csokonai Vitéz Mihály. — Zolt Alszegehly ist Verfasser einer Studie über zwei moderne ungarische Dichter: Géza Lampérth und Árpád Pásztor. Lampérth fusst ganz auf alter ungarischer nationaler Grundlage, während Pásztor ein Literat ganz modernen Geistes ist. — Es folgen grössere und kleinere Recensionen über Erscheinungen der ungarischen Literatur und Literaturgeschichte. Auch werden alle, in ungarischen Zeitschriften und Zeitungen erschienene, mit der Literatur in irgendeiner Beziehung stehende Artikel gewissenhaft registriert. Die Rubrik Figyelő — Beobachter — bringt diesmal Polemisches zu Bánk bán, der ausgezeichneten ungarischen Tragödie. Alexander Hevesi, der Director des Budapester Nationaltheaters wollte nämlich das Dichtwerk mit neu bearbeitetem Text aufführen lassen, und trachtete sein Vorhaben auch kritisch zu begründen. Die Erklärungen Hevesis riefen allgemeinen Widerspruch hervor sowohl gegen die textlichen als auch gegen die dramaturgischen Änderungen. Der berühmte Romancier und Dramatiker Franz Herczeg, der anerkannte Kritiker Karl Szász, die Professoren Ladislaus Négyesy und Elemér Császár waren eines Sinnes in der Verurteilung des Vorhabens. Auch eine parlamentarische Stimme liess sich hören. — Biographische Daten der jüngst verstorbenen ungarischen Schriftsteller, ein Verzeichnis der neu erschienenen Bücher, sowie Rechenschaftsberichte über die Tätigkeit der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte bilden den Schluss eines jeden Heftes.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae.

Societas Historiae Hungaricae Litterariae anno 1911. ad excolendam historiam rei litterariae Hungaricae coaluit. Praeses societatis: Ladislaus Négyesy. Vicepraesides Ludovicus Dézsi, Julius Viszota, Carolus Szász, Irenaeus Zoltvány. Ab epistulis: Zoltanus Alszeghy. Moderator ephemeridis societatis: Eugenius Pintér. Actuarius: Fridericus Brisits. Arcarius: Josephus Oberle.

Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Die Ungarische Gesellschaft für Literaturgeschichte wurde im Jahre 1911 zur Pflege der ungarischen Literaturgeschichte gegründet. Vorsitzender: Ladislaus Négyesy, Stellvertretende Vorsitzende: Ludwig Dézsi, Julius Viszota, Karl Szász, Irenaeus Zoltvány. Sekretär: Zoltán Alszeghy. Herausgeber der Zeitschrift der Gesellschaft: Eugen Pintér. Schriftführer: Friedrich Brisits. Kassenverwalter: Josef Oberle.

Historia Litterarum.

Commentarii Societatis Historiae Hungaricae Litterariae.

Moderator: Eugenius Pintér, sodalis Academiae Scientiarum Hungaricae.

Fasciculus XVII. 1928.

Argumentum:

Dissertationes. — Conspectus librorum 1928. editorum. — Conspectus ephemeridum. — Breves notitiae. — Scriptores emortui. — Miscellanea. — Libri novi.

Literaturgeschichte.

Zeitschrift der Ungarischen Gesellschaft für Literaturgeschichte.

Herausgegeben von Eugen Pintér, Mitglied der Ung. Akademie der Wissenschaften. XVII. Jahrgang. 1928.

Inhalt:

Artikel. — Zusammenfassende Übersicht der im Jahre 1928 erschienenen Bücher. — Zeitschriftenrundschaу. — Kurze Notizen. — Verstorbene Schriftsteller. — Vermischtes. — Neue Bücher.

IRODALOMTÖRTÉNET.

A Magyar Irodalomtörténeti Társaság folyóirata, az Irodalomtörténet, beható tájékozást nyújt a magyar irodalom és irodalomtörténet haladásának minden fontosabb mozzanatáról. Ára egy évre 8 pengő. Iskolák, könyvtárak, társaskörök és könyvkereskedők számára az előfizetés 16 pengő. Külföldi megrendelés egy évre 16 pengő.

A jelzett összegek a Magyar Irodalomtörténeti Társaság pénztárosának, Oberle Józsefnek küldendők be postautalványon (Budapest, I., Attila-utca 1.), vagy a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 30.309. számú postatakarékpénztári csekkszámlájára fizetendők be.

A társasági ügyeket Alszegehy Zsolt titkár intézi (Budapest, II., Hattyú-utca 7.).

Az ismertetésre szánt könyvek és folyóiratok Pintér Jenő szerkesztő címére küldendők (Budapest, I., Attila-utca 1.).